

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**XVII. YÜZYIL İKİNCİ YARISINDA ETKİN BİR BANİ
AİLESİ: KÖPRÜLÜLER**

**Tezi Hazırlayan
Sultan Murat TOPÇU**

**Tezi Yöneten
Doç. Dr. Yıldıray ÖZBEK**

**İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Türk-İslam Sanatları Bilim Dalı
Doktora Tezi**

**Haziran 2010
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**XVII. YÜZYIL İKİNCİ YARISINDA ETKİN BİR BANİ
AİLESİ: KÖPRÜLÜLER**

**Tezi Hazırlayan
Sultan Murat TOPÇU**

**Tezi Yöneten
Doç. Dr. Yıldıray ÖZBEK**

**İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Türk-İslam Sanatları Bilim Dalı
Doktora Tezi**

**Haziran 2010
KAYSERİ**

Doç. Dr. Yıldırar ÖZBEK danışmanlığında **Sultan Murat TOPÇU** tarafından hazırlanan “**XVII. Yüzyıl İkinci Yarısında Etkin Bir Bani Ailesi: Köprölüler**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

16 /07 / 2010

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Yıldırar ÖZBEK

Üye :Prof.Dr. Sebahattin SAMUR

Üye :Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN

Üye : Prof.Dr. Mustafa DENKTAŞ

Üye :Yard.Doç.Dr. Celil ARSLAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 06.08.2010 tarih ve .....(S)..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...06.08.2010
Prof.Dr. H.Yunus APAYDIN
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

XVII. yüzyıl Osmanlı tarihi açısından bir çok sıkıntının yaşandığı, devlet yapısının köhneleşmeye başladığı fakat aynı zamanda da kendi içerisinde bir takım yeniliklerin yaşandığı bir dönemdir. Dönemin en önemli özelliği saltanat ailesinin yönetimdeki hakimiyetinin zayıflamasıdır. Padişahlar sadece siyasi anlamda güçlerini yitirmemiş, aynı zamanda banilikleri noktasında da çok büyük bir güç kaybına uğramışlardır. Padişahların güçlerini yitirmeleri karşısında saray kadınları ve yüksek makamdaki bürokratlar bani olarak bu dönemde ön plana çıkmışlardır.

Bu çalışmada; XVII. yüzyıl ikinci yarısında Osmanlı devlet yönetiminde etkili olan Köprülü Ailesi'nin baniliği üzerinde durulmuştur. Ailenin kurucusu olan Köprülü Mehmet Paşa'dan başlayarak, ailenin diğer erkek ve kadın banilerinin imar faaliyetleri irdelenmiş, bu faaliyetler dönemin sosyal ve ekonomik şartları içerisinde değerlendirilmiştir. Yaklaşık beş yıllık bir süreç içerisinde hazırlanan bu çalışmayla, Osmanlı tarihi ve özellikle Osmanlı sanatı üzerine yapılacak çalışmalara yeni ve farklı bir bakış açısı kazandırılmak hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında çok büyük emeği bulunan, yorum ve eleştirileri ile çalışmayı yönlendiren danışman hocam Doç.Dr. Yıldırım ÖZBEK'e ve özellikle farklı bakış açıları kazanmamda çok büyük etkileri olan Hocam Prof.Dr. Mustafa DENKTAŞ'a, her zaman "Hocam Bu Kitabeyi Okuyamadım" dediğimde beni kırmadan gelip kitabeleri okuyup, kontrol eden değerli Hocam Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN'e ve tezin hazırlanması aşamasında bölümde bana rahat bir çalışma ortamı sağlayan diğer hocalarım Doç.Dr. Nilay KARAKAYA ve Yard.Doç.Dr. Celil ARSLAN'a müteşekkirim. Ayrıca değerli meslektaşlarım Öğr. Gör. Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN ve Arş. Gör. Lokman TAY'a, tez hakkında yapmış oldukları katkı ve eleştiriler için teşekkür ederim.

Çalışma esnasında arşivlerini kullanmama izin veren Doç.Dr. M. Zeki İBRAHİMGİL ve Vezirköprü İlçe Kütüphanesi Müdürü Nejdettin İĞCİ beye ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Köprülü Kütüphanesi ve Süleymaniye Kütüphanesi çalışanlarına müteşekkirim.

Bu çalışmanın arşiv ve arazi çalışmalarına katılıp, belgelerin tasnifi ve değerlendirilmeleri esnasında bana yardımcı olan, kader arkadaşım melektaşım Remzi AYDIN'a, çalışmadaki çizim ve planları gözden geçirip düzenleyen meslektaşım Ayşe

III

BUDAK'a, arazi çalışmalarına katılan Şamil YİRŞEN, Alper ALTUN, İsrail MUTLU, Fatih KIRIKTAŞ, Önder Kürşat SARITEPE, Fatma AYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmanın hazırlanmasının beklide en büyük destekçisi olan eşim Sumeyya TOPÇU'ya ve gülerek bir bakışıyla bütün sıkıntılarımı unutturan oğlum Sungur Alp TOPÇU'ya teşekkür ederim.

Sultan Murat TOPÇU

XVII. YÜZYIL İKİNCİ YARISINDA ETKİN BİR BANİ AİLESİ: KÖPRÜLÜLER

Sultan Murat TOPÇU

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu, XVII. Yüzyıl ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli görevlerde bulunan Köprülü ailesi üyelerinin, İmparatorluk toprakları içerisinde girişmiş oldukları imar faaliyetleri oluşturmaktadır. Köprülüler, Köprülü Mehmet Paşa'nın 15 Eylül 1656 tarihinde sadrazam olarak atanmasından sonra, Osmanlı bürokrasisinde etkin olmaya başlamış ve birçok bürokrat yetiştirmiş bir ailedir.

Çalışmada, Köprülü Mehmet Paşa, eşi Ayşe Hanım, Fazıl Ahmet Paşa, Fazıl Mustafa Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Amcazade Hüseyin Paşa, Köprülüzade Numan Paşa, Köprülüzade Abdullah Paşa, Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa, Köprülüzade Abdülbaki Bey, Köprülüzade Esad Bey ve Köprülüzade Asım Bey'lerin imar faaliyetleri vakfiye ve arşiv belgelerinden hareketle incelenmiştir. Merzifonlu'nun başarısız Viyana seferinden sonra ailenin siyasal etkinliğinin sona erdiğini söylemek mümkündür. Bu tarihten sonra yetişen aile üyeleri hiçbir zaman atalarının Osmanlı sarayında edinmiş oldukları gücü ve konumu elde edememişlerdir. Özellikle Amcazade Hüseyin Paşa'dan sonra bu güç kaybı daha net bir şekilde hissedilir olmuştur. Bu dönemde yetişen aile üyeleri, ailenin tekrar eski gücünü kazanabilmesi için, saltanat üyeleri ve dönemin güçlü aileleri ile evlilik yoluyla bir takım bağlar oluşturmaya çalışmışlardır. Fakat bu evliliklerde Köprülü aile üyelerinin saraydaki eski güçlerini tekrar kazanmalarına yetmemiştir. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve kapı halkının bilinçli politikalarıyla, Köprülü ailesi üyeleri artık başkent dışında küçük memuriyetliklerle yetinmeye mecbur bırakılmıştır.

Köprülü ailesinin bu tarihi süreci, İmparatorluk toprakları içerisinde girişmiş oldukları imar faaliyetlerine de yansımıştır. Köprülü Mehmet Paşa ile başlayan imar hareketleri, oğlu Fazıl Ahmet Paşa ve damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yoğun bir şekilde devam ettirilmiştir. Amcazade Hüseyin Paşa'dan sonra artık ailenin saraydaki gücünün azalmasına paralel olarak oluşturulan vakıf kurumlarının da zenginlikleri azalmıştır. Artık aile üyeleri oldukça sınırlı bir bütçe ile yapılar yaptırmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın ana kaynaklarını teşkil eden aileye ait vakfiye ve arşiv belgelerinden hareketle, Köprülü aile üyeleri tarafından imparatorluk toprakları içerisinde 24 cami, 5 mescit, 10 medrese, 15 hamam, 25 han, 3 bedesten, 19 mektep, 2 palanga, 1 darüşşifa, 4

kütüphane, 6 sebil, 4 türbe, 6 şadırvan, 2 imaret, 2 gümrükhane, 8 su terazisi, 1 namazgah, 2 musalla, 3 derslane-mescit, 2 köprü, 4 arasta, 1 yahudihane, 1 frenkhane, 1 maksem ve su yolları inşa ettirildiği tespit edilmiştir.

Bu yapıların dağıldıkları coğrafya dikkate alındığında, özellikle ticari alt yapıya sahip merkezlerin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle ticaret yolları üzerinde yer alan yerleşim merkezleri ve menziller bu tercihte önemli yer tutmaktadır. Amcazade Hüseyin Paşa'dan sonra başkent İstanbul'da aile üyeleri tarafından yapı inşa edilmemiş olması yukarıda bahsedilen saray içerisindeki güç kaybının en bariz örneğidir. Başkentte inşa edilen yapılar Divanyolu ve çevresinde yoğunlaşmakta olup, bu da bu yapıların prestij yapıları olarak inşa edildiklerini göstermektedir.

Köprülü aile üyeleri tarafından inşa edilen yapılarla Osmanlı mimarisi'ne çeşitli yenilikler getirilmiştir. Bunlardan bir tanesi başkent İstanbul'da inşa edilen külliyeler içerisinde yer alan bağımsız derslane-mescit uygulamasıdır. Ayrıca derslane-mescitlerin sekizgen planda inşa edilmiş olmaları da aile üyeleri tarafından mimariye getirilmiş bir yeniliktir. Yine Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından Divanyolu üzerinde inşa edilen bağımsız kütüphane binası ve kütüphanenin organizasyonu, Osmanlı mimarisi açısından bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Köprülüler, Banilik, Köprülü Mehmet Paşa, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

AN EFFICIENT FAMILY OF PATRONAGE IN THE SECOND HALF OF 17TH CENTURY: KOPRULULER

Sultan Murat TOPÇU

ABSTRACT

This study focuses on the architectural activities supervised by the members of the family Koprulu, many of which held some vital offices in the second half of 17th century under the bureaucratic umbrella of Ottoman Empire. Koprululer is a kind of family that gained a remarkable efficiency within the Ottoman bureaucratic order during the years after Koprulu Mehmed Pasa was appointed as a *sadrâzam* on September 15th, 1656 and employed many of its members in public service.

Throughout this dissertation, the architectural activities of Koprulu Mehmet Pasa and his spouse Ayse Hanım, Fazıl Ahmet Pasa, Fazıl Mustafa Pasa, Merzifonlu Kara Mustafa Pasa, Amcazade Hüseyin Pasa, Kopruluzade Numan Pasa, Kopruluzade Abdullah Paşa, Kopruluzade El-Hac Ahmet Pasa, Kopruluzade Abdalbaki Bey, Kopruluzade Esad Bey ve Kopruluzade Asım Bey have been examined based on the related *waqfiyas* and archival documents. It can be suggested that the political power of the family tended to cease beginning from the Merzifonlu's fruitless expedition to Wien. The other family members during the years following the failure mentioned above could never re-gain the power that their ancestors held once at Ottoman court. Especially after Amcazade Huseyin Pasa, this lose of power came out clearer than ever. The family members during this period tried to build some ties by marriages with the members of saltanate and the other efficient families of the period in order to re-gain their former power. However, these marriages failed for them to re-gain their former power at the court. The members of the family Koprulu were forced to content themselves with minor public services in the outside of the capital, Istanbul with the conscious political attempts of Nevsehirli Ibrahim Pasa and the people at the court.

The historical happenings the family Koprulu experienced also reflected into the architectural activities supervised throughout the imperial territory. The architectural activities launched by Koprulu Mehmet Pasa were sustained by his son Fazıl Ahmet Pasa and his son-in-law Merzifonlu Kara Mustafa Pasa. Parallel to the decreasing power of the family at Ottoman court after Amcazade Huseyin Pasa, the wealth of the *waqf*

institutions tended to diminish as well. Accordingly, the family members built the architectural works with too limited budgets.

Based on the *waqfiyas* and archival documents of the family forming the backbone of this dissertation, Koprululer, as a family, was determined to have built 24 mosques, 5 masjids, 10 madrassahs, 15 Turkish baths (*hamam*), 25 *han*, 3 *bedesten*, 19 school buildings (*maktab*), two *palanga*, a *dariüşşifa* (hospital-like institution of the age), four libraries, six *sebil*, four tombs, six *şadırvan*, two *imarat*, two *gümriükhane*, eight water scale, a *namazgah*, two *musalla*, three classroom-masjid, two bridges, four *arasta*, a *yahudihane*, a *frenkhane*, a *maksem* and water canals throughout the imperial territory.

When to take the geographical distribution of these architectural works into consideration, it can be concluded that the centers whose commercial infrastructure was already mature was specially preferred for the construction. The highly populated centers on the prominent trade routes played a vital role on the preference mentioned above. That none of the members of the family did not supervise any architectural work in Istanbul during the years following Amcazade Huseyin Pasa seems to be the clearest indicator of the power loss of the family at Ottoman court. The works to have been built in Istanbul accumulated at Divanyolu and near around, and this proves for them to have been constructed as prestigious buildings.

The buildings supervised by the members of Koprululer brought various innovations to Ottoman architecture. One of them is the application of classroom-masjid at the kulliyahs built in Istanbul. Also, the octagonal structure of classroom-masjid is another innovation for the Ottoman architecture. The library building built individually at Divanyolu by Koprulu Fazıl Ahmet Pasa and its architectural organization can be assessed as one of the innovations to be mentioned.

Key Words: Ottoman, Koprululer, Patronage, Koprulu Mehmet Pasa, Koprulu Fazıl Ahmet Pasa, Merzifonlu Kara Mustafa Pasa

İÇİNDEKİLER

ONAY	I
ÖNSÖZ.....	II
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	XIV
TABLolar LİSTESİ.....	XXVI
PLANLAR LİSTESİ.....	XXX
KISALTMALAR	XXXII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. KONUNUN AMACI VE ÖNEMİ	3
1.2. YÖNTEM	3
1.3.KONUyla İLGİLİ KAYNAKLAR.....	3
1.3.1.Çağdaş Kaynaklar	3
1.3.1.1.Kitabeler	3
1.3.1.2.Vakfiyeler	4
1.3.1.3.Başbakanlık Osmanlı Arşivleri	7
1.3.1.4.Çağdaş Kaynaklar	8
1.3.1.5.Günümüz Yayınları	9
1.4. XVII.YÜZYIL'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SOSYAL, SİYASİ VE EKONOMİK DURUMU	11
1.4.1. Siyasi Durum	11
101.4.2.Sosyal Durum.....	17
1.4.3.Ekonomik Durum.....	19
1.5. KÖPRÜLÜ AİLE ÜYELERİ BİYOGRAFİLERİ.....	21
1.5.1.Köprülü Mehmet Paşa	21
1.5.2.Köprülü Ayşe Hanım	28
1.5.3.Köprülü Fazıl Ahmet Paşa.....	30
1.5.4.Merzifonlu Kara (Maktul) Mustafa Paşa.....	32
1.5.5.Köprülüzâde Fazıl (Şehid) Mustafa Paşa	35

1.5.6.Amcazade Hüseyin Paşa.....	38
1.5.7.Köprülüzade Numan Paşa	41
1.5.8.Köprülüzade Abdullah Paşa	43
1.5.9.Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa	45
1.5.10. Köprülüzade Abdülbaki Bey	45
1.5.11. Köprülüzade Asım Bey	46

İKİNCİ BÖLÜM

KATALOG.....	47
2.1.KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA’NIN VAKFIYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ	47
2.1.2.Köprülü Mehmet Paşa Tarafından İnşa Edilen ve Günümüze Ulaşan Eserler	77
2.1.2.1.Samsun-Vezirköprü.....	77
2.1.2.1.1.Köprülü Mehmet Paşa Namazgâhı.....	77
2.1.2.1.2.Namazgâh Camisi.....	80
2.1.2.1.3.Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi	83
2.1.2.2.Malatya-Hekimhan.....	85
2.1.2.2.1.Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi.....	85
2.1.2.3.Amasya-Gümüşhacıköy.....	93
2.1.2.3.1.Köprülü Mehmet Paşa Camisi	93
2.1.2.3.2.Köprülü Mehmet Paşa Hamamı	100
2.1.2.3.3.Köprülü Mehmet Paşa Hanı.....	106
2.1.2.4.Süriye-İdlip-Cisr-İ Şuğur.....	107
2.1.2.4.1.Köprülü Mehmet Paşa Hanı.....	107
2.1.2.4.2.Köprülü Mehmet Paşa Hamamı	112
2.1.2.4.3.Köprülü Mehmet Paşa Camisi	121
2.1.2.5.Bilecik-Vezirhan	130
2.1.2.5.1. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi	130
2.1.2.5.2.Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı.....	136
2.1.2.6.Karabük-Safranbolu	143
2.1.2.6.1.Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi.....	143
2.1.2.7.Bozcaada.....	156

2.1.2.7.1. Köprülü Mehmet Paşa Camisi	156
2.1.2.8.İstanbul	162
2.1.2.8.1. Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi	162
2.1.2.8.1.1.Dershane-Mescid (Darü'l-Kurra)	163
2.1.2.8.1.2.Medrese Odaları (Darül-hadis).....	164
2.1.2.8.1.3.Türbe.....	166
2.1.2.8.1.4.Çeşme	167
2.1.2.8.1.5. Köprülü Kütüphanesi.....	168
2.1.2.8.1.6. Vezir Hanı.....	170
2.2.KÖPRÜLÜ AYŞE HANIM'NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ	186
2.2.1.Ayşe Hanıma Miras Yoluyla İntikal Eden ve Tamir Ettirdiği Vakıf eserleri...	191
2.2.1.1. Vezirköprü Kale Hamamı (Yusuf Ağa Hamamı)	191
2.2.1.2. Vezirköprü Bedesteni (Yusuf Ağa Bedesteni).....	198
2.2.2.Ayşe Hanım Tarafından İnşa Ettirilen Vakıf Eserleri.....	202
2.2.2.1. Vezirköprü Kale Camisi	202
2.2.2.2.Vezirköprü Toprak Kale Camisi	211
2.2.2.3. Vezirköprü Çifte Hamam	215
2.2.2.4. Vezirköprü Arastası.....	221
2.3. KÖPRÜLÜ FAZIL AHMET PAŞA'NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ	225
2.3.1.Fazıl Ahmet Paşa Tarafından İnşa Ettirilmiş Olup Günümüze Ulaşan Yapılar	246
2.3.1.1.Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa Medresesi	246
2.3.1.2.Girit-Kandiye Fazıl Ahmet Paşa Camisi	253
2.3.1.3.İzmir-Fazıl Ahmet Paşa Suyu Su Kemer (Vezir Suyu Kemer)	255
2.4.KARA MUSTAFA PAŞA'NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ	257
2.4.1.Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Tarafından İnşa Ettirilmiş Olup Günümüze Ulaşan Yapılar	275
2.4.1.1. Amasya-Merzifon Kara Mustafa Paşa Külliyesi.....	275
2.4.1.1.1.Paşa Camisi.....	275
2.4.1.1.2. Taşhan.....	285

2.4.1.1.3. Bedesten.....	295
2.4.1.1.4. Paşa Hamamı.....	299
2.4.1.1.5. Kara Mustafa Paşa Köyü (Narince) Abide Hanım Camisi.....	305
2.4.1.2. Kayseri-İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi	315
2.4.1.2.1. Cami	316
2.4.1.2.2. Medrese.....	325
2.4.1.2.3. Sıbyan Mektebi ve Dükkanlar.....	331
2.4.1.2.4. Arasta.....	332
2.4.1.2.5. Kervansaray	334
2.4.1.2.6. Hamam.....	340
2.4.1.3. Halep Vezir Hanı.....	345
2.4.1.4. Edirne Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi	358
2.4.1.5. İzmir Yeşildirek Hamamı	360
2.4.1.6. İstanbul- Zeytinburnu-Kazlıçeşme Kara Mustafa Paşa Mescidi Ve Çeşmesi	366
2.4.1.7. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi	369
2.4.1.7.1. Medrese Odaları (Medrese)	371
2.4.1.7.2. Dershane-Mescit.....	373
2.4.1.7.3. Sıbyan Mektebi	376
2.4.1.7.4. Sebil.....	377
2.4.1.7.5. Tuvaletler ve Su deposu.....	378
2.4.1.7.6. Hazire.....	378
2.5. AMCAZADE HÜSEYİN PAŞA’NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ	378
2.5.1. Amcazade Hüseyin Paşa Tarafından İnşa Ettirilmiş Olup Günümüze Ulaşan Yapılar	387
2.5.1.1. Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi	387
2.5.1.2. Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı.....	391
2.5.1.3. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi.....	396
2.5.1.3.1. Dershane-Mescit.....	399
2.5.1.3.2. Medrese Odaları	401
2.5.1.3.3. Şadırvan	403
2.5.1.3.4. Kütüphane	403

2.5.1.3.5. Sıbyan Mektebi	405
2.5.1.3.6. Çeşme	406
2.5.1.3.7. Sebil	409
2.5.1.3.8. Dükkanlar.....	409
2.5.1.3.9. Hazire.....	410
2.6. KÖPRÜLÜZADE ABDULLAH PAŞA’NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ	411
2.6.1.Köprülüzade Abdullah Paşa Tarafından İnşa Ettirilmiş Olup Günümüze Ulaşan Yapılar	421
2.6.1.1.Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi	421
2.7. KÖPRÜLÜZADE FAZIL NUMAN PAŞA VE OĞLU KÖPRÜLÜZADE EL-HAC AHMET PAŞA’NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ	430
2.7.1.Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa Tarafından İnşa Ettirilmiş Olup Günümüze Ulaşan Yapılar	439
2.7.1.1. Makedonya-Köprülü (Velez) Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa Camisi	439
2.8. Köprülüzade Abdülbaki Bey Tarafından İnşa Edilen Yapılar.....	443
2.8.1.Köprülü Mehmet Paşa Arastası	443
2.8.2. Yeni Hamam (Böcüklü Hamam)	449

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME	453
3.1.KÖPRÜLÜ AİLESİNE AİT VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	453
3.2.MİMARİ DEĞERLENDİRME	464
3.2.1.Külliyeler	464
3.2.2.Menzil Külliyesi	468
3.2.3.Dini Yapılar	473
3.2.3.1.Camiler	473
3.2.4.Eğitim Yapıları.....	475
3.2.4.1.Medreseler	475
3.2.5.Ticaret Yapıları	475
3.2.5.1.Bedestenler.....	475

3.2.5.2.Şehir İçi Hanları	476
3.2.5.3.Arastalar.....	478
3.2.6.Su Yapıları	478
3.2.6.1.Hamamlar	478
3.2.6.2.Çeşmeler	480
3.2.6.3.Sebiller.....	482
3.2.7.Mezar Yapıları	482
3.2.7.1.Türbeler	482
3.2.8.Malzeme Teknik	483
3.2.9. Kitabeler	484
3.2.10. Mimarlar	485
3.2.11.Süsleme.....	486
3.2.11.1.Taş süsleme	487
3.2.11.2.Ahşap Süsleme	489
3.2.11.3.Alçı Süsleme	490
3.2.11.4.Çini Süsleme	490
3.2.11.5. Kalem İşi Süsleme	490
SONUÇ.....	487
KAYNAKÇA.....	492
EKLER.....	512
EKLER LİSTESİ.....	513
ÖZGEÇMİŞ	537

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fot. 2.1. Vezirköprü Köprülü Konağı (Nejdet İğci Arşivinden).....	53
Fot. 2.2. Köprülü Su Yollarına Ait 1672 Tarihli Haritada Yer Alan Eski Fatih Camisi Çizimi	71
Fot.2.3- Vezirköprü-Köprülü Mehmet Paşa Namazgahı.....	79
Fot.2.4. Samsun-Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa Namazgahı.....	79
Fot.2.5. Samsun-Vezirköprü Namazgah Camisi.....	81
Fot.2.6. Samsun-Vezirköprü Namazgah Camisi Harim.....	82
Fot.2.7. Samsun-Vezirköprü Namazgah Camisi Kadınlar Mahfili.....	82
Fot.2.8. Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi.....	83
Fot.2.9. Çeşme İnşa Kitabesi	85
Fot. 2.10. Malatya-Hekimhan	88
Fot. 2.11. Malatya-Hekimhan Avlu Kısım	88
Fot.2.12. Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi.....	89
Fot. 2.13. Köprülü Mehmet Paşa Camisi Güney Cephe.....	89
Fot.2.14. Köprülü Mehmet Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli	90
Fot.2.15. Köprülü Mehmet Paşa Camisi İnşa Kitabesi	90
Fot. 2.16. Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim Doğu Cephesi	91
Fot.2.17. Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim	91
Fot.2.18. Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrap	92
Fot.2.19. Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi Minber	92
Fot. 2.20. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi	96
Fot. 2.21. 1948-50 Yılları Arasında Onarım Yapılmadan Önceki Hali (V.G.M.A.)	96
Fot.2.22. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Üst Örtü (V.G.M.A).....	97
Fot.2.23. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim.....	97
Fot. 2.24. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Sanatçı Kitabesi	98
Fot. 2.25. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi 1950 Tarihli Onarım Kitabesi	98
Fot. 2.26. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı.....	99
Fot. 2.27. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Minberi	99
Fot.2.28. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kadınlar Mahfili	100
Fot. 2.29. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı	103
Fot. 2.30. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Üst Örtü Sistemi	104

Fot.2.31. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Kitabe.....	104
Fot.2.32. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Soyunmalık Bölümü	104
Fot.2.33. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Soyunmalık Mekanı Kubbesi	105
Fot.2.34. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Ilıklık Bölümü	105
Fot.2.35. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Sıcaklık Mekanı.....	106
Fot.2.36. Fahriye Bayram Tarafından Köprülü Mehmet Paşa Hanı Olarak Belirtilen Dükkânlar.....	107
Fot.2.37. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hanı Giriş Kapısı	111
Fot.2.38. Giriş Kapısı Kemerü Üzerinde Yer Alan Bezemelerden Detay.....	112
Fot.2.39. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı	115
Fot.2.40. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Giriş Kapısı ve Soyunmalık Mekanı.....	115
Fot.2.41. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Soyunmalık Bölümü Geçiş Öğeleri ve Sekiler	116
Fot. 2.42. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Ayakkabı Nişleri	116
Fot. 2.43. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Soğukluk (Ilıklık) Mekanının Güney Bölümü.....	117
Fot. 2.44. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Ilıklık Mekanı Güney Bölümü Üst Örtüsü	117
Fot. 2.45. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Soğukluk Mekanının Kuzey Bölümü	118
Fot. 2.46. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Soğukluk Mekanında Bulunan Kurnalar	118
Fot. 2.47. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Sıcaklık Bölümü.....	119
Fot. 2.48. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Sıcaklık Bölüm Kubbesi Üzerindeki Işık Gözleri.....	120
Fot.2.49. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Sıcaklık Bölümü Eyvanı.....	120
Fot.2.50. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Sıcaklık Bölümü Batı eyvanı ve Güneydeki Halvet Hücresi.....	120
Fot.2.51. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Ambar Bölümü	121
Fot.2.52. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi.....	124

Fot.2.53. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Avlu Kısım1.....	124
Fot.2.54. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Minaresi	125
Fot.2.55. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli	125
Fot.2.56. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli Üst Örtü Elemanları.....	126
Fot.2.57. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli İkiz Penceresi	126
Fot.2.58. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi M. 1825 Tarihli Onarım Kitabesi	127
Fot.2.59. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim Kısım1.....	127
Fot.2.60. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim Batı Cephesi	128
Fot.2.61. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kubbe Üzerindeki Kalemişi Bezemeler.....	128
Fot.2.62. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı	129
Fot.2.63. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrap Kavsarası	129
Fot.2.64. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi MihrabıMihrap Köşelikleri ve Konsol Çıkıntısı.....	130
Fot.2.65. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı Kadınlar Mahfili	130
Fot.2.66. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi.....	133
Fot.2.67. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kuzeyden Görünüş.....	134
Fot.2.68. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim.....	135
Fot.2.69. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kadınlar Mahfili.....	135
Fot.2.70. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı.....	138
Fot.2.71. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı Güneydoğudan Görünüş	138
Fot.2.72. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı Batı Cephesi	139
Fot.2.73. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı Doğu Cephe	139
Fot.2.74. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı Doğu Cephe Üzerinde bulunan Üç Bölümlü Giriş.....	140

Fot.2.75. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı	
İç Mekân Giriş Holü	140
Fot.2.76. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı	
Kuzey Bölüm Giriş Kapısı.....	141
Fot.2.77. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı	
İç Mekanın Kuzey Kısmı.....	141
Fot.2.78. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı İç Mekanın	
Kuzey Kısmı	142
Fot.2.79. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı	
İç Mekanın Güney Kısmı.....	142
Fot.2.80. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı	
Ocak Nişleri	143
Fot.2.81. Safranbolu-Köprülü Mehmet Paşa Camisi	145
Fot.2.82. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi	
Güneydoğu Cephesi.....	149
Fot.2.83. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kuzey Cephe	150
Fot.2.84. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi	
Son Cemaat Mahalli	150
Fot.2.85. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim Kısmı.....	151
Fot.2.86. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı	151
Fot.2.87. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi Minberi	152
Fot.2.88. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kadınlar Mahfili.....	152
Fot.2.89. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi	
Kütüphane-Muvakkithanesi	153
Fot.2.90. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi	
Kütüphane-Muvakkithanesi İnşa Kitabesi.....	153
Fot.2.91. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi Güneş Saati	154
Fot.2.92. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi Abdest Muslukları	154
Fot.2.93. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi Abdest Muslukları	
Üzerinde Yer Alan Tamir Kitabesi	155
Fot.2.94. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi Çeşme İnşa Kitabesi	155
Fot.2.95. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi.....	156
Fot.2.96. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kuzey ve Batı Cepheleri.....	160

Fot.2.97. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim	160
Fot.2.98. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim Tavanı	161
Fot.2.99. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı	161
Fot.2.100. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kadınlar Mahfili	162
Fot.2.101. İstanbul Köprülü Mehmet Paşa Kulliyesi	173
Fot.2.102. Dershane-Mescit (Darü'l-kurra)	174
Fot.2.103. Dershane-Mescit Harim Kısım	174
Fot.2.104. Dershane-Mescit Mihrabı	175
Fot.2.105. Dershane-Mescit Kadınlar Mahfili	176
Fot.2.106. Dershane-Mescit Köşk Minare	176
Fot.2.107. Medrese Bölümü	177
Fot.2.108. Medrese Revakları	177
Fot.2.109. Su Haznesi	178
Fot.2.110. Türbe	178
Fot.2.111. Köprülü Kütüphanesi, Ekler, 2441.	179
Fot.2.112. Avluya Bakan Cephe Üzerinde Yer Alan Arapça Kitabe	179
Fot.2.113. Köprülü Mehmet Paşa'nın Mezar Kitabesi	180
Fot.2.114. Fazıl Ahmet Paşa'nın Mezar Kitabesi	180
Fot.2.115. Ayşe Hanım'ın Mezar Kitabesi	181
Fot.2.116. Çeşme	181
Fot.2.117. Çeşme Kitabesi	182
Fot.2.118. Köprülü Kütüphanesi	182
Fot.2.119. İç Mekândaki Kalem İşî Bezemelerden Detay	183
Fot.2.120. Vezir Hanı	183
Fot.2.121. Onarım Kitabesi	184
Fot.2.122. Giriş Dehlizi	184
Fot.2.123. Han Avlusu	185
Fot.2.124. Üst Kat Revak Düzeni	185
Fot.2.125. Ayşe Hanım Çeşmesi Kitabesi	187
Fot.2.126. Vezirköprü Kale Hamamı	194
Fot.2.127. Vezirköprü Kale Hamamı Soyunmalık Bölümü	195
Fot.2.128. Vezirköprü Kale Hamamı Soyunmalık Kubbesi	195
Fot.2.129. Vezirköprü Kale Hamamı Soyunmalık Havuz ve Ayakkabılıklar	196

Fot.2.130. Vezirköprü Kale Hamamı Soğukluk Bölümü	196
Fot.2.131. Vezirköprü Kale Hamamı Soğukluk Mekanı Doğu Bölümü	197
Fot.2.132. Vezirköprü Kale Hamamı Sıcaklık Bölümü	197
Fot.2.133. Vezirköprü Kale Hamamı Sıcaklık Bölümü Eyvan.....	198
Fot.2.134. Vezirköprü Bedesten ve Arastası (Nejdet İğci Arşivi'nden)	200
Fot.2.135. Vezirköprü Bedesteni Üst Örtüsü.....	201
Fot.2.136. Vezirköprü Bedesteninin Etrafını Çevreleyen Dükkânlar	201
Fot.2.137. Vezirköprü Bedesteni İç Mekan	202
Fot.2.138. Vezirköprü Kale Camisi (Nejdet İğci Arşivinden).....	203
Fot.2.139. Vezirköprü Kale Camisi.....	207
Fot.2.140. Vezirköprü Kale Camisi Ahşap Kapı Kanatları	207
Fot.2.141. Vezirköprü Kale Camisi Harim Kısım	208
Fot.2.142. Vezirköprü Kale Camisi Mihrabı	208
Fot.2.143. Vezirköprü Kale Camisi Minberi	209
Fot.2.144. Vezirköprü Kale Camisi Minber Detayı	209
Fot.2.145. Vezirköprü Kale Camisi Vaaz Kürsüsü	210
Fot.2.146. Vezirköprü Kale Camisi Kadınlar Mahfili.....	210
Fot.2.147. Vezirköprü Toprakkale Camisi	213
Fot.2.148. Vezirköprü Toprakkale Camisi Harimi	214
Fot.2.149. Vezirköprü Toprakkale Camisi Mihrabı.....	214
Fot.2.150. Vezirköprü Toprakkale Camisi Kadınlar Mahfili	215
Fot.2.151. Vezirköprü Çifte Hamam.....	218
Fot.2.152. Vezirköprü Çifte Hamam Soyunmalık Bölümü	219
Fot. 2.153. Vezirköprü Çifte Hamam Soğukluk Bölümü	219
Fot.2.154. Vezirköprü Çifte Hamam Sıcaklık Bölümü	220
Fot.2.155. Vezirköprü Çifte Hamam Kadınlar Kısım Soyunmalık Mekanı.....	220
Fot.2.156. Vezirköprü Arasta Dükkânları	224
Fot.2.157. Vezirköprü Arasta Dükkanları	225
Fot.2.158. Edirne-Fazıl Ahmet Paşa Sarayı Divanhanesi (Süheyl Ünver'den)	246
Fot.2.159. Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa Medresesi (Nejdet İğci arşivinden)	247
Fot.2.160. Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa Medresesi.....	250
Fot.2.161. Medrse Avlusu.....	251
Fot.2.162. Öğrenci Hücreleri	251

Fot.2.163. Dershane Hücresi Giriş Kapısı	252
Fot. 2.164. Dershane Hücresi İç Mekanı	252
Fot.2.165. Girit-Kandiye Fazıl Ahmet Paşa Camisi (M. Zeki İbrahimgil Arşivi'nden)	253
Fot.2.166. Minare Kaidesi (M. Zeki İbrahimgil Arşivi'nden)	254
Fot.2.167. İzmir Vezir Su Kemerı Kuzey Kısmı	255
Fot.2.168. İzmir Vezir Su Kemerı Çift Katlı Kemer Uygulaması	256
Fot.2.169. İzmir Vezir Su kemerı Güney Bölümü	257
Fot.2.170. Merzifon Paşa Camisi (V.G.M.A.)	277
Fot.2.171. Merzifon Paşa Camisi Batı ve Güney Cepheleri	280
Fot.2.172. Merzifon Paşa Camisi Doğu Cephesi	280
Fot.2.173. Merzifon Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli	281
Fot.2.174. Merzifon Paşa Camisi İnşa Kitabesi	281
Fot.2.175. Merzifon Paşa Camisi Harimi	282
Fot.2.176. 1997 yılında Yapılan Onarım Öncesi Kubbe Kasnağında Bulunana Cami Tasviri (V.G.M.A.)	282
Fot.2.177. Merzifon Paşa Camisi Orijinal Mihrap ve Minberi (V.G.M.A.)	283
Fot.2.178. Merzifon Paşa Camisi Mihrap ve Minberi	283
Fot.2.179. Merzifon Paşa Camisi Şadırvanı	284
Fot.2.180. Merzifon Paşa Camisi Şadırvan Kubbesi	284
Fot.2.181. Merzifon Taşhan (V.G.M.A.)	289
Fot.2.182. Merzifon Taşhan Güney Cephesi (V.G.M.A.)	290
Fot.2.183. Merzifon Taşhan Avlu Kısmı	290
Fot.2.184. Merzifon Taşhan Avlu Kuzey Bölümü (V.G.M.A.)	291
Fot.2.185. Merzifon Taşhan Avlu Güney Bölümü	291
Fot.2.186. Merzifon Taşhan Avlu Güney Bölümü Üst Kat	292
Fot. 2.187. Merzifon Taşhan Avlu Doğu Bölümü	292
Fot.2.188. Merzifon Taşhan Avlu Batı Bölümü	293
Fot.2.189. Merzifon Taşhan Avlu Kuzey Bölümü Ahır Kısmı	293
Fot.2.190. Merzifon Taşhan Avlu Kuzey Bölümü Zemin Kat	294
Fot.2.191. Merzifon Taşhan Avlusunda Bulunan Çeşmeler	294
Fot.2.192. Merzifon Bedesteni (V.G.M.A.)	297
Fot.2.193. Merzifon Bedesteni ve Etrafını Çevreleyen Dükkanlar (V.G.M.A.)	298

Fot.2.194. Merzifon Bedesteni İç Mekanı	298
Fot.2.195. Merzifon Paşa Hamamı (V.G.M.A.).....	299
Fot.2.196. Merzifon Paşa Hamamı.....	302
Fot.2.197. Merzifon Paşa Hamamı Üst Örtü Elemanları	303
Fot.2.198. Merzifon Paşa Hamamı İnşa Kitabesi.....	303
Fot.2.199. Merzifon Paşa Hamamı Soyunmalık Bölümü	304
Fot.2.200. Merzifon Paşa Hamamı Soğukluk Bölümü.....	304
Fot.2.201. Narice Abide Hanım Camisi Kuzey ve Doğu Cepheler	309
Fot.2.202. Narice Abide Hanım Camisi Güney ve Batı Cepheler	309
Fot.2.203. Narice Abide Hanım Camisi Kuzey Cephesi.....	310
Fot.2.204. Narice Abide Hanım Camisi Harim Giriş Kapısı.....	310
Fot.2.205. Narice Abide Hanım Camisi İnşa Kitabesi	311
Fot.2.206. Narice Abide Hanım Camisi Orijinal Kapı Kanatları (V.G.M.A.).....	311
Fot.2.207. Narice Abide Hanım Camisi Harim	312
Fot.2.208. Narice Abide Hanım Camisi Ahşap Tavan.....	312
Fot.2.209. Narice Abide Hanım Camisi Mihrabı.....	313
Fot.2.210. Narice Abide Hanım Camisi Vaaz Kürsüsü.....	313
Fot.2.211. Narice Abide Hanım Camisi Kadınlar Mahfili	314
Fot.2.212. Narice Abide Hanım Camisi Kadınlar Mahfili (V.G.M.A.)	314
Fot.2.213. Müezzin Mahfili Altında Yer Alan Orijinal Bezemeler	315
Fot.2.214. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi.	316
Fot.2.215. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi Camisi.....	320
Fot.2.216. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi Cami Avlu Giriş Kapısı	321
Fot.2.217. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi Avlu Kapısı Üzerinde Bulunan Onarım Kitabesi.....	321
Fot.2.218. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Kuzey Cephesi.....	322
Fot.2.219. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli.....	322
Fot.2.220. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli Mukebbiresi	323
Fot.2.221. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi İnşa ve Onarım Kitabesi.....	323
Fot.2.222. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Harim	324
Fot.2.223. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Mihrabı.....	324

Fot.2.224. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Minberi.....	325
Fot.2.225. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi (Y. Özbek Arşivi'nden).....	328
Fot.2.226. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi	328
Fot.2.227. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi Dershaneşi	329
Fot.2.228. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi Dershaneşi İç Mekanı.....	329
Fot.2.229. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi Öğrenci Hücresi	330
Fot.2.230. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi Öğrenci Hücresi Ocak ve Nişler (Y. Özbek Arşivi'nden)	330
Fot.2.231. İncesu Kara Mustafa Paşa Sıbyan Mektebi.....	331
Fot.2.232. İncesu Kara Mustafa Paşa Arastası.....	333
Fot.2.233. İncesu Kara Mustafa Paşa Arastası Güneydeki Dükkanlar	334
Fot.2.234. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı.....	336
Fot.2.235. İncesu Kara Mustafa Paşa Avlu Kısmı	337
Fot.2.236. İncesu Kara Mustafa Paşa Avlu Doğu Revağı	337
Fot.2.237. İncesu Kara Mustafa Paşa Avlu Batı Revağı	338
Fot.2.238. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Avlu Revaklarında Bulunan Ocak Nişleri	338
Fot.2.239. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Kapalı Kısım Giriş Eyvanı	339
Fot.2.240. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Kapalı Kısım İnşa Kitabesi	339
Fot.2.241. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Kapalı Kısım (Y. Özbek Arşivi'nden)	340
Fot.2.252. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı	342
Fot.2.253. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı İnşa Kitabesi.....	343
Fot.2.254. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı Soyunmalık Bölümü	343
Fot.2.255. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı Ilıklık Bölümü	344
Fot.2.256. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı Sıcaklık Bölümü	344
Fot.2.257. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı Külhan Kısmı	345
Fot.2.258. Halep Vezir Hanı	351
Fot.2.259. Halep Vezir Hanı Batı Cephe	351
Fot.2.260. Halep Vezir Hanı Taç Kapı İkiz Penceresi	352
Fot.2.261. Halep Vezir Hanı Giriş Kapısı Arslan Kabartması.....	352
Fot.2.262. Halep Vezir Hanı Giriş Dehlizi	353
Fot.2.263. Halep Vezir Hanı Han Avlusunda Bulunan Muhdes Yapı ve Şadırvan ..	353

Fot.2.264. Halep Vezir Hanı Avlusu	354
Fot.2.265. Halep Vezir Hanı Avlu Batı Cephesi.....	354
Fot.2.266. Avlu Batı Cephesi Pencere Düzenlemesi.....	355
Fot.2.267. Halep Vezir Hanı Avlu Doğu Cephesi.....	355
Fot.2.268. Halep Vezir Hanı Üst Kat Çıkış Merdivenleri	356
Fot.2.269. Halep Vezir Hanı Üst Kat Yaşmaklı Ocak	356
Fot.2.270. Halep Vezir Hanı Üst Kat Revakları	357
Fot.2.271. Halep Vezir Hanı Üst kat Doğu Bölümü	357
Fot.2.272. Halep Vezir Hanı Üst Kat Doğu Bölümünde Bulunan Odalardan Detay	358
Fot.2.273. Edirne Kara Mustafa Paşa Çeşmesi.....	359
Fot.2.274. Çeşme İnşa Kitabesi.....	360
Fot.2.275. İzmir Yeşildirek Hamamı.....	363
Fot.2.276. İzmir Yeşildirek Hamamı Günümüzdeki Vaziyeti.....	364
Fot.2.277. İzmir Yeşildirek Hamamı Soyunmalık bölümü kubbesi	364
Fot.2.278. İzmir Yeşildirek Hamamı Soğukluk Bölümü.....	365
Fot.2.279. İzmir Yeşildirek Hamamı Sıcaklık Bölümü.....	365
Fot.2.280. İzmir Yeşildirek Hamamı Kadınlar Bölümü Soyunmalık Mekanı.....	366
Fot.2.281. Kazlı Çeşme Kara Mustafa Paşa Camisi.....	367
Fot.2.282. Kazlı Çeşme Kara Mustafa Paşa Camisi Çeşmesi.....	368
Fot.2.283. Kazlı Çeşme Kara Mustafa Paşa Camisi Çeşmesi İnşa Kitabesi	368
Fot.2.284. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi	370
Fot.2.285. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Medrese Odaları.....	372
Fot.2.286. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Medresesi Öğrenci Hücreleri	372
fot.2.287. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Dershane-Mescit	374
Fot.2.288. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Dershane-Mescit Giriş Revağı	375
Fot.2.289. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Dershane-Mescit Üzerindeki İnşa Kitabesi.....	375
Fot.2.290. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Dershane Mescit Mihrabı	376
Fot.2.291. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Sıbyan Mektebi	377

Fot.2.292. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Sebili.....	377
Fot.2.293. Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi.....	389
Fot.2.294. Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi İnşa Kitabesi.....	390
Fot.2.295. Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi Tamir Kitabesi.....	390
Fot.2.296. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi	395
Fot.2.297. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi	395
Fot.2.298. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi (Mahir Polat Arşivi'nden)..	398
Fot.2.299. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Avlu Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe.....	398
Fot.2.300. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Dershane Mescit Binası (Mahir Polat Arşivi'nden).....	400
Fot.2.301. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Dershane-Mescit Giriş Kapısı (Mahir Polat Arşivi'nden).....	400
Fot.2.302. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Dershane-Mescit İnşa Kitabe (Mahir Polat Arşivi'nden).....	401
Fot.2.303. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Medresesi	402
Fot.2.304. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Öğrenci Hücreleri ile Medrese Revağı.....	402
Fot.2.305. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Şadırvanı	403
Fot.2.306. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Kütüphanesi	404
Fot.2.307. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Kütüphane Tamir Kitabesi.....	405
Fot.2.308. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Sıbyan Mektebi	406
Fot.2.309. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Çeşmesi.....	408
Fot.2.310. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Çeşme Kitabesi.....	408
Fot.2.311. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Sebili.....	409
Fot.2.312. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Dükkânları	410
Fot.2.313. Amcazade Hüseyin Paşa'nın Mezar Taşı Kitabesi.....	411
Fot.2.314. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi.....	427
Fot.2.315. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi İç Mekânı	428
Fot.2.316. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi Köşe Pandantifleri	428
Fot.2.317. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi Köşe Pandantiflerinden Detay.....	428

Fot.2.318. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi Hami Tarafı'ndan Kuzey Cephe Üzerine Yazılmış Olan Mersiye	429
Fot.2.319. Makedonya Köprülü (Velez) Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)	441
Fot.2.320. Makedonya Köprülü (Velez) Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi Giriş Kapısı (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)	441
Fot.2.321. Makedonya Köprülü (Velez) Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi Harim Kısmı (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)	442
Fot.2.322. Makedonya Köprülü (Velez) Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi Mihrabı (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)	442
Fot.2.323. Makedonya Köprülü (Velez) Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi İnşa Kitabesi (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)	443
Fot.2.324. Gümüşhacıköy Köprülü Arastası (V.G.M.A.)	446
Fot.2.325. Gümüşhacıköy Köprülü Arastası.....	446
Fot.2.326. 1881 Yılında Yanyalı Mustafa Paşa'nın Yaptırmış Olduğu Saat Kulesi (V.G.M.A.).....	447
Fot.2.327. Sonradan Yapılan Saat Kulesi (V.G.M.A.).....	447
Fot.2.328. Gümüşhacıköy Köprülü Arastası Vazodan Çıkan Lale Motifleri	448
Fot.2.329. Gümüşhacıköy Köprülü Arastası İç mekan	448
Fot.2.330. Gümüşhacıköy Yeni Hamam	451
Fot.2.331. Gümüşhacıköy Yeni Hamam İnşa Kitabesi	451
Fot.2.332. Gümüşhacıköy Yeni Hamam Üst Örtü Elemanları	452

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Köprülü Mehmet Paşa'nın Köprülü Kütüphanesi'ndeki 3/2446 nolu H.1071- M.1661 Tarihli Vakfiyesine Göre Vakıf Eserleri.....	49
Tablo 2.2 Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Turhal'daki Han'da çalışan görevlilerin ücretleri ve hanın diğer giderleri	54
Tablo 2.3. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Gümüşhacıköy'deki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderleri.....	56
Tablo 2.4. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Hekimhan'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler	57
Tablo 2.5. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Cısr-i Şuğur'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler	61
Tablo.2.6. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Safranbolu'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler	63
Tablo 2.7. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Bilecik Vezirhan'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler	65
Tablo 2.8. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Bozcaada'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler	67
Tablo 2.9. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre İstanbul'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler	69
Tablo 2.10. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Yanova'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler	73

Tablo 2.11. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Varad'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler.....	74
Tablo 2.12. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Rüznik'teki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler	75
Tablo 2.13. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre aile üyelerine ödenen ücretler.....	76
Tablo.2.14. Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458'de yer alan kitapçık içindeki üç adet vakfiyeye göre vakfın giderleri	189
Tablo 2.15. Yukarıdaki tabloda H. 1089- M. 1678 tarihli vakfiyeye göre Paşanın inşa ettirmiş olduğu vakıf eserlerinin bulundukları yerler ve sayıları verilmiştir.....	226
Tablo 2.16. H.1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Uyvar'daki Vakıflarında Görev Alanlar Ve Ücretleri	229
Tablo 2.17. H.1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Kamanıçe'deki Vakıflarında Görev Alanlar Ve Ücretleri	231
Tablo 2.18. H.1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Belgrat'taki Vakıflarında Görev Alanlar Ve Ücretleri	232
Tablo 2.19. H.1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Kandiye'deki Vakıflarında Görev Alanlar Ve Ücretleri	235
Tablo 2.20. H.1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Köprü Kasabası'ndaki Vakıflarında Görev Alanlar Ve Ücretleri.....	237
Tablo 2.21. H. 1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın İzmir'deki Vakıflarında Görev Alan Kişiler Ve Ücretleri	240
Tablo 2.22. H. 1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın İstanbul'daki Vakıflarında Görev Alan Kişiler Ve Ücretleri	244
Tablo 2.23. H. 1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın İzmir'deki Vakıflarında Görev Alan Kişiler Ve Ücretleri.....	245

Tablo 2.24. Kara Mustafa Paşa'nın Vakfiyesi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde Bulunan Paşanın Vakıfları ile İlgili Belgelerden Hareketle Oluşturulmuş Vakıf Eserleri Listesi	258
Tablo 2.25. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan H. 23 safer 1089-M.1678 Tarihli Vakfiye Merzifondaki Vakıfta Çalışan Görevliler İle Vakfın Diğer Giderleri.....	262
Tablo 2.26. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan H. 23 Safer 1089-M.1678 Tarihli Vakfiye İncesu'daki Vakıfta Çalışan Görevliler İle Vakfın Diğer Giderleri.....	265
Tablo 2.27. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan H. 23 Safer 1089-M.1678 Tarihli Vakfiye Edirne'deki Vakıfta Çalışan Görevliler İle Vakfın Diğer Giderleri.....	268
Tablo 2.28. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan H. 23 Safer 1089-M.1678 Tarihli Vakfiye Kamanice'deki Vakıfta Çalışan Görevliler İle Vakfın Diğer Giderleri.....	272
Tablo 2.29. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan H. 23 Safer 1089-M.1678 Tarihli Vakfiye İstanbul'daki Vakıfta Çalışan Görevliler İle Vakfın Diğer Giderleri.....	274
Tablo 2.30. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.5 Recep 1112-M.16 Aralık 1700 Tarihli Vakfiyeye Göre Vezirköprü'deki Vakıflarda Çalışan Görevliler Ve Vakfın Diğer Giderleri.	379
Tablo 2.31. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.5 Recep 1112-M.16 Aralık 1700 tarihli vakfiyeye göre Edirne'deki vakıflarda çalışan görevliler ve vakfın diğer giderleri.....	383
Tablo 2.32. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.5 Recep 1112-M.16 Aralık 1700 Tarihli Vakfiyeye Göre İstanbul'daki Vakıflarda Çalışan Görevliler Ve Vakfın Diğer Giderleri.	385
Tablo 2.33. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.5 Recep 1112-M.16 Aralık 1700 Tarihli Vakfiyeye Göre Medine'deki Vakıflarda Çalışan Görevliler Ve Vakfın Diğer Giderleri.	387
Tablo 2.34. Köprülü Kütüphanesi'nde Bulunan Köprülüzade Abdullah Paşa'ya Ait M.14 Mart 1721 tarihli Vakfiye'ye Göre İdlip-el-Şuğur-ı Kasabası'nda Vakıfta Çalışan Görevliler ve Ücretleri.	412

Tablo 2.35. Köprülü Kütüphanesi'nde Bulunan Köprülüzade Abdullah Paşa'ya Ait M.14 Mart 1721 tarihli Vakfiye'ye Göre Diyarbakır'da Vakıfta Çalışan Görevliler ve Ücretleri.....	416
Tablo. 2.36. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın Köprülü Kütüphanesi'ndeki 14/2457 nolu H.1157-M.1744 Tarihli Vakfiyesine Göre Numan Paşa Türbesi'ndeki Vakıf Görevlileri ve ücretleri	433
Tablo.2.37. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın Köprülü Kütüphanesi'ndeki 8/2451 nolu H.1172-M.1758 Tarihli Vakfiyesine Göre Sebilhane ve Mektep'teki Vakıf Görevlileri ve ücretleri.....	434
Tablo.2.38. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın Köprülü Kütüphanesi'ndeki 7/2450 nolu H.1165-M.1751 Tarihli Vakfiyesine Göre Belgrat'taki Darü'l-kurra'da Çalışan Görevliler ve ücretleri.	435
Tablo.2.39. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Bulunan H. 1171-M.1757 Tarihli Vakfiyesine Göre İstanbul'daki Kütüphane'de Çalışan Görevliler ve ücretleri	437
Tablo.2.40. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Bulunan H. 1171-M.1757 Tarihli Vakfiyesine Göre Köprü Kasabası'ndaki Vakıflarda Çalışan Görevliler ve ücretler.....	438

PLANLAR LİSTESİ

Plan.2.1. Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa Konağı (Doğan Kuban'dan)	51
Plan 2.2. Vezirköprü Namazgah Camisi (M.Sami Bayraktar'dan)	78
Plan.2.3. Vezirköprü Namazgah Camisi (V.G.M.A.)	80
Plan.2.4. Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi (M.Sami Bayraktar'dan)	84
Plan.2.5. Malatya-Herkimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi (S.Murat Topçu).....	86
plan. 2.6. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi (Fahriye Bayram'dan)	95
Plan.2.7. Köprülü Mehmet Paşa Hamamı İle Bitişindeki Böcükli Hamam (Fahriye Bayram'dan).....	102
Plan.2.8. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hanı (Sauvaget'ten).....	109
Plan.2.9. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı (S. Murat TOPÇU).....	114
Plan.2.10. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi (V.G.M.A.)	130
Plan.2.11. Bilecik Vezirhan (V.G.M.A.).....	137
Plan.2.12. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi (Oktay Aslanapa'dan).....	146
Plan.2.13. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi (V.G.M.A.).....	157
Plan.2.14. Köprülü Külliyesi Vaziyet Planı (A. Vefa Çobanoğlu'ndan) Köprülü Mehmet Paşa'nın mezar kitabesi (Fot. 113):	163
Plan.2.15. Köprülü Kütüphanesi (A. Vefa Çobanoğlu'ndan).....	169
Plan.2.16. Vezir Hanı (Doğan Kuban'dan)	171
Plan.2.17. Vezirköprü Kale Hamamı (V.G.M.A.)	192
Plan.2.18. Vezirköprü Kale Hamamı B-B Kesiti.....	193
Plan.2.19. Vezirköprü Bedesten ve Arasta Dükkanları (V.G.M.A.).....	199
Plan.2.20. Vezirköprü Kale Camisi.....	204
Plan 2.21. Vezirköprü Toprakkale Camisi (M. Sami Bayraktar'dan).....	212
Plan.2.22. Vezirköprü Çifte Hamam (V.G.M.A.).....	216
Plan.2.23. Vezirköprü Çifte Hamam A-A Kesiti (V.G.M.A.).....	217
.Plan.2.24. Bedesten ve Arasta Dükkanları (V.G.M.A.)	223
Plan 2.25. İzmir Büyük Vezir Hanı (Bozkurt Ersoy'dan)	241
Plan 2.26. İzmir Küçük Vezir Hanı (Bozkurt Ersoy'dan)	243
Plan 2.27. Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa Medresesi (Oktay Aslanapa'dan).....	249
Plan.2.28. Merzifon Paşa Camisi (Goodwin'den)	278
Plan.2.29. Taşhan Zemin kat Planı (V.G.M.A.)	286
Plan. 2.30. Taşhan Üst Kat Planı (V.G.M.A.)	286

Plan 2.31. Merzifon Bedesteni (V.G.M.A.).....	296
Plan 2.32. Merzifon Paşa Hamamı (V.G.M.A.)	300
Plan 2.33. Merzifon Paşa Hamamı A-A Kesiti (V.G.M.A.).....	302
Plan. 2.34. Narince (Kara Mustafa Paşa Köyü) Abide Hanım Camisi (V.G.M.A.) ..	305
Plan.2.35. Narince Abide Hanım Camisi A-A Kesiti (V.G.M.A.)	306
Plan.2.36. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi	
Vaziyet Planı (Mustafa Denктаş'tan)	315
Plan 2.37. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa	318
Plan 2.38. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi (M. Denктаş'tan)	325
Plan 2.39. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi Restitüsyon (M.Denктаş'tan).....	327
Plan.2.40. İncesu Kara Mustafa Paşa Arastası (M. Denктаş'tan)	332
Plan.2.41. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansaray (M. Denктаş'tan)	335
Plan.2.42. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı (M.Denктаş'tan)	341
Plan.2.43. Halep Vezir Hanı (Watenpaugh'dan)	348
Plan.2.44. Yeşildirek Hamamı (Harun Ürer'den)	362
Plan.2.45. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi	
Vaziyet Planı (A.Vefa Çobanoğlu'ndan).....	370
Plan.2.46. İnebahtı Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi	
Vaziyet Planı (Machiel Kiel'den).....	380
Plan.2.47. İstanbul-Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi	
Tavan Planı (Sedad Hakkı Eldemden).....	393
Plan.2.48. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (Doğan Kuban'dan) ..	397
Plan.2.49. Diyarbakır Nebi Camisi ve Zübeyde Hanım Türbesi	
(Metin Sözen'den)	427
Plan.2.50. Makedonya Köprülü (Velez) Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi	
(M. Zeki İbrahimgil Arşivinden).....	440
Plan.2.51. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Arastası (V.G.M.A.).....	444
Plan.2.52. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Arastası	
A-A Kesiti (V.G.M.A.).....	445
Plan.2.53. Gümüşhacıköy Böcükli Hamam (Fayriye Bayram'dan)	450

KISALTMALAR

B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
M.	: Miladi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sad.	: Sadeleştiren
V.G.M.A.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vd.	: ve diğerleri
V.	: Varak

GİRİŞ

XVII. Yüzyıl ikinci yarısında edinmiş olduğu siyasi ve ekonomik gücü ülkenin sınırları dâhilinde girişmiş oldukları büyük çapta imar faaliyetleri ile taçlandıran Köprülü ailesinin sanat hamiliği bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Aile, Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam olarak atandığı 15 Eylül 1656 tarihinden itibaren kesintisiz olarak, oğlu Fazıl Ahmet Paşa, damadı Kara Mustafa Paşa ile birlikte 27 yıl boyunca devlet yönetimini elinde bulundurmuştur. Kara Mustafa Paşa'nın Viyana yenilgisi adeta Köprülü ailesi için de bir dönüm noktası olmuştur. Aile bu tarihten sonra hiçbir zaman eski gücünü elde edememiştir. Fakat buna rağmen Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, Amcazade Hüseyin Paşa, Köprülüzade Numan Paşalar yine de sadrazamlık makamına yükselen aile üyelerindendirler. XVIII. Yüzyıl ortalarında özellikle yönetimde etkili olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve kapı halkının bilinçli bir şekilde Köprülülere başkent dışında tutma politikası sonucunda, ailenin bürokrasideki gücü tamamen kaybolmuştur. Bu tarihten sonra aile üyeleri taşrada küçük memuriyetlerde bulunmuşlardır.

XVII. yy başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan değişim ve dönüşüm faaliyetleri devletin hiçte alışıktı olmadığı ve kısa süreli çalkantıların yaşanmasına neden olurken, yüzyılın ikinci yarısından itibaren mutlak otoriteyi ele geçiren Köprülü Mehmet Paşa saray içerisindeki konumunu güçlendirirken aynı zamanda da Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu'da büyük imar faaliyetleri içerisinde girdi. Böylelikle belki de hem kendisinden sonra gelen aile üyelerine zengin vakıflar bırakmayı hem de zayıflamaya yüz tutmuş devlet otoritesinin halk nazarında güçlenebilmesini sağlamaya çalışmıştı.

Siyasi, ekonomik ve kültürel alanda önemli görevlerde bulunan bu ailenin, baniliklerini belirleyerek, inşa ettirdikleri mimari anıtları yaptırmalarındaki nedenler ve bu anıtları yaptırırken dikkat ettikleri hususlar üzerinde durulacaktır. Böylesine önemli bir siyasi gücü elinde bulunduran bu sülalenin hangi sanat etkinliklerine destek verdikleri ve bu

destek sonucunda ne gibi kazanımlar sağladıkları çalışmanın amaçlarından bir diğeridir. Bu nedenle tez özellikle Sanat Tarihi anlayışına yeni bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir. Ailenin mimari yapı yaptırırken, sadece dini ve sosyal icaplar gereği mi yaptırdıkları, yoksa bu sanat eserlerini yaptırarak farklı ideolojik kazanımlar elde etmeyi mi hedefledikleri cevap arayacağımız sorulardır. En çok mimari yapıyı nerelerde yaptırmışlar ve niçin o bölgeler tercih edilmiştir? Özellikle inşa ettirdikleri yapılarıdaki kitabelerde ve vakfiyelerinde kendilerini nasıl ifade etmektedirler? Özellikle ailenin başkentte yaptırmış oldukları mimari yapılar ile taşrada yaptırdıkları mimari yapılar arasında ne gibi farkların olduğu ve bu farklar altında yatan sebeplerin neler olduğu soruları tez içinde cevap aranacak konulardır.

Çalışmanın en önemli kaynakları arasında vakfiye ve arşiv belgeleri gelmektedir. Öncelikle çeşitli kurumlarda bulunan aileye ait bütün vakfiyeler tarafımızca toplanmıştır. Bu kaynaklar toplanıp değerlendirildikten sonra, özellikle vakfiyelerden elde edilen bilgiler eşliğinde, isimleri tespit edilen yapıların bugünkü durumları araştırılmıştır. Araştırma neticesinde günümüze ulaştığı tespit edilen yapılar saha çalışması yapılarak yerinde incelenmiş ve gözlem fişleri çıkarılmıştır. Daha sonra yapıların günümüzde bağlı oldukları kurumlar tespit edilerek, gerekli izin belgeleri alındıktan sonra kurum arşivlerinde bulunan çizim ve fotoğraflar istenmiştir.

Metin oluşturulurken, önce dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra aile üyeleri kronolojik bir sıra dahilinde, çağdaş kaynaklar eşliğinde tanıtılmışlardır. Ardından katalog bölümüne geçilerek, önce vakfiye ve arşiv belgeleri doğrultusunda her baninin imar faaliyetleri üzerinde durularak, yapı yaptırdıkları bölgenin seçilmesi, vakıfta çalışan görevliler, bu görevlilere ödenen ücretler ve arşiv belgelerinden hareketle yapıların geçirmiş oldukları tamirat veya onarımlardan bahsedilmiştir. Daha sonra her bir baninin inşa ettirdiği ve günümüze ulaşan eserleri fotoğraf ve çizimler eşliğinde tanıtılmıştır.

Değerlendirme bölümü iki başlık halinde ele alınmıştır. Birinci başlıkta vakfiye ve arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler eşliğinde ailenin baniliği üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci kısımda ise katalog bölümünde tanıtılan günümüze ulaşmış mimari yapıların, dönem mimarisi içerisindeki konumları üzerinde durulmuştur. Çalışma elde edilen sonuçların belirtilmesi ile tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. KONUYLA İLGİLİ KAYNAKLAR

1.1.1.Çağdaş Kaynaklar:

1.1.1.1.Kitabeler:

Yapıların üzerinde yer alan kitabeler, bize yapının banisi, inşa yada onarım tarihi, işlevi ve mimarı konusunda bilgi veren birincil derecede önemli kaynaklardır. Köprülü ailesi tarafından inşa edilen yapılar üzerinde olması gereken kitabelerin çoğu maalesef günümüze ulaşamamıştır. Ailenin çıkış yeri olan Samsun-Vezirköprü ilçesinde Köprülü Mehmet Paşa'nın ismi, iki kitabede "Mehmet Ağa" olarak zikredilmektedir. Yine Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa ettirilen ve günümüze ulaşan Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi üzerinde bir inşa kitabesi yer almaktadır. Paşa'nın bu iki kitabeden başka Ortadoğu'da, Balkanlarda ve Anadolu'da inşa ettirmiş olduğu yapılar üzerinde inşa kitabesi ile karşılaşılmamıştır. Paşanın eşi ve Köprülü Voyvodası Yusuf Ağa'nın kızı olan Ayşe Hanım'ın memleketinde inşa ettirmiş olduğu yapıların hiç birisinin üzerinde kitabe yer almamaktadır. Fakat Ayşe Hanım tarafından inşa ettirilip günümüze ulaşamayan bir çeşmeye ait kitabe, Vezirköprü Kale Camisi'nin batı bahçe duvarı üzerine gelişigüzel yerleştirilmiştir. Bu kitabe Ayşe Hanım'ın adının geçtiği tek kitabe olmasından dolayı oldukça önemli bir kitabedir. Fazıl Ahmet Paşa tarafından inşa ettirilmiş ve günümüze ulaşabilmiş yapıların hiç biri üzerinde inşa kitabesi ile karşılaşılmamıştır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından inşa edilen, Merzifon Paşa Camisi, Paşa Hamamı ve Narince Abide Hanım Camisi üzerinde inşa kitabeleri bulunmaktadır. Yine Anadolu'da, Kayseri-İncesu'da inşa ettirmiş olduğu menzil külliyesinde yer alan cami, han ve hamam üzerinde inşa kitabeleri yer almaktadır. Yine Paşanın Edirne'de inşa ettirmiş olduğu çeşme ve İstanbul-Kazlıçeşme'deki çeşmesi üzerinde yer alan kitabelerde ismi zikredilmektedir. Ayrıca Paşanın hayatta iken inşasına başladığı ve daha sonra ölümü üzerine oğlu Ali Bey tarafından tamamlattırılan İstanbul'daki külliyesi üzerinde yer alan kitabede de adı zikredilmektedir. Fazıl Mustafa

Paşa'nın adına hiçbir kitabede rastlanmamıştır. Amcazade Hüseyin Paşa'nın İstanbul'daki külliyesi ile Edirne'de inşa ettirmiş olduğu ve günümüze ulaşan çeşmesi üzerinde inşa kitabesi bulunmaktadır. Aile üyelerinden Numan Paşa ve Abdullah Paşaların isimlerinin geçtiği hiçbir kitabeye rastlanmamıştır. Numan Paşa'nın oğlu Köprülüzade El-Hac Abdullah Paşa'nın Mekadonya'da Köprülü Kasabası'nda yaptırmış olduğu cami üzerinde inşa kitabesi yer almaktadır.

Görüldüğü üzere çok geniş bir coğrafyada yapılar inşa ettiren aile üyelerinin, adının geçtiği kitabe sayısı oldukça azdır.

1.1.1.2.Vakfiyeler

Vakıf köken olarak Arapça bir kelime olup, “tutmak, hapsetmek, alıkoymak” manalarına gelmektedir¹. Gerçek manada ise bir malın, menkul veya gayri menkul, toplum menfaati için Allah yoluna bağışlanmasıdır². Vakıf tarafından vakıf şartlarının ve idare şeklinin tanzim; kadı tarafından da tescil edilen hukuki vesikasına da vakfiye veya vakıf-name denir. Vakıf kurulurken üç aşamadan geçiyordu; öncelikle vakfın fikri tasarımı yapılıyor, gerekli yer bulunarak gerekli binalar yani “müessesat-ı hayriye” kuruluyor, buna ek olarak bu binaların giderini karşılayacak olan gelir kaynakları belirtiliyor. Son aşamada ise hazırlanan vakıf vakfiye bir duruşmayla mahkemenin onayına sunuluyordu³. Böylelikle mahkemenin de izniyle vakıf resmen kuruluyordu. Bu vakfiyelerin bir nüshalarının da “şer’iyye sicillerine” kayd edildikleri bilinmektedir.

Ailenin kurucusu olan Köprülü Mehmet Paşa'nın İstanbul Köprülü Kütüphanesi'nde dört adet vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyelerden 1/2444⁴ nolu ile 2/2445⁵ nolu ve H.1070- M.1660 tarihli vakfiyeler sayfa sayılarının farklı olmasına karşın içerik olarak birbirinin kopyası şeklindedir (Ek. 1-2). Aynı vakfiyenin bir nüshası da İzmir Milli Kütüphanesi'nde yer almaktadır⁶. Köprülü Kütüphanesi'nde yine Köprülü Mehmet Paşa'ya ait H.1071-M.1661 tarihli ve 3/2446⁷, 13/2456⁸ nolu iki adet vakfiye nüshası

¹ Amy SINGER, **Osmanlı'da Hayırseverlik**, İstanbul, 2004, s. 20.

² Bahaeddin YEDİILDIZ, “Osmanlı Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi”, **Osmanlı**, C.V, Ankara, 1999, s.17.

³ Nazif Öztürk, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, **Türkler**, C.10, Ankara, 2002, s. 434.

⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 1/2444.

⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2/2445.

⁶ Yusuf Sağır, **Vakfiyesi'ne Göre Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları (İzmir Milli Kütüphane'de 634/1-2 Nota Kayıtlı Nüsha)**, (Dokuz Eylül Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2005, s. 21.

⁷ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 3/2446.

⁸ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 13/2456.

bulunmaktadır (Ek. 3-4)⁹. Bu vakfiyelerin bir nüshası da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almaktadır¹⁰. Bunların dışında Köprülü Mehmet Paşa'nın Bozcaada'daki vakıflarını konu alan M.1658 tarihli bir vakfiye Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, 141 nolu Gelibolu Mufassal Defteri'nde kayıtlıdır¹¹.

Köprülü Kütüphanesi'nde, Köprülü Mehmet Paşa'nın eşi Ayşe Hanıma ait vakfiyelerden oluşan bir kitapçık yer almaktadır. 15/2458 nolu ve “devletlü efendimiz merhumenin sureti vakfiyesidir” ifadesi ile başlayan kitapçık içerisinde üç ayrı vakfiye kaydı bulunmaktadır (Ek-5). Bunlardan birinci vakfiye tarihsiz olup Ayşe Hanım'ın vakıfları hakkında en detaylı bilgilerin bulunduğu vakfiyedir¹². Bu vakfiyenin bir nüshası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almaktadır¹³. Bu nüsha üzerinde H. 1107-M.1695 tarihi bulunmaktadır. Bu aynı zamanda Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan tarihsiz vakfiyenin de H. 1107-M.1695 tarihli olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Diğer iki vakfiye'den biri H. 1102/M.1690 tarihli olup, Samsun-Vezirköprü'deki bedestenin etrafında yeni yapılan dükkânları (arasta dükkânları) konu almaktadır¹⁴. İkinci vakfiye H. 1107-M. 1695 tarihli olup arastaya yeni eklenen dükkânlar hakkında detaylı bilgiler içermektedir¹⁵. Yine Köprülü Kütüphanesi'nde Ayşe Hanım'a ait olan ve arasta dükkânlarını konu alan tarihsiz bir vakfiye bulunmaktadır¹⁶ (Ek-6).

Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümü üzerine kardeşi Mustafa Paşa tarafından düzenlettirilmiş vakfiyesi Köprülü Kütüphanesi'nde yer almakta olup H. 25 Safer 1089-M. 18 Nisan 1678 tarihlidir¹⁷ (Ek-7). Bu vakfiyenin bir nüshası da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almaktadır¹⁸.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan H. 23 Safer 1089-16 Nisan M.1678 tarihli vakfiyesinin haricinde yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Paşanın vakıflarını konu alan 641-01-02-03-04 nolu dört adet

⁹ Bu vakfiyelerin bir nüshası İzmir Milli Kütüphanesi'nde 634/2 noda kayıtlıdır. Yusuf Sağır, **a.g.t.**, s. 24-25.

¹⁰ V.G.M.A., Defter No: 580, Sıra No: 77, Sayfa: 127

¹¹ Yasemin Demircan, Hamza Keleş, “Köprülü Mehmet Paşa'nın 1068(1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ekim, 1999, C.7, NO:2, s.135.

¹² Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 15/2458.

¹³ V.G.M.A., Defter No: 604, Sıra No: 303, Sayfa: 208.

¹⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 15/2458.

¹⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 15/2458.

¹⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 11/2454.

¹⁷ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 4/2447.

¹⁸ V.G.M.A., Defter No: 580, Sıra No: 78, Sayfa: 140.

defter daha yer almaktadır. Bu defterler muhteva olarak vakıf malları hakkında belgeleri içermesinin yanında, başlı başına çalışılması gereken birçok belge ve bilgiyi içerisinde barındırmaktadırlar.

Amcazade Hüseyin Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.5 Recep 1112-M.16 Aralık 1700 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır¹⁹. Yine Paşanın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.1113-M.1701²⁰, 1120-M.1708²¹, H.1169-M.1755²², tarihli zeyil vakfiyeler yer almaktadır. Hüseyin Paşa'nın İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde, külliyesi içerisinde yaptırmış olduğu kütüphaneye vakfettiği kitapları ve kütüphane görevlilerini konu alan H.1112-M.1700 tarihli bir vakfiyesi daha vardır²³ (Ek-8).

Köprülü Mehmet Paşa'nın torunu, Fazıl Mustafa Paşa'nın ortanca oğlu olan Abdullah Paşa'nın İstanbul Köprülü Kütüphanesi'nde 15 Cemadiel-evvel 1133-M.14 Mart 1721 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır²⁴ (Ek-9). Köprülüzade Fazıl Numan Paşa'nın oğlu olan El-Hac Ahmet Paşanın Köprülü Kütüphanesi'nde beş adet vakfiye nüshası bulunmaktadır. Bunlardan iki âdeti H. 1157-M.1744²⁵ tarihli olup, Paşanın Kandiye'de babası Numan Paşa'nın mezarı üzerine inşa ettirmiş olduğu türbeye ve türbede bulunan görevlileri konu almaktadır (Ek-10-11). Bir diğer vakfiye ise H.1172-M.1758 tarihli olup Girit-Kandiye'de Paşa tarafından tesis ettirilen sebilhane, mektep ve mektepte oluşturulan kütüphaneyi konu almaktadır²⁶ (Ek-12). Diğer vakfiye H.1168-M.1754 tarihli olup muhteva olarak, Fazıl Ahmet Paşa tarafından Belgrad'da yaptırılan Daru'l-kurra'nın onarımı ve sonrasında vakıfta görev alacak kişileri ve ücretlerini içermektedir²⁷ (Ek-13). Bu vakfiyenin bir nüshası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde kayıtlıdır²⁸. Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.1171-M.1757²⁹ ve

¹⁹ V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1.

²⁰ V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 1/3, Sayfa: 7. Aynı tarihli iki adet vakfiye daha arşivde yer almaktadır. V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 2, Sayfa: 13; V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 3, Sayfa: 17.

²¹ V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 2/1, Sayfa: 14.

²² V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 1/2, Sayfa: 5.

²³ Amca Hüseyin Paşa Kutub-ı Mevkufesi Vakfiyesi Suretidir (H. 1112-M.1700), Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 2272.

²⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448. Bu vakfiyenin iki nüshası da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunmaktadır. V.G.M.A., Defter No: 583, Sıra No: 184, Sayfa No: 224; V.G.M.A., Defter No: 587/3-1, Sıra No: 108, Sayfa No: 77.

²⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 14/2457, 12/2455.

²⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 8/2451.

²⁷ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 7/2450.

²⁸ V.G.M.A.,Defter No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:46.

²⁹ V.G.M.A.,Defter No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:42.

H.1180-M.1766³⁰ tarihli olmak üzere iki adet daha vakfiyesi vardır. Bu vakfiyelerden H. 1171-M.1757 tarihli vakfiye Paşa'nın İstanbul'da büyük amcası Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılmış olan Kütüphane'ye vakfettiği kitapları ve kütüphane görevlilerine verilecek ücretleri konu almaktadır³¹. H.1180-M.1766 tarihli vakfiye Paşa'nın Rumeli valiliği esnasında Paşa Sancağı'nda Köprülü ve Pirlepe Kazalarının ahalilerinin rahat etmeleri için Devetaşı Derbentinde yaptırmış olduğu han ile Köprülü Kasabası'nda inşa ettirmiş olduğu mescit ve mektebi konu almaktadır³². Bunların dışında Köprülü Kütüphanesi'nde H.1214-M.1799 tarihinde Paşa'nın kızı Aliye Hanım tarafından Anadolu Muhasebesi'ne kaydettirilen ve Paşa'nın Üsküdar Kuzguncuk'ta Nakkaş Paşa Yalısı olarak tanınan sahilhanesini konu alan H. 1150-M.1737 tarihli bir vakfiyesi daha bulunmaktadır³³ (Ek-14). Bu vakfiyenin bir nüshası da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almaktadır³⁴.

Yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Köprülüzade Mehmed Asım Bey'e ait 19 Ramazan 1228-M.15 Eylül 1813 tarihli vakfiyede, Asım Bey tarafından Köprülü Kütüphanesi'ne vakfedilen kitapları konu almaktadır³⁵.

1.1.1.3.Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Çalışmanın en önemli kaynaklarından bir diğeri ise Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan belgelerdir. Arşivde yer alan belgelerle ilgili olarak yapılan arşiv taramaları sonucu elde edilen belgelerin çoğunluğunun vakıf görevlilerinin atamalarına ait belgeler olduğu tespit edilmiştir³⁶. Aşağıda listesi verilen bu belgelerden önemli bilgiler ihtiva

³⁰ V.G.M.A.,Defter No: 76, Sıra No: 1, Sayfa:38.

³¹ V.G.M.A.,Defter No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:42.

³² V.G.M.A.,Defter No: 76, Sıra No: 1, Sayfa:38

³³ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 17/2460

³⁴ V.G.M.A.,Defter No: 579, Sıra No: 54, Sayfa:1x 17

³⁵ V.G.M.A.,Defter No: 580, Sıra No: 10, Sayfa:16

³⁶ **Cevdet Maarif:** Dosya No: 10, 20,30, 31, 33,39,44, 45,46, 69,79, 90,91, 103,114, 123,149, 151, 159, 173. **Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defteri:** Gömlek No: 1373, 1749,1818, 1373, 6429, 8122, 3125, 8799,8947. **İradeler Evkaf:**Dosya No: 10, 12, 14,16, 18, 19, 20, 21, 24, 27,35,39, 45,48. **Evkaf Defterleri:** Gömlek No: 9532, 9848, 10042,10370,15956, 17098, 17483,18888, 19503, 20853, 21037, 23615, 23678, 23841, 25533, 26445,28038, 32760, 32756. **Cevdet Evkaf:** Dosya No: 583, 394, 319, 149, 225, 530, 74, 229, 1, 550, 549, 136, 387, 413, 365, 255, 206, 94, 580, 249, 123, 129, 632, 409, 516, 262, 118, 10, 46, 587, 186, 599, 156, 588, 603, 520, 193, 14, 649, 290, 88, 332, 310, 56, 383, 526, 48, 592, 591, 143, 92, 525. **Cevdet Belediye:** 11, 39,42, 46, 52,57, 64, 71, 97,104, 116, 130. **İradeler Hususi:**Dosya No: 172. **İradeler Dahiliye:** Dosya No: 181,217, 449,462, 544,546,678,697. **Sadaret Nezaret ve Davair Evrakı:**Dosya No: 188, 189,205. **Cevdet Saray:** Dosya No: 16. **Cevdet Maliye:** Dosya No: 45, 86, 123,354,533,723. **Kamil Kepeci Defterleri:** Gömlek No: 3372. **Maarif nezareti Mektubi Kalemi:** Dosya No: 21, 88,. **Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı:** Dosya No: 7. **Cevdet Adliye:** Dosya No: 99. **İrade-i şurayı Devlet:** Dosya No: 36,49,94. **Sadaret Deavi Evrakı:** Dosya No: 202. **Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik:** Dosya No: 12,24. **İradeler Meclis-i Vala:** Dosya

edenleri çalışmada kullanılmışlardır. Bu belgelerin dışında transkribe edilmiş Muhimme Defterleri ve Şer'iyye Sicilleri'de çalışma esnasında kullanılan kaynaklar arasında yer almaktadır.

1.1.1.4.Çağdaş Kaynaklar

XVII. yy tarih yazımı açısından da son derece fazla kaynağın bulunduğu bir dönemdir. Fakat çağdaş kaynaklar genellikle dönemim siyasi olayları üzerinde durmuş, dönemdeki imar faaliyetleri hakkında bu kaynaklarda neredeyse hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Bu sorun aslında Osmanlı Tarih yazıcılığının belki de en eksik kısmını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda ilk bahsedilmesi gereken çağdaş kaynak **Silahtar Tarihi** olmalıdır. Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa tarafından yazılan eser M.1654-1695 tarihi arasındaki olaylar ve dönem içerisinde bürokraside görev almış kişiler hakkında kısa bibliyografik bilgiler içermesinin yanında, bu kişilerin hayır eserlerinden de kısaca bahsetmektedir³⁷. Osmanzade Ahmed Taib Efendi tarafından yazılmış olan **Hadikat'ül-Vüzere** adlı eser, ilk Osmanlı sadrazamı Alaüddin Paşa'dan başlayarak XVIII. yüzyıl'da sadrazamlık yapan Rumi Mehmet Paşa'yla son bulmaktadır³⁸. Eser aile üyelerinin bibliyografyalarının yazılması aşamasında devamlı olarak baş vurulan temel kaynak olmuştur. Bir diğer kaynak, Abdurrahman Abdi Paşa tarafından kaleme alınmış olan **Vekayi'ne**dir³⁹. Eser 1648'den başlayıp 1682 tarihine kadar 34 yıllık olayları anlatmaktadır. Sarı Mehmed Paşa tarafından yazılmış olan **Zübde-i Vekaiyat** adlı eser yine dönem hakkında önemli bilgilerin yer aldığı bir kaynaktır⁴⁰. Eser M.1656-M.1704 tarihleri arasındaki olayları ihtiva etmektedir. Bu kaynaklar arasında belkide en önemlisi fakat iyice tetkik edildikten sonra kullanılması gereken Mustafa Nâimâ Efendi tarafından kaleme alınan, **(Naima Tarihi) Ravzat al-Hüseyin fi-Hulasa-i Ahbar Al-Hafikayn**'dir⁴¹. Eser M.1574 tarihindeki olaylardan başlayıp M.1659-60 yılı olayları ile

---

No: 319, 434. **Sadaret Meclis-i vala Evrakı**: Dosya No: 85. **Sadaret Divan Kalemi Evrakı**: Dosya No: 114. **Cevdet İktisat**: Dosya No:19. **İradeler Meclis-i Mahsus**: Dosya No: 39. **Sadaret Muhimme Kalemi Evrakı**: Dosya No: 323, 413,416,432,440. **Hattı Hümayun**: Dosya No: 213. **Cevdet Bahriyye**: Dosya No: 30. **Cevdet Nafia**: Dosya No: 54. **Yıldız Esas Evrakı**: Dosya No: 134. **Cevdet Darphane**: Dosya No: 19. **Maliyeden Müdevver Defterleri**: Gömlek No: 4869,5105. **Cevdet Zabtiye**: Dosya No: 48.

³⁷ Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, **Silahtar Tarihi**, İstanbul, 1928.

³⁸ Ahmet Çoban, **Hadikatü'l Vüzera Adlı Eserin Tenkitli Transkripsyonu**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2005, s.87.

³⁹ Fahrettin Çetin Derin, **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi-name'si**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1993,

⁴⁰ Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 1995.

⁴¹ Mustafa Nâimâ Efendi, **Naima Tarihi**, Çev: Zuhuri Danişman, İstanbul, 1969.

son bulmaktadır. Bizim için eseri önemli kılan sadece dönem olaylarından bahsetmesi değil, eserin Amcazade Hüseyin Paşa'nın hamiliğinde hazırlanmış olmasıdır. Naima Tarihi'nin bittiği M.1660'dan başlayarak M.1722 yılına kadar olan olayları konu alan dönemim bir diğer çağdaş kaynağı **Tarih-i Raşid**'dir. Râşid Mehmet Efendi'nin kaleme almış olduğu eser dönem olayları ve kişiler hakkında bilgiler ihtiva etmektedir⁴². Mühürdar Hasan Ağa'nın "**Cevâhirü't-Tevârîh**" adlı eseri, Fazıl Ahmet Paşa'nın Balkanlardaki seferleri ile Girit seferini konu almaktadır. Eser içerdiği detay bilgiler açısından, Köprülü ailesi hakkında başvurulması gereken ana kaynaklardandır⁴³. Yine Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın isteği üzerine Behçeti Seyyid İbrahim Efendi tarafından yazılmış olan **Silsiletü'l Asafiyyeti Fi Devleti'l-Hakaniyyeti'l-Osmaniyye (Tarih-i Sülale-i Köprülü)** adlı yazma eser Köprülü Mehmet Paşa'dan Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'ya kadar aile üyelerinin bibliyografyalarını ve dönemlerinde yaşanan olayları konu almaktadır⁴⁴ (Ek-15). Eser Köprülü ailesinin bürokrasideki gücünü kaybettiği bir dönemde kaleme alınmış olmasından dolayı, geçmişe duyulan özlemin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Eserin ana teması ailenin ne kadar güçlü ve büyük bir aile olduğunu vurgulamak olmuştur. Fakat Köprülü ailesi üzerine odaklanan bu yazma eserde, ailenin kadın üyelerinin ve aile üyelerinin girişmiş oldukları imar faaliyetlerinden bahsedilmemiş olması dikkat çekicidir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi özellikle Köprülü Mehmet Paşa'nın balkanlarda ve Anadolu'da yaptırmış olduğu yapılar hakkında bilgiler içermesi açısından yararlanılan önemli kaynaklar arasında yer almaktadır⁴⁵.

1.1.1.5.Günümüz Yayınları

Köprülüler üzerine günümüzde yapılmış olan bir takım çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan ilk bahsedilmesi gereken Ahmet Refik tarafından hazırlanmış olan "Köprülüler" adlı çalışmadır⁴⁶. Benzer bir çalışmada Ömer Köprülü tarafından

⁴² Râşid Mehmet Efendi, **Tarih-i Raşid**, İstanbul, 1282.

⁴³ Abubekir Sıddık Yücel, **Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh'i**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1996.

⁴⁴ Behçet-i İbrahim, **Silsiletü'l Asafiyyeti Fi Devleti'l-Hakaniyyeti'l-Osmaniyye (Tarih-i Sülale-i Köprülü)**, Köprülü Kütüphanesi, Ahmet Paşa, No: 212.

⁴⁵ Evliya Çelebi Bin Derviş Mehmed Zilli, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul, 1999.

⁴⁶ Ahmed Refik, **Köprülüler**, Haz: Dursun Gürlek, İstanbul, 1999.

yapılmıştır⁴⁷. Daha sonra Vahit Çabuk tarafından yine “Köprülüler” adlı bir çalışma yayınlanmıştır⁴⁸.

Metin Kunt tarafından Köprülü Mehmet Paşa’yı ve sadrazamlık dönemini konu alan bir doktora tezi hazırlanmıştır⁴⁹. Tezin en önemli özelliği yazarın kullanmış olduğu kaynaklar hakkında kaynakça kısmında detaylı bilgiler vermesidir. Fehmi Yılmaz tarafından hazırlanan “The Life of Köprülü Fazıl Mustafa Pasha and His Grand Vizierate”⁵⁰ ve Zeynep Aycibin tarafından hazırlanan “XVII.Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülü-zade Mustafa Paşa Döneminde Osmanlı Devletinin Siyasi ve Sosyal Durumu”⁵¹ adlı çalışmalar Köprülü-zade Mustafa Paşa hakkında detaylı bilgiler ihtiva etmektedirler. Selim Hilmi Özkan tarafından Amcazade Hüseyin Paşa ve dönemindeki olayları konu alan bir doktora tezi hazırlanmıştır⁵². Bunların dışında ailenin biyografisini konu alan çeşitli ansiklopedilerde yazılmış maddeler bulunmaktadır. Görüldüğü gibi bahsedilen yayınlar genellikle ailenin siyasi faaliyetlerini konu alan çalışmalardır.

Köprülü ailesinin genel olarak imar faaliyetlerini konu alan bir çalışma bulunmamaktadır. Fakat Yasemin Kartal tarafından hazırlanan “İstanbul’da Etkin Bir Bani Ailesi: Köprülüler” adlı yüksek lisans tezi, ailenin İstanbul’da girişmiş olduğu imar faaliyetlerini konu alan ilk çalışma olması nedeniyle son derece önemli bir çalışmadır⁵³. Bunun dışında Metin Kunt tarafından Köprülü Mehmet Paşa ve Fazıl Ahmet Paşa’nın vakfiyelerini konu alan bir çalışma hazırlanmıştır⁵⁴. Bu iki çalışmanın dışında aile üyelerinin baniliklerini konu alan bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak

⁴⁷ Ömer Köprülü, **Köprülüler (Mehmet Paşa, Fazıl Ahmet Paşa, Kara Mustafa Paşa, Fazıl Mustafa Paşa, Hüseyin Paşa, Numan ve Abdullah Paşalar)**, İstanbul, 1943.

⁴⁸ Vahit Çabuk, **Köprülüler**, Ankara, 1988.

⁴⁹ Metin Kunt, **The Köprülü Years: 1656-1661**, (Princeton Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1971.

⁵⁰ Fehmi Yılmaz, **The Life Of Köprülü Fazıl Mustafa Pasha and Grand Vizierate**, (Bilkent Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996.

⁵¹ Zeynep Aycibin, **XVII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülü-zâde Mustafa Paşa Döneminde Osmanlı Devletinin Siyasi ve Sosyal Durumu**, (Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001

⁵² Selim Hilmi Özkan, **Amcazade Hüseyin Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)**, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2006.

⁵³ Yasemin Kartal, **İstanbul’da Etkin Bir Bani Ailesi: Köprülüler**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.

⁵⁴ Metin Kunt, “The Waqf As An Instrument of Public Policy: Notes On The Köprülü Family Endowments”, **Studies In Ottoman History In Honour Of Professor VI. Menage**, İstanbul, 1994, s. 189-198.

çeşitli ansiklopedi, dergi ve kitaplarda aile üyelerine ait yapılar hakkında makaleler ya da maddeler yayınlanmıştır. Bu yayınlar yeri geldikçe çalışmada kullanılacaktır.

1.2. XVII. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SOSYAL, SİYASİ VE EKONOMİK DURUMU

1.2.1. Siyasi Durum

Küçük bir beylik olarak kurulan Osmanlılar, kısa zamanda bir imparatorluk haline dönüşmeyi başarmışlardı. Osmanlı tarihi üzerinde çalışan birçok tarih yazarı, devletin gelişme nedenlerini ağırlıklı olarak coğrafi faktörler ve yöneticilerinin yetenekleri ile açıklamaya çalışmışlardı. II. Mehmet dönemiyle birlikte devletleşen ve kendine has bir devlet yapısı teşekkül eden beylik, bu dönemden sonra hızlı bir yükselişe sahne olmuştu. Fakat bu yükseliş beraberinde farklı problemleri de getirmiş ve zamanla bu problemler devletin en önemli meseleleri halini almıştı. Osmanlı tarihçilerinin klasik çağ olarak nitelendirdikleri bu dönemde devlet, tabi sınırlarına ulaşmış ve her alanda üstün bir medeniyet vücuda getirmişti. Aslında zirve olarak görülen bu dönem aynı zamanda belli sıkıntıların kendini en ağır bir şekilde hissettirmeye başladığı bir süreçti. İstanbul'un fethi ile başlayan İmparatorluğun ikinci büyüme dönemi, XVI.yy ortalarına doğru bitmişti. Artık 1566'dan sonraki süreçte toprakların genişletilmesinden ziyade daha önce alınan toprakların savunulması devletin en önemli uğraşydı⁵⁵. Hatta 16. yy sonlarında mali, ekonomik ve siyasi kriz Avrupalı yazarlar tarafından Osmanlı İmparatorluğunun gerilemeye başladığının ve yakın bir gelecekte çökeceğinin işareti olarak değerlendirilmeye başlanmıştı⁵⁶.

XVI. yüzyıl ilk yarısında yaşayan Lütü Paşa, Gelibolulu Mustafa Ali, Koçi Bey ve benzeri XVII. yüzyıl ıslahat lahiyası yazarları Osmanlıların bir buhran dönemine girdikleri ve bu buhranın da devletin kudretinin zirvesinde bulunduğu sıradaki mükemmel nizamın bozulmasıyla ortaya çıktığını savunmaktaydılar⁵⁷. Devletin topraklarının genişlemesi⁵⁸ ve taşranın gittikçe merkezden uzaklaşması doğal olarak merkezi kontrolün giderek güç kaybetmesine sebep olmuştu.

⁵⁵ Gabor Agoston, "Macaristan'da Osmanlı-Habsburg Serhadi (1541-1699): Bir mukayese", **Osmanlı**, C.I, Ankara,1999, s. 443.

⁵⁶ Bu bakımdan Osmanlının bölüşülmesi tam olarak 19.yy diplomatlarının icadı değildi. Suraiya Faroqhi, **Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya**, Çev: Ayşe Berktaş, İstanbul, 2007, s. 68.

⁵⁷ Mehmet Öz, "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", **Türkler**, C. 9, s. 711.

⁵⁸ 1650'de Osmanlının Avrupa'da, Asya'da ve Afrika'da toprakları vardı. Avrupa'da Osmanlı toprakları Tuna ve Sava ırmaklarının güneyindeki Balkan yarımadası'nın hemen hemen tamamını ve kuzeydeki

Orta Avrupa’da Harsburglar, doğuda Safeviler, Osmanlıların bu yönlerdeki yayılmasına büyük ölçüde set çekmişlerdi. Osmanlı devamlı olarak bu devletlerle mücadele içerisinde ve daha çok mevcut topraklarını koruma, yani savunmaya yönelik bir politika içerisine girmek zorunda kalmıştı.

1593’te Osmanlı ile Harsburglar arasında başlayan savaş, 1606’da imzalanan Zitvatoruk anlaşmasıyla son bulmuştu. Osmanlı bu antlaşmayla belki toprak kaybetmemişti ama Harsburg İmparatoru ile Osmanlı İmparatorunun diplomaside eşit kabul edilmesi, dış siyasette Osmanlı’nın büyük bir güç kaybına uğramasına sebep olmuştu⁵⁹. Kaniye ve Eğri dışında Osmanlılara yeni toprak kazandırmayan bu savaş, mali yönden pahalıya mal olmasının yanında Osmanlıda yaşanan iç huzursuzlukların da gölgesinde sürdürülmüştü⁶⁰.

Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu doğuda da büyük bir tehlike altındaydı. 1590’da Şah I. Abbas, Özbek saldırıları karşısında Osmanlılara Horasan’da arazi bırakmıştı⁶¹. Osmanlı Harsburg arasındaki savaşı fırsat bilen Şah I. Abbas, 1603’te ani bir hücumla Tebriz’i aldı ve sonrada Azerbaycan’da kontrolü sağladı. 1610’da Kuyucu Murat Paşa Tebriz’i geri almak için bir sefer düzenlemiş olmasına karşın geri çekilmek zorunda kalmıştı⁶². Osmanlılar bu durumdan gayet rahatsızdılar. Zira 1612 antlaşması ile kaybedilen Azerbaycan ve Kafkas toprakları Osmanlıların doğu sınırlarının güvenliği

---

Orta Macaristan topraklarını içine alıyordu. Macaristan ile Karadeniz arasında uzanan Erdel, Eflak, Boğdan Prenslikleri ve Kırım hanlığı Osmanlı sultanına bağlıydılar. Asya’da İmparatorluk boğaz içinden doğuya doğru dağlık İran Sınırına, güneye doğru Basra Körfezi’ne ve güney batıya doğru Arap Yarımadası’ndan Yemen’e uzanırdı. Afrika’da, İmparatorluk toprakları Kızıldeniz’in batı kıyısının bir kısmını, zengin Mısır eyaletini ve yarı özerk Trablusgarp, Tunus ve Cezayir’in ileri karakollarını kapsardı. Kıbrıs ve ege denizi’ndeki adaların çoğu Osmanlılara aitti. 1669’da Girit Adası da bunlara eklendi. Colin Imber, **Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650**, Çeviren: Şiar yalçın, İstanbul, 2006, s. 3.

⁵⁹ Bu savaş aynı zamanda Osmanlı ordusunun zaafılarını da ortaya çıkardı. 1577 gibi erken bir tarihte Osmanlılara karşı uygulanacak stratejinin tartışılması için Viyana’da toplanan bir askeri konferansta, konsey üyeleri, “ ateşli el silahlarının, şimdilik majestelerinin Osmanlılara karşı başlıca avantajı oluşturduğu” fikrindeydiler. Harsburg İmparatorluğu’nun ateş gücü üstünlüğü bizzat sadrazam ve diğer Osmanlı yöneticileri tarafından da kabul edildi. Gabor Agoston, “Avrupa’da Osmanlı Savaşları 1453-1826”, **Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, İstanbul, 2003, s.144.

⁶⁰ 1593-1606 Osmanlı-Avusturya savaşlarının önemi, köylülerin (sekbân ve sarıcalar olarak) giderek artan bir biçimde yaya ve sipahi olarak orduya alınması ve Yeniçeri Ocağı’na sızmasında yatmaktadır. Ordunun yapısındaki bu değişimin mali yönetimdeki etkileri geleneksel tımar sisteminin eski önemini kaybetmeye başlaması, gelir birimlerinin (mukataaların) iltizam usulüyle işletilmesinin yaygınlaşması, olağan dışı nitelikteki avarız vergilerinin olağan hale gelmesi, cizye ve ağnam gelirlerine daha fazla önem vermeye başlanması şeklinde olmuştur Mehmet Öz, **a.g.m.**, s. 715.

⁶¹ Colin Imber, **a.g.e.**, s. 92.

⁶² Çaldıranda Yavuz’un karşısına bir tek top ve bir tek tüfekçi çıkaramayan Safevi devleti, artık Şah Tahmasp ve Şah Abbas zamanlarında Kanuni Süleyman’ın karşısına topçu ve tüfekçi birlikleri ile çıkmaktaydı. Bu dönemde Şah I. Abbas kuzeydeki göçebe aşiretlerin saldırılarına karşı 2000 kişilik tüfekçi birliği gönderebilmekteydi. Taha Akyol, **Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet**, İstanbul, 1999, s.86.

bakımından çok önemliydi. 1615'te tekrar başlayan savaş 1618 tarihinde Serav Antlaşması ile son bulmuştu. Bu antlaşmaya göre Kanuni zamanındaki sınır esas alınacaktı. 1624'te İstanbul'da yaşanan isyan hareketi sonucu II. Osman'ın tahttan indirilmesini fırsat bilen Şah Abbas, Irak'a saldırmış ve Bağdat'ı ele geçirmişti. Osmanlı'nın 1625-1626'daki karşı saldırıları başarılı olmuş, fakat Bağdat kuşatması sonuçsuz kalmıştı. Sorun ancak IV. Murad tarafından 1638 tarihinde halledilebilmişti⁶³. Bu gelişmeler üzerine İran şahı barış istemiş ve 17 Mayıs 1639'da Kasr-ı Şirin antlaşması imzalanarak doğudaki savaş sonlandırılmıştı.

XVII. yüzyılda Osmanlı'nın uğraştığı konulardan birisi de özellikle Osmanlı deniz ticareti üzerinde büyük tehlike yaratan Venedik olmuştur⁶⁴. 1571 yılında Kıbrıs Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş ve Venedik'in elinde doğudaki hâkimiyetini devam ettirebilmek için sadece Girit adası kalmıştı. Venedik için Girit ne kadar önemli ise, Osmanlı içinde Venediklilerin Girit'te bulunuyor olması bir o kadar sıkıntı verici bir durumdu. Fakat Osmanlı, Venedik aleyhinde yapılacak bir harekâtın sonucunda Venediklilerin, Floransa ve Maltalı korsanlarla birleşerek üzerine gelmesinden de çekiniyordu⁶⁵. Bu nedenle Osmanlı yöneticileri Venediklilere çeşitli ahitnameler vererek muhtemel bir birleşmeyi önlemeye çalıştılar⁶⁶. IV. Murat zamanında sefer için bir takım hazırlıklar yapılmış olmasına karşın doğudaki Safevi tehlikesi nedeniyle sefer ertelenmişti⁶⁷. 1645 yılında Kızlar Ağası Sümbül Ağa, Sultan İbrahim tarafından azledilerek Mısır'a gitmek için Girit'e hareket etmişti. Bunu duyan Malta korsanları Kerpe adasında gemiye saldırarak Sümbül Ağa'yı ve gemideki diğer kişileri şehit

⁶³ Zitvatoruk antlaşmasının 1629'da yenilenmesi ve Avusturya'nın otuz yıl savaşları ile uğraşmakta oluşu padişahı bütün güçlerini İran'a karşı kullanmakta serbest bırakmıştı. Colin Imber, **a.g.e.**, s. 101.

⁶⁴ Venedik büyük topraklara sahip olmadığı halde, mali, ticari kaynakları ve deniz filosu nedeniyle 16.yy ortasının siyasi satranç tahtasında önemli bir oyuncu idi. Dolayısıyla Osmanlıların hakimiyeti altındaki doğu Akdeniz'de önemli bir takım mevkileri hala elinde tutan Venedik dukalığı, 16.yy ikinci yarısındaki ticari zenginliği ile Osmanlılar açısından devletler arası ilişkiler düzeyinde de önem taşımaya devam etti. Suraiya Faroqhi, **a.g.e.**, s. 56,57.

⁶⁵ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.140.

⁶⁶ Osmanlı-Venedik ahitnameleri için bakınız: Meryem Kaçan, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahitnameleri**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995.

⁶⁷ 1637'de Cezayir ve Tunus beylerine ait on altı korsan gemisinden oluşan bir donanma bir Venedik gemisini zapt etmişti. Buna karşın yirmi sekiz gemiden oluşan bir Venedik donanması 1638 de korsanlardan intikam almak için bunların üzerine gelerek korsanları Avlonya limanına ilticaya mecbur etmiş ve atmış oldukları bir topla kasabadaki caminin minaresini yıkmışlardı. IV. Murat Bağdat seferinde iken bunu haber almış ve çok hiddetlenerek Türkiye'de ne kadar Venedikli varsa hepsinin katledilmesini istemişti. İ.Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.141.

ettiler. Kalan insanları, değerli malları ve gemiyi alarak Girit'e gittiler⁶⁸. Sümbl Ağa'nın yaşadığı bu olay Sultan İbrahim tarafından öğrenildiğinde, sultan bizzat kendi hazinesinden 3000 kese altın vererek sefer hazırlıklarının yapılmasını emretti. Girit meselesi Osmanlı'nın başını çok fazla ağrıttı. Adanın büyük bölümünün 1645-46 yıllarında fethedilmesine rağmen Kandiye fethedilememişti. Ayrıca 1656'da Çanakkale açıklarında yapılan büyük savaşta Osmanlı filosu yok edildi; Limni ve Bozcaada kısa süreliğine Venedikliler tarafından işgal edildi. Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam olarak kazandığı ilk başarı, Çanakkale'deki Venedik ablukasını kırmak oldu⁶⁹. Ada Kandiye'nin 1669'da Fazıl Ahmet Paşa tarafından fethedilemesinden sonra tamamen Osmanlıların eline geçmişti.

Osmanlı devletini XVII. yüzyılda meşgul eden bir diğer sorun ise Lehistan sorunu olmuştu⁷⁰. Muskovi Büyük Prenslığı'ndeki kargaşa döneminin 1613'te sona ermesinden sonra yeniden güç kazanan Rusya'nın yükselişi, aynı zamanda doğu Avrupa yönünde bir dert ve ilgi odağının oluştuğunu gösteriyordu⁷¹. Özellikle Rusya'nın Lehistan üzerindeki emelleri Osmanlı yönetimini tehdit etmekte ve bu nedenle Osmanlı Lehistan tahtına kendisine problem yaşatmayacak bir kişiyi geçirtmeye çalışmıştı. Fakat XVII. Yüzyılda Osmanlı ile Lehistan arasındaki münasebet, bilhassa Buğdan işlerine müdahale ve Buğdan ve Eflak voyvodalarını himaye etmek, kendisine tabi Kazaklara Osmanlı memleketi sahillerini yağmalatmak veya bunların hareketlerine göz yummak suretiyle dostluktan ziyade düşmanca bir şekil almıştı⁷². II. Osman tarafından 1621

⁶⁸ Mustafa Erşanal, **XVII. Yüzyılda Osmanlı Deniz Gücü ve Girit Harbi**, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 1998, s. 31.,

⁶⁹ Suraiya Faroqi, "Krizler ve Değişim (1590-1699)", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)**, C. II, Editör: Halil İnalcık & Donald Quataert, Çev: Ayşe Berktaş, Vd., İstanbul, 2004, s.555.

⁷⁰ Osmanlı devletinin kuzey/kuzey-bati sınır boyunda komşuları Avusturya, Polonya ve Rusya devletleri idi. Sadece Avusturya ile olan sınır da Osmanlılar komsuları ile doğrudan doğruya karşılaşıyorlardı. Polonya ve Rusya sınırlarında ise Osmanlılara bağımlı bazı devletçikler, yani batıdan doğuya doğru Erdel, Buğdan ve Kırım Hanlığı bir tampon bölge meydana getirmişlerdi. Osmanlılar için bu tampon bölgenin önemi şöyle özetlenebilir: Herhalde bu bölgenin dağlık ya da Osmanlı merkezlerine uzak olması gibi coğrafi özellikler yüzünden Osmanlı devleti bu bölgeleri Balkanlar'da ya da Anadolu'daki diğer yörelerin aksine, doğrudan doğruya İstanbul'dan idare edilen vilayetler haline sokmağa çalışmaktansa özel statüye sahip devletçikler halinde bırakmağı tercih etmişti. İ. Metin Kunt, "17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Beşeri Bilimler-Humanities**, Vol. 4-5, 1976-1977, s.112.

⁷¹ Cemal Kafadar, "Râlab'ın Ziyaret Ettiği Kent 1650'lerde İstanbul'un Politik ve Kültürel Atmosferi", **Alay-ı Hümayun (İsveç Elçisi Râlab'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658)**, Editör: Karin Adahl, Çeviren: Ali Özdamar, İstanbul 2006, s. 64.

⁷² İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.III/2, s. 173.

yılında, meselenin kesin bir şekilde halledilmesi için Hotin Seferi⁷³ düzenlenmesine rağmen sefer kesin bir neticeye varmadı fakat Buğdan hâkimiyeti yeniden sağlandı⁷⁴. Ancak savaşın hemen ertesinde II. Osman'ın tasarladığı reform girişimleri neticesinde bürokratlar ve ordu tarafından tahttan indirilmesi Osmanlı savaş tarihi açısından önemsiz bir yere sahip olan Hotin Seferi'nin sonuçları itibariyle Osmanlı sultanı için üzüntü ile anılan bir başka olayın sebebini teşkil etmişti⁷⁵.

17. Yüzyılın ikinci yarısında kuzeyde daha acil bir sorun ortaya çıktı: Osmanlıların Karadeniz'deki hâkimiyeti hem Zaporizke "Ukrayna" Kazakları, hem de büyük bölümü Rusya'nın himayesi altındaki Don Kazakları tarafından tehdit ediliyordu⁷⁶. 1637 yılında Ruslara tabi olan Don kazakları Azak Kalesi'ni ele geçirerek, kalede bulunan halkı katletmişlerdi. Azak Kalesi'ni geri almak için 1641 tarihinde Osmanlı girişimde bulunmuş olmasına rağmen bunda başarılı olamamıştı. Bu esnada Rus çarı Mihail, Azak Kalesi'nin ilhakının büyük bir felaket getireceğini fark ederek, kalenin tekrar Osmanlılara terk edilmesi kararını verdi. Bu karara kızan Kazaklar 1642 yılında kaleyi ateşe vererek kaçmışlardı⁷⁷. Osmanlı'nın Girit Seferi ile uğraşmasını fırsat bilen Don Kazakları 1652'de Rumeli sahilindeki Balçık Kasabası'nı vurup ahalisini katl ve esir ederek mallarını yağmaladıktan sonra Misivri, Şile, Terkos taraflarını da vurmuşlardı. Bunun üzerine hükümet İstanbul Boğazı'nı muhafaza için o tarafa asker göndermeye

⁷³ Hotin seferi'nde II. Osman'ın sefere bizzat çıkmadaki tutumu, sipahilerin ulufelerini verdirmemesi, bizzat yoklama yaptırması kendisine karşı muhalefeti güçlendiren bir etki yaratmıştır. Öte yandan şeyhülislamın yetkilerini kısıması ve ulemanın arpalıklarını kemesi ulemayı da muhalefet cephesine itmişti. Mehmet Öz, **a.g.m.**, s. 718.

⁷⁴ Gerek 1595 Eğri seferinin gerek 1621 Hotin seferinin ve gerekse daha sonra Köprülüler döneminde 1672'de Kamanice'nin alınması ile sonuçlanan seferin hedeflerinden birisi de Eflak ve Buğdan'ı merkeze daha sıkı bir şekilde bağlayarak bunların Avusturya ve Polanya ile ilişkilerini kesmekti. Mehmet Öz, **a.g.m.**, s. 718.

⁷⁵ Hotin seferi padişahın prestijini arttırmaya yönelik yapılan bir sefer olmasına karşın daha başlangıçta bir çok sorun yaşanmasına sebep olmuştu. Askerler böyle bir sefere gitmeye gönüllü değillerdi. Devlet erkani ise padişahın sefere katılmasını uygun görmemiş, seferin başlamasının güneş tutulmasına rastlamasını da uğursuzluk olarak saymışlardı. Devlet erkanının padişaha tesir edememesi savaş esnasında da ortaya çıkmış ve padişah devlet erkani arasında görev değişikliklerini cesaretle yapabiliyordu. Askerler ise padişahın sık sık yoklama yapmasını bir güvensizlik olarak değerlendirmişlerdi. Buna karşılık Hotin kalesi önünde kayıtsız, ciddiyetsiz ve askerlik bilincinden uzak bir kimlik içinde savaşmışlar, bu da fethin gecikmesine hatta zaman zaman ordunun başarısızlığa uğramasına ve pek çok zayıat verilmesine neden olmuştu. Bütün bunlar padişahın reformlara nereden başlaması gerektiği hususunda önemli bir tecrübe olmuş, yenicilerle ve devlet erkani karşı girişeceği köklü reformların daha sefer esnasında şekillenmesini sağlamıştır. Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi", **Osmanlı**, C.I, Ankara, 1999, s. 469.

⁷⁶ Cemal Kafadar, **a.g.m.**, s. 64.

⁷⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.III/2, s. 154.

mecbur olmuştu. Fakat giden yeniçerilerin başboşluğu halkın daha büyük sıkıntılar çekmesine neden olmuştu⁷⁸.

Köprülülerden sonraki yirmi beş yıl Osmanlı imparatorluğu en başarılı genişleme evresini yaşadı. Doğu Avrupa’da o zamanki en geniş topraklarına ulaştı. Osmanlıların kısa bir süre önce fethettiği Güney Polonya’da, 1681 dolayında, Kamanice’de yürütülen kadaastro çalışmaları; 1683’te ikinci Viyana Kuşatması’ndan sonra Osmanlınındurumunu belirten son derece önemli bir belgedir. Osmanlılar 15 ve 16. Yüzyıllarda fethettikleri toprakların kadaastrosunu çıkarmış, kaynaklarını yeniden dağıtmış, yasalarını düzenlemiş ve bu çalışmaları bürokratik bir titizlik ve hükmetme iradesiyle yürütmüşlerdi. Kamanice defterinde de aynı titizlik görülür⁷⁹.

Böyle bir ortamda Merzifonlu Kara Mustafa Paşa artık, devletin asıl ideolojisi olan “gaza devleti” anlayışını devam ettirmeyi planlamıştı. 1681 tarihinden itibaren fırsat kollayan Mustafa Paşa, Orta Macaristan’daki gelişmeleri bu emelini gerçekleştirmek için kullanmaya karar vermişti. Avusturya idaresindeki bu bölge halkının büyük çoğunluğu Protestan idi ve koyu Katolik Harsburg baskısı altındaydı. Önce Tököli İmre başkanlığında milli direnişe geçen Macarlar, Avusturya ile başa çıkamayacaklarını anlayınca Osmanlı Devleti’nden yardım istemişlerdi. Bu durum Mustafa Paşa’ya istediği kozu vermişti. Hedef olarak ta Viyana’yı seçmişti. Ancak sefer hususunda padişahın ikna olmamasından dolayı, Selahattin camilerinin kürsü vaizleri devreye sokulmuştu. Bunlardan özellikle Vani Mehmet Efendi’nin kamuoyunun oluşturulmasında etkili olduğu bilinmektedir⁸⁰. Avusturya tarafı her ne kadar Osmanlı ordusundan çekinse ve bu seferi önlemek için çeşitli adımlar atmış olsa bile, Kara Mustafa Paşa’yı fikrinden caydırmayı başaramamıştı. Bu durum üzerine kendisine müttefik aramaya başlayan Avusturya özellikle Papa XI. İnnocentus’un girişimleri ile Güney ve Kuzey Alman Prenslikleri ile Lehistan Kralı Jean Sobiesky’ kutsal bir ittifak oluşturulmuştu. Sonuçta oluşturulan kutsal ittifak karşısında Osmanlı ordusu bozguna uğratılmıştı. Bu yenilgi Avrupa için, kaybettikleri toprakları geri almada bir dönüm

⁷⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.III/2, s. 157.

⁷⁹ Cemal Kafadar, **a.g.m.**,s. 73.

⁸⁰ Abdülkadir Özcan, “Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri Dönemin Kısa Panoraması”, **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s. 231.

noktası olmuştur⁸¹. Yenilgi sonrası Avrupa kamuoyunun fikir yapısında oluşan evrim ve zihniyet değişimi, Türkleri savunmaya sevk etmenin zamanının geldiği gerçeğini aktif bir biçimde göstermiştir⁸².

1.2.2.Sosyal Durum

Dışarıda yaşanan gelişmelerden başka içeride de Osmanlı XVII.yy başlarında oldukça sıkıntılı bir döneme girmişti. 1550 den sonra devlet ve toplum bünyesinde hükümetin kontrolünden çıkmış önemli olaylarla karşılaşılmaya başlanmıştır. Medrese öğrencileri, köylerden türeyen çiftbozanlar-levendler, yer yer toplanarak, isyan hareketlerinin oluşmasına sebep oluyordular. Anadolu'nun, hattâ Rumeli'nin her yanı "haramı" ve isyancı bölüklerle doldu. Önceleri İstanbul ve çevresinde oturan kapıkulları (yeniçeriler ve Altı-Bölük Halkı) bütün memlekete yayılarak halk yönünden yeni bir huzursuzluk nedeni oldular⁸³. Aslında huzursuzluk bütün 16.yy boyunca bölgeyi taciz etmişti. Fakat 1596'da çok büyük ölçüde bir isyan patlak verdi ve padişahın hakimiyetini ciddi bir şekilde tehdit etti. Bu Osmanlı tarihçilerinin doğrudan doğruya Hoçova Meydan Muharebesi'ne bağladıkları bir olaydı. 1596'da hemen muharebeden sonra, sadrazam Cigalızade Sinan Paşa muharebe meydanından kaçmış olan timar sahibi sipahilerin mal ve mülklerini ellerinden almıştı. Rızıklarından olan sipahiler, isyanın ilk büyük liderine, Kara Yazıcıya katılmışlardı. Sultan, Karaman beylerbeyine isyancılara saldırması için emir verdiğinde, o da Urfa'ya çekilen Kara Yazıcı'ya katılmıştı. Burada iki aylık bir kuşatma yaşandı ve devlet bunun üzerine uzlaşma yoluna giderek Kara Yazıcı'yı önce Amasya, arkasından da Çorum sancakbeyliğine getirdi. Fakat Yazıcı sancakbeyi olarak Anadolu'yu yağmalamaya devam etti ve padişahın yeni sefer açmasına meydan verdi. 1601'de Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlu Hasan Paşa sonunda isyancıları Elbistan'da

⁸¹ Mehmet Beşirli, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'ya İlerlemesi Sürecinde Avrupa Politikası", **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s. 262-263.

⁸² 1683 II. Viyana Kuşatmasıyla Osmanlı tehdidinin ortadan kalkması ile Avusturya kültürüne hakim olan Türk korkusu yerini zafer duygusuna bırakır. 1716-1717'de Temeşvar ve Belgrad'ı Osmanlılardan alarak Osmanlı tehlikesini daimi olarak bertaraf eden Kral VI. Karl'ın şerefine dekore edilen Sankt Florian Kilisesi ve Manastırındaki "mermerli salon" da, salonun mimarisinden duvar ve tavanlardaki süsleme ve fresklere kadar kralı kutsayan ikonografik bir program uygulanmıştır. Bu ikonolojinin çıkış noktası kralın Türklere karşı askeri ve siyasi başarısı olmuştur. Martino ve Bartolomeo Altomonte tarafından 1722-24 yıllarında yapılan tavan freskinde VI Karl jupiterin kişiliğinde ilahlaştırılarak resmedilmiştir. Avusturya bayrağının renklerinden oluşan basamaklı bir platformda oturan kral ayağı ile yerde yarı çıplak yatan bir Türk'e basmaktadır. Lale Babaoğlu, "16-18. Yüzyıllar Arasında Avusturya Kültür ve Sanatında Türkler", **Abdullah Kuran İçin Yazılar**, Editörler: Çiğdem Kafesçioğlu-Lucienne Thys-Şenocak, İstanbul, 1999, s.110-11.

⁸³ Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.4, Sayı: 6, Ankara, 1966, s.202.

bozguna uğrattı. 1602’de Kara Yazıcı öldü. Fakat isyanın sonu olmadı⁸⁴. Büyük halk kitlelerinin, özellikle açık köylerde oturanların, ya eşkıyaya katılıp soygundan faydalanmak istemesi, yada tazyik ve korku etkisiyle yerinden yurdundan uzaklaşmak zorunluluğunu duymaları sonucu, şuraya buraya dağılmalarının başladığı 1603 yazından sonraki yıllara Büyük Kaçgun denmesi Anadolu’nun o korkunç tarihî yaşantısını gerçeklere uygun bir biçimde nitelemiştir. Köylülerin çoğunluğu, ziraatı bırakıp, gittikleri, ve yerlerini yok pahasına ele geçirenler de rahat ekip biçemedikleri, hayvan beslemeyi tercih ettikleri için, ekimin azaldığı Anadolu’da kıtlık çıktı. Celâliilerin de yollarını kestikleri şehirlerde yiyecek fiyatları görülmedik derecede yükseldi⁸⁵.

Celali isyanlarının bastırılmasından sonra Kuyucu Murad Paşa’yı iki önemli iş bekliyordu. Bunlar bozulan Osmanlı mali ve mahalli yapısını yeniden düzene sokmaktır. Öte yandan padişah asilere karşı zaferin kalıcı anıtla tescil edilmesi için Sultan Ahmet camisini yaptırdı. Ama aslına bakılacak olursa, Anadolu’da kırsal hayat ve kırsal nüfus çabuk toparlanamadı. Kuyucu Murad paşa’nın seferlerinin üzerinden otuz küsur sene geçmesine rağmen mali araştırmalar ve incelemeler nüfusun hala 16.yydaki seviyesine ulaşamadığını göstermektedir⁸⁶. 1617’de I. Ahmed ölünce hanedan içinde çıkan bunalım hızla tırmanmaya başladı. Ahmed’in oğulları henüz reşit olmadıklarından, saray içindeki bir hizip kardeşi Mustafa’nın tahta çıkmasını sağladı. Fakat bu şehzade zihin özürlyüdü ve Mustafa’nın padişah yapılmasına itiraz etmiş olan hizip, Tebriz’i yeniden elde etmek üzere sefere çıkmış olan sadrazamın yokluğundan yararlanarak, Mustafa’nın tahttan indirilmesini ve yerine Ahmed’in büyük Oğlu Osman’ın çıkmasını sağladı. Yeniçeri ocağını ortadan kaldırmayı planlayan II. Osman, 1622’de hacca gitmek bahanesiyle boğazı geçince, yeniçeriler, gerçek amacının Suriye’de bir ordu toplayıp kendi ocaklarını yok etmek olduğunu zannederek isyan ettiler. Yeniçerilerin baskısı altında II. Osman saraya dönmek zorunda kaldı. Yeniçeriler büyük bir isyan çıkararak Osman’ı tahttan indirerek katlettiler⁸⁷.

Yönetimdeki istikrarsızlığın yanısıra 1648 ile 1656 arasında İstanbul dört ciddi ayaklanma ile yüzleşmişti. Bu ayaklanmalar askeri sınıf içindeki farklı ve rakip hizipler tarafından yönetiliyorlardı. Bununla birlikte daha çok asker çarşıda dükkan açmaya başlamış ve bu sözde ordu mensupları kent esnafı ile lümpen esnafı arasına karışmıştı.

⁸⁴ Colin Imber, **a.g.e.**, s. 93.

⁸⁵ Mustafa Akdağ, **a.g.m.**, s. 209.

⁸⁶ Colin Imber, **a.g.e.**, s. 97.

⁸⁷ Colin Imber, **a.g.e.**, s. 100.

Bu yeni esnaf gurubu insanları kafalarına göre cezalandırabilmekteydi⁸⁸. Ayrıca 1656'da, Mısır ile Akdeniz'den pirinç ve diğer hayatı zahirenin ithalatında ana yolu oluşturan Çanakkale Boğazı'nın Venedik tarafından ablukaya alınması yüzünden, başkentte ciddi bir iâşe sıkıntısı yaşanmasına sebep olmuştu. Düzeni bozun bu olumsuzlukların yanı sıra aşırı muhafazakâr Kadızadeli hareketinin taraftarları, "hakki emret batılı men et" diyen şeriat ilkesinin kendi katı versiyonlarını zorbalıkla kabul ettirmek için tekrar bir araya geldiğinde, toplumsal ve politik gerilimler yeniden su üstüne çıktı. Kadızadeliler 1656 Ekimi'nin ilk günlerinde, taraftarlarını silah ve sopalarla sokaklara dökmeye başlamışlardı. Ancak sadrazamlık makamına yeni atanan Köprülü Mehmet Paşa, uzun zaman içerisinde yer aldığı devlet bürokrasinin tecrübesinden yaralanarak bu aşırı mühafazakar gruba anında müdahale etti⁸⁹. Köprülü öncelikle Fatih Camisi'nde toplanan Kadızadeliler'e nasihatta bulunmuş fakat bir gelişme olmaması üzerine, Kadızadeliler'in elebaşlarını Kıbrıs'a sürdürmüştü⁹⁰. Köprülünün izelemiş olduğu bu tavizsiz ve sert yönetim politikası sonucunda, devletin sosyal yapısı belli bir durgunluk kazanmaya başlamıştı. Köprülü Mehmet Paşa'nın başarıyla sergilediği yönetim şekli sayesinde selefi olan Fazıl Ahmet Paşa, iç karmaşalıklarla uğraşmak zorunda kalmamış ve Osmanlının dışarıda yaşadığı ciddi sıkıntılara çözüm aramayı kendisine hedef seçmiştir. Bu süreç Kara Mustafa Paşa'nın II. Viyana başarısızlığına kadar devam etmiş ve bu başarısızlık sonrasında özellikle saray içi hizip yeniden güçlenme olanağını bulmuştur. Artık Köprülülerin devlete kazandırmış oldukları atılım evresi sona ermiş ve yeniden toplumsal alanda isyanlar baş göstermeye başlamıştır.

1.2.3.Ekonomik Durum

Osmanlı devleti 14.yüzyılda Anadolu'nun kuzeybatısında ticaret yolları üzerinde kurulmuş küçük bir beylikten 16 ve 17.yy da kıtalararası ticaretin kavşak noktasında, küresel boyutlardaki değerli maden akışlarının tam ortasında kalan geniş bir imparatorluğa dönüşmeyi başarmıştı. Osmanlı para düzeni 16.yy son çeyreğine kadar oldukça iyi işlemesine rağmen 1580'lerden 1640'lara kadarki dönem, ciddi finansal sıkıntılarla geçmişti. Sık sık başvurulanan tağşişler ve paranın değerindeki büyük dalgalanmalar, Balkanlar ve Anadolu'daki tüm darphanelerin kapatılması ile

⁸⁸ Cemal Kafadar, **a.g.m.**, s. 63.

⁸⁹ Cemal Kafadar, **a.g.m.**, s. 63.

⁹⁰ M. Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", C. VI, **İ.A.**, M.E.B.Y. , İstanbul, 1967, s.894.

sonuçlanmıştı⁹¹. Ayrıca uzun süren savaşların finanse edilmesi ve sonrasında getirisinin olmaması bir diğer olumsuz sonuçtu⁹².

XVI. yüzyıl sonlarında devlet kaynaklarını gelir kaynaklarını artırmak için sık sık sitemiyle oynamaya başlamış ve bu da devletin ciddi bir ekonomik kriz içerisine girmesine sebep olmuştur⁹³. XVI.yüzyıl boyunca ve XVII.yüzyılın başlarında yerel vergi kanunnamelerine zaman zaman yeni eklemelerde bulunuldu. Bu dönemden sonra yeni kanun yazımı neredeyse sona erdi, çünkü merkezce dayatılan vergi kanunları XVII.yüzyılda Osmanlı ülkesinin büyük bir kısmında uygulamadan kalktı. Bu bir dönüm noktasıydı, çünkü bu, kurumlaşmış ve genel olarak istikrarlı bir vergi toplama sisteminden, artık değişmez kuralları olmayan ve gelir miktarını sonuna kadar arttırmanın tek ve yegâne endişe olarak ortaya çıktığı bir yeni duruma ve ortama geçişi ifade etmektedir⁹⁴. Güç dengesinin bozulması, merkezde, otoritenin giderek artan adem-i merkeziyetçiliği ve erken modern dönemin sınıf-temelli hizmette liyakat sisteminin sona eriş şekline tezahür eden, daha açıktan bir elit içi siyasi mücadeleye yol açtı. Şüphesiz ki, yönetici elit içindeki mücadele bu sınıfın vergi toplama gücünü de etkiledi⁹⁵.

17.yy klasik yapılarda görülen değişikliklerin en önemlilerinden birisi tımar sistemindeki değişikliklerdir. Geleneksel anlayışa göre tımar sistemi ihmal edilmeye, tımarlar hak sahibi olmayan ekâbir olarak tanımlanan adamlara verilmeye başlanmıştır. Bu değişimin bir bozulma değil yeni şartların bir getirisi olduğu aşikârdır. Ateşli silahların gelişmesi ve piyadenin öneminin artışına paralel olarak devletin ücretli asker

⁹¹ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul, 1999, s.21

⁹² Caroline Finkel 16. Yüzyılın sonunda Macaristan'da Harsburglar'a karşı girişilen bir uzun savaş sırasında Osmanlıların yaptıkları harcamaları ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu hesaplardan merkezi hazinenein Temmuz 1599'da başlayan 11 aylık süre içinde toplam olarak 380 milyon akçe ya da 3,2 milyon düka, temmuz 1602'de başlayan iki yıllık süre içinde de toplam olarak 310 milyon akçe ya da 2,5 milyon düka ödemek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu harcamaların yaklaşık % 70'i askerlere maaş (mevacip) olarak ödenmişti. Şevket Pamuk, **a.g.e.**, s.102.

⁹³ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **Modern Devletin Doğası (16.yy dan 18.yy'a Osmanlı İmparatorluğu)**, Çevirenler: OktayÖzel-Canay Şahin, Ankara, 2000, s. 37.

⁹⁴ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**,s. 39.

⁹⁵ Vergi yükümlüsü Osmanlı tebaası, özellikle köylüler vergi toplama konusundaki mücadelenin edilgen seyircisi olmadılar. Toplumsal mücadele bu dönemde genellikle vergi toplama girişimlerine direnme şeklinde ortaya çıktı. XVII.yy başlarında Anadolu köylüsü, köylerinin civarında toprak bariyerler oluşturup, bu müstahkem mevkiilerin sağladığı korumaya dayanarak vergileri ödemeyi reddettiler. Kimileri ise muhteris eyalet valileri ve onların vergi tahsildarlarına karşı, İstanbul'daki etkili şahsiyetlerin korunmasını talep ettiler. Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 40.

sayısını arttırması ve dirlik olarak tahsil edilen gelirleri nakdi vergilere dönüştürme çabaları sonucunda tımar sistemi zayıflamaya başlamıştı⁹⁶.

1580'lerin sonunda, para biriminin devamlı olarak devalüasyonu ve enflasyon nedeniyle, Osmanlı finansal sisteminin para birimi olan akçenin değeri altın karşısında yüzde yüz azalmıştı. 1590-93 arasında hazinedeki yıllık açık hemen hemen ortalama 100 milyon akçeye yaklaşmıştı. Saraya bağlı ücretli askerlerin sayısı sürekli artıyordu. 1590'ların başında 25,000 civarında yeniçeri vardı. 1590 yazında Sinan Paşa yeniçerilere Kanuni döneminde altı ayda bir 6.600.000 akçe ödendiğini, fakat 1593'te bu paranın 15.300.000 akçeye çıktığını belirtmişti⁹⁷. Kalelerin inşası, güçlendirilmesi, korunması veya bu kadar geniş bir cephenin garnizon bölüklerinin arttırılması, ödeneklerinin sağlanması ve takviye edilmesi, Osmanlı'nın temel ekonomisini, maliyesini ve idaresini etkilemekteydi⁹⁸.

Bunun yanında özellikle 17. yüzyılda, Bursa ve Edirne gibi büyük kentlerde en büyük servetler, mal varlıklarının büyük bir bölümünü faizle borç olarak veren kişilerin elindeydi. Edirne'de yüksek düzey bürokratlar da borç vermektedirler⁹⁹.

1.3. KÖPRÜLÜ AİLE ÜYELERİ BİYOGRAFİLERİ

1.3.1. Köprülü Mehmet Paşa

XVII. yüzyıl ikinci yarısında sadaret makamına yükselen Mehmet Paşa'nın doğum yeri hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Behçet-i İbrahim "Tarih-i Sülale-i Köprülü" adlı eserinde Paşa'nın Rumeli'nde Köpri nam Kasaba'da doğduğunu belirtmektedir¹⁰⁰. Fakat Köprülü Mehmet Paşa'nın H. 1070-M. 1661 tarihli vakfiyesinde "...yine vilayet-i mezburede zikr olunan Arnavud Belgradi Kazasına tabiğ benim vatan-i aslim olan Rudnik nam Karyede olan cami-i şerif..." şeklinde geçen bilgiden aslen Paşanın

⁹⁶ Mehmet Öz, **Osmanlıda Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları (XVI.yy'dan XVIII. Yy Başlarına)**, İstanbul, 2005, s. 208.

⁹⁷ Pál Fodor, "Osmanlı-Avusturya Savaşları Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1593-1606)", **Osmanlı**, C.I, Ankara, 1999, s.453.

⁹⁸ Gabor Agoston, "Macaristan'da Osmanlı-Habsburg Serhadi (1541-1699): Bir mukayese", **Osmanlı**, C.I, Ankara, 1999, s. 443.

⁹⁹ Şevket Pamuk, **a.g.e.**, s.87.

¹⁰⁰ "Mevalid-i aslisi Rumeli'nde Köpri nam Kasabadan Hasan Hüseyin ibn Mustafa Ali Alaybeği ibn Ali nam kimesnenin ferzendidir..." Behçet-i İbrahim, **Silsiletü'l Asafiyyeti Fi Devleti'l-Hakaniyyeti'l-Osmaniyye (Tarih-i Sülale-i Köprülü)**, Köprülü Kütüphanesi, Ahmet Paşa, No: 212, V.2b. Ahmed Refik ve Ömer Köprülü, Mehmet Paşa'nın Amasya civarında Köprü Kasabası'nda doğduğunu belirtmektedirler. Ahmed Refik, **Köprülüler**, Haz: Dursun Gürlek, İstanbul, 1999, s. 18; Ömer Köprülü, **Köprülüler (Mehmet Paşa, Fazıl Ahmet Paşa, Kara Mustafa Paşa, Fazıl Mustafa Paşa, Hüseyin Paşa, Numan ve Abdullah Paşalar)**, İstanbul, 1943, s. 11.

Arnavutluk'un Berat Kazası'na bağlı Rüdrik¹⁰¹ köyünden olduğu anlaşılmaktadır¹⁰². Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa ve Osmanzade Ta'ib, Köprülü Mehmet Paşa'nın Arnavut asıllı olduğunu doğrulamaktadırlar¹⁰³. Bu iki bilgidен hareketle Mehmet Paşa'nın Arnavut asıllı olduğu fakat, doğmadan önce ailesinin Anadolu'ya gelip yerleşmiş olduğu ve kendisinin Köprü Kasabası'nda doğduğunu söylemek mümkündür¹⁰⁴.

Metin Kunt, Behçeti İbrahim'in, Köprülü Mehmet Paşa'nın babasının ismini "Hasan Hüseyin ibn Mustafa Ali Alaybeği ibn Ali" olarak vermesinden hareketle, alaybeği lakabının babasının eyaletlerin birinde tımarlı sipahi olduğuna işaret ettiğini belirtmektedir¹⁰⁵.

Köprülü Mehmet Paşa'nın hayatının ilk yıllarını nerede ve nasıl geçirdiği hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. İstanbul'a geldikten sonra saraya alındı¹⁰⁶. IV. Murad

¹⁰¹ Köprülü Kazası'na bağlı kazanın kuzeyinde, Luguntsi ve Letevetsi köyleri ile sınırdaş olan köy günümüzde de Rudnik olarak anılmaktadır. Rudnik kaynak suyun çıktığı yer manasına gelmektedir. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1544 tarihinde 1 müslim, 59 gayri Müslim, 6 mücerred, 4 bive bulunmaktaydı. Müslüman olarak kayıtlı olan reaya çift tasarrufunda bulunmaktadır. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, yulaf, çavdar, bostan, nohut, burçak, mercimek, pirinç başta gelmektedir. Bunun yanında bağcılık, arıcılık, meyveciliğin de yapıldığı köyde resm-i gügöl adı altında kaydedilen ipek böceği yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Köyün hasılı 1544'te 7996 akçedir. 1831 tarihinde köyde 96 nefer kayıtlıdır. Ömer Kul, **XV-XVI. Asırlarda Köprülü Kazası (1453-1544)**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2000, s.128.

¹⁰² K.K., V., 1/2444, V.22a-22b.

¹⁰³ Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, **Silahtar Tarihi**, İstanbul, 1928, C.I, s. 225; Ahmet Çoban, **Hadikatü'l Vüzera Adlı Eserin Tenkitli Transkripsyonu**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2005, s.87.

¹⁰⁴ *Köprili Mehmed Paşa Arnavud Belgrad-i kazasına tabi Ruzniğin Adalı Köy'den devşirilmiş bir kuloğlu olduğu halde Amasya'nın Köprü Kasabası'nda Türk muhitinde doğdu. Türk anasının sütüyle beslendi. Türk kafasıyla büyüdü, Amasyalıların himmetleri sayesinde Türklüğü korkunç uçurumdan kurtaran bir harika-i fitrat oldu*. Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C.IV, İstanbul, 1928, s. 196. Ahmet Refik'te Köprülü'nün Anadolu'da Köprü Kasabası'nda doğduğunu belirtmektedir.

¹⁰⁵ Metin Kunt, **a.g.t.**, s 34.Yazar; Behçeti İbrahim'in, Mehmet Paşa'nın babasının ismini verdiği kısmın silinmiş olması ve buraya sonradan başka bir ismin yazılmasından dolayı bu bilginin kesin olmadığını belirtmektedir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Köprülü Mehmet Paşa'nın babasının isminin, Müstakimzade'nin "Mecelletü'n Nisab" adlı eserinde Abdullah olarak geçtiğini belirtmektedir. (İ.Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 415'te 1 nolu dipnot.) Hüseyin Hüsameddin, Köprülü Mehmet Paşa'nın Arnavud Hüseyin Ağa'nın mahdumu olduğunu belirtmektedir. (Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C.IV, İstanbul, 1928, s. 69.). Yine Hüseyin Hüsameddin, Köprü Kazası'nın meşhur ailelerinden bahsederken Köprülü sülalesi hakkında şu tabiri kullanmaktadır; "...üçüncüsü ve en meşhurlu Köprülü sülalesi olup Sinan oğlu (Mehmed Paşa) bu sülaleyi teşkil etmiş ve bunlardan beşi sadrazam olmak üzere sekizi vezir-i alişan çıkmıştır..."(Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C.I, İstanbul, 1327-1330, s. 380.)

¹⁰⁶ Romen vekayinamelerinde Köprülülerin tarih sahnesine çıkışları efsanevi bir şekilde anlatılır. XVIII.yy ilk yarısında, Neculce adlı yazarın derlediği bir halk hikayesine göre, Balkanlar'ın Köprülü Köyü'nden Mehmed adlı bir genç; yine Arnavut asıllı, fakat Gika isimli bir Hristiyan dostu ile, hayat şanslarını denemek üzere, İstanbul'a gelmişler ve ayrılırken: "yiyecek ekmek bulurlarsa, birbirlerini

zamanında Matbah-ı Amire (saray Mutfağı)'nda görevlendirildi. Daha sonra hassa odalı Hüsrev Ağa'nın himmetiyle Enderunda büyük odalı ve ardından da Hazine-i Amire hizmetçisi oldu. Geçimsizliği ve serkeşliği nedeniyle sipahilik ile taşraya çıkarıldı¹⁰⁷. Amasya'ya bağlı Köprü Kasabası'na giderek oraya yerleşmiş ve kasabanın önde gelenlerinden Yusuf Ağa'nın kızı Ayşe Hanımla evlenmiştir. 1628'de Hüsrev Paşa sadrazamlığa getirildikten sonra Mehmet Paşa'yı hazinedarı yapmıştır¹⁰⁸. Sadrazam Hüsrev Paşa'nın İran'a düzenlediği sefere katılan Köprülü Mehmet Paşa, sefer esnasında kendisine danışmanlık yapmıştır¹⁰⁹. Mehmet Paşa, Hüsrev Paşa katledildikten sonra bazı voyvadalıklar, İstanbul'da ihtasab ağası, Tophane nazırı, silahtar ve sipahiler ağası ve cebecibaşı oldu¹¹⁰. Vezir-i Azam Kemânkeş Kara Mustafa Paşa¹¹¹ zamanında kapıcılar kethüdalığına getirildi¹¹². H. 1053- M. 1643'te beş ay kadar Amasya Sancak Beyliğinde bulundu¹¹³. 1644'te Kemânkeş Kara Mustafa Paşa'nın katlinden sonra Vezir-i Azam olan Sultanzâde Mehmet Paşa tarafından kendisine iki tuğ verilerek Trabzon valiliğine tayin edildi¹¹⁴. 1647'de Sultan İbrahim'in yedinci hasekisine paşmaklık olarak verilen Şam eyaletine mütesellim olarak tayin edilmiştir¹¹⁵. Fakat Topkapı Sarayı arşivi No. 610'da yer alan Siyavuş Paşa'ya Kapı Kethüdası tarafından gönderilen mektupta geçen bilgidен Mehmet Paşa'nın Şam'a gitmediği

---

arayacaklarına dair söz vermişler". Zamanla, Köprülü Mehmed önce vezir ve sonrada sadrazam makamına kadar yükseliyor ve Gika dostu ise, Buğdan'a giderek, orada hatırı sayılır boyarların arasına giriyor. Köprülü, bir divan esnasında, eski dostu Gika'yı, Buğdan'dan gelen bir heyetin arasında görünce, kendisini tanıyıp tanımadığını soruyor, "tanımıyorum" cevabını alıncada, vaktiyle yolda gelirken neler konuştuklarını hatırlattıktan sonra: "sen unutmuş isen ben unutmadım" diyerek kendini tanıtıyor ve devamla: "işte şimdi, seni Buğdan'a voyvoda tayin edeceğim" diyerek verdiği sözü yerine getirmekte kararlı olduğunu söylüyor. Mustafa Ali Mehmet, "Romen Vekayinamelerine Göre Köprülü Sadrazamlar ve Bazı Olaylar", **V. Milletler Arası Türkoloji Kongresi İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler III. Türk Tarihi**, Cilt 2, İstanbul, 1989, s.458.

¹⁰⁷ Silahtar, CI, s. 225.

¹⁰⁸ Metin Kunt, **a.g.t.**, s. 38.

¹⁰⁹ Metin Kunt, **a.g.t.**, s. 38.

¹¹⁰ Silahtar, I, s. 225. Metin Kunt, hamisi öldürülen Mehmet Paşa'nın normalde kariyerinde düşüş olması gerekirken görevlerinde kalmasını muhtemelen kendisine yeni bir koruyucu bulmuş olmasına bağlamaktadır. (Metin Kunt, **a.g.t.**, s. 39.)

¹¹¹ Kemânkeş Kara Mustafa Paşa'da aslen Arnavuttur. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 387.

¹¹² Naima; Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam yapılmasında çok büyük rol oynayan Mimar Kasım Ağa'nın Kemânkeş Kara Mustafa Paşa'nın sır dostu olduğunu ve hatta Kasım Ağa'nın bu nedenle gözden düşüp Gelibolu'ya sürüldüğünü belirtmektedir. (Naima Tarihi, IV, s. 1986.) Bu bilgi Köprülü Mehmet Paşa'nın saray içerisindeki güçlü bağlantılarını göstermesi açısından son derece önemli bir örnektir.

¹¹³ Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", **İ.A.**, C.VI, M.E.B.Y., İstanbul, 1967, s. 893.

¹¹⁴ Silahtar, I, s. 225.

¹¹⁵ Naima, IV, s. 1781; Silahtar, I, s.225.

anlaşılmaktadır¹¹⁶. Yusuf Blaşkoviç, Mehmet Paşa'nın bu tarihte Eğri'de valilik yaptığını, Paşanın Macarca bir ahitnamesinden hareketle ileri sürmektedir¹¹⁷.

Mehmet Paşa 1648'de Karaman Beylerbeyi iken, padişaha karşı isyan eden Sivas valisi Varvar Ali Paşa'nın üzerine Karahisar Sancağı beyi Hüseyin Paşa ile birlikte padişah fermanı ile memur kılındı¹¹⁸. Çankırı yakınlarında yapılan savaşta Varvar Ali Paşa'ya esir düştü. Fakat tam öldürüleceği sırada İbşir Paşa kuvvetleri yetişerek kendisini kurtarmışlardır¹¹⁹. Köprülü, 1649 yılında reâyaya zulmünden dolayı katline Hatt-I Hümayûn çıkartılan Boynu Yaralı (Eğri) Mehmed Paşa'nın yakalanması için görevlendirilmiş fakat kurnazca bir taktikle, saray içerisinde kendisine sıkıntı yaşatacak böyle bir olayın üstesinden gelmeyi başarmıştır¹²⁰. Melek Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı sırasında (1650-1651) Köprülü Anadolu Eyaleti yöneticiliğine atandı fakat Kösem Sultan'ın müttefiki olan Yeniçeri ağaları Köprülüye karşı sadrazama baskı yaparak onu görevden aldirttilar. Sadrazam Gürcü Mehmet Paşa tarafından Divan-ı Hümayûn'a alınan Köprülü bir hafta sonra görevinden alınarak¹²¹ Köstendil Sancağı'na

¹¹⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 415.

¹¹⁷ Yusuf Blaşkoviç, “ Köprülü Mehmed Paşa'nın Macarca Bir Ahdnamesi”, **Türkiyat Mecmuası**, S.XV'den ayrı basım, 1968, s. 43. Metin Kunt, bu tarihte Şam'daki yerel kaynaklarda da Mehmet Paşa'nın isminin geçmediğini belirtmektedir. (Metin Kunt, **a.g.t.**, s 42'de 24 nolu dipnot.)

¹¹⁸ Naima, IV, s. 1811.

¹¹⁹ Tayyip Gökbilgin, **a.g.m.**, s. 893, İ. Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 415.

¹²⁰ Boynu-yaralı Mehmed Paşa reâyâ fukarasını rencide edip, kazalardan mal toplamakla meşgul olduğundan, birkaç defa fukara devlet katına gelip sızlanmışlardı. Bunun üzerine katli için hatt-ı hümayûn çıkup, bu işe Köprülü Mehmet Paşa tayin olunmuş, Katırcıoğlu ve birkaç beylerde yanına verilmişti. Köprülü Mehmet Paşa gönlü parlak, ihtiyar, akıllıca şöyle bir nazik tedbir eyledi. Boynu yaralıya gizlice mektup yazıp Valide Sultan Hazretlerine sığınıp, tövbe etmesini istedi... bu tavsiyeyi tutan Boynu-yaralı kendini affettirmeyi başardı (H.1059-M. 1649). (Naima, IV, s. 1986).

¹²¹ Mimar Kasım Ağa'ki valide kethüdası idi evvelce Siyavuş Paşa'nın azlinde “Gürcü Paşa sadaretin hakkından gelemez” deyu söylemişti. Bu fikri kendisine çırak aden darüssaade ağasının arzusu dışında olmakla, Kasım Ağa'nın bu mütealası, ağanın ve Gürcü Paşa'nın malumu olduktan, ikisi de Mimar Kasım Ağa'ya soğuk davranıp, fırsat gözetirlerdi. O dahi gafil bulunup valide hazretleriyle zaman zaman devlet ahvaline dair konuştukça valide; kendisine “Kasım Ağa, devletin geliri az masrafı çok... Bu hal nereye varacak? Gürcü Paşa'dan dahi bir hizmet vucuda gelmedi” deyu sorduktan, Kasım Ağa söze fırsat bilup; Devletlü sultanım, merhum Hüsrev Paşa hazinedarlığından çıkma Köprülü Mehmet Paşa vardır. Vezir-i Azam olmak mümkün ise istenildiği gibi bu işin hakkından o gelir. Başka bir kimsenin bu müşkül işin hakkından geleceğini bilmem. Dedi. Valide cevap verup:

Henüz halk arasında adı sanı olmayan adama mühür nice verülür? Dedikte:

Sultanım, anın kolay yolu budur ki, evvela kubbe veziri edersiz, sonra hizmetinizde kullanmak kolaydır. Dedi.

Valide ağası bu sözü padişaha söyledikte... Padişah Kızlar Ağası'nı çağurup:

Köprülü Mehmet Paşa, derler bir adam var imiş. Devlet-i Aliyyeye hizmet etmeye muktedir rey ve tedbirde hünerli imiş. Anı kubbenişin veziri edelim.

Dedikte darüssaade ağası:

Makuldür padişahım, ancak ben kulun da sorup sual edeyim.

Deyu taşra çıktı. Ve o saat Gürcü Paşa'ya haber uçurup, “bu fikri padişaha ilka eden yine Koca Kasım kethüdadır, tiz ikisi dahi yollansın” demekle ol gün Köprülü Mehmet Paşa'yı Köstendil sancağına sürdüler. Ve Darüssaade Ağası Gürcü Paşa ile birlikte valideye varup:

sürülmüştür¹²². Daha sonra azlolunmuş ve bir müddet Anadolu'da Köprü Kasabası'nda kalmıştır¹²³. 1652 yılında Turhan Valide Sultan sadrazam Gürcü Mehmet Paşa'dan sürgündeki bütün Paşaları çağırmasını istedi. Fakat Gürcü Mehmet Paşa kendisine rakip olabileceğini düşündüğü Köprülü ve Tarhuncu Ahmed Paşa'yı çağırmayıp onların Girit seferine katılmaları için talimat verdi¹²⁴. Bu emrivaki Valide Sultan'a sunulduğunda, Valide Sultan bunu kabul etmeyi reddetti. O tekrar bütün sürgündeki Paşaların İstanbul'a geri çağırılmasını istedi¹²⁵. Sadrazamın korkuları yerindeydi çünkü 1652 yılı haziran ayında kendisi sadrazamlıktan alınarak yerine Tarhuncu Ahmet Paşa getirildi¹²⁶. Köprülü Mehmet Paşa tekrar Köprü'ye dönmek zorunda kalmıştır.

1654 yılında sadrazamlığa atanan İbşir Paşa İstanbul'a giderken Köprülü onunla Kütahya'da buluşmuş ve sadrazam kendisine eyalete nizam vermek koşuluyla Trablusşam Eyaletini vermişti¹²⁷. Köprülü'nün oğulları Ahmed ve Mustafa, Köprü'den kalkıp babalarından sonra Trablus'a gitti. Fakat bu arada İbşir Paşa'nın katledilmesi (1655) ve Trablus mansıbının başkasına verilmesi nedeniyle, Köprülü tekrar Köprü Kasabası'na geri dönmek zorunda kaldı¹²⁸. Bu arada Mimar Kasım Ağa, sadrazam olan

---

"Behey sultanım, halk arasında Kethüdanız Kasım Ağa, "Mührü Köprülü Mehmet Paşa için alıvermek hususunda sultanıma beş yüz kese akçe vermiş" deyu mühr-ü şerif-i mezada vermiş şeklinde duyulmuş. Dile düşmeniz makul değildir. İstedığınız birini kethüda edup, Kasım Ağa'yı birkaç gün uzaklaştırın. Şu manasız sözler yatışsın" şeklinde bir iftira uydurarak Mimar Kasım Ağa'nın Kıbrıs'a sürülmesini sağladılar. Naima, V, s.2212.

¹²² Behçeti, V.3a. "...mah-ı zilhiccenin eva'ilinde iki tuğlu beglerbegilerden Köprülü Mehmed Paşa'ya Darü'sa'ade Ağası Süleyman Ağa'nın şefa'ati ile kubbe vezarete inayet buyurulmuş idi. Lakin Dîvan-ı Hümayûn'a ancak îd-i şerif tehniyesi için varmak müyesser olup bayram-irtesi cum'a gününde Vezir-i a'zamûn arzıyla vezareti ref olup yine beglerbegilik elkâbıyla Köstendil sancağına yollandı ve kendü ile Ağa mâ-beyninde vâsıtâ-ı alâka olan Mi'mar-başı Kasım Ağa'yı dahi Kıbrıs'a nefy ettiler...". Fahrettin Çetin Derin, **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi-nâme'si**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1993, s.34. Silahtar, Köprülü'nün bu olaydan sonra bazı önemsiz mansıplarda kaldığını ve kapu arasında ve defterdar ve baş baki kulu hanelerinde haps olunduğunu belirtmektedir. Silahtar, I, s.225.

¹²³ Behçeti, V.3a.

¹²⁴ Metin Kunt, **a.g.t.**, s. 44.

¹²⁵ Metin Kunt, **a.g.t.**, s. 44.

¹²⁶ Metin Kunt, Köprülü Mehmet Paşa'nın çok büyük bir fırsatı kaçırdığını belirtmektedir. Metin Kunt, **a.g.t.**, s.45. Valide Sultan'ın Köprülü'ye mührü verdirmemesinde Mimar Kasım Ağa hakkında uydurulan iftiranın büyük rol oynadığı düşünülebilir.

¹²⁷ Behçeti, V.3a.

¹²⁸ Naima, VI, s.2520. Behçeti, Köprülü Mehmet Paşa'nın, İbşir Paşa katledildikten sonra Trablus eyaletinden kendisinin istifa ettiğini belirtmektedir. Behçeti, V.3a. Metin Kunt, bu arada Köprülü'nün Seydi Ahmet Paşa ile birlikte Halep'i kuşattıklarını ve o dönem Halep'te bulunan Kara Mustafa Paşa ile bundan dolayı birbirlerine düşmanlık duyduklarını belirtmektedir. Metin Kunt, **a.g.t.**, s. 45-47.

Süleyman Paşa'ya Köprülü'nün kaymakam edilmesini önermiş fakat sadrazam bunu kabul etmemiştir¹²⁹.

1656'da sadrazam tekrar değişerek, sadrazamlık makamına Boynu Yaralı Mehmet Paşa getirildi. Sadrazam. Halep'ten İstanbul'a gelirken Mehmet Paşa Köprü'den hareket edip Eskişehir'de sadrazamla buluşup beraber İstanbul'a gittiler. Köprülü, İstanbul'a geldiklerinde sadrazam tarafından kendisine bir miktar para verilmiş ve Sultan Beyazid semtinde olan sarayda oturup sıkıntılar içinde bir memuriyet beklemekteydi. Bu arada yukarıda da bahsedildiği üzere oldukça sıkı dostu olan Mimar Kasım Ağa, saray hocası Mehmed Efendi ve Reisülkütab Şam-izade Mehmed Efendi ile geceleri gizlice buluşarak memleketin durumunu değerlendirirlerdi¹³⁰.

Bozcaada'nın kaybedildiği haberinin İstanbul'a ulaşmasıyla bunu fırsat bilen Mimar Kasım Ağa ve Şamizade gibi Köprülü taraftarları valide sultana haber gönderip "...devlet nizamını arzu ederseniz Köprülü Mehmed Paşa'yı vezir edersiz..." dedikte bunu öğrenen sadrazam Boynuyaralı Köprülü'ye Trablusşam mansıbını vererek hemen gitmesini söyledi¹³¹. Fakat Köprülü para tedarik etmek bahanesiyle İstanbul'da kalmaya devam etti. Muhtemelen buda Mimar Kasım Ağa ve ekibinin sadrazamı kandırmak için oynadıkları bir oyun olmalıdır. Sadrazam Boynuyaralı sarayda zor günler geçirmekteydi. Bu arada Limni adasının da düşmanın eline geçtiği haberinin İstanbul'a ulaşması Köprülü ve ekibinin işini kolaylaştırmıştı. Boynuyaralı gelen haberler üzerine Köprülü'nün yok edilmesine karar vermiş fakat kethüdasının Köprülü'nun para bulamadığı için Trablusşam'a gidemediğini belirtmesi üzerine kendisine beş kese altın göndererek İstanbul'u terk etmesini istedi¹³². Sadrazam Boynuyaralı Mehmed Paşa, casuslarından azlolunacağı haberini alması üzerine, vezirin Köprülü'ye suikast düzenleyeceği haberi padişaha ulaştırıldı. Padişah suikastı önlemek için sadrazamın yardımcısı Silahtar Mustafa Ağa'yı Şam valiliğine atayarak, Şam valisi olan Hasek-i Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gelmesi için hatt-ı hümayün çıkardı. Böylece herkesin sadrazamlığa Hasek-i Mehmed Paşa'nın getirileceğini düşünmesini sağladı.

¹²⁹ ".....Köprü Kasabası'nda oturan, Trablus'tan azlolunmuş Mehmet Paşa vardır, getirüp öne geçir...Kaymakam eyle... İşlerin zorluğunu düzeltmekte o kâfidir. Dedim. Sadrazamda bu teklife karşı "Behey adam .. Her vardığı yerde güzel hareket etmeyüp kavga ile azlolunup müflis adamı bana tavsiye edersin..." Naima, VI, s.2635.

¹³⁰ Naima, VI, s. 2707; Behçeti, V.3b.

¹³¹ Naima, VI, s.2709; Behçeti, V3b.

¹³² Naima, VI, s.2709-2710; Behçeti, V3b.

Köprülü'ye karşı Boynuyaralı Mehmed Paşa'nın da muhtemel bir suikast girişiminde bulunması böylelikle engellenmiş oldu¹³³.

Saray baltacılarından biri gelerek Köprülü Mehmed Paşa'yı gizlice, padişah sarayından kızlar ağası odasına, oradan da kızlar ağasıyla birlikte valide sultanın huzuruna çıkardı. Valide sultan Köprülü'ye padişahın sadrazamlık mührünü kendisine vermeyi murat ettiğini söyler. Bunun üzerine Köprülü, valide sultana sadrazamlık makamı için birkaç şartı olduğunu ifade etmiş ve valide sultanın şartlarının neler olduğunu sorması üzerine:

“Devletlü padişahım! Evvela huzuru hümayuna her ne telhis edersem icra olunup aksı yapılmaya... İkincisi en küçükten en büyüğe kadar mansıblar, memuriyetler ve rütbelerin verilmesi hususunda kat'iyen hiçbir taraftan tavsiye ve şefaate bu kullarına ısrar buyrulmaya ki, padişahîmin devletine en faydalı olan devlet adamlarını kullanmak kabil ola. Çünkü “El’afat tetevellüde mineşşefeat” yani “afetler şefaatlerden doğar” anlamınca, ihtilallerin sebebi, yerinde olmayan şefaatlerdir. Üçüncüsü, vezirlerden ve vükeladan birini, ya parasına rağbet ederek yahut iyi itikadı yüzünden ortak yerine koyup, bu kullarının istiklalı zedelenmeye... Dördüncüsü, bu kulları hakkında arz sahibi olan münaфіklara söz fırsatı verilmeye.. Çünkü herkes, devletten hisse almak ister. Herkesi memnun etmek mümkün değildir. Bu yüzden sadrazamların hasedcileri ve düşmanları çok olur. Halkın hücumunu kesip, fesadı defetmek için kötöleme kapusunu kapamaktan başka çare yoktur. Bu dört şarta riayet ile müsaade buyrulursa Allah'ın yardımıyla ve duanız berakatiyle sadrazamlık hizmetinin hakkından gelmek mümkündür¹³⁴.”

Yukarıdaki şartların kabul edilmesinden sonra Köprülü, 26 Zilkade Cuma 1066 (15 Eylül 1656) tarihinde Boynuyaralı Mehmed Paşa'dan sadrazamlık mührünü alarak sadrazam olmuştur.

Köprülü Mehmet Paşa zekası ve ilerlemiş yaşının vermiş olduğu tecrübeler sayesinde kısa zamanda Osmanlı bürokrasisini eline geçirmeyi başararak, kendisinden sonra aile üyelerinin devlet kademelerinde görev almasını sağlamıştır.

¹³³ Naima, VI, s. 2710.

¹³⁴ Naima, VI, s. 2712. Metin Kunt, dönemin çağdaş kaynaklarından sadece Naima Tarihi'nde geçen bu önemli olaydan, yine saray da görevli olan Mehmet Halife ve Abdi Paşa'nın kroniklerinde bahsedilmemesinin ilginç olduğunu belirttiikten sonra, Naima tarafından bu olayın abartıldığını ve bunda da maksadın sadrazamlık makamını güçlendirmek olduğunu ifade etmektedir. Metin Kunt, Naima, “Köprülü, and Grand Veziriate”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi Hümaniter Bilimler**, Vol. 1, 1973, s. 57-64.

Paşa H.1072-M.1661 tarihinde Edirne’de yakalanmış olduğu bir hastalık sonucunda vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine önceden İstanbul’da yaptırmış olduğu türbesine defnedilmiştir¹³⁵.

Köprülü’nün, Hasan Ağa adında bir erkek kardeşi vardı. Hasan Ağa’nın oğlu Hüseyin (amcazade) daha sonra sadrazamlık makamına kadar yükselecektir. Köprülü Mehmet Paşa’nın Ahmet, Mustafa ve Ali adında üç oğlu ile Saliha, Hatice, Fatma¹³⁶ ve Emine¹³⁷ adında üç kızı vardı. Oğullarından Ali Bey¹³⁸, Fazıl Ahmet Paşa ile birlikte katıldığı Raab seferinden dönerken yolda hastalanarak ölmüştür¹³⁹. Kızlarından Saliha Hanım Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile evlenmiştir.

1.3.2. Köprülü Ayşe Hanım

Köprülü Mehmet Paşa ile evlendikten sonra, tarihi kaynaklarda hakkında bilgiler verilmeye başlanan Ayşe Hanım¹⁴⁰, Köprü Kasabası ayanından Yusuf Ağa’nın

¹³⁵ Raşid tarihi, C.I, s. 19

¹³⁶ K.K., V., 3/2448, V.46a.

¹³⁷ Emine adında bir kızının olduğu Amcazade Hüseyin Paşa’nın H.1112-M.1700 tarihli vakfiyesinde geçmektedir. “...vezir-i azam iken muteveffa mağfurunleh Köprülü Mehmet Paşa merhum’un kerimesi Emine Hanım...” V.G.M.A., No. 502, s.4.

¹³⁸ Paşanın ortanca oğlu Mustafa Bey’in H.1047-M. 1638 tarihinde doğmuş olmasını dikkate alarak Ali Bey’in Mustafa Bey’den bir veya iki yaş küçük olduğu tarihi kaynaklarda geçen tanımlardan anlaşılmaktadır. 1654 tarihinde Paşanın Tarbluşşam Eyaletine vali olarak atandığında oğullarından sadece Ahmet Bey ve Mustafa Beylerin babalarının ardından yola çıktıklarını yukarıda belirtmiştik. Mustafa Bey bu tarihte 16 yaşında olup Ali Bey’de muhtemelen 14 yaşlarında olmalıdır. Mustafa beyle Ali bey arasında fazla bir yaş farkının bulunmadığını Mühürdar Hasan Ağa’nın Belgrad’a gelen Nemçe elçisinin Fazıl Ahmet Paşa’nın yanında duran Mustafa ve Ali beyleri merak edip kim olduklarını sorduğunu belirtirken kullandığı tanımdan anlaşılmaktadır. (“...bu iki taze begler kimdur deyü sual edecek, tercümanı mezbur; bunlar sadr-ı azam hazretlerinin karındaşlarıdır deyü cevap verüp”. Cevâhirü’t-Tevârîh, s. 134.) Ali bey’in ismi Behçeti’de ve aileye ait vakfiyelerde geçmemektedir. Ali Bey hakkında ilk bilgiye H. 1072-M. 1662 tarihinde Mühürdar Hasan Ağa’nın Cevâhirü’t-Tevârîhi’nde Fazıl Ahmet Paşa’nın Nemçe seferinin anlatıldığı kısımda rastlanmaktadır. (“...Mahsure-i Belgrad’a geldiğimizde azim alay olup beglerbegiler sağında ve solunda ve sancak begleri anların altı yanında ve sipah kulları dahi kanat olup sağla solunda ve yeniçeri dahi otağa yakın selamda durup dergah-ı âlî müteferrikaları ve dergah-ı âlî çavuşları efendimüz (Fazıl Ahmet Paşa) askeri önünde yürüyüp efendimüzün iç ağaları tuğlar önünde yürüyüp efendimüzün karındaşları **Mustafa Beg ve Ali Beg** çifte yalabuklar gibi önlerinde yürüyüp cümle beglerbegileri ve selamda duran asakir-i İslam bunların selamın alup bu uslub üzere hergün yürüyüp ve defterdar Paşa dahi tuğlar önünde yürürdü”. Cevâhirü’t-Tevârîh, s. 133.)

¹³⁹ Zeynep Aycibin, bu bilgiyi Mustafa Zühdi’nin Tarih-i Uyvar adlı eserinden aktarmaktadır. Zeynep Aycibin, **XVII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülü-zâde Mustafa Paşa Döneminde Osmanlı Devletinin Siyasi ve Sosyal Durumu**, (Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Ortaçağ Tarihi Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001, s. 10’da 31 nolu dipnot.

¹⁴⁰ Behçeti İbrahim Efendi tarafından Köprülüzade Ahmet Paşa’nın isteği üzerine yazılmış olan “Tarih-i Sülale-i Köprülü” adlı eserde ailenin erkek üyeleri hakkında, Köprülü Mehmet Paşa’dan başlayarak detaylı şekilde bilgiler verilmiş olmasına rağmen, ailenin kadın üyeleri hakkında hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Behçet-i İbrahim, **Silsiletü’l Asafiyyeti Fi Devleti’l-Hakaniyyeti’l-Osmaniyye (Tarih-i Sülale-i Köprülü)**, Köprülü Kütüphanesi, Ahmet Paşa, No: 212

kızıdır¹⁴¹. Ayşe Hanım'ın ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Ayrıca Ayşe Hanım ile Köprülü Mehmet Paşa'nın ne zaman evlendikleri de kesin olarak belirlenememiştir. Silahtar Tarihi'nde Köprülü Mehmet Paşa'nın Hazine-i Amire hizmetçisiyken geçimsizliği ve serkeşliği nedeniyle sipahilik ile taşraya çıkarıldığında Amasya'ya bağlı Köprü Kasabası'na giderek oraya yerleştiği ve bu dönemde Ayşe Hanım'la evlendiği belirtilmektedir¹⁴². Ayşe Hanım, oğlu sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın Kandiye Seferi'nde Paşaya eşlik etmiş ve sefer boyunca İnadiye Kalesi'nde konaklamıştır. H. 1080-M. 1669 tarihinde Kandiye'nin fethedilmesi ile Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın izniyle Ayşe Hanım ve oğlu Mustafa Bey hacca gitmişlerdir¹⁴³. Galland, Ayşe Hanım'ın Sieur Marcellin adında özel bir doktoru bulunduğunu bildirmektedir¹⁴⁴. Ayşe Hanım ile ilgili kaynaklardan şu ana kadar edinilen bilgiler bununla sınırlıdır. İstanbul Çemberlitaş'ta yer alan eşi Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa ettirilmiş külliye içerisindeki hazirede bulunan türbede, Ayşe Hanım'ın H.1085-M. 1674 tarihli mezar kitabesi bulunmaktadır. Kaynaklarda Ayşe Hanım oldukça mütevazı ve dindar bir kişi olarak tanıtılmaktadır¹⁴⁵.

¹⁴¹ Maalesef Yusuf Ağa hakkında da elimizde fazla bilgi bulunmamaktadır. Yusuf ağa ile ilgili ilk olarak Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden bir takım bilgiler edinmekteyiz. Evliya Çelebi H.1057-M.1647 tarihinde ziyaret ettiği Köprü Kasabası hakkında bilgiler verirken Yusuf Ağa'nın kasabada 70 adet hayır binası inşa ettirmiş olduğundan bahsetmektedir. Bunlar arasında Taş kale'de Hacı Yusuf Ağa Camisi, Hacı Yusuf Ağa Hanı, Hacı Yusuf Ağa Mektebi, Hacı Yusuf Ağa Hamamı ve bedesteninin isimlerini zikretmektedir. Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Kitap, İstanbul, 1999, s.210. Yusuf Ağa hakkında bilgi veren diğer bir kaynak ise Abdizade Hüseyin Hüsamettin tarafından yazılmış olan "Amasya Tarihi" adlı çalışmadır. Burada geçen "...1011'de eşkiyayı Celaliye'nin hücumuyla Köprü Kasabası metruk olduğundan şu evkafın mütevellileri camileri, mektepleri kısmen imar etmiş ve Köprü ayanından (Yusuf Ağa) diğer hamam inşa ve birkaç metruk mescidi imar ..." şeklindeki bilgidен hareketle Yusuf Ağa'nın 17.yy başlarından itibaren bölgede önemli bir güç sahibi olduğu anlaşılmaktadır. (Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, **a.g.e.**, s. 378). Ayşe Hanımın Köprülü Kütüphanesinde bulunan vakfiyesinde geçen "tarif-i karin-el-azze-veş'sereflerinden" (varlıklı ve şerefli) şeklindeki ibareden hareketle de Yusuf Ağa'nın oldukça varlıklı ve güçlü bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. Maalesef kaynaklardan Yusuf Ağa hakkında edinebildiğimiz bilgiler bundan ibarettir. Şu ana kadar edinilen bilgilerden Yusuf Ağa'nın Ayşe Hanımdan başka, Ahmet ve Mehmet adında iki oğlu bulunduğu anlaşılmaktadır. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 3/2448, V.6b, 9b**. Ayşe Hanımın Köprülü Kütüphanesinde bulunan vakfiyesinin şartlar kısmında Toprak Kale içinde müceddeden inşa ettirdiği cami-i şerifte okunmasını şart koştuğu cüz-i şeriflerin sevaplarının Hatice Hanım ile Fatma Hanım'ın ruhlarına hibe edilmesini istemesi şeklindeki bilgidен hareketle de iki de kız kardeşinin bulunduğu anlaşılmaktadır. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, v. 13a-b**.

¹⁴² Silahtar, CI, s. 225.

¹⁴³ "...yarınki gün saadetli sadrazam hazretleri İnadiyye Kal'asına varıp validesine buluşup ve dest-i şeriflerin öpüp, bu günümüze şükür deyu anda dahi ikisi bile ağlayup...andan sonra ol saat validesine ve karındaşı Mustafa Beg hazretlerine Kabe-i şerife gitmeye icazet verdiler..." Abubekir Sıddık Yücel, **a.g.e.**, s. 462.

¹⁴⁴ Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Anılar 1672-1673**, Şerhlerle yayınlayan: Charles Scheter, C. I (1672), Çev: Nahid Sırrı Örik, Ankara, 1973, s. 188.

¹⁴⁵ "...valide-i azizeleri bir müselleme ve muhazzere hatundur ki ru-yı zeminde iffet ü işmet ve şıyam u ibadet ile mişli yokdur. On seneden berü yıl orucın ve sabahlara kadar namaz ve ibadet ederdi. Eşbabı bir

1.3.3.Köprülü Fazıl Ahmet Paşa

Köprülü Mehmet Paşa'nın Ayşe Hanım'dan olan üç erkek çocuğunun en büyüğüdür. Ahmet Paşa H. 1045 M. 1635-36¹⁴⁶ yılında Amasya'nın Köprü Kasabası'nda dünyaya geldi. Yedi yaşında¹⁴⁷ ilme olan merakından dolayı babasıyla İstanbul'a gelip, dönemin ileri gelen bilim adamlarından dersler alıp, Kara Çelebizade Müftü Aziz Efendi'den mülazım oldu¹⁴⁸. Babasının iltimasıyla hariciye ve dahiliye medreseleri verilerek "Paşazade" lakabıyla anılır oldu¹⁴⁹. Bir ara Süleymaniye Medresesi'nde görev yaptı¹⁵⁰. Daha sonra Köprülü Mehmet Paşa, ilmiye sınıfı arasındaki dedikodu ve fesat'ın ayyuka çıkmasından dolayı oğlunu ilmiye sınıfından çıkardı¹⁵¹. Ahmet Paşa, babası sadrazam olduktan sonra babasının arzıyla H.1069-M.1659 tarihinde iki tuğ verilerek Erzurum valiliğine atandı. Birkaç gün Bursa'da kalan Ahmet Paşa, Kapucular Kethüdası İbrahim Ağa'yı İstanbul'a göndererek gerekli olan levazımın toplanmasından sonra, verilen yeni bir tuğ ile 2 Muharrem 1069 (30 Eylül 1659) tarihinde Erzurum'a gitmek için yola çıktı. Yol güzergâhları esnasında sadece memleketi olan Köprü Kasabası'nda üç-dört gün kaldıktan sonra Erzurum'a vardı¹⁵². Burada sekiz ay kadar kaldıktan sonra Şam valiliğine atandı (H. 1070-M.1660). Ahmet Paşa Şam valiliği esnasında, 30-40 yük akçeye kadar halktan alınan "daşışa" ve "kariba" denilen iki ayrı vergiyi kaldırarak bir hatt-ı hümayün çıkartıp bu vergilerin alınmasını yasakladı¹⁵³. Yine Şam valiliği

---

fakire hatun gibi bir veziri azamun hatunı ve bir vezir-i azamun validesi ola bunun vasfı mümkün değildir...". Abubekir Sıddık Yücel, **a.g.e.**, s. 462.

¹⁴⁶ "...Müşarün-ileyhin şecere-i vücudının semere-i kesiret'l-enfa'ıdır ki bin kırk beş tarihinde Anadolu'da Köpri nam Kasaba'da zat-ı necabet-aludı mehd-ı zemine ser-nihade olmuştur..." Behçeti, V.76b

¹⁴⁷ Silahtar, I, s. 658.

¹⁴⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 1995, s. 6-7.

¹⁴⁹ Silahtar, I, s. 658.

¹⁵⁰ Behçeti, V.76b

¹⁵¹ "... ashab-ı tarik süfehasından ba'z-ı sözler Köprülü Mehmed Paşa merhumun Sem'ine irişmekle, tarikten nefret ve oğlunu anlar beynine islakden sıyânet edüp..." Zübde-i Vekayiât, s.7.

¹⁵² Abubekir Sıddık Yücel, **Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârih'i**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1996, s. 122. Ahmet Paşa'nın Erzurum valiliği esnasında, Erzurum'da bir deprem olmuş ve bu depremde yıkılan Erzurum Kalesi'nin Erzincan Kapısı'ndaki bir kule ile duvarların tamirat masraflarının bir kısmını Paşa kendi hazinesinden karşılamıştır. Silahtar, I,

¹⁵³ "...Medine-i Şam-ı Şerife dahil oldukda "azîmü'l alay olub şehrin içinden geçerken cümle şehir halkı ve fukara vü zu'afa feryad idüp efendimize böyle hitap iderler: Ya Ebe'l-Fukara! Ya Ebe'l-mesakin. İşte açlıktan kırıldık etmeğin elli dirhemi iki akçeye, anun dahi vücû yok ve hayli zamandır ot yerüz ve sana müntazırız...efendimiz dahi Mısır Beglerbegisine mektûp gönderüp ve on bin gürüş polîçe edüp; bize birkaç gemi zahire yetiştirün, yohsa Şam halkı açlıktan kırıldı...ve bundan akdem Şam-ı Şerif Paşaları olan, Şam fukarasından deşîşe ve karîp ta'bir iderler bu hizmetten otuz kırk yük akçe tahsil oluna gelmiş iken efendimiz, ol hizmetten aslâ bir habbe almayup ve bu hizmeti âsitâneye bildürüp Şam Fukarası bu hizmetten aciz ve tahammüle takadları kalmayup hizmet-i mezbure fukaradan ref olunur ise ne güzel ve illa fukaranun halin bir Mevla bilir...". Mühürdar Hasan Ağa, s. 124.

esnasında dürrü eşkıyası üzerine gidip Şihâb ve Ma'an oğullarının eşkıyalık faaliyetlerine son vererek, Sayt, Beyrut ve Safed havalisini Beylerbeyilik haline getirdi¹⁵⁴. Şam valiliğinden sonra kısa bir müddet Halep'e vali olarak gönderildi¹⁵⁵. Ancak Ahmet Paşa bu görevine gitmeden İstanbul'a çağırıldı¹⁵⁶. Bir müddet İstanbul Kaymakamlığı görevinde bulunan Ahmet Paşa, babasının hastalığının ağırlaşması üzerine Edirne'ye gitmiş ve babasının vasiyeti üzerine, ölümünden sonra sadaret mührü (H. 6 Rebi'ül-evvel 1071-M.9 Kasım 1660) kendisine verilmiştir.

Aralıksız 15 yıldan fazla sadaret makamında kalan Fazıl Ahmet Paşa, bu sürenin yaklaşık dokuz yılını cephelerde geçirmiştir. 26 Şaban 1087-3 Kasım 1676 tarihinde kara yoluyla Edirne'ye giderken Çorlu-Karıştıran arasındaki Karasinit Köyü civarında bulunan Karabiber Çiftliği'nde yakalanmış olduğu siroz hastalığı neticesinde vefat etmiştir¹⁵⁷. Fazıl Ahmet Paşa'nın dört Hanımının bulunduğu vakfiyesinden anlaşılmaktadır¹⁵⁸. Paşanın kaynaklardan ve vakfiyesinden anlaşıldığı üzere hiç evladı olmamıştır.

Fazıl Ahmet Paşa ilim ve sanat adamlarının hamisi idi. Mühürdarı Hasan Ağa, Mazaki, Nabi, Zühdi, Reisülküttap Talip Ahmet Efendi gibi isimler Paşa tarafından desteklenmişlerdir¹⁵⁹. Yerli ve yabancı tarihçiler tarafından itidalli, müsamahakar, sabırlı, azimli, ileri görüşlü, ilmin ve alimlerin, sanatın ve sanatçıların hamisi, babasının aksine yumuşak kalpli, dindar, adil, rüşvet düşmanı, zeki, cömert, istişareye önem veren ve yaygın olarak da kendisine lakab olarak verilen "Fazıl" bir kişi olarak anılır.

¹⁵⁴ Mühürdar Hasan Ağa, s. 126; Silahtar, I, 214-216.

¹⁵⁵ Bu bilgi sadece Silahtar tarafından aktarılmaktadır. Silahtar, I, s. 618. Dönem hakkında bilgi veren diğer kroniklerde Halep'e atandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

¹⁵⁶ "...Efendimüzün pederi, merhüm Köprülü Mehmed Paşa sadr-ı a'zam iken gayetiyle hasta ve bi-mecal olub efendimüze hatt-ı şerif gelüp; sen ki Şam Beglerbegisin, sen iki konağı bir idüp ve asitaneyi saadetüme bir gün evvel gelüp rikabıma yüz süresin. Tarihin bin yetmiş birinde 1071 (1660-1661) efendimüz dahi bir ikiyüz ademle taraf-ı asitaneye revane oldu..." Mühürdar Hasan Ağa, s. 127.

¹⁵⁷ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa", İ.A., C.26, T.D.V.Y, Ankara, 2002, s.262.

"Tarih-i Vefatı

Canib-i Edirne'ye etmiş iken azm-i dürrüst

Çorlu'da oldu mekr-i reh-zen ahmed Paşa

Haber-i fevtin işitdi didi tarih Zeki

Vatan-ı cennet ola mesken-i Ahmet Paşa (H.1087-M.1676)". Ayvansarayi Hüseyin Efendi, Vd, **Hadikat'ül Cevami (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mari yapılar)**, Haz: Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul, 2001, s.284.

¹⁵⁸ "...ömrü vefa etmeyüp civar-i rahmet-i rahmana intikal buyurduklarında vareste-i âli tarik-ü'l-iras vel-ihsan dört zevce-i metrukalarına ve valide-i mükerremelerine ve bana vel-ebeveyn iki kız karındaşlarına mahsara olmağla...". K.K.V.4/2447, V. 7b. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H.5 Safer 1089-M.29 Mart 1678 tarihli Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya ait hüccette, Fazıl Ahmet Paşa'nın beş eşi olduğu ve isimlerinin de Sâliha, Zeynep Halime, Ayşe ve Arife Hatun oldukları kayıtlıdır. V.G.M.A., Defter No: 641-02, Sıra No: 88, Sayfa: 178.

¹⁵⁹ Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", İ.A., C.VI, M.E.B.Y., İstanbul, 1967, s. 903.

Özellikle fıkıh ve felsefe alanında derin bir bilgisi olduğu da belirtilir¹⁶⁰. Ayrıca Paşanın Hüsn-i hat alanında icazeti bulunmaktadır¹⁶¹.

1.3.4.Merzifonlu Kara (Maktul) Mustafa Paşa

H.1044-M. 1634 tarihinde Merzifon'un Narince Köyü'nde (Kara Mustafa Paşa Köyü) doğmuştur. Mustafa Paşa Türk olup Merzifonlu Oruç Bey adında bir tımarlı sipahinin oğludur¹⁶². Annesinin adının Abide olduğu vakfiyesinden ve Narince Köyü'nde annesinin yaptırmış olduğu cami üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır. Mustafa Paşa'nın babası, IV. Murat'ın Bağdat seferi esnasında şehit düşmüş¹⁶³ ve Paşa, babasının yakın arkadaşı Köprülü Mehmet Paşa tarafından himaye edilmiştir. Mustafa, Paşanın oğlu Fazıl Ahmet Paşa ile beraber yetişmiştir. Daha sonra Köprülü Mehmet Paşa'nın kızı Saliha Hanım ile evlenerek Köprülü ailesine damat olmuştur¹⁶⁴.

Mustafa Paşa, Köprülü Mehmet Paşa sadrazam olduğunda (M.1656) Paşanın silahtarlığı görevini üstlenmiştir¹⁶⁵. Daha sonra telhisci olarak Köprülü Mehmet Paşa tarafından Erdel seferine götürülmüştür. Kara Mustafa Paşa Yanova Kalesi'nin fethi müjdesini padişaha bildirmekle görevlendirilmiş, bu müjdeyi padişaha getirmesinden dolayı padişah tarafından (H. 1068-M.1658) ikinci imrahorluğa terfi ettirilmiştir¹⁶⁶. Kısa bir süre sonra H. 1070-M.1660 tarihinde iki tuğ ile Silistre beylerbeyi olarak atanmıştır¹⁶⁷. Daha sonra bu görevden ayrılarak, H. 1071-M. 1661 tarihinde vezirlik ile Diyarbakır

¹⁶⁰ Abdülkadir Özcan, **a.g.m.**, s.263.

¹⁶¹ Müstakimzade Süleyman Saadeddin Efendi, **Tuhfe-i Hattatın**, İstanbul, 1928, s.82.

¹⁶² V.G.M.A., V., No. 641, s.; Raşid, Tarih, C.I, İstanbul, 1282, s. 430; Ahmet Çoban, **Hadikatü'l Vüzera Adlı Eserin Tenkitli Transkripsiyonu**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2005, s.91. Sicill-i Osmanî'de Köprülü Mehmet Paşa'nın kapı yoldaşlarından Hasan Ağa'nın oğlu olduğu belirtilmektedir. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, C.4, İstanbul, 1996, s. 1198. Antoine Galland, Mustafa Paşa'nın babasının sipahi Derviş bey olduğunu ifade etmektedir. Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Anılar 1672-1673**, Şerhlerle yayınlayan: Charles Scheter, C. II (1673), Çev: Nahid Sırrı Örik, Ankara, 1973, s. 129.

¹⁶³ Raşid, Tarih, C.I, İstanbul, 1282, s. 430; Hadikatü'l Vüzera, s. 91. Galland, Mustafa Paşa'nın on sekiz yaşındayken babası tarafından Köprülü Paşa'ya verildiğini ve Paşanın kendisini içoğlanı yaptığını belirtmektedir. Antoine Galland, **a.g.e.**, s. 129.

¹⁶⁴ Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde kızlarının isimleri Saliha, Hatice ve Fatma olarak sıralanmıştır. Muhtemelen Saliha Köprülü'nün en büyük kızıdır. K.K., V., 3/2448, V.46a. Evlendiklerinde Kara Mustafa Paşa 20, Saliha Hatun ise 16 yaşındaydı. Ahmet Semerci, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Memleketi, Yetiştirme Şekli, Yükselmesi", **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s.130. Galland, Paşanın 28 eşinin ise 17 yaşında olduğunu ve bu evlilikten Yusuf ve Mehmet adında iki erkek çocukları olduğunu fakat ikisinin de öldüğünü belirtmektedir. Antoine Galland, **a.g.e.**, s.131.

¹⁶⁵ M.Münir Aktepe, "Mustafa Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C.8, M.E.B., İstanbul, 1987, s. 736.

¹⁶⁶ Hadikatü'l Vüzera, s. 91.

¹⁶⁷ Abdi Paşa, Vekayiname, s. 122; Hadikatü'l Vüzera, s. 91. H.1071-M.1661 tarihinde Valide Sultan Edirne'den İstanbul'a giderken Mustafa Paşa valide sultanın muhafızlığını yapmıştır. Abdi Paşa, Vekayiname, s. 126.

Eyaletine atanmıştır¹⁶⁸. Kayınbiraderi Fazıl Ahmet Paşa'nın sadaret makamına atanmasının ardından, Paşa tarafından Kapdan-ı Derya (H. 1072-M. 1661) olarak atandı¹⁶⁹ ve H. 1073-M.1663'te rikab kaymakamı oldu¹⁷⁰. Fazıl Ahmet Paşa Avusturya seferine çıkarken, Kara Mustafa Paşa kaptan Paşalık üzerinde kalmak üzere sadaret kaymakamı tayin edildi¹⁷¹. Fazıl Ahmet Paşa'nın 1665'te seferden dönmesi ile tekrar kaptan Paşalığa geri döndü¹⁷². H. 1076-M. 1665'te Fazıl Ahmet Paşa'nın Girit seferine serdar tayin edilmesi üzerine Kara Mustafa Paşa sadaret kaymakamı olup Kaptan-ı deryalık da vezir Kaplan Mustafa Paşa'ya verildi. Ahmet Paşa'nın 1670 tarihinde Edirne'ye gelmesi ile Kara Mustafa Paşa üçüncü vezir olarak divanda görev aldı¹⁷³. Bu tarihten sadrazam olduğu tarihe kadar saray içerisinde özellikle padişah ve valide sultan ile sıkı ilişkiler içerisinde bulunmuştur.

H. 1087-M.1676 tarihinde vefat eden kayınbiraderi Fazıl Ahmet Paşa'nın yerine sadrazamlık görevine atandı¹⁷⁴.

Kara Mustafa Paşa, sadrazam olduğunda Osmanlı Devleti, kayınpederi ve kayınbiraderinin izlemiş olduğu politikalar sayesinde yeniden bir canlanma evresi içerisine girmişti. Kendiside geçen zaman zarfı içerisinde Osmanlı bürokrasisi içerisinde edinmiş olduğu tecrübe ve deneyimleri sayesinde bu yakalanan yükselme ivmesini devam ettirmek istiyordu. Bu nedenle atalarının almaya çalıştığı fakat muvaffak olamadıkları Avusturya hayalini gerçekleştirmek istedi. Önce kayınpederi ile başlayan fetih hareketleri, Fazıl Ahmet Paşa'nın Girit'i fethetmesi ile yeniden Osmanlı devletinin eski günlerine dönebileceği izleniminin yaşanmasına sebep oldu. Kendisinin de ün kazanmak hevesi bu sefere çıkılmasını tetikleyici nedenlerden biri oldu. Fakat işler Kara

¹⁶⁸ Hadikatü'l Vüzera, s. 91.

¹⁶⁹ "...ve Köprülü merhumun kendi terbiyeleri ile neş'et idüp evladı mesabesinde olmağla nice müddet kendi telhiscilikleri ve Rikab-ı Hümayunda Küçük Mirahorluk hıdmetiyle ta'yîn-i tam bulup ba'de Silistre eyaleti ihsan olunup ve hala Diyarbakır valisi olan vezir-i celilü'l-kadr Mustafa Paşa hazretleri getirülüp kapudanlık ihsan olundu...". Arslan Boyraz, **Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi Transkripsyon ve Değerlendirme**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ tarihi Bilim dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 4. Mustafa Paşa Akdeniz'de ancak bir seferde bulundu. Orada iki muvaffakiyeti oldu ki, bunlardan birini kaptan Barban'ı yakalaması teşkil etti. Antoine Galland, **a.g.e.**, s.131.

¹⁷⁰ Silahtar, I, s. 221; Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, s. 1198.

¹⁷¹ Abdi Paşa, Vekayiname, s. 135. "...serdar-i Ekrem hazretlerinin pederleri Köprülü Mehmed Paşa'nın kadimi emekdarlarından olup vezaret ile kapıdan-ı derya olan Kara Mustafa Paşa da'vet ile rikab-ı Hümayün kaymakamlığı sadrına iclas ve huzur-î hümayunda duşî liyakatüne samur kürk ilbas olundu. Behçeti, V.79a.

¹⁷² İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt III, 2. Kısım, Ankara, 1995, s.421.

¹⁷³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.421.

¹⁷⁴ Hadikatü'l Vüzera, s. 92.

Mustafa Paşa'nın istediği gibi gitmedi ve Osmanlı ordusu ve belkide Türk tarihi açısından bir dönüm noktası olan yenilgi ve akabinde imzalanan Karlofça Antlaşması ile artık Avrupalı devletlerin gözünde, ta 16.yy dan itibaren zayıfladığı düşünülen Osmanlı İmparatorluğu'nun sona yaklaştığı imajı daha net bir şekilde değerlendirilir oldu.

Gerçi Kara Mustafa Paşa yaptığı hatanın bedelini Belgrat'ta (25 Aralık 1683) cellâtlara teslim olarak ödedi¹⁷⁵. Fakat Osmanlı padişahı aynı zamanda, saraydaki hizipçilere aldanarak devletin kaderini, yine vizyonu olmayan beceriksiz yöneticilerin kucağına atmış oldu.

Kara Mustafa Paşa dönemin çağdaş kaynaklarında zeki, vakur, alim, azimli olarak tanıtılırken, kindar olması ile paraya ve mala düşkünlüğü nedeniyle saray içerisinde bir çok düşmanın olduğu ileri sürülmektedir¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Kara Mustafa Paşa'nın Belgrat'ta boğulması hadisesini dönemin çağdaş kaynakları içerisinde en detaylı anlatan Vekay-i Bec'dir. "Yevm-i mezbûrda zuhra karîb âsitâne tarafından Kapucular Kethüdâsı Ahmed Ağa gelüp ve Çavuşbaşı Mehemed Ağa gelüp sâhib-i devlet olan Vezîr-i a'zam Mustafâ Paşa'dan mührü ve sancağ-ı şerîf ve miftâh-ı Ka'be-i mükerreremeyi alup kendüsin civâr-ı rahmete vâsıl eylediler. Ve yeniçeri ağası Vezir-i mükerrrem Mustafâ Paşa Hazretleri kâ'immakâm oldu ve kapucular kethüdâsı ağa ve Çavuşbaşı Mehemed Ağa, Kethüdâ Ali Ağa'da misâfir oldu. Tafsîl-i hâl böyle oldu ki: Merhûm vezîr-i a'zam salât-ı zuhru edâ için seccâdeler döşenüp, imâm efendi sünnete şurû' eylemişken sâhib-i devlet dahi kalkup namâza şurû' idecek mahalde sokakda at şamatası zuhûr idüp, kendüleri "Nedir" diyü sokağa nâzir pencereden bakdıkda yeniçeri ağası ardınca kapucular kethüdâsı ve çavuşbaşı geldüğün gördükde, " İmam Efendi! Namâzı boz! İş gayri yüzden oldu" deyüp anlar dahi bilâ-tevâkkûf sarâyâ girüp, yukarıya çıkup, derhal Kethüdâ Ali Ağa haberdâr önlerine varup, hiç nutk u kelâm itmeden doğru sâhib-i devlet yanına girdiler. Yeniçeri ağası dâmen-bûs idüp kapucular kethüdâsıyla, çavuşbaşı ağa selâm virüp turdılar. Sâhib-i devlet dahi "Ne haber?" didikde Kapucular Kethüdâsı Ağa, "Şevketlü pâdişâhımız mühr-i şerîf ile sancağ-ı şerîfi ister" didi. Sâhib-i devlet dahi, "Emir pâdişâhımın" diyüp koynundan mührü çıkarup ve sancağ-ı şerîfi dahi sandukıyla getirüp teslîm eylediler. Ba'dehû "Ölüm var mıdır?" didikde Kapucular Kethüdâsı, "Zâhir olmak gerek! Allah imândan ayırmaya!" didi. Ba'dehû, sâhib-i devlet; "Rıza Allâh'ın" deyüp, "Seccâde kon" didi. Anlar taşra çıkdılar. Salât-ı zuhru edâ idüp asla kendüye infî'âl gelmedi. Tamam du'â idüp el yüze çaldıkda iç ağalarına, "Varın siz gidin" diyüp kendü eliyle kürkün ve destârın çıkarup "Gelsünler!" didi. Cellâdlar dahi gelüp, "Şu kalıçı kaldırım. Cesedim toprağa alûde olsun" diyüp keçeyi def' ittiler. Cellâdlar iplerin hazır eyledikde, kendüleri elleriyle sakalın kaldurup bir hoşça üslupla "Takın!" diyüp kazaya rızâ didi. Cellâdlar dahi iki üç def'a çekdikde teslîm-i rûh eyledi. Ba'dehû soyup, aşağı sarây havlisinde bir köhne çadırdâ gasl olunup, yine havluda namâzı edâ olundukdan sonra yine mezkûr çadıra götürüp, tabut içine kellesin yüzüp, ba'dehû kaldırulup, sarây karşısında olan câmi'i havlisine defn olundu. Ba'dehû gelüp defterdâr muhalledâfâtın tahrîre başladı." Mehtap Yılmaz, **Vekayi'ne (Vekayi-i Bec) Metin ve Değerlendirmesi**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006,s. 169-170

¹⁷⁶ Hadikatü'l Vüzera, s. 92; Raşid, Tarih, s. 430.

1.3.5.Köprülüzâde Fazıl (Şehid) Mustafa Paşa

Köprülü Mehmet Paşa'nın üç oğlundan ortancasıdır. H.1047-M. 1638¹⁷⁷ tarihinde Köprü Kasabası'nda (Vezirköprü) dünyaya geldi¹⁷⁸. Çocukluk ve gençlik yılları hakkında fazla bilgi bulunmayan Mustafa Paşa yaklaşık 20 sene medrese eğitimi görmüştür¹⁷⁹. Babası ve abisinin sadrazamlıkları döneminde İstanbul dışındaki âlimlerden ders alması sağlanan Mustafa Paşa, özellikle hadis ilminde “imamü'l hadis” mertebesine yükselmiştir¹⁸⁰. Aldığı bu eğitim sayesinde Süleymaniye Camisi ile Vefa semtinde bulunan saraylarında İstanbul ulemasına ders vermeye başlamıştır¹⁸¹. Mustafa Paşa özellikle Osmanlı toprakları dışındaki gelişmeler hakkında derin bir bilgiye sahipti¹⁸².

1654 yılında Köprülü Mehmet Paşa Trablusşam Eyaletine vali olarak atandığında oğulları Ahmet ve Mustafa beyler babalarının ardından Trablusşam'a gitmek için hareket etmişler fakat babalarının görevden alınması haberi üzerine Köprü Kasabası'na geri dönmüşlerdir¹⁸³. Muhtemelen Mustafa Bey babasının görev yaptığı diğer bölgelerde de bulunmuş olmalıdır. Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde bulunan 93 numaralı Mühimme Defterinden H. 1070-M.1659-1660 tarihlerinde Mustafa Bey'in Dergâh-ı Âlî müteferrikalarından olduğunu ve aynı zamanda da Kocaeli'nde icmalli zeamete sahip bulunduğunu öğreniyoruz¹⁸⁴. Bu tarihten sonra H. 1091-M.1680 tarihine

¹⁷⁷ “Köprülü Mehmed Paşa'nın ferzend-i Feza'il-i kesteridir. Bin kırk yedi tarihinde ziver-i sahife-i şühüd olmuştur”. Hadikatül Vüzera, s. 97.

¹⁷⁸ “... Köprülü (Mehmet Paşa ?) hazretlerinin ikinci oğlu Fazıl Ahmet Paşa'nın küçük karındaşı muhaddis ve alim ...sadr-i şehid unvanıyla telkib olunmuş bir vezir-i nazirdir...1090 Cemadi'l-ahir guresinde kubbe nişin olmak üzere ... vezaret ihsan olunup...”. Behçeti, V.164b.

¹⁷⁹ “...pederi ve biraderi devletlerinde yirmi seneye karib medarese-i ulüm ile evkat-ı güzâr iken...”. Hadikatül Vüzera, s. 97.

¹⁸⁰ “pederi ve biraderi Fazıl Ahmet Paşa zamanında etraf ve eknafta olan fuhul-i ülemaya ikram ile İstanbul'a getirüp Mustafa Paşa hazretleri görmediği fenn-i nusuh kalmayub ba husus a'lim-i hadiste imame'l Hadis olup İstanbul'da Süleymaniye Camii'le Vefa semtinde olan sarayları cenubunda bir kütüphane ihdas edup fuhul-i ülema İstanbul'a anda tahsili ve ta'lim-i fünun-i şetta ederlerdi...”. Behçeti, V.164b.

¹⁸¹ El-ezher Medresesi'nde iyi bir eğitim almış olan Şeyhülkurra Ali el-Mansuri gibi âlimler Mustafa Bey'in meclisinde bulunarak ondan ders almışlardır. Zeynep Aycibin, **XVII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülü-zâde Mustafa Paşa Döneminde Osmanlı Devletinin Siyasi ve Sosyal Durumu**, (Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Ortaçağ Tarihi Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001, s. 11-12. Fehmi Yılmaz tam tersini belirterek Mustafa Bey'in bu âlimlerden ders aldığını ifade etmektedir. Fehmi Yılmaz, **The Life Of Köprülü Fazıl Mustafa Pasha and Grand Vizierate**, (Bilkent Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996, s. 3.

¹⁸² “... ve ba husus umur-ı hariciyyede mebsut-el yed olup dünyanın bir vechle ahvaline itla' kesb edup...” Behçeti, V.164b.

¹⁸³ Behçeti, V3a.

¹⁸⁴ Zeynep Aycibin, **a.g.t.**,s.13; Fehmi Yılmaz, **a.g.t.**,s.3.

kadar kaynaklarda Mustafa Bey hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. H. 1091-M.1680 tarihinde Mustafa Bey kubbe altı vezirliğine atanmıştır¹⁸⁵. Aynı sene, Valide Sultan, şehzade Süleyman ve Ahmed ile Edirne'ye gittiği sırada, bunların muhafazası hizmetinde bulundu¹⁸⁶. Osmanlı-Avusturya Savaşı başladıktan sonra, Fazıl Mustafa Paşa önce Edirne Kaymakamı ve dördüncü vezir olarak bir müddet aynı görevde kaldı. Daha sonra Niğbolu'nun ilhakı ile Silistre Eyaletine tayin ve Babadağı'na serdar oldu¹⁸⁷. H.1095-M.1684 tarihinde Edirne'ye geri çağırıldı¹⁸⁸. Fazıl Mustafa Paşa Mayıs ortalarında Edirne'ye gelip, Divan-ı Hümayün'da üçüncü vezirlik makamını atandı¹⁸⁹. Fakat Kara Mustafa Paşa'nın başarısızlığından sonra Köprülü ailesine karşı kin besleyen bir takım grupların ve sadrazam Kara İbrahim Paşa'nın tavırlarından rahatsız olan Mustafa Paşa kısa bir zaman sonra emekliliğini istemiştir¹⁹⁰.

H.1096-M. 1685 tarihinde Mustafa Paşa, Venediklilerle savaşın Mora'da şiddetlendiği bir dönemde, Sadrazam Kara İbrahim Paşa tarafından Sakız ve ardından Sedd-ül-bahr muhafızlıkları ile görevlendirildi¹⁹¹. M. 1687 tarihinde Venediklilerle savaşın şiddetlenmesi ve içeride Kapıkulu askerlerinin isyan etmesi üzerine durumu düzeltmek üzere Siyavuş Paşa¹⁹² sadrazam olarak atanmıştır. Siyavuş Paşa ilk iş olarak Fazıl Mustafa Paşa'yı ikinci vezirlik rütbesiyle rikab-ı humayun kaymakamlığı görevine atamıştır¹⁹³. İsyanın büyümesi üzerine IV. Mehmed'in tahttan indirilip yerine II. Süleyman'ın getirilmesinde önemli rol oynadı. Ancak, Köprülüler'e karşı öfkeli olan yeniçeriler tarafından cülûs bahşişlerine karşı olduğu ve zorbaları cezalandıracağı gibi gerekçelerle tehdit edilince H.1099-M.1688'de Seddül-bahr Muhafızlığı'na getirilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı¹⁹⁴. Daha sonra Hanya, sonrasında Kandiye ve aynı senenin sonunda Sakız Muhafızlığına tayin edilmiştir. Bu sırada Avrupa cephesinde Osmanlı

¹⁸⁵ "...doksan birde rütbe-i vâlâyı vezaret ile ikram etmişti...". Hadikatül Vüzera, s. 97. "...o gün merhum Koca Köprülü Mehmet Paşa'nın küçük oğlu Mustafa Beye vezaret haslarıyla kubbe altı ihsan buyurulup..." Silahtar, I, s. 731. Behçeti bu tarihi 1090 olarak vermektedir. "...1090 cemadi'l-ahir guresinde kubbe nişin olmak üzere ... vezaret ihsan olunup...". Behçeti, V.164b.

¹⁸⁶ Tayyib Gökbilgin, Köprülüler, **İ.A.**, C. 6, M.E.B.Y., Eskişehir, 2001, s.903.

¹⁸⁷ Tayyib Gökbilgin, Köprülüler, **İ.A.**, C. 6, M.E.B.Y., Eskişehir, 2001, s.903.

¹⁸⁸ Silahtar, C.II, s.127; Behçeti, V.164b.

¹⁸⁹ Tayyib Gökbilgin, Köprülüler, **İ.A.**, C. 6, M.E.B.Y., Eskişehir, 2001, s.903.

¹⁹⁰ Bu durumu Behçeti detaylı olarak belirtmektedir. "Bu esnada rikab-i devlet-i Âliyyede olan bazı müfsidin maşarün-ileyhin pertev-i zuhurun-i adem-i hazmından nâşi istikbal edüp vezaretinin ref'ine sa'y edüp, bu yüce tekaüdlük ihsanıyla devlet-i aliyyeden teb'id olundu". Behçeti, V.164b.

¹⁹¹ Hadikatül Vüzera, s. 97. Sedd-ül-bahr muhafızlığı esnasında Paşa, bu kaleye büyük bir tabya ilave ettirmiştir. Zeynep Aycibin, **a.g.t.**, s. 23.

¹⁹² Siyavuş Paşa aynı zamanda Köprülü'nün damadıdır.

¹⁹³ Tayyib Gökbilgin, Köprülüler, **İ.A.**, C. 6, M.E.B.Y., Eskişehir, 2001, s.903. Zeynep Aycibin, Paşanın bizzat bu tarihte padişah tarafından göreve getirildiğini belirtmektedir. Zeynep Aycibin, **a.g.t.**, s. 27.

¹⁹⁴ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa", **İ.A.**, C.26, T.D.V.Y, Ankara, 2002, s.263.

kuvvetlerinin mağlubiyetleri, Avusturya ordusunun Balkanlara kadar inip Üsküp'e ulaşması, Mora, Arnavutluk ve Sırbistan isyanları ile baş edilememesi üzerine başlayan yeni bir sadrazam arayışı, şeyhülislam Debbağzade Mehmed Efendi'nin de tavsiyesiyle Köprülüzade Mustafa Paşa'ya sadaret yolunu açmıştır (11 Muharrem 1101- 25 Kasım 1689)¹⁹⁵. Böylelikle Paşa 8 kasım 1689'da Edirne'ye gelerek sadaret mührü kendisine verilmiştir.

24 Zilkade 1102-19 Ağustos 1691 tarihinde Avusturya ordusu ile yapılan savaş esnasında şehit düşen Mustafa Paşa'nın nâşı bütün aramalara rağmen bulunamamıştır. Rüşdi Ahmet Efendi tarafından şehadetine "Adem cisrini geçti rah-ı hak-ta Köprülüzade" mısrasıyla tarih düşürülmüştür¹⁹⁶.

Fazıl Mustafa Paşa iki seneden az bir zaman zarfı içerisinde iktidarda kalmış olmasına rağmen, devlet yönetimine tamamıyla vakıf olması dolayısıyla devlet nizamının düzelmesi için gereken ıslahatları yapabilecek bir kişiydi. Oldukça dindar olmasının yanında Hristiyan reayayı memnun etmek ve dönemde yaşanan yoğun göç hareketlerinin önüne geçebilmek için Osmanlı toprakları içerisindeki kiliselerin tamir edilmesine izin vermiştir¹⁹⁷. Paşa aynı zamanda kubbe vezirlerinin sayısını sınırlandırmak gibi merkezi sitemdeki reformların yanında, taşrada il idaresinde de yeni yeni uygulamalara girişerek kadılarla naiblerin hükümlerini ve muhakemelerini kontrol edip, suistimale engel olmak, ayan ve halk arasında ahenk kurmak düşüncesiyle her belde merkezdeki Divan-i Hümayün'a benzer ayan meclisleri oluşturmuştur¹⁹⁸.

Köprülüzade Mustafa Paşa tarihi kaynaklarda alim, az konuşan, açık sözlü, dürüst, samimi, basiretli ve cesur bir kişi olarak tanıtılmaktadır¹⁹⁹. Paşanın hadis ve lugat ilimlerinde derin bir bilgiye sahip olduğu bilinmektedir. Paşanın Numan, Abdullah ve Esad adında üç oğlu vardı.

¹⁹⁵ Abdülkadir Özcan, **a.g.m.**, s.263.

¹⁹⁶ Abdülkadir Özcan, **a.g.m.**, s.265.

¹⁹⁷ Bu dönem mühime defterleri incelendiğinde kilise onarımları ile ilgili oldukça fazla kayıt olduğu görülmektedir. Bundan dolayı "Köprülü Iustinianus'tan daha çok kilise yaptırmıştır" sözünün pek de abartılı olmadığını kabul etmek mümkündür. Zeynep Aycibin, **a.g.t.**, s. 85.

¹⁹⁸ Abdülkadir Özcan, **a.g.m.**, s.265.

¹⁹⁹ "İlm ü fazlı meşhür ve mütevatirdir. Hafız-ı kelimullah, salih ve müteveyyin adem, ömründe günah-ı kebair sadır olmamış, bi-hude söz söylemez, musahabet-i ilmiyeden gayri ma-la-ya'ni lisanına gelmez...seferde ve hazarda kitab mutala'sında ve daima ayak üzerinde olta çalup gezer, ol kadar ayak üzerinde gezmeye mübtelaki, Selanik keşesinin rengi mestlerine çıkarmış". Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704), Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000,s.28.

1.3.6.Amcazade Hüseyin Paşa

Köprülü Mehmet Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa²⁰⁰'nın büyük oğludur. Hüseyin Paşa'nın ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Hadika al-vuzara'da geçen öldüğünde yaşı altmıştı²⁰¹ şeklindeki ibareden hareketle, Paşanın M. 1644'te doğmuş olması muhtemeldir. Behçeti, Hüseyin Paşanın gençlik yıllarında İstanbul'da oldukça iyi bir eğitim aldığını belirtmektedir²⁰². Uzunçarşılı, Amcazade'nin Köprülülerin en parlak devri olan, amcası Köprülü Mehmet Paşa'nın vezaretinden, II. Viyana kuşatmasına kadar, bazen İstanbul'da bazen de babasının Bulgaristan'ın Pravadi Kasabası'nın Kozluca Köyü'ndeki çiftliğinde rahat bir çocukluk ve gençlik geçirdiğinden bahseder²⁰³. Amcazade Hüseyin Paşa hakkında ilk bilgiye Kandiye Kalesi'nin fethedilmesinden sonra şehrin anahtarlarının Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'ya verildiği 1 Cemaziye'l-evvel 1080-28 Eylül 1669 tarihinde rastlanmaktadır. Burada kendisi Hüseyin Ağa olarak tanımlanmaktadır²⁰⁴. Daha sonra kendisini H. 1094-M.1683 başlarında Haseki Sultan'ın konakçısı sıfatı ve yeğen Hüseyin Bey namı ile görmektedir²⁰⁵. Viyana muhasarasında vezir-i azamın maiyetinde bulunan Hüseyin Paşa, bu bozgunluk neticesi olarak Kara Mustafa Paşa'nın katlini müteakip Köprülü ailesine yakından ve uzaktan mensup olanların gözden düşmeleri üzerine Amcazade'de tevkif olunup serbest bırakıldıktan sonra devlet merkezinden uzaklaştırılarak (H. 1095-M. 1684) Şehr-i zor (Kerkük) eyaletine tayin olunmuştur²⁰⁶. Hüseyin Paşa kısa bir zaman sonra iki tuğ ile Gelibolu civarındaki Çardak Muhafızlığına atanmış²⁰⁷ ve sonrada 6 Şaban 1100-M. 26 Mayıs 1689 tarihinde vezaretle Sedd'l-Bahr Muhafızı olmuştur²⁰⁸. Amcazade iki sene burada kaldıktan sonra H. 1102- M.1691 tarihinde İstanbul'a çağırılmış ve gelir gelmez sadaret kaymakamlığına getirilmiştir. Yeniçeri

²⁰⁰ "Hacı Beytullah Elhac Hasan ağa merhum ki sahibül-hayrül-kadir Hazretlerinin Validi macidi kesirül-mehamidleridir" V.G.M.A.,Defer No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1

²⁰¹ "müddet-i vezareti beş sene mikdaridir sini sittine meşarîf-i de kayik umur-i devlete vakit mukadir." Ahmet Çoban, **a.g.t.**, s.104.

²⁰² Behçeti, V.179a."

²⁰³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı tarihi, C.III/2, Ankara, 1995, s. 444. Selim Hilmi Özkan, **Amcazade Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)**, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2006, s.2.

²⁰⁴ Kandiye anahtarları seksen kıt'a miftah idi, sim tepsi ile sadrazam huzuruna getürdiler...sadrazam hazretlerinin biraderi Mustafa beg ve ammusi Hasan Ağa ve Reis efendi ve tezkireciler ve kethüda begi ve anda mevcut bulunanlar sadr'azam hazretlerinin damenin pus ettiler ve cümle ağlayıp göz yaşları dökdü. Cevahir'üt-tevarih, s. 461.

²⁰⁵ Orhan F. Köprülü, Hüseyin Paşa (Amcazade), **İ.A.**,C. V/I, M.E.B.Y., Eskişehir 2001, s. 646.

²⁰⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı tarihi, C.III/2, Ankara, 1995, s. 445.

²⁰⁷ Behçeti, V.179b.

²⁰⁸ Orhan F. Köprülü, **a.g.m.**, s. 646.

ağası Eğinli Mehmet Ağa'nın katledilmesi hususunda sadrazamın emirlerine rağmen, Hüseyin Paşa'nın onu sonuna kadar himayeye çalışması İstanbul kaymakamlığından azline sebep olmuş ve kendisi ikinci defa Boğaz-Hisar muhafızlığına getirilmiştir²⁰⁹. H. 1106-M.1695 tarihinde Sakız Adası'nın Venediklilerden geri alınması için Yusuf Paşa'nın yerine Kapdan-ı derya olarak görevlendirilmiş ve sakız adasının geri alınmasından sonra kendisi adaya muhafız olarak görevlendirilmiş ve Kaptan Paşalık Mezomorto Hacı Hüseyin Paşa'ya verilmiştir²¹⁰. Paşa H. 1108-M.1697 tarihinde Konya ve Adana valilikleri yaparken yine aynı tarihte Belgrat Muhafazasına görevlendirilmiştir²¹¹. II. Mustafa H.1108 senesi sonlarında Macaristan'a karşı girişeceği üçüncü sefere hazırlanırken, Belgrat Muhafızı Hüseyin Paşa'ya da kaledeki askerlerinden bir kısmını ayırarak, Sava nehrinin karşı kıyılarını vurdurmasını emretmişti. Ayrıca ordunun geçeceği yerlere köprüler yapılması işiyle Hüseyin Paşa görevlendirilmişti. Padişah Belgrat'a geldikten sonra oluşturulan bir mecliste ne tarafa doğru gidileceği tartışılmış, Sava nehrini geçip Varidin'e mi, yoksa Tuna nehrini geçerek, Tamaşvar taraflarına mı gidilmesi gerektiğini padişah Amcazade'den sormuştur. Hüseyin Paşa yakın olması ve geçilecek esaslı bir nehir olmaması hasebiyle Varadin tarafından gidilmesini, Tamaşvar tarafından gidildiği taktirde bir çok nehri geçmek gerektiği, bunun ise hem iase hem de muhtemel bir geri çekilmeyi zorlaştıracığını ifade etmiştir²¹².

Fakat bir rivayete göre, sadrazam Elmas Mehmed Paşa'nın kolay bir zafer kazanmasını istemeyen vüzeranın teşviki ile veya diğer bir rivayete göre Tamaşvar Muhafızı Cafer Paşa'nın Tamaşvar'da yaptırdığı binaları padişaha göstermek arzusu ile, II. Mustafa'nın üzerindeki büyük nüfuzundan istifadesi neticesinde Amcazade'nin çok makul teklifi göz önünde tutulmamıştır. Sonuçta kısa bir zaman sonra Hüseyin Paşa'nın haklılığı ortaya çıkmıştır. Osmanlı ordusu Zenta mevkiinde feci bir mağlubiyetle karşılaşmıştır²¹³. Belgrat Muhafızı olan Amcazade Hüseyin Paşa, II. Mustafa'nın Zenta faciası ile sonuçlanan Macaristan seferi sırasında kalenin korunması ve ordunun arkadan tahkimi

²⁰⁹ Orhan F. Köprülü, **a.g.m.**, s. 646.

²¹⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III/2, Ankara, 1995, s. 445.

²¹¹ Behçeti, V.179b.

²¹² Orhan F. Köprülü, **a.g.m.**, s. 648.

²¹³ Orhan F. Köprülü, **a.g.m.**, s. 648. Savaş esnasında sadrazam Elmas Mehmed Paşa'da şehit düşmüş, mühür-i hümayün sefer meydanında kalmıştır. Bu mühür-i hümayün günümüzde Viyana Müzesi'nde sergilenmektedir. Selim Hilmi Özkan, **a.g.t.**, s.24.

için Belgrat'ta kalmıştı²¹⁴. H. 1109-M.1697 tarihinde, II. Mustafa Temaşvar'a geldiğinde Hüseyin Paşa'nın savaş öncesindeki isabetli görüşlerini dikkate alarak, ikinci Mirahor Mehmed Ağa'yı hatt-ı hümayün ile Belgrat'a göndererek, Paşanın bir an evvel ordu tarafına gelmesini istemiştir²¹⁵. H.02 Rebiül-evvel 1109- M.18 Eylül 1697 tarihinde sadaret mührü kendisine verilmiştir.

Amcazade'nin sadrazamlığı döneminde kendisini en çok uğraştıran kişi Şeyhülislam Feyzullah Efendi olmuştur. Hatta Paşa bu müdahaleler üzerine bir iki defa istifa etmek istemiş, istifası II.Mustafa tarafından kabul edilmemiştir. Amcazade 4 Eylül 1702 tarihinde rahatsızlığının ilerlemiş olmasını da bahane ederek sadaret makamından ayrılmış ve bir iki gün Buçuk Tepe Kasrı'nda kaldıktan sonra, Silivri civarındaki çiftliğine gitmiş ve aynı ayın sonunda orada vefat etmiştir²¹⁶. Mezarı İstanbul Saraçhanebaşı'nda inşa ettirmiş olduğu külliyesine defnedilmiştir.

“Fevtine olan tarihtir.

Cenab-ı asaf-ı Ekrem Hüseyin Paşa'ya

Fena göründü bakaya göre bu köhne çemen

Riyaz-ı cennet-i a'lada eyleyüp me'va,

Humay-ı ruhun şad ede hazret-i Zülminen

Çeküp bir ah dedi sa'di fevtine tarih

Hüseyin'e hak vere firdevs'de makam-ı hüsn

1113 (1701-1702)”,²¹⁷

Amcazade Hüseyin Paşa, kaynaklarda bilgili ve dürüst bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Naima, meşhur tarihini (Ravzat al-Husayn fi Hülasa ahbar al-hafikayn) Amcazade Hüseyin Paşa'ya ithaf etmesi, onun ilmi himaye ettiğinin en büyük delilidir²¹⁸.

²¹⁴ Selim Hilmi Özkan, **a.g.t.**, s.26.

²¹⁵ Behçeti, V.179b.

²¹⁶ Orhan F. Köprülü, **a.g.m.**, s. 649. Amcazade Hüseyin Paşa sadrazamlık görevinden ayrıldığı esnada kendi hazinesinde olan yedi adet mücevher hançer ve bir murassa altın raht (eyer takımı) ve üç altın kılıç ve iki inci tespih, bazı kıymetli eşyalar, 30 baş at ve kısarak ve Edirne'de bulunana Buçuk Tepe Sarayı ve Tunca kenarında olan yalının hüccetlerini rikab-ı hümayüna arz etmişlerdir. **Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704)**, Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000,s.163.

²¹⁷ **Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704)**, Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000,s.165.

²¹⁸ Orhan F. Köprülü, **a.g.m.**, s. 649.

Amcazade Hüseyin Paşa'nın babası Hasan Ağa, Mevlevi şeyhlerinden Şeyh Kari Ahmet Dede'nin müntesiplerindendir. Hüseyin Paşa, babasının bu tarikatın müntesiplerinden olmasından dolayı, onun Mevleviliği ile alay etmişse de daha sonra Kari Ahmet Dede ile görüşmeleri sonrası, şeyhin müritleri arasına girmiştir. Daha sonraları Mevlevi tarikatının büyüklerinden Şeyh Bostanı Sani ile de görüşmelerde bulunarak onunla da yakınlık kurmuştur²¹⁹.

1.3.7.Köprülüzade Numan Paşa

Fazıl (Şehid) Mustafa Paşa'nın büyük oğlu olup, H.1086-M.1675 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. İyi bir medrese eğitimi alan Numan Paşa ilk hocası Demirkapılı Fazıl Süleyman ve ikinci hocası Kayserili Hafız Seyyid Ahmed efendilerdir²²⁰. Babasının ölümünden sonra Köprülü evkafının mütevellisi oldu. II. Mustafa M.1696 tarihinde Avusturya seferi'ne çıkarken, zengin vakıflara müteveli olanlar gibi, Numan Bey'inde 150 nefer piyade²²¹ ile sefere katılmasını ferman etmiştir²²². Amcazade Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı sırasında H.1112-M.1700'de kubbe vezirlerinin altıncısı olarak Divan-ı Hümayun üyesi oldu²²³. H.11 Şaban 1112-M. 21 Ocak 1701 tarihinde, Erzurum eyaleti kendisine tevcih edildi²²⁴. M. 1702 Ayşe sultanla nikâhlendiğinde Erzurum Muhafızı görevindeydi²²⁵. M. 1703 tarihinde Anadolu valiliği görevine atanmıştır²²⁶. 1703 senesi ilkbaharında Ayşe sultan ile yapılması kararlaştırılan, düğün Edirne Vakası'ndan dolayı ertelendi²²⁷. H.1115-M.1703'te İstanbul'da çıkan isyanı bastırmak üzere merkeze çağrıldı. M. 1704 tarihinde Eğriboz muhafazasında iken Kandiye muhafazasına atanmıştır²²⁸. 10 Şubat 1706 tarihinde Boğaz-hisar Muhafızlığı ile görevlendirilmiş fakat burada fazla kalmayarak tekrar Kandiye'ye dönmüştür. 1708'de İstanbul'da Ayşe Sultan'la düğün töreni yapılan Numan Paşa, ertesi yılın Ağustos'unda tekrar Eğriboz, aynı yıl içinde de Bosna valiliğine, 17 Rebiülevvel 1122'de (16 Mayıs 1710) Belgrad Muhafızlığı'na getirildiyse de buralara gönderilmedi²²⁹. Numan Paşa, her ne kadar Çorlulu Ali Paşa tarafından rakip olarak algılanmasından dolayı İstanbul dışında

²¹⁹ Selim Hilmi Özkan, **a.g.t.**, s.223.

²²⁰ Behçeti, v.185b.

²²¹ Behçeti bu sayıyı 200 nefer olarak vermektedir. Behçeti, v.183b.

²²² Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", s. 906.

²²³ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzade Numan Paşa", s.265.

²²⁴ **Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704)**, Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000,s.160.

²²⁵ **Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704)**, s.148.

²²⁶ **Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704)**, s.259.

²²⁷ Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", s. 906.

²²⁸ **Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704)**, s.285.

²²⁹ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzade Numan Paşa", s.265.

tutulmaya çalışılsa da 18 Rebiülevvel 1122-16 Haziran 1710 tarihinde padişah tarafından sadrazam olarak atanmıştır²³⁰.

Numan Paşa saray içi bir takım çekişmeler ve III.Ahmed'in varlığından rahatsız olması üzerine 20 Cemaziyyelahir 1122-16 Ağustos 1710 tarihinde sadrazamlık görevinden alınmıştır. Azlinde Darüssaade ağasının ve özellikle Silahdar Damat Ali Paşa'nın rolünün büyük olduğu belirtilir²³¹. Bundan sonra ölümüne kadar dokuz sene imparatorluğun çeşitli yerlerinde görevlerde bulundu. H. 1122-M.1710 sonlarında Hanya ve H.1123-M.1711'de Kandiye Muhafızı oldu²³². M. 1713 tarihinde kendisine arpalık olarak Yanya Sancağı, ertesi sene Karadağ canibi seraskerliği ile Bosna Eyaleti verildi²³³. M.1715 yılı başlarında Avusturya ile barış şartlarına uyulması kaydıyla ve Venedik'e açılan sefer dolayısıyla Belgrad muhafızlığına getirilen Numan Paşa, aynı yıl içerisinde kısa süre Silifke ve Menteşe mutasarrıflıklarında bulundu. Anadolu'da eşkıya teftişi ile görevlendirildi. M. 1716 tarihinde kendi arzusu üzerine Kıbrıs valiliğine tayin edildiyse de o sırada Avusturya karşısında uğranılan yenilginin ardından, Avusturya kuvvetlerinin Tuna'yı geçme ihtimali göz önünde bulundurularak Numan Paşa Bosna serdarlığına getirildi²³⁴. Köprülüzade M.1718 tarihinde kendi arzusuyla yeniden Kandiye valiliğine tayin edildi. Fakat adaya gelir gelmez H.16 Rebiülevvel 1131-M.6 Şubat 1719 tarihinde vefat ederek Fazıl Ahmet Paşa'nın Kandiye'de yaptırmış olduğu caminin haziresine defnedilmiştir²³⁵.

Numan Paşa dürüst, vakur, riya bilmez, doğruluktan ayrılmaz bir kişiydi. De Ferriol onun sadrazamlıktan ziyade şeyhülislamlığa yakıştığını belirtmektedir²³⁶. Devlet yönetiminde almış olduğu görevlerinden kendisine verilen has gelirlerini almaz, bütün masraflarını babasından kalan vakıf gelirlerinden karşılardı²³⁷. Babası gibi hayatının her safhasında ilimle meşgul olan Paşa, özellikle kelam ve hadis alanlarında derin bir

²³⁰ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzade Numan Paşa", s.265. Behçeti, bu tarihi H.1111 olarak kaydetmektedir. Behçeti, v.183b.

²³¹ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzade Numan Paşa", s.266.

²³² Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", s. 906.

²³³ Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", s. 906.

²³⁴ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzade Numan Paşa", s.266.

²³⁵ Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", s. 907. Paşanın Kandiye'de bulunan Türbesi içerisindeki mezar kitabesi şu şekildedir.

Merhum ve ma'furle/Gazi Numan Paşa/Ruhu-içün El-fatiha/Ve ihyafe kad İntikal/ Numan el-zaman/ Fi Rebiü'l-evvel 1131. Orhan F. Köprülü, "Kandiye'de Köprülülere Ait Kitabeler", **Ord.Prof.İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara, 1988, s. 490.

²³⁶ Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", s. 907.

²³⁷ Behçeti, v.186a.

bilgiye sahipti²³⁸. Hızır Aleyhis-selam Risalesi ile İmam Sehl İbn Abdullah El-Tüsteri'nin sözlerini toplayarak bir risale yazmıştır²³⁹. Abdülkerim El-Kuşeyri'nin Risale-i Kuşeyriyye'sini özetlemiştir²⁴⁰.

1.3.8.Köprülüzade Abdullah Paşa

Fazıl Mustafa Paşa'nın ortanca oğludur²⁴¹. Abdullah Paşa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak abisi Numan Paşa'nın M.1675 tarihlerinde doğduğu göz önünde bulundurulursa, Abdullah Paşa'nın da M.1680-85 civarında doğduğu tahmin olunabilir²⁴². Tıpkı babası ve diğer iki kardeşi gibi oldukça iyi bir eğitim almıştır. Hayatı boyunca ilim ve edebiyatla meşgul olmuş, zekası ve çabuk algılamasıyla meşhur olmuştur²⁴³. Arabi ilimlerden hususiyetle Kur'an kıratı ilminde ihtisas sahibi idi. Amcası Fazıl Ahmet Paşa'nın yaptırmış olduğu kütüphanede (El-İfadetü'l-mukniatu fi Kıraati'l-eimmeti'l-erbaati) isminde kıraate ait bir eseriyle Arapça şiirlerinden bir kısmını içeren (Dürriyet-Nuhâtül Eş'ar) adında edebi bir eseri vardır²⁴⁴. Bir çok kaside yazmış olan Abdullah Paşa'nın kayınpederi Şeyhülislam Feyzullah Efendi hakkında yazmış olduğu bir kasidesini Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin fetva emini olan Selim Efendi oldukça zorlanarak şerh eylemiştir²⁴⁵. H.1113-M.1701 tarihinde vezir olan Abdullah Paşa daha sonra Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin kızı Zübeyde Hanım²⁴⁶ ile evlenmiştir²⁴⁷. H.1114-M.1702 tarihinde yine Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin yardımıyla İstanbul kaymakamlığına atanmıştır²⁴⁸. H.1115 tarihinde Gürcistan tarafında

²³⁸ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzade Numan Paşa", s.267.

²³⁹ Behçeti, v.185b.

²⁴⁰ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri(1299-1915)**, Haz:A.Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul, Tarih yok, s. 264.

²⁴¹ "Sadriş-şehid merhumun küçük oğlu olup, hal-i sebavetinden ila ahval-i ömrü tahsil-i ilm ve ma'arif-i hutut edup..." Behçeti, V.190a.

²⁴² Kemal Erkan, **Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında Tutulan Sefer Mühimmesi (N.1146 - Z.1147)**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. VIII.

Tasnif - Özet - Transkripsiyon

²⁴³ Behçeti, V.190a.

²⁴⁴ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri(1299-1915)**, Haz:A.Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul, Tarihsiz, s.263-264.

²⁴⁵ Behçeti, V.190a.

²⁴⁶ Eşinin adının Zübeyde olduğu Paşanın İstanbul Köprülü Kütüphanesi'nde H.1133-M.1721 tarihli vakfiyesinden öğrenilmektedir. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No:5/2448, V.6b.**

²⁴⁷ Behçeti, Paşanın vezir olduktan sonra Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin kızı ile evlendiğini belirtirken, Raşid Tarihi'nde evlendikten sonra vezir olduğu belirtilmektedir. Behçeti, V.190b. Tarih-i Raşid, C.II, s.524

²⁴⁸ Behçeti, V.190b. Padişahın Edirne bulunmasından dolayı İstanbul'da Çelebi Yusuf Paşa kaymakam olarak bulunuyordu. Yusuf Paşa tarafından Edirne'ye gelen bir tahriratta İstanbul halkının bazı meclislerde ve mahfillerde şeyhülislamın bütün menafi ve memuriyetleri evlad ve adamlarına tahsis etmesinden şikayet olunduğunu ve bir fitne çıkması ihtimalini beyan etmesi üzerine Şeyhülislam

yaşanan gelişmeler üzerine, bu tarafa dört oda yeniçeri ve iki yüz nefer cebeci gönderilmek istenmişti. Fakat sefere memur olan cebeciler, cebeci başı ve kethüdalarına gidip birikmiş maaşlarının ödenmesini istemiş, maaşlarının ödenmemesi halinde sefere katılmayacaklarını bildirmişlerdi. O sırada İstanbul kaymakamı olan Abdullah Paşa en iyi çarenin bunların birikmiş maaşlarını vererek sevk edilmeleri olduğunu sadrazam Rami Mehmed Paşa'ya bildirdi²⁴⁹. İsyanın baş edilemeyecek bir seviyeye ulaştığını fark eden Abdullah Paşa gizlenmeye karar vererek durumu padişaha bildirdi.

Edirne vakası esnasında kaçarak gizlenen Abdullah Paşa ortamın düzelmesi üzerine H.1115 tarihinde meydana çıkıp Hanya muhafazasına memur olunmuştur. Abdullah Paşa bundan sonra 1705'te (H.1117) Sakız, H.1119-M.1707 Haziranında Sivas, H.1121-M.1709'da Trabzon, ve H.1124-M.1712'de tekrar Trabzon , sonra Musul, H.1127-M.1715te Aydın valisi, H.1128-M.1716'da Kudüs ve Hamid sancakları ile Mora Seraskeri, aynı yıl İnebahtı Muhafızlığı yapmıştır. H.1129-M.1717'de Şam, H.1130-M.1718'de Diyarbakır, H.1132-M.1720'de Erzurum, H.1135-M.1723'te Van Vilayeti ile Azerbaycan ve Tebriz seraskeri olmuştur. H.1137-M.1725'te Tebriz fethedilince Tebriz ve Van eyaletleri kendisine verilip, M. 1726'da seraskerlikten ayrıldı. H.1139-M.1727'de Say'da valisi H.1141-M.1729'da Kandiye, Bender ve Konya, H.1146-M.1734'te yine İran canib-i seraskeri oldu²⁵⁰. H.1148-M.1735'te İran serdar-ı ekremi iken Arpaçayı Meydan Muharebesi'nde Nadir Şah'a karşı savaşırken şehit düşmüştür²⁵¹.

Tebriz'in fethinden sonra kendisinin yardımcısı olan büyük oğlu Abdurrahman Bey ve Hakimbaşızade Ali Paşa hazretleri ile birlikte vezir olmuştur. Abdurrahman Bey Trabzon Beylerbeyisi iken vefat etmiştir²⁵². Abdullah Paşa'nın diğer oğulları 1749'da ölen Abdullah Bey, 1759'da ölen Ammar Bey, 1763 Ağustos'unda ölen Ayaz bey, 1771'de ölen Hamdi Mehmed bey, 1765 Ağustos'unda ölen Sadık Mehmet Bey,

---

Feyzullah Efendi, çelebi Yusuf Paşa'yı görevden alarak yerine damadı Köprülüzade Abdullah Paşa'yı tayin ettirip göndermişti. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.IV/1, Ankara, 1995,s.22.

²⁴⁹ Bu durum Rami Mehmet Paşa tarafından Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin tahakkümünden kurtulmak için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Tarihe birinci Edirne Vakası olarak geçen bu durum sonucunda sadece Şeyhülislam Feyzullah Efendi katledilmekle kalmadı, sadrazam Rami Mehmed Paşa makamından olmuş ve padişah II. Mustafa tahttan indirilerek yerine III. Ahmet tahta geçmiştir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.IV/1, Ankara, 1995,s.23-24.

²⁵⁰ Mehmed Süreyya, **Sicil-i Osmani**, C.I, Haz: Nuri Akbayır, İstanbul, 1996, s.81.

²⁵¹ Anonim, "Köprülüler", **Türk Ansiklopedisi**, C.XXII, Ankara, 1975,s.293.

²⁵² Behçeti, V.198a.

1783'te ölen Affan Beylerdir. Büyük oğlu Abdürrahman Bey'in Abdülbaki ve Abdülvahid adında iki oğlu vardır²⁵³.

Abdullah Paşa'nın kardeşi Köprülüzade Esad Paşa M.1717 tarihinde vezir olmuştur. Hicri ve Haşim mahlasıyla şiirler yazan Esad Paşa, Yusuf-u Züleyha'yı Farsçadan manzum olarak Türkçe'ye çevirmiştir. 27 Eylül 1726 tarihinde Girit Resmo'da vefat etmiştir²⁵⁴.

1.3.9.Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa

Köprülü Numan Paşa'nın oğludur. Dönemin ileri gelen âlimlerinden ilim tahsil etmenin yanında özellikle Hüsn-i Hat alanında icazetname almıştır²⁵⁵. H.1143-M.1730 tarihinde kapıcılar kethüdası, M.1731'de kubbe veziri oldu. Ardından M.1733 tarihinde Vidin muhafızı ve M.1738'de Rumeli valiliği ile Sofya'ya memur oldu²⁵⁶. Savaşlarda bulunduktan sonra M.1740 tarihinde Selanik valisi,M.1744'te Kandiye, M.1746'da ek olarak Girit, Yanya, M.1748'de Eğriboz, M.1751'de Belgrad, 1752'de Bosna ve 1764'te Halep valiliklerinde bulundu. 1768 tarihinde Mısır valisi oldu. H.1183-M.1769 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir²⁵⁷. Akıllı, fazıl, olgun ve cesur bir kişiliğe sahipti. Özellikle sülüs ve nesih yazıda icazet sahibidir²⁵⁸. Âlimleri himaye eden Ahmet Paşa, atası Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından İstanbul'da oluşturulan kütüphaneye bir çok kitap bağışlayarak vakfiyesini tanzim ettirmiştir. Ahmet Paşa tarafından Behçeti İbrahim Efendiye, Köprülü ailesinin tarihini konu alan bir eser hazırlattırılmıştır.

1.3.10. Köprülüzade Abdülbaki Bey

Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın oğludur. H.1182-M.1768'de vefat ederek dedesi Numan Paşa'nın Kandiye'deki türbesine defn edilmiştir²⁵⁹. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın vakıflarının mütevelliliği görevinde bulunmuştur²⁶⁰. Abdülbaki Bey tarafından Amasya'nın Gümüşhacıköy İlçesinde bir hamam ve bir arasta inşa ettirilmiştir. Hamam üzerinde yer alan kitabede paşa kendisini şu şekilde tanıtmaktadır.

“Baki bey ibn Ahmet Paşa Vezir İbn-i Vezir İbn-i Vezir İbn-i KeremBahşa”

²⁵³ Anonim, “Köprülüler”, Türk Ansiklopedisi, C.XXII, Ankara,1975,s.293.

²⁵⁴ Necdet Sakaoğlu, “Köprülüler”, s.94.

²⁵⁵ Behçeti, V.199a.

²⁵⁶ Mehmet Süreyya, Sicil-i Osmani,C.1, Haz: Nuri Akbayar, İstanbul, 1996, s. 215.

²⁵⁷ Mehmet Süreyya, a.g.e.,s.215.

²⁵⁸ Müstakimzade Süleyman Saadetdin Efendi, **Tuhfe-i Hattatin**, İstanbul, 1928, s. 91.

²⁵⁹ Mehmet Süreyya, a.g.e., C.I, s.101.

²⁶⁰ B.O.A.,**Cevdet Maarif**, Tasnif No: 462

1.3.11. Köprölüzade Asım Bey

Köprölüzade Abdullah Paşa'nın torunudur. İstanbul'un sayılı aydınları arasında yer almıştır. M.1816 tarihinde Üsküdar Mollası olduysada, aynı sene içerisinde vefat etmiştir. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın İstanbul'da inşa etmiş olduğu kütüphanesine çok sayıda kitap vakfetmiştir. Oğlu Asım Mehmet Bey Yasincizade Raşid Efendi'nin damadı ve müderrisiydi. 21 Aralık 1836 tarihinde vefat etmiştir²⁶¹.

Ailenin daha sonraki kuşakları arasında Meclis-i Vala azası İsmail Arif Bey (Ö. 1872), bunun oğlu Bükreş elçisi Ahmed Ziya Bey ve bu sonuncunun torunu Faiz Bey vardır. Fuad Köprülü (1890-1966) Faiz Bey'in oğlu olup Köprülüler ailesinin son ünlü bireyidir²⁶².

²⁶¹ Mehmet Süreyya, **Sicil-i Osmani**, C.III, Haz: Ali Aktan vd., İstanbul, 1996, s. 321.

²⁶² Necdet Sakaoğlu, "Köprülüler", s.94.

İKİNCİ BÖLÜM

KATALOG

2.1.KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA’NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ

Köprülü ailesinin kurucusu olan Mehmet Paşa siyasi alandaki başarılı yönetimini Anadolu, Balkanlar ve Suriye’de yaptırmış olduğu birçok hayır eseri ile imar alanında da devam ettirmiştir. Köprülü Mehmet Paşa’nın İstanbul Köprülü Kütüphanesi’nde dört adet vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyelerden 1/2444²⁶³ nolu ile 2/2445²⁶⁴ nolu ve H.1070- M.1660 tarihli vakfiyeler sayfa sayılarının farklı olmasına karşın içerik olarak birbirinin kopyası şeklindedir. Aynı vakfiyenin bir nüshası da İzmir Milli Kütüphanesi’nde yer almaktadır²⁶⁵. Köprülü Kütüphanesi’nde yine Köprülü Mehmet Paşa’ya ait H.1071-M.1661 tarihli ve 3/2446²⁶⁶, 13/2456²⁶⁷ nolu iki adet vakfiye nüshası bulunmaktadır. Bu vakfiyelerin bir nüshası İzmir Milli Kütüphanesi’nde 634/2 noda kayıtlı ve bir nüshası da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 580 numaralı defterin 127-139 nolu sayfaları arasında kayıtlıdır²⁶⁸.

Mehmet Paşa’nın ilk olarak imar faaliyetinde bulunduğu yer bugün Samsun’a bağlı bir ilçe olan Vezirköprü’dür. Paşa burada öncelikli olarak büyük bir konak inşa ettirmiştir. Daha sonra Köprü Kasabası’nın su ihtiyacını karşılamak üzere kasaba çevresindeki suyollarının tamir ettirerek, kasabada birçok çeşme yaptırmıştır²⁶⁹. Bu çeşmelerden

---

²⁶³ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 1/2444.

²⁶⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2/2445.

²⁶⁵ Yusuf Sağır, **Vakfiyesi’ne Göre Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları (İzmir Milli Kütüphane’de 634/1-2 Nota Kayıtlı Nüsha)**, (Dokuz Eylül Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2005, s. 21.

²⁶⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 3/2446.

²⁶⁷ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 13/2456.

²⁶⁸ Yusuf Sağır, **a.g.t.**, s. 24-25.

²⁶⁹ Bugün Vezirköprü’de bulunan ve Şifa Hamamı olarak adlandırılan hamam, bazı kaynaklarda Köprülü Mehmet Paşa’nın konağına ait hamam olarak geçmektedir. M. Sami Bayraktar, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005, s. 245. Ancak A. Saim Ülgen tarafından çizilen Köprülü Konağı’na bitişik hamam planı ile Şifa Hamamı’nın planı uyuşmamaktadır. A.Saim Ülgen, **a.g.m.**, s.570.1 nolu şekil.

günümüze sadece bir âdeti ulaşabilmiştir²⁷⁰. Bu çeşme üzerinde yer alan inşa kitabesi ailenin tarihi açısından eşsiz bir belge niteliğindedir. Çeşme günümüzde Namazgâh Camisi olarak adlandırılan ahşap direkli caminin kuzey doğusunda bulunmaktadır. Çeşme üzerinde yer alan kitabe H. 1052-M.1642 tarihli olup burada Paşa “ Mehmed Ağa” olarak tanıtılmaktadır. Bu tarih Paşanın inşa ettirmiş olduğu yapılar üzerinde şu ana kadar tespit edilen kitabelerin en erken tarihliisidir. Bu kitabeden hareketle Paşanın ilk dönemlerde “Köprülü” lakabını kullanmadığı anlaşılmaktadır. Bölgede Paşanın yaptırmış olduğu diğer yapılar üzerinde günümüzde kitabe bulunmamaktadır. Yine Köprülü Mehmet Paşa tarafından ileride bahsedeceğimiz Tokat’ın Turhal İlçesinde inşa ettirilmiş olan ve günümüze ulaşamayan hanın, Mustafa Lutfi Bilgen²⁷¹ tarafından okunmuş H. 1069-M.1658 tarihli inşa kitabesinde “*ki namı Mehmed Paşa kârdân-Kedağralıdır ol sahib kerem*”²⁷² şeklinde geçen bilgiden de bu tarihlerde de Paşanın Köprülü lakabını kullanmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle bu kitabe şunu göstermektedir ki; Köprülü ailesi çok erken tarihlerde bu kasabaya yerleşmiş olmalı ki, yakın bölgede aile “Kedeğreli” olarak tanınmaktadır. Paşanın vakfiyesinde vatani aslilerinin Rudnik olarak belirtiliyor olması kökenlerinin Rudnik’ten geldiğine işaret etmek maksatlı olmalıdır. Bu noktada Hüseyin Hüsamettin’de bizim fikirlerimizi doğrular nitelikte bilgiler vermektedir.

*“Köprili Mehmed Paşa Arnavud Belgrad-i kazasına tabi Ruzniğin Adalı Köy’den devşirilmiş bir kuloğlu olduğu halde Amasya’nın Köprü Kasabası’nda Türk muhitinde doğdu. Türk anasının sütüyle beslendi. Türk kafasıyla büyüdü, Amasyalıların himmetleri sayesinde Türklüğü korkunç uçurumdan kurtaran bir harika-i fitrat oldu”*²⁷³.

²⁷⁰ Paşanın inşa ettirmiş olduğu çeşmelere ait bir kitabede Orta Cami’nin (Yörgüç Paşa Camisi) doğu tarafında yer alan iki dükkânın arasında yer almaktadır. Vezirköprü’de Paşanın inşa ettirmiş olduğu yapıları üzerinde yer alan iki kitabeden biri olması açısından son derece önemli bir tarihi belge niteliğindedir. Kitabe günümüzde oldukça tahrip olmuş bir vaziyettedir.

Transkripsiyon: Sahib’ül-hayrat/Mehmed Ağa/ vak’ı cereyan el-mai/ Fi selase ve Hamsin ve elf/ Sene 1053(M.1643).

²⁷¹ Mustafa Lutfi Bilgen’in okuduğu bu kitabeyi İsmail Hakkı Uzunçarşılı’da “Kitabeler” adlı eserinde yayınlamıştır. Fakat Uzunçarşılı “Kedeğre” isminin geçtiği kısmı okunamadı olarak göstermektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kitabeler (Tokad, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayeti Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki)**, İstanbul, 1927, s. 85.

²⁷² Mustafa Lutfi Bilgen’in okuduğu bu kitabenin metnine tarafımızca ulaşamamıştır. Metin Tayyip Gökbilgin’in İslam Ansiklopedisi’nde yazmış olduğu “Köprülüler” maddesinden aynen alıntılanmıştır. Tayyip Gökbilgin, “Köprülüler”, **İ.A.**, C.6, M.E.B.Y., Eskişehir, 2001, s. 892.

²⁷³ Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C.IV, İstanbul, 1928, s. 196.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle “Köprülü” lakabının menşeyini Arnavutluk’ta değil Anadolu’da aramak çok daha doğru olacaktır. Paşa’nın büyük oğlu Fazıl Ahmet Paşanın Köprülü Kütüphanesi’nde bulunan H. 25 Safer 1089-M. 18 Nisan 1678 tarihli vakfiyesinde geçen “...ve vilayet-i Anadolu’da vatan-ı aslileri olan Köpri demekle ma’ruf Kasaba-i Kedeğre’de vaki...²⁷⁴” şeklindeki ifadedden, Köprülü ailesinin bir kuşak sonra artık tamamen Anadolu’lu bir kimliğe sahip oldukları açıkça anlaşılmaktadır.

Tablo 2.1. Köprülü Mehmet Paşa’nın Köprülü Kütüphanesi’ndeki 3/2446 nolu H.1071-M.1661 Tarihli Vakfiyesine Göre Vakıf Eserleri

	Cami	Mescit	Medrese	Han	Hamam	Çeşme	Namazgâh	Mektep	Sebil
Vezirköprü				1 ²⁷⁵		1 ²⁷⁶	1		
Gümüşhacıköy	1			2	1			1	
Turhal				1					
Hekimhan	1			1				1	
Safranbolu	1							1	
Bilecik	1			1	1	2		1	
Bozcaada	1	1		1	2			1	
İstanbul		1	2 ²⁷⁷	1		1			1
Yanova	1							1	
Cisr-i arad	1			1					
Varad	1		1						
Ruznik	1							1	
Cisr-i Şuğur	1	1		1	1			1	
TOPLAM	10	3	3	10	5	4	1	8	1

Yukarıda da belirtildiği gibi Köprülü ailesinin kurucusu ve beklide en tanınmış kişisi olan Mehmet Paşa, sadrazam olduktan sonra Osmanlı Devleti sınırları içerisinde birçok bölgede büyük çapta imar faaliyetleri içerisinde bulunmuştur. Bu faaliyetlerinin ağırlıklı

²⁷⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.6a.

²⁷⁵ Vakfiyede “hanlarım” şeklinde geçmektedir.

²⁷⁶ Vakfiyede çeşmelerin sayısı verilmemektedir.

²⁷⁷ 1 darü’l-hadis ve 1 darü’l-kurra

olarak sadrazamlığı döneminde başlamış olduğunu, vefat etmeden önce oğlu Fazıl Ahmet Paşa'ya yerine getirilmesini şart koştuğu vasiyetlerinden anlaşılmaktadır. Paşa vefat ettiğinde sadece Anadolu'daki vakıfları tamamlanmış, Rumeli ve İstanbul'daki vakıf eserleri tamamlanmamış durumdaydı²⁷⁸. Rumeli ve İstanbul'da bulunan vakıf eserleri Fazıl Ahmet Paşa tarafından tamamlattırılmıştır.

Mehmet Paşa'nın vakfiyelerine göre Anadolu'da Samsun-Vezirköprü, Amasya-Gümüşhacıköy, Tokat-Turhal, Malatya-Hekimhan, Safranbolu, Bilecik-Vezirhan, Bozcaada, Rumeli'de Yanova, Arad, Varad, Berat-Rudnik, İstanbul, ve Suriye'nin İdlip İline bağlı Cisir-Şuğur İlçesinde eserleri bulunmaktadır.

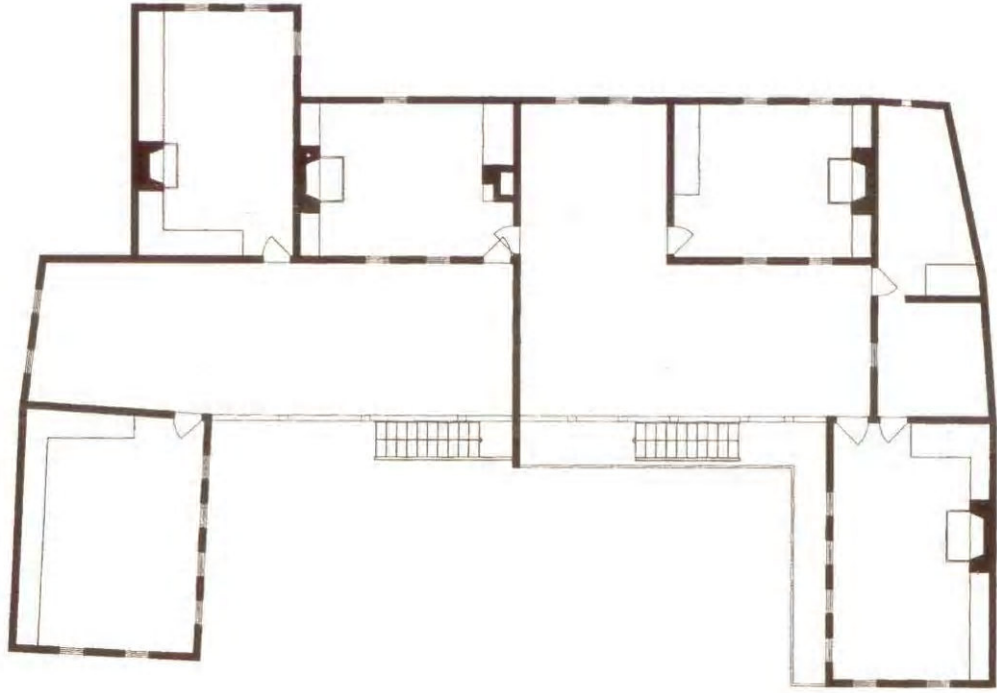
Mehmet Paşa, Samsun'un Vezirköprü ilçesinde (Kedeğre ya da Köpri Kasabası) bir adet Namazgâh ve birçok çeşme inşa ettirmiştir²⁷⁹. Ayrıca vakfiyeden Paşanın burada bir adette musalla yaptırdığı anlaşılmaktadır²⁸⁰. Paşanın Vezirköprü'de oldukça büyük bir konağı bulunmaktaydı²⁸¹ (Plan 2.1-Çizim 2.1-1-Fot.2. 1). Paşanın vakfiyesinde geçen Namazgâh günümüze ulaşmıştır. H. 1070-M.1660 tarihli vakfiyede tek bir çeşmeden bahsedilirken, H.1071-M.1661 tarihli vakfiyede “çeşmeler” ibaresi kullanılmaktadır. Paşanın bölgede inşa ettirmiş olduğu çeşmelerden sadece bir tanesi ayakta durmaktadır.

²⁷⁸ “...merhum Köprülü hayatta iken oğluna vasiyet idüp; oğlum Ahmet, işte ben ahirete gidiyorum Allah Teala imandan ayırmaya. Sana üç vasiyetim vardır. Biri Anadolu'da olan vakıflarımı unutmayasun ve biri Rum-ilinde na-tamam olan gerek han ve gerek cami ve gayri olan hayratımı gözden biragup unutma. Emma ki Dikilitaş yanında kalan na-tamam hayratım can ile ana pek mukayyed olasın ve, biri dahı Varat'ta olan Hüseyin Paşa'ı gözden bırakma...” Cevahirü't-tevarih, s. 142.143.

²⁷⁹ “...ve Köpri nam kasabada bina ettirdiğim çeşmeler ve namazgâhı...” **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.14a.** “...Köpri nam kasabada bina ettirdiğim çeşme ve namazgâhı...” **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 2/2445, 7b.**

²⁸⁰ “...Köpri nam kasabada salavat-i-id için bina ettirdiğim musalla...” **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.42a.**

²⁸¹ Evliya Çelebi Köpri'deki Köprülü Mehmet Paşa Sarayı ve Mü'ezzinzade Sarayı, Küçük Mehmed Ağa Sarayı, Hasan Ağa Sarayı, Kibleli Sarayı, ve Durak Çavuş Saraylarının hamamlı saraylar olduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Kitap, İstanbul, 1999, s.209. 1936 yılında oldukça tahrip olmuş bir vaziyette konağı inceleyen, röleve ve cephe planlarını çıkararak 1953 yılında yayınlayan A. Saim Ülgen, konak hakkında şu bilgileri vermektedir: “Köprülü Mehmet Paşa Konağı adıyla anılan bu konak bizzat Mehmet Paşa tarafından yaptırılmış değildir. Bina 1695 tarihinde daha önce inşa edilmiş eski bir ikametgahın bakiyelerine eklenmiş ikinci bir yapıdır. İlk yapıdan kalan bodrum ve hamam kısımları esas binanın bünyesine bağlılıktaki aksaklıktan bariz şekilde anlaşılmaktaydı. Bu bodrum katı hariç, iki katlı olan bina ise tamamen XVII.yy sanat anlayışı ile vücuda getirilmiş bir şahaser olup, asırlar boyunca yapılan ilavelerle tadil edilmişse de bu ilaveler, binanın özelliğine halel getirmemiş ve bunlar devirlerine göre güzel ve kıymetli unsurlardan ibaretti.” A.Saim Ülgen, “Köprülü Konağı”, **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı**, İstanbul, 1953, s.555-556. Konak 1940 yılında tamamen yıkılmıştır.

Plan. 2.1. Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa Konağı (Doğan Kuban’dan²⁸²)

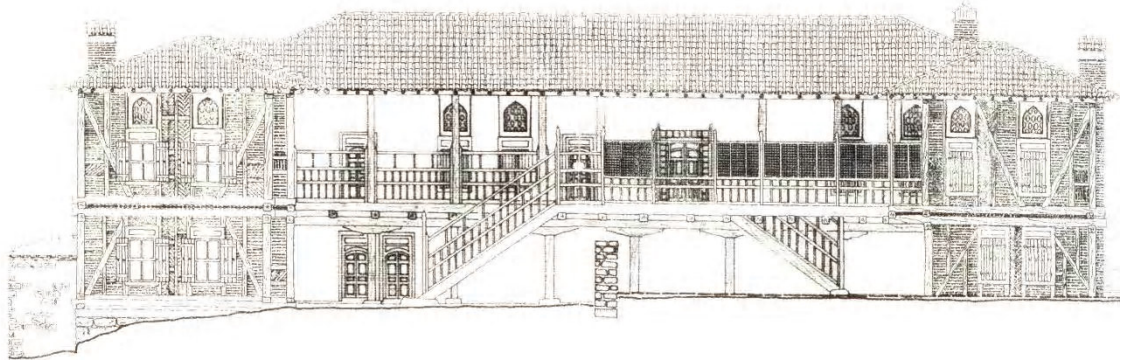
Paşanın vakfiyesinden ve tarihi kaynaklardan öğrenilen bilgilere göre, Paşa şehrin su yollarını inşa etmiştir²⁸³. Fakat su yollarının inşası bitmeden Paşa vefat ettiğinden, geriye kalan kısmı eşi Ayşe Hanım tarafından tamamlattırılmıştır²⁸⁴. Ayrıca vakfiyede su yolları üzerinde inşa edilmiş hanlardan bahsedilmektedir. Fakat vakfiyede bu hanlar hakkında başka bir bilgi verilmemiş olması bunların ambar şeklinde küçük yapılar olduğunu düşünmemize sebep olmuştur. Çünkü Turhal ve Bilecik’teki hanlarında çalışan görevliler hakkında vakfiyede detaylı bilgiler verilirken bu hanlardan bahis yoktur. Günümüzde bölgede “Namazgâh Camisi” olarak adlandırılan ve Mehmet Paşa’nın inşa ettirmiş olduğu namazgâhın kuzeyinde yer alan ahşap direkli bir cami de kaynaklarda Mehmet Paşa’nın eseri olarak geçmektedir. Bugünkü caminin yerinde

²⁸² Doğan Kuban, **Kaybolan Kent Hayalleri Ahşap Saraylar**, İstanbul, 2001, s.34.

²⁸³ “...Amasya Sancağı’nda Kedeğre Kazasına tabi Köprü nam Kasabada kendüm bina ettirdiğim su yolları meremmetine ve yol üzerinde nüz’l-ü-ebna-i sebîl için idad ettiğim hanlarım...” **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 3/2448, V.46a.**

²⁸⁴ “Köprülü Mehmet Paşa zaman-i sadaretinde bu Köprü şehrini imara himmet ederek şehrin şark tarafından cesim-i bir misli bina ve tağamiye ve vasağ etmiş ve şehre su getirmek için cismi su yollarına mübaşeret ettiği bir zamanda vefat eylediğinden halilesi (Aişe Hanım) şu hayratı ikmal ve bir cami-i şerif ve iki hamam ve cism-i bir bedesten inşa ve evkafını 1078 de tanzim etmiştir”. Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsamettin, **Amasya Tarihi**, C.I, İstanbul, H.1327-1330, s. 378.

bulunan Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptırdığı eski cami 1906 yılındaki depremle yıkılınca caminin minber ve mihrabı orijinal şekliyle bırakılıp, yerine bugünkü cami inşa edilmiştir²⁸⁵.

Çizim. 2.1. Köprülü Mehmet Paşa Konağı (Doğan Kuban'dan²⁸⁶)

Paşa sadece bölgede yapı yaptırmakla kalmamış Ramazan ve Kurban bayramlarında musalla ve namazgâhta fakır fukaraya yemek dağıtılmasını şart koşmuştur²⁸⁷. Yemek için gerekli olan masraf vakfın gelirlerinden karşılanmaktadır.

Vakfiyede vakfın gelirlerinden dört bin altından fazla kalırsa, Paşanın bina eylediği camiler, mektepler, imaretler ve sair eserlerinin meremmet ve tamiratına sarf olunduktan sonra geriye kalanın Köpri'deki suyollarının ve yol üzerindeki hanların tamiri için kullanılması şart koşulmuştur²⁸⁸.

²⁸⁵ M. Sami Bayraktar, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005, s. 168.

²⁸⁶ Doğan Kuban, **Kaybolan Kent Hayalleri Ahşap Saraylar**, İstanbul, 2001, s.34.

²⁸⁷ "...ve yine vilayet-i mezburede amasiyye sancağında Köpri nam kasabada salavat-i-id için bina ettirdüğüm musalla ve namazgahda yevm-i fitir ve yevm-i nehirde ba'de salavat-i-id on keyl birinç pilavı ve on res koyun ve üç keyl birinç zerde ve beş keyl herise taam tab' olunup hazır olan Müslimine itam olunalar pilavın her bir keyline iki vukiyye-i Osmaniyye sade yağ sarf oluna ve üçer keyl zerdenin her bir keyline on vukiyye-i asel-i musaffi ki otuz vukiyye olur ve on beş dirhem zaferan ve bir keyl İstanbul-i nohud ve it'amey-i mezkurenin tabine her ne lazim ise sarf oluna ve huzzar-ı müslimine kifayet miktarı itmek iştira oluna ve zıkr olunan taamlar bundan akdem vakf-ı sahih ile vakf eylediğim kazanlarda tab' olunup keزالik-i vakf eylediğim evani-i nuhas itla ve vakf-i sahihim olan peşkir ve kaşıklar ile ihzar ve fukara ve a'niya ve ebna-i sebil ve guraba tenavülünde tesviye oluna ve yine şöyle şart eyledim ki murir-i eyyamla zıkr olunan kazanlar ve evani-i nuhas ve hez tari oldukta evkaf-i mezbure gallatından (V.43a) teccid oluna...". **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.42a-43a.**

²⁸⁸ "...ve vakfımın neması maruz-zıkr dörtbin altından dahi fazla nehr kalırsa kendim bina ve ihdas eylediğim cevami-i şerifiyye ve mektebler ve imaretler ve sair akarat ve müstegallatımın lazim gelen ve iktiza eden meremmet ve tamiratına sarf olunduktan sonra fazlası Amasiyye Sancağı'nda Kedeğre Kazası'nda tabi Köpri nam kasabada kendim bina ettirdüğüm suyolları meremmetine ve yol üzerinde

Fot.2.1. Vezirköprü Köprülü Konağı (Nejdet İğci Arşivinden)

Paşa yine Tokat’a bağlı Turhal ilçesinde H.1069-M.1658 tarihinde bir han yaptırmıştır (Tablo 2). Turhal Hükümet Konağı’nın bulunduğu yerde inşa edilmiş olan han günümüze ulaşmamıştır²⁸⁹. Kitabe 1927 yılında İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından Şeyh Mustafa Efendi Camisi kapısının dışında, minare kapısı yanında bir kısmı kırılmış vaziyette bulunarak okunmuştur²⁹⁰. 42x23 cm. ölçülerinde girift sülüs ile yazılmış kitabe karşılıklı üçer satırdan oluşmaktadır²⁹¹.

Transkripsiyon:

Saadetlü rüş-i zamir ol vezir/ ki nâmı Mehmed Paşa kârdân

Kedeğralıdır²⁹² sahib kerem/ kabul ede hayrını anın mustağan

Didi hatif gayb-i-anın tarihini/ bin altmış dokuzda yapıldı bu han²⁹³

nüzul-i ebna-i sebil için idad itdüğüm hanlarım harab oldukta imaret ve meremmetine harç-ı sarf oluna...”. **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.42a-43a.**

²⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s.85.

²⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s.85.

²⁹¹ Şeyh Mustafa Camisi’nde yaptığımız incelemede Uzunçarşılı’nın bahsettiği kitabe bulunamamıştır.

²⁹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu kelimeyi okunamadı olarak göstermektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s.85. Mustafa Lütfi Bilgen bu kısımdaki kelimeyi “Kedeğralıdır” olarak okumuştur. Tayyib Gökbilgin, **a.g.m.**,s. 892.

²⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kitabeler**, s.85.

Mehmet Paşa, hanın etrafında beş adet dükkân inşa ettirmiştir²⁹⁴. Handa görev alması için bir hancı ve bir dolapçı tayin edilmiştir. Ayrıca hanın, dolabın ve su mecrasının tamirâtı için vakıftan günde 20 akçe ayrılması şart koşulmaktadır.

Tablo 2.2 Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Turhal'daki Han'da çalışan görevlilerin ücretleri ve hanın diğer giderleri²⁹⁵

Turhal	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Hancı	10	300	3600
Dolapçı	4	120	1440
Han, dolap ve su yolunun tamiri için	20	600	7200
Toplam	34	1020	12240

Günümüzde Amasya'ya bağlı Gümüşhacıköy²⁹⁶ ilçesinde Köprülü Mehmet Paşa tarafından bir cami, bir hamam, iki adet han ve bir adet mektep inşa ettirilmiştir²⁹⁷ (Tablo 3). Ayrıca vakıflarının ihtiyacını karşılamak üzere su yolları inşa ettirmiştir²⁹⁸. Günümüze aslı planından çok uzaklaşmış bir şekilde ulaşan cami Köprülüzâde Abdülbaki Bey²⁹⁹ tarafından H. 1170-M. 1756 tarihinde onarılmıştır³⁰⁰. Yine

²⁹⁴ "...vilayet-i mezburede Sivas Sancağı'nda Turhal nam karyede müceddeden bina ettirdüğüm hanı ve han-ı mezburun etrafında mebnî beş bab dekakini ve bir bab samanlığı ve Buzağioğlu Bahçesi demekle maruf bir mülk bahçeyi ve Turhal nahiyesine tabi Boğabağı ve Kartıl nam karyeleri ve karyeteyn-i mezbureteynde vaki havas-ı hümayün ve zeamet ve beratlı timarlarından ve müstahfezan-ı kal'adan ma'dasının nısf-ı bad-ı hevasını ve resm-i arusanelerini ve beytü'l-mal ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yuva ve kaçgunı...". **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.14a.**

²⁹⁵ **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.34b-35a.**

²⁹⁶ "Bir müddet Köprülü Mehmet Paşaya (gümüş madeni) has arpalık tevci ve burada ikameti emir buyurulmuş olduğundan muihran kargir ve gayet muhkem kervansarayı ve yanında bir bedesteni bina ve şimalinde cisim bir cami-i şerif ve yanında bir hamamı latif ihya ederek cümlesinide 1071 de vakf etmişti. 1170 de ihvadından Köprülüzade (Abdülbaki Bey) bin Hafız Ahmet Paşa gümüş madeni emini ve zahimi olarak burada ikamet ettiği esnada cami-i şerifi tecdid ve bir hamam-ı latif daha halveten bina ve efkafını tanzim ederek kasabanın imaret ve şerefini tezyit etmiştir". Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsamettin, **Amasya Tarihi**, C.I, İstanbul, H.1327-1330, s. 352.

²⁹⁷ "...Ve yine vilayeti mezburede Amasiyye Sancağı'nda vaki Gümüş Kazası'na tabi Hacı Köyü demekle ma'ruf karyede müceddeden bina ettirdiğim cami-i şerif, ve mektebi latif, ve iki hanı, ve iki halvetli bir hamamı ve bir bab etmekçi fırını ve bir bab nalbant dükkânı ve on sekiz adet dahiliyye ve hariciyyeli kargir dekakini ve mütevellî sakin olmak için bir bab menzili ve hatip için bir bab ve müezzinler için iki bab mal'umul hudud menzilleri ve sancağı mezburda vaki Kedeğra....". **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 3/2446, V.13a**

²⁹⁸ Bu bilgiyi Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan H.1171-M.1757 tarihli "Hacı karyesi Vakfında cari olan ma-i lezzin yevm-i beş akçe vazife ile Suyolcusu olan Recep'in ölümü üzerine büyük oğlu İsmail yerine İhran-i Osman nam kimesneye verilmesi üzerine, İsmail'e tekrar berat verilmesini konu alan belgeden anlamaktayız. B.O.A., Cevdet Belediye, 2347.

²⁹⁹ Köprülüzâde Abdülbaki Bey bu dönemde bölgede imar faaliyetlerinde bulunmuştur. İleride bunlardan bahsedilecektir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan H. 1311-M. 1893 tarihli bir belgeden caminin bölge halkı tarafından, bu tarihte de esaslı bir onarıma tabi tutulduğu anlaşılmaktadır³⁰¹. Hatta caminin inşasından bir yıl sonra (H.1312-M.1894) bitişiğindeki minareyi yapan Madenli Hacı Kostantinoğlu Edeste usta, göstermiş olduğu maharetten dolayı Lazari Ağa'nın sanayi madalyası ile ödüllendirilmiştir³⁰². Caminin avlusunda iki katlı bir sıbyan mektebi ve yedi hücreli bir medrese H.1324-M.1906 tarihli Melek Zade Hacı İsmail Efendi Bin Derviş Mehmet Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Bugün ibadete açık olan cami 1948–1950 yılları arasında görmüş olduğu tadilattan sonra günümüzdeki şeklini almıştır³⁰³. Caminin güneyinde yer alan hamam orijinal haliyle günümüze kadar gelebilmiştir. Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde geçen iki adet han ile mektep günümüze ulaşmamıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan H.1208-M.1793 tarihli “meremmim-i han olan El-Hac Mehmed'in çocuğu olmadan ölmesi üzerine yerine Hafız Mehmed'in getirilmesini” konu alan belgeden hanın 18.yy sonlarında sağlam bir şekilde ayakta durduğu anlaşılmaktadır³⁰⁴. Bölgede günümüze ulaşan eserlerin hiçbirinin üzerinde kitabe bulunmamaktadır³⁰⁵.

³⁰⁰ Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsametdin, **Amasya Tarihi**, C.I, İstanbul, H.1327-1330, s. 354.

³⁰¹ B.O.A., İrade-i Hususu, 1313. R/72.

³⁰² B.O.A., Dahiliye Mektubu Kalemi, No: 2294

³⁰³ Caminin harım kısmının kuzeyinde yer alan ayaklardan doğudaki ayağın güney yüzü üzerinde “ vaka-i inşa-el-camiği behire Eshabelhayrat 1948-1950” ibaresi yağlı boya ile zemin üzerine yazılmıştır.

³⁰⁴ B.O.A.,Cevdet Belediye, No:1103.

³⁰⁵ Hamam giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe, hamamın bitişiğinde Paşanın torunlarından Abdülbaki Bey tarafından inşa ettirilmiş diğer hamama aittir.

Tablo 2.3. Köprülü Kütüphanesi’nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Gümüşhacıköy’deki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderleri³⁰⁶

Gümüşhacıköy	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
İmam	20	600	7200
Vaiz	10	300	3600
Müezzin-i evvel	10	300	3600
Müezzin-sani	5	150	1800
Kayyim	4	120	1440
Ferraş	4	120	1440
Müallim	10	300	3600
Halife	4	120	1440
Meremmetçi	5	150	1800
Mutemet	6	180	2160
Pasban (iki kişi)	4	120	1440
Suyolcu	5	150	1800
Kandil ve Zeyt-i için	15	450	5400
Camiye hasır alınması için	-	-	720
Mihrabın iki yanında iki adet beyaz mum alınması için	-	-	1080
Toplam	102	3060	38520

Anadolu’nun önemli yol güzergâhları üzerinde yer alan Malatya-Hekimhan’da Mehmet Paşa bir cami, bir palanga inşa ettirerek, Selçuklular döneminde inşa edilmiş olan Hekimhanı’nı onartmıştır³⁰⁷ (Tablo 4). Mehmet Paşa’nın burada inşa ettirmiş olduğu caminin (H. 1071/M. 1661) üzerinde inşa kitabesi yer almaktadır. Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa edilmiş yapılar arasında ilk defa bu kitabede “Üstad Hasan” adında yerel bir mimar ismi ile karşılaşılmaktadır. Aynı mimar, Paşanın Hekimhanı’nda yaptırmış olduğu onarımda da görev almıştır. Muhtemelen günümüze ulaşamayan palangayı da bu mimar inşa etmiştir. Bu dönemde Anadolu’da yaşanan eşkıyalık hareketleri nedeniyle şehirlerin ve ticaret yollarının güvenliklerinin sağlanması için bu tarz menzil külliyesi şeklinde düzenlenmiş gayet sağlam ve bölgenin korunmasına yönelik yapılar, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde inşa edilmiştir. Paşanın burada bir

³⁰⁶ Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.33a-34b.

³⁰⁷ “...ve yine vilayeti mezburede Malâtıyye Sancağı’nda Akçadağ Nahiyesi’nde Han-ı Hekim dimekle ma’rûf mevzi’ada müceddeden bina ettirdüğüm cami-i şerif ve Hânı ve palangayı ve on bab dekakini ve bir bab itmekçi firunını ve iki anbar ve bir bab değirmi...”. Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.14b.

palanga inşa ettirmiş olmasının nedeni ticaret kervanlarının güvenliğini sağlamak maksatlıdır. Evliya Çelebi ilçe hakkında şu bilgileri vermektedir; “ Sultan Mehmet Han rabi’nin veziri Köprülü Mehmet Paşa bu mahalle bir kal’a-i metin bina edüp içine cephane ve 300 neferat ve dizdar koyup demir kapıların sedd edüp ayende vü revendeyi kal’a neferatları Malatiyye ve Kasaba-i Ulaş’a ulaştırmaya me’murlardır. Ve 300 hane bina edüp cümle ahalisi kamu tekalif-i şakadan muaf (u) müsellemlerdir. Kim bu şahrahlar emn (ü) eman olalar. Bir cami ve bir han ve han-ı atik-i abadan ve bir hamam-ı dilsitan ve yüz mikdarı dükkan inşa edüp üzerlerine mütevelliyi hakim nasb edüp günden güne imar olmada”³⁰⁸. Yine eşkıyalık hareketlerinden dolayı yaklaşık altmış sene sonra H.1141-1728 Hekimhan’a 50 km. mesafedeki Sivas’a bağlı Alacahan Kasabası’nın da etrafı kale surları ile çevrelenmiştir³⁰⁹.

Tablo 2.4. Köprülü Kütüphanesi’nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Hekimhan’daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler³¹⁰

Hekimhan	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
İmam	13	390	4680
Hatip	8	240	1920
Müezzin (iki kişi)	10	300	3600
Devr-i han (iki kişi)	4	120	1440
Kayyim	5	150	1800
Ferraş	4	120	1440
Meremmetçi	8	240	2880
Mustahfız Ağası	18	540	6480
Mustahfızlar (20 kişi)	100	3000	36000
Kale kethüdası	10	300	3600
Palanga Kapıcısı	5	150	1800
Şem-i şa’mi	2	60	720
Şem-i asel	-		360
Camiye hasır alınması için	-		360
Toplam	187	5610	67080

³⁰⁸ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman,4. Kitap, İstanbul, 2001, s.10-11.

³⁰⁹ B.O.A., Cevdet Zabtiye, No. 44

³¹⁰ Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.37a-38b.

Paşanın vakfiyesinde geçen diğer bir şehir ise bugün Suriye sınırları içerisinde bulunan İdlip iline bağlı Cısr-i Şuğur ilçesidir³¹¹ (Tablo 5). Cısr-i Şuğur özellikle XVII.yy'da Osmanlı toprakları içerisinde hacca gitmek isteyen hacılar tarafından kullanılan önemli bir menzil merkezidir³¹². Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hattı Hümayun tasnifi 48. 306/b'de kayıtlı olan H. 1253-M.1837 tarihli Surre-i Hümayun Alayı'nın Mekke'ye gidiş, dönüş ve yolculuk masraflarını konu alan belgeden, hac kervanının İstanbul Kartal'dan hareket ettiği ve Mekke'ye varana kadar 54 menzilde konakladığı anlaşılmaktadır. Bu menzillerden birisi olan Cısr-i Şuğur Menziline hacıların ihtiyaçları için toplam 1.153,5 kuruş masraf edildiği defterde kayıtlıdır³¹³. Evliya Çelebi, H.1058-M.1648 tarihinde Üsküdar'dan Şam'a giderken Cısr-i Şuğur'a uğramış ve şehir hakkında şu bilgileri vermiştir;

*““Bu mahal dahi haleb hakinde nehr-i Asi kenarında ve bir çemenzar yerde bir küçük hanı vardır, amma bî-eman yerdir. Bir sahib-i hayra Cenab-ı barı imarın nasib edüp memerr-i huccac emn (ü) eman ola.”.*³¹⁴

1648 tarihinde sadece bir han bulunan Cısr-i Şuğur Kasabası, Köprülü Mehmet Paşa'nın vakıf eserlerini inşa etmesinden sonra gelişmeye başlamıştır³¹⁵. Mehmet Paşa öncelikli olarak bölgede bir kale inşa ettirerek bölgenin güvenliğini sağlanmaya çalışmıştır. Hacıların konaklamalarına yönelik olarak bir han, dini ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir cami ve hamam inşa edilerek, hem bölgenin güvenliği sağlanmış hem de yerleşim yerinin gelişmesinin önü açılmıştır³¹⁶. Ayrıca hanın

³¹¹ “Cısr-i Şuğur kasabası Halep'in 100 km güneybatısında Asi nehri üzerinde bulunmaktadır. Cısr-i Şuğur kasabası, batısında Lazkiye sancağı ve Sahyun kazası, güneyinde Hama, Mare ve İdlip kazaları, kuzeyinde Harim ve Antakya kazaları ile sınırlıdır” **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep**, Haz: Cengiz Eroğlu vd., Ankara, 2007, s. 121-122. Şehirde 5000 kadar ahali, 2 cami-i şerifi 5 mescid, 1 tekke, 1 kilise, 1 Rüşdiye Mektebi, kale ve 14 gözlü büyük ve mütedeyyin bir köprü vardır. Şemseddin Sami, **Kamus'ul-Alam**, C.III, İstanbul, 1308, s. 1816.

³¹² Nour, A. Abdel, “Le Réseau Routier De La Syrie Ottomane (XVIe-XVIIIe Siècles)”, **Arabica**, T. 30, (1983), s. 180.

³¹³ Münir Atalar, “Hac Yolu Güzergahı ve Masrafı (Kara Yolu, 1253/1837)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Dergisi**, S.4, Ankara, 1993, s.44,45,62.

³¹⁴ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 3. Kitap, İstanbul, 1999, s.38-39.

³¹⁵ 17.yy'da Osmanlı devletinin kullandığı iskan metotlarından birisi olan bu tarz derbentler sayesinde başıboş ve yurtsuz kimseler toprak sahibi yapıyor ve boş arazilerin ziraata açılması sağlanıyordu. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı**, İstanbul, 1990, s.101.

³¹⁶ “...ve yine vilayet-i mezburede Haleb Eyaleti'nde Cısr-i Şuğur demekle ma'ruf mahalde müceddeden bina ettürdügüm cami-i şerif ve mescid-i münif ve mekteb-i latif-i ve han ve kal'a ve hamamı...” **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.15a.**

bitişğinde yer alan darüşşifa³¹⁷ ve imaret³¹⁸ ile de fakir fukaraya hem sağlık hem de yemek hizmeti verilmekteydi.

Günümüze hanın sadece giriş kapısı ulaşabilmiştir. Hanın avlusunda Paşanın inşa ettirmiş olduğu mescit tamamen yok olmuştur³¹⁹. Hamam günümüze sağlam bir şekilde ulaşmayı başarmıştır. Üzerinde herhangi bir inşa ya da onarım kitabesi bulunmayan hamam, soyunmalık, ılıkılık, soğukluk, sıcaklık, iki adet halvet hücresi, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Hamamın bitişğinde üç bölümlü bir ambar bulunmaktadır. Paşanın yine Cisir-i Şuğur'da inşa ettirmiş olduğu cami de günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir. Cami, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre El-Hac İsmail Ağa Şerifzade tarafından H. 1241-M.1825 tarihinde onarılmıştır. Dergah-ı Ali Kapıcıbaşlarından³²⁰ olan Şerifzade El-Hac İsmail Ağa tarafından yaptırılan bu onarımdan H.1246-M.1830 tarihli bir belgede daha detaylı olarak bahsedilmektedir. Belgede; bölgede yaşanan büyük bir deprem sonrasında İdlip ve Cisir-i Şuğur'daki Köprülü Mehmet Paşa vakfına ait cami, medrese, mektep, imaret, han ve diğer hanlar büyük zarar görmüş, yıkılan yapılarda bulunan kurşunun tamiratta kullanılması ve Şuğur'da yapılmış olan bu onarım sonrasında artan 6859 batman kurşunun İdlip karyesinde kain hayratın onarımında kullanılması ve fazla gelen kurşunun da vakfa iade edilmesi istenmektedir³²¹ (Ek-16). Belgeden anlaşıldığı kadarıyla bu onarımlar esnasında Serifzade El-Hac İsmail Ağa vefat etmiştir. Yine belgede dikkati çeken diğer bir husus ise bir medresenin varlığından bahsedilmesidir. Paşanın vakfiyesinde medrese

³¹⁷ Darüşşifa hakkında vakfiyelerde ve arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Darüşşifadan ilk olarak M. 1723 tarihinde bölgeye gelmiş olan De la Roque bahsetmektedir. De la Roque, Darüşşifada muayene edilen hastalardan ücret talep edilmediğini belirtmektedir. Jean De Laroque, **Voyage de Syrie et du Mont-Liban**, Amsterdam, 1723, s. 198.

³¹⁸ İmaret ile ilgili vakfiyelerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İmaretten ilk olarak M.1696 tarihinde bölgeye gelen Maundrell bahsetmektedir. Christopher Smart vd, **The World Displayed; Or, A Collection Of Voyages And Travels, Selected From The Writers Of All Nations**, Vol. 5, Dublin, 1815, s.3-4. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan H.1255-M.1839 tarihli bir belgede geçen, “*Vakf-ı Şuğur Kasabası'nda sadr-ı esbak Köprülü Mehmed Paşa'nın yaptırdığı imarete muayyen buğdayın nısfını fukaranın tayinatını kesmek suretiyle zabt-ı sabık Mehmed Ağa ketm eylediğinden lazım gelen muamelenin yapılmasına dair*”, bilgiden hareketle İmaret'in 19.yy ortalarında ayakta olduğu ve aktif bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır (**B.O.A. Cevdet Belediye,104/5171**)

³¹⁹ Mescidin hanın avlusunda bulunduğu Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde açıklanmaktadır.” ...ve hanın havlusu dahilinde olan mescid-i şerifte bir salih ve alim kimesne imam olup yevmi sekiz akçeye mutasarrıf ola...” **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 3/2446, V.41a.**

³²⁰ Kapıcıbaşılık taşrada yüksek bir makam olmakla birlikte, taşra için yararlılık gösterenlere ya da savaşta sultana sadakatle hizmet edenlere verilen, merkezde şeref makamlarına ait bir unvandı. Kapıcıbaşılık görevinden genellikle bina eminliği görevine geçiş yapılmaktaydı. Hem kapıcıbaşılık hem de bina eminliğini bir arada yürüten kişilerde bulunmaktaydı. Oya Şenyurt, “Geç Osmanlı İnşaat Ortamında “Bina Eminliği”, **METU JFA**, 2008/2, (25:2),s.153-154.

³²¹ B.O.A., Cevdet Evkaf, No:20468.

geçmemektedir. Bu da medresenin Cisir-i Şuğur'da değil idlip'te olduğunu ve daha sonradan yapıldığını göstermektedir. Köprülü Mehmet Paşa'nın torunlarından Köprülüzâde Abdullah Paşa tarafından, İdlip-el-Şuğur-ı Kasabası'nda, 2960 zira arsa üzerinde H. 1131-M. 1719 tarihinde 13 mahzen ve 23 dükkâna müstemil bir adet arasta ve yine arastanın yakınlarında 135 zira arsa üzerine bir adet han inşa ettirildiği vakfiyesinden öğrenilmektedir³²². Ama vakfiyede medrese inşa edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Maalesef medrese hakkında başka bir bilgi ulaşılamamıştır.

Vakfiyede geçen kale ve mektep günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca vakfiyede olmayan fakat tarihi kaynaklardan varlıklarından haberdar olduğumuz dariüşşifa ve imaret de günümüze ulaşmamıştır.

Köprülü Mehmet Paşa tarafından yerleşime açılan Cisir-i Şuğur Kasabası sonraki dönemlerde hızlı bir gelişim içerisine girmiştir. 19.yy sonları ve 20.yy başlarında şehir merkezinde 1 adet hükümet konağı, 2 adet cami, 5 adet mescit, 1 adet tekke, 1 adet rüştiye mektebi, 3 adet iptidai Müslüman mektebi, 1 adet kilise, 1 adet Hıristiyan iptidai mektebi, 1 adet hamam, 5 adet fırın, 4 adet kahvehane, 225 adet dükkân, 3 adet han, 10 adet su değirmeni, 1 adet pazar ve Asi nehri üzerinde 14 gözlü gayet büyük bir köprü bulunmaktaydı³²³.

³²² Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.6a-6b.

³²³ Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep, Haz: Cengiz Eroğlu vd., Ankara, 2007, s. 121-122.

Tablo 2.5. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Cisir-i Şuğur'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler³²⁴

Cisir-i Şuğur	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
İmam	18	540	6480
Hatip	13	390	4680
Şeyh ve Vaiz	12	360	4320
Müezzin (iki kişi)	12	360	4320
Sala Müezzin-i (iki kişi)	8	240	2880
Devr-i han (dört kişi)	12	360	4320
Hafız	3	90	1080
Kayyim	5	150	1800
Ferraş	5	150	1800
Müallim	10	300	3600
Halife	5	150	1800
Meremmetçi (iki kişi)	8	240	2880
Suyolcu	5	150	1800
Pasban (iki kişi)	8	240	2880
Kennas	4	120	1440
Mütemet	6	180	2160
Camiye hasır alınması için	-	-	720
Camideki On kandil için zeyt alınması	15	450	5400
Şem-i şahmı	5	150	1800
Mektebde kullanılması için odun ve kömür alınması	-	-	720
Hanın avlusunda bulunan mescide imam olana	8	240	2880
Müezzin	5	150	1800
Mescitteki kandil için zeyt alınması	2	60	720
Mescide hasır alınması için	-	-	360
Müstahfızlar (34 kişi)	170	5100	61200
Müstahfız ağası	18	540	6480
Kale Kethüdası	12	360	4320
Çavuş	6	180	2160
Kale Kapıcısı	6	180	2160
	381	11430	138960

³²⁴ Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.38b-41b.

Ayrıca vakfiyede karyede yer alan sabunhanelerde³²⁵ senede üretilen 1200 vukıyye sabunun 500 vukıyyesinin saray-ı amire-i sultanide büyük oda hüddamına ve beş yüz vukıyyesi küçük oda hüddamına, buralarda her bir nefere kaç vukıyye düşüyorsa ona göre dağıtılması, 50 vukıyyesi saray-i amire mezbur ağasına, 50 vukıyyesi kethudasına, 50 vukıyyesi küçük oda hacesine dağıtılması ve sabunun giderlerinin vakıftan karşılanması şart koşulmaktadır³²⁶. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan H.1182-M.1768 tarihli bir belgede, İdlip Kasabası'nda vaki “masbana” tabir olunan sabunhanenin yedi seneden beri tahsil olunması gereken senelik 2500 kuruşluk kirasının tahsil edilmesine dair bilgiden vakfa ait sabunhanelerinde bulunduğu anlaşılmaktadır³²⁷.

Mehmet Paşa günümüzde Karabuk iline bağlı Safranbolu ilçesinde bir cami ile bir mekteb inşa ettirmiştir³²⁸ (Tablo 2.6). Paşanın burada inşa ettirmiş olduğu cami günümüze sağlam bir şekilde ulaşmayı başarmış, fakat mektep günümüze ulaşmamıştır. Zamanla caminin etrafına, Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfından kütüphane, medrese³²⁹, abdest muslukları, çeşme ve güneş saati eklenmiştir³³⁰.

³²⁵ İdlip'te imal edilen sabunlar Halep, Humus ve sair taraflara ihraç edilmekteydi. Şemseddin Sami, **Kamus'ul-Alam**, C.II, İstanbul, 1306, s. 814.

³²⁶ **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.41b-42a.**

³²⁷ B.O.A., **Cevdet Belediye**, No:3296

³²⁸ “... ve yine vilayet-i mezburede Bolı sancağı'nda Taraklıborlu Kasabası'nda müceddeden bina ettidüğüm cam-i şerif ve mekteb-i münifi ...”. **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.14a-14b.**

³²⁹ Medresenin varlığına ilişkin ilk belgeye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan es-Seyyid Mehmed Ağa ibni el-Hac Ali Vakfı'na ait H. 9 Muharrem 1193- M. 27 ocak 1779 tarihli vakfiyede rastlanmaktadır. “...medine-i mezbure sukunda kâin bir taraftan Köprülü Mehmed Paşa cami-i şerifi ve medrese ve bir taraftan Hacı Baki oğlunun karğir kahve hanesi ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdûd ma'lûmü'l-müştemilât bir birine muttasıl yirmi beş adet dükkanlarımı...”.V.G.M.A.,Defer no: 743-03, sıra No:214.

³³⁰ Aynur Durukan, “Safranbolu'da Ahşap Tavanlı Camiler”, **I. Ulusal Tarih içinde Safranbolu Sempozyumu 4-6 Mayıs 1999**, Ankara, 2003, s. 49; Erençül Eryüksel, **Safranbolu Şehrinde 17-19. Yüzyıl Osmanlı Camileri**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim dalı yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s. 15-32.

Tablo.2.6. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Safranbolu'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler³³¹

Safranbolu	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
İmam	14	420	5040
Hatip	2	60	720
Vaiz	8	240	2880
Müezzin	7	210	2520
Müezzin-i sani	7	210	2520
Muarrif	2	60	720
Kayyim	4	120	1440
Ferraş	3	90	1080
Devr-i hevan (7 kişi)	14	420	5040
Müallim-i sıbyan	10	300	3600
Halife	4	120	1440
Suyolcu	2	60	720
Katib ve cabi olan	10	300	3600
Cami kandilleri için zeyt-i alınması	15	450	5400
Camiye hasır alınması için	-	-	720
Şem-i şahmı	2	60	720
Camide kullanılacak kalıçe³³² ve kilim	-	-	1080
Toplam	104	3120	39240

Köprülü Mehmet Paşa günümüzde Bilecik iline bağlı Vezirhan Kasabası'nda (Karaoğlan-Beli) cami, mektep, iki adet çeşme, han, 20 adet dükkân, dört değirmen, yedi kurnalı bir hamam, bir ekmekçi fırınından oluşan bir menzil külliyesi inşa ettirmiştir³³³ (Tablo 2.7). Ayrıca H.1179-M.1765 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere hanın bünyesinde bir medrese bulunmaktaydı³³⁴ (Ek-17). Bölgede bulunan birçok köy ve mezranın geliri vakfa bırakılmıştır. Ayrıca vakfiyeden anlaşıldığı üzere Paşa, bölgeye

³³¹ **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.35a-37a.**

³³² Küçük halı, seccade. Neslihan Sönmez, **Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1997, s. 54.

³³³ "...ve yine vilayet-i Anadolu'da Lefke Kazası ile Söğüt Kazası mabeyninde Karaoğlan-Beli dimekle ma'ruf mahalde müceddeden bina ettirdüğüm cami-i şerifi ve mekteb-i münifi ve iki çeşme ve hanı ve han-ı mezbur etrafında mebni 20 bab dekakini ve alat-ı lazimesinde dört göz mülk değirmeni ve çeltik dengini ve kurbunda bina ettirdüğüm yedi kurnalı bir mülk hamamı ve bir bab etmekçi fırını ve müteveli sakın olmak için bir göz odayı..." **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.11a-11b.**

³³⁴ "...arzu hal-ı dahileri odur ki; Bilecik Kazasına tabi Han-ı Cedid sakinelere olup, bundan akdem yine han-ı cedide sakın ve han-ı cedidin medresesinin müderrisi Esseyid El-Hac İsmail Efendi dahilerinin oğlu Seyyid Ali nam kimesneye şuhud-i mahzarında nefsimi tezevvac edüp ...". B.O.A. Cevdet Maarif, No: 6107.

çeşitli bölgelerden aşiretleri getirerek onlara toprak vermiş ve burada iskan edilmelerini sağlamıştır³³⁵. Paşa buraya getirtmiş olduğu aşiretlere bölgeden araziler vererek onların çeltik ve buğday ekmelerini sağlamıştır³³⁶ (Ek-18). Tıpkı Malatya-Hekimhan ve Cısr-i Şuğur'da olduğu gibi burada da bölgenin iskâna açılmasını sağlayarak, şehrin gelişiminin önünü açmıştır. Günümüze Paşanın Vezirhan'da yaptırmış olduğu menzil külliyesinden sadece han ve cami ulaşabilmiştir³³⁷. Han 2007 yılına kadar neredeyse tamamen yok olmak üzereydi. Bu tarihte Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan restorasyon faaliyeti sonucunda yapı, tekrar işlevlendirilerek ayağa kaldırılmıştır. Kervansarayın hemen kuzeyinde yer alan cami tek mekanlı girişinde beş bölümlü son cemaat mahalli bulunan, menzil külliyelerinde alışık olduğumuz bir plan şemasını yansıtmaktadır.

³³⁵ **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.18a.**

³³⁶ Osmanlı Arşivlerinde bulunan H.1122-M.1701 tarihli bir belgede geçen “...Köprülü Mehmet Paşa'nın Lefke ile Söğüt kazası mabeyninde vakf eylediği hanı cedid arsasında zira' olunan çeltik riyasetine yevmi sekiz akçe ile reis olan veft olup ma'lul olmayla riyaset-i merkume bahs-i arz-ı ubiviyet-i sulbi oğlu Mehmet kullarına tevci ve yedine berat-ı şerif ita bulunmak ricası...” şeklindeki bilgidен hareketle vakıf tarafından bölgede çeltik ekimi yaptırıldığı anlaşılmaktadır. B.O.A. **Cevdet Evkaf**, No: 5618. Yine H. 1182-M.1768 tarihli bir belgede geçen “...Köprülü Mehmet Paşa'nın evkafından Lefke ile Söğüt kazası mabeyninde vaki söğüt kazasında yevmi 20 akçe vazife ve senevi 50 İstanbuli keyl hinta (Buğday) ile katip olan Ali ibn-i Nasrullah veft olup....” şeklindeki biligidен hareketle vakıf çalışanlarına senelik belli miktarda buğday verildiği ve ayrıca vakıfa ait arazilerde Buğday'da ekildiği anlaşılmaktadır. B.O.A. **Cevdet Evkaf**, Tasnif No: 30960.

³³⁷ H.1202-M.1787 tarihinde Han-i Cedid vakfında günlük on akçe karşılığında Duagu görevinde bulunan Dağlı Ali Halife öldüğünden yerine oğlu Ahmet'e berat-i alişan verilmiştir. B.O.A., **Cevdet Evkaf**, Tasnif No: 22476.

Tablo 2.7. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Bilecik Vezirhan'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler³³⁸

Vezirhan	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
İmam	20	600	7200
Hatip	17	510	6120
Vaiz	10	300	3600
Müezzin-i evvel ve devrihan	13	390	4680
Müezzin-i sani ve devrihan	13	390	4680
Kayyim	6	180	2160
Ferraş	5	150	1800
Müallim-i sıbyan	10	300	3600
Halife	3	90	1080
Meremmetçi	6	180	2160
Mütemed	10	300	3600
Kennas	2	60	720
Pasban	2	60	720
Cami kandilleri için zeyt-i alınması	15	450	5400
Camiye hasır alınması için	-	-	720
Yağ mumu	2	60	720
Camide kullanılacak kaliçe ve kilim	-	-	1080
Toplam	134	4020	50040

Köprülü Mehmet Paşa, Bozcaada da H. 1068-M.1658 tarihinden kısa bir zaman önce büyük bir imar faaliyetinde bulunmuştur³³⁹ (Tablo 2.8). Bozcaada Venediklilerin eline geçtikten sonra adadaki bütün Osmanlı yapıları yerle bir edilmiştir³⁴⁰. Bunu vakfiyede belirten Mehmet Paşa, kendi malından eskiden Mıhçı Camisi denen camiyi yeniden inşa etmiş ve adada bir adet mektep, bir adet mescit, 34 oda ve iki mahzeni bulunan büyük bir han, dört halvetli bir hamam, bir adet kahvehane, bir ahır, bir adet dolap kuyusu, 84

³³⁸ Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.31a-33a.

³³⁹ Yasemin Demircan-Hamza Keleş, Köprülü Mehmet Paşa'nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.7, No:2, Ekim, 1999, s. 127-142; Cengiz Orhonlu, Bozcaada'daki Köprülü Mehmet Paşa camii ve Vakfı Hakkında", *Türk Kültürü*, S.142-143-144, Ankara, 1974, s.385.

³⁴⁰ Bozcaada Venediklilerin eline geçmeden önce burada bir takım hayır eserleri bulunmaktaydı. Bunlardan Fatih devrinde kale içinde bir cami, Sadrazam Damad (Öküz) Mehmed Paşa'nın Bozcaada da inşa ettirmiş olduğu çeşmeler, kale haricinde XVI.yy son çeyreğinde inşa edilmiş Ali Ağa Camisi bilinmektedir. Cengiz Orhonlu, "1657 Tarihli Bozcaada Tahriri ve Adadaki Türk Eserlerine Ait Bazı Notlar, *Tarih Dergisi*, Sayı 26'dan Ayrı Basım, İstanbul, 1973, s.71.

adet dükkan, dokuz adet yel değirmeni, bir adet ekmekçi fırını, adanın varoşunda bir adet hamam ve iki adet debbağhane inşa etmiştir³⁴¹. Adada bulunan birçok köy ve mezrayı buradaki vakıflarının işleyişi için vakfa bırakmıştır. Cami bugün aslı planından oldukça uzaklaşmış bir vaziyettedir³⁴². Cami üzerinde herhangi bir onarıma işaret eden bir kitabe bulunmamaktadır. Aslında Köprülü Mehmet Paşa vakfından günümüze ulaşmayı başaran tek eserde camidir³⁴³. Diğer yapılar maalesef günümüze ulaşmamışlardır³⁴⁴. 1657 tarihli tahrir defterinde Paşa'nın inşa ettirmiş olduğu hamam ile ilgili 4 Mayıs 1662 tarihli "bir kazan bedeli hakkında" bir belge bulunmaktadır. Aynı zamanda bu tahrir defterinden hareketle Paşanın inşa ettirmiş olduğu Han'ın odalarının altında dükkânların yer aldığı ve bu akarların işletilmesinin de Hacı Mustafa ve Mehmed Ağa adlı şahıslara kira karşılığı verilmiş olduğu öğrenilmektedir³⁴⁵. H.1150-M.1737 tarihli bir belgede geçen bilgilerden hareketle hanın avlusunda bir mescit bulunduğu anlaşılmaktadır³⁴⁶. Bu mescid H.1316-M.1898 tarihinde harap bir vaziyette bulunmasından dolayı, 17767 kuruşa tamir edilmiştir³⁴⁷.

³⁴¹ "... Bozcaada da.... Kendi malim ile müceddeden bina ettirdüğüm Mihci Cami-i dimekle ma'ruf malum-el-hudud cami-i şerif ve mekteb-i münif ve beş vakit namaz kılınır bir mescid-i latifi ve otuz dört bab oda ve iki mahzeni havi mülk bir kebir hanı ve malum-el-hudud camekan ve muhtab ve külhanı şamil ovalma? ta'bir olunur dört halvetli bir mülk hamamı ve kurbunda vaki bir bab mülk kahvehaneyi ve ada-i mezbure kal'ası hendeği haricinde vaki çeşmenin su terazisi kurbunda bina ettirdüğüm bir bab mülk ahur ve bir bab beyt-i ulviyeyi ve alat-i lazimesiyle bir dolap kuyusini ve ada-i mezburede vaki emlakimden her birinin hududu ma'lûme 84 bab dekakini ve dokuz bab yel değirmenleri ve bir bab itmekçi fırını ve yine ada-i mezbure varoşunda bina ettirdüğüm bir mülk hamamı ve iki bab debbağhaneleri..." **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.8a-9a**

³⁴² H. 1218-M.1803 tarihinde vakıfta günlük on akçe karşılığında hatiplik görevini yürüten Es-seyyid Ahmed Halife ölmüş ve yerine büyük oğlu Es-Seyyid Ahmed Halife'ye berat verilmiştir. B.O.A. **Cevdet Evkaf**, Tasnif No: 2765.

³⁴³ H.1217-M.1802 tarihinde camide hatip olarak görev alan Esseyyid Ahmed vefat ettiğinden yerine büyük oğlu Esseyyid Ahmet atanmıştır B.O.A.,Evkaf, Dosya No: 2765. H. 1184-M.1770 tarihinde vakfın cabisi ve mescidi şerifte müezzin ve kayyımolan Hasan'ın vefat etmesi üzerine büyük oğlu Hüseyin'e berat-i alişan verilmiştir. B.O.A. **Cevdet Evkaf**, Tasnif No: 19405.

³⁴⁴ Cengiz Orhonlu adadaki eserlerle ilgili yapmış olduğu çalışmasında adada iki adet hamam kalıntısı tespit ettiğini belirtmektedir. Bunlardan bir tanesi şarap imalathanesine depo olarak vazife görmektedir. Fakat bu hamamların banilerinin kimler olduğu belirsizdir. Cengiz Orhonlu, "Bozcaada'da Türk Eserleri ve Kitabeleri", **Türk Kültürü**, Yıl: VIII, S. 86, Aralık, 1969, Ankara, s. 148.

³⁴⁵ Cengiz Orhonlu, "1657 Tarihli Bozcaada Tahriri...", s. 71.

³⁴⁶ "...İstanbul ve Girit'te vaki vezir-i azam sabık Köprülü Mehmet Paşa vakfından olmak üzere yevmi on akçe vazife ile Bozcaada'sında vaki han mescidinde imamet ve yevmi on akçe vazife ile ada-ı mezkurede Hoca-i mektep cihetlerine bi-berat-ı âlişan mutasarrıf olan Esseyyid Ahmed Halife ibn-i El-Hac Ahmed bundan akdem vekf olup...". B.O.A., Cevdet Maarif, Tasnif No: 2233

³⁴⁷ B.O.A., İrade Evkaf, Vesika No: 9.

Tablo 2.8. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Bozcaada'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler³⁴⁸

Bozcaada	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
İmam ve hatip olan	37	1110	13320
Vaiz	10	300	3600
Müezzin	10	300	3600
Müezzin-i sani	10	300	3600
Devr-i han (iki kişi)	4	120	1440
Hafız-i kütüp	2	60	720
Ferraş, Kayyim	8	240	2880
Müallim	10	300	3600
Halife	5	150	1800
Meremmetçi	5	150	1800
Suyolcu	5	150	1800
Dolapçı	8	240	2880
Dolabın koğa ve iplerinin yenilenmesi için	-	-	360
Mütemet	10	300	3600
Cabi (iki kişi)	10	300	3600
Camiye hasır alınması için	-	-	720
Şem-i şahmı	3	90	1080
Mektebde kullanılması için kömür alınması	-	-	420
Mektebe hasır alınması için	-	-	300
Hanın içinde bulunan mescide imam olana	10	300	3600
Müezzin ve kayyim	10	300	3600
Cami-i şerifteki kandil için zeyt alınması	3	90	1080
Mescide hasır alınması ve tecdidi için	-	-	360
Defter harcı için	-	-	360
Hancı	8	240	2880
Toplam	168	5040	63000

³⁴⁸ Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.22a-25b.

Paşa başkent İstanbul'da bir adet Darü'l-kurra, bir adet darü'l-hadis, bir adet türbe, bir adet çeşme, bir adet sebil, 18 adet dükkan, bir çok oda ve alt katında mahzenli 22 adet dükkan ile üstünde 20 adet oda bulunan büyük bir han inşa ettirmiştir (Tablo 2.9). Paşanın ölümüyle yarım kalan külliye daha sonra oğlu Fazıl Ahmet Paşa tarafından bir kütüphane binası ve Hanın avlusuna yapılan bir mescitle tamamlanmıştır³⁴⁹. H.1288/M.1871 tarihinde Divanyolu üzerinde yapılan bir genişletme faaliyeti esnasında külliye ait sebil, türbe, dersane-mescidin revaklı girişi ve medrese odalarının bir bölümü yıktırılmış, bunlardan türbe, dersane mescidin doğusunda 19.yy mimari anlayışına uygun olarak yeniden inşa edilmiş, yıktırılan medrese odalarının Divanyolu'na bakan cephesi de aynı mimari anlayışa göre yeniden inşa edilmiştir³⁵⁰. Köprülü su yolları haritasında yer alan külliye'nin çizimine göre türbenin önünde revaklı bir giriş yer almaktaydı. Ayrıca türbenin üzeri yüksek bir kasnağa oturan kubbe ile kapatılmıştı³⁵¹. M. 1672 yılında İstanbul'a gelen Antonie Galland, anılarında Köprülü Mehmet Paşa'nın türbesinden de bahsetmektedir. Galland, üzerinin kubbe ile kapatılmış olduğunu belirttiği türbenin, duvarlarının çinilerle bezeli olduğunu, Paşa'nın mezarının

³⁴⁹ "...Darüs-saltanat-i seniyye Kostantiniyye-el-mahmiyyede Tavk Bazarı kurbunda Dikilitaş hizasında tarafeyn-i tarık-ı amm ve canibeyn-i ahr nam mahallere muhtehi mülk-i müşteri arsa-i pehna üzerinde mücedde (den) bina ettirdüğüm darü'l-hadis-i şerifi on aded hucüratı ile kurbunda vaki darü'l-Kurra-i latifeyi ve ebna-i sebile iska ve itaşı ibad-ellah-i irva için idad ve kurbinde icad olunan bir sebil-hane ve çeşmeyi ve hemişe mezarı melaik-i mukarebin ve hemvar metaı kerr-ü beyan-ı mükaddesin olan mahalli kıraat-ı kelim-i şerif rabbi'l-alemin ve mevzi-i nakl-i hadis-i münefi seyid-el-mürselin ve makam-ı tedris-i ulum-u nafia-i din-i mübin civarında meva-i rahmet ve mesva-ı ma'fired olmak ümidiyle müheyya ittiğim medfeni ve medfen-i mezbura sırasında Divanyolu'nda mebni tahtani altı bab ve fevklerinde mebni altı bab odaları ve kurbalarında mebni ikişer kemerli bir bab boyahaneyi ve mukabelelerinde vaki bir bab bakkal dükkanını ve zikr olunan darü'l-hadis-i şerifin kapısı sırasında mebni üç bab ocaklı ve bir bab ocaksız dört aded kargir dekakini ve sabika Yusuf Paşa Sarayı dimekle ma'ruf olub 1070 senesinde mahmiye-i mezburede vaki olan harik-i azimede ba-külliye muhterik olup nakzından gayrı eser-i binadan bir nesnesi kalmamağla kendi malım ile müceddeden bina ettirdüğüm bir taraftan merhum Mahmud Paşa yolu cami-i şerifi haddi olan köşeden merhum Monla Fenari Mescid-i latifinin haddi olan köşe ile mahdud olup taraf-ı mezbura çifte mahzen ve dehlizli tahtani 15 bab ve fevkani altı bab odaları ve hadd-i merkumdan merhume Valide Sultan tab-i şeraha vakfi olan hamamın külhanı haddi ile mahdud olup taraf-ı sani mezburede dahi kezalik çifte mahzen ve dehlizli tahtani altı bab ve fevkani altı bab odaları ve kenifi ve taraf-ı salisden zikr olunan külhan haddinden hamam-ı mersumun dolabı verasından tarık-ı ammda nihayet-i mükarrerde hadd ile muhaccer olup misl-ü zalik çifte mahzen dehlizli tahtani üç bab ve fevkani üç bab odaları ve saray-ı mezburun kadimi olan kapusından tarık-ı ammda müntehi köşeye gelince yine çifte mahzen ve dehlizli 10 bab tahtani ve 10 bab fevkani odaları ve cami-i şerifi mezkur canibinde mebni hemçüna? çifte mahzen dehlizli tahtani 12 bab ve fevkani 12 bab odaları ve haricinde vaki ahur ve kenifi ve kapusunun mabeyninde tarafında mebni birer mahzenli 14 bab dekakini ve zikr olunan kapunun haricinde tarık-ı amm sırasında hamam-ı merkumun haddi olan köşeye varınca mebni 22 bab mahzenli dekakini ve fevklerinde mebni 20 bab odaları şamil-ü havı olan han-ı kebiri cevanib-i erba'sında ikişer zira damlalık ve cümle-i mülhakat ve taraiki ile...".

Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.19a-21a.

³⁵⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1994, s. 89.

³⁵¹ **Köprülü Kütüphanesi, Ekler, 2441.**

ortada yer aldığı ve üzerinin beyaz bir çuha ile örtüldüğünü ifade etmektedir³⁵². Ayvansarayi; türbenin, mescit kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre H. 1072-M.1661 tarihinde yapılmış olduğunu belirtmektedir³⁵³.

Tablo 2.9. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre İstanbul'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler³⁵⁴

İstanbul	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Muhaddis (Mehmed Efendi)	40	1200	14400
Müderris (İsa Efendi)	30	900	10800
Şeyhu'l-kurra (Mehmed Efendi)	30	900	10800
Darü'l-hadis dahilinde bulunan 10 adet hücrede kalan talebeye hücre başı 7 akçe	70	2100	25200
Daru'l-kurra'da tecvit ve kıraat talim eden 15 kişi	30	900	10800
Kur'an öğrenen 10 kişiye	10	300	3600
Türbedar ve Ferraş (3 kişi)	12	360	4320
Buhurci	3	90	1080
Yasin-i Şerifhan	2	60	720
Cüzhan (30 kişi)	60	1800	21600
Müvezzi-i ecza-i serhalka	3	90	1080
Noktacı	3	90	1080
Hafız	4	120	1440
Şeal	4	120	1440
Sarıkcı	2	60	720
Sebilciler (4 kişi)	17	510	6120
Suyolcu (El-Hac Abdülmemun)	3	90	1080
Toplam	323	9690	116280

³⁵² Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Amlar 1672-1673*, Şerhlerle yayınlayan: Charles Scheter, C. I (1672), Çev: Nahid Sırrı Örik, Ankara, 1949, s. 77-78.

³⁵³ Didi Tahsin ile gördükde Nisari tarih

Türbe-i bi-bedel ve cay-ı Mehmet Paşa (1072-1661).

Ayvansarayi Hüseyin efendi, Vd., *Hadikattü'l-Cevami (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar)*, Hazırlayan: Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul, 2001, s. 241.

³⁵⁴ Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.43a-45a.

İstanbul'daki vakıf eserlerinde görev alan Muhaddis, Müderris, Şehü'l-kurra ve Suyolcusunu Paşa kendisi tayin etmiştir.

Paşa İstanbul'daki vakıflarının su ihtiyacını karşılamak üzere suyolları inşa etmiştir. Bu suyollarının suyolu Nazırı Mustafa Ağa tarafından yapılmış olması ihtimali yüksektir³⁵⁵. Köprülü Kütüphanesi'nde en eskisi 1672 tarihli olması muhtemel, diğer ikisi ise 19. Yüzyılda yapılmış Köprülü Suyolları isale ve şehir içi dağıtımını³⁵⁶ gösteren toplam üç harita vardır³⁵⁷.

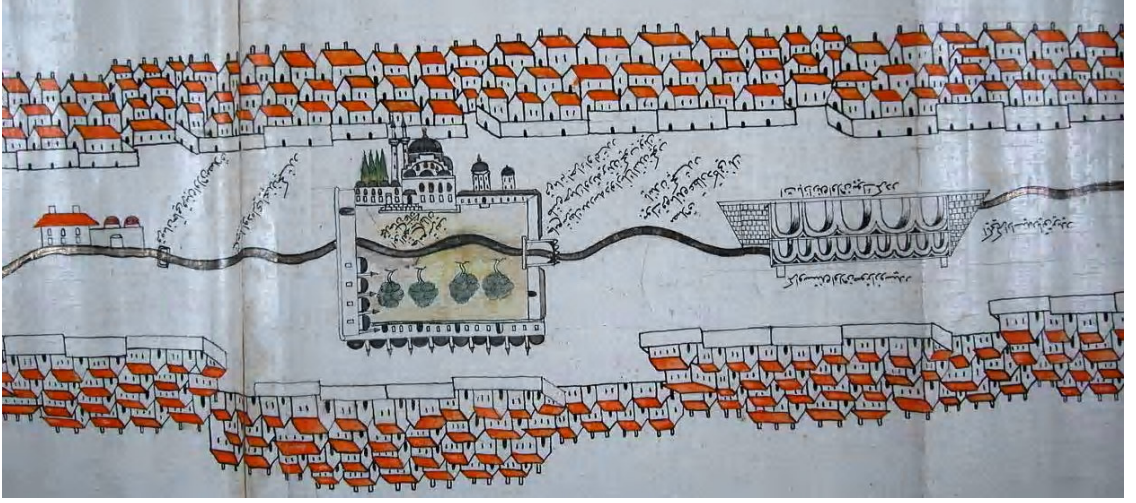
Suyolları 26 Temmuz 1859 tarihinde oldukça harap bir vaziyette olduğundan dolayı tamir edilmesi için keşif yapılmış ve suyolu isale hattının haritası çıkartılmıştır³⁵⁸. Bu çıkartılmış haritalar suyolu güzergahını gösterdiği gibi aynı zamanda da özellikle 1672 tarihli harita İstanbul şehir pnaromasını yansıtmaları açısından bir belge niteliğindedir. Özellikle isale hattının geçtiği Fatih Camisi'nin olduğu kısımda yer alan caminin çiziminden Fatih Camisi'nin orijinal planı çıkarılmaktadır (Fot.2.2) (Ek-19-20-21).

³⁵⁵ Kazım Çeçen, **Halkalı Suları**, İstanbul, 1991, s. 101.

³⁵⁶ “Köprülü suyolları İstanbul surlarının kuzey batısında 15 km. kadar uzaklıktaki Çınarlıhan mevkiinden 200 m. Kotundaki bir galeriden çıkar. Kadiyapılı deresinin batı kolunun sol sahilinden güneydoğu yönünde künklerle devam eder. Sonra doğuya yönelinerek derenin doğu kolu arasındaki tepeli 500 m. uzunluğundaki bir delme ile geçer ve delme üzerinde bir de maslak işaretlenmiştir. Kadiyapılı deresinin doğu kolunun sol sahilinde, aynı sahilin yukarısından gelen 580 m. uzunluğundaki bir künk kol ile birleşir. Sonra derenin sol sahilinde güneye doğru devam eder. Yaklaşık 125 m. kotundaki bir maslaktan doğuya yönelir ve tekrar güneye döner. Bu sırada bir çok maslaktan geçer. Sonra 300 m. Uzunluğunda bir delmeden geçerek suyu, Acımaslak denilen bir maslağa ulaşır. Bundan sonra Uzuncaova Deresinin sol sahiline geçerek Ma'zulkemerin batısından geçerek yine 350 m. Uzunluğundaki bir delmeden doğuya yönelir. Fethiye Deresi'nden sonra 250 m. Uzunluğundaki bir delmeden geçerek Avasköy'den sonra Sinan'ın yaptığı 11 gözlü Avasköy Kemerinin 250 m. Kuzeyindeki 500 m. Uzunluğundaki delmeye girer. Ali PaşaKemerinin de kuzeyinden geçerek kısa bir delmeye, oradan çıçoz kubbesine ulaşır”. Kazım Çeçen, **a.g.e.**, s. 100.

³⁵⁷ Kazım Çeçen, **a.g.e.**, s. 100.

³⁵⁸ “Sadr-i esbak mutevaffa Köprülü Mehmed Paşa hazretlerinin Çemberlitaş Civarında kain çeşme, sebül ve medresesi ile hayrat-i sairesine cari ma-i lezzin mecrayı kadimi olan ana tarikleri kırk seneden mütevaciz harap olmakla tamir ve termimi hususuna irade-i seniye-i mülükane şerefsünuh bulunarak vakf-ı mezkur cabisi Hacı Derviş Efendi ma'rifetiyle 269 senesi mevsimi sayfında Çınarlı Han ile derbent-i Kebir mabeyninde vaki menbainden tamirine mübaşeret olunarak 74 senesi mevsimi sayfi evahirine kadar Edirne Kapısı pişigahına gelince mülhakatı bulunan katma tarikleri ile beraber tecdid süretinde tamir olunup mecrayı mezkur keşf-i sanisinin icrası sırasında ledel hacc müracaat olunmak üzere bir kıt'a haritasının ihricına lüzüm görülmekle su meclisi azasından El-Hac Süleyman Ağa ve Tarık-ı mezkur suyolcularının Bölükbaşısı Ali Usta ve hayır inşasında memur bulunan Çıtak Hacı Mehmed Usta iradeleri ile Muhendishane-i Berr-i Hümayûn binbaşlarından Hüsnü Yusuf ve Ebni-e Meclisi azasından ve Muhendishane-i mezkur kol ağalarından Eyyubi Hüseyin Şevki maiyeti bulunan Rıza efendiler ma'rifetiyle harici surun ahzı tersim olunan bir kıt'a harita-i mevziyesidir. 25 Zilhicce 1275-M.26 Temmuz 1859”. **Köprülü Kütüphanesi, Ekler, 2442/2.**

Fot.2.2. Köprülü Su Yollarına Ait 1672 Tarihli Haritada Yer Alan Eski Fatih Camisi Çizimi³⁵⁹

Paşanın imar faaliyetlerinde bulunduğu diğer bir bölge ise Rumeli topraklarıdır. Rumeli’de Yanova, Varad, Arad ve Rüznik’te yapılar yaptırmıştır. Bu bölgelerdeki yapılarla ilgili olarak sadece vakfiyelerde bilgi bulunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde yapılan belge taramaları esnasında bu bölgelerdeki yapılara ilişkin hiçbir belgeye rastlanmamış olması bu yapıların özellikle II.Viyana yenilgisinden sonra balkanlarda kaybedilen topraklarda yer alması ve yenilginin akabinde de yok edildiklerini göstermektedir.

Köprülü Mehmet Paşa tarafından M. 1658 tarihinde feth edilen Yanova Kalesi içinde Paşa, fetihten hemen sonra bir adet cami, iki adet mektep, 44 adet dükkan, dört adet vakıftaki görevlilerin kalması için ev ve 10 göz bir değirmen inşa ettirmiştir³⁶⁰ (Tablo 10). Ayrıca bölgedeki bir çok köy ve mezrayı da vakfetmiştir. M. 1659 tarihinde şehri ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi şehrin Köprülü Mehmet Paşa tarafından feth edilmiş

³⁵⁹ Köprülü Kütüphanesi, Ekler, 1/2444.

³⁶⁰“ ... ve yine vilayet-i Rumelinde kezalik müceddeden feth ve teshiri takdir olunan Yanova Kal’ası dahilinde bina ettirdüğüm bir cami-i şerifi ve kurbunda bir mekteb-i latifi ve kal’a-i mezburede varoşı dahilinde yaptırdığım 44 bab dekakini ve mürtezika iskan olunmak için mebnî malum-el-hudud dört bab menzilleri ve kal’a-i mezburede Mureş Suyu kurbunda bina ettirdüğüm bir mekteb-i latifi ve yine eyalet-i Yanova’da Çanad sancağı nahiyesinde Kerş nam nehir üzerinde dair-i tair kral değirmeni demekle ma’ruf on göz mülk değirmeni alat-ı lazimesiyle ve yine yanova kazası’na tabi malum-el-hudud Muluvuş nam karyeyi Kukonik nam mezrasıyla ve hudu-ı malûme Firüsihasin nam karye ile ve Aryaş nam karyeyi ve Gürzeyuvaraş nam mezrayı...” Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.9a-9b.

tarihini “Yine girdi Yanova zir-i hükm-i Âl-i osman’a” (Sene ...) ³⁶¹ şeklinde ifade etmektedir. Çelebi, Köprülü Mehmet Paşa’nın Yanova varoşunda inşa ettirmiş olduğu cami hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Evvela Köprülü Mehmet Paşa Cami’i. Fatih-i Yanova olmağla gayet mükellef-ü müzeyyen cami’dir kim üstü kiremitli ve kargir minare-i mevzunlu vecemaa’t-i kesireye malik cami’dir.” ³⁶². Vakfiyeye göre Paşanın burada bulunan mekteplerinden biri inşa ettirmiş olduğu caminin bitişiğinde yer alırken diğeri Mureş Suyu denilen yerde bulunmaktaydı. Paşanın Yanova varoşunda bulunan camisi ile şehirde inşa ettirmiş olduğu mektepleri günümüze ulaşmamıştır ³⁶³.

---

³⁶¹ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 5. Kitap, İstanbul, 2007, s.211.

³⁶² Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 5. Kitap, İstanbul, 2007, s.212.

³⁶³ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri (1. Ve 2. Kitap)**, İstanbul, 2000, s. 66-67.

Tablo 2.10. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Yanova'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler³⁶⁴

Yanova	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
İmam	26 ³⁶⁵	780	9360
Hatip	20	600	7200
Vaiz	10	300	3600
Müezzin-i evvel	10	300	3600
Müezzin-i sani	5	150	1800
Halife ³⁶⁶	3	90	1080
Temcidci	10	300	3600
Devr-i han (2 kişi)	10	300	3600
Kayyim	6	180	2160
Ferraş	4	120	1440
Ab-i keş	5	150	1800
Müallim ³⁶⁷	6	180	2160
Halife ³⁶⁸	2	60	720
Cami kandilleri için zeyt-i alınması	20	600	7200
Camiye hasır alınması için	-	-	720
Şem-i şahmı	2	60	720
Şem-i asel (2 adet)	-	-	1080
Camide kullanılacak kalıçe ve kilim	-	-	1080
Toplam	139	4170	52920

Yanova sınırları içerisinde yer alan Varad şehri Köprülü Mehmet Paşa'nın feth (H.1071-M.1661) edildikten hemen sonra imar faaliyetlerinde bulunduğu diğer bir şehirdir³⁶⁹ (Tablo 11). Evliya Çelebi, Varad Şehri'nin muhasarasında bulunmuştur. Çelebi, fetihten sonra şehirdeki bütün kiliselerin camiye çevrilmesi için ferman çıkarıldığını belirttikten sonra hisar içerisinde Hünkar Camisi ve dışarı varoşlarda

³⁶⁴ Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.25b-28a.

³⁶⁵ Cami de imam olan kişi aynı zamanda caminin bitişiğinde olan mektebe de muallim olarak görevlendirilmiş ve bu görev karşılığında kendisine sekiz akçe ödenmesi şart koşulmuştur.

³⁶⁶ Caminin bitişiğinde olan mektepte görev almaktadır.

³⁶⁷ Mureş Suyu isimli yerde yer alan mektepte görev almaktadır.

³⁶⁸ Mureş Suyu isimli yerde yer alan mektepte görev almaktadır.

³⁶⁹ "... ve yine vilayet-i mezburede Varad demekle ma'ruf mahalde bina ettridiğim cami-i şerif ve medreseyi ve mezbur Varad sancağı'nda vaki Peşpek ve Geş mu'ariyye ve Divenek ve Irmaklu ve karye-i Penhar ve Ma'ferete nam varoşları ve yine liva-i mezburede vaki Yufkadi ve Piludi ve Sentemen ve Geşgergi ve Salar ve Meşka nam malum-el-hudud karyeleri ve Nefs-i varad da vaki Rakufcioğlu değirmeni demekle meşhur alat-ı lazimesiyle altı göz mülk değirmeni ve Uyfalı nam hududu malum-e karyeyi ve karye-i mezburede cari Beregu nam nehir üzerinde dair sakf vahid altında iki göz mülk değirmeni ve Geş Ma'rure nam karye hududunda nehr-i mezbur üzerinde dair iki göz değirmeni ve Divenek nam karye hududunda cari Ayar nam nehir üzerinde dair iki göz değirmeni dahi alat-ı lazimeleri ile..." Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.10b-11a.

vezirler ve ayan camilerinin yapılmaya başlandığını belirtmektedir³⁷⁰. Köprülü Mehmet Paşa'nın burada yaptırmış olduğu hayır eserlerinden hiç biri günümüze ulaşmamıştır³⁷¹.

Tablo 2.11. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Varad'daki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler³⁷²

Varad	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
İmam	18	540	6480
Hatip	20	600	7200
Vaiz	10	300	3600
Müezzin (2 kişi)	20	600	7200
Temcidci	10	300	3600
Devr-i han (2 kişi)	10	300	3600
Kayyim	6	180	2160
Ferraş	4	120	1440
Ab-i keş	5	150	1800
Müallim	8	240	2880
Halife	3	90	1080
Cami kandilleri için zeyt-i alınması	20	600	7200
Camiye hasır alınması için	-	-	720
Şem-i şahmı	2	60	720
Şem-i asel (2 adet)	-	-	1080
Camide kullanılacak kaliçe ve kilim	-	-	1080
Toplam	136	4080	51840

Mehmet Paşa, “vatani aslim” dediği Ruznik'te bir cami ve caminin bitişiğinde bir mektep inşa ettirmiştir³⁷³. Evliya Çelebi, Ruznik hakkında şu bilgileri vermektedir. “Köprülü Vezir Mehmed Paşa'nın Kasaba-misal serapa kiremit tahtani ve fevkani kiremit örtülü kargir binalı ve bağlı ve bahçeli (...) aded hanedanlı rabta-i müzeyyendir. Bir ma'mur cami-i ve bir mescidi ve bir medrese-i suhtegani ve bir mekteb-i irfani ve bir takya-i dervişanı ve bir nev bina hamamı can-sıtanı ve kifayet mikdarı dükkanları

³⁷⁰ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 5. Kitap, İstanbul, 2007, s.218.

³⁷¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (1. ve 2. Kitap)**, s. 66.

³⁷² **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.28b-29b.**

³⁷³ “... ve yine vilayet-i mezburede Arnavud Belgradı Kazası'na tabi Ruznik nam karyede bina ettirdüğüm cami-i şerif ve kurbunda bir mekteb-i münifi...”. **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.11a.**

var³⁷⁴. Muhtemelen Evliya Çelebi'nin bahsettiği cami ve mektep Köprülü'nün vakfiyesinde geçen kendisinin inşa ettirmiş olduğu yapılar olmalıdır.

Tablo 2.12. Köprülü Kütüphanesi'nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre Ruznik'teki Vakıflarında çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer giderler³⁷⁵

Ruznik³⁷⁶	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
İmam	10	300	3600
Hatip	7	210	2520
Müezzin	7	210	2520
Müallim	4	120	1440
Cabi	5	150	1800
Camiye hasır alınması için	-	-	1080
Caminin tamiri için	-	-	1800
Toplam	33	990	14760

Köprülü Mehmet Paşa Cısr-i Arad'da bir adet cami, bir adet imaret, bir adet han, hanın etrafını çevreleyen 10 adet dükkân inşa ettirmiş ve aynı zamanda Arad Köprüsü'nü de yeniden yaptırmıştır³⁷⁷. Paşa'nın vakfiyesinde Arad'daki vakıf eserlerinde görev alanlar ve vakfın diğer giderleri belirtilmemiştir. Evliya Çelebi, Köprülü Mehmet Paşa'nın buradaki vakıf eserleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

“Köprülü Mehmet Paşa Yanova Kalesi'ni feth etdikte müceddeden bu kal'ayı amar edüp dizdar ve elli adet nefer ve cebehane koyup bir cami ve bir han-ı azim ve tevhane ve mütevellihaneler ve mekteb ve tekve ve bir imaret-i darüz'ziyafe inşa edüp cem'i

³⁷⁴ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 8. Kitap, İstanbul, 2003, s. 305.

³⁷⁵ **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.43a-45a.**

³⁷⁶ Ruznik'teki vakıfta görev alanların ücretleri bölgedeki gayri-müslim tebaadan toplanan cizye vergisi ile ödenmektedir.

³⁷⁷ “... ve yine vilayet-i mezburede Cısr-i Arad nam mahalde bina ettirdiğim bir cam-i şerif ve bir imaret ve bir han ve hanı mezbur etrafında mebnî on bab dekakini ve Göle Nahiyesi'ndeki vaki Miklak nam Karyeyi, ve Temaşvar Eyaleti'nde vaki Arlad Nahiyesi'ne tabi Gelini ve Filnak Kazası'na tabi Nevak ve Şa'i nam karyeleri ve Lipova Sancağı'nda vaki Budine tabi Samakluş nam karyeyi ve Göle Sancağı'nda Arad nahiyesinde vaki Varoş-i Arad nam karyeyi bac ve bazarı ile ve müceddeden bina ettirdüğüm Arad cısrinin vamn ? tabir olunan rusumini...” **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.9b-10a.**

ayende vü revendeye ni'met-i nefise-i bi-imtinanı subh u mesa bay u gedaya mebzuldur”³⁷⁸.

Evliya Çelebi’den öğrendiğimiz Paşanın müteveli için bir ev yaptırmış olduğundan hareketle buradaki vakıflarda da görev alacaklar Paşa tarafından belirlenmiş olmalıdır. Fakat vakfiyede geçmemeleri, muhtemelen vakfiyenin hazırlanması esnasında yapılan bir hatadır. Paşa’nın Arad’da inşa ettirmiş olduğu yapılardan hiç biri günümüze ulaşamamıştır³⁷⁹.

Köprülü Mehmet Paşa ayrıca vakfın gelirlerinden oğlu Fazıl Ahmet Paşa, eşi Ayşe Hanım, kızları Saliha, Hatice ve Fatma Hanımlarında maaş almalarını vakfiyede şart koşturmaktadır (Tablo 2.13).

Tablo 2.13. Köprülü Kütüphanesi’nde 3/2446 noda bulunan H.1071-M.1661 tarihli Vakfiyeye Göre aile üyelerine ödenen ücretler

	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Fazıl Ahmet Paşa (Müteveli)	150	4500	54000
Ayşe Hatun (eşi)	200	6000	72000
Saliha Hanım (kızı)	150	4500	54000
Hadice Hanım (kızı)	150	4500	54000
Fatıma Hanım (kızı)	150	4500	54000
Toplam	800	24000	288000

Köprülü Mehmet Paşa H.1070-M.1659 tarihinde IV. Mehmet’in emriyle Adana, Misis’te, Ceyhan nehri kenarında bir han yaptırmıştır³⁸⁰. 120 Ocaklı olan hanın yanında tabhane, imaret, 20 dükkan, bir cami ve hamam inşa ettirilmiştir³⁸¹. Ayrıca yine bazı kaynaklarda Paşanın Hatay’da şehir merkezinde, hacıların konaklaması için günümüzde

³⁷⁸ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 5. Kitap, İstanbul, 2007, s.207.

³⁷⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri (1. Ve 2. Kitap)**, s. 8-10.

³⁸⁰ Gönül Cantay, “Güney-Doğu Anadolu Ticaret Yolları ve Menzil Kuruluşları”, **Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (25-27 Ekim 200, Hatay, 28 ekim 2000 İskenderun)**, C.I, Ankara, 2001, s.134-135.

³⁸¹ Fatih Müderrisoğlu, “Osmanlı Döneminde Anadolu Sağ Yolunun Adana-Antakya Güzergahı Üzerindeki Menzillerin Bugünkü izleri”, **Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (25-27 Ekim 200, Hatay, 28 ekim 2000 İskenderun)**, C.II, Ankara, 2001, s.443.

Kurşunlu Han olarak adlandırılan bir han inşa ettirmiş olduğu belirtilmektedir³⁸². Fakat Paşanın Hatay’da bir han yaptırdığına dair ne vakfiyelerde nede arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kurşunlu Hanın 1569 yılından önce Cafer Ağa tarafından inşa ettirilmiş olduğu, Hatay’daki Türk eserlerini konu alan bir doktora çalışmasında ortaya konulmuştur³⁸³. Yine İsmet İlter, “Tarihi Türk Hanları” adlı kitabında, Çorum Hacı Hamza’da Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa ettirilmiş bir han olduğunu belirtmektedir³⁸⁴. Fakat bölgede böyle bir han bulunmamaktadır. Hacı Hamza’da Sinan Paşa ve Behram Paşa tarafından inşa edilmiş birer adet han bulunmaktadır³⁸⁵.

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan H. 1229-M.1814 tarihli bir belgeden hareketle Paşanın Karadeniz (Bahri Siyah) boğazında gelip geçen gemilerin güvenle hareket etmesi için bir fener inşa ettirdiği anlaşılmaktadır³⁸⁶ (Ek-22).

2.1.2.Köprülü Mehmet Paşa Tarafından İnşa Edilen ve Günümüze Ulaşan Eserler

2.1.2.1.Samsun-Vezirköprü

2.1.2.1.1.Köprülü Mehmet Paşa Namazgâhı

Namazgâh Vezirköprü ilçesinde Namazgâh Mahallesi’nde, yeni inşa edilen Köprülü Mehmet Paşa Camisi’nin güneyinde bulunmaktadır (Plan.2.2.-Fot.2.3). Yapı üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Günümüzde oldukça harap bir vaziyette olan namazgâh hakkında, Köprülü Mehmet Paşa’nın, Köprülü Kütüphanesi’nde yer alan H.1071-M.1661 tarihli vakfiyesinden bilgi edinmekteyiz³⁸⁷. Vakfiyede Paşa, Köpri Kazası’ndaki vakıf eserlerinden bahsederken kasabada birde namazgâh yaptırdığını belirtmektedir.

³⁸² Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, Ankara,2000, s.96; Adem Kara, **XIX. Yüzyıl İlk Yarısında Antakya (1800-1850)**, (Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarih Anabilim dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004, s. 57.

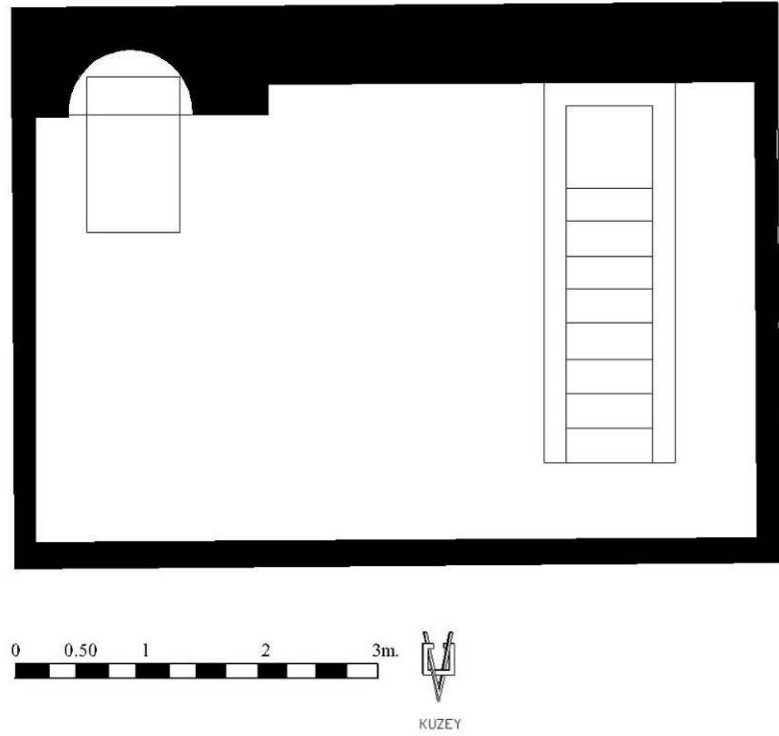
³⁸³ Fuat Şancı, **Hatay İlinde Türk Mimarisi**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, s.296.

³⁸⁴ İsmet İlter, **Tarihi Türk Hanları**, Ankara, 1969, s.101.

³⁸⁵ Emin Ekmekçi, **Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle Hacı Hamza Beldesi**, Hacı Hamza, Tarihsiz, s. 38,62.

³⁸⁶ B.O.A.,**Cevdet tasnif-i Bahriye**, NO:8181

³⁸⁷ “...ve Köpri nam kasabada bina ettirdiğim çeşmeler ve namazgâhı...” **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.14a.**

Plan 2.2. Vezirköprü Namazgah Camisi (M.Sami Bayraktar'dan)

Günümüzde namazgâhın etrafı gelişigüzel bir şekilde oluşturulmuş ahşap bir çit ile çevrelenmiştir. Namazgâhın mihrabı kesme taş malzeme ile örülmüştür (Fot.2. 4). Mihrabın üst kısmında beş sıra tuğla³⁸⁸ ile hafif kuzeye doğru bir saçak oluşturulmaya çalışılmıştır. Namazgâhın minberi çok büyük oranda tahrip olmuştur. Minberin basamak kısımları kesme taş malzeme ile yapılmışken, külah ve korkuluk kısmı³⁸⁹ yakın tarihlerde beton malzeme kullanılarak yenilenmiştir.

³⁸⁸ M.Sami Bayraktar bu tuğlaların yeni olduğunu belirtmektedir. M. Sami Bayraktar, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat tarihi Anabilim dalı yayınlanmamış doktora tezi), Erzurum, 2005, s. 228.

³⁸⁹ M.Sami Bayraktar 2003 tarihinde yapı ile ilgili alan çalışması yaptığı esnada bu bölümlerin orijinal olduklarını belirtmektedir. M.Sami Bayraktar, **a.g.t.**, s. 228.

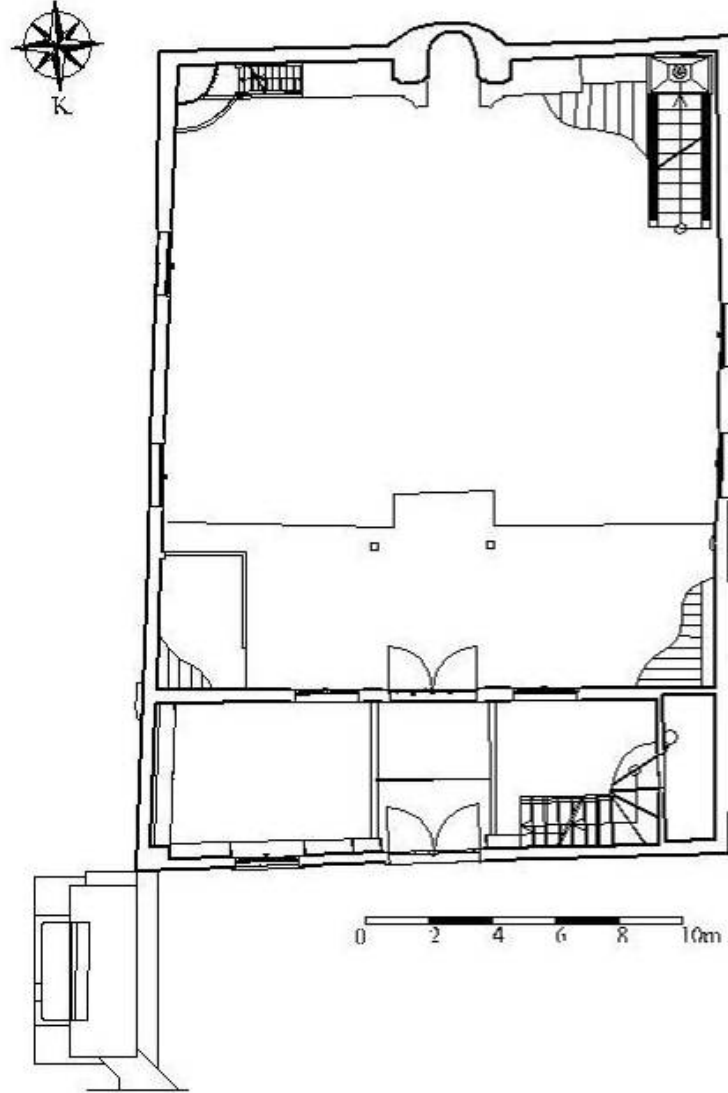
Fot.2.3- Vezirköprü-Köprülü Mehmet Paşa Namazgahı

Fot.2.4. Samsun-Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa Namazgahı

2.1.2.1.2.Namazgâh Camisi

Vezirköprü Namazgâh Mahallesi, Köprülüler Caddesi üzerinde, yeni inşa edilen Köprülü Mehmet Paşa Camisi'nin kuzeybatısında yer almaktadır (Plan.2.3-Fot.2. 5). Cami günümüzde ibadete kapalıdır. Cami üzerinde inşa ve onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Bugünkü caminin yerinde bulunan, Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptırdığı eski cami, 1906 yılındaki depremle yıkılınca caminin minber ve mihrabı orijinal şekliyle bırakılıp, bu cami inşa edilmiştir³⁹⁰. Camide inşa malzemesi olarak ahşap ve taş malzeme kullanılmıştır. Cephelerin yüzeyleri sıva ile kapatılmıştır.

Plan.2.3. Vezirköprü Namazgah Camisi (V.G.M.A.)

³⁹⁰ M. Sami Bayraktar, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat tarihi Anabilim dalı yayınlanmamış doktora tezi), Erzurum, 2005, s. 168.

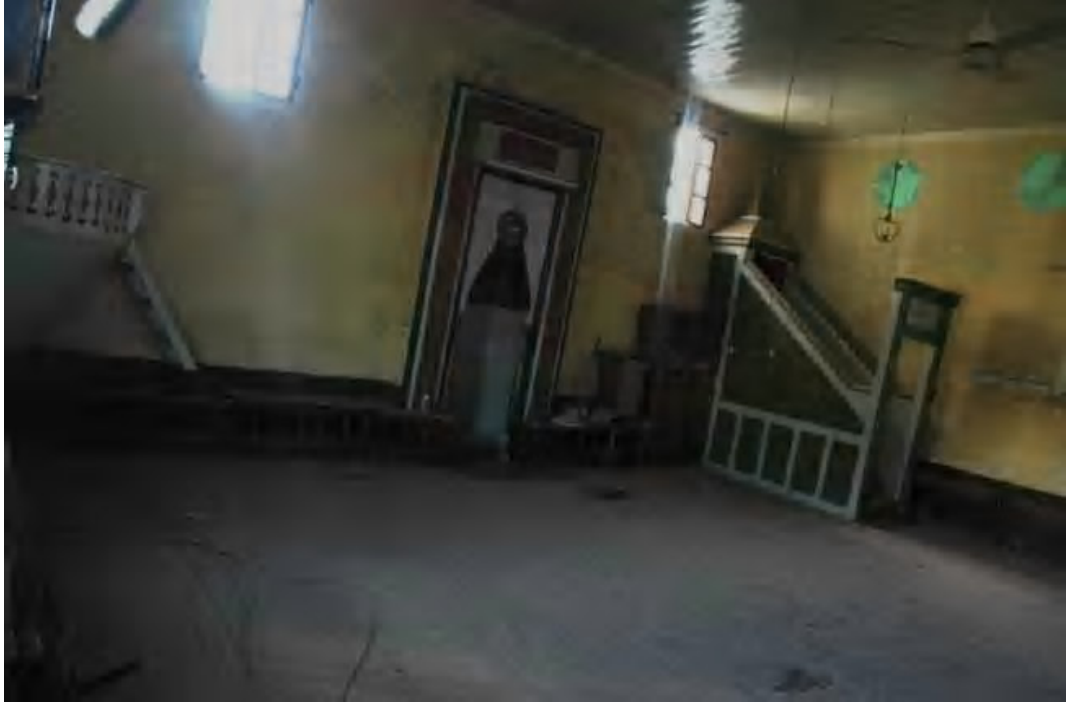
Ahşap tavanlı caminin üzeri dışarıdan kırma çatıyla kapatılmıştır. Yapının güney cephesi üzerinde iki, batı ve doğu cephede üç, kuzey cephede biri giriş kapısının doğusunda, üç tanesi ise üstte yer alan toplam 12 adet pencere bulunmaktadır.

Caminin kuzeyinde yer alan giriş kapısından son cemaat mahalline geçilmektedir. Mahallin güneybatısında ahşap minare bulunmaktadır. Minareye kadınlar mahfilinden geçilerek ulaşılmaktadır. Minare günümüzde dışarıdan çinko malzeme ile kaplanmıştır. Son cemaat mahallinin güney cephesi üzerinde yer alan kapıdan caminin harim kısmına girilmektedir.

Harim ahşap tavanla örtülmüş olup, güney, kuzey, doğu ve batı cepheleri üzerinde açılan pencerelerle aydınlatılmaktadır. Harimin güney cephesinin tam ortasında içeriye doğru taşıntı yapan mukarnas kavsaralı, üzeri yağlı boyalarla boyanmış mihrap bulunmaktadır (Fot.2.6). Caminin minberi ve vaaz kürsüsü orijinal değildir. Harimin kuzeyinde ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fot.2.7). Cami tamamen fonksiyonel olarak inşa edilmiştir. Yapı üzerinde herhangi bir bezeyici öge bulunmamaktadır.

Fot.2.5. Samsun-Vezirköprü Namazgah Camisi

Fot.2.6. Samsun-Vezirköprü Namazgah Camisi Harim

Fot.2.7. Samsun-Vezirköprü Namazgah Camisi Kadınlar Mahfili

2.1.2.1.3.Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi

Vezirköprü Namazgâh Mahallesi, Köprülüler Caddesi üzerinde, Namazgah Camisi'nin kuzeydoğusunda bulunmaktadır (Plan. 2.4-Fot.2. 8). Çeşme, üzerinde yer alan inşa kitabesine göre, H.1052-M.1642 tarihinde Mehmet Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.

Bağımsız çeşmeler grubuna giren eserin günümüzde cephelerinin üzerleri sıva ile kapatılmıştır. Yuvarlak kemerli çeşme nişinin önünde taş yalak yer almaktadır. Çeşmenin ayna taşında iki lüle deliği bulunmaktadır. Ayna taşının üzerinde dört satır halinde geliş güzel yazılmış inşa kitabesi konulmuştur (Fot.2. 9).

Transkripsiyon:

Es-habü'l-hayrat

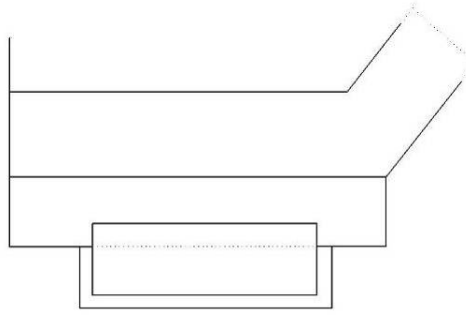
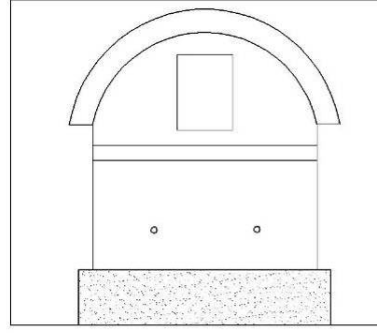
Mehmed Ağa

Sene 1052

Kitabe Vezirköprü'de Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa edilmiş eserler üzerinde yer alan en erken tarihli kitabe olması açısından son derece önemlidir.

Fot.2.8. Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi

Plan.2.4. Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi (M.Sami Bayraktar'dan)

Fot.2.9. Çeşme İnşa Kitabesi

2.1.2.2.Malatya-Hekimhan

2.1.2.2.1.Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Malatya'nın Hekimhan³⁹¹ ilçesinde, Köprülü Mehmet Paşa Mahallesi'nde yer alan caminin, batısında Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilmiş olan Hekimhan³⁹² bulunmaktadır³⁹³ (Fot.2. 10-11). Cami, giriş kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre; Köprülü Mehmet Paşa tarafından H. 1071/M. 1661 tarihinde yaptırılmıştır³⁹⁴ (Plan. 2.5-Fot.2.12). Yapının mimarı, aynı tarihte caminin batısında yer alan Hekimhan'ında onarımını yapmış olan Mimar Hasan Ağa'dır. Cami 1815 tarihinde esaslı bir onarım geçirmiştir³⁹⁵.

Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir plana sahip olan cami, harim kısmı ile önünde yer alan son cemaat mahallinden oluşmaktadır. Cami, tamamen kesme taş malzemeye inşa edilmiştir. Harim kısmının üzeri sekizgen bir kasnağa oturan merkezi kubbe ve harimin doğu ve batı yöne doğru genişlemesini sağlayan sivri kemerli tonozlarla örtülmüştür.

³⁹¹ M.1218 tarihli Hekimhan'ının (Taş Han) 1660 tarihinde Köprülü Mehmet Paşa tarafından onarılması ve Paşa'nın buraya bir cami yaptırmayı, Hekimhan'daki ilk yerleşim çekirdeğini oluşturmaktadır. Bugünkü Köprülü Mehmet Paşa Mahallesi, Hekimhan'da kurulan ilk mahalledir. (Zeki Boyraz, "Hekimhan'ın Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 8, Sayı: 1, Elazığ, 1996, s. 65). Paşa aynı zamanda buraya bir palanga, dükkânlar, ekmekçi fırını, ambarlar ve birde değirmen yaptırmıştır. Hekimhan'ının doğu duvarının güneyine bitişik olarak yaptırılmış olan hamam da kanaatimizce bu dönemlerde inşa edilmiş olmalıdır. Bazı kaynaklarda hamam Köprülü Mehmet Paşa Hamamı olarak geçmektedir. (Özgür Yücel Yakar vd **Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri İle Malatya**, Malatya, 2004, s. 134.) Fakat Paşa tarafından yaptırılmadığı, Paşanın 1661 tarihli vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Hamamdan 1654'te ilçeye gelen Evliya Çelebi bahsetmektedir. Bu da hamamın daha önceden bu alanda bulunduğuna işaret etmektedir. Hamam ile ilgili geniş bilgi için bakınız: İsmail Aytaç, **Malatya ve Yöresi'ndeki Türk İslam Yapıları**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1998, s. 111-112.

³⁹² Hekim Han'la ilgili geniş bilgi için bakınız: Kurt Erdmann, **Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts**, Berlin, 1961, s. 63-67;İsmail Aytaç, **Malatya ve Yöresi'ndeki Türk İslam Yapıları**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1998, s. 46-51.

³⁹³ Hekimhan kapalı ve açık avlu olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Kapalı kısım giriş kapısı üzerinde Arapça, Süryanice ve Ermenice olarak yazılmış H. 615/M. 1218 tarihli inşa kitabesi bulunmaktadır. Kitabeye göre kapalı kısım I. İzzettin Kaykavus döneminde Malatya'lı Hekim Hasan oğlu Salim tarafından inşa ettirilmiştir. Avlu kısmı ise avluya girişi sağlayan güney kapı üzerinde yer alan üç satırlık kitabeye göre Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaaddin Keykubat tarafından inşa ettirilmiştir. Yapı günümüze kadar birçok onarım ve tadilat geçirmiştir. Kapalı kısım giriş kapısının doğusunda yer alan üç satırlık Arapça kitabeye göre yapı H. 1071/M. 1660 tarihinde Köprülü Mehmet Paşa tarafından Hasan Ağa adlı bir mimara onartılmıştır.

Anlamı:

"Bu Han al-Hekim adında eski bir ribattır. Sultan İbrahim Han oğlu Sultan Mehmet zamanında, büyük vezir Mehmet Paşa onarttı. 1071 senesinin Muharrem ayı Onaran Hasan Ağa"

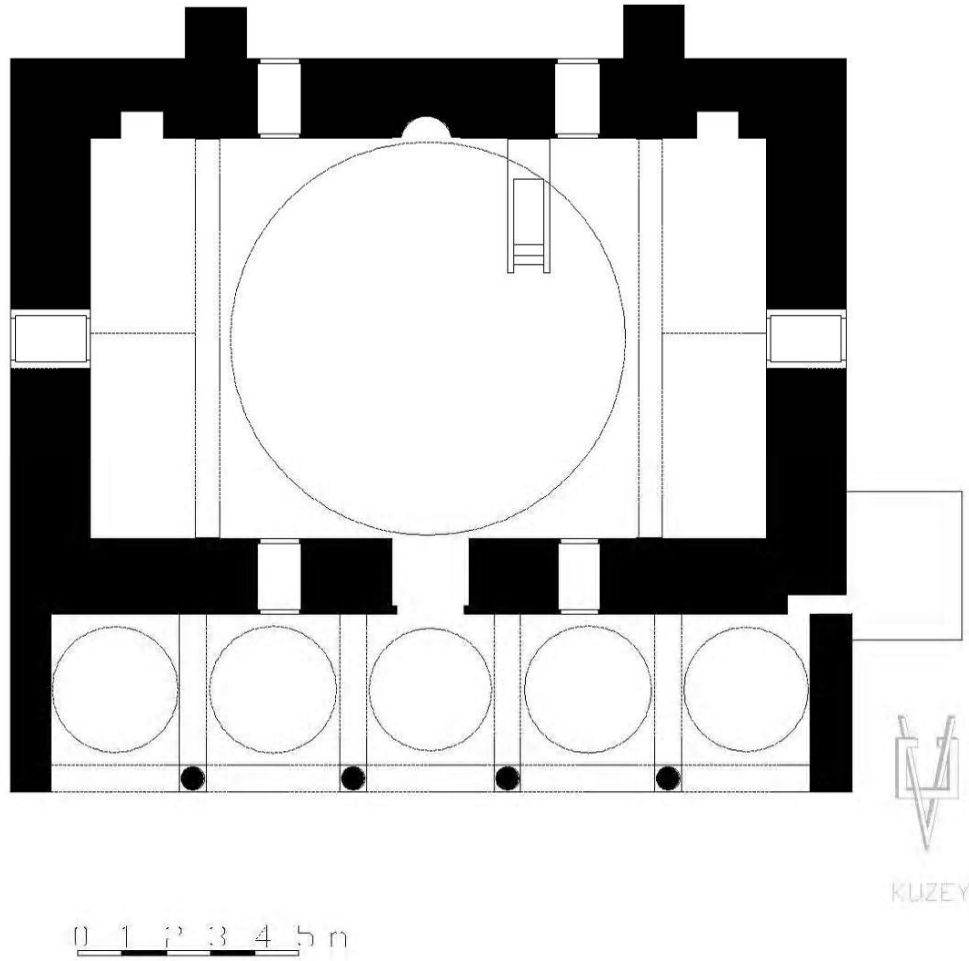
³⁹⁴ Köprülü Mehmet Paşa'nın H. 1071-M. 1661 tarihli vakfiyesinde "...vilayeti mezburede Malâtiyye Sancağı'nda Akçadağ Nahiyesi'nde Han-ı Hekim dimekle ma'rûf mevzi'de müceddeden bina ettirdüğüm cami-i şerif ve Hânı ve palangayı ve on bab dekakini ve bir bab itmekçi fırını ve iki anbar ve bir bab değirmeni ..." Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 3/2446, V.14b.

³⁹⁵ Özgür Yücel Yakar vd., **Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri İle Malatya**, Malatya, 2004, s. 134.

Son cemaat mahallinin üzeri pendentiflerle geçilen beş adet küçük kubbe ile kapatılmıştır.

Harimi örten kubbe ve tonozların ağırlıkları cephe duvarlarına verilmiş ve böylelikle beden duvarları ortalama 180 cm. lik bir kalınlıkta inşa edilmiştir. Bu uygulama cepheler üzerinde pencere açılmasını zorlaştırmış ve yapının harim kısmının basık ve karanlık olmasına sebep olmuştur. Doğu ve batı cephelerde altı üstlü dikdörtgen formlu ikişer adet pencere yerleştirilmişken, güney cephede statik sorunlardan dolayı, sadece iç tarafta mihrabın sağına ve soluna gelecek şekilde birer adet dikdörtgen pencere açılabilmiştir (Fot.2. 13). Ayrıca cephede yer alan pencerelerin hemen bitişiklerine birer adet payanda yapılmıştır. Batı cephede de cephenin kuzeyine birleştirilen minare aynı zamanda cephede bir payanda görevini üstlenmektedir.

Plan.2.5. Malatya-Herkimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi (S.Murat Topçu)

Diğer cephelere nazaran kuzey cephe, son cemaat mahallinin varlığı ile kütleellikten biraz daha uzaktır (Fot.2. 14). Beş bölümlü son cemaat mahallinin, harim giriş kapısının bulunduğu ortadaki bölümü, cami avlusundan iki basamak yükseklikte yer alırken, yan bölümler orta bölümden daha yüksek tutulmuşlardır. Bölümlenmeyi sağlayan hafif sivri kemerler güneyde caminin kuzey duvarı içerisinde gömülü olan üzenkilere oturtulmuşken kuzeyde, dört yekpare taş sütun tarafından taşınmaktadır.

Caminin harimine girişı sağlayan basık kemerli kapının üzerinde üç satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır (Fot.2. 15).

Kitabe:

Yaptı bu camii Şerif-i yümnile hayr-i şedd edüp/ Sadrazam Köprülü ..... Muhammed Paşa

Gördü latif dedi tamir eyleyüp tarihini/“Ahsenallahü iley-kum yeser Allahu ma’sa

Vadva bina fi sene 71 Hasan Ağa Nazır /Kebenhü /Kad vaka’al ferah fi sene 72.

Basık kemerli giriş kapısından geçilerek caminin harim kısmına girilmektedir. Harimin üzeri ortada merkezi bir kubbe ve mekanı doğu ve batıya doğru genişleten sivri tonozlarla örtülmüştür (Fot.2.16). Harim güney ve kuzeyde ikişer adet dikdörtgen pencere ve batı ve doğuda yer alan alttakiler dikdörtgen üsttekiler yuvarlak kemerli ikişer adet pencere ile aydınlatılmaktadır(Fot.2.17). Harimin güney cephesi üzerinde doğuda ve batıda birer adet dolap nişı bulunmaktadır.

Caminin mihrabı harimin güney cephesinin tam ortasında yer almaktadır (Fot.2.18). Mihrap tamamen kesme taş ile inşa edilmiş olup oldukça sade bir işçilikle ele alınmıştır. Caminin minberi de mihrap gibi tamamen kesme taştan inşa edilmiştir (Fot.2.19). Minber üzerinde de her hangi bir bezeyici öge bulunmamaktadır.

Fot.2.10. Malatya-Hekimhan

Fot.2.11. Malatya-Hekimhan Avlu Kısımlı

Fot.2.12. Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Fot.2.13. Köprülü Mehmet Paşa Camisi Güney Cephe

Fot.2.14. Köprülü Mehmet Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli

Fot.2.15. Köprülü Mehmet Paşa Camisi İnşa Kitabesi

Fot.2.16. Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim Doğu Cephesi

Fot.2.17. Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim

Fot.2.18. Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrap

Fot.2.19. Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi Minber

2.1.2.3.Amasya-Gümüşhacıköy

2.1.2.3.1.Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Gümüşhacıköy ilçe merkezinde, Merzifon Caddesi üzerinde yer alan cami üzerinde inşa yada onarım kitabeleri bulunmamaktadır (Plan.2.6-Fot.2. 20). Fakat Köprülü Mehmet Paşanın H.1070-M.1660³⁹⁶ ve H.1071-M. 1661³⁹⁷ tarihli vakfiyelerinde, Gümüşhacıköy'deki vakıf eserleri sıralanırken bu camiden bahsedilmektedir. Cami vakfiye tanzim edilmeden kısa bir süre önce inşa edilmiş olmalıdır. Yapı Köprülüzade Abdülbaki Bey tarafından H. 1170-M. 1756 tarihinde onartılmıştır³⁹⁸. Yine Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan H. 1311-M. 1893 tarihli bir belgeden caminin bölge halkı tarafından, esaslı bir onarıma tabi tutulduğu anlaşılmaktadır³⁹⁹. Bugün ibadete açık olan cami 1948–1950 yılları arasında görmüş olduğu tadilatla günümüzdeki şeklini almıştır⁴⁰⁰ (Fot.2. 21-22). Fahriye Bayram caminin bu onarımlar esnasında orijinal planından oldukça uzaklaştığını belirtmektedir⁴⁰¹.

³⁹⁶ "...ve yine vilayeti mezburede Sivas eyaletinde Gümüş Kazas'ına tabi Hacıköyü demekle meşhur karyede muceddeden bina eylediğim cami-i şerif, ve mekteb ve hanı...". **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 1/2444, V.7a.**

³⁹⁷ "...ve yine vilayeti mezburede Amasiyye sancağında vaki Gümüş kazasına tabi Hacıköyü demekle ma'ruf karyede muceddeden bina ettirdiğim cami-i şerif, ve mektebi latif, ve iki hanı, ve iki halvetli bir hamamı ve bir bab etmekçi fırını ve bir bab nalbant dükkanı ve on sekiz aded dahiliyye ve hariciyyeli kargir dekakini ve mütevellî sakin olmak için bir bab menzili ve hatip için bir bab ve müezzinler için iki bab mal'umul hudud menzilleri ve sancağı mezburda vaki kedeğra...". **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.13a**

³⁹⁸ Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsamettin, **Amasya Tarihi**, C.I, İstanbul, H.1327-1330, s. 354.

³⁹⁹ Köprülü Mehmet Paşa Camisi'nin imari-i inşasına 31.000 kuruşun hazine-i evkafı hümayunlarından aliye-i seniyye-i mülükaneleriyle ez-senev ihya ve şadan buyurulmuş meblağ-ı mezkur ile kum ve taş ve sair mesarifatı ahalimizin bit-tedarik ianesiyle kargirden gayet rasin-i edilmiş surette büyük ve küçük sekiz kubbe üzerine inşa ve itmamı kavs-i garibeye gelip ancak kubbeleri üzerine dönecek kurşun masrafına vakt-i ali fakiranemiz müsaid olmadığından kurşunsuz bırakılır ise yaş-yağmurdan harab ile sarf edilen mesarifin mahfini mücip olacağından kasabamıza yarım saat Hacıköyü maden-i hümayun ambarında müdahhar 1000000 kuyye-i mütecaviz kurşundan on sekiz bin kuyyesinin eltaf-i ataleti seniyye-i cenab-i cihan banileri alel-aline limayet-i inayet ve ihsanane müsaade-i diyametade-i cenab-i zilallahilerinin sezaven ile yeni baştan ihya buyrulması hususunun...". **Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İrade-i Hususu, 1313. R/72.**

⁴⁰⁰ Caminin harim kısmının kuzeyinde yer alan ayaklardan doğudaki ayağın güney yüzü üzerinde "vaka-i inşa-el-cami-i behire Eshabe'l-hayrat 1948-1950" ibaresi yağlı boya ile zemin üzerine yazılmıştır.

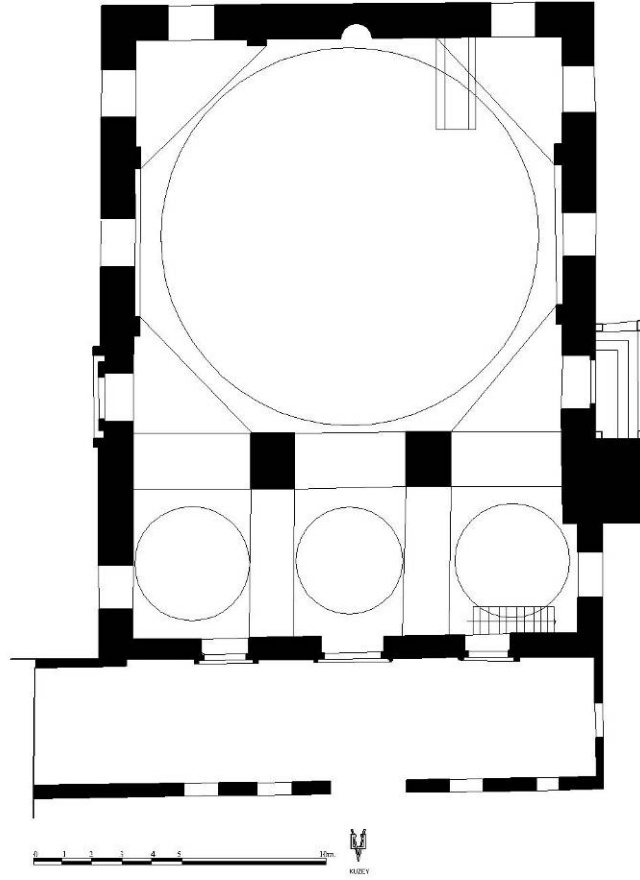
⁴⁰¹ Yazar, V.G.M. Abide ve yapı işleri dairesinde bulunan onarım öncesi fotoğraflardan yola çıkarak, orijinalinde yapının kemer ve üst örtüsünün tuğla malzemeden inşa edilmiş oldukları ve doğu ve batı cephelerin güneyinde, altta eksene simetrik, yarım daire kemerli birer alt sıra, üstte eksende, yarım daire kemerli iki üst sıra penceresi bulunduğunu, onarımlar sırasında sadece altta eksenin güneyinde yer alan pencerenin korunduğunu, daha güneye bir pencere; kuzeydeki pencere kapatılarak daha kuzeye bir kapı açıldığını, üst sırada yer alan çifte pencerede kapatılarak, korunana pencerenin üzerine gelecek şekilde tek pencere yapıldığını, batı cephenin kuzey bölümünde, yarım daire kemerli bir alt, üst sıra penceresi olduğunu ifade etmektedir. Fahriye Bayram, **Amasya'nın Gümüşhacıköy İlçesi ve Gümüş Nahiyesindeki Türk Devri Mimarlık Eserleri**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1994, s. 151-152.

Günümüzde cami, kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen bir plan arz etmektedir. Harim kısmının üzerini örten, sekizgen kasnak üzerine yükselen merkezi kubbe; kuzey taraftan iki yığma ayağa oturtulmuştur. Harim kısmı kuzey taraftan yığma ayaklara atılan kemerlerle kuzeye doğru genişletilmiş ve üzeri üç adet küçük kubbe ile örtülmüştür. Yapının kuzeyindeki giriş kapısı önüne bir ahşap sundurma yapılmıştır.

Yapıda inşa malzemesi olarak beden duvarlarında moloz taş; köşe bağlantıları, pencere söveleri ve minarede kesme taş malzemeye yer verilmiştir.

Yapının güney cephesi üzerinde alt sırada iki adet sivri kemerli pencere ile bu pencereleri üst kısımdan ortasına gelir vaziyette açılmış bir adet yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Batı ve doğu cephelerin alt kısımları üzerinde üçer adet sivri kemerli pencere bulunurken, üst sırada güneyden ikinci pencerenin üzerene gelecek şekilde birer adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Aynı zamanda bu cepheler üzerinde harime girişi sağlayan birer adet sivri kemerli kapı bulunmaktadır. Yapının kuzey cephesinin önüne ahşap bir sundurma eklenmiştir. Bu cephe üzerinde merkezde yer alan harime giriş kapısının doğu ve batısına birer adet sivri kemerli pencere ve üst sırada, giriş kapısı üzerinde yer alan diğer iki pencereye nazaran daha geniş tutulmuş pencerenin doğu ve batısında birer adet yuvarlak kemerli pencere vardır.

Caminin harim kısmına doğu, batı ve kuzey cepheleri üzerine açılmış sivri kemerli kapılardan geçilerek girilmektedir (Fot.2. 23).

Plan. 2.6. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi (Fahriye Bayram'dan)

Harim kısmı cepheler üzerinde açılan pencereler ile kubbe kasnağı üzerinde açılmış sekiz adet yuvarlak kemerli pencere tarafından aydınlatılmaktadır.

Harim duvarlarının üzeri sıvanmıştır. Sıva üzerine kalem işi bezemeler yapılmıştır. Bu bezemeler harimin kuzeyinde yer alan ayaklardan batıdaki ayağın, güneye bakan cephesi üzerinde yer alan kitabeye göre⁴⁰² 1950 tarihinde Mehmet Dağıstanı tarafından yapılmıştır (Fot.2. 24-25).

Yapının mihrabı güney cephenin tam ortasında yer almaktadır (Fot.2. 26). Mihrabın kavsarası kademeli bir şekilde tasarlanmıştır. Mihrabın etrafı profilli silmelerle çerçevelenmiştir.

⁴⁰² "Risam-i hattat Mehmed Dağıstanı 1370 Hicri"

Taş malzemeden yapılmış minber üzerinde yağlı boya ile yapılmış bitkisel bezemeler bulunmaktadır (Fot.2.27). Harimin kuzeyinde, doğu ve batı yönlerden ahşap merdivenlerle çıkılan kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fot.2. 28).

Fot.2.20. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Fot.2.21. 1948-50 Yılları Arasında,
Onarım Yapılmadan Önceki Hali (V.G.M.A.)

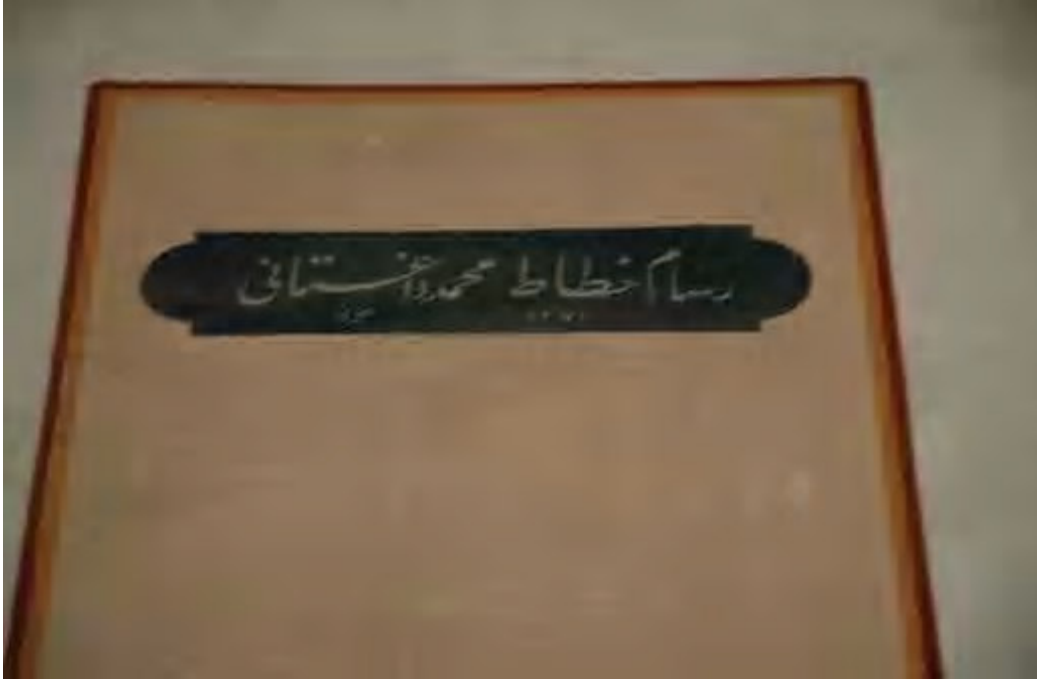

Fot.2.22. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Üst Örtü (V.G.M.A)

Fot.2.23. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim

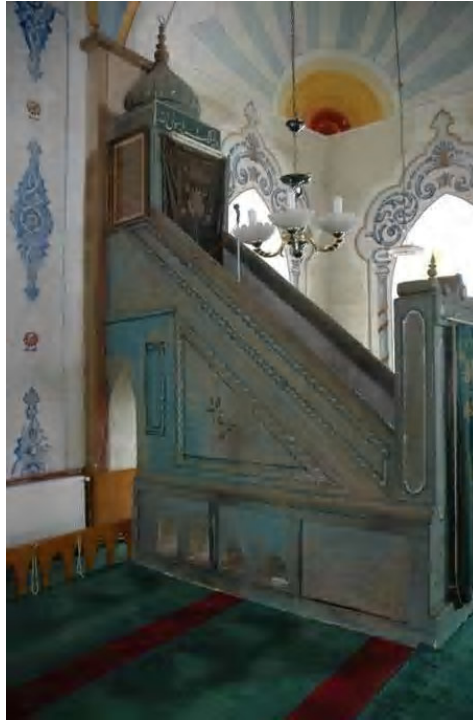
Fot.2.24. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa
Camisi Sanatçı Kitabesi

Fot.2.25. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi
1950 Tarihli Onarım Kitabesi

Fot.2.26. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı

Fot.2.27. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Minberi

Fot.2.28. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kadınlar Mahfili

2.1.2.3.2.Köprülü Mehmet Paşa Hamamı

Gümüşhacıköy ilçe merkezinde, Ekin Pazarı Mevkii, Ekin Pazarı Sokak, Hacı Nadir Baba Türbesi'nin karşısında bulunmaktadır (Plan.2.7-Fot.2. 29). Hamamın giriş kapısı üzerinde yer alan beyaz mermer kitabe gerek derz izlerinden, gerekse kitabe üzerinde yer alan bani isminden anlaşıldığı üzere buraya sonradan konmuştur⁴⁰³. Hamamın Köprülü Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığı Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde⁴⁰⁴ geçen "iki halvetli bir hamam" ibaresinden açıkça anlaşılmaktadır.

Kuzey güney doğrultudaki bir arazi üzerine yerleştirilmiş olan hamam, soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve iki adet halvet hücrelerinden oluşmaktadır (Fot.2. 30). Hamamda inşa malzemesi olarak moloz taş ve tuğla bir arada kullanılmıştır. Soyunmalık bölümünün cephe duvarlarında moloz taşlar tuğlalarla çevrelenerek kasetlenmiştir. Kubbe

⁴⁰³ Bu kitabe muhtemelen hamamın bitişiğinde yer alan halk arasında Böcükli Hamam olarak bilinen hamama aittir. Bu hamam Köprülüzaade Abdülbaki Bey'in inşa ettirmiş olduğu eserlerin anlatıldığı kısımda tanıtılacaktır.

⁴⁰⁴ "...Ve yine vilayeti mezburede Amasiyye sancağında vaki Gümüş kazasına tabi Hacı Köyü demekle ma'ruf karyede muceddeden bina ettirdiğim cami-i şerif, ve mektebi latif, ve iki hanı, ve iki halvetli bir hamamı ve bir bab etmekçi fırını ve bir bab nalbant dükkanı ve on sekiz adet dahiliyye ve hariciyyeli kargir dekakini ve mütevellî sakin olmak için bir bab menzili ve hatip için bir bab ve müezzinler için iki bab mal'umul hudud menzilleri ve sancağı mezburda vaki kedeğra....".**Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler,3/2446, 13a**

kasnağında ise üç sıra tuğla bir sıra taş, iki sıra tuğla bir sıra taş, bir sıra tuğla bir sıra taş dönüşümlü olarak kullanılmıştır.

Hamamın soyunmalık bölümünün kuzey ve doğu cephelerinin üst kısımları üzerine yuvarlak kemerli birer adet pencere açılmıştır. Soyunmalık bölümünün yuvarlak kemerli giriş kapısının üzerinde beyaz mermer üzerine yazılmış beş satırlık bir kitabe bulunmaktadır (Fot.2.31).

Tarnskripsyon:

Tarih- Hamam-ı Cedid

Binasına Sebeb Baki Bey İbn Ahmet Paşa / Vezir İbn-i Vezir İbn-i Vezir İbn-i KeremBahşa

Binanın Nazırı Olan...../ İlahi kıl bu bendeni ez'zümre-i hüşya

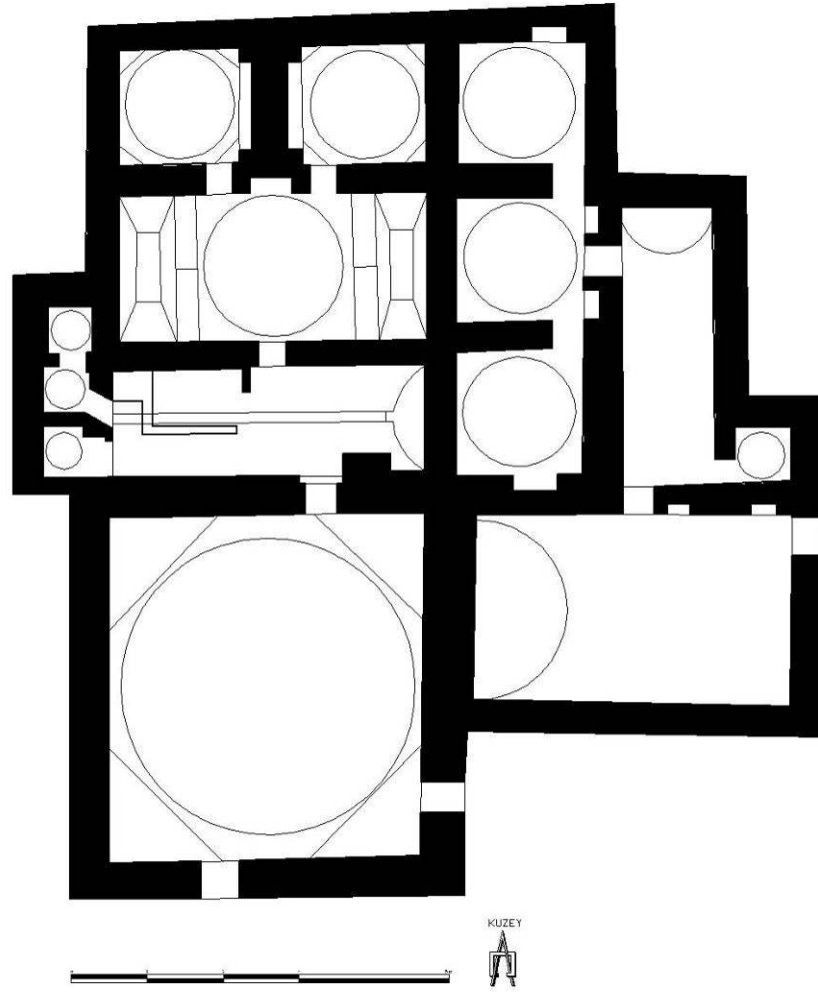
Didi Tarih-i Fikr Eyleyup Seyyid Bu Hamamın/ Bunun Gibi Bu DünyadaVakıf ve Hayır Var mı Haşa

Tarihi Diğer

Fe in Küntum Cünüben Fe'tahharu bi'lmai Fih

1175

Bu kitabenin yapıya ait olmadığı gerek derz izlerinden gerekse kitabede geçen bani isminden anlaşılmaktadır.

Plan.2.7. Köprülü Mehmet Paşa Hamamı İle
Bitişigindeki Böcükli Hamam (Fahriye Bayram'dan)

Hamamın soyunmalık bölümü kareye yakın dikdörtgen bir plana sahip olup, üzeri tromplarla geçilen ve sekizgen bir kasağa oturtulmuş kubbe ile örtülmüştür (Fot.2. 32). Kubbenin ortasında aydınlık feneri yer almaktadır (Fot.2. 33). Bölümün ortasında sekizgen formlu bir havuz yer alır. Soyunmalık bölümünün kuzey cephesi üzerinde merkezden doğuya kaydırılmış bir kapı ile ılıklik bölümüne geçilmektedir. Ilıklik, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir mekan olup, üzeri kuzey güney doğrultuda atılmış aynalı beşik tonozla örtülmüş olup, batısında üç bölümlü üzerleri kubbe ile örtülmüş hela ve traşlık kısımları yer almaktadır (Fot.2. 34). Ilıklik bölümünün kuzey cephesi üzerinde yer alan kapıdan hamamın sıcaklik bölümüne ulaşılmaktadır.

Sıcaklik bölümü doğu batı doğrultuda enine dikdörtgen tasarımlı ve iki halvetli bir plan şemasına sahiptir (Fot.2. 35). Merkezde yer alan kubbe'nin doğu ve batısına atılan sivri

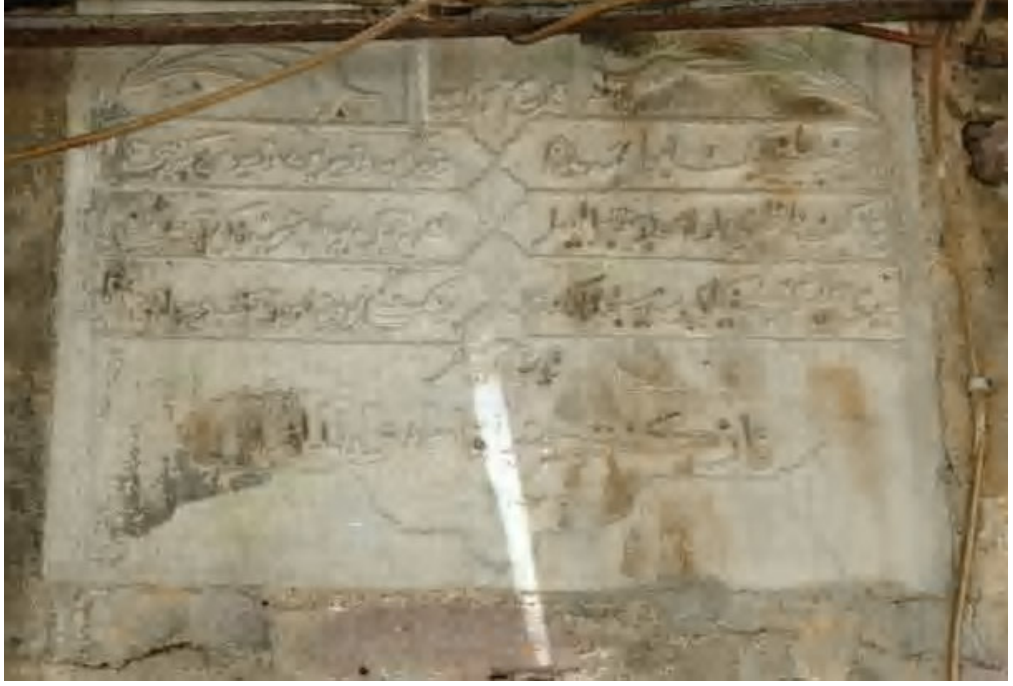
kemerler vasıtasıyla alan genişletilmiş ve doğu ve batıdaki açıklıkların üzeri tekne tonozlarla kapatılmıştır. Sıcaklık bölümünün kuzeyinde iki adet halvet hücresi bulunmaktadır. Halvet hücrelerinin üzeri kubbelerle örtülmüştür.

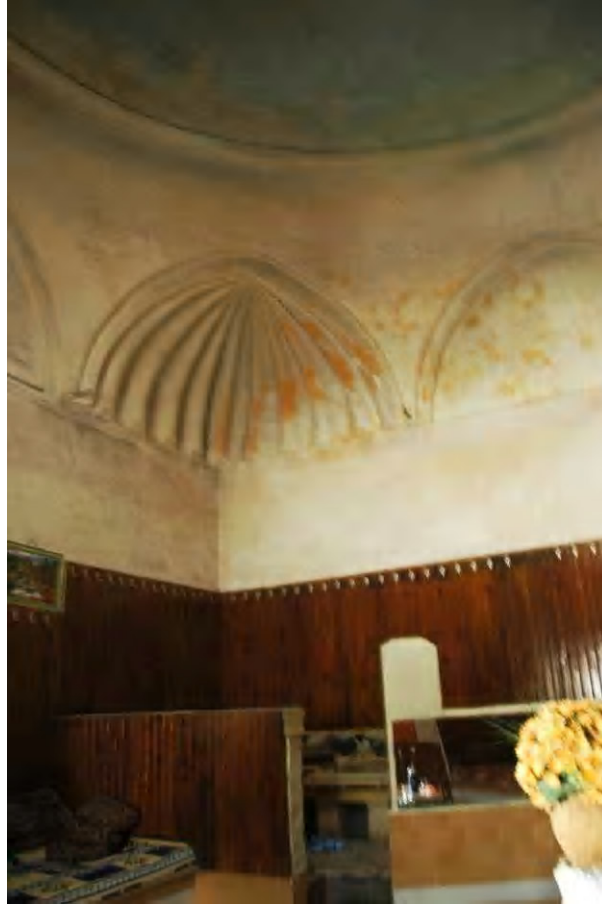
Fot.2.29. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı

Fot.2.30. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Üst Örtü Sistemi

Fot.2.31. Gümüşhacıköy Köprölü Mehmet Paşa Hamamı Kitabe

Fot.2.32. Gümüşhacıköy Köprölü Mehmet Paşa Hamamı Soyunmalık Bölümü

Fot.2.33. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Soyunmalık Mekanı Kubbesi

Fot.2.34. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Ilıklık Bölümü

Fot.2.35. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Sıcaklık Mekanı

2.1.2.3.3.Köprülü Mehmet Paşa Hanı

Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde Gümüşhacıköy'de iki adet han yaptırdığı yazılıdır. Fahriye Bayram, bu hanlardan birinin günümüze ulaşamadığını diğerinin ise arastanın güneyine bitişik olarak bulunan bazı mekanların hanlardan birine ait olduğunu belirtmektedir⁴⁰⁵ (Fot.2.36). Fakat gerek dükkânların konumu gerekse mimari yapıları bunların bir hana ait olmadıklarını ve dükkan olarak tasarlandıklarını göstermektedir. Hanlar hakkında elimizde başka bir bilgi bulunmaması herhangi bir yorum yapılmasını zorlaştırmaktadır.

---

⁴⁰⁵ Fahriye Bayram, **a.g.t.**, s. 17.

Fot.2.36. Fahriye Bayram Tarafından Köprülü Mehmet Paşa Hanı
Olarak Belirtilen Dükkânlar

2.1.2.4.Süriye-İdlip-Cisr-i Şuğur

2.1.2.4.1.Köprülü Mehmet Paşa Hanı

1648’de Cisr-i Şuğur’a gelen Evliya Çelebi şehirde küçük bir han bulunduğunu belirtmektedir (Plan.2.8)⁴⁰⁶. Evliya Çelebi’nin han hakkında başka bir bilgi vermemesinden dolayı konumuzu teşkil eden hanın bu han olup olmadığı belirsizdir. Mehmed Edip tarafından 1682 tarihinde yazılan “Menasik El-Hacc” adlı yazma eserde, hanın Köprülüzade Ahmet Paşa tarafından M. 1660-1676 tarihleri arasında yaptırıldığı belirtilmektedir⁴⁰⁷. 1723’de bölgeye gelmiş olan De la Roque, herhangi bir kitabe ya da

⁴⁰⁶ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 3. Kitap, İstanbul, 1999, s.38-39.

⁴⁰⁷ M. Fuad Köprülü, “j. Sauvaget, Les Caravanserais Syriens du Hadjdj de Constantinople (Ars Islamica, Vol. IV, 1937, p. 98-121, Haritalar, Planlar ve İlave Edilmiş Resimlerle”, **Vakıflar Dergisi**, S.2, 1942, s.470.

kaynak göstermeden hanın Fazıl Ahmet Paşa tarafından inşa edilmiş olduğunu ileri sürmektedir⁴⁰⁸. Sauvaget de, De la Roque'den alıntı yaparak hanın, Köprülü Ahmet Paşa tarafından 1660-1676 tarihleri arasında inşa edilmiş olabileceğini belirtmektedir⁴⁰⁹. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın H. 25 Safer 1089-M. 18 Nisan 1678 tarihli vakfiyesinde Cisir-i Şuğur'da herhangi bir eser yaptırdığına dair bir bilgi bulunmamaktadır⁴¹⁰. Nour, İbrahim Al-Hayari'den alıntı yaparak, tarih vermeden hanın Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa edildiğini belirtmektedir⁴¹¹. Yukarıdaki bilgiler ve Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinden hareketle hanın, Köprülü Mehmet Paşa'nın Trablusşam valisi olduğu 1654 ile vefat ettiği M.1660 tarihleri arasında yaptırıldığı tarafımızca düşünülmektedir. 1696'da Cisir-i Şuğur'a gelen Maundrell, şehirde büyük ve çok görkemli bir handa konakladığını ve hac mevsimi olmasından dolayı hanın çok kalabalık olduğunu ifade etmektedir⁴¹². Muhtemelen Maundrell'in bahsetmiş olduğu han konumuzu teşkil eden Köprülü Mehmet Paşa Hanı olmalıdır.

Günümüzde handan geriye sadece kuzeyinde yer alan giriş kapısı ile onun doğu ve batısında sıralanmış sokağa açılan ve orijinal olmayan dükkânlar ulaşabilmiştir (Fot.2. 37). 1937 yılında bölgeyi dolaşan ve Beyhan'dan (Belen) başlayarak Şam'a kadar hac güzergahı üzerindeki hanlarla ilgili bir çalışma hazırlayan J. Sauvaget, çalışmasına bu hanı da dahil ederek, hanın rölöve planını çıkartmıştır⁴¹³. J. Sauvaget, sağlam bir şekilde gördüğü handan bahsederken, giriş kapısı üzerinde iki satırlık bir onarım kitabesinin yer aldığını ifade etmektedir. 02.02.2009 tarihinde yerinde incelediğimizde, kitabenin aynı yerde olduğu, fakat günümüzde çarşı olarak kullanılan mekânın üstünü örtmek için oluşturulan çatının saç levhalarından dolayı kitabenin kapatıldığı, görüştüğümüz esnaflar tarafından bize bildirilmiştir. Bu nedenle kitabeyi görmemiz mümkün olmadı. Sauvaget'in okuduğu iki satırlık kitabe şu şekildedir.

Transkripsiyon:

“Djaddada hadhal-khan bi-l'amr-i l-'ali ser-i bawwabin

⁴⁰⁸ Jean De Laroque, *Voyage de Syrie et du Mont-Liban*, Amsterdam, 1723,s.198.

⁴⁰⁹ Jean Sauvaget, *Les Caravanserais Syriens du Hadjdj de Constantinople*, *Ars Islamica*, Vol. IV, 1968, s.109.

⁴¹⁰ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 4/2447.** Bu vakfiyenin bir nüshası da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. **V.G.M.A.,Defter No: 580, Sıra No: 78, Sayfa: 140.**

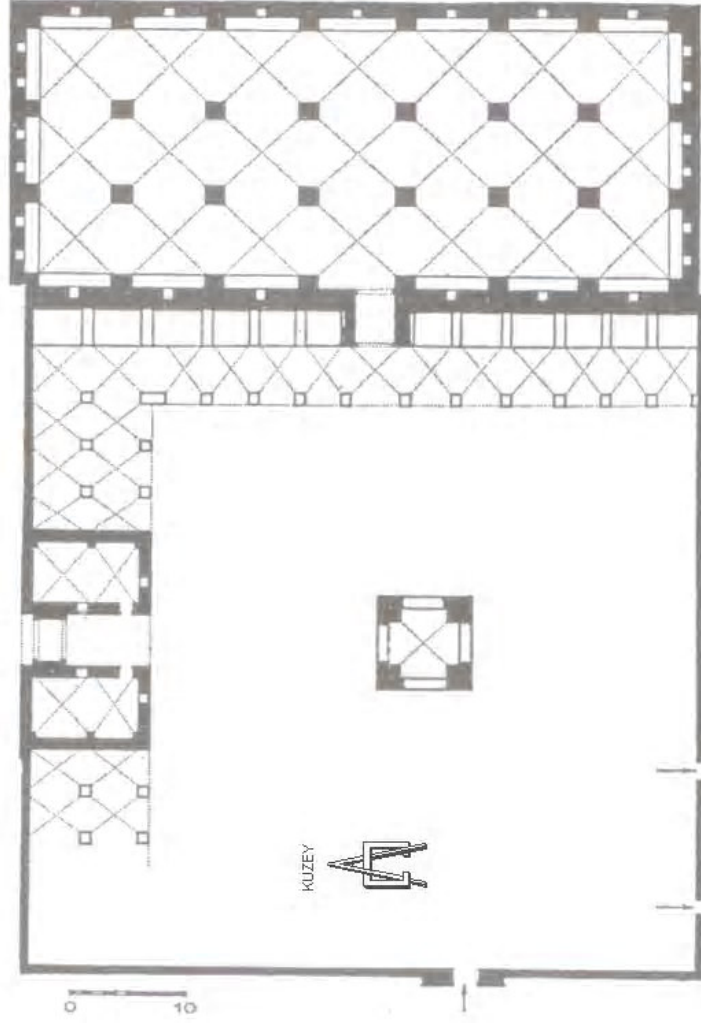
⁴¹¹ A. Abdel Nour, *a.g.m.*,s. 180.

⁴¹² Christopher Smart vd, *a.g.e.*, s. 3-4

⁴¹³ Jean Sauvaget, *a.g.m.*,s.109.

Al-hadjdu İsmâ'il Agha sherif-zade, sanat 1242⁴¹⁴

Bu kitabeye göre yapı, El-Hac İsmail Ağa Şerifzade tarafından H. 1242/M.1826 tarihinde onarılmıştır.

Plan.2.8. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hanı (Sauvaget'ten)

Sauvaget'in çizdiği plana göre han, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup kapalı ve açık iki kısımdan oluşmaktaydı. Kapalı kısım kuzey-güney yönde uzanmakta ve merkezde yer alan iki sıra halindeki 12 paye ile mekân derinlemesine yedi bölüme

⁴¹⁴ Kitabeye Sauvaget'ten alıntılanmıştır. Jean Sauvaget, **a.g.m.**,s.109.

ayrılmıştı. Avlu kısmının batı ve güneyinde revak sıraları yer alırken, avlunun ortasında mescit bölümü bulunmaktaydı⁴¹⁵.

Günümüzde sadece hanın avlusunun güneyinde yer alan giriş kapısı orijinal bir şekilde ayakta durmaktadır (Fot.2. 38). Giriş kapısının batısında altı adet ve doğusunda beş adet dükkan bulunmaktadır. Dükkânlarda yapılan incelemeler neticesinde orijinal olmadıkları anlaşılmıştır. Zaten Sauvaget'ın çizmiş olduğu hanın rölöve planında da bu dükkânlar gözükmemektedir.

Hanın güneydeki giriş kapısı günümüzde manav dükkânı olarak kullanılmaktadır. Tamamen kesme taşla örülen kapı oldukça düzgün bir işçilik yansıtmaktadır. Sivri kemerli eyvan şeklinde düzenlenen giriş kısmı içe doğru daraltılmış ve oluşturulan sivri kemerli bir açıklıkla hanın avlusuna açılan giriş holüne geçilmektedir. Bu mekanın üzeri güneyde çapraz tonozla kapatılmışken kuzeyde muhdes bir beton bölüm eklenerek kuzeye doğru genişletilmiştir.

Giriş kapısının etrafı birbirinin devamı olan çeşitli geometrik ve bitkisel bezemelerle oluşturulmuş bezeme kuşağı ile çevrelenmiştir.

Sauvaget, hanın avlusunun etrafını çevreleyen revaklı bölümlerin dükkân olarak kullanılmış olabileceğini ileri sürmektedir⁴¹⁶. Bu görüşe Zeynep Nayır karşı çıkmakta, bunun han mimarisine özgü bir kullanım olmadığını belirtmektedir⁴¹⁷. Nayır, uygulamanın bölgedeki iklim koşullarından dolayı avluya açık sofalar olarak kullanılmak üzere düzenlenmiş olduklarını belirttikten sonra, girişin doğu ve batısında yer alan hücrelerin ise görevlilere ait odalar olabileceğini ifade etmektedir⁴¹⁸. Günümüze ulaşmayan bölümler için kazı yapmadan herhangi bir yorum yapmak mümkün gözükmemektedir.

Sauvaget ve Nayır, avlunun kuzeyinde yer alan giriş kapılarının zaman içinde yok olan imaret ve darüşşifaya açılan kapılar olabileceğini belirtmektedirler⁴¹⁹. Köprülü, bu uygulamanın Türk kervansarayları hakkındaki bilgilerimiz doğrultusunda doğru

⁴¹⁵ Mescidin hanın avlusunda bulunduğu Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde açıklanmaktadır. "...ve hanın havlusu dahilinde olan mescid-i şerifte bir salih ve alim kimesne imam olup yevmi sekiz akçeye mutasarrıf ola...". **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 3/2446, V.41a.**

⁴¹⁶ Jean Sauvaget, **a.g.m.**, s.109.

⁴¹⁷ Zeynep Nayır, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1975, s. 223.

⁴¹⁸ Zeynep Nayır, **a.g.e.**, s. 223.

⁴¹⁹ Jean Sauvaget, **a.g.m.**, s.109; Zeynep Nayır, **a.g.e.**, s. 223.

olacağını ifade etmektedir⁴²⁰. Yapının bitişiğinde dariüşşifanın bulunduğu dair tek bilgi veren kişi 1723'te bölgeye gelen De la Roque'dir⁴²¹. De la Roque burada fakir ya da özürlülerin tedavi edildiklerini bildirmektedir. Yine yapının bitişiğinde bulunan ve gelen yolculara bedava yemek verilen imareten ilk defa M. 1696'da bölgeyi ziyaret eden Maundrell bahsetmektedir⁴²². Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan H.1255-M.1839 tarihli bir belgede geçen, "*Vakf-ı Şuğur Kasabası'nda sadr-ı esbak Köprülü Mehmed Paşa'nın yaptırdığı imarete muayyen buğdayın nısfını fukaranın tayinatını kesmek suretiyle zabt-ı sabık Mehmed Ağa ketm eylediğinden lazım gelen muamelenin yapılmasına dair*", bilgiden hareketle İmaret'in 19.yy ortalarında mevcut olduğu ve faal olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır⁴²³.

Fot.2.37. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hanı Giriş Kapısı

⁴²⁰ M. Fuad Köprülü, **a.g.m.**,s. 470.

⁴²¹ Jean De la Roque, **a.g.e.**,s. 198

⁴²² Christopher Smart vd, **a.g.e.**,s. 3-4.

⁴²³ B.O.A. Cevdet Belediye: 104/5171

Foto. 2.38. Giriş Kapısı Kemerı Üzerinde Yer Alan Bezemelerden Detay

2.1.2.4.2.Köprülü Mehmet Paşa Hamamı

Hanın kuzey-doğusunda yaklaşık 100 m. uzaklıkta yer alan hamam günümüzde de aynı işlevle kullanılmaktadır (Plan.2.9-Fot.2. 39). Hamam, Önünden geçen caddenin üzerinde yer alan dükkânların arkasında kaldığından cadde üzerinden görülmez. Hamamın üzerinde inşa ve onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Fakat Köprülü Mehmet Paşa'nın yukarıda bahsettiğimiz vakfiyesinden hareketle yapının Paşa tarafından M.1654-M.1660 tarihleri arasında inşa ettirilmiş olduğu anlaşılmaktadır⁴²⁴. Doğu-batı doğrultusundaki hamam soyunmalık, soğukluk, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Soyunmalık, sıcaklık ve halvet hücrelerinin üzeri kubbe, soğukluk mekanının üzeri ise tekne tonozla örtülmüştür. Yapıda inşa malzemesi olarak düzgün olmayan kesme taş malzeme kullanılmıştır.

⁴²⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 3/2446, V.15a.

Hamama güney doğu köşesinde yer alan düz atkılı kapıdan girilmektedir (Fot.2. 40). Kapıdan girildikten sonra hamamın soyunmalık mekanına ulaşılır. Soyunmalık bölümünün üzeri pendentiflerle geçilen kubbe ile örtülmüş olup mekanın kuzey ve güneyinde sivri kemerli iki eyvan bulunurken doğu ve batıda 72 cm. derinliğinde nişler oluşturulmuştur (Fot.2. 41). Soyunmalık mekanını örten kubbenin ortasında aydınlık feneri ile kasnağında dikdörtgen biçimli dört küçük pencere yer almaktadır. Mekanın ortasında, kubbenin tam altında sekizgen planlı fiskiyeli bir havuz bulunmaktadır. Soyunmalık mekanı kuzey, güney ve batı yönden 75 cm. yüksekliğindeki taş sekilerle çevrelenmiştir. Kuzey ve batı yöndeki sekilerin alt kısımlarında, Anadolu'daki hamam örneklerinde XVI.yy dan sonra karşımıza çıkmaya başlayan kaş kemerli ayakkabılıklara yer verilmiştir⁴²⁵ (Fot.2. 42). Mekanın zemini sal taşlarıyla örülmüştür.

Soyunmalık mekanının güneybatı köşesine bitişik olarak yerleştirilen basık kemerli kapı ile soğukluk (ılıklik) mekanına geçilir (Fot.2. 43). Soğukluk mekanı iki kısımdan meydana gelmektedir. Giriş kısmı doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup, mekânının üzeri tekne tonozla kapatılmıştır (Fot.2. 44). Tekne tonozun üzerine 22 adet ışık gözü açılmıştır. Mekânının güney cephesi üzerinde gelişigüzel açılmış ve orijinal olmayan bir adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Bu kısmın güneydoğusunda düz atkılı bir kapı ile girilen hela bölümü yer almaktadır. Mekanın kuzey cephesinin batısında yer alan basık kemerli kapı ile soğukluğun diğer bölümüne geçilmektedir (Fot.2. 45). "L" şeklinde düzenlenmiş olan mekanının giriş bölümünün üzeri tekne tonozla kapatılmış, mekan kuzeye doğru, doğu-batı doğrultuda atılmış bir yuvarlak kemerle genişletilmiştir. Kuzeydeki kısım doğu-batı doğrultuda uzatılarak üzeri aynalı tonozla kapatılmıştır. Her iki tonoz üzerine de 18'er adet ışık gözü açılmıştır. Mekanın güneyinde yer alan bölümün doğu cephesi önünde 72 cm genişliğinde 75 cm yüksekliğinde taş bir seki yer almaktadır. Kuzeydeki bölümde ikisi kuzey duvarda biri batı duvarda olmak üzere üç taş kurna bulunmaktadır (Fot.2. 46). Soğukluk mekanında kurna uygulaması ile Anadolu'da XIV.yy'dan sonra inşa edilmiş hamamlarda karşılaşılmaktadır⁴²⁶.

Soğukluk mekanının batısında yer alan basık kemerli kapıdan geçilerek hamamın sıcaklık bölümüne girilir (Fot.2. 47). Sıcaklık mekanı üç eyvanlı iki halvet hücreli bir plan şemasını yansıtır. Sıcaklık bölümünün üzeri pendentiflerle geçilen kubbe ile kapatılmış, mekanın aydınlatılması kubbe üzerine açılan 41 adet ışık gözü ile

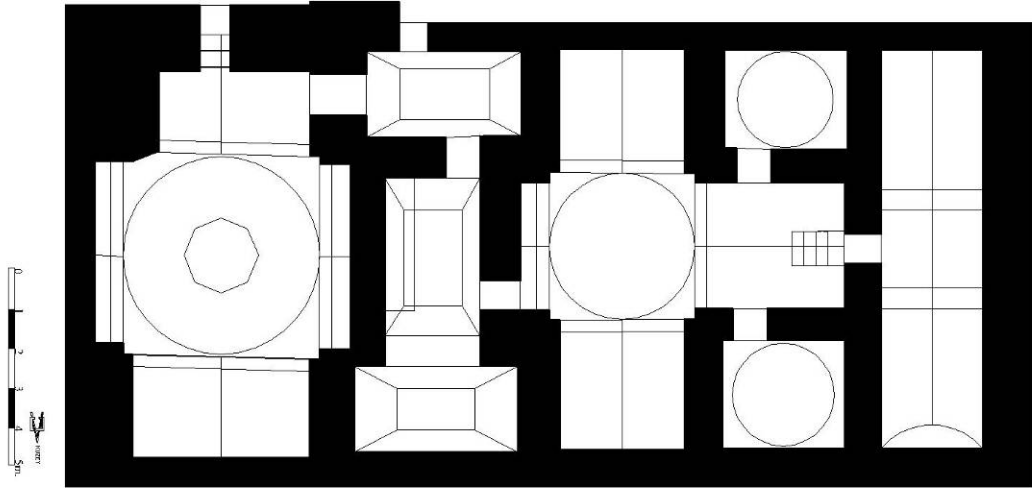
⁴²⁵ Yılmaz Önge, **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995, s.22

⁴²⁶ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s.24.

sağlanmıştır (Fot.2.48). Eyvanların üzeri sivri tonozlarla örtülmüştür (Fot.2. 49). Sıcaklık mekânının ortasında göbek taşı bulunmamaktadır. Güney ve kuzeydeki eyvanlarda ikişer taş kurna yer almaktadır. Batıdaki eyvanın su deposu ile birleştiği cephe üzerinde, su deposundaki suyun kontrol edilmesini sağlayan pencereye çıkmak için yapılmış muhdes dört basamaklı bir merdiven bulunmaktadır.

Batıdaki eyvanın kuzey ve güney cepheleri üzerinde yer alan yuvarlak kemerli kapılardan geçilerek halvet hücrelerine girilmektedir (Fot 50). Halvet hücrelerinin üzeri kubbelerle örtülmüştür. Kubbelerin üzerine 37’şer ışık gözü açılarak halvet hücreleri aydınlatılmaktadır. Hücrelerde ikişer taş kurna bulunmaktadır.

Hamamın su deposunun üzeri kuzey-güney doğrultuda atılmış beşik tonozla örtülmüştür. Külhan kısmı harap olup, önünde üç bölümlü bir ambar kısmı yer almaktadır (Fot.2. 51). Bu kısım yöre halkından edinilen bilgilere göre tezek ambarı olarak kullanılmaktaydı⁴²⁷.

Plan.2.9. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı (S. Murat TOPÇU)

⁴²⁷ 02.02.2009 tarihinde hamamın işletmecisi olan Nejdet Hac Salih beyle yapılan mülakattan.

Fot.2.39. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı

Fot.2.40. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Giriş Kapısı ve Soyunmalık Mekanı

Fot.2.41. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Soyunmalık Bölümü Geçiş Öğeleri ve Sekiler

Fot.2.42. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Ayakkabı Nişleri

Fot.2.43. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Soğukluk (Ilkılık) Mekanının Güney Bölümü

Fot.2.44. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Ilkılık Mekanı Güney Bölümü Üst Örtüsü

Fot.2.45. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Soğukluk Mekanının Kuzey Bölümü

Fot.2.46. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Soğukluk Mekanında Bulunan Kurnalar

Fot.2.47. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Sıcaklık Bölümü

Fot.2.48. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Sıcaklık Bölümü Kubbesi Üzerindeki Işık Gözleri

Foto. 2.49. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Sıcaklık Bölümü Eyvanı

Fot.2.50. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Sıcaklık Bölümü Batı eyvanı ve Güneydeki Halvet Hücresi

Fot.2.51. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı
Ambar Bölümü

2.1.2.4.3.Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Cami, hanın 100 m. kuzeybatısında yer almaktadır (Fot.2. 52). Günümüzde ibadete açık olan caminin üzerinde inşa kitabesi bulunmamaktadır⁴²⁸. Fakat Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinden hareketle caminin de M.1654- 1660 tarihleri arasında inşa ettirilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde caminin harime giriş kapısı üzerinde, hanın da onarımını yapmış olan El-Hac İsmail Ağa Şerifzade tarafından onarıldığını gösteren H. 1241-M.1825 tarihli onarım kitabesi yer almaktadır.

Tamamen kesme taş malzemeden inşa edilen caminin avlusuna kuzeybatıda yer alan yuvarlak kemerli bir kapıdan girilmektedir (Kroki 1). Avlunun doğu ve kuzey kısımlarında 1950 de yapılan revaklı abdest muslukları ile hela kısımları yer almaktadır (Fot.2. 53).

Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alan üzerine inşa edilen cami üç bölümlü bir son cemaat mahalli ve üzeri kubbe ile örtülen harim kısmından oluşmaktadır. Camide inşa malzemesi olarak düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Kubbe dışarıdan sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Caminin güney ve doğu cephelerinin alt kısımları, önlerinde yer alan yapılarla bitişiktir. Batı cephe üzerine, altta iki adet dikdörtgen formlu ve üstte alttaki iki pencerenin tam ortasına gelecek şekilde yerleştirilmiş bir adet

⁴²⁸ İzin alınamamasından dolayı caminin rölöve planı çıkartılamamıştır. Çalışmada caminin krokisi kullanılmıştır.

yuvarlak kemerli pencere açılmıştır. Caminin kuzeydoğusunda minare yer almaktadır. Kare bir kaide üzerine oturan minare sekizgen bir gövde ile şerefe ve külah kısmından oluşmaktadır. Şerefe kısmının üzeri ahşap sundurma ile kapatılmıştır (Fot.2. 54).

Caminin kuzeyinde yer alan son cemaat mahalli üç bölüme ayrılmıştır (Fot.2. 55). Bölümlerin üzeri pendentiflerle geçilen kubbelerle kapatılmıştır (Fot.2. 56). Mahallin batısında yer alan merdivenle minareye geçilmektedir. Mahallin ortasında yer alan bölümün güneyinde harime girişi sağlayan kapı bulunmaktadır. Kapının üzerinde ikiz pencere uygulamasına yer verilmiştir (Fot.2. 57). İkiz pencerenin altında taş levha ile oluşturulmuş bir kartuş içerisinde altı satırlık onarım kitabesi bulunmaktadır (Fot.2. 58).

Transkripsiyon:

Ma'şallah kan

Cedid-i haz'al cami-i şerif

Vakfı el-Hac Mehmet Paşa Köprülüzâde a'li

....El-Hac İsmail Ağa Şerifzâde

....fi sene i'hdi ve erba'ın ve isneyn

ve elf sene 1241

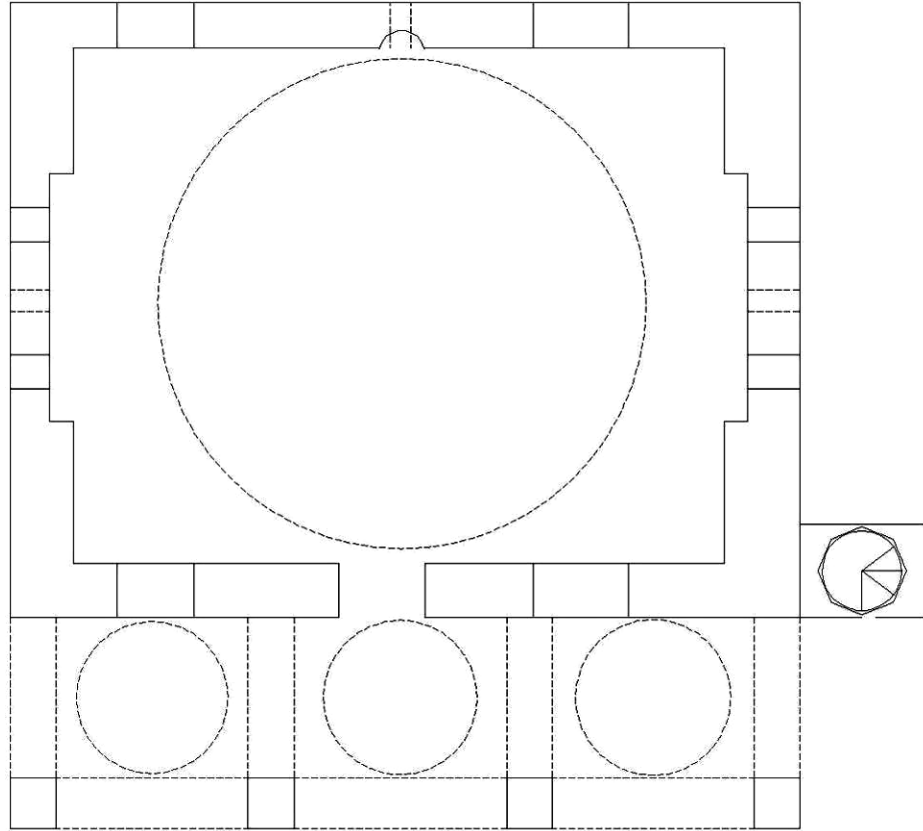
Caminin harim kısmına kuzey cephenin ortasında yer alan kapıdan geçilerek girilmektedir. Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir plana sahip olan harim, tromplarla geçilen sekizgen bir kasnağın taşıdığı merkezi bir kubbe ile kapatılmıştır (Fot.2. 59). Mekan kuzey ve güneyde oluşturulan eyvanlarla doğu batı doğrultuda genişletilmiştir (Fot.2. 60). Kubbeyi taşıyan kemerlerin başlangıç noktaları mukarnaslarla bezenmiştir. Kubbenin tepe noktası üzerinde bitkisel boyalarla yapılmış kalem işi nakışlar dikkat çekmektedir (Fot.2. 61). Mekânın aydınlatılması güney cephede altta iki, üstte ise yuvarlak kemerli bir pencere, batı ve doğudaki eyvanların duvarları üzerine açılan altta iki ve üstte bir yuvarlak kemerli pencere, kuzey cephede giriş kapısının doğu ve batısında altta ve üst seviyede birer yuvarlak kemerli pencerelerle sağlanmaktadır. Doğu ve kuzey cephede yer alan alt pencereler günümüzde kapı olarak kullanılmaktadır.

Caminin mihrabı güney cephenin merkezinde yer almaktadır (Fot.2. 62). Mihrabın kavsara kısmı beş sıra mukarnasla doldurulmuştur (Fot.2. 63). Mihrap nişinin etrafı düz yüzeyli bir bordürden sonra, oluklu ve kaval silmelerle sınırlandırılmıştır. Mihrabın

köşelik kısımları, hafif kabartma tarzında yapılmış palmet ve kıvrık dalların birbirine eklenmesiyle oluşturulmuş bitkisel bezeme kuşağı ile bezenmiştir (Fot.2. 64). Mihrabın üst kısmında doğu ve batı köşelerde harime doğru çıkma yapan konsolların üzeri saplarla birbirlerine bağlanan üç yapraklı palmetlerle bezenmiştir.

Caminin ahşap minberi orijinal değildir.

Orijinal olmayan kadınlar mahfili harimin kuzey cephesinde giriş kapısının üst kısmında yer almaktadır (Fot.2. 65). Mahfile harim içerisinde yer alan metal bir merdivenle çıkılmaktadır.

Kroki 2.1. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi (S. Murat Topçu)

Foto. 2.52. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Foto. 2.53. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Avlu Kısım

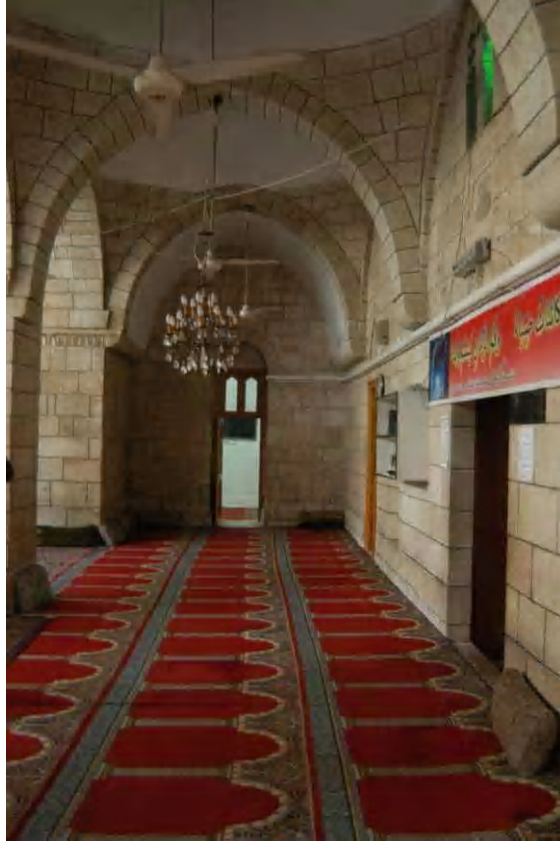

Fot.2.54. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Minaresi

Foto.2.55. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Son Cemaat Mahalli

Fot.2.56. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Son Cemaat Mahalli Üst Örtü Elemanları

Fot.2.57. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Son Cemaat Mahalli İkiz Penceresi

Foto.2.58. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi
M. 1825 Tarihli Onarım Kitabesi

Foto. 2.59. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Harim Kısmı

Fot.2.60. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Harim Batı Cephesi

Fot.2.61. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Kubbe Üzerindeki Kalemîşi Bezemeler

Foto. 2.62. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı

Fot.2.63. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrap Kavsarası

Fot.2.64. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı
Mihrap Köşelikleri ve Konsol Çıkıntısı

Fot.2.65. Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı
Kadınlar Mahfili

2.1.2.5.Bilecik-Vezirhan

Köprülü Mehmet Paşa, Bilecik iline bağlı Vezirhan Kasabası'nda (Karaoğlan-Beli) bir adet cami, bir adet mektep, iki adet çeşme, bir adet han, 20 adet dükkân, dört değirmen,

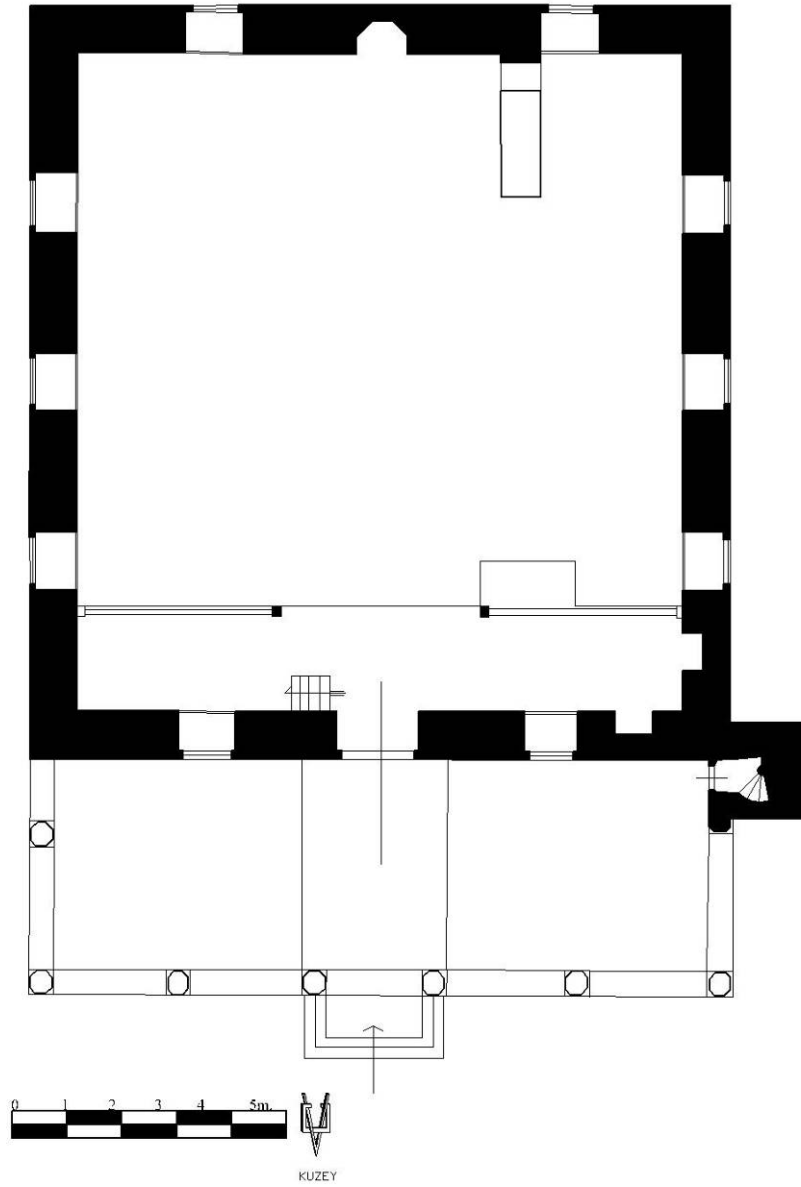
yedi kurnalı bir hamam ve bir ekmekçi fırınından oluşan bir menzil külliyesi inşa ettirmiştir⁴²⁹. Bu yapılardan günümüze sadece han ve kuzeyinde yer alan cami ulaşabilmiştir.

2.1.2.5.1. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Bilecik iline bağlı Vezirhan Kasabası'nda yer almaktadır (Plan.2.10-Fot.2. 66). Yapı üzerinde inşa yada onarım kitabesi bulunmamaktadır. Sabih Erken, yapının inşa tarihini harime giriş kapısı üzerinde yer alan ve Cumhuriyet döneminde eklenmiş Latince kitabe üzerindeki H. 1066-M.1656 tarihli kitabeye dayanarak yapının bu tarihte yapıldığını belirtmektedir⁴³⁰. Bu kitabenin yapı üzerine ne zaman konulduğu bilinmemekte ve aynı zamanda kitabe üzerinde yazılı olan H. 1066-M.1656 tarihinin hangi kaynağa dayanılarak yazıldığı da belli değildir. Bu nedenle yapı hakkında kesin bir inşa tarihi vermek yanlış olur. Yapının tıpkı bitişiğindeki Köprülü Kervansarayı ve günümüze ulaşamayan hamam ile birlikte aynı tarihlerde inşa edildiğini düşünmek daha doğru olacaktır. Bu nedenle Köprülü Mehmet Paşa'nın M.1661 tarihli vakfiyesinden hareketle yapının, M.1661 tarihinden kısa bir zaman önce inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

⁴²⁹ "...ve yine vilayet-i Anadolu'da Lefke Kazası ile Söğüt Kazası mabeyninde Karaoğlan-Beli dimekle ma'ruf mahalde müceddeden bina ettirdüğüm cami-i şerifi ve mekteb-i münifi ve iki çeşme ve hanı ve han-ı mezbur etrafında mebni 20 bab dekakini ve alat-ı lazimesinde dört göz mülk değirmeni ve çeltik dengini ve kurbunda bina ettirdüğüm yedi kurnalı bir mülk hamamı ve bir bab etmekçi fırını ve mütevellî sakin olmak için bir göz odayı..." **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.11a-11b.**

⁴³⁰ Sabih Erken, "Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi", **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski eserler**, C.II, Ankara, 1977, s. 73.

Plan.2.10. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi (V.G.M.A.)

Tek mekânlı olarak inşa edilmiş olan yapının kuzeyinde beş bölümlü son cemaat mahalli bulunmaktadır (Fot.2.67). Yapıda saçak seviyesine kadar kesme taş kullanılmış olup, saçak kısmı tuğla malzeme ile oluşturulmuştur. Caminin üzeri kırma ahşap çatıyla kapatılmıştır.

Caminin güney cephesi altta iki adet alınlık kısımları sağır olarak tasarlanmış yuvarlak kemerli pencere ile üstte yer alan iki adet sivri kemerli pencere ile hareketlendirilmiştir. Doğu ve batı cepheler birbirinin simetrisi olarak tasarlanmış ve her iki cephe üzerinde

de iki yatay sıra halinde yerleştirilmiş altta üç ve üstte üç olmak üzere altışar adet pencere bulunmaktadır.

Caminin minaresi kuzeybatı köşede yer almakta olup, tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Minareye giriş son cemaat mahalline bitişik olan doğu cephesi üzerinde yer alan yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır.

Fot.2.66. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Caminin kuzeyinde beş bölümlü son cemaat mahalli bulunmaktadır. Mahallin üzeri içeriden düz ahşap damla örtülmüş, dışarıda ise kırma çatıyla kapatılmıştır. Mahallin güneyinde yer alan harime giriş kapısının doğu ve batısında altta birer adet dikdörtgen pencere ile üstte birer adet yuvarlak kemerli pencere açılmıştır. Harime, kesme taş örgülü basık kemerli giriş kapısından geçilerek girilmektedir (Fot.2. 68).

Harimin üzeri düz ahşap damla örtülmüştür. Güney ve kuzey cephelerde dörder, doğu ve batı cephelerde altışar olmak üzere toplam yirmi dört adet pencere ile harim aydınlatılmaktadır. Pencereleer üzerinde ahşap pencere kanatları bulunmaktadır

Caminin mihrabı güney cephenin tam ortasında yer almakta olup, günümüzde ahşap lambrilerle yeniden yapılmıştır. Minber taştan yapılmış olup, orijinaldir. Minber giriş kapısını basık kemeri üzerinde yer alan taç kısmı stalâktitlerle bezenmiştir. Minber korkulukları üzerinde rozetler içerisine yerleştirilmiş on iki yapraklı çiçek motifleri yer almaktadır.

Harimin kuzeyinde ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır. Kadınlar mahfiline harime giriş kapısının doğusunda yer alan ahşap merdivenle çıkılmaktadır (Fot.2.69).

Fot.2.67. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Kuzeyden Görünüş

Fot.2.68. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim

Fot.2.69. Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Kadınlar Mahfili

2.1.2.5.2.Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı

Bilecik iline bağlı Vezirhan Kasabası'nda yer almaktadır (Plan.2.11-Fot.2. 70). Yakın tarihlere kadar harabe bir şekilde bulunan han, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilerek yeniden işlevlendirilmiştir. Han üzerinde inşa ya da onarım kitabesi bulunmamaktadır. Bu nedenle yapı hakkında kesin bir inşa tarihi vermek mümkün değildir. Zeynep Nayır, yapı hakkında Katip Çelebi'den alıntı yaparak M.1659–60 tarihlerini vermektedir⁴³¹. Sabih Erken tarih vermeksizin han'ın 16–17.yy hanlarının tipik bir örneği olduğunu ifade etmektedir⁴³². Köprülü Mehmet Paşa'nın H.1661 tarihli vakfiyesinden hareketle yapının, Zeynep Nayır'ın vermiş olduğu tarihler içerisinde inşa edilmiş olması muhtemeldir.

Yapıda inşa malzemesi olarak dış cephede tuğla ve kesme taş, iç cephede ise moloz taş malzeme kullanılmıştır. Kervansarayın üzeri çift eğimli bir ahşap çatı ile kapatılmıştır (Fot.2. 71). Çatıdan çıkıntı yapan ocak bacaları, üç sıra tuğla bir sıra kesme taşla örülmüşlerdir. Kuzey-güney doğrultuda bir alan üzerinde inşa edilmiş olan yapının girişi doğu cephenin orta kısmında yer alan üç bölümlü açıklıktan sağlanmaktadır. Kervansarayın batı cephesi önünden geçen yol kotunun zamanla yükselmesi sonucu hemen hemen saçak kısmına kadar toprak altında kalmıştır (Fot.2. 72). Kuzey cephenin doğu ve batısında ikişer adet mazgal pencere açılmış olmasına rağmen cephe sağırlıktan kurtulamamıştır. Güney cephe üzerinde sekiz adet mazgal pencere açılmış ve cephe saçak seviyesinden sonra moloz taşlarla örülmüştür. Doğru cephe aynı zamanda girişin bulunduğu cephedir. Cephe, üzerinde yer alan on dört adet payanda ile adeta bir kale havası yansıtmaktadır (Fot.2. 73). Bu cephe üzerinde payandaların aralarına rast gelecek şekilde on dört adet mazgal pencere açılmıştır. Doğru cephenin ortasında yer alan tuğla örgülü sivri kemerlerle oluşturulmuş üçlü açıklıktan geçilerek hanın içine girilmektedir (Fot.2.74).

İç mekan, üç kısımdan meydana gelmektedir. Üçlü açıklıktan geçilerek girilen bölümün kuzey ve güney cephelerinin doğusunda birer adet ocak nişi yer almaktadır⁴³³ (Fot.2. 75). Günümüzde mekanın batısına döner merdivenle çıkılan bir asma kat yapılmıştır.

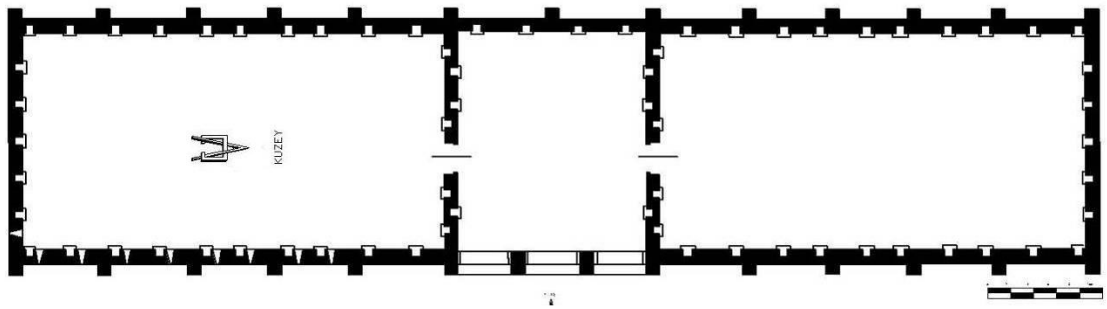
⁴³¹ Zeynep Nayır, **a.g.e.**,s.221. Nayır aynı zamanda han önünde bir avlu ve imaret olması gerektiğini belirtmektedir. Zeynep Nayır, **a.g.e.**,s.221-222.

⁴³² Sabih Erken, "Vezirhan Köprülü Kervansarayı",**Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski eserler**, C.II, Ankara,1977, s. 75.

⁴³³ Zeynep Nayır, bu mekanı "Görçenlik" olarak nitelendirmekte ve mekanın üzerinin, herhangi bir taşıyıcı ayak yada kolon kalıntısı olmamasından dolayı külah yada kubbe şeklinde düzenlenmiş olabileceğini ifade etmektedir. Zeynep Nayır, **a.g.e.**,s.222.

Orta mekanın kuzeyinde yer alan bölüme oldukça geniş tutulmuş kesme taş örgülü basık kemerli bir kapıdan geçilerek girilmektedir (Fot.2.76). Mekan günümüzde misafirhane olarak kullanılmakta olup, doğu ve batısında odalar yer almaktadır (Fot.2. 77). Mekanın doğu ve batı cepheleri üzerinde onar adet ocak nişi yer almaktadır. Güney cephede giriş kapısının doğu ve batısında ikişer adet ocak nişine yer verilirken kuzey cephede beş adet ocak nişi bulunmaktadır. Orijinalinde ocak nişlerinin önünde yer alması gereken zeminden yükseltilmiş sekiler günümüzde iç mekanın zemini altında bırakılmıştır.

Plan.2.11. Bilecik Vezirhan (V.G.M.A.)

Orta mekanın güneyinde yer alan diğer kısma yine basık kemerli kesme taş örgülü bir kapıdan geçilerek girilmektedir (Fot.2. 78). Mekan günümüzde toplantı salonu olarak tasarlanmış ve mekanın güneyine bir sahne eklenmiştir. Mekanın batısında on adet ocak nişi ile bu ocak nişlerinin hemen yanlarında yer alan on bir adet küçük niş bulunmaktadır. Doğu cephesi üzerinde yine on adet ocak nişi ile on adet küçük niş bulunmaktadır (Fot.2. 79). Güney cephe üzerinde beş adet ocak nişi ile beş adette küçük nişe yer verilmiştir. Kuzeyde giriş kapısının doğu ve batısında ikişer adet ocak nişi konumlandırılmıştır (Fot.2. 80). Bu mekanda da yeniden işlevlendirme esnasında ocak nişlerinin ön tarafında olması gereken sekiler zemin kotu altında bırakılmıştır.

Fot.2.70. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı

Fot.2.71. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı
Güneydoğudan Görünüş

Fot.2. 72. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı
Batı Cephesi

Fot.2.73. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı
Doğu Cephe

Fot.2.74. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı
Doğu Cephe Üzerinde bulunan Üç Bölümlü Giriş

Fot.2.75. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı
İç Mekan Giriş Holü

Fot.2.76. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı
Kuzey Bölüm Giriş Kapısı

Fot.2.77. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı
İç Mekanın Kuzey Kısmı

Fot.2.78. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı
İç Mekanın Kuzey Kısmı

Fot.2.79. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı
İç Mekanın Güney Kısmı

Fot.2.80. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı
Ocak Nişleri

2.1.2.6.Karabük-Safranbolu

2.1.2.6.1.Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Günümüzde Karabük iline bağlı Safranbolu ilçesinde, Çeşme Mahallesi'nde yer almaktadır (Plan.2.12-Fot.2.81). İlk olarak cami ve yanında bir mektebin inşa edilmiş olduğu Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinden anlaşılmakta, daha sonraki dönemlerde kütüphane, güneş saati ve abdest alma mekânlarının da eklenmesi ile bir manzume oluşturulmuştur. Caminin üzerinde inşa ya da onarım kitabesi bulunmamaktadır. Köprülü Mehmet Paşa'nın, Köprülü Kütüphanesi'nde yer alan H.1071-M.1661 tarihli ve 3/2446⁴³⁴ nolu vakfiyesinde geçen bilgilerden hareketle yapının Paşa tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır⁴³⁵. Yapı Aynur Durukan tarafından M.1658-1661 tarihleri arasına tarihlenirken⁴³⁶, Oktay Aslanapa yapıyı M.1661 veya daha öncesine tarihlendirmektedir⁴³⁷. Yapı üzerinde inşa kitabesi olmadığından kesin bir inşa tarihi söylenmesi zordur. Gerek Aynur Durukan gerekse Oktay Aslanapa'nın verdiği tarihler

⁴³⁴ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 3/2446.**

⁴³⁵ "... ve yine vilayet-i mezburede Bolı Sancağı'nda Taraklıborlı Kasabası'nda müceddeden bina ettirdüğüm cam-i şerif ve mekteb-i münifi ...". **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.14a-14b.**

⁴³⁶ Aynur Durukan, "Safranbolu'da Ahşap Tavanlı Camiler", **I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu 4-6 Mayıs 1999**, Ankara, 2003, s. 49. Erençül Eryüksel, **Safranbolu Şehrinde 17-19. Yüzyıl Osmanlı Camileri**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s. 15-32.

⁴³⁷ Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986, s.357.

yukarıda geçen vakfiyenin tarihi ile uyushmaktadır. Bu nedenle yapının vakfiyenin tanzim edildiği M.1661 tarihinden kısa bir zaman önce inşa edilmiş olması muhtemeldir.

Cami, manzumeyi oluşturan diğer yapıların güneyinde, eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır (Fot.2. 82). Yapıda inşa malzemesi olarak beden duvarlarında moloz taş, pencere kemerlerinde, saçak kısımlarında ve kubbe kasnağının alt kısmında üç sıra halinde tuğla ve beden duvarlarının köşe kilit taşlarında kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Tek mekanlı olarak inşa edilen caminin kuzeyinde beş bölümlü son cemaat mahalli bulunmaktadır. Harimin üzeri onikigen bir kasnak tarafından taşınan kubbe ile örtülmüştür. Kubbe kasnağı yanlarda uçan payandalarla desteklenmiş ve kasnak üzerine sekiz adet pencere açılmıştır.

Caminin güney cephesinin alt kısmında dükkan sıraları yer almaktadır. Cephe üzerinde üç sıra halinde pencereler yerleştirilmiştir. Alt sırada yuvarlak kemerli alınlık kısımları sağır bırakılmış dört adet pencere, onun üstünde hafif sivri kemerli dört adet pencere ve en üstte de bir adet hafif sivri kemerli pencere yer almaktadır. Doğu ve batı cepheler birbirinin simetrisi şeklinde tasarlanmıştır. Bu cephelerde de tıpkı güney cephede olduğu gibi üç sıra halinde yerleştirilmiş pencere düzenlemesine yer verilmiştir. Doğu cephe önünden geçen çarşıya bakarken batı cephe zemin kodu altında kalmıştır. Yapının saçak kısımları tuğla malzemedan kirpi saçak şeklinde tasarlanmıştır.

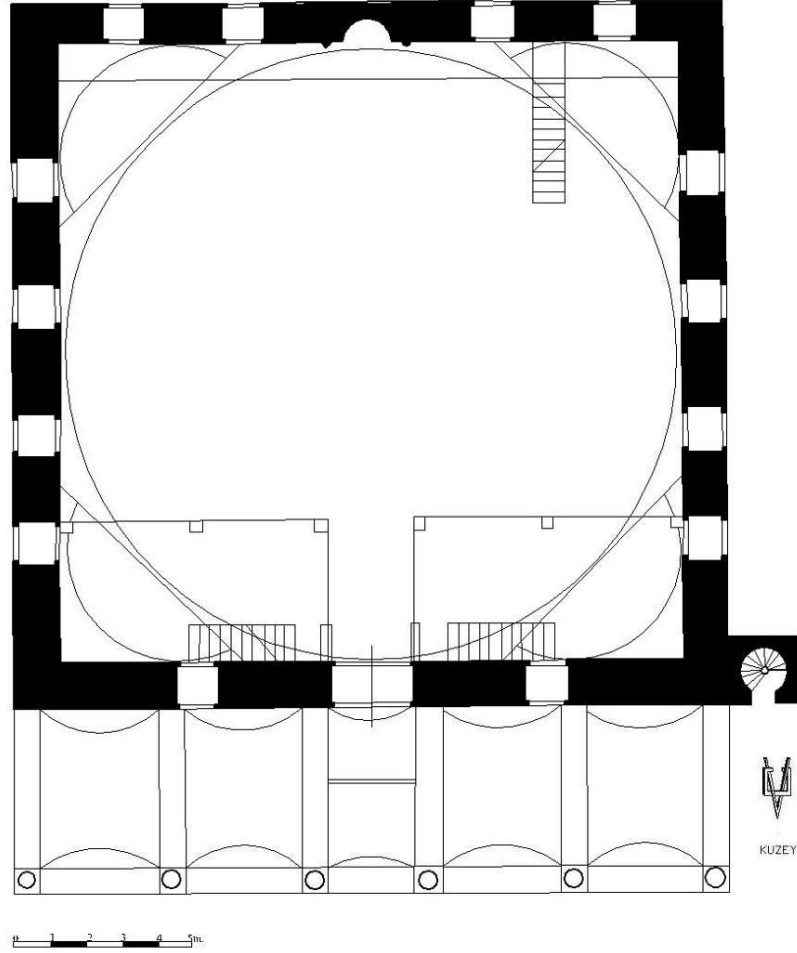

Fot.2.81. Safranbolu-Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Caminin kuzeybatı köşesine yakın bir tarihte yapının mimari anlayışı ile bağdaşmayan oldukça çirkin kesme taş örgülü bir minare yapılmıştır.

Caminin kuzey cephesi aynı zamanda giriş kısmının da bulunduğu cephedir (Fot.2. 83). Cephe kademeli bir şekilde zemine indirilerek, diğer cephelerde görülen masif etki bu cephede kırılmıştır. Cephenin önünde beş bölümlü bir son cemaat mahalli bulunmaktadır. Mahallin üzeri tekne tonozlarla örtülmüştür. Son cemaat mahallinin hemen üzerinde caminin kuzey beden duvarında bir adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Mahalde inşa malzemesi olarak kesme taş malzeme kullanılmıştır. Doğu batı

doğrultuda atılan sivri kemerlerle birbirine bağlanan bölümlerin araları camekânlarla kapatılmıştır. Üst örtüyü taşıyan kuzey-güney doğrultuda atılmış sivri kemerler güneyde duvara gömülü üzengi taşlarına oturmaktayken kuzeyde yığma ayaklar tarafından taşınmaktadır (Fot.2. 84). Mahallin güneyinde yer alan yuvarlak kemerli bir kapıdan geçilerek caminin harim kısmına girilmektedir.

Plan.2.12. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi (Oktay Aslanapa'dan)

Harim kare planlı olup, üzeri tromplarla geçilen kubbe ile kapatılmıştır (Fot.2. 85). Bu kubbe kasnağı üzerinde sekiz adet yuvarlak kemerli pencere açılmıştır. Harimin doğu ve batı cepheleri üzerinde dokuz adet yuvarlak formlu pencere bulunmaktadır. Güney cephede ikisi mihrabın üstünde olmak üzere toplam altı adet yuvarlak kemerli pencereye yer verilmiştir.

Mihrap güney cephenin tam ortasında yer almaktadır. Beden duvarından harime doğru hafif bir çıkıntı yapar şekilde tasarlanmış olan mihrap, dikdörtgen kesitli olup, köşelerde

korint başlıklı ve beş dilimli olarak tasarlanmış sembolik sütunlarla çevrelenmiştir. Mihrabın üstü saçak şeklinde tasarlanarak korint başlıklı sütunlar tarafından taşınır bir vaziyette oluşturulmuştur. Mihrap nişi mermer sütüncelerle çevrelenmiş olup üst kısımda üç adet yüksek kabartma tarzında ele alınmış akantüs yaprağı ile sonlandırılmıştır (Fot.2. 86).

Caminin ahşap minberi orijinal değildir. Fakat 20.yy da inşa edilmiş olan minberin özellikle aynalık kısmında yer alan çok kollu yıldızlardan oluşan geometrik bezemeler oldukça sanatsal bir işçilik yansıtmaktadır (Fot.2. 87).

Harimin kuzeyinde ahşap kadınlar mahfili yer almaktadır (Fot.2. 88). Mahfile doğu ve batıda yer alan ahşap merdivenlerle çıkılmaktadır.

Kütüphane-Muvakkithane: Cami avlusunun batısında yer almaktadır (Fot.2.89). Üzerinde yer alan inşa kitabesine göre H.1274-M.1857 tarihinde inşa edilmiştir. Kitabesine göre yapı hem kütüphane hem de muvakkithane olarak işlevlendirilmiştir. Beden duvarları tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan kütüphanenin, saçak kısımlarında tuğla malzeme kullanılmıştır.

Kütüphane esas olarak giriş bölümü ile onun kuzey ve güneyinde yer alan birer adet odadan oluşmaktadır. Bu odaların batı cepheleri sağır bırakılmıştır. Doğu cepheleri üç dilimli olarak tasarlanan odaların her bir dilimi üzerinde dikdörtgen pencereler açılmıştır.

Kütüphanenin kuzey ve güneyinde içeri girişi sağlayan birer kapı bulunmasına rağmen ana giriş kapısı doğuda yer almaktadır. Bu kapının hemen üstünde beyaz mermer üzerine yazılmış iki bölümden oluşan dört satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır (Fot.2. 90).

Transkripsiyon.

Bu vakfı Köprülüzâde Mehmed Paşa merhumun/ olup bunyad kıldı cümle ehli belde-i ihya

Yapıldı camisi yanında birde kütüphane/ Bekada ruh-ı pakın rahmete gark eyleye mevla
Tanın endazedir her-saatın rakkası gerdüne/ Bu yerlerde nazırın görmemiştir dide-i dünya

Mücevher saat âsa bak Kerimi yazdı tarihini/ Bina oldi ne âla bu muvakkithane-i vala

1274 ketebe Mehmet Rifat

Bu kapıdan geçilerek girilen koridorun kuzey ve güneyinde birer adet oda bulunmaktadır. Odaların üzeri düz ahşap tavan olup, batı cepheleri üzerinde ocak nişleri yer almaktadır. Ayrıca odalarda duvara gömülü vaziyette yerleştirilmiş dolaplar bulunmaktadır.

Avlunun ortasında yer alan güneş saati, kare bir kaide üzerinde yükselmektedir (Fot.2.91). Güneş saatinin yer aldığı kısım beyaz mermer malzemeden yapılmıştır.

Avlunun kuzeyinde günümüzde tuvalet ve abdest alma muslukları yer almaktadır (Fot.2. 92). Abdest alma mekanı beş bölümlü üzeri tekne tonozlarla örtülmüş bir revak şeklinde düzenlenmiştir. Revakı taşıyan yuvarlak kemerler güney yönde sütunlar üzerine oturmaktadır. Ortadaki bölümün yuvarlak kemeri üzerinde, beyaz mermer üzerine yazılmış dört satırlık tamir kitabesi yer almaktadır (Fot.2. 93).

Transkripsiyon:

Köprülü sadrazamın çeşmesinin ta'mirini

Mustafa Raşid'e Tevfik eyledi Rabb-i gani

Çun ihale eylemişler zidec tarihini

Dua edüp altın kalemle yazayım hayratını

Abdest musluklarının doğu duvarına bitişik H.1128-M.1716 tarihli Viranşehir Voyvodası Mehmet Ağa tarafından yaptırılmış bir çeşme yer almaktadır. Çeşme üzerinde on satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır (Fot.2.94).

Transkripsiyon:

Vezir-i âlişan merhum ve ma'fur Köprülüade

Odur bani-i hayrat markad-i Enver-i bihişt olsun

Haraba badi olmuş idi şadırvan hem suyu

Müsebbib kıldı hak hemden delili kim o zat olsun

Ohayrun-nası Sertopi Ali ifası etmişti

Kıl yemcizidil nuru tarikir hayr akibeti olsun

Mehmed Ağa Zişan Voyvoda-i Viranşehir Pür

Bu cari etti baştan çeşme Şadırvanı hayat olsun

Buyurdu lezzeten liş-şaribin hak niri yaz tarih

Mücedded çeşme yaptı bunda ab iç hayat olsun (H.1128)

Fot.2.82. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Güneydoğu Cephesi

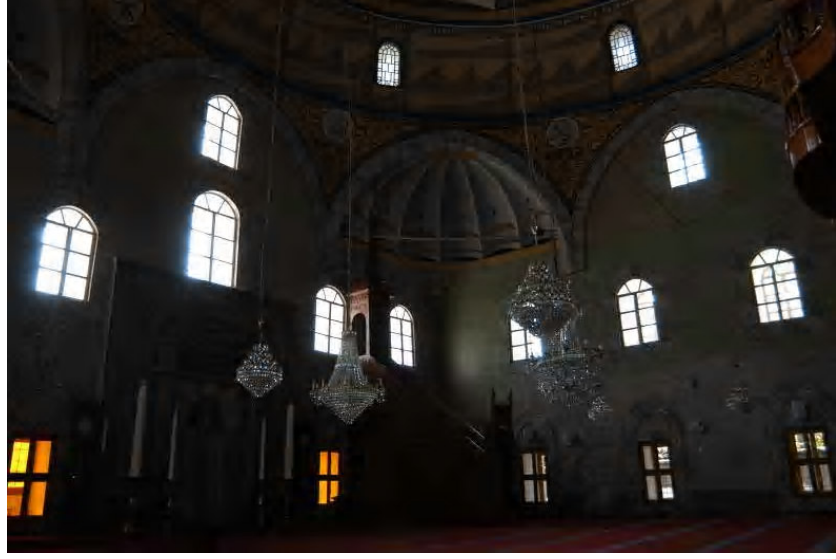

Fot.2.83. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kuzey Cephe

Fot.2.84. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Son Cemaat Mahalli

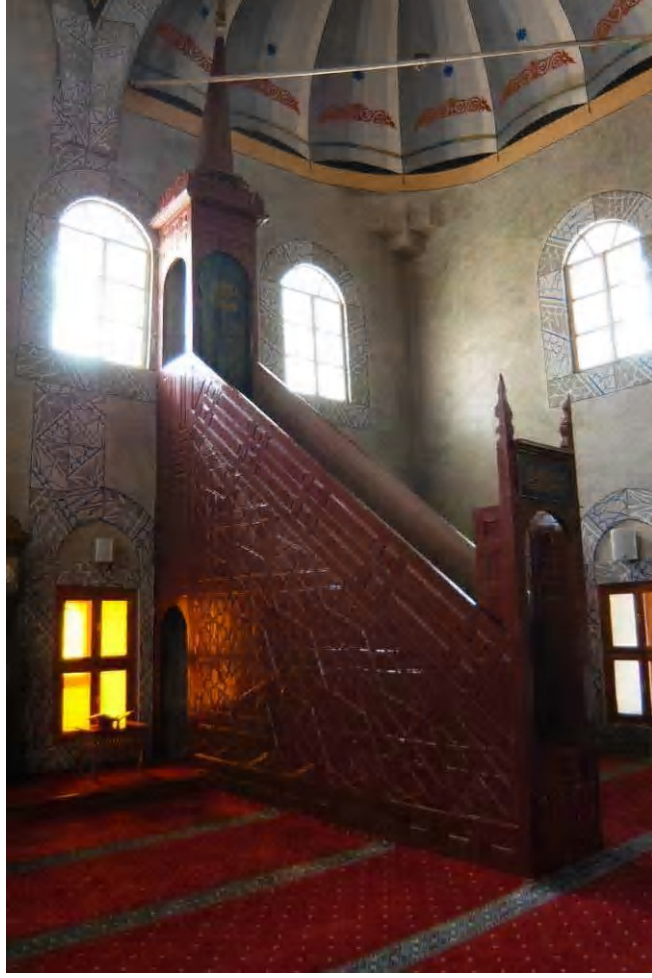

Fot.2.85. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim Kısım

Fot.2.86. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı

Fot.2.87. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi Minberi

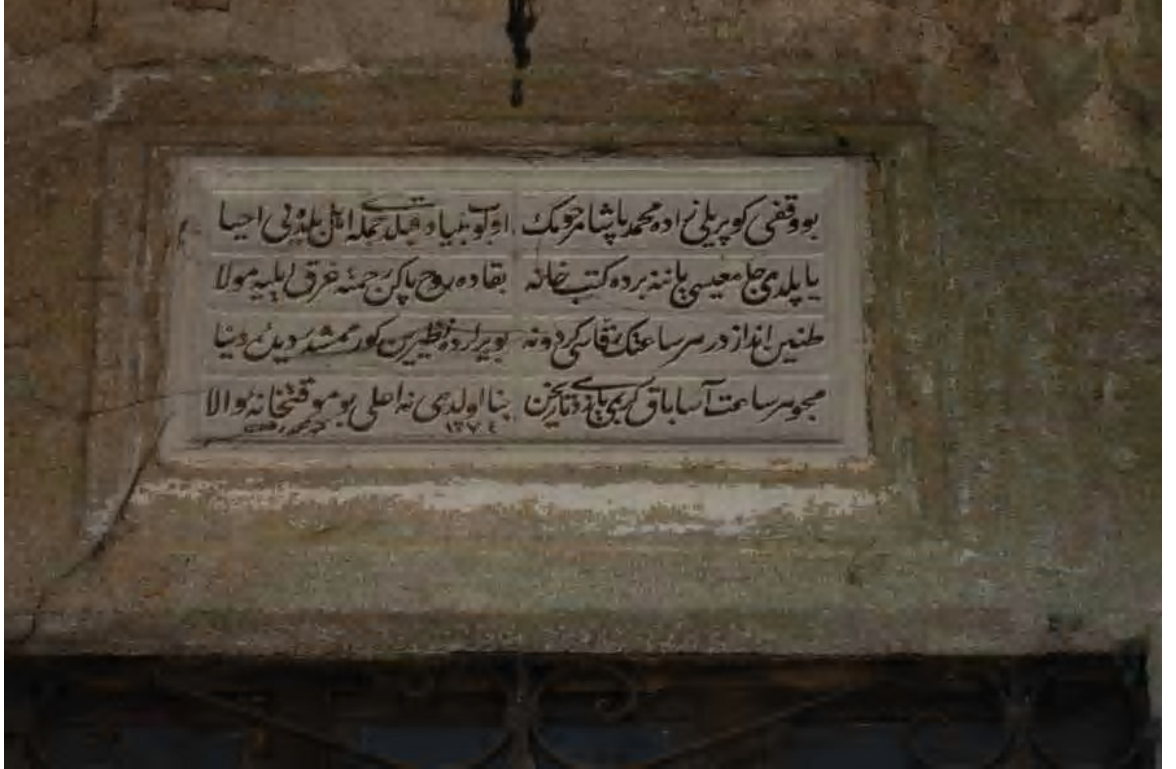

Fot.2.88. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Kadınlar Mahfili

Fot.2.89. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi
Kütüphane-Muvakkithanesi

Fot.2.90. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi
Kütüphane-Muvakkithanesi İnşa Kitabesi

Fot.2.91. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi
Güneş Saati

Fot.2.92. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi
Abdest Muslukları

Fot.2.93. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi
Abdest Muslukları Üzerinde Yer Alan Tamir Kitabesi

Fot.2.94. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Manzumesi
Çeşme İnşa Kitabesi

2.1.2.7.Bozcaada

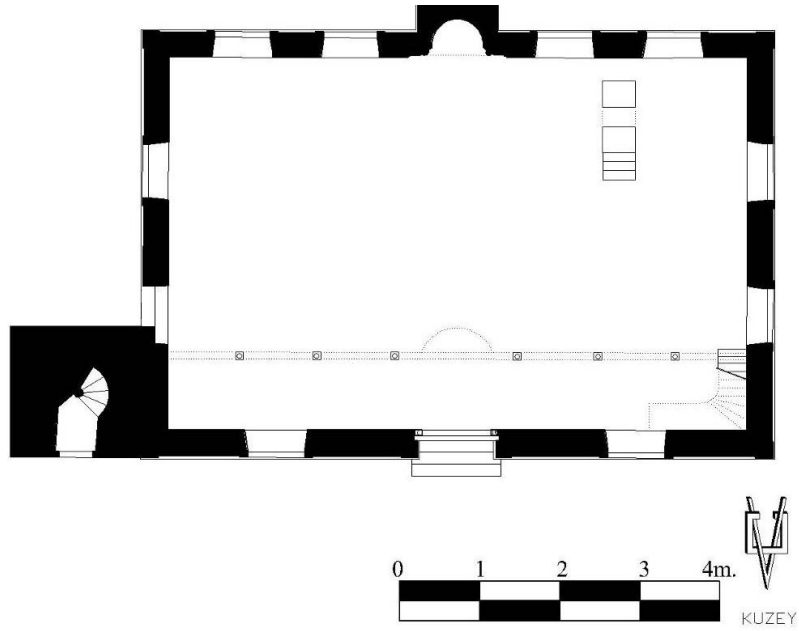
2.1.2.7.1. Köprülü Mehmet Paşa Camisi

Günümüzde Yalı Camisi olarak adlandırılan yapı üzerinde inşa yada onarım kitabesi bulunmamaktadır (Plan.2.13-Fot.2. 95). Bozcaada, Venediklilerin eline geçtikten sonra adadaki bütün Osmanlı yapıları yerle bir edilmiştir. Bunu vakfiyede belirten Mehmet Paşa, kendi malından eskiden Mıhçı Camisi denen camiye yeniden inşa ettirmiş ve adada bir adet mektep, bir adet mescit, 34 oda ve iki mahzeni bulunan büyük bir han, dört halvetli bir hamam, bir adet kahvehane, bir ahır, bir adet dolap kuyusu, 84 adet dükkân, dokuz adet yel değirmeni, bir adet ekmekçi fırını, adanın varoşunda bir adet hamam ve iki adet debbağhane inşa ettirmiştir⁴³⁸. Ada Venediklilerden geri alındığında, Mıhçı Camisi'nin damı ve duvarları tamamen tahrip edilmiş durumdaydı⁴³⁹. Ada, M.1657 yılında Venediklilerden geri alındıktan sonra Köprülü Mehmet Paşa bu camiye onarım kendi vakıfları arasına katmıştır. Bundan bir sene sonrada adadaki vakıf eserlerini konu alan vakfiyesini tanzim ettirmiştir⁴⁴⁰. Bu vakfiyeden hareketle caminin M.1657 tarihinde Köprülü Mehmet Paşa tarafından yeniden inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Cami, 2006 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından rostere edilerek günümüzdeki şeklini almıştır. Mevcut haliyle yapı, orijinal planından oldukça uzak bir mimari yapıya sahiptir.

⁴³⁸ "... Bozcaada da.... Kendi malım ile müceddeden bina ettirdüğüm Mıhçı Cami-i dimekle ma'ruf malum-el-hudud cami-i şerif ve mekteb-i münif ve beş vakit namaz kılınır bir mescid-i latifi ve otuz dört bab oda ve iki mahzeni havi mülk bir kebir hanı ve malum-el-hudud camekan ve muhtab ve külhanı şamil ovılma? ta'bir olunur dört halvetli bir mülk hamamı ve kurbunda vaki bir bab mülk kahvehaneyi ve ada-i mezbure kal'ası hendeği haricinde vaki çeşmenin su terazisi kurbunda bina ettirdüğüm bir bab mülk ahır ve bir bab beyt-i ulviyeyi ve alat-i lazimesiyle bir dolap kuyusini ve ada-i mezburede vaki emlakimden her birinin hududu ma'lüme 84 bab dekakini ve dokuz bab yel değermenleri ve bir bab itmekçi fırını ve yine ada-i mezbure varoşunda bina ettirdüğüm bir mülk hamamı ve iki bab debbağhaneleri..." **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.8a-9a**

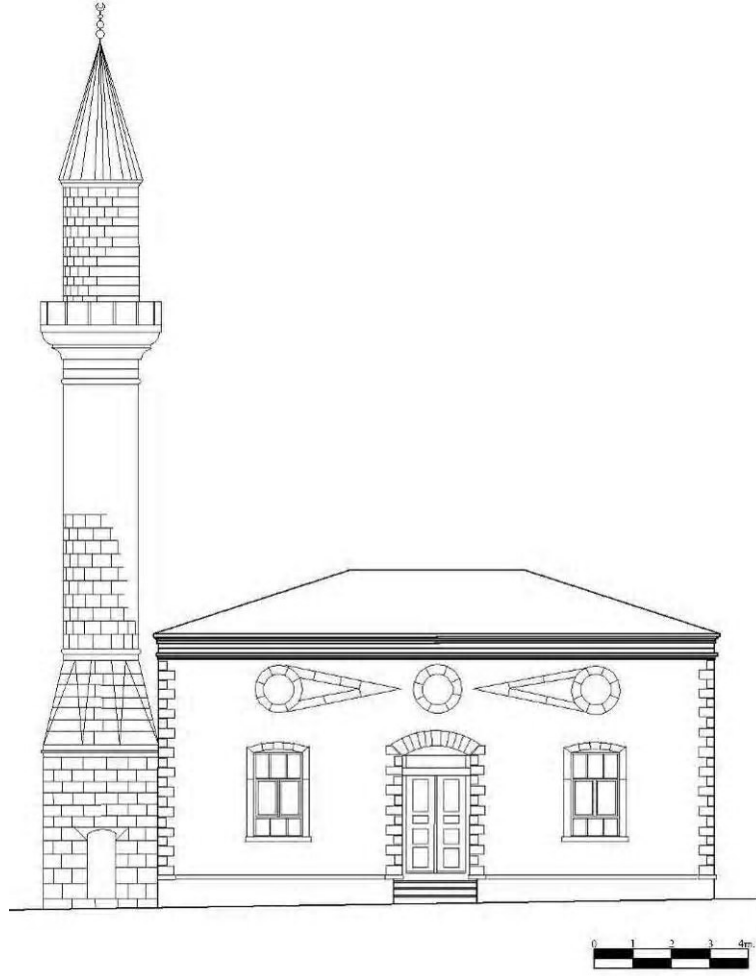
⁴³⁹ Yasemin Demircan-Hamza Keleş, "Köprülü Mehmet Paşa'nın 1068(1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ekim,1999, C.7,NO:2, s.135.

⁴⁴⁰ Vakfiye günümüzde Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 141 nolu Gelibolu Mufassal Defterinin içinde bulunmaktadır. Yasemin Demircan-Hamza Keleş, **a.g.m.**, s.134.

Plan.2.13. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi (V.G.M.A.)

Doğu-batı doğrultuda uzanan caminin dış cephe duvarları sıvanmıştır. Köşe kilit taşlarından anlaşıldığı kadarıyla dış cephelerde inşa malzemesi olarak kesme taş malzeme kullanılmış olmalıdır. Caminin güney cephesi üzerinde dört adet dikdörtgen pencere yer almakta ve mihrap nişi cephe yüzeyinden dışa çıkıntı yapmaktadır. Doğu ve batı cepheler birbirinin simetrisi şeklinde tasarlanmış olup her iki cephe üzerinde de ikişer adet dikdörtgen pencere açılmıştır. Doğu cephenin kuzeyine bitişik olarak yapılan minare kuzeydeki pencerenin bir kısmını kapatmaktadır. Kare bir kaide üzerinde yükselen minare yakın bir tarihte caminin bünyesine eklenmiştir. Caminin kuzey cephesi aynı zamanda harime girişin bulunduğu cephedir (Fot.2. 96). Cephe üzerinde altta girişin doğu ve batısında birer adet dikdörtgen pencere bulunurken, üstte kadınlar mahfilini aydınlatmak için oluşturulmuş, üç adet yuvarlak pencere yer almaktadır. Cephenin tam ortasında harime giriş kapısı bulunmaktadır. Harime giriş kapısına dört basamaklı merdivenle geçilmektedir (Çizim.2.2). Giriş, basık kemerli olarak düzenlenmiş olup, girişin hemen arkasında yer alan düz lentolu kapıdan geçilerek harime girilmektedir.

Çizim 2.2. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kuzey Cephesi (V.G.M.A.)

Harim doğu-batı doğrultuda uzanmakta olup üzeri ahşap tavanla kapatılmıştır (Fot.2.97). Ahşap tavanın üzerine ahşap çıtalarla oluşturulmuş geometrik kompozisyonlar bulunmaktadır. Tavanın tam ortasında küçük bir ahşap göbek yer almaktadır. Göbeğin zemini dört yapraklı yonca şeklinde tasarlanmış olup dışa doğru kademelendirilmiştir (Fot.2. 98).

Harim güneyde dört, doğu ve batıda ikişer, kuzeyde altta yer alan iki adet pencere olmak üzere toplam on adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Pencereleler oldukça geniş ve yüksek tutulmuşlardır. Kadınlar mahfilini kuzey cephenin üst kısmında yer alan üç adet yuvarlak pencere aydınlatmaktadır.

Caminin mihrabı renkli mermerlerle oluşturulmuştur (Fot.2. 99). Mihrap nişini çevreleyen dış bordür üzerinde kabartma tarzında yapılmış altı yapraklı çiçekler

sıralanmaktadır. Mihrabın tepelik kısmı kıvrık dallardan olşan bir kompozisyona sahiptir. Caminin ahşap minberi ve vaaz kürsüsü orijinal değildir.

Harimin kuzeyinde kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fot.2.100). Mahfile doğu ve batıda yer alan ahşap merdivenlerle çıkılmaktadır. Mahfil dört adet zarif ahşap sütun tarafından taşınmaktadır.

Fot.2.95. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi

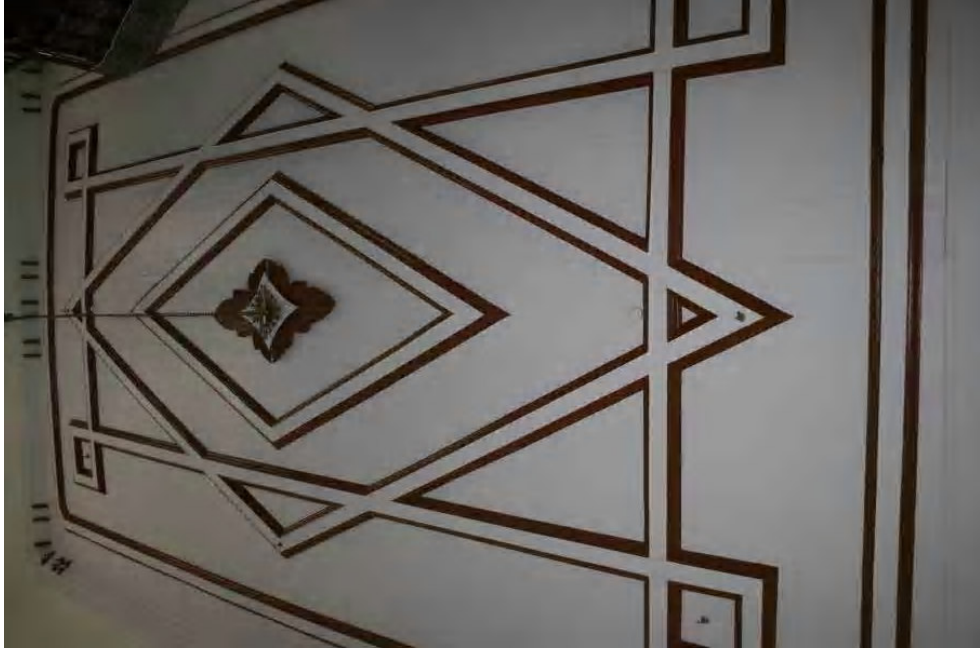

Fot.2.96. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi
Kuzey ve Batı Cepheleri

Fot.2.97. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim

Fot.2.98. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim Tavanı

Fot.2.99. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi Mihrabı

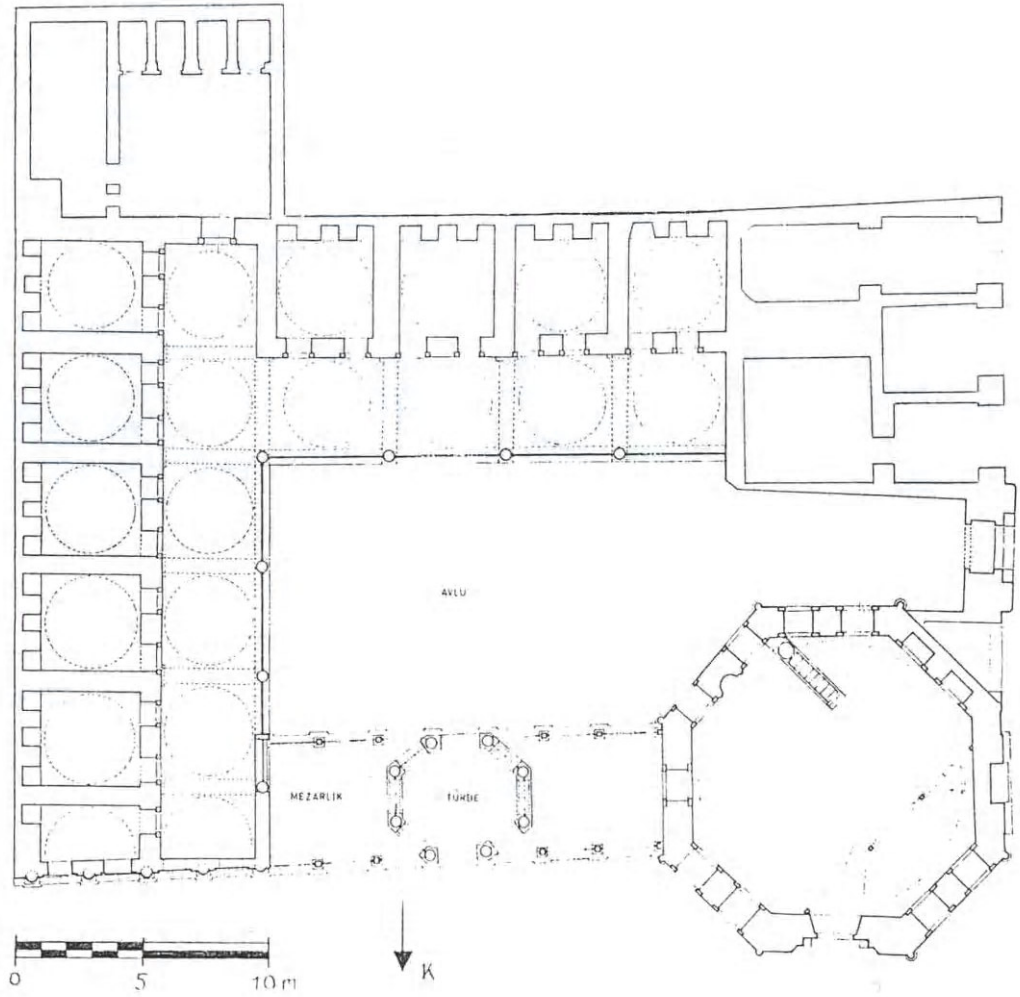
Fot.2.100. Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa Camisi Kadınlar Mahfili

2.1.2.8.İstanbul

2.1.2.8.1. Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi

Külliye, İstanbul Eminönü ilçesinde Divanyolu Caddesi üzerinde bulunmaktadır (Plan.2.14- Fot.2. 101). Külliye darü'l-kurra, öğrenci odaları, çeşme, türbe ve hazire kısmından oluşmaktadır. Külliye üzerinde inşa tarihini veren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Fakat Köprülü Mehmet Paşa'nın Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan H.1071-M.1661 tarihli vakfiyesinde, külliye ile ilgili geçen bilgilerden hareketle, külliyenin inşasına Paşa ölmeden önce başlanmış olduğu anlaşılmaktadır. H.1288/M.1871 tarihinde Divanyolu üzerinde yapılan bir genişletme faaliyeti esnasında külliyeye ait sebil, türbe, dersane-mescidin revaklı girişi ve medrese odalarının bir bölümü yıktırılmış, bunlardan türbe, dersane mescidin doğusunda 19.yy mimari anlayışına uygun olarak yeniden inşa edilmiş, yıktırılan medrese odalarının Divanyolu'na bakan cephesi de aynı mimari anlayışa göre yeniden inşa edilmiştir⁴⁴¹.

⁴⁴¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **İstanbul'da XVII. Yüzyıl Külliyesi**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996, s.170.

Plan.2.14. Köprülü Külliyesi Vaziyet Planı (A. Vefa Çobanoğlu'ndan)

2.1.2.8.1.1.Dershane-Mescid (Darü'l-Kurra)

Külliye'nin kuzey batı köşesinde yer almaktadır (Fot.2. 102). Dershane-Mescit H. 1228-M.1813 tarihinde içerisine minber konularak camiye çevrilmiştir⁴⁴². Sekizgen bir plan şemasına sahip olan yapı, tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiş olup üzeri sekizgen bir kasağa oturtulmuş kubbe ile kapatılmıştır.

Dershane-mescidin sekizgen planlı cepheleri üzerinde altta ve üstte yerleştirilmiş pencereler bulunmaktadır. Bu pencerelerden alt tarafta yer alanlar dikdörtgen formlu iken üst kısımda bulunan pencereler sivri kemerli olarak tasarlanmıştır.

⁴⁴² V.G.M.A.,DeFTER No: 580, Sıra No: 10, Sayfa:16

Yapının iki girişi bulunmaktadır. Bu girişlerden kuzeyde yer alanı Divanyolu'na açılmaktadır. Caddenin H.1288-M.1871 tarihinde genişletilmesi esnasında kapı önünde yer alan revak kaldırılmış ve iki yıl sonra kapı yenilenmiştir. Bunu kapı üzerinde yer alan H.1290-M.1873 tarihli kitabede doğrulamaktadır⁴⁴³. Şimdiki kapı bir niş şeklinde tasarlanmış olup düz silmelerle çevrenmiştir. Kapının sağında ve solunda mukarnaslı sütun başlıklarına sahip birer adet sütünce bulunmaktadır. Sütünceler üst kısımda sivri bir kemerle birbirlerine bağlanmışlardır. Sütünce başlıklarının arasında yer alan kitabe kartuşu üzerinde H. 1290-M. 1873 tarihli tek satırlık sülüs hatla Bakara Süresinin 238. Ayeti yazılıdır⁴⁴⁴.

Güneydeki giriş kapısı mermer sövelerle çevrenmiştir. Basık kemerli kapı üzerinde yer alan kartuş içerisinde tek satırlık, sülüs yazı ile yazılmış H. 1290-M. 1873 tarihli Tevbe süresinin 18. Ayetinin başlangıç kısmı yer almaktadır⁴⁴⁵.

Dershane-mescidin harim kısmı beden duvarları üzerine açılan pencereler sayesinde oldukça ferah bir mekâna sahiptir (Fot.2. 103).

Harim beden duvarlarının üzeri sıvanmış olup, sıvanın üzerine kalemişi tarzında yapılmış bezemeler yer almaktadır.

Yapının mihrabı beyaz mermerden yapılmıştır (Fot.2. 104). Mihrap nişi istiridye formunda bir kavsaraya sahip olup, nişin iki yanında volütlü sütun başlıklarına sahip köşeli sütunlar yer almaktadır. Sütun başlıklarından kabartma tarzında çıkan yapraklar dönemin zevkini yansıtmaktadırlar. Aynı uygulama mihrabın taç kısmında da yer almaktadır. Burada ortada yer alan vazodan çıkan yaprak motifinin her iki yanında uçları kıvrımlı yapraklar bulunmaktadır.

Harim içinde yer alan minber orijinal değildir (Fot.2. 105). Kuzeyde yer alan ahşap kadınlar mahfilide orijinal olmayıp, bu mahfilde yer alan merdivenle mescidin 19.yy da inşa edilmiş ahşap köşk minaresine geçilmektedir⁴⁴⁶ (Fot.2. 106).

⁴⁴³ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", **T.D.V.İ.A**, C.26, Ankara, 2002, s. 255.

⁴⁴⁴ "kale'l-lahu tebareke ve teala: Hafizü ala's-salavati ve's-salat'l-vusta ve kumu lillahi kanitin 1290"

⁴⁴⁵ "İnnema ya'muru mesacidellahi men amene billahi ve'l-yevmil-ahîr"

⁴⁴⁶ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s. 89.

2.1.2.8.1.2. Medrese Odaları (Darül-hadis)

Külliyenin avlusuna Peykane Sokak üzerinde yer alan üzeri ahşap sundurma ile kapatılmış, sivri kemerli bir niş içerisinde yer alan basık kemerli kapıdan geçilerek girilmektedir.

Avlunun güney ve doğusunda medrese hücreleri “L” şeklinde sıralanmaktadır (Fot.2. 107). Doğuda altı, güneyde dört olmak üzere toplam on adet öğrenci hücresi yer almaktadır. Köprülü Mehmet Paşa’nın vakfiyesinde de öğrenci hücrelerinin sayısı on olarak verilmektedir. Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde yer alan H.1280-M.1863 tarihli, medrese hücrelerinin kapı, döşeme ve hücrelerdeki dolapların onarımlarına ait belgede de odaların sayısı on olarak belirtilmektedir⁴⁴⁷. Divanyolu’nun yukarıda bahsedilen genişletilmesi esnasında caddeye uzanan kolda odalardan bir bölümü yıkılmıştır. Yıkılan bu kolda bir oda ve önündeki revak tam ortadan bölünmüş olup, XIX. Yüzyılın zevkine göre cephe düzenlenmiştir⁴⁴⁸. Hücrelerin önlerinde revaklar bulunmaktadır. Revakların üzerleri pandantiflerle geçilen kubbelerle kapatılmıştır. Doğudaki revakların avluya açılan boşlukları sivri kemerlerle oluşturulmuşken, güneyde yer alan revaklar avluya, yuvarlak kemerli açıklıklarla açılmaktadırlar. Kemerler baklava dilimli sütun başlıkları üzerine oturmaktadırlar.

Revakların arkasında yer alan öğrenci hücrelerine düz lentolu kapılardan girilmektedir (Fot.2. 108). Hücrelerin revağa bakan cepheleri üzerine dikdörtgen formlu birer adet pencere açılmıştır. Öğrenci hücrelerinin üzerleri kubbelerle kapatılmış olup, her hücrede ocak nişleri ile niş şeklinde tasarlanmış dolaplar yer almaktadır.

Güneydeki revaklar ile doğudaki revakların birleştiği noktada yer alan bir kapı ile arkadaki küçük bahçeye geçilmektedir. Burada helalarla vaktiyle çamaşırhane ve gusülhane olarak kullanılan bir mekan bulunmaktadır⁴⁴⁹.

Medresenin avlusunda su kuyusunu üzerinde mermer bir su haznesi almaktadır. Haznenin kuzeye bakan cephesi üzerinde üç sıra halinde yazılmış kitabesi yer almaktadır (Fot.2. 109).

Transkripsiyon:

Sabıka-ı Silahtar Hazret-i şehri-yari

⁴⁴⁷ B.O.A., Evkaf, Dosya No: 18888

⁴⁴⁸ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.t.*, s.176.

⁴⁴⁹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Köprülü Külliyesi”, *T.D.V.İ.A.*, C.26, Ankara, 2002, s. 255.

Mehmed Emin Ağa'nın ruhu-çün

Vakf olunmuştur.

2.1.2.8.1.3.Türbe

Külliyenin Divanyolu'na bakan cephesi üzerinde, derslane-mescidin doğusunda yer almaktadır (Fot.2. 110). İlk yapıldığında derslane-mescidin kuzeyine yakın bir yerde olduğu tahmin edilen türbe, H.1288-M.1871 tarihinde Divanyolu'nun genişletilmesi esnasında yıkılarak bugünkü yerinde yeniden inşa edilmiştir⁴⁵⁰. Köprülü su yolları haritasında yer alan külliye'nin çizimine göre türbenin önünde revaklı bir giriş yer almaktaydı. Ayrıca türbenin üzeri yüksek bir kasnağa oturan kubbe ile kapatılmıştı⁴⁵¹ (Fot.2. 111). M. 1672 yılında İstanbul'a gelen Antonie Galland, Köprülü Mehmet Paşa'nın türbesinden bahsetmektedir. Galland, Türbenin üzerinin kubbe ile kapatılmış olduğunu belirttikten sonra, duvarlarının çinilerle bezeli olduğunu, Paşa'nın mezarının ortada yer aldığı ve üzerinin beyaz bir çuha ile örtüldüğünü söylemektedir⁴⁵². Ayvansarayi; türbenin, mescit kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre H. 1072-M.1661 tarihinde yapılmış olduğunu belirtmektedir⁴⁵³.

Günümüzde tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiş, sekizgen bir plana sahip türbenin üzeri açık bırakılmıştır. Türbenin cepheleri at nalı şeklindeki kemerlerle boşaltılmıştır. Kemerler mukarnas başlıklı mermer sütunlar tarafından taşınmaktadır. Sütun başlıkları hizasında yer alan mermer lentoların üzerindeki kartuşlar içerisinde kitabeler yer almaktadır.

Avluya bakan cephe üzerinde yer alan Arapça kitabe (Fot.2. 112):

Kalallahu Teala Allahu rafiullezi taamelul hayreti⁴⁵⁴

Makaber Eshabül-hayrat 1087

Köprülü Mehmet Paşa'nın mezar kitabesi⁴⁵⁵ (Fot.2. 113):

⁴⁵⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 255.

⁴⁵¹ **Köprülü Kütüphanesi, Ekler, 2441.**

⁴⁵² Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Anılar 1672-1673**, Şerhlerle yayınlayan: Charles Scheter, C. I (1672), Çev: Nahid Sırrı Örik, Ankara, 1949, s. 77-78.

⁴⁵³ Didi Tahsin ile gördükde Nisari tarih

Türbe-i bi-bedel ve cay-ı Mehmet Paşa (1072-1661).

Ayvansarayi Hüseyin efendi, Vd., **Hadikattü'l-Cevami (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar)**, Hazırlayan: Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul, 2001, s. 241.

⁴⁵⁴ Yasemin Kartal, **İstanbul'da Etkin Bir Bani Ailesi: Köprülüler**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004, s. 35.

Sadri-azam essabık merhum ve mağfirle

Köprili Mehmed Paşa Ruh-u-çün Fatiha

1072

Fazıl Ahmet Paşa'nın Mezar Kitabesi⁴⁵⁶ (Fot.2.114):

Sadri-azam essabık Köprülüzade merhum

Fazıl Ahmet Paşa ruhu-çün Fatiha

1087

Ayşe Hanım'ın mezar kitabesi (Fot.2. 115)

Köprülüzade sadr-ı şehid Mustafa Paşa validesi merhume

Aişe Hanım Ruh-u-çün Fatiha

1085

Türbenin bulunduğu hazire içerisinde aile üyelerine ait mezar taşları bulunmaktadır.

2.1.2.8.1.4.Çeşme

Çeşme Dershane-Mescidin kuzeybatı cephesine bitişik olarak inşa edilmiştir (Fot.2. 116). Çeşmede inşa malzemesi olarak mermer kullanılmıştır.

Bağımlı olarak inşa edilmiş çeşme sivri kemerli bir niş ve nişi yanlardan çevreleyen bordürlerden oluşmaktadır. En dışta halat şeklinde tasarlanmış bir bezeme uygulaması ile çeşme sınırlandırılmıştır. Çeşme alınlığında üç adet gülbezek motifine yer verilmiştir.

Çeşme nişi renkli mermerlerin dönüşümlü olarak kullanıldığı bir sivri kemerle oluşturulmuş olup niş içindeki alınlık kısmı Rumilerden oluşan grift bir bezeme

⁴⁵⁵ Ayvansarayı'de Köprülü Mehmet Paşa'nın orijinal mezar kitabesinin metni yer almaktadır:

Devlet-i Han-ı Mehmed'de Mehmed Paşa

Beş sene on gün üç ay oldu vezir-i a'zam

Ahdiya oldu vefatına bu mısra'tarih

Köprülü milk-i adem köprüsüne basdı kadem (H.1072-M.1661)

Yıkıldı cısr-i emelin seyl-i fena Köprülü'nün.

Ayvansarayı Hüseyin efendi, vd., **a.g.e.**, s. 241.

⁴⁵⁶ Ayvansarayı'de Fazıl Ahmet Paşa'nın orijinal mezar kitabesinin metni yer almaktadır:

Canib-i Edirne'ye itmiş iken azm-i dürüst

Çorlu'da oldu mekr-i reh-zen Ahmed Paşa

Haber-i Fevtin işitdi didi tarih Zeki

Vatan-ı cennet ola mesken-i Ahmed Paşa (H.1087-M.1676).

Ayvansarayı Hüseyin efendi, vd., **a.g.e.**, s. 284.

kompozisyonu ile bezenmiştir. Kemer köşelerinde gülbezek motifleri ile kıvrık dallardan oluşan bitkisel bezemelere yer verilmiştir. Köşeliğin hemen üstünde kitabe kartuşu yer almaktadır (Fot.2. 117).

Transkripsiyon:

Sahib-el-hayrat sadr-ı sabık merhum Köprülü Mehmet Paşa

2.1.2.8.1.5. Köprülü Kütüphanesi

İstanbul-Eminönü İlçesi'nde Divanyolu Caddesi üzerinde yer almaktadır⁴⁵⁷ (Plan. 2.15-Fot.2. 118). Osmanlı Mimarisinde ilk olarak bağımsız bir şekilde inşa edilmiş kütüphane olması açısından son derece büyük bir öneme sahiptir⁴⁵⁸. Kütüphane üzerinde inşa kitabesi bulunmamaktadır. Köprülü Mehmet Paşa'nın H. 1072-M.1661 tarihinde vefat etmesi üzerine, H.1072-M.1661 yılında sadrazam olan oğlu Fazıl Ahmet Paşa tarafından kulliyeye dahil edilmiştir⁴⁵⁹. Kütüphanenin ne zaman yaptırıldığı hakkında kesin bir tarih söylemek olanaksızdır. Fakat kütüphanenin Fazıl Ahmet Paşa'nın H.1087-M.1676 tarihinde öldüğü göz önünde bulundurulacak olursa ölümünden önce inşa edilmiş olduğunu söylemek mümkündür⁴⁶⁰.

Kütüphanede inşa malzemesi olarak beden duvarlarında taş ve tuğla, giriş kısmının önünde yer alan revakların taşıyıcılarında mermer malzeme kullanılmıştır. Kütüphane kare bir plana sahip olup, üzeri sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe ile kapatılmıştır. Kütüphanenin batısında ters "T" şeklinde düzenlenmiş bir revak bulunmaktadır.

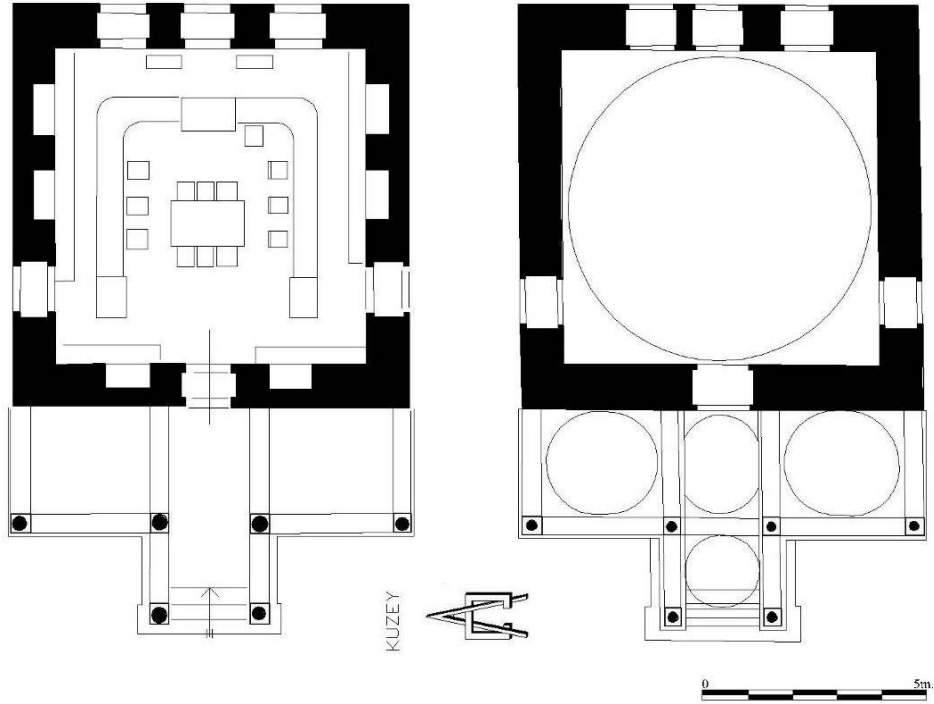
⁴⁵⁷ Fazıl Ahmet Paşa tarafından inşa edilmiş olan kütüphane binasının, Köprülü Mehmet Paşa Kulliyesi'nin bir parçası olmasından dolayı bu kısımda anlatılması daha uygun bulunmuştur.

⁴⁵⁸ Havva KOÇ, "Köprülü Kütüphanesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s. 90.

⁴⁵⁹ **Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**, Haz: Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, Cemil Akpınar, s.4.

⁴⁶⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.t.**, s.176.

Plan.2.15. Köprülü Kütüphanesi (A. Vefa Çobanoğlu'ndan)

Yapının doğu cephesi altı üstlü yerleştirilmiş altı adet dikdörtgen pencere ile hareketlendirilmiştir. Bu pencerelerden üstte yer alanlar alttaki pencerelere nazaran daha küçük tutulmuşlardır. Kuzey ve güney cephelerde altta bir adet dikdörtgen pencere ile üstte iki adet daha küçük boyutlu dikdörtgen pencereler yer almaktadır.

Yapının batı cephesi aynı zamanda girişinde bulunduğu cephedir. Cephenin önünde üç bölümlü bir revak bulunmaktadır. Revakın orta kısmı batıya doğru ters “T” oluşturacak şekilde düzenlenmiş ve böylelikle giriş vurgulanmıştır. Revaklı bölümün üzeri kubbelerle kapatılmıştır. Üst örtü doğuda duvarlar tarafından taşınırken, batıda altı adet mermer sütun tarafından taşınmaktadır.

Yapının içerisine batı cephede yer alan basık kemerli bir kapıdan geçilerek girilmektedir. İç mekan pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülmüş olup beden duvarlarının üzeri sıvayla kapatılmıştır. Sıva üzerine kalem işi tarzında bezemeler yapılmıştır. Bunlar kubbe ortasında, kubbe eteğinde, pandantiflerde ve kapı üzerinde yer almaktadırlar (Fot.2. 119). Pandantifler üzerinde yer alan bezemeler H. 1181-M.1768

tarihlidir. İç mekâna girişi sağlayan kapının üzerinde yer alan kalem işi bezemelerin ise H.1317-M.1899 tarihinde yapıda yapılmış bir onarıma işaret etmektedir.

2.1.2.8.1.6. Vezir Hanı

Han, İstanbul-Eminönü Çemberlitaş'ta yer almaktadır (Plan.2.16-Fot.2. 120). Hanın üzerinde inşa kitabesi bulunmamaktadır. Fakat yapının giriş kapısı üzerinde yer alan H.1321-M.1903 tarihli onarım kitabesine göre yapı, H.1070-M.1659 tarihinde Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa edilmiştir. Ahmet Vefa Çobanoğlu, kitabede geçen bu bilginin tartışmalı olduğunu belirtmektedir⁴⁶¹. Ayvansarayı, hanın banisinin Fazıl Ahmet Paşa olduğunu belirtmektedir⁴⁶².

Fakat onarım kitabesinde geçen bilgiyi, Köprülü Mehmet Paşa'nın H.1071-M.1661 tarihli vakfiyesinde geçen bilgilerde doğrulamaktadır⁴⁶³. Yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Haremeyn Muhasebe Baş Halifesi İbrahim Efendi'ye ait H.1150-M.1737 tarihli vakfiyede geçen "...merhum Köprülü Mehmet Paşa hazretlerinin hayatlarında **Mahmiyei İstanbul'da Dikilitaş** kurbunda bina eyledikleri Han ve darulhadislerine icra için cemi' ve tedarik eylediği su yoluna..."⁴⁶⁴, şeklindeki ifadeden hareketle de, hanın Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa edildiğini kesin bir şekilde söylemek mümkündür. Hanın Köprülü suyolları haritasında yer alan çiziminden, tek avlulu dikdörtgen planlı bir şemaya sahip olduğu anlaşılmaktaysa da, günümüzde mevcut olan han iki avlulu ve iki katlıdır⁴⁶⁵. Yine bu çizimden tarihi belgelerde geçen fakat günümüze ulaşmamış olan mescidin hanın avlusunun ortasında yer aldığı ve sütunlar üzerinde yükselen, altında şadırvanı bulunan bir düzenlemeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Maalesef mescit kısmından günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır. Fakat gerek Ayvansarayı'de geçen bilgiler ve gerekse Başbakanlık

⁴⁶¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Vezir Hanı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, 1994, s. 382.

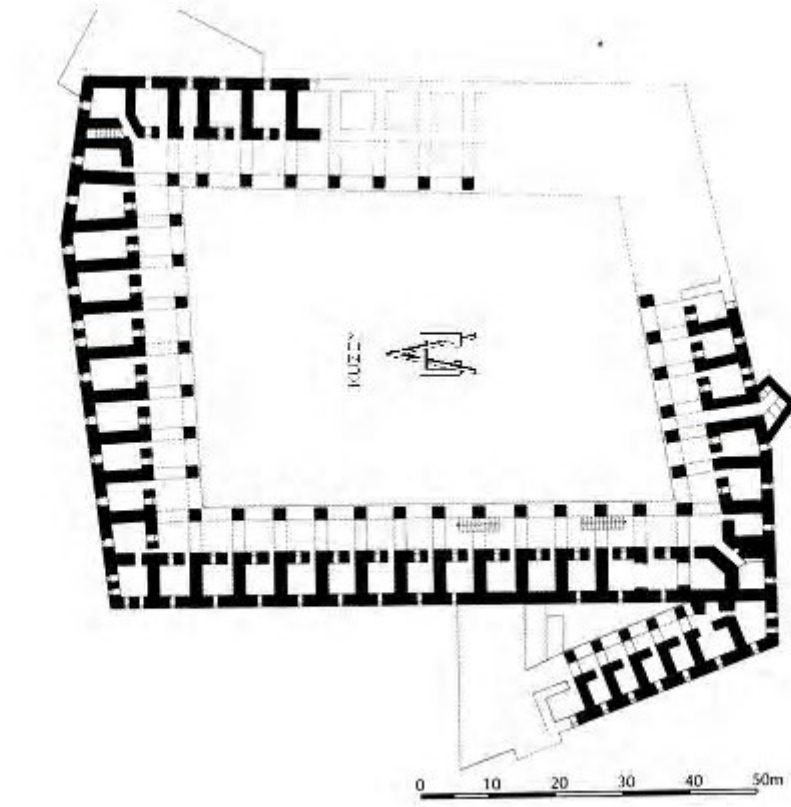
⁴⁶² Ayvansarayı Hüseyin efendi, Vd., **a.g.e.**, s. 284.

⁴⁶³ "...ve zikr olunan kapunun haricinde tarık-ı amm sırasında hamam-ı merhumun (Valide Hamamı) haddi olan köşeye varınca mebni 22 bab mahzenli dekakini ve fevklerinde mebni 20 bab odaları şamil-ü havı olan han-ı kebirî cevanib-i erba'sında ikişer zira damlalık ve cümle-i mülhakat ve taraiki ile..." **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, 21a.**

⁴⁶⁴ V.G.M.A., Defter No: 736, Sıra No: 16, Sayfa: 45.

⁴⁶⁵ Bu çizime göre kuzey-güney doğrultuda bir arazi üzerine yerleştirilmiş han iki katlı olup, doğu ve batısında her iki katta da 15'er adet hücre ile güney ve kuzeyde de yedişer adet hücre yer almaktadır. Üst katta yer alan hücrelerin üzeri kubbelerle kapatılmış olup, bu kattaki hücreler hem revağa bakan cephe üzerinde yer alan bir adet pencere hem de dış cephe üzerine açılmış dikdörtgen birer adet pencere ile aydınlatılmaktadırlar. Hücrelerin önünde revak dizileri yer almaktadır. Revakların avluya bakan yüzleri açık bırakılmıştır. Hanın giriş kapısı üzerinde cumbalı bir çıkma yer almakta ve güneydoğu köşesinde bir kule yükselmektedir.

Osmanlı Arşivleri'nde yer alan bilgilerden hareketle bu mescidin banisinin Fazıl Ahmet Paşa olduğu anlaşılmaktadır⁴⁶⁶. Han giriş kapısı üzerinde yer alan onarım kitabesine göre H. 1312-M.1894 tarihinde geçirmiş olduğu bir deprem sonrasında oldukça büyük bir hasar görmüş ve H. 1321-M.1903 tarihinde Odabaşı Mustafa Efendi tarafından onarılmıştır.

Plan.2.16. Vezir Hanı (Doğan Kuban'dan)

Han plan itibariyle iki avlulu ve iki katlı bir düzenlemeye sahiptir. Handa inşa malzemesi olarak giriş kapısında kesme taş, beden duvarlarında kaba yonu taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Hanın girişi batısında yer almaktadır. Sivri kemerle oluşturulmuş anıtsal kapının saçak kısmı taş konsollarla oluşturulmuştur. Kapıyı

⁴⁶⁶ Ayvansarayı Hüseyin Efendi, Vd., a.g.e.,284.

oluşturan basık kemerin üzerinde beş satırlık onarım kitabesi yer almaktadır (Fot.2. 121).

Transkripsiyon:

1070 tarihinde

Sadr-ı Sabık Köprülü Mehmet Paşanın İhya-i

Kerdesi olan bu bina-i cesim 1312 senesinde

Zelzeleden harap olmuş-iken 1321 tarihinde

Odabaşı Mustafa Efendi ma'rifetiyle tecdiden tamir edilmiştir.

Basık kemerli girişten geçilerek dehliz kısmına ulaşılır. Bu kısmın üzeri tuğla kemerlerle üç bölüme bölümlendirilmiş düz damla örtülmüştür. Bu dehlizin kuzey ve güneyinde yuvarlak kemerli dükkanlar yer almaktadır (Fot.2. 122). Dehlizden geçildikten sonra birinci avluya ulaşılmaktadır. Nayır tarafından çizilen plana göre bu avlunun kuzeyinde dükkan sıraları bulunmaktadır. Fakat günümüzde bu kısmın önünde yapılmış olan muhdes dükkanlardan dolayı, bu dükkanlara geçmek olanaksızdır.

Birinci avlu doğuda yer alan ve üzeri çapraz tonozlarla kapatılmış bir dehlizle ikinci avluya bağlanmaktadır. Bu dehlizinde kuzey ve güneyinde dükkânlar yer almaktadır. Ayrıca dehlizin doğusunda, kuzey ve güneyde yer alan ve üst kata geçişi sağlayan 31 basamaklı merdiven yer almaktadır.

Bu dehlizden geçildikten sonra hanın esas avlusuna girilmektedir. Orijinalinde dört yönde dükkan sıraları ve odalarla çevrili olması gereken hanın günümüzde doğu cephesinin güney kısmı ile güney cephesinin doğu bölümü yıkılmış bir vaziyettedir (Fot.2. 123). Yıkılan bu kısımların yerine betonarme binalar yapılmıştır. Yine hanın avlusunun ortasında yer aldığı Köprülü Su yolları haritasındaki⁴⁶⁷ çizimden anlaşılan Fazıl Ahmet Paşa tarafından inşa ettirilmiş mescidin yerinde de muhdes betonarme

⁴⁶⁷ Bu haritada görülen Vezir hanı ortasındaki mescit fevkani bir yapı olup, altında fiskiyeli şadırvan yer almaktadır. Mescit kısmı sütunlar üzerinde yükselen yapının üzeri kırma ahşap çatıyla kapatılmıştır. Cepheleleri üzerinde yatay şekilde iki sıra pencere düzenlemesi bulunan mescidin girişi güneyde balkon şeklinde tasarlanmıştır. Muhtemelen buraya çıkışı sağlayan bir merdiven bulunmaktaydı. **Köprülü Kütüphanesi, Ekler, 2441.**

yapılar yer almaktadır⁴⁶⁸. Avlunun güney bölümünün üst katına çıkışı sağlayan betonarme bir merdivende adeta yapıyla alay eder bir şekilde bu kısma eklenmiştir.

Nayır, hanın tıpkı günümüzde üst kat hücrelerinin önünde yer alan revaklar gibi, alt katında da dükkânların önünde revak sırasının yer aldığını belirtmektedir⁴⁶⁹. Günümüzde bu revak sıralarının avluya bakan cepheleri ya camekanlarla kapatılmış yada önlerine muhdes yapılar eklenmiştir.

Hanın üst katına batıda yer alan merdivenlerle çıkılmaktadır. Üst katta yer alan odaların önünde kubbelerle örtülü revak sırası yer almaktadır (Fot.2. 124). Revak sırasının arkasında yer alan odalara düz lentolu kapılardan girilmektedir. Kapıların hemen bitişiğinde yer alan dikdörtgen formlu birer pencere ile odalar revağa açılmaktadır. Odalarda birer ocak ve ikişer adet küçük niş bulunmaktadır.

Fot.2.101. İstanbul Köprülü Mehmet Paşa Kulliyesi

⁴⁶⁸ Ahmet Vefa Çobanoğlu, 1994 tarihinde “Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi”nde yazmış olduğu “Vezir Hanı” maddesinde, mescidin avlunun ortasında özgün şeklinden oldukça uzaklaşmış olduğunu belirtmektedir. Fevkanî Mescit, beşik tonoz üzerine oturtulmuş olup, mescit kısmı kubbe ile örtülüydü. Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Vezir Hanı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, 1994.

⁴⁶⁹ Nayır, **a.g.e.**, s. 233.

Fot.2.102. Dershane-Mescit (Darü'l-kurra)

Fot.2.103. Dershane-Mescit Harim Kısımı

Fot.2.104. Dershane-Mescit Mihrabı

Fot.2.105. Dershane-Mescit Kadınlar Mahfili

Fot.2.106. Dershane-Mescit Köşk Minare

Fot.2.107. Medrese Bölümü

Fot.2.108. Medrese Revakları

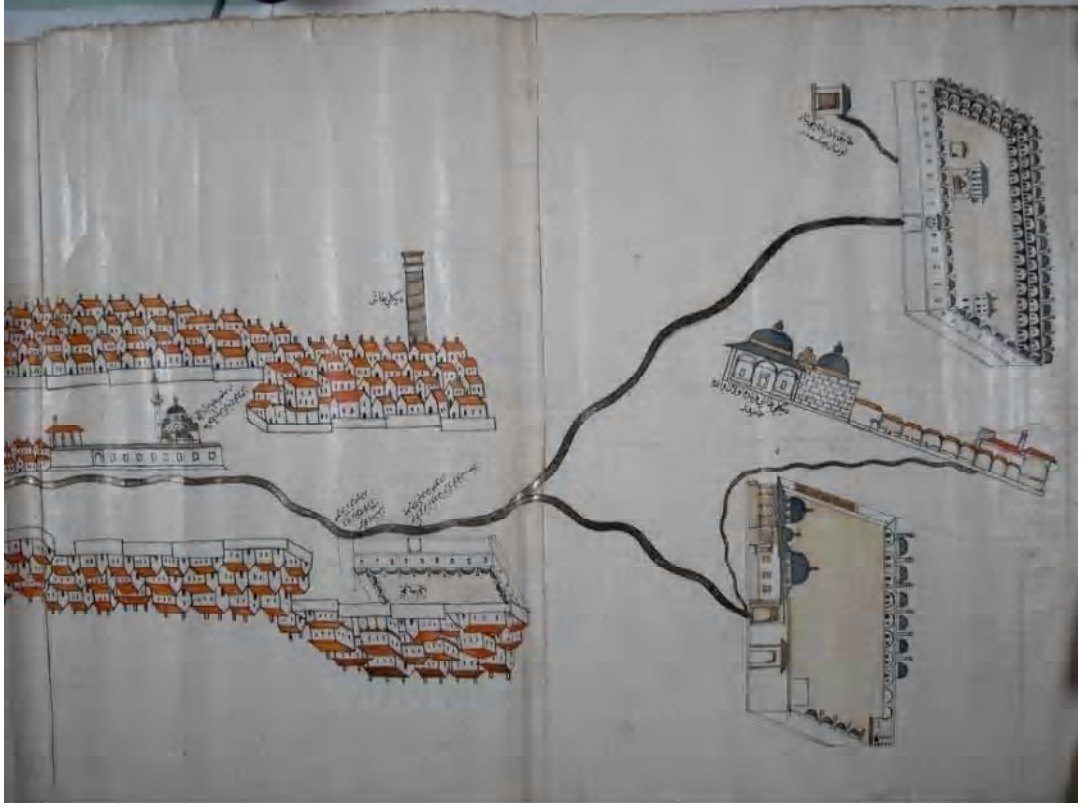

Fot.2.109. Su Haznesi

Fot.2.110. Türbe

Fot.2.111. Köprülü Kütüphanesi, Ekler, 2441.

Fot.2.112. Avluya Bakan Cephe Üzerinde Yer Alan Arapça Kitabe

Fot.2.113. Köprülü Mehmet Paşa'nın Mezar Kitabesi

Fot.2.114. Fazıl Ahmet Paşa'nın Mezar Kitabesi

Fot.2.115. Ayşe Hanım'ın Mezar Kitabesi

Fot.2.116. Çeşme

Fot.2.117. Çeşme Kitabesi

Fot.2.118. Köprülü Kütüphanesi

Fot.2.119. İç Mekândaki Kalem İşi Bezemelerden Detay

Fot.2.120. Vezir Hanı

Fot.2.121. Onarım Kitabesi

Fot.2.122. Giriş Dehlizi

Fot.2.123. Han Avlusu

Fot.2.124. Üst Kat Revak Düzeni

2.2.KÖPRÜLÜ AYŞE HANIM’NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ

Ayşe Hanım’ın Köprülü Kütüphanesi’nde bulunan 15/2458 nolu ve “devletlü efendimiz merhumenin sureti vakfiyesidir” ifadesi ile başlayan defter içerisinde üç ayrı vakfiye kaydı bulunmaktadır. Bunlardan birinci vakfiye tarihsiz olup Ayşe Hanım’ın vakıfları hakkında en detaylı bilgilerin bulunduğu vakfiyedir⁴⁷⁰. Bu vakfiyenin bir nüshası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde yer almaktadır⁴⁷¹. Bu nüsha üzerinde H. 1107-M.1695 tarihi kayıtlıdır. Bu aynı zamanda Köprülü Kütüphanesi’nde bulunan tarihsiz vakfiyenin de H. 1107-M.1695 tarihli olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Diğer iki vakfiye’den biri H. 1102/M.1690 tarihli olup bu vakfiye Vezirköprü’deki bedestenin etrafında yeni yapılan dükkânları (arasta dükkânları) konu almaktadır⁴⁷². İkinci vakfiye H. 1107-M. 1695 tarihli olup arastaya yeni eklenen dükkânlar hakkında detaylı bilgiler içermektedir⁴⁷³. Bu vakfiyeler Ayşe Hanım’ın (M.1674) ölümünden sonra tanzim edilmişlerdir.

Ayşe Hanım tıpkı babası Yusuf Ağa gibi memleketi Vezirköprü’de bir çok vakıf eseri inşa ettirmiştir. Bu yönüyle bölgede imar faaliyetlerinde bulunan önemli baniler arasında yer almaktadır. Hem babasının yaptırmış olduğu vakıf eserlerinin koruyuculuğunu üstlenmiş hem de eşi Mehmet Paşa’nın ölümüyle yarım kalan bölgedeki hayır eserlerinin tamamlanmasını sağlamıştır.

Ayşe Hanımın günümüze ulaşmış yapıları üzerinde herhangi bir kitabe ile karşılaşmamaktadır. Fakat, Kale Camisi’nin batı bahçe duvarı üzerinde beyaz mermer üzerine iki satır şeklinde yazılmış, Ayşe Hanım’a ait bir çeşme kitabesi yer almaktadır (Fot.2. 125).

Transkripsiyon:

Kad-afaza ve essa sahibetü’l hayrat ve’l-hasenat Ayşe Hanım te’mmadallah’u bı-gufran-ı

Haza’l-Azb’ul-furat fi sene elf ve seb’a ve seb’in ca’alethu farzen-li-yevmiddin.

Anlamı:

Bu tatlı suyu H.1077-M.1666 tarihinde, hayır sahibi, Allah günahlarını bağışlasın ve rahmet etsin, Ayşe Hanım akıtmıştır.

⁴⁷⁰ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 15/2458, V.1-18.

⁴⁷¹ V.G.M.A.,Defter No: 604, Sıra No: 303, Sayfa:208

⁴⁷² Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 15/2458, V.19-27.

⁴⁷³ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, V.28-31.

Kitabe Ayşe Hanım'a ait ve günümüze ulaşabilmeyi başarmış tek kitabe olması açısından son derece önemlidir.

Fot.2.125. Ayşe Hanım Çeşmesi Kitabesi

Ayşe Hanımın yukarıda zikredilen hayır eserlerinden başka bölgede günümüze ulaşamayan bir takım vakıf eserleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında kasaba etrafında birçok çeşme, mektep⁴⁷⁴, suyollarının tamiri ve Taş kale içerisinde bir çamaşırhane⁴⁷⁵ yer almaktadır. Aslında kasabanın suyollarının inşasına Köprülü Mehmet Paşa⁴⁷⁶ tarafından başlanılmış olup ömrü vefa etmemesi üzerine Ayşe Hanım tarafından suyolları tamamlattırılmıştır⁴⁷⁷. Suyollarından şehre gelen sudan kimlerin kullanacağına

⁴⁷⁴ **B.O.A., Cevdet Muarrif, Gömlek No: 7535.**

⁴⁷⁵ "... ve mezkur Taşkale içinde bina buyurdıkları çamaşırhane kayyumuna hizmeti mukabelesinde yevmi iki akçe vazife verile..." **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 14a.**

⁴⁷⁶ "Amasiyye Sancağı'nda Kedeğre Kazasına tabi Köprü nam Kasabada kendüm bina ettirdiğim su yolları meremmetine ve yol üzerinde nüz'l-ü-ebna-i sebil için idad ettiğim hanlarım..." **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 3/2448, V.46a.**

⁴⁷⁷ "Köprülü Mehmet Paşa zaman-i sadaretinde bu Köprü şehrini imara himmet ederek şehrin şark tarafından cesim-i bir misli bina ve tağamiye ve vasağ etmiş ve şehre su getirmek için cismi su yollarına mübaşeret ettiği bir zamanda vefat eylediğinden halilesi (Aişe Hanım) şu hayratı ikmal ve bir cami-i şerif, ve iki hamam ve cism-i bir bedesten inşa ve evkafını 1078 de tanzim etmiştir". Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsamettin, **Amasya Tarihi**, C.I, İstanbul, H.1327-1330, s. 378.

dair Ayşe Hanım'ın vakfiyesinde detaylı bilgiler verilmektedir⁴⁷⁸. Ayrıca Ayşe Hanım Köprü Kasabası'na bağlı beş köyde de çeşmeler inşa ettirmiştir⁴⁷⁹.

Ayşe Hanım sadece yapı yaptırmakla kalmamış bölgedeki fakir-fukaranın hamiliğini de üstlenmiştir. Vakfın gelirlerinden fakirlere dağıtılacak yemeklerin yapılması için pirinç, bal, et, yağ, nohut, soğan, safran, ekmek alınması, yemeklerin pişirilmesi için gerekli olan odunun temin edilmesi ve debbağhaneye bu işe karşılık senede 100 akçe kira verilmesi vakfın şartları arasındadır⁴⁸⁰. Ayrıca her Cuma günü Taşkale Camisi'nin kapısı önünde fakir fukara'ya 30 akçe dağıtılması ve vakfın harcamalarından artan paranın da yine fakir fukaranın kullanımına ayrılması vakfiyede şart koşulmaktadır.

⁴⁷⁸ "...ve Yusuf Ağa'nın evine akan sudan karındaşım oğlu Ali Çelebi'ye ki Büyük Ali Çelebi'dir ona bir masura su verile. Def'e karındaşım oğlu Küçük Ali Çelebi'ye Havva Hatun evine akan sudan bir masura su verile. Def'e karındaşım oğlu Hüseyin Efendiye evladı Hatice'nin evine akan sudan bir masura su verile Gürcü Yusuf Ağa'nın evine giden sudan Aişe Hatuna emaneten bir masura su husn-i ihtayarımla verdim ahurdan kimesne mani olmaya...". **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 13a-b-14a.**

⁴⁷⁹ "...ve zikr olunan kedeğre kasabası etrafında bina olunan çeşmelerin su yolcularına hizmetleri mukabelesinde 10 akçe vazife verile. Ve yine Kasaba-i Mezburıyyeye tabi beş kıt'a karyelere cari olan çeşmelerin su yolcularına hizmetleri mukabelesinde yevmi 20 akçe vazife verile..." **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 11b.**

⁴⁸⁰ "...ve helle-i evkaf-ı mezküreden her senede merre Ramazan-i şerifde fukara için tabi olunacak te'ame (aş-yemek) altmışar vakıyye (dört yüz dirhemlik tartı) pirinç ve on sekiz vakıyye hesel (bal) ve elli vakıyye lahm 'enem (et) ve on sekiz vakıyye revgan-ı sade (sade yağ) ve altı vakıyye nohut ve on iki vakıyye soğan ve on dirhem za'feran (safran) ve yüz dirhem tuz alunup teslim oluna ve tab-i te'ame kifayet mikdarı odun alına ve debbağhane dahi mukabile senede yüz akçe icaret (kira) verile ve üç yüz akçelik nan-ı aziz (ekmek) alına..." **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 14b-15a.**

Tablo.2.14. Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458’de yer alan kitapçık içindeki üç adet vakfiyeye göre vakfın giderleri

Taşkale Camisi’nde Hz. Peygamberin ruhu için bir cüz-i şerif okuyana	Yağcı nam Karyede hububatın gelirinden bir meta verile
Hz. Peygamberin doğum gününde okunacak olan mevlidi şerif için	Hamam ve bezezistandan senede 2880 akçe verile
Evkaf mütevellisi Karındaşı oğlu Hüseyin Efendiye hizmeti karşılığında	Hamam ve bezezistanın gelirlerinden yevmi 25 akçe verile ve zikr olunan karyeler hasılının hamisi dahi ona maşruta ola
Taşkale’deki Cami’ye imam ve hatip olana	İmamlık hizmeti karşılığında Hamam ve bezezistanın helleinden yevmi 6 akçeye mutasarrıf ola Hatiplik hizmeti karşılığında Çomi nam karye-i müküfe hasılının erba-i ihmasıma (4/5’ine) mutasarrıf ola Ve imam olan Kur’an-ı kerimden bir cüz-i şerifi okuyup sevabını Ayşe Hanımın annesinin ruhuna hibe edip, hizmeti karşılığı yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola Ve her hamis günü (Perşembe günü) cami-i mezkurede her kim vaiz ve nasih olursa hele-i mezkureden yevmi üç akçe vazifeye mutasarrıf ola Aynı gün camide Kur’an-ı Kerimden bir cüz-i şerif okuyup sevabının validelerinin ruhlarına hibe eden kişi hizmeti karşılığı yevmi üç akçe vazifeye mutasarrıf ola
Müezzin olan iki kişiye	Her biri hizmeti karşılığında üç akçe vazifeye mutasarrıf ola Müezzinlerden biri Kur’an-ı Kerimden bir cüz-i şerif tilavet edüp sevabını vakf-ı meşar-ılayhanın cecdi-azizelerinin ruhi Şerifelerine hibe eyleyup hizmeti karşılığında yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola Ve biri dahi Kur’an-ı Kerimden bir cüz-i şerif tilavet edüp sevabını vakfe-i mumı ılayhanın cecdi emcadları ruhi Şerifelerine hibe edeler hizmeti karşılığında iki akçe vazifeye mutasarrıf ola Ve Depe nam karye hasılının erba-i imhası ol iki muezzine verile
Kayyum	Yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola
Cami’de şeyh olana	İki akçe vazife ile Kur’an-ı Kerimden bir cüz-i şerif okuyup sevabını Karındaşı Ahmed Ağa’nın ruhuna hibe ede. Bu hizmeti karşılığında da yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola (9b) Ve bir feth-i şerif tilavet edüp sevabını Yusuf Ağa’nın ruhuna hibe edüp hizmeti karşılığı yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola (10a)
Fukara için	Cami-i şerif-i merküme kapısında etfal-i fukara-i müminine 30 akçe hele-i merkumeden tasadduk oluna (10a)
Ulemadan iki mutasarrıf Kimesne	Kur’an-ı Kerimden bir cüz-i şerif okuyup sevabını Ayşe Hanım’a hibe eyleye hizmetleri karşılığında her biri yevmi üç akçe vazifeye mutasarrıf ola
Bir alim mutedeyyin kimesne	Bir cüz-i şerif tilavet edüp sevabını ervah-i şehid-i islamine hibe eyleye hizmeti karşılığında üç akçe vazifeye mutasarrıf ola(10b)

Ülemeden bir Salih kimesne	Cam-i şerifte bir süre-i mülk tilavet edüp sevabını Ayşe Hanıma hibe ede. Hizmeti karşılığı yevmi bir akçe vazifeye mutasarrıf ola (10b)
Revkan-i kanadil için	Hele-i mezbureden yevmi on akçe verile (11a)
Çeşmenin su yolcusuna	Yevmi on akçe vazife verile (11a)
Ferraş	Yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola (11a-b)
Katip olana	Yevmi beş akçe vazifeye mutasarrıf ola (11b)
Kedeğre Kasabası etrafında bina olunan çeşmelerin su yolcularına	10 akçe vazife verile (11b)
Kasaba-i mezkureye tabi beş kıt'a karyelere cari olan çeşmelerin su yolcularına	Yevmi 20 akçe vazife verile (11a-12b)
Cabi olana	Hizmeti karşılığında senede Yağcı nam karye hasılının erba-i imhasından (4/5) bir meta mahsul verile (12 a)
Toprakkale Camisi'ne her kim imam ve hatip olursa	Dikecik nam karyesinin erba-i imhasına mutasarrıf ola (12a-b)
Muezzin	Yevmi üç akçe vazifeye mutasarrıf ola (12b)
Kayyım	Yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola (12b)
ferraş	Yevmi iki akçe vazifeye mutasarrıf ola (12b)
Revkan-i kanadil için	Yevmi iki akçe verile
Ramazan-i Şerif'te camide yanacak kandil için	Beher sene beş kuruş verile (13a)
Bir Salih kimesne	Kur'an-ı Kerimden bir cüz-i şerif tilavet edüp Sevabını Hadice Hanımın ruhuna hibe ede hizmeti karşılığına yemi üç akçe verile (13 a)
Bir Salih adem	Kur'an-ı Kerimden bir Cüz-İ Şerif kıraat edüp sevabını Fatma hatunun ruhuna hibe ede hizmeti karşılığına yemi üçer akçe verile (13 a-b)
Taşkale'deki Çamaşırhane'nin kayyımına	Hizmeti mukabelesinde yevmi iki akçe vazife verile
Fakir fukara için ramazanda pişirilecek yemek için debbağhaneye	Senede 100 akçe icaret verile (14b-15a) Ve 300 akçelik ekmek alına
Taşkale Camisi'nde talebe'ye haftada beş gün Kur'an okumayı öğreten kimesneye	Yevmi 30 akçe verile ve yevmi iki akçesi dahi tevcihed-i tevliyet ola (24a-b) ⁴⁸¹
TOPLAM (Karyelerin yıllık hâsılatı ve Ramazanda fakirlere dağıtılacak yemekte kullanılacak erzakın tutarı toplamın dışında bırakılmıştır)	3473 akçe 5 kuruş

Ayşe Hanım'ın bölgedeki vakıflarında 25 kişi görevlendirilmiştir. Vakfın giderleri vakfın akarları arasında olan beş köy, üç kıt'a hamam, bezazistan ve etrafını çevreleyen arasta dükkanlarının gelirleri ile karşılanmaktadır. Bu vakıf eserlerinden gelen gelirlerin dışında Fazıl Ahmet Paşa tarafından Ayşe Hanım vakfına yıllık 3320 akçe bağışlanmıştır⁴⁸². Fakat vakfiyeden anlaşıldığı üzere bu 3320 akçelik bağış, vakfın akarlarının onarımında kullanılmak şartıyla vakfa bırakılmıştır. Bu gelirlerden başka Ayşe Hanım'a Köprülü Mehmet Paşa kendi vakıflarının gelirlerinden günlük 200 akçe

⁴⁸¹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458'de yer alan kitapçık içindeki H.1120-M. 1708 tarihli vakfiyede geçmektedir.

⁴⁸² **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 15a-b.** Ayrıca Ahmet Paşa'nın H.1089-M.1678 tarihli vakfiyesinde validesi Ayşe Hanım'ın vakıflarının masrafı için senede 120 esedi kuruş verilmesi şart koşulmaktadır. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V. 58b.**

maaş bağlamıştır⁴⁸³. Bu tarihi bilgiler, Ayşe Hanım'ın memleketinde üstlenmiş olduğu imar faaliyetlerinin eşi ve oğlu tarafından desteklendiği göstermektedir.

2.2.1. Ayşe Hanıma Miras Yoluyla İntikal Eden ve Tamir Ettirdiği Vakıf eserleri

2.2.1.1. Vezirköprü Kale Hamamı (Yusuf Ağa Hamamı)

Hamam Vezirköprü İlçesinin Taşkale Mahallesi'nde bulunmaktadır (Fot.2. 126 - Plan.2.17-18). Hamam üzerinde inşa ve onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan Ayşe Hanıma ait vakfiyede “ ...ve yine mevzu-i mezkurede garib ta'mir buyurdıkları muşahhas el-hudud bir kıt'a mülk hamamı...⁴⁸⁴” ifadesinden hamamın Ayşe Hanım tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. Hamam, Ayşe Hanım tarafından tamir edildiğine göre daha önce inşa edilmiş olmalıdır. Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde geçen bilgilerden Paşanın Vezirköprü'de hamam yaptırmadığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'de geçen “ Cümleden Hacı Yusuf Ağa Hamamının ab (u) hevası ve binası hub hamamdır⁴⁸⁵” şeklindeki bilgidan Ayşe Hanımın babası Hacı Yusuf Ağa'nın burada bir hamam inşa ettirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Hüseyin Hüsameddin de Kedeğre (Köprü) Kazası hakkında bilgiler verirken, Yusuf Ağa'nın H. 1011-M.1602 tarihinde burada bir hamam inşa ettirdiğinden bahsetmektedir⁴⁸⁶. Yine Hüseyin Hüsameddin de Ayşe Hanımın Vezirköprü'de iki adet hamam inşa ettirdiği belirtilmektedir⁴⁸⁷. Ayşe Hanımın Vezirköprü'de iki adet hamam inşa ettirdiği net bir şekilde gerek vakfiyelerden gerekse tarihi bilgilerden anlaşılmakta fakat bu hamamlardan sadece çifte hamamın kesin bir şekilde Ayşe Hanım tarafından inşa edildiği söylenebilirken, diğer hamamın hangisi olduğu net bir şekilde belgelerde belirtilmemektedir. Yukarıda vakfiyede geçen bilgidan, bu hamamı Ayşe Hanımın kendisinin inşa ettirmediği anlaşılmaktadır. Yine Evliya Çelebi'de geçen Hacı Yusuf Ağa hamamının meşhur bir hamam olduğu bilgisinden hareketle bahsedilen hamamın

⁴⁸³ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 3/2448, V.46b.

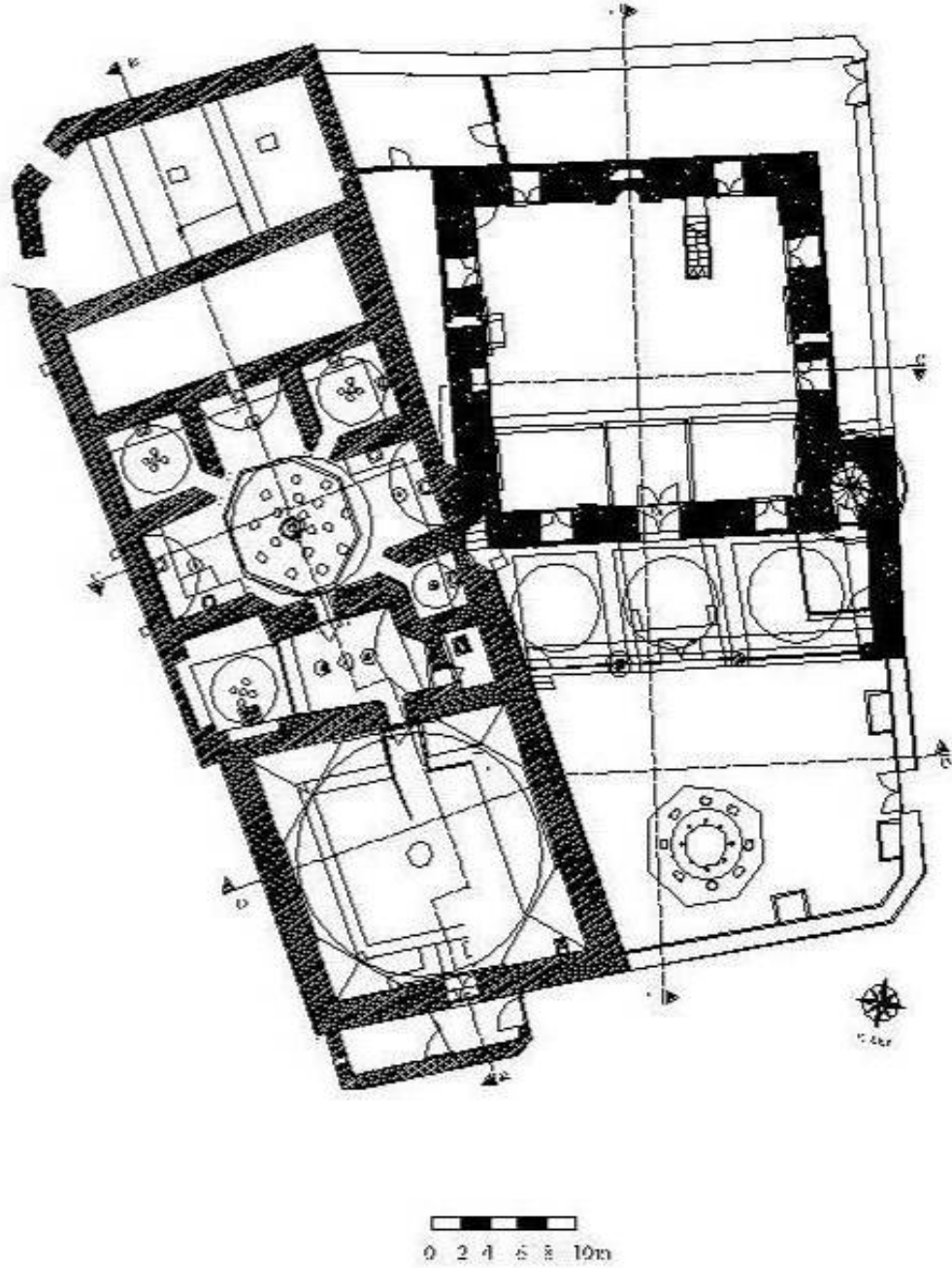
⁴⁸⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 15/2458, V. 4b.

⁴⁸⁵ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Kitap, İstanbul, 1999, s.210.

⁴⁸⁶ “...1011'de eşkıyayı Celaliyenin hücumuyla Köpri Kasabası metruk olduğundan şu evkafın mütevellileri camileri, mektepleri kısmen imar etmiş ve Köpri ayanından (Yusuf Ağa) diğer hamam inşa ve birkaç metruk mescidi imar ...”. (Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, **a.g.e.**, s. 378.)

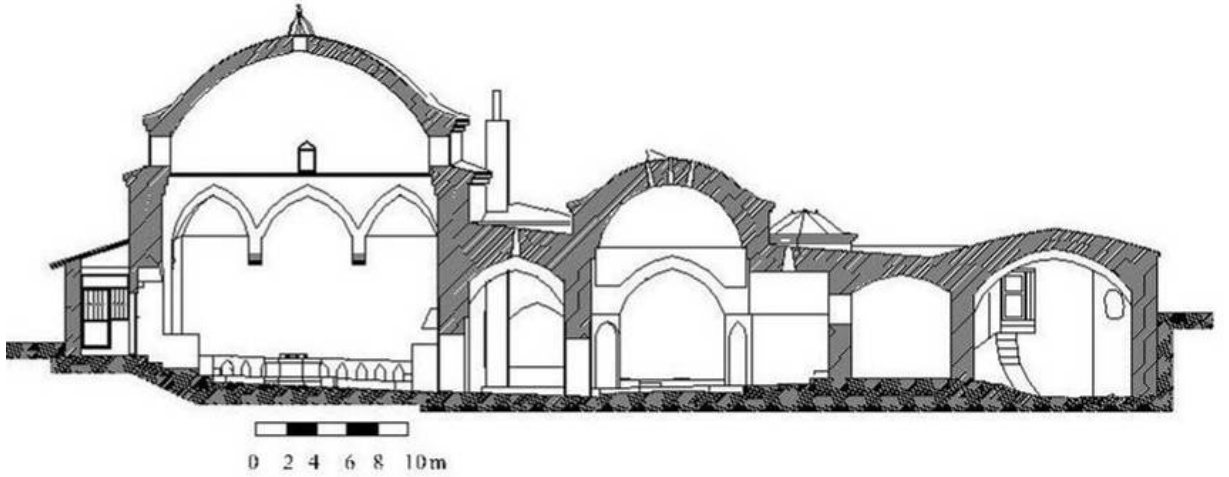
⁴⁸⁷ “...ve bir cami-i şerif, ve iki hamam ve cism-i bir bedesten inşa ve evkafını 1078 de tanzim etmiştir.” Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, **a.g.e.**, s. 378.

Kale Hamamı olduğu tarafımızca düşünülmektedir⁴⁸⁸. Fakat hamam Ayşe Hanım tarafından tamir edilmiş ve onun tasarrufunda kalmıştır.

Plan.2.17. Vezirköprü Kale Hamamı (V.G.M.A.)

⁴⁸⁸ M. Sami Bayraktar da benzer gerekçelerden hareketle hamamın Hacı Yusuf Ağa tarafından inşa edilmiş olabileceğini belirtmektedir. M. Sami Bayraktar, **a.g.t.**, s. 252.

Plan.2.18. Vezirköprü Kale Hamamı B-B Kesiti (V.G.M.A.)

Tek hamam olarak kuzey-güney yönünde inşa edilen eser, batı cephede, Kale Camisi'nin doğu duvarı ile birleşmektedir. Hamamı oluşturan bölümler kuzeyden güneye doğru, soyunmalık, soğukluk, sıcaklık, üç adet halvet, su deposu ve külhandır. Soyunmalık, soğukluğun doğu bölümü, sıcaklık ve halvet hücrelerinin üzerleri kubbe; Soğukluğun orta bölümü, eyvanlar, su deposu ve külhan bölümlerinin üzerleri de sivri tonozlarla örtülmüştür. Hamamda malzeme olarak kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır. Cephelerde üst örtüye geçişte kirpi saçak uygulamasına yer verilmiştir.

Soyunmalık bölümüne kuzey cephenin ortasına açılan kesme taş örgülü basık kemerli kapıdan girilmektedir (Fot.2. 127). Bu bölüm kubbe kasnağı üzerine açılan dört adet sivri kemerli pencere ve kubbe merkezinde yer alan aydınlık feneri ile aydınlatılmaktadır (Fot.2. 128). Soyunmalık bölümünün etrafı sekilerle çevrelenmiş olup merkezinde sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Sekilerin altında sivri kemerli ayakkabılık nişleri yer almaktadır (Fot.2. 129). Soyunmalık bölümünün güneyinde bulunan ve hafif batıya doğru kaydırılmış kapıdan soğukluk bölümüne geçilmektedir.

Soğukluk bölümü doğu-batı doğrultuda uzanmakta olup, alanın batısında hela kısmı yer almaktadır (Fot.2. 130). Soğukluk bölümünün doğu bölümü kubbe ile kapatılmış orta kısımda ise sivri tonoz kullanılmıştır (Fot.2. 131). Helâ kısmının üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Bölümün aydınlatılması, tonoz ve kubbe üzerine açılan ışık gözleri ile sağlanmaktadır. Soğukluk bölümünün güneyinde yer alan kapıdan hamamın sıcaklık bölümüne geçilmektedir.

Sıcaklık bölümü üç eyvanlı ve üç köşe halvetli bir plana sahiptir (Fot.2. 132). Merkezi mekân ve halvetlerin üzeri kubbe, eyvanların üzeri ise sivri tonozlarla örtülmüştür (Fot.2. 133). Sıcaklık bölümü tonoz ve kubbeler üzerinde yer alan ılık gözleri ile aydınlatılmaktadır. Bölümün merkezinde olması gereken göbek taşı günümüze ulaşmamıştır. Doğu ve batıdaki eyvanda iki, güneydeki eyvanda ise bir adet kurna vardır. Halvet hücrelerinden güneydoğuda ve kuzeybatıda yer alanlarda birer adet kurna bulunurken, güneybatıda yer alan halvet hücrelerine iki adet kurna konulmuştur. Sıcaklığın güneyinde yer alan su deposunun üzeri doğu-batı yönünde sivri tonozla örtülüdür. Su deposunun güneyinde külhan ve ambar depoları bulunmaktadır.

Fot.2.126. Vezirköprü Kale Hamamı

Fot.2.127. Vezirköprü Kale Hamamı Soyunmalık Bölümü

Fot.2.128. Vezirköprü Kale Hamamı Soyunmalık Kubbesi

Fot.2.129. Vezirköprü Kale Hamamı Soyunmalık Havuz ve Ayakkabılıklar

Fot.2.130. Vezirköprü Kale Hamamı Soğukluk Bölümü

Fot.2.131. Vezirköprü Kale Hamamı
Soğukluk Mekanı Doğu Bölümü

Fot.2.132. Vezirköprü Kale Hamamı
Sıcaklık Bölümü

Fot.2.133. Vezirköprü Kale Hamamı
Sıcaklık Bölümü Eyvan

2.2.1.2.Vezirköprü Bedesteni (Yusuf Ağa Bedesteni)

Vezirköprü ilçesinin merkezinde Orta Cami Mahallesi'nde bulunan bedestenin etrafı arasta dükkânları ile çevrelenmiştir (Fot.2. 134 -Plan. 19). Bedesten üzerinde inşa ya da onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Evliya Çelebi, bedestenin banisinin Hacı Yusuf Ağa (Ayşe Hanım'ın babası) olduğunu belirtmektedir⁴⁸⁹. Hüseyin Hüsamettin, bedestenin Köprülü Mehmet Paşa'nın eşi Ayşe Hanım tarafından inşa ettirildiğini ve H.1078/M.1667 tarihinde de evkafının tanzim edildiğini ileri sürmektedir⁴⁹⁰. Mustafa Cezar, Evliya Çelebi'nin Vezirköprü hakkında vermiş olduğu bilgilerden hareketle, bedestenin banisinin Hacı Yusuf Ağa olduğunu belirtirken⁴⁹¹, Metin Sözen⁴⁹² ve Semavi Eyice⁴⁹³ bedestenin Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırıldığını ifade etmektedirler. Mehmet Tunçel, bedestenin banisinin Ayşe Hanım olduğu üzerinde durmaktadır⁴⁹⁴. M.

⁴⁸⁹ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Kitap, İstanbul, 1999, s. 210.

⁴⁹⁰ “Köprülü Mehmet Paşa zaman-i sadaretinde bu köprü şehrini imara himmet ederek şehrin şark tarafından cesim-i bir misli bina ve tağamiye ve vasağ etmiş ve şehre su getirmek için cismi su yollarına mübaşeret ettiği bir zamanda vefat eylediğinden halilesi (Aişe Hanım) şu hayratı ikmal ve bir cami-i şerif, ve iki hamam ve cism-i bir bedesten inşa ve evkafını 1078 de tanzim etmiştir”. Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsamettin, **a.g.e.**, s. 378.

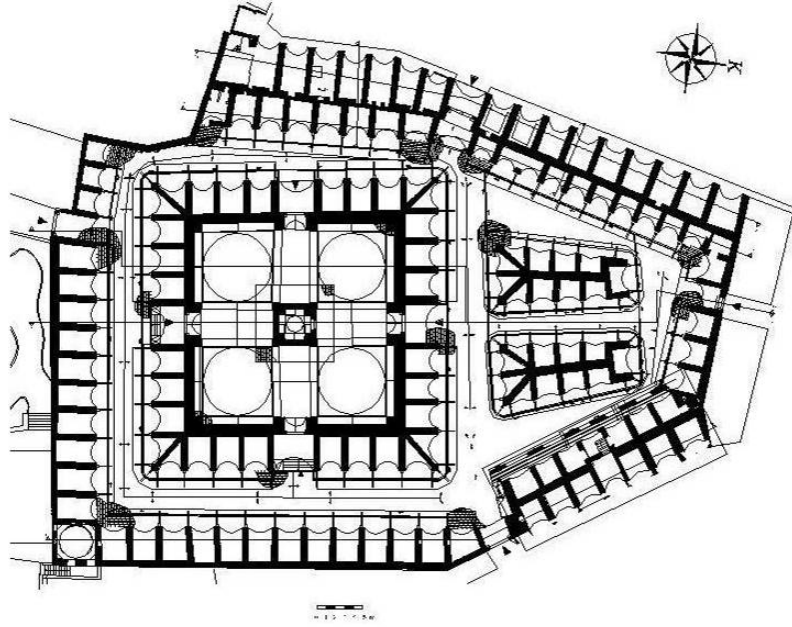
⁴⁹¹ Mustafa Cezar, **Tipik yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, İstanbul, 1985, s. 282.

⁴⁹² Metin Sözen, vd, **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul, 1975, s. 271.

⁴⁹³ Semavi Eyice, “Bedesten”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1992, s.310.

⁴⁹⁴ Mehmet Tunçel, **Osmanlı Mimarisinde Bedestenler**, (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1980, s. 124.

Sami Bayraktar, yapıyla ilgili öncül literatürü verdikten sonra bedestenin banisi hakkında kesin bir şey söylemekten kaçınmakta, sadece yapının 17.yy ikinci yarısında inşa edildiğini belirtmektedir⁴⁹⁵.

Plan.2.19. Vezirköprü Bedesten ve Arasta Dükkanları (V.G.M.A.)

Ayşe Hanım'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H. 1107-M.1695 tarihli vakfiyesinde vakıflar sayılırken, bedestenin de ismi zikredilmektedir⁴⁹⁶. Bedesten hakkında başka bir bilginin bulunmadığı vakfiyeden hareketle, Bedestenin de Ayşe Hanım'a miras yoluyla intikal ettiği anlaşılmaktadır.

Kare planlı bedestenin cephe duvarlarında kasetlenmiş moloz taş, kubbe kasnaklarında bir sıra taş üç sıra tuğla almasıklığına yer verilmiştir. Beden duvarlarından üst örtüye ve kasnaklardan kubbeye kirpi saçakla geçilmiştir: Bedestenin etrafını çevreleyen dükkânlarda tonozu taşıyan ayakların kemer seviyelerine kadar kesme taş ve tuğla rastgele kullanılmışken kemer ve tonozlarda tamamen tuğla malzeme kullanılmıştır (Fot.2. 135). . Bedesteni dışarıda 32 adet dükkân çevrelemektedir. Yapıyı dört yönden kuşatan dükkânların üzeri günümüzde çinko ile kapatılmıştır (Fot.2. 136). Yapının ana beden duvarları dükkân seviyelerinden yüksek tutulmuştur. Her cephede bedesteninin içine girişi sağlayan birer adet eyvan şeklinde oluşturulmuş sivri tonozlu kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan kuzey ve doğuda yer alan kapıların yan duvarları

⁴⁹⁵ M. Sami Bayraktar, *a.g.t.*, s. 212.

⁴⁹⁶ V.G.M.A., Deftir No: 604, Sıra No: 303, Sayfa:208.

üzerinde devşirme Latince yazılmış kitabeler bulunmaktadır. Bu giriş kısımlarının ortasında yer alan düzgün kesme taşla örülmüş basık kemerli kapıdan bedestenin iç kısmına girilir. İç mekânın üst örtüsü merkezde yer alan fil ayağına atılmış doğu-batı ve kuzey-güney yönde uzanan dört adet yaklaşık 5 m. genişliğindeki kemerlerin taşıdığı, dört kubbe ile örtülmektedir (Fot.2.136). Kubbeler dışarıdan sekizgen kasnak üzerine oturtulmuştur.

Fot.2.134. Vezirköprü Bedesten ve Arastası (Nejdet İğci Arşivi'nden)

Yapının iç tarafında beden duvarları, moloz taşların horasan harcı ile kasetlendirilmesiyle oluşturulan bir örgü sistemine hâkimken, üst örtü kubbe ve taşıyıcı kemerler tamamen tuğla malzeme ile örülmüştür. Bedestenin iç mekânının aydınlatılması duvarların üst kısımlarına açılan altı adet şevli pencere ile sağlanmaktadır. Bedestenin tam merkezinde yer alan fil ayağı zeminden yüksek tutulmuş bir kaide üzerinde yükselmektedir. Ayağın kuzeye bakan cephesi üzerinde yer alan sivri kemerli kapı vasıtasıyla içine girilmektedir. İçeride dört yana sivri kemerlerle genişletilmiş ve üzeri pandantiflerle geçilen tuğla örgülü bir kubbe ile kapatılmış bir açıklığa ulaşılır. Mekân küçük mazgal pencerelerle aydınlatılmaktadır. Kubbenin güneydoğusunda yer alan açıklıktan, ayağın üst tarafında yer alan üzeri küçük bir kubbe ile örtülmüş mekâna geçilmektedir.

Fot.2.135. Vezirköprü Bedesteni Üst Örtüsü

Fot.2.136. Vezirköprü Bedesteninin Etrafını Çevreleyen Dükkânlar

Fot.2.137. Vezirköprü Bedesteni İç Mekan

2.2.2.Ayşe Hanım Tarafından İnşa Ettirilen Vakıf Eserleri

2.2.2.1. Vezirköprü Kale Camisi

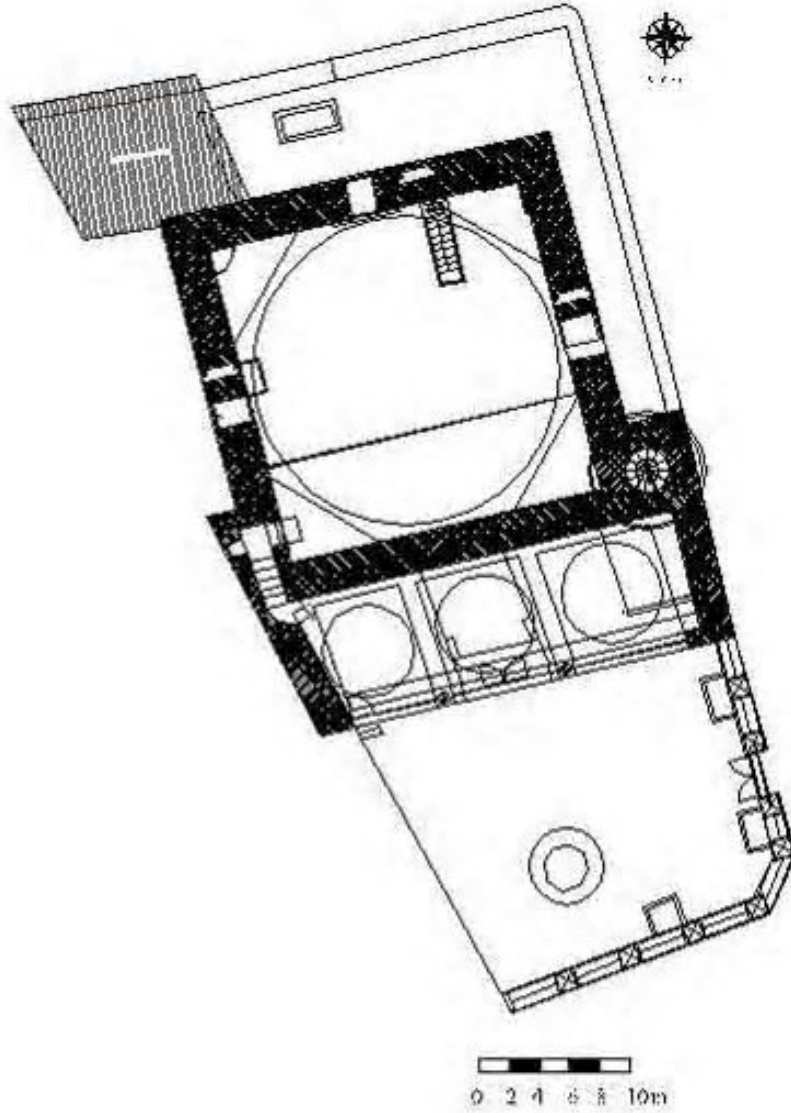
Yapı ilçe merkezinde Taş Kale Mahallesi'nde bulunmaktadır (Fot.2.138- Plan.2.20). Cami üzerinde her hangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ayşe Hanım'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H. 1107-M.1695 tarihli Vakfiyesi'nde “...*Taşkale’de bina olunan cami-i şerifde Furkan-ı kerimüş-şandan bir cüz-i şerif tilavet eden bir Salih mütedeyyin ve ehli Kur’an kimesneye Yağcı nam karyede olan hassa-i mugine-i mukufelerinden hasıl olan hububattan bir meta mahsul verile...*”⁴⁹⁷ şeklinde geçen ibareden hareketle, yapının Ayşe Hanım tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. M. Sami Bayraktar da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan H.1107/M.1695 tarihli vakfiye’de geçen bilgiden hareketle yapının Ayşe Hanım tarafından yaptırıldığını belirtmektedir⁴⁹⁸.

⁴⁹⁷ V.G.M.A.,DeFTER No: 604, Sıra No: 303, Sayfa:208.

⁴⁹⁸ M. Sami Bayraktar, a.g.t., s. 80.

Fot.2.138. Vezirköprü Kale Camisi (Nejdet İğci Arşivinden)

Plan.2.20. Vezirköprü Kale Camisi

Yapı kuzey-güney doğrultuda uzanan bir alan üzerine inşa edilmiştir. Cami, kuzeyinde yer alan üç bölümlü son cemaat mahalli ile harim kısmından oluşmaktadır. Camide inşa malzemesi olarak; son cemaat mahalli ve minarede tamamen kesme taş, cephelerde ise bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan oluşan örgü malzemesi kullanılmıştır. Caminin harim kısmının üzeri sekizgen kasağa oturan kubbe ile örtülmüştür (Fot.2. 139). Kubbe kasağı üzerinde dört adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Kubbe kasağından kubbeye geçişte kirpi saçak uygulamasına yer verilmiştir. Caminin batı ve güney cephelerinin alt kısmı üzerinde ikişer doğu cephede ise bir adet sivri kemerli pencere ve batı, doğu ve güney cephelerin üst kısımları üzerinde de birer adet sivri kemerli pencere açılmıştır.

Caminin kuzeybatı köşesine bitişik olan minaresi tamamen kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Minarenin gövde başlangıcından yukarısı yakın tarihlerde yenilenmiştir⁴⁹⁹.

Caminin kuzeyinde üç bölümlü son cemaat mahalli bulunmaktadır. Mahallin üzeri üç adet küçük kubbe ile kapatılmıştır. Üst örtü köşelerde duvarlar tarafından taşınırken ortada iki adet mermer sütun tarafından taşınmaktadır. Kemerler baklava dilimli sütun başlıkları üzerine oturmaktadır. Son cemaat mahallinin giriş bölümü ahşap camekanla kapatılmıştır. Son cemaat mahallinin doğu ve batısındaki kısımları zeminden yüksek tutulmuştur. Mahallin güney cephesi üzerinde harime giriş kapısının doğu ve batısında birer adet düz lentolu pencere bulunmaktadır. Pencereilerin alınlıkları yağlı boya ile yapılmış gül ve bitkisel bezemelerle süslenmiştir. Son cemaat mahallinin güney duvarının doğu ucunda yer alan dar bir merdivenle harimdeki kadınlar mahfiline geçilmektedir. Son cemaat mahallinin güney cephesinin tam ortasında yer alan basık kemerli kapı ile caminin harim bölümüne girilmektedir. Ahşap çifte kapı kanatları orijinal olup çakma tekniği ile yapılmışlardır(Fot.2. 140). Kanatların gövdeleri üzerinde bulunan ahşap göbekler, prizmatik üçgenlerle oluşturulan bezeme kuşakları ile çevrelenmiştir.

Harim kısmı kareye yakın dikdörtgen bir plana sahiptir (Fot.2. 141). Harimin üzeri tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülmüştür. Cephelerden tromplara geçişte mukarnas dolgu kullanılmıştır. Harim doğu, batı ve güney cepheler üzerine açılan pencerelerle aydınlatılmaktadır. Harimin cepheleri üzerinde kalemişi bezemeler bulunmaktadır.

Caminin mihrabı güney cephenin tam ortasında bulunmaktadır (Fot.2. 142). Mihrabın üzeri yağlı boyalarla boyanmıştır. Mihrap kavsarası sekiz sıra mukarnasla dolgulanmıştır. Mihrap nişinin etrafı iki geniş bordür ile çevrelenmiştir. En dıştaki bordür kaval silme ile sınırlandırılmış olup, bordür üzerinde merkezde yer alan sekizgen motifinin uçlarından çıkan sapslarla oluşturulan çeşitli geometrik şekiller ve bunların ortalarında yer alan stilize bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Bu bordürü iç taraftan kaval silme ve profilli silmeler çevrelemektedir. Dıştan içe doğru ikinci geniş bordür üzeri sade bırakılmıştır. Mihrap alınlığı üzerinde iki adet kabara bulunmaktadır. Ayrıca alınlığın her iki tarafında yağlı boya ile yapılmış çiçek buketi tasvirine yer verilmiştir. Mihrabın taç kısmı beş bölüme ayrılmış olup, üzerleri 12 dilimli çiçek ve çiçek sapsları ile bezenmiştir.

⁴⁹⁹ M. Sami Bayraktar, **a.g.t.**,s. 82.

Yapının minberi ahşap malzemeden çakma tekniği ile yapılmış olup, kaliteli bir işçilik yansıtmaktadır (Fot.2. 143). Minberin süpürgelik kısımlarının üzerinde yan yana yerleştirilmiş dört adet ahşap kemerli boşluk bulunmaktadır. Bunlardan cepheye bitişik olan daha yüksek tutulmuştur (Fot.2. 144). Yan aynalıklar iki bordür ile çevrelenmiştir. Dıştaki geniş bordür üzerinde çiçek ve palmetlerden oluşan ve birbirinin devamı niteliğindeki bezemelere yer verilmişken içteki dar bordür üzerinde rumi ve kıvrık dallardan oluşan ve sapslarla birbirlerine bağlanan bezeme kuşağına yer verilmiştir. Minberin aynalık kısımlarında merkezde yer alan daire içerisindeki altı kollu çiçeklerin etrafını saran kıvrık dallardan oluşan ve birbirini tekrarlayan bir kompozisyon bulunmaktadır. Korkuluk kısmının üzeri rumi ve kıvrık dallardan oluşan bezemelerle tezyin edilmiştir. Minberin kapı kanatlarının bağlandığı dikmeler üzerinde birbirinin tersi şeklinde yerleştirilmiş üç dilimli palmetlerden çıkan sapslarla birbirlerine bağlanan bir kompozisyon bulunmaktadır. Minber kapı kanatları birbirini tamamlar şekilde bezenmiştir. Kanatlar kapatıldığında iki dairevi madalyon içerisine yerleştirilmiş uçları üç dilimli palmetlerle son bulan kıvrık dallarla oluşturulmuş bitkisel kompozisyon ortaya çıkmaktadır. Kapının taç kısmı kafes oyma tekniği ile işlenmiş geometrik şekillerle oluşturulmuştur. Minberin külah kısmı orijinal değildir.

Cami hariminin doğu duvarı üzerinde harime doğru çıkma yapan iki üzengi taşı üzerine yerleştirilmiş ahşaptan kafes oyma tekniği ile işlenmiş vaaz kursusu bulunmaktadır (Fot.2. 145). Harimin kuzey cephesi üzerinde ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fot.2. 146).

Fot.2.139. Vezirköprü Kale Camisi

Fot.2.140. Vezirköprü Kale Camisi Ahşap Kapı Kanatları

Fot.2.141. Vezirköprü Kale Camisi Harim Kısım

Fot.2.142. Vezirköprü Kale Camisi Mihrabı

Fot.2.143. Vezirköprü Kale Camisi Minberi

Fot.2.144. Vezirköprü Kale Camisi Minber Detayı

Fot.2.145. Vezirköprü Kale Camisi Vaaz Kürsüsü

Fot.2.146. Vezirköprü Kale Camisi Kadınlar Mahfili

2.2.2.2. Vezirköprü Toprakkale Camisi

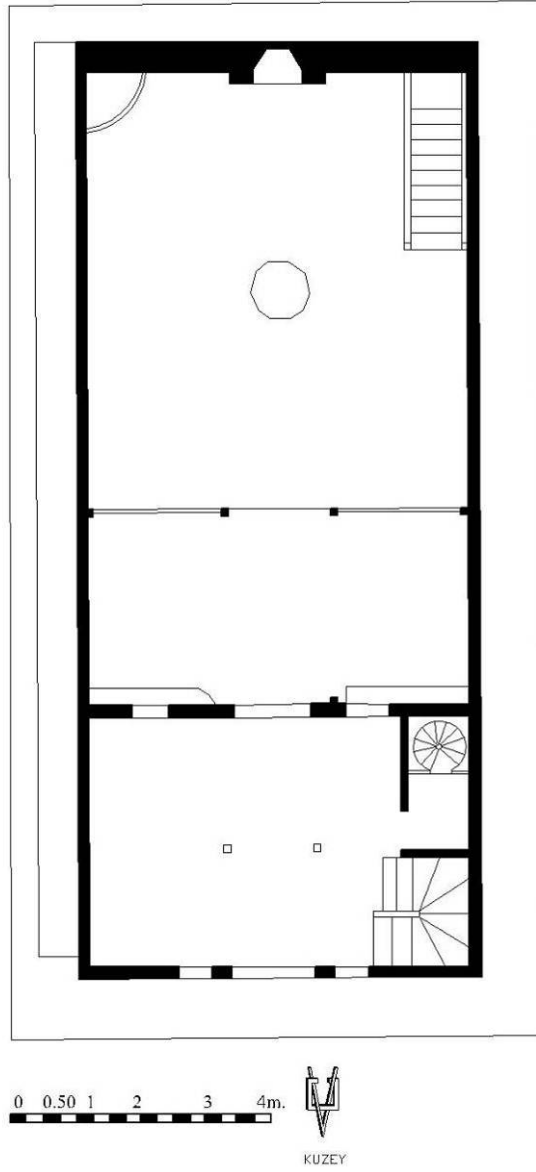
Cami, ilçe merkezinde Kale Mahallesi'nde bulunmaktadır (Fot.2. 147-Plan. 2.21). Caminin üzerinde inşa yada onarım kitabesi yer almamaktadır. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H. 1107-M.1695 tarihli Ayşe Hanım'a ait vakfiye'de geçen "...ve yine kasaba-i mezkûre dâhilinde Toprak Kalesi içinde müceddeden bina buyurdukları câmi-i şerifte.." şeklinde geçen bilgiden hareketle yapının banisinin Ayşe Hanım olduğu anlaşılmaktadır⁵⁰⁰. Bu vakfiyeden hareketle yapının vakfiyenin tanzim edildiği tarihten kısa bir zaman önce inşa ettirilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alan üzerinde yer alan cami, güneyinde bulunan eve bitişiktir. Batı cephesi ise bitişikindeki evin bahçesi ile çevrelenmektedir. Caminin beden duvarları günümüzde sıvanmış olup, duvarların üzeri beyaz boya ile boyanmıştır. Caminin girişi kuzeyinde olup girişten geçildikten sonra son cemaat mahalline ulaşılmaktadır. Batı-doğu doğrultuda uzanan mahallin üzeri ahşap tavanla kapatılmıştır. Mahal kuzey cephesi üzerine açılan üstte iki büyük ve altta iki küçük yuvarlak kemerli pencere ile doğu cephesi üzerinde yer alan bir adet yuvarlak kemerli pencere tarafından aydınlatılmaktadır. Mahallin doğusunda yer alan ahşap merdiven ile kadınlar mahfiline geçilmektedir. Mahallin batısında ahşap minaresi yer almaktadır. Minarenin üzeri günümüzde çinko ile kaplanmıştır.

Son cemaat mahallinin güney cephesinin tam ortasında yer alan düz lentolu kapıdan geçilerek harim kısmına girilmektedir (Fot.2.148). Harim kuzey-güney doğrultuda uzanmakta olup, üzeri ahşap tavanla kapatılmıştır. Harim batı ve doğu cepheleri üzerine açılan ikişer adet yuvarlak kemerli pencere ile aydınlatılmaktadır.

⁵⁰⁰ V.G.M.A.,DeFTER No: 604, Sıra No: 303, Sayfa:208

Plan 2.21. Vezirköprü Toprakkale Camisi (M. Sami Bayraktar'dan)

Harimin güney cephesinin tam ortasında mihrap yer almaktadır (Fot.2. 149). Mihrap beyaz kireç taşından yapılmıştır⁵⁰¹. Beş köşeli olarak tasarlanan mukarnas dolgulu mihrap nişi, üzeri bitkisel bezemelerle oluşturulmuş geniş bir bordür ile çevrelenmiştir. Caminin minberi de beyaz kireç taşından yapılmıştır. Mihrap ve minber orijinal olmayıp yakın zamanlarda yapılmışlardır⁵⁰².

⁵⁰¹ M. Sami Bayraktar, **a.g.t.**,s.79.

Harimin kuzeyinde kadınlar mahfili bulunmaktadır (Fot.2. 150). Mahfil ahşaptan yapılmış olup, son cemaat mahallinin doğusunda bulunan ahşap merdivenle mahfile geçilmektedir.

Fot.2.147. Vezirköprü Toprakkale Camisi

⁵⁰² M. Sami Bayraktar, **a.g.t.**,s.79.

Fot.2.148. Vezirköprü Toprakkale Camisi Harimi

Fot.2.149. Vezirköprü Toprakkale Camisi Mihrabı

Fot.2.150. Vezirköprü Toprakkale Camisi Kadınlar Mahfili

2.2.2.3. Vezirköprü Çifte Hamam

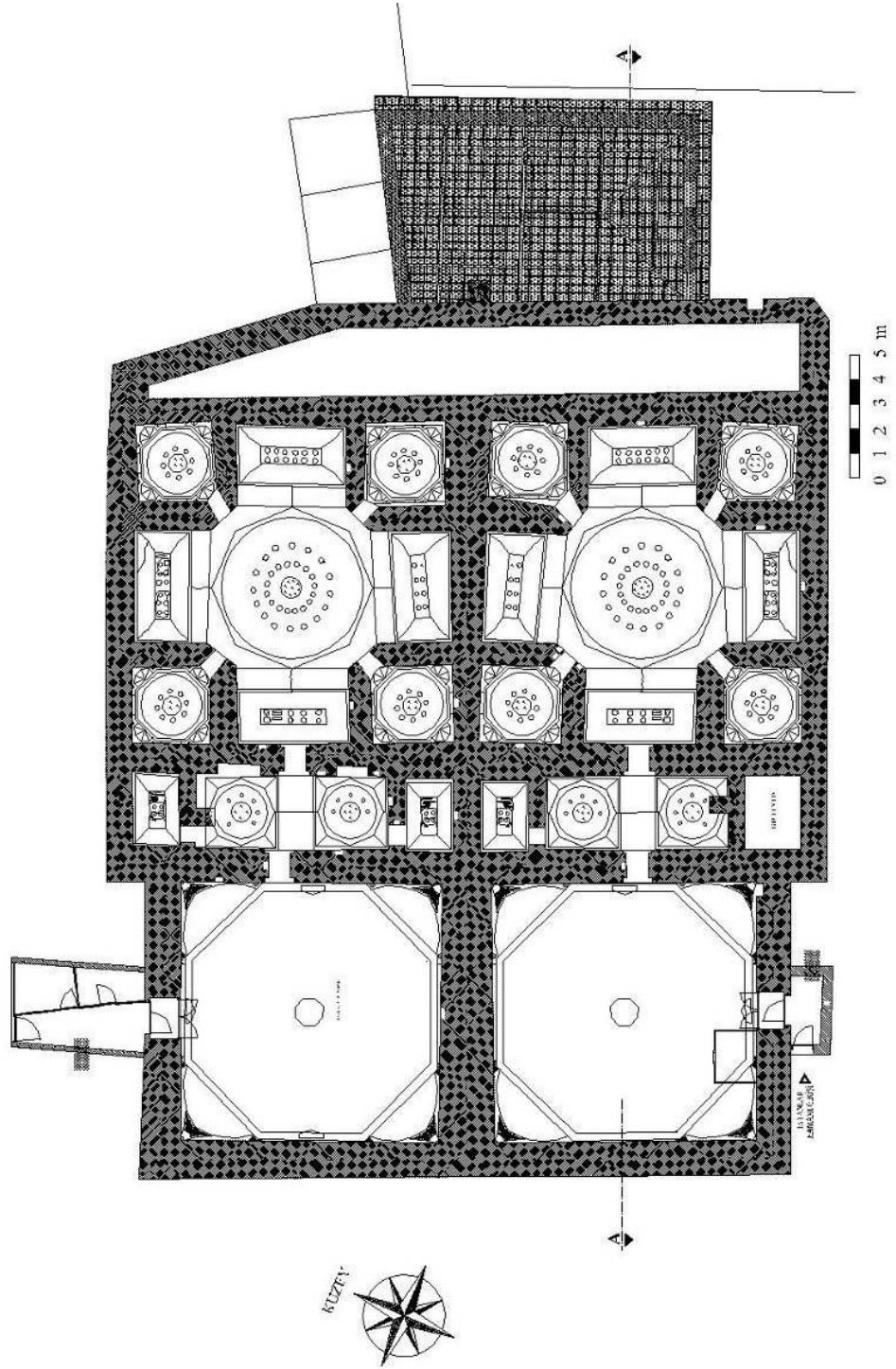
Samsunun Vezirköprü ilçesinde Ganioglu Mahallesi Hacıköy Caddesi üzerinde bulunmaktadır (Fot.2. 151-Plan 2.22-23). Yapı üzerinde herhangi bir inşa yada onarım kitabesi bulunmamaktadır. Evliya Çelebi, hamamın Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırıldığını belirtmektedir⁵⁰³. Fakat Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H. 1107-M.1695 tarihli Ayşe Hanım'a ait vakfiye'de geçen bilgidten hareketle yapının Ayşe Hanım tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır⁵⁰⁴. Hüseyin Hüsamaddin de yapının Ayşe Hanım tarafından inşa ettirildiğini ifade etmektedir⁵⁰⁵. Hamam 1964-65, 1976⁵⁰⁶ ve 2006 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

⁵⁰³ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Kitap, İstanbul, 1999, s. 210.

⁵⁰⁴ "...ve yine kasaba-i mezkurede pazar içinde müceddeden bina buyurdıkları ma'lumetu'l-hudûd iki kıt'a hamamı..." **V.G.M.A.,DeFTER No: 604, Sıra No: 303, Sayfa:208.**

⁵⁰⁵ Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsamettin, **a.g.e.**, s. 378.

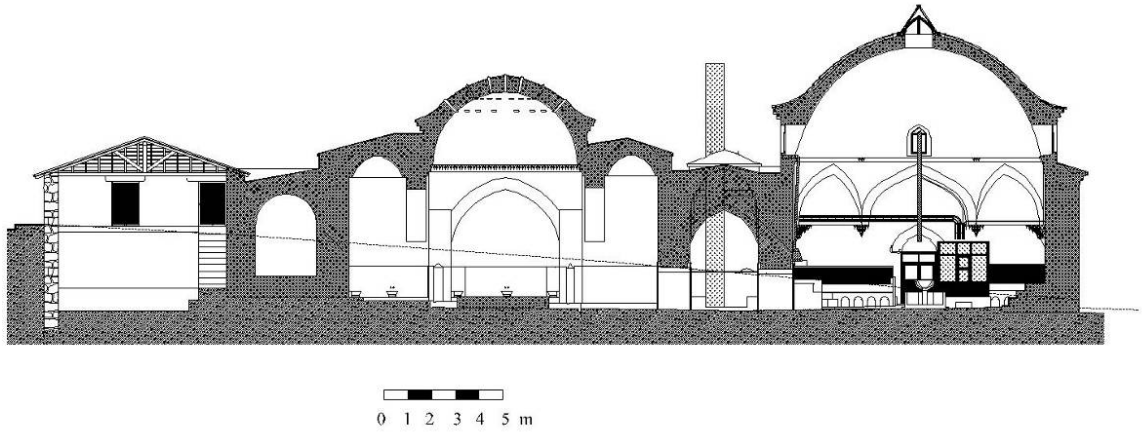
⁵⁰⁶ M. Sami Bayraktar, **a.g.t.**,s.248.

Plan.2.22. Vezirköprü Çifte Hamam (V.G.M.A.)

Hamam, erkekler ve kadınlar kısmı olmak üzere, çifte hamam olarak inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultuda inşa edilen çifte hamamın erkekler ve kadınlar kısmı dört eyvanlı ve köşe halvet hücreli plan tipinde ve birbirinin simetrisi olacak şekilde inşa edilmişlerdir. Erkekler ve kadınlar kısmı doğudan batıya doğru soyunmalık, soğukluk,

tuvaletler ve sıcaklık bölümlerinde oluşmaktadır. Su deposu ve külhan kısımları ortak olarak kullanılmaktadır. Her iki bölümünde; soyunmalık bölümleri kubbe, soğukluk bölümleri ikişer küçük kubbe, traşlık ve tuvalet kısımlarının üzeri aynalı tonoz, sıcaklık mekanının üzeri kubbe, eyvanların üzerleri aynalı tonoz, halvet hücrelerinin üzeri tromplarla geçilen kubbe ile örtülüdür. Hamamda inşa malzemesi olarak, cephelerde iki sıra tuğla bir sıra moloz taş ile kubbe kasnaklarında üç sıra tuğla bir sıra moloz taş malzeme kullanılmıştır. Cephelerde yer alan moloz taşlar tuğla çerçeve içerisine alınarak kasetlenmiştir. Cephelerden üst örtüye geçişte ve kubbe kasnaklarından kubbeye geçişte kirpi saçak uygulamasına yer verilmiştir.

Plan.2.23. Vezirköprü Çifte Hamam A-A Kesiti (V.G.M.A.)

Erkekler bölümü soyunmalığına kuzey cephenin ortasına açılan yuvarlak kemerli kapıdan girilmektedir (Fot.2.152). Kare bir mekan olan soyunmalığın üzeri sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Soyunmalık bölümünün aydınlatılması, kubbe kasnağı üzerine açılan dört adet tuğladan örülmüş sivri kemerli pencere ile kubbenin merkezinde yer alan ışık gözleri tarafından sağlanmaktadır. Soyunmalık bölümünün ortasında sekizgen bir havuz yer almakta ve bölümün etrafı yerden yükseltilmiş sekilerle çevrelenmiştir. Soyunmalık bölümünün doğu cephesinin merkezinden kuzeye kaydırılmış yuvarlak kemerli bir kapı ile soğukluk mekanına geçilmektedir (Fot.2.153). Kuzey güney doğrultuda dikdörtgen bir plan arz eden soğukluk bölümünün kuzeyinde traşlık mekanı, güneyinde ise hela bölümü bulunmaktadır. Soğukluk bölümünün üzeri iki adet küçük kubbe ile örtülmüşken hela ve traşlık kısımlarının üzeri aynalı tonozla kapatılmıştır. Bu bölümün aydınlatılması, üst örtüyü oluşturan kubbe ve tonozlar

üzerine açılan ışık gözleri ile sağlanmaktadır. Soğukluk bölümünün doğu cephesi üzerine açılan kapı ile hamamın sıcaklık mekanına geçilmektedir.

Sıcaklık bölümü dört eyvanlı köşe halvet hücreli bir plana sahiptir (Fot.2. 154). Bölümün merkezi kubbe ile kapatılmış, eyvanların üzerlerinde ise aynalı tonoz kullanılmıştır. Mekanın aydınlatılması kubbe ve aynalı tonozlar üzerine açılan ışık gözleri ile sağlanmaktadır. Sıcaklık mekanının merkezinde göbek taşı yer almaktadır. Soğukluk bölümünde sıcaklık bölümüne girişi sağlayan eyvan hariç diğer eyvanlarda üçer adet kurna bulunmaktadır. Sıcaklık mekanının uçlarına açılan yuvarlak kemerli kapılar vasıtasıyla halvet hücrelerine geçilmektedir.

Halvet hücrelerinin üzerleri kubbe ile kapatılmıştır. Hücrelerin aydınlatılması kubbe üzerine açılan ışık gözleri ile sağlanmaktadır. Halvet hücrelerinde ikişer adet kurna bulunmaktadır.

Kadınlar kısmına soyunmalık bölümünün güney cephenin ortasına açılan tuğla örgülü basık kemerli kapıdan girilmektedir (Fot.2. 155). Kadınlar bölümü erkekler bölümünün bir simetrisi şeklinde tasarlanmıştır.

Hamamın su deposu bölümünün üzeri beşik tonozla örtölüdür. Külhan ve depo bölümlerinin üzeri ahşap çatı ile kapatılmıştır.

Fot.2.151. Vezirköprü Çifte Hamam

Fot.2.152. Vezirköprü Çifte Hamam
Soyunmalık Bölümü

Fot.2. 2.153. Vezirköprü Çifte Hamam
Soğukluk Bölümü

Fot.2.154. Vezirköprü Çifte Hamam Sıcaklık Bölümü

Fot.2.155. Vezirköprü Çifte Hamam
Kadınlar Kısmı Soyunmalık Mekanı

2.2.2.4. Vezirköprü Arastası

Vezirköprü ilçesinin merkezinde Orta Cami Mahallesi'nde bulunan arasta üzerinde inşa ya da onarım kitabeleri bulunmamaktadır (Fot.2. 156-Plan. 2.24). Evliya Çelebi, bedestenin banisinin Hacı Yusuf Ağa (Ayşe Hanım'ın babası) olduğunu belirtirken arasta hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir⁵⁰⁷. Bu bilgi Evliya Çelebi'nin şehri ziyaret ettiği dönemde Arasta dükkânlarının henüz inşa edilmemiş olduklarını göstermektedir. Mustafa Cezar, arastanın banisinin Köprülü Fazıl Mustafa Paşa yada Köprülü Numan Paşa⁵⁰⁸ olabileceğini ifade etmektedir⁵⁰⁹. Metin Sözen vd. arastanın Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırıldığını ileri sürmektedir⁵¹⁰. Mehmet Tunçel, arastanın Ayşe Hanım tarafından yaptırıldığını belirtmektedir⁵¹¹.

Ayşe Hanım'ın Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan 15/2458 nolu ve “devletlü efendimiz merhumenin sureti vakfiyesidir” ifadesi ile başlayan vakfiye içerisinde yer alan H. 1102/M.1690⁵¹² ve H. 1107-M. 1695⁵¹³ tarihli vakfiyeler arasta dükkânları hakkında detaylı bilgiler vermektedirler. Bu vakfiyeler birbirlerini tamamlayıcı niteliktedirler. Aşağıda verilen metin bedesten etrafında inşa edilen arasta dükkânlarını konu alan vakfiyelerde geçen bilgileri ihtiva etmektedir.

“ ... vilayeti Anadolu'da nıfs-ı kasaba-i Kedeğre'de vaki bir taraftan bezizistan ba'zan Koca Ali oğlu Hasan Çelebi Mülkü ve Ba'zan Hüseyin Efendi kerimesi Hatice Hatun mülki ve iki taraftan Tarık-i amm ile mahdud ahşabdan mebni 11 bab fevkani odaları ve tahtında altı bab dükkânı müştemil olan han-i kebiri ve müderris Ahmet Efendinin kezalik-i ahşaptan bina eylediği bir taraftan marü'z-zikr⁵¹⁴ bezizistan ve bir taraftan yine bezizistan kapısı ve bir taraftan müşariü'n-ileyh Mustafa Paşa hazretlerinin mülkü ve bir taraftan tarik ile mahdud her biri ahire muttasıl yedi bab dükkânı ve yine mezbur Ahmed Efendiden iştira etmekle mülkü müşteraları olup zikr olunan bezizistanda vakfı kadimeleri olan dekakini malümiye muttasıl olmağla tecdiden müstağni olan dört bab dükkân...ı ve bezizistanda olan

⁵⁰⁷ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Kitap, İstanbul, 1999, s. 210.

⁵⁰⁸ Köprülü Numan Paşa

⁵⁰⁹ Mustafa Cezar, **a.g.e.**, s. 282.

⁵¹⁰ Metin Sözen, vd, **a.g.e.**, s. 271.

⁵¹¹ Mehmet Tuncel, **a.g.t.**, s. 124.

⁵¹² **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 15/2458, V.19-27.**

⁵¹³ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 15/2458, V.28-31.**

⁵¹⁴ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 15/2458, v.23a.**

*fil-cümle*⁵¹⁵ 66 dolabı ve yine asıl bedestenin taşrasında⁵¹⁶ dört tarafa açılan 29 bab dükkânları ve yine bezezistanın karşısında müceddeden bina olunan 22 bab orta dükkânları ve yine bezezistanda müceddeden bina olunan içeri tarafa açılan dükkânlar ki Kurt Yusuf Hanı'na açılan kapıdan hamama varınca 26 bab dükkânı ve yine bezezistanın taşra tarafa müceddeden bina olunan dükkânlar ki içeri tarafa açılır hamamdan Kurt Yusuf Hanı'na açılan kapıya varınca 23 bab dükkânı ve yine bezezistanın taşrasında müezzinden alınan dükkânların üst tarafından dere başına varınca 10 bab dükkânı, ve yine müezzinden dükkânlar ki fevkanisinden mâdâ idi⁵¹⁷ dükkânı yine çarşıda çifte hamam kurbinde kuyumcu sıraları müezzinden alınan dükkânlara gelince 18 bab dükkânı ve yine asıl bezezistanın taşrasında olan dolaplar ve müceddeden bina olunan dükkânların başlarında olan 11 dolabı ve yine kaza-i mezburede kain İshak Alaki demekle led-el ahali malumü'l-hudud olup tecdiden ve tavsifden müstağniye olan mezra-i memlûke-i ma'lûme-i vakf ve habs edüp...⁵¹⁸

Yukarıda geçen bilgilerden hareketle Arastanın Ayşe Hanım tarafından inşa ettirilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Arasta dükkânları merkezde bulunan bedesteni doğu, batı, güney ve kuzey yönlerden çevrelemektedir. Dört yönde birer adet girişi bulunan arasta, toplam içe bakan 78 adet dükkân ile dışa bakan 23 adet dükkândan oluşmaktadır.

Arastanın batı kapısının güneyine doğru içe bakan sekiz, dışa bakan yedi dükkân olmak üzere toplam 15 dükkân yer almaktadır. Yine batı girişinin kuzeyinde gittikçe doğuya doğru kırılma yapan içe bakan 11 ve dışa bakan dokuz olmak üzere toplam 20 dükkân sırası bulunmaktadır. Dükkânların üzeri beşik tonozlarla örtülmüştür. Dükkânlarda kemer üzengi taşlarına kadar ağırlıklı olarak kesme taş kullanılmışken kemer ve üst örtülerde tuğla malzeme kullanılmıştır. Dışarıdan dükkânların üzeri kurşunla kaplanmıştır. Batıda yukarıda zikredilen dükkânların arasında yer alan ve arastanın içerisine girişi sağlayan kapı hafif sivri bir tonozla örtülmüş eyvan biçimindedir. Kapının kemeri üzengi taşı seviyesine kadar kesme taş kullanılmışken tonoz ve üst kısımda tuğla malzeme kullanılmıştır. Kapının saçak kısmı testere dişi şeklinde tasarlanmıştır. Girişin ortasında yer alan basık kemerli açıklıkla bedestenin de bulunduğu arastanın iç kısmına girilmektedir.

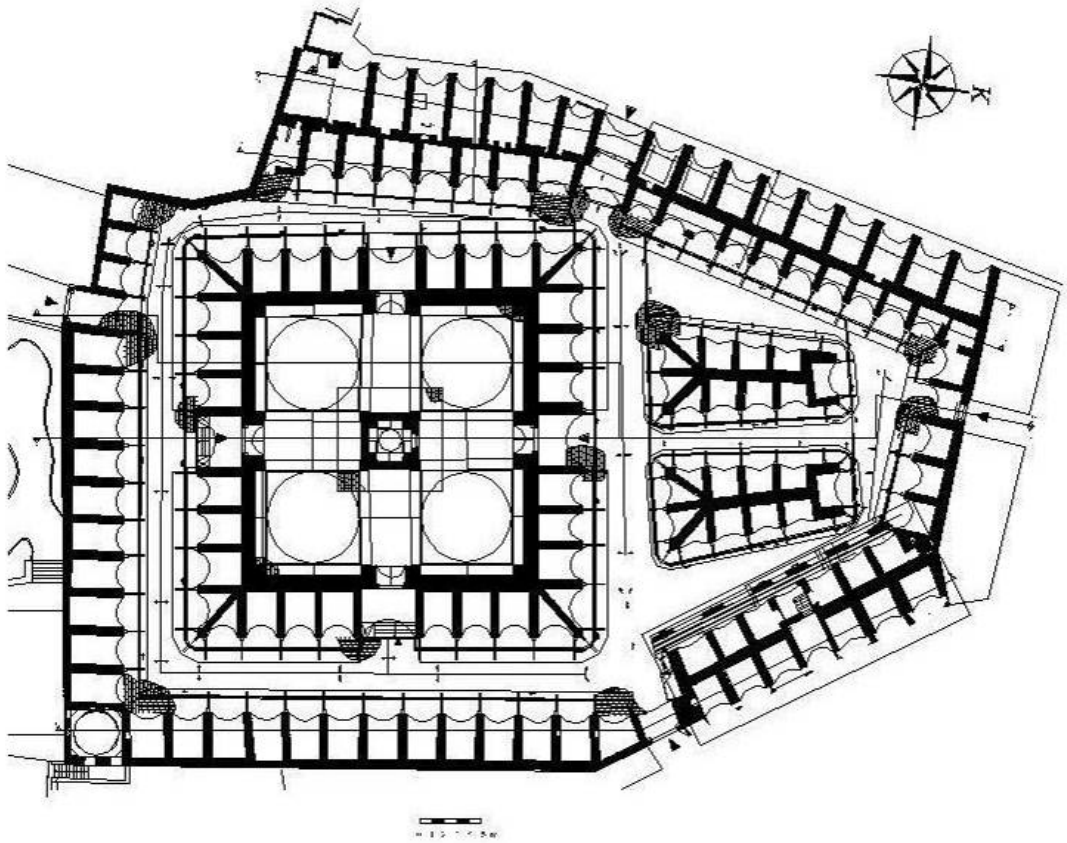
⁵¹⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 11/2454, V. 2b.

⁵¹⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 15/2458, V.29a.

⁵¹⁷ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 11/2454, V. 3a.

⁵¹⁸ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 11/2454, V. 3b.

Arastanın kuzey girişi sivri kemerli sade bir kapıyla oluşturulmuştur. Kapının içe bakan tarafı eyvan şeklinde tasarlanmış olup, kemer seviyesine kadar kaba yonu moloz taşla örülen beden duvarlarının oluşturduğu açıklık tuğla örgülü beşik tonozla kapatılmıştır. Giriş kısmının batısında bir, doğusunda üç adet dükkan bulunmaktadır. Dükkanların üzerleri tuğla örgülü beşik tonozlarla kapatılmıştır.

Plan.2.24. Bedesten ve Arasta Dükkanları (V.G.M.A.)

Arastanın doğusunda yer alan üçüncü giriş kapısı, kapı kemerinin üst seviyesine kadar kesme taş malzeme ile örülmüşken üst kısımda tuğla, iki sıra tuğla bir sıra taş malzeme kullanılmıştır. Kapının saçak kısmı testere dışı şeklinde yerleştirilen tuğlalarla hareketlendirilmiştir. Bu kısımda kapının kuzeyinde batıya doğru kırılan yedi adet dışa bakan ve yedi adette içe bakan olmak üzere toplam 14 dükkan bulunmaktadır. Bu dükkan sırasının üstüne muhdes ahşap bir yapı yapılmıştır. Yapının batı taraftan çıkma yapan bölümü bu tarafta yer alan altı adet ahşap direk üzerine oturtulmuştur. Yine doğu giriş kapısının güneyinde arastanın içine bakan 13 adet dükkan sırası yer almaktadır. Bu bölümün güneyinde üzeri kubbe örtülü mescit bulunmaktadır.

Fot.2.156. Vezirköprü Arasta Dükkanları

Arastanın güneybatısında dördüncü giriş kapısı bulunmaktadır. Kapı oldukça basit bir kurguya sahiptir. Kapının kesme taş örgülü basık kemerli girişinden geçilerek beşik tonoz örtülü mekana girilir. Güney giriş kapısının batısında arastanın içine bakar şekilde yerleştirilmiş üç adet dükkan sırası yer almaktadır. Kapının doğusunda içe bakar şekilde yerleştirilmiş 10 adet dükkan sıralanmaktadır. Bu dükkanlarında kemer ve üst örtülerinde tuğla malzeme kullanılmış ve dışarıdan kurşunla kaplanmışlardır.

Arastanın kuzey giriş kapısı ile bedesten arasında iki ayrı hacim şeklinde yerleştirilmiş ve toplam 22 adet dükkandan oluşan bölümler bulunmaktadır (Fot.2.157). Bu dükkanların da diğer dükkanlar gibi alt seviyelerinde kesme taş, üst kısımlarda ve beşik tonozlarda tuğla kullanılmıştır. Dükkanların üst örtüsü dışarıdan kurşunla kaplanmıştır.

Fot.2.157. Vezirköprü Arasta Dükkanları

2.3. KÖPRÜLÜ FAZIL AHMET PAŞA’NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ

Köprülü ailesinin Mehmet Paşa’dan sonra en etkin banisi Fazıl Ahmet Paşa’dır. Fazıl Ahmet Paşa vefat ettiğinde kalan bin kese⁵¹⁹ kadar nakit akçesi hazine-i hümayuna alınıp, bütün malları ve mülkleri miras olarak kardeşi Fazıl Mustafa Bey ile kız kardeşine intikal etmiştir⁵²⁰. Köprülü Kütüphanesi’nde H. 25 Safer 1089-M. 18 Nisan 1678 tarihli, Fazıl Ahmet Paşa’nın ölümü üzerine kardeşi Mustafa Paşa tarafından düzenlettirilmiş vakfiyesi bulunmaktadır. Vakfiyeye göre Fazıl Ahmet Paşa’nın Uyvar,

⁵¹⁹ XVII. Yüzyıl ortalarında 1 kese akçe, 40.000 akçeye denk gelmekteydi. İ.Hakkı Uzunçarşılı, “Akçe”, **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B.Y., C.I, İstanbul, Tarihsiz, s. 232.

⁵²⁰ Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat (Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Tarihi)**, C.I-II, Sad: Neşet Çağatay, Ankara, 1992, s. 308. Fakat Paşanın mirasçıları arasında annesi ve dört eşinin de olduğu vakfiyesinden anlaşılmaktadır. “...vareste-i ali tarik-ül-iras vel-inhisar dört (V.7a) zevce-i metrukalarına ve valide-i mükerrermelerine ve bana (Mustafa Paşa) ve li-ebeveyn iki kız karındaşlarına...” **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.6b-7a**. Metin Kunt, vakfiyede sadece Fazıl Ahmet Paşa’nın vakıfları değil aynı zamanda kardeşi Mustafa Paşa’nın da vakıflarının yer aldığını belirtmektedir. İ. Metin Kunt, “The Waqf As An Instrument Of Public Policy: Notes On The Köprülü Family Endowments”, **To Professor V. L. Menage on The Occasion of His Seventy-fifty Birthday 15 April 1995**, İstanbul, 1994, s.194. Fakat vakfiyede geçen Mustafa Paşa’nın yukarıdaki açıklamalarından, bu malların kendisine miras yoluyla intikal ettiği anlaşılmaktadır.

Kandiye, Kamanıçe, Belgrat, İstanbul, Köprü (Vezirköprü) ve İzmir’de vakıf eserleri bulunmaktadır⁵²¹.

Köprülü Mehmet Paşa ölmeden önce hastalığının ağırlaşması üzerine oğlunu yanına çağırılmış ve ona üç vasiyette bulunmuştur. Bunlar Anadolu ve Rumeli’de yarım kalan hayratının tamamlanması ile İstanbul’daki külliyesinin bitirilmesidir⁵²². Muhtemelen Paşa öncelikli olarak babasının yarım kalan bu hayır eserlerini tamamlattırmayı tercih etmiştir. Ahmet Paşa’nın vakıfları incelendiğinde genellikle kendi sadrazamlığı döneminde fetih edilen bölgelerin kendisine temlik olarak verildiği ve bu bölgelerde yapı yaptırdığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2.15. Yukarıdaki tabloda H. 1089- M. 1678 tarihli vakfiyeye göre Paşanın inşa ettirmiş olduğu vakıf eserlerinin bulundukları yerler ve sayıları verilmiştir.

	Cami	Medrese	Çeşme	Su terazisi	Şadırvan	Muallimhane	Han	Hamam	Gümrükhane	Kütüphane
Uyvar	1									
Kamanıçe	1					1	1			
Kandiye	1				1			1		
Belgrat		1 ⁵²³	15	8	2		1			
Köprü		1								
İzmir	1		57				2	1	1	
İstanbul	1 ⁵²⁴									1
Toplam	5	2	72	8	3	1	4	2	1	1

Fazıl Ahmet Paşa, Uyvar, Kandiye ve Kamanıçe’de⁵²⁵ bir cami, yine Kamanıçe’de bir muallimhane, bir adet han ve bir adet kütüphane, Vezirköprü’de bir adet medrese, İzmir’de 57 adet çeşme, bir gümrükhane, iki adet han, bir adet hamam, bir Frenkhane,

⁵²¹ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447.**

⁵²² “...merhum Köprülü hayatta iken oğluna vasiyet idüp; oğlum Ahmet; işte ben ahirete gidiyorum Allah Teala imandan ayırmaya. Sana üç vasiyetim vardır. Biri Anadolu’da olan vakıflarımı unutmayasun ve biri Rum-ilinde na-tamam olan gerek han ve gerek cami ve gayri olan hayratımı gözden biragup unutma. Emma ki Dikilitaş yanında kalan na-tamam hayratım can ile ana pek mukayyed olasın ve, biri dahı Varat’ta olan Hüseyin Paşa’i gözden bırakma...”. Cevahirü’t-tevarih, s. 142.143. Hüseyin Paşa Varat Beylerbeyisi iken Köprülü Mehmet Paşa’nın vakıflarına çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Cevahirü’t-tevarih, s. 142.

⁵²³ Darü’l-kurra.

⁵²⁴ Vezir Hanı avlusunda yer alan mescit.

⁵²⁵ “...Uyvar Kal’ası haricinde vaka-ı hin-i fetihde taraf-ı saltanat-ı aliyyeden kendilerine temlik-i sahih ile temlik buyurulan ledel-ahalı vel-ceryan-ı ma’lum-el-hudud mülk arsasında Ve yine Kandiye Kal’ası merhumu mezburun mübaşeretleriyle feth ve tashir olundukta dahilinde vaki taraf-ı saltanat-ı aliyyeden kezalik temlik buyurulan bena zira ile tü’len 68 ve arzen 20 zira arsa üzerinde ve yine Kamanıçe kal’ası dahilinde hin-i fetihde taraf-ı saltanat-ı aliyyeden merhum meşarü’n ileyh hazretlerine kezalik temlik buyurulan tu’len 162 ve arzen 90 zira’ arsa üzerinde üç adet cami-i şerif yanında eyvan ve mabed-i azime’l-bünyanlar müceddeden bina ve tarikiye mülkünden ifraz ve vakf edüp nas’a onlarda salavata izin (3b) verdikten sonra izn-i sultani ile her birinde salavat-ı cema eda olunup vakf-ı lüzüm gittikten sonra... (4a)” **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V3b-4a.**

Belgrad'ta bir adet Darü'l-Kurra, 15 adet çeşme, sekiz adet su terazisi ve iki adet şadırvan ve İstanbul'da babasının külliyesine bir adet kütüphane ekletmiştir. Bunların dışında “vatani aslim” dediği memleketi Köpri'de (Vezirköprü) bir adet medrese yaptırmıştır.

Fazıl Ahmet Paşa'nın vakfiyesinde vakıfta çalışan görevlilerin ücretleri esedi kuruş olarak belirlenmiştir. Ailenin diğer üyelerinin vakfiyelerinde ücretler hep akçe olarak hesaplanmıştır. Fazıl Ahmet Paşa'nın vakıflarında çalışan görevlilerin ücretlerinin esedi kuruş olarak belirlenmesi kanaatimizce, dönemde akçenin devamlı değer kaybetmesi ve vakıfta çalışanların daha güvenilir bir para olan esedi kuruşu tercih etmelerine sebep olmuştur⁵²⁶.

Ahmet Paşa bu bölgelerde sadece yapı inşa ettirmekle kalmamış bölgenin imarı noktasında birçok faaliyette bulunmuştur. Özellikle vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla Belgrat ve İzmir'de şehrin su ihtiyacını karşılamak için suyollarının tamiri ve suyollarının geçtiği güzergâh üzerinde birçok çeşme ve su terazisi inşa ettirmiştir. Ayrıca yine bu bölgelerde birçok dükkân, su değirmeni ve eve sahip olan Paşanın gerek bölge insanının ihtiyaçlarının ve gerekse yapılarının giderlerinin karşılanmasına yönelik bir çalışma içerisinde bulunduğu yine vakfiyeden anlaşılmaktadır.

Uyvar, Fazıl Ahmet Paşa tarafından 1663 tarihinde feth edilmiştir. Fetihden sonra kalede bulunan üç büyük kiliseden biri olan Macar Kilisesi Sultan IV. Mehmet adına camiye çevrilerek ilk Cuma namazı burada kılınmıştır. Şehrin ikinci büyük mabedi durumundaki Nemçe Kilisesi ise Valide Sultan adına camiye çevrilmiştir. Bu caminin çevresine elli adet medrese odaları ile halveti tarikatından Estergonlu Şeyh Ali Efendi'ye bir tekke yapıldı. Fazıl Ahmet Paşa fetih sonrası bölgenin hemen tahririni yaptırdı⁵²⁷. Kendisi de şehirde Estergon Kapısı civarında büyük bir cami inşa ettirdi. Ayrıca şehirde 15 adet ev, bir adet su kuyusu, bir adet silahhane ve 15 adet değirmen inşa ettirmiştir⁵²⁸. Paşa'nın burada inşa ettirmiş olduğu cami oldukça büyük olup,

⁵²⁶ 1658'de 70 akçe olan 1 esedi kuruş, 1660'da serbest piyasada 100 akçeye yükselmiş ve yüzyılın sonunda 1 esedi kuruş 120 akçeye denk gelmekteydi. Mustafa Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, **Türkler**, C.10, Editörler, Hasan Celal Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek, Ankara, 2002, s. 808, 810. Çalışmada 1 esedi kuruş, 120 akçe olarak alınmıştır.

⁵²⁷ Ahmet Şimşirgil, “1663 Uyvar seferi Yolu ve Şehrin Osmanlı İdaresindeki Konumu”, **Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri 21 Mayıs 2001**, İstanbul, 2002, s. 87-88.

⁵²⁸ “...Uyvar Kalesi dahilinde vaki etraf-ı erba'sı tarık-ı amm ile mahdud bena zira'i ile tülen 130 ve arzen 88 zira arsa üzerinde olan sekiz bab sade ve kargir dükkanlarımı ve köşe başında tahtanı iki oda ve fevkani bir oda ve mahzen ve ahıra müştemil mülk-ü menzilimi ve ona muttasıl iki tahtanı oda ve iki kiler ve bir mahzen ve ber-miktar-ı mahuttayı müştemil mülk-ü menzilimi ve ona muttasıl üç oda ve bir fırın

Estergon Kapısı'nın dışında bulunmaktaydı. Fazıl Ahmet Paşa'nın Uyvar'daki evkafına iki kasaba, dört köy, 11 hali arazi, kalede bir at değirmeni, Nyitra Nehri üzerinde iki değirmen ve kale dışına bir arsa girmektedir. Bunların dışında kale yakınında bulunan tarla ve bahçelerde dahildi ki, bunlara, kale muhafızı zabıtlar ver erler bakıyorlardı⁵²⁹.

Paşa'nın Uyvar'da inşa ettirmiş olduğu cami günümüze ulaşmamıştır⁵³⁰. Vakfiyede dikkati çeken en önemli husus Uyvar'da inşa ettirilen 175 adet dükkândır. Bu kadar dükkânın burada inşa ettirilmesi şehrin bir ticari alt yapısının olduğunu göstermektedir

---

ve iki mahzen ve bir ahır mühtevi kemer kapılı bir mülk-ü menzilimi ve kemer dekakin-i harasinde tahtani üç oda ve bir kiler ve bir mahzen ve dekakini ve üzerinde bir odayı müstemil mülk-ü menzilimi ve meydan (V.8a) köşesine nazır etraf-ı erba'sı tarik-ı amm ile mahdud on beş bab tahtani odaları müstemil menzilimi ve menzil-i mezkur mukabelesinde cami meydanına nazır yedi dükkân ve bir fevkan-i oda ve iki tahtani oda ve bir mahzen ve bir fırını müstemil menzilimi ve ana muttasıl tahtani iki oda ve bir mahzen ve bir ahır ve mahhutayı müstemil menzilimi ve ana muttasıl tahtani bir kemer oda ve bir sade oda ve iki kiler ve bir mahzen ve bir fırın ve bir ahır ve bir su kuyusunu müstemil menzilimi ve menzili mezkur verasında tahtani bir kemer oda ve bir sade oda ve bir mahzen ve bir fırın ve bir fevkanı odayı müstemil menzilimi ve menzil-i mezbura muttasıl bir tahtani oda ve bir kiler ve bir ahır ve bir miktar-ı mahutayı müstemil menzilimi ve sabiküzzikr meydan'a nazır ekmekçi dükkânının ardında miri bağdayı vaaz olunan anbar önünde (V.8b) sabik-ez-zikr olan odada vaki etraf-ı erbası tarik-ı amm ile mahdud tulen 128 ve arzen 88 zira arsada mebni büyütu-u-adidiye müstemil beş bab menzillerim ile sekiz adet dükkânlarımı ve cam-i kebirin canib-i yesarında meydana nazır tu'len 130 ve arzen 86 zira arsada mebni 11 bab dükkânlarımı ve cami-i mezburun canib-i yesarında köşede vaki 11 dükkân ve iki odalar ve silahhanemi ve cami-i şerifin etrafında Estergon Kapısı demekle maruf kal'a kapısı cesarından tu'len Nehr-i Nitre cisrine varıncaya tarik-ı amm'ın yemin ve yesarında vaki arzen 15 zira arsa üzerine mebni 130 adet dükkânlarımı ve kala-i mezburun dahilinde bir sakfde üç gözat değirmeni ve kal'ayı mezbure haricinde Estergon (V.9a)canibinde Nitre nam nehir ile diğer iki sakfte 12 göz su değirmenimi ve ol mahalde cevanib-i erbasında su muhit olup ada ta'bir olunur bir arsamı ve Kal'a tarafında vaki ledel-ahali vel-ciran malümü'l-hudud tulen 1020,5 ve arzen 840 zira mülk-ü arsamı vakfeyletim ve hattı hümayün-ü şevket makrun ile mevarisim merhum ve mağfurle hazretlerine temlik buyurulup bi-hisabe'l-ırs bana isabet edüp Estergon Sancağı'nda Narhid Nahiyesi'nde Şuran nam varoşumu ve yine nahiye-i mezburede Fadımüş nam karyenin arazisini ve yine Sancağı mezkurede Nitre Nahiyesi'nde Komyanın nam varoşumu ve yine nahiye-i mezburede Tartoş nam karye ve Kişvarad nam karye ve Nanger ve Kişkerma' Mahalle-i Ayatufalube nam karalarımın (V.9b) mülk arazilerini ve yine nahiye-i mezburede Kerak ve El-hersin ve Kişközü ve Nanender ve Nadsek ve Felşuçirtnok ve Alşuçirtnok ve Malmisk ve Bankesü ve Batu ve Tarak nam mezralarımı ve Estergon Kapısı kurbunda vaki ledel-ahali vel-ciran malüm-el-hudud Şıryanpak Sarayı demekle ma'ruf sarayımı.." **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.8a-9b.**

⁵²⁹ Josef Blaškovič, "Sadriazam Köprülüzaade (Fazıl) Ahmed Paşa'nın Ersekujvar Bölgesindeki Vakıfları 1664-1665", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9, İstanbul, 1978, s. 300.

⁵³⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (1. Ve 2. Kitap)*, İstanbul, 2000, s. 266-267.

Tablo 2.16. H.1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Uyvar'daki Vakıflarında Görev Alanlar Ve Ücretleri⁵³¹

UYVAR		Akçe Aylık	Akçe Yıllık
Vaiz	6 esedi kuruş 2 sülüs	800	9600
Hatip-İmam ⁵³²	4 esedi kuruş 1 rub' + 2,5 esedi kuruş	880	10560
Müezzin-i evvel	2,5 esedi kuruş	300	3600
Müezzin-i sani	2 esedi kuruş	240	2880
Devr-i hevan (3 kişi)	3 sülüs esedi kuruş	120	1440
Kayyim	1 esedi kuruş 1 sülüs	160	1920
Ferraş	1 esedi kuruş 1 sülüs	160	1920
Ab-ı Keş	1 esedi kuruş 2 sülüs	200	2400
Meremmetçi	1 esedi kuruş 2 sülüs	200	2400
Kennas	1 esedi kuruş	120	1440
Câbi	2,5 esedi kuruş	300	3600
Katip	2,5 esedi kuruş	300	3600
Müallim-i Mektep	2 esedi ⁵³³ Kuruş	240	2880
Halife	1 esedi kuruş 1 rub'	150	1800
Toplam		4170	50040

Paşanın imar faaliyetinde bulunduğu diğer bir şehirde Kamanice'dir. Kamanice'de bir cami, bir adet han, 6 adet ev, 10 adet değirmen inşa ettiren Paşa şehrin çeşitli yerlerinde bulunan bir çok arsaya da sahiptir⁵³⁴. 29 Ağustos 1672 tarihinde fethedilen

⁵³¹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.53b-55a.

⁵³² Hatip olan kişinin aynı zamanda imamlık görevini de yerine getirmesi istenmektedir. Hatiplik görevi karşılığında 4 esedi kuruş 1 rub' esedi, İmamlık görevi karşılığında da 2,5 esedi kuruş verilmesi şart koşulmaktadır. Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.54a.

⁵³³ Vakfiyede sadece "iki kuruş" olarak yazılmıştır. Muhtemelen bir yazım hatası söz konusudur. Doğrusu 2 esedi kuruş olmalıdır. Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.55a.

⁵³⁴ "...Ve yine Kamanice kal'ası dahilinde taraf-ı saltanat-ı aliyyeden merhum müşarü'n-ileyh hazretlerine kezalik-i temlik olunan cami-i mezbur arsasına mülhak arsa üzerinde ta'lim-i sıbyan için soba ve sofalı bir muallimhane Ve yine kala-i mezburede Binadbiçka Mahallesi'nde vaki bir taraftan Manastırviç viranesi ve üç taraftan tarik-i amm ile mahdud tu'len yetmiş ve arzen onbeş zira arsa üzerinde bir bab fevkani ve üç bab tahtani odaları ve bir mahzeni ve bir orta sofayı ve ahur ve havaliyi müştemil hatip ve imam-i evvel sakın olacak bir menzil ve yine kala-i mezburede cami-i mezburun tetemmatından olup imam-i sani ve muallim-i sıbyan ve müezzin-i evvel ve müezzin-i sani ve kayyim-i evvel ve sani ve ferraş sakınler olmak için her birine münasibi ile merhum ve müşarü'n-ileyh temessükü ile verdiği (V.6b) hudutları malume-i büyü-tu-adideyi müştemil menazil bina buyurup bu mezkuratın darü'l-kurra ve muallimhaneyi ve medreseyi ve hicret-i emlakında nafiraz ve ta'lim ve taallime izin verip, ta'lim ve taallime dahi bulunmağla vakf-ı lüzüm görüp ve menazil ve han dahi emlakından ifraz ve iskan ve nüzüle izin verip, menazil-i mezburelerde erbab-ı sakınler ve han-ı mezburda ebna-i sebil mürür ve ubur edüp ve meyah-ı mesbeleden şarap ve intifa-i inam-i sebgat edüp evkaf-ı mezkure lüzum gittikten sonra ve yine müşarün-ileyh hazretlerinin azimet-i şerifleri zeyl-i sahifede mezkun olan akarat ve menkulat'ın tertip vakfı ve tayin harç ve sarf üzere iken takdir rabbani ömrü vefa etmeyüp civar-i rahmeti rahmana itikal buyurdıklarında varest-i ali tarik-ül-iras vel-inhisar dört (V.7a) zevce-i metrukalarına ve valide-i mükerrermelerine ve bana ve li-ebeveyn iki kız karındaşlarına mahsara olmağla

Kamanice’de fetihten sonra bir takım imar faaliyetlerine girişilmiştir. Şehirdeki büyük kiliseler camiye çevrilmiştir. Bu camilere Sultan Mehmet Camisi, Hadice Sultan Camisi, Fazıl Ahmet paşa Camisi, Müsahip Mustafa Paşa Camisi ve Kara Mustafa Paşa Camisi isimleri verilmiştir. 1 Eylül Perşembe günü Sultan Mehmed Camisi’ne minber ve kürsü yapılarak Cuma namazı için hazırlık yapıldı⁵³⁵. Bu bilgidan anlaşıldığına göre Paşa burada yeni bir cami inşa ettirmemiş, şehirdeki bir kiliseyi camiye çevirtirmiştir. Kamanice’de inşa ettirilen cami ve han günümüze ulaşmamıştır.

---

mütevaffayı mezburun cem-i, akar ve menkul ve nükud ve hali ve aruz ve esas beyt ve avani nihasiyye ve gayr-i nihasiyye ve bil cümle ism-i mal-ı itlak olunur kalil ve kesir ve celil ve hakir cem-i terekesinden her biri yedimde olan 1088 muharreminde mahmiye-i İstanbul’da Mahmut Paşa mahkemesinde naib-el-şeri olan Mehmed Efendi imzasıyla memzi ve bin seksen dokuz saferü’l-hayrında mahkeme-i mezburede naib-el-şer’i olan İbrahim Efendi imzasıyla memzi-i hicac-ı şeriyye natika olduğu üzere a’li tarık et-taharric el-şer’i her birini istifa eyleyüp amme-i mirasa muteallike cem-i idauavi mütalibet ve iman ve muhasımtan her birimiz ahır-i ebra-i amm ile ibra eyledikten sonra merhum mezburun tayin-i mesarif edeceği (V.7b) evkafı ihya ve vezayif-i mürtezika ve sayir mesarifi için terekesinden benim hisse-i ursiyeme tayin ve tahsis olunan emlak-i ursiyemden olup...”. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.6b-7b.** “...Ve **Kamanice** Kal’asında Sükutluk Suyu Nehri’nde Şemgu Veledi Cafer Ermeni harabesi demekle ma’ruf tu’len 15 ve arzen 10 zira dört göz değirmen ve değirmenci hanesi ve bir kargir oda ve bir mahzen ve yine tu’len ve arzen 15’er zira bir göz harabe darı değirmeni ve 120 adet sükut ağaçları ve yine tu’len 70 ve arzen 40 zira bir kıt’a bahçemi ve yine tu’len 80 ve arzen 6 zira havlumu ve yine Kal’ayı mezkure dahilinde vaki bir taraftan Franjevizmi ve bir taraftan Nehr-i Varoş ve iki taraftan tarik-i amm ile mahdud tu’len 30 ve arzen 10 zira beş göz mülk değirmeni ve yine tu’len 40 ve arzen 20 zira bir soba odalı ve dehlizli (V.15a) değirmenci hanemi ve yine bir taraftan nehr-i varoş ve bir taraftan Aleksandry ve iki taraftan tarik-i amm ile mahdud tu’len ve arzen 10’ar zira üç göz değirmenimi ve yine tu’len 25 ve arzen 20 zira değirmenci odası arsa-i halemi ve yine iki taraftan nehr-i varoş ve bir taraftan lodos ve ledusmafu ? ve bir taraftan tarik-i amm ile mahdud tu’len 20 ve arzen 15 zira dört göz değirmenimi ve tu’len 20 ve arzen 15 zira bir sobalı oda ve bir dehliz ve yine bir oda ve havlumu ve yine Kal’ayı mezkure dahilinde Sıbıvan Mahllesi’nde bir taraftan Bedruvi ve bir taraftan Şemgu menzilleri ve bir taraftan Bevan Manastırı ve bir taraftan tarik-i amm ile mahdud bina zira-i ile tu’len 70 ve arzen 23 zira arsa üzerinde mebni dört sobalı odaları ve iki (V.15b)sobasız odaları berzibar zemin mahzeni ve havluyu ve mutbah ve dehliz ve bahçeyi müştemil mülk menzilimi ve yine Kal’ayı mezbure dahilinde Santiyovan Mahallesi’nde vaki bir taraftan Romal ve bir taraftan Roszemi menzilleri ve bir taraftan tarik-i amm ile mahdud tu’len 50 ve arzen 18 zira arsa üzerinde mebni olan sobalı üç oda ve sobasız iki oda ve havluyu müştemil mülk menzilimi ve yine Kal’ayı mezkure köprüsü gözünde tu’len 20 ve arzen 10 zira üç göz dakik değirmeni ve bir göz darı değirmeni ve dört adet kazgan ve iki harabe oda ve havlusu ile mecmu-u arsası tu’len 80 ve arzen 50 zira bir mülk kârhanemi ve yine tu’len ve arzen 20’şer zira harabe dinekli üç dakik değirmeni ve dinekli bir darı değirmeni ve yine tu’len 30 ve arzen 20 (V.16a) zira bir harabe değirmenci hanesi ile dinekli âba değirmeni ve yine Kal’ayı mezkure dahilinde Burusta Mahallesi’nde Batçam Manastırı demekle maruf tu’len 70 ve arzen 40 zira arsayı ve üzerinde olan mülk-ü ebniyemi vakfeyledim...”. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.14b-16a.**

⁵³⁵ Mehmet İnbaşı, “Kamanice seferi ve Sefer Güzergahi”, **Anadolu’da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri 21 Mayıs 2001**, İstanbul, 2002, s.145.

Tablo 2.17. H.1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Kamanıçe'deki Vakıflarında Görev Alanlar Ve Ücretleri⁵³⁶

Kamanıçe		Akçe Aylık	Akçe Yıllık
Hatip	6 esedi kuruş 1 rub'	750	9000
İmam-ı evvel	3 esedi kuruş 3 rub'	450	5400
İmam-ı sani	3 esedi kuruş 3 rub'	450	5400
Müezzin (iki kişi)	6 esedi kuruş	720	8640
Devr-i havan (üç kişi)	9'er rub' esedi kuruş	710	8520
Kayyım (iki kişi)	4 esedi kuruş	480	5760
Ab-i keş	1 esedi kuruş 1 rub'	150	1800
Ferraş	2 esedi kuruş	240	2880
Meremmetçi	1 esedi kuruş 1 rub'	150	1800
Kennas	1 esedi kuruş 1 rub'	150	1800
Sıbyan mektebi hatibi	2,5 esedi kuruş	300	3600
Muallim-i sıbyan	3 esedi kuruş 3 rub'	450	5400
Halife-i mekteb	1 esedi kuruş 1 rub'	150	1800
Cabi	1 esedi kuruş 1 rub'	150	1800
Katip	1 esedi kuruş 1 rub'	150	1800
Toplam		5450	65400

Paşanın vakfiyesinde imar faaliyetlerinde bulunduğu diğer bir şehir olarak Belgrat geçmektedir. Paşa Belgrat'ta bir adet darü'l-kurra, 15 adet çeşme, sekiz adet su terazisi, iki adet şadırvan, bir adet han, 11 adet dükkan, iki adet ev, ve bir çok arsa'yı⁵³⁷ içinde

⁵³⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.59a-60a.

⁵³⁷ "...Ve yine Medine-i Belgrat'ta Habil Efendi Mahallesi'nde vak i şark tarafından ba'zan Kulaksız İbrahim Ağa ve ba'zan müm-i ileyh Habil Efendi kızları mülkleri ve garb tarafından ba'zan Celalizade ve ba'zan Hüseyin Paşa ve ba'zan Hava hatun ve ba'zan El-hac Ramazan ve El-hac Ahmet ve Müslî Çelebi mülkleri ve iki tarafından tarik-i amm ile mahdud mülk arsasında müşahedesi mirat-ı kalp hizan-ı muhabbet Enver-i fazl-ı irfan olmağa size yirmi kemerli kargir ve kurşun örtülü bir darü'l-kurra ve talebe-i ilm tecvid-i sakin olacak odalar ve şeyhü'l-kurra sakin olmak için darü'l-kurra kurbunda vaki ledel ahali vel-ceyran-ı malume'l-hudud kargir (V.4a) hariciyesi sobalı iki oda ve bir fırın ve bir anbar ve bir miktar mahutayı müştemil bir menzil. Ve yine Medine-i mezburede bir han-ı refiü'l-bünyan ve yine İnhan Mahallesi'nde cami kurbunda bihisab-ı terbi 160 zira sokaklı ve 450 zira kaldırımlı mülk taşları ile bir çeşme ve yine Medine-i mezburede Kosko Mahallesi'nde vaki Bosna Sarayı'ndan gelen tarik-i amm üzerinde etrafında bi-hıساب-ı terbi' 200 zira kaldırımlı bir çeşme ve ana karib bir su terazisi ve yine Medine-i mezburede El-hac Piri Mahallesi'nde vaki Sava'dan gelen tarik-i amm üzerinde etrafında bihesab-ı mezbur üç yüz zira taş kaldırımlı bir çeşme ve ana karib bir bab su terazisi ve yine Medine-i mezburede Yusuf Ağa menziline muttasıl bir su terazisi ve yine Medine-i mezburede muhtasıp (V.4b)Hasan Ağa menzili karşısında dahi bir su terazisi ve yine Medine-i mezburede Eski saray kurbunda bir su terazisi ve yine Medine-i mezburede Ramazan Ağa menzili karşısında bir su terazisi ve yine Medine-i mezburede İbrahim Çelebi Mahallesi'nde Vezirzâde Sarayı kurbunda dört yol ağzında

barındıran vakıflara sahiptir. Belgrat Osmanlı ordularının batıda toplandığı bir karargâh üssü olarak kullanılmıştır. Paşa'nın Belgrad'ta inşa ettirmiş olduğu Darü'l-kurra, çeşme ve su terazileri günümüze ulaşmamıştır.

Tablo 2.18. H.1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Belgrat'taki Vakıflarında Görev Alanlar Ve Ücretleri⁵³⁸

Belgrat		Akçe Aylık	Akçe Yıllık
Şeyü'l-Kurra	16 esedi kuruş 2 sülüs	2000	24000
Baş halife, İkinci halife, Üçüncü Halife⁵³⁹	3 esedi kuruş	360	4320
İmam	3 esedi kuruş 1 sülüs	400	4800
Müezzin (2 kişi)	2 esedi kuruş	240	2880
Talebe (14 kişi)	14 esedi kuruş 14 sülüs	2240	26880
Mükd-ı kandil⁵⁴⁰ (2 kişi)	2 sülüs esedi + nısf esedi kuruş	140	1680
Cabi	2 esedi kuruş	240	2880
Meremmetçi	1 esedi kuruş	120	1440
Su yolcu (2 kişi)	6 esedi kuruş 2 sülüs	800	9600
Ferraş	Nısf esedi kuruş	60	720
Zebilkeş	1 esedi kuruş	120	1440
Kennas	Nısf esedi ⁵⁴¹ kuruş	60	720
Toplam		6780	81360

camiiye muttasıl etrafı taş kaldırımlı hayat-ı ifza bir çeşme ve yine Medine-i mezburede Ebubekir Efendi Mahallesi'nde bir su terazisi ve yine Medine-i mezburede Kuyucu Mahallesi'nde cami harimine muttasıl bihesab-ı terbi-i 400 zira kaldırımlı bir çeşme ve yine Medine-i mezburede Kapudan Mahallesi'nde Tuna İskeleyi'nden gelen tarik-i amm üzerinden etraf-ı erba'sında bi-hıساب-ı mezbur 180 zira kaldırımlı bir çeşme ve yine kurbunda bir su terazisi ve yine Medine-i mezburede Tirbala (V.5a) Mahallesi'nde cami hariminde sakfi şişe tavanlı bir şadırvan ve yine Medine-i mezburede Turgut Paşa Cami-i kurbunda bir şadırvan ve yine Medine-i mezburede mevazi-i adide de dokuz adet çeşmeler ...” **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V4a-5b.** “...Belgratta ebna-i sebil için bina olunan hane muttasıl olup, bir tarafı sandıkçı menzili ve tarafını tarik-ı amm ile mahdud büyü-t-u-adideyi müştemil mülk-ü menzilimi ve hanı-ı mezburun canib-i yemininde vaki bir mahzen ve 11 bab dükkanlarımı ve hancı ile nalbant sakın olacak iki bab odalarımı ve han kapusu karşısında tu'len ve arzen bi-hıساب-ı terbi' 200 zira mülk (V.10a) arsamı ve darül-kurranın şark tarafında vaki tu'len 130 ve arzen 20 zira zat-ıeşcar-i müsmere ve gayrı-müsmere mülk bahçemi ve garb tarafında vaki tu'len 59 ve arzen 36 zira mülk bahçemi vakfeyledim...”. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.10a-10b.**

⁵³⁸ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.55a-56b.**

⁵³⁹ Her biri birer esedi kuruş ücret almaktadır. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.55b.**

⁵⁴⁰ “...Ve darü'l-kurrada bir kimesne mukd-ı kandil olup darü'l-kurra eşar-ı zevatının kandilini dahi ikad edüp beher şehri iki sülüs esedi kuruşa mutasarrıf ola. Ve Medine-i mezkurede vaki olan hanın derun ve birununda ve menşalarında olan kanadili bir kimesne ikad edüp beher şehri nısf esedi kuruş vazifeye mutasarrıf ola...” . **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.56a.**

⁵⁴¹ Vakfiyede sadece “nısf kuruş” olarak geçmektedir. Muhtemelen bir yazım hatası söz konusudur. Doğrusu “nısf esedi kuruş” olmalıdır. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.56b.**

Girit-Kandiye 1669 tarihinde Fazıl Ahmet Paşa tarafından feth edildikten sonra gerek Fazıl Ahmet Paşa⁵⁴² ve gerekse Köprülü ailesinin diğer üyeleri tarafından burada birçok vakıf eseri inşa ettirilmiştir⁵⁴³. Köprülü ailesi dışında saltanat üyelerinden Valide Turhan Sultan ve Osmanlı bürokrasisinin ileri gelen kişileri tarafından da bölgede birçok yapı yaptırılmıştır. Fazıl Ahmet Paşa'nın Kandiye'de inşa ettirmiş olduğu camiye, bir adet hamam, 90 adet dükkan, 17 adet ev, 11 adet su kuyusu, bir çok bağ, bostan ve arazinin gelirleri vakfedilmiştir⁵⁴⁴. Vakfiyeden anlaşıldığı üzere Fazıl Ahmet

⁵⁴² Paşa bölgede hayır eserleri yaptırmakla kalmamış, aynı zamanda fetihten sonra bölgedeki Hristiyanların kiliseleri olmadığı için başka yerlere gitmesini önlemek amacıyla St. Mathaios Kilisesi'nin inşa edilmesi ve kilise görevlilerinin temin edilmesini emretmiştir. Elif Bayraktar, **The Implementation Of Ottoman Religious Policies In Crete 1645-1735: Men Of Faith As Actors In The Kadı Court**, (Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s.37-38.

⁵⁴³ Ailenin diğer üyelerinin bölgede yaptırmış olduğu eserler ileriki bölümlerde anlatılacaktır.

⁵⁴⁴ "...Ve yine **Kandiye**'de cami-i şerifin harimi içinde bir şadırvan ve yine Kandiye'de cami-i şerife muttasıl bir mekteb-i latif ve yine kal'ayı mezkurede vaki bir tarafından Komaki ve bir taraftan Filado mülkleri ve iki tarafından tarik-i amm ile mahdud bena zira-i ile tülen 25 ve arzen 24 zira arsa üzerinde mebni bir tahtanı ve sekiz fevkani odaları ve divanhane ve dört bab mahzeni ve iki ahuru ve üç kemerli sahrıç (sarnıç) ve sekiz demir pencere ve nerd-ban (merdiven) altında iki bab odayı müştemil imam-ı evvel sakın olacağı bir menzil ve yine kala-i mezkurede ledel-ahali (**V.5b**) vel-ciran-i malumata el-hudud-u tulen ve arzen otuz sekiz zira-i arsa üzerinde mebni yedi bab fevkani oda ve divanhane ve tahtani beş bab oda ve bir mahzen ve iki sahrıç ve bir ahır ve iki tarafında havaliyi müştemil imam-i sani sakın olacak bir menzil..." (**V.6a**). **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.5b-6a**. "...Kandiye Kal'ası haricinde vaki Topaltın'ın sınırından sahil-i bahrın şark tarafından nezarete nam mevziden İbrahim Paşa yurdu altından Pediye nam Karye yoluna ondan Taşlı Dağı altından ince yol ile harabe Şirahaneye ondan Cemaşuy Deresi'nden Aktepe'ye ondan sed kenarında olan Şirahaneye ondan Ferteke Yolu ile yeniçerilerin eski karakolludan (**V.10b**) Burusa nam karyeden hamam yerine ondan Burusa Köyü sınırı ile eski ordu altında tarik-i amm'a, ondan Rumeli Karakolu hanesine, ondan Hasan Paşa Köprüsüne ondan sed üzerinde mağaraya ondan yolun sol tarafında harabe şirahaneye ondan Fenike Nam karyeye ayrılan yol başına ondan alay yolu ile tepede olan üç yol başına ondan ok yolunun üzerine uğrayıp alay yolu ile Fenike Deresi'nden yine zikr olunan alay yolu ile yerli büyük kayaya ondan baş muhasebeci seddinden mağaralar üstünden mezarlığa ondan binlik kasaphaneden aşağı sed ile Vardiye Kal'ası altında harabe şirahaneye ondan aşağı yine üç yolbaşında harabe şirahaneden uluyol altında eski bina yerinden deryaya doğru dikilen nişan taşları ile Sed Deresi'nin deryaya (**V. 11a**) muhtelit olan mahalden deryaya muntehiye olan araziye vakf eyledim. Ve Kandiye sancağı'nda Minafoça nahiyesinde Ayavarvara ve Ayatoma nam ve Rasm-u Sancağında Minilayutma Nahiyesinde Mağarmıs nam karyelerin arazisini ve zikr olunan Ayavarvara nam Karyede manastır-i Ayayalba ve Manastır-i Ayayaniliki ve Ayaina nam mütevahhalı ve zikr olunan Ayatoma nam karyede Ayaanton münuhu ve Ayayorgi harekütü ve Krastodliya nam mülk manastırımı cümle bağ ve bostan ve arazi ve yaylak ve mera ve cibali ile vakfeyledim. Ve yine Kandiye Kal'ası dahilinde imam-ı sani sakın olan menzilin tahtında vakı altı bab dükkanlarımı ve Valton nam kemer kapıdan dışarı çıkarken sağ canibinde olan 15 bab dükkanlarımı ve zikr olunan kapının sol canibinde vaki bir bab (**V.11b**) fevkani odalar ile 11 bab odaları dükkanlarımı ve yine onlara muttasıl yedi bab dükkanlarımı ve zikr olunan kapının arasında üç dolabımı ve yine Kal'ayı mezküre dahilinde cepheye karşısında vaki birer bab fevkani odaları olan 10 adet dükkanlarımı ve yine onlara muttasıl iki mülk dükkanlarımı ve cepehanenin aşağı tarafında vaki tu'len 24 ve arzen sekiz zira arsa üzerinde mebni altı kıt'a dükkan ve iki mahzen ve üzerlerinde dört bab odalarımı ve ona muttasıl üç dükkan ve üç mahzen ve bir matbah ve dört fevkani odaları müştemil menzilimi ve yine ana muttasıl fevkani dört bab oda ve bir divanhane ve tahtani iki oda ve bir kemer kapı arası ve bir sahrıç ve 10 demir pencereleri müştemil menzilimi ve yine ol mahalde fevkani iki oda ve hayat ve tahtani bir divanhane ve bir (**V.12a**) matbah ve beş bab oda ve bir su kuyusu ve nerd-ban başında iki bab oda ve ahır ve havluyu ve Kenise yeri ta'bir olunur arsayı ve üç mahzen ve üç dükkan ve iki demir pencerelere müştemil menzilimi ve yine ol mahalde beş dükkan ve bir sahrıç ve bir mahzen ve beş fevkani odaları ve havluyu

Paşa, Kandiye’de 90 adet dükkân inşa ettirmiştir. Paşa Osmanlı fethinden önce Kandiye’nin elinde bulundurduğu ticari potansiyeli devam ettirmek istemiş olmalıdır. Fakat Kandiye Osmanlılar döneminde, Venedik döneminde edinmiş olduğu ticari potansiyelini hiçbir zaman yakalayamamıştır. Molly Greene, bunda şehrin ticari malları arasında ağırlığı teşkil eden şarap üretimine, bu dönemde Avrupa’nın içinde bulunmuş olduğu ekonomik kiriz dolayısıyla talebin düşmesinin önemli rol oynadığını ifade etmektedir⁵⁴⁵. Fazıl Ahmet Paşa’nın Kandiye’deki vakıfları ile ilgili kadı defterlerinde

---

müştemil menzilimi ve yine kal’ayı mezkurede Tersane Kapusu kurbunda üç fevkani oda ve üç mahzen ve iki dükkana müştemil menzilimi ve yine ol mahalde on oda ve dört mahzen ve bir dükkani müştemil menzilimi ve yine ol mahalde bir fevkani odalı bir dükkani ve yine ol mahalde üstünde bir odalı ve ardında fevkani ve tahtanı iki oda ile bir dükkani ve yine ol mahalde bir oda ile bir dükkani ve yine ol mahalde iki kat odalar ile (V.12b) bir dükkana müştemil menzilimi ve yine ol mahalde beş bab fevkani odaları ve divanhanayı ve su kuyusunu ve tahtanı bir odayı müştemil üç kapılı menzilimi ve yine yedi bab oda ve dört bab mahzen ve havlu ve bir dükkani müştemil menzilimi ve yine ol mahalde vaki etrafı erba’sı tarik-i amm ile mahdud fevkani üç oda ve bir divanhane ve tahtanı üç oda ve bir divanhane ve kebir ahur ve kemer kapı arası ve bir su kuyusunu ve iki mahzeni ve ahura muttasıl bir küçük odayı müştemil menzilimi ve tersane kapısını nerd-banı altında iki küçük mahzenlerimi ve yine tersane kapısının sağ canibinde tu’len 24 arzen 8 zira iki kapılı bir mahzeni ve mahzen üzerinde tu’len 15 arzen 10 zira bir odayı ve yine tersaneye karıp mahalde vaki bir taraftan Miluta mülkü ve bir taraftan mahzen ve iki (V.13a) taraftan tarik-ı amm ile mahdud tu’len 18 ve arzen 14 zira bahçeyi ve iki odayı müştemil Keniseri yeri tabır olunur menzili ve yine tersane havlusunda vaki tu’len 22 ve arzen dokuz zira birbiri üzerinde iki bab mahzenleri ve ana muttasıl tu’len 11 ve arzen beş zira iki küçük mahzenleri ve liman ile tersane kapısı arasında İbrahim Paşa’nın su mahzenine muttasıl tu’len ve arzen altışar zira olan dükkani ve üzerinde olan odayı ve yine ol mahalde vaki birbirlerine muttasıl her birinin üzerlerinde birer fevkani odaları olan 13 dükkani ve yine Tersane kapısına muttasıl tu’len iki ve arzen 12 zira bir dükkani ve üzerinde bir odayı ve İbrahim Paşa Cami-i karibinde vaki bir taraftan cami harimi ve bir taraftan İbrahim Paşa mahzenleri ve iki taraftan tarik-i amm ile (V.13b) mahdud iki bab odaları ve altında iki mahzen ile bir fevkani ve liman kapısının sol canibinde vaki bir taraftan Can Filibe mülkü ve üç taraftan tarik-i amm ile mahdud dört bab tahtanı ve bir bab fevkani odaları ve beş mahzeni ve iki su kuyusunu ve bir miktar arsayı müştemil menzilimi ve yine ol mahalde etraf-ı erba’sı tarik-i amm ile mahdud dört bab mahzen ve iki oda ve bir divanhane ve iki sahrıç ve bir miktar havluya müştemil menzilimi ve ol menzile karib bir taraftan Can Filibe ve bir taraftan Nikolaki ve iki taraftan tarik-i amm ile mahdud tu’len 66 ve arzen 36 zira arsayı halemi ve yine ol mahalde vaki etrafı erba’sı tariki amm ile mahdud üç bab tahtanı ve üç bab fevkani odaları ve üç bab mahzeni ve havluyu müştemil menzili ve yine kal’ayı mezkure dahilinde (V.14a) vaki bir taraftan Erkanı mülkü ve üç taraftan tarik-i amm ile mahdud tu’len 212 ve arzen 124 zira olup altı adet su kuyusunu ve üç kıta havzı müştemil mülk bostanımı ve yine kal’ayı mezkure dahilinde Yüksek Tabya demekle maruf mahalde Ayusapostolos Mahallesi’nde vaki etraf-ı erba’sı tarik-i amm ile mahdud bena zira’ı ile tu’len 74 ve arzen 37 zira mülk arsamı ve arsa-yı mezbure tahtında mahfur olan 37 adet mülk buğday kuyularımı ve yine üç tarafı tarik-i amm ve bir tarafı Şahin Bey menzili ile mahdud dahiliye ve hariciyede buyut-u-adide ve hamam ve sahrıç müştemil mülk menzilimi ve yine menzili mezbure mukabelesinde iki tarafı tarik-ı amm ve bir tarafı Halil Beşe menzili ve bir tarafı ba’zen miri fırınlar ve ba’zan tarik-i amm ile mahdud (V.14b) eşcar-ı müsmere ve gayrı müsmereyi müştemil mülk bahçemi vakf eyledim...”. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.10a-15a.**

⁵⁴⁵ Aynı zamanda Molly Greene, Osmanlılar döneminde şehirdeki ticari faaliyetlerde yeniçerilerin büyük bir ağırlığı olduğunu belirtmektedir. Molly Greene, **Kandiye 1669-1720: The Formation of a Merchant Class**, (Princeton Üniversitesi yayınlanmamış Doktora Tezi), 1993, s. 344. Tarih boyunca Girit’in başlıca ürünü tahıl, zeytin ve şaraptı. Özellikle şarap ve zeytinyağı bölgedeki nüfusun beslenmesinde ve ticarete önemli rol oynadı. Venedik 14.yy kadar erken bir tarihte Girit’i tatlı şarap ihraç edecek üzümü yetiştirmesi için destekledi. Ada fethedildikten sonra adada yaşayan Müslümanlar bile yerel kullanım için şarap üretmeyi sürdürdüler. Fakat Osmanlı döneminde şarabın ticaretteki ağırlığını zeytinyağı üretimi ele geçirmiştir. Allaire Brumfield, “Osmanlı Girit’inde Tarım ve Kırsal Yerleşme, 1669-1898 Modern Bir

birçok belge bulunmaktadır. H.1081-M.1670 tarihli bir kayda göre Magarites ve Agios Thomas köyleri Defterdar Ebu Bekir Efendi tarafından Ahmet Paşa'nın vakıfları içerisine dâhil edilmiştir⁵⁴⁶.

Tablo 2.19. H.1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Kandiye'deki Vakıflarında Görev Alanlar Ve Ücretleri⁵⁴⁷

Kandiye		Akçe Aylık	Akçe Yıllık
Hatip	7 esedi kuruş ve nısf esedi kuruş	900	10800
İmam-ı evvel	5,5 esedi kuruş	660	7920
İmam-ı sani ⁵⁴⁸	5,5 esedi kuruş	660	7920
Devr-i havan ⁵⁴⁹ (4 kişi)	12 rub'	360	4320
Ser-mahfil olana (1 kişi)	1 esedi kuruş	120	1440
Müezzin-i evvel	3 esedi 3 rub'	450	5400
Müezzin-i sani	3 esedi 1 rub'	390	4680
Müezzin-i salis	3 esedi 1 rub'	390	4680
Kayyim-i evvel	2 esedi kuruş	240	2880
Kayyim-i sani	1 esedi kuruş 3 rub'	210	2520
Ferraş ⁵⁵⁰ (4 kişi)	5,5 esedi kuruş 1 rub	690	8280
Mukid-i kanadil	2 esedi kuruş	240	2880
Meremmetçi	3 rub'esedi	120	1440
Suyolcu	1 esedi kuruş	120	1440
Katip	3 esedi kuruş 3 rub'	450	5400
Cabi	2,5 esedi kuruş	300	3600
Muallim-i mekteb	3 esedi kuruş 3 rub'	450	5400
Halife	2,5 esedi kuruş	300	3600
Mütevellî ⁵⁵¹			
Toplam		7050	84600

Kazı Alanının Yüzey Araştırması", **Osmanlı Arkeolojisi**, Editörler: Uzi Bayram-Lynda Carroll, Çev: Bilgi Altınok, İstanbul, 2004, s. 54-55.

⁵⁴⁶ Elif Bayraktar, **a.g.t.**, s.64-65.

⁵⁴⁷ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.56b-58b.**

⁵⁴⁸ İmam-ı evvel ve imam-ı sani vakfa ait olan menzillerde ikamet etmektedirler. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.57a.**

⁵⁴⁹ "...Ve beş nefer ehl-i Kur'an cami-i mezkurda devr-i havan birisi ser mahfil olup badet-tilavet dua-i hayr edip ser mahfil olana ayda bir esedi kuruş ve dördüne ayda üçer rub' esedi kuruş verile..." **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 57a.**

⁵⁵⁰ "...Ve iki kimesne ferraş-ı cami olup her birine ayda bir buçuk esedi kuruş verile ve bir kimesne harem ferraş olup beher şehir bir esedi ve bir rub' esedi kuruş vazifeye mutasarrıf ola ve bir kimesne memşa ferraş olup beher şehir bir buçuk esedi kuruş vazifeye mutasarrıf ola..." **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 57b.**

⁵⁵¹ "...Ve istikamette ilm akaratı içinde makbul ve müsellim-i müdebbir ve akıl bir herdmend-i kamil kaim-makam-i mütevellî olup mütevellînin rey-i miktarı vazifeye mutasarrıf ola..." **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 58b.**

Fazıl Ahmet Paşa “vatan-i aslım” dediği Köpri Kasabası’nda da bir medrese inşa ettirmiştir⁵⁵². Köpri Kasabası’nda vakıfta görev alan kişilerin diğer yerlerdeki görevlilerden daha düşük ücretler aldığı vakfiyeden anlaşılmaktadır. Bu kasabanın küçük bir yerleşim yeri olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Ayrıca Paşa, kasabada yapmış olduğu bu vakıf eserlerinden ziyade bölgede bulunan annesi Ayşe Hanıma ait vakıf eserlerinin onarımı için kullanılmasını şart koştuğu yılda 120 esedi kuruşun vakıflarının toplam gelirinden ödenmesi için şart koşturmuş⁵⁵³. Ayşe Hanımın vakfiyesinde bu oran 3320 akçe olarak gösterilmektedir⁵⁵⁴. 1 esedi kuruşun 120 akçeye tekabül ettiği düşünülürse, 120 esedi kuruş 14400 akçe etmektedir. Bu rakam Ayşe Hanımın vakfiyesinde verilen rakamla uyuşmamaktadır. Burada şunu söylemek mümkündür ki Ayşe Hanımın vakfiyesi Fazıl Ahmet Paşa’nın vakfiyesinden daha önceki bir tarihte hazırlanmış olmalı ve bu geçen zaman zarfı içerisinde akçe yaklaşık altı kat değer kaybetmiştir. Köpri Kasabası’ndaki evkafının giderleri, bütün vakıflarının gelirlerinden karşılanması şart koşulmaktadır.

---

⁵⁵² “...ve vilayet-i Anadolu’da vatan-ı aslileri olan Köpri demekle ma’ruf Kasaba-i Kedeğre’de vaki bir taraftan Göçek Mehmed oğlu hanesi ve bir taraftan müderris efendi sakin olacak menzil ve bir taraftan mekahir-i müslimin ve bir taraftan tarık-ı amm ile mahdud mülk arsası üzerinde talebe-i ulum sakin olub bizzat ve bittabi’ müsteklib-i saadet-i uhreviye olan ulum-u nafia müdarese ve müzakere itmeleri için 12 hücre ve bir dershane ve tetimmat ve havluyı müştemil bir medrese-i müessese ve müderris-i sakin olmak için buyut-u adidi-i müştemil bir menzil...” **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.6a.**

⁵⁵³ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 58b.**

⁵⁵⁴ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 15a-b.**

Tablo 2.20. H.1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Köprü Kasabası'ndaki Vakıflarında Görev Alanlar Ve Ücretleri⁵⁵⁵

Vezirköprü		Akçe Aylık	Akçe Yıllık
Müderriş ⁵⁵⁶	15 esedi kuruş	1800	21600
Talebeye ⁵⁵⁷	18 esedi kuruş	2160	25920
İmam	1,5 esedi kuruş	180	2160
Müezzin	3 rub' esedi kuruş	360	4320
Kayyim, kennas, bevvab ⁵⁵⁸	1,5 esedi kuruş	180	2160
Dershanenin döşeme hasır, şem ve revgan ve kandilleri için	3 esedi kuruş	360	4320
Toplam		5040	60480

XVII. yy başlarında değişen ticaret merkezlerinin etkisiyle İzmir hızlı bir ticari gelişim içerisine girmiştir⁵⁵⁹. Bu gelişimin farkına varan Köprülü Mehmet Paşa, şehirdeki ticari potansiyelden yararlanmak maksadıyla bir takım faaliyetler içerisinde bulunmuştu. Köprülü Mehmet Paşa'dan sonra sadrazam olan oğlu Fazıl Ahmet Paşa önlem almakla kalmamış bizzat kendisi şehirdeki ticari faaliyetlerin destekçisi ve hamisi olmuştur. Bu maksatla şehirde iki adet han, bir adet bedesten, 57 adet çeşme, 93 adet dükkân, bir adet hamam ve bir adet gümrükhane inşa eden Paşa ayrıca şehirde birçok arsa edinmiştir⁵⁶⁰.

⁵⁵⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 58b-59a.

⁵⁵⁶ "...Ve kasaba-i Köprü'de valide-i macidim Ayşe Hatun selmehalluhu tealanın evkaf-ı mesarırı için galle-i cümle evkafımdan beher sene 120 esedi kuruş verile ve yine kasaba-i mezkurede müceddeden ebna olunan medresede talebeyne haftada beş gün ders deyüp ayda 15 esedi kuruş vazifeye mutasarrıf ola...". Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 58b. Vakfiyeden de anlaşılacağı üzere sanki bu görev için Ayşe Hanım görevlendirilmiş gözükmektedir.

⁵⁵⁷ "...Ve medresenin 12 hücresinin her birinde sakin olan talebe-i ilmin her birine ayda birer buçuk esedi kuruş verile...". Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 58b. Her hücrede en az bir kişi kaldığı düşünülürse ayda 18 esedi kuruş yapar.

⁵⁵⁸ "...Ve bir kimesne kayyim ve kennas ve bevvab olup beher şehir bir buçuk esedi kuruş vazifeye mutasarrıf ola..." Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 2458, V. 58b.

⁵⁵⁹ Şehirdeki bu ticari potansiyelden yararlanmak isteyen Osmanlı yönetimi öncelikli olarak İzmir'de bir bedesten inşa ettirmiştir. Necmi Ülker, *The Rise of İzmir, 1688-1740*, Michigan Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1974, s.37.

⁵⁶⁰ "...Ve Medine-i İzmir'de Kasab Hızır Mahallesi'nde vaki malümül-hudut tahtani 50 bab ve fevkani 54 bab odaları müştemil müceddeden ebna olunan kargir mülk han-ı kebirimi ve yine han-ı kebir muttasıl tahtanı 17 bab oda ve bir mahzen ve fevkani 18 bab odayı müştemil kargir sağır mülk Hanımı ve yine han-i kebir muttasıl 24 bab mülk dükkanlarını ve yine bezistan tabir olunur mahzenli ve fevkanileri

odalı 44 bab mülk dükkanlarımı ve yine bezistani mezburun zahirine muttasıl 24 bab (V.16b) mülk kargir dükkanlarımı ve yine bezistan-i mezburun gümrük tarafında olan kapısı önünde iki bab mülk kargir mahzenimi ve bezistani mezburun önünde Hüseyin Ağa sulhhanesine varınca ledel ahali ma'lumatü'l-hudut mülk arsa-i haliyemi ve yine bezistan-i mezbure muttasıl derya üzerinde vaki 18 oda ve bir mutbah ve altında mahzenli bir sağır hamam ve ahura müstemil müceddeden ebna olunan mülk gümrükhanemi ve yine Medine-i mezburede mülk-ü müşterem olan malümü'l-hudud def'a bir gümrükhanemi ve fevkani iki bab odalarımı ve yine bir mülk börekçi fırınımı ve yine bir bab fevkani oda ve bir şerbetçi dükkanımı ve yine malümü'l-hudud cümle müstemilatı ile bir mülk Yahudi hanemi ve Yahudihaneye muttasıl iki bab tahtani hanemi ve yine hamam külhanına muttasıl fevkani ve tahtanı (V.17a) büyut-u-adide-yi müstemil bir bab hanemi ve yine kal'a duvarına muttasıl İbdezya'da vaki malümü'l-hudud iki bab mülk şem'hanemi ve yine Medine-i mezburede Çukurçeşme denmekle ma'ruf bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Ali Reis Mahallesi'nde Abdülkadir oğlu Hasan duvarında olan bir çeşme ve yine Medine-i mezburede Cecik Mahallesi'nde Sadıkzade Halil Efendi duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Bazaryeri Mahallesi'nde Dellak el-Hac Muhammed duvarında olan çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Mahalle-i cedid'de vaki tarik-i ammda Balci Ömer'in duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede Uzun Hüseyin Ağa Hamamı kurbinde El-Hac Muhammed'in duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede Tavıl Mustafa Çelebi duvarında olan bir çeşmeyi ve yine (V.17b) mahalle-i mezburede Şerbetçi Cafer Beşe duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Kafalı Mahallesi'nde El-Hac Mustafa duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede üç yol ağzında Kaim Oğlu Ahmet duvarında olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede Yahudiler içinde Mihalavki nam zımmı duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede vaki Göçek Mehmed Ağa duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede Irgat Pazarı karbinde Kalaycı Murad duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede Karayati nam zımmı duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede Beylikçi duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede Kasap Bodur Ali duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede sed başında Terzi (V.18a) Yorgani duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Cami-i Atik Mahallesi'nde El-Hac Hüseyin duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede Solak Mahmud Ağa-zâde Abdülkerim Ağa duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede El-Hac Süleyman oğlu Mehmed Ağa duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede Ali Yazıcı hanesinin köşesinde olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede El-Hac Halil duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Hızır Efendi Sokağı'nda El-Hac Ali damadları duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede El-Hac Muhammed Camii karbinde olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Blandoğlu Sokağında El-Hac Süleyman duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Uzun Yol'da Ümmühan Hatun (V.18b) Mescidi'ne karip Süleyman duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Baba Hasan Bey duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede El-Hac Mahmud Cami-i duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede Sabuncu El-Hac Recep duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede kara Hüseyin Ağa Sokağı'nda Ali Yazıcı duvarında olan bir çeşmeyi ve El-Hac hasan duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Kaplan Paşa Çarşısı'nda Orta İskele'de dört yol ağzında mahzen duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Ahmet Ağa Camii hatibi Abdurrahman Efendi duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede el-Hac Hüseyin Camii karbinde olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Hatuniye Mahallesi'nde (V.19a) Demirci El-hac Mehmed Mescidi mukabelesinde olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede Musalla karbinde El-Hac Osman oğlu duvarında olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede Eş-Şeyh Mustafa Efendi duvarında olan bir çeşmeyi ve şeyh-i mezburun hatimesi Mehmed ağa duvarında olan bir çeşmeyi ve yine mahalle-i mezburede Tilkilik nam mahalde vaz olunan teraziye muttasıl olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede Osman Çavuş duvarında olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede Mahmud Efendi Camii şerifine mukabil olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede Seyyid Osman Ömer duvarında olan bir çeşmeyi ve Medine-i mezburede Hasan Hoca Mahallesi'nde Hasan Hoca Mektebi duvarında olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede Leblebici Hanı kapısına muttasıl olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede mahkeme karbinde El-Hac Ebubekir Mektebi duvarında olan bir çeşmeyi (V.19b) ve mahalle-i mezburede Tahıl Pazarı vasatında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Kasap Hızır Mahallesi'nde Aydınolu El-Hac Muhammed duvarında olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede Hüseyin Beşe Hanı karbinde olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede Havva hatun duvarında olan bir çeşmeyi ve mahalle-i mezburede Hüseyin Çavuş duvarında olan bir çeşmeyi ve yine Medine-i mezburede Frenk Mahallesi'nde Fransız Balyozı mukabelesinde olan bir çeşmeyi ve İngirüs Balyozı duvarında olan bir çeşmeyi ve han duvarında gümrüğe mukabil olan bir çeşmeyi ve gümrük içinde olan bir çeşmeyi ve Kal'a karbinde olan bir çeşmeyi ve hamam kurbinde olan bir çeşmeyi ve yine hamam-ı mezbur karbinde

Şehirde inşa ettirmiş olduğu oldukça büyük gümrükhane binası ile şehre giriş çıkış yapan malların daha düzenli bir şekilde saklanması sağlamıştır⁵⁶¹. Ayrıca şehrin imarı noktasında yaptırdığı hayır eserlerinden ziyade, şehrin önemli caddelerini kaldırım taşları ile donattırarak daha modern bir şehir imajı vermeye çalışmıştır.

Paşanın İzmir’de Kasap Hızır Mahalle’sinde⁵⁶² Büyük ve Küçük olmak üzere iki adet hanı bulunmaktaydı. Büyük Vezir hanı bugünkü Mimar Kemalettin Caddesi üzerinde yer almaktaydı⁵⁶³. Hanın 1905 yılı sigorta planına göre han, ortada yer alan avlunun etrafında sıralanan dükkanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır⁵⁶⁴. Büyük vezir hanının altta tahtanı 50 ve üstte 54 adet oda bulunurken, küçük hanın altta 17 üstte 18 adet odası ile bir mahzeni bulunmaktaydı⁵⁶⁵. Bedestenin ilerisinde inşa edilen büyük han 1677’de tamamlanmıştır⁵⁶⁶. Han İzmir’deki diğer hanlara nazaran taş malzeme kullanılarak inşa edilmişti. 1688 tarihinde İzmir’de yaşanan büyük depremde sonra çıkan yangın esnasında şehirdeki birçok han yok olmasına rağmen Fazıl Ahmet Paşa hanının taştan inşa edilmiş olması nedeniyle sadece odaları ve odalar içinde yer alan mobilyaları yanmıştır⁵⁶⁷. Ayrıca bu yangında yanan bedesten Fazıl Ahmet Paşa tarafından finanse edilerek yeniden inşa edilmiştir⁵⁶⁸. Han, 1922 yılındaki büyük yangında hasar görmüş ve yangından geriye kalan kısımları da belediye tarafından tamamen yıkılmıştır⁵⁶⁹ (Plan. 2.25). Küçük Vezir Hanı’da 1905 yılı sigorta planına göre ortada avlusu olan, iki katlı bir düzenlemeye sahipti⁵⁷⁰ (Plan. 2.26). Bu handa 1922 yangınında tamamen yanmış geri kalan kısımları da belediye tarafından yıktırılmıştır⁵⁷¹. Paşanın vakfiyesinde geçen ve günümüze ulaşamayan hamam Balık Pazarı’nda Bedesteninin arka tarafında bulunmaktaydı⁵⁷². Hamam H.1173-M.1759-1760 tarihinde bir seneliğine 50 kuruş

Yahudihane içinde olan bir çeşmeyi vakf ve tesbil eyledim...”. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.16a-19b.**

⁵⁶¹ Daniel Goffman, “İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine”, **Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, Çev: Sermet Yalçın, İstanbul, 2003, s. 122.

⁵⁶² Bu mahalle Paşa’nın hanı inşa ettirdiği dönemlerde İzmir’in merkezinde ticaretin kalbi olarak tanımlanan bir noktadaydı. Necmi Ülker, **a.g.t.**, s.60.

⁵⁶³ Bozkurt Ersoy, **İzmir Hanları**, Ankara, 1991, s. 119.

⁵⁶⁴ Bozkurt Ersoy, **a.g.e.**, s. 119.

⁵⁶⁵ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.16a.**

⁵⁶⁶ Necmi Ülker, **a.g.t.**, s.39.

⁵⁶⁷ Necmi Ülker, **a.g.t.**, s.44.

⁵⁶⁸ Necmi Ülker, **a.g.t.**, s.53.

⁵⁶⁹ Nahide Şimşir, **İzmir’in Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1730-1792)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir-1999, s. 228.

⁵⁷⁰ Bozkurt Ersoy, **a.g.e.**, s. 120.

⁵⁷¹ Bozkurt Ersoy, **a.g.e.**, s. 121.

⁵⁷² Nahide Şimşir, **a.g.t.**, s. 227-228.

zamla kiraya verilmiştir⁵⁷³. Yine H.1179-M.1765-1766 tarihinde 800 kuruş kira ile hamamın İsmail adında bir kişi tarafından işletildiği anlaşılmaktadır⁵⁷⁴.

Tablo 2.21. H. 1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın İzmir'deki Vakıflarında Görev Alan Kişiler Ve Ücretleri⁵⁷⁵

İzmir			Akçe Aylık	Akçe Yıllık
Kaim-makam-i müteveli	7,5	esedi kuruş	900	10800
Katip	2,5	esedi kuruş	300	3600
Câbi-mutemet ⁵⁷⁶	5	esedi kuruş	600	7200
Suyolcu	10	esedi kuruş	1200	14400
Meremmetçi	2,5	esedi kuruş	300	3600
Bevvab, muvakkıd-ı kandil, Pasban, Zebilkeş, Kennas (6 kişi)	12	esedi kuruş	1440	17280
Toplam			4740	56880

XVII. yy ikinci yarısında elde etmiş olduğu ticari potansiyelle birlikte oldukça gelişen İzmir'de, gelişimle birlikte bir takım sıkıntıların yaşanmasına başlanmıştır. Bunların başında şehrin su ihtiyacının karşılanması gelmekteydi. Bu maksatla Fazıl Ahmet Paşa şehrin yakınındaki Buca ve Halkapınar düzlüklerinden şehre su getirmek üzere su kemerleri inşa ettirdi⁵⁷⁷. Ayrıca bu suyollarının geçtiği noktalar üzerinde 57 adet çeşme inşa ettirmiştir. Ahmet Paşa şehrin önemli caddelerinin kaldırım taşları ile döşenmesini emrederek, şehrin görünümünü de değiştirmeye çalışmıştır⁵⁷⁸.

⁵⁷³ Nahide Şimşir, a.g.t., s. 310.

⁵⁷⁴ Nahide Şimşir, a.g.t., s. 310.

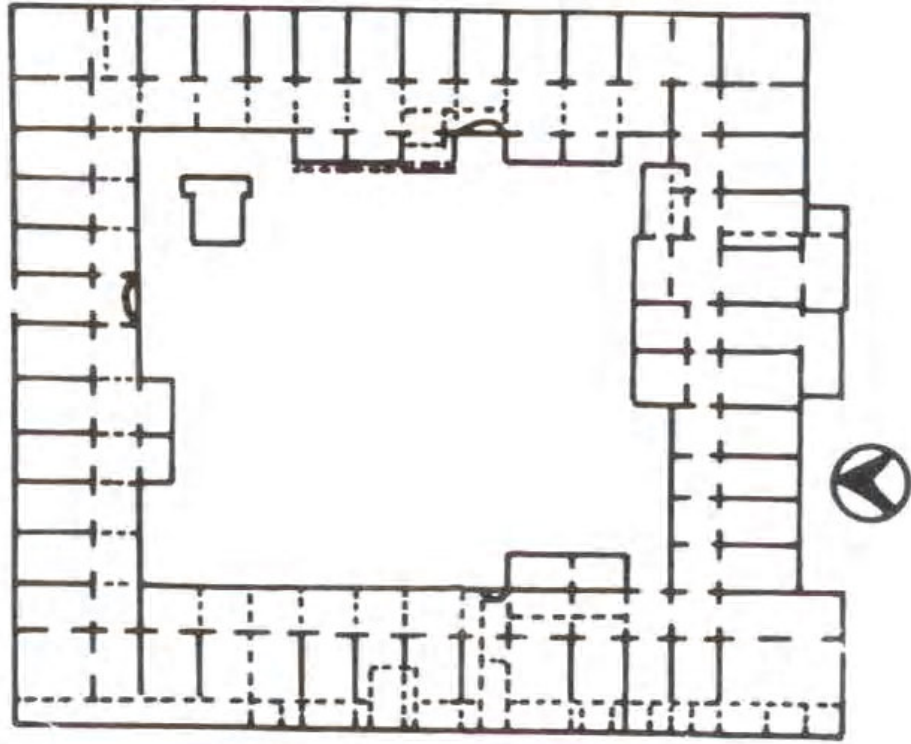
⁵⁷⁵ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.60b-.**

⁵⁷⁶ "...Ve bir kimesne dahi cabi ve mu'temed olup ayda beş esedi kuruş vazifeye mutasarrıf ola...".

Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.60b.

⁵⁷⁷ Necmi Ülker, **The Rise of İzmir, 1688-1740**, Michigan Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1974, s.39.

⁵⁷⁸ Daniel Goffman, "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine", **Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, Çev: Sermet Yalçın, İstanbul, 2003, s. 122.

Plan 2.25. İzmir Büyük Vezir Hanı (Bozkurt Ersoy'dan)

Başbakanlık Osmanlı arşivi Cevdet İktisat Tasnifi 622 numarada bulunan Fazıl Ahmet Paşa'nın İzmir'deki vakıflarının H.1141-M.1728-1729 tarihli muhasebe bilançosunda vakıf eserlerinin durumu hakkında detaylı bilgiler verilmektedir⁵⁷⁹.

Bu kayıtlara göre Fazıl Ahmet Paşa'nın inşa ettirmiş olduğu Büyük Han ve Küçük Han'daki dükkânları ile bitişğinde yer alan dükkânlar genellikle yabancılara kiraya verilmiştir. Ayrıca vakfın Frenkhane, gümrük ve çevresinde dükkânları bulunmaktadır. Vakfın şehirde yer alan bezelistana bitişik dükkânları bulunmakta ve bunlar da gayri Müslimler tarafından kiralanmışlardır. Son olarak vakfın cami ve hendekte bir miktar dükkânı bulunmaktadır⁵⁸⁰.

Vakfın bu tarihteki yıllık geliri 10623 kuruş'tur⁵⁸¹. Bu tarihte hanın dört kapısı yenilenmiştir. Gereken yerler tamir edilmiş cephe camları konulmuş, dış kapıya perde alınmış ve hamamhanenin kiremitleri aktarılmıştır. Ayrıca Frenkhanenin bazı yerlerinin

⁵⁷⁹ Nahide Şimşir, "Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın İzmir'deki Vakıflarına Ait Hicri 1141 Tarihli Bir Muhasebe Bilançosu", *Osmanlı Araştırmaları (Makaleler -I)*, İstanbul, 2004, s.43-72.

⁵⁸⁰ Nahide Şimşir, *a.g.m.*, s.48.

⁵⁸¹ Nahide Şimşir, *a.g.m.*, s.48.

kiremitleri aktarılmış, mutfak ocağı tamir olunmuş ve ocağın duvarı yapılmıştır. Gümrük binasının doğusunda bulunan köşk çok yıprandığı için tamiri mümkün olmadığından yıkılarak yeniden yapılmıştır. Gümrüğün iç kısmı ve tahta örtüsü çok eskimiş olduğu için yenilenmiştir. Yine bu tarihte hamam etrafında bulunan dükkanlar ile su yolları tamir edilmiştir⁵⁸².

H. 1736 tarihli bir fermanda Köprülü Fazıl Ahmet Paşa vakfından olan gümrük hane ve su yollarının müteveli tarafından tamir edilmesi için önceden keşif yapılması istenmektedir. Paşanın İzmir’de inşa ettirmiş olduğu çeşmelerden hiç biri günümüze ulaşmamıştır⁵⁸³. Ayrıca vakfiyede belirtilmeyen fakat tarihi belgelerden varlığından haberdar olduğumuz Kasap Hızır Mahallesi’nde Fazıl Ahmet Paşa tarafından inşa edilmiş bir cami bulunmaktaydı. Bu camiye aynı zamanda Balıkpazarı Camisi ismi de verilmekteydi⁵⁸⁴. H.1178-M.1764 tarihli bir belgede vakfın müteveli kaim-makamı olan Osman Efendi arzıyla yevmi altı akçe vazife ile müezzin atanmasına dair bilgi bulunmaktadır⁵⁸⁵.

---

⁵⁸² Nahide Şimşir, **a.g.m.**,s.50.

⁵⁸³ İzmir su yapıları üzerinde hazırlanmış bir yüksek lisans tezinden hareketle Fazıl Ahmet Paşa’nın inşa ettirmiş olduğu bu çeşmelerden hiç birinin günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Gül Geyik, **İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan)**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2007.

⁵⁸⁴ Katipzade Ahmed Reşid oğlu Hacı Halil Efendi Vakfı'na aid 27 Rebiu'l-evvel 1179 (13 Eylül 1765) tarihli vakfiye’de Balıkpazarı’nda bulunan Köprülüzade Camisi’nde dersi’am olan Seyyid Abdullah Efendi’ye mukabelesi karşılığında vakıftan günlük altı akçe verilmesi şart koşulmaktadır.V.G.M.,DeFTER No: 732, Sıra No:7.

⁵⁸⁵ Nahide Şimşir,a.g.t., s. 266.

Plan 2.26. İzmir Küçük Vezir Hanı (Bozkurt Ersoy'dan)

Fazıl Ahmet Paşa'nın beklide en önemli yapısı İstanbul'da yaptırmış olduğu kütüphanesidir. Aynı zamanda Türk kütüphaneciliğinin ilk temellerinin atıldığı bu yapının kullanım koşulları vakfiyede ayrıntılı bir şekilde ifade edilmektedir. Vakfiyede kütüphanenin haftada üç gün; Pazar, Salı ve Perşembe günleri güneşin doğuşundan ikinci vaktine kadar açık tutulması şart koşulmaktadır. Kütüphanede yer alan kitapların dışarı verilmesi vakfiyede yasaklanmıştır. Ancak zorunlu durumlarda kefil yada rehin karşılığı üç ay dışarıya kitap verilmesi, eğer çok büyük bir zaruriyet olursa bu sürenin altı aya kadar çıkarılmasına müsaade edilmiştir⁵⁸⁶. Fazıl Ahmet Paşa tarafından kütüphaneye 312 cilt yazma eser bağışlanmıştır⁵⁸⁷. Daha sonra aile üyelerinden

⁵⁸⁶ "...Hizane-i kitabda hafız-ı kitap olan üç nefer kimesneler hıfz edüp hizaneden taşra ihraç etmeyip ve ettirmeyip haftada üç gün ki yevm-i-el-ahad ve el-selase ve hamis günleridir. Tilav-ı şemsten asr'a değin hafız-ı kitap (V.43a) olan kimesneler kütüphanede meks edüp talebe-i ulum ve zakin varıb hizane-i mezburede mütalaa ve istinsah edüp hasebül-ifza ihrac olunmak lazim gelirse veliyi evkafın ma'rifetiyle kendilere i'timad gelir kimesnelere kefil-i mali veya hud rehin-i kavi ile verilir üç aydan ziyade ve yahud leddi-şiddetül-ihtiyaç altı aydan ziyade kimesnede meks olunmayup verilen kimesneşlerden alunup hizanede hıfz oluna...". **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.42b-43a.**

⁵⁸⁷ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.43a-52a.** Antoine Galland, Fazıl Ahmet Paşa tarafından Cevahir üt-Tevarih'in yazarı olan Hasan Ağa'nın, bu tarihini yazabilmesi için emrine bir çok belge ve kitabı verildiğini belirttikten sonra Hasan Ağa'nın ölümü üzerine bu kitapların Fazıl Ahmet Paşa'ya kaldığını ileri sürmektedir. Galland, Hasan Ağa'dan kalan kütüphaneyi oldukça güzel ve alakabahş tarihi eserlerden mürekkep bir kütüphane olarak adlandırmaktadır. Antoine Galland,

Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa⁵⁸⁸ ve Köprülüzade Asım Bey⁵⁸⁹ tarafından bu koleksiyona yeni kitaplar eklenmiştir. Köprülüzade Mehmet Asım Bey tarafından kütüphaneye bağışlanan kitaplar en önemli koleksiyonu oluşturmaktadır⁵⁹⁰. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan İstanbul'da Ahmed Rıfat Efendi Vakfı'na ait 12 Rebiü'l-Evvel 1267-15 Ocak 1851 tarihli vakfiyenin şartlar kısmında, Ahmed Rıfat Efendi vefat ettikten sonra kendisine ait kitapların Köprülü Kütüphanesi'ne teslim edilmesini şart koşmaktadır⁵⁹¹.

Fazıl Ahmet Paşa'nın eğitime önem verdiğinin diğer bir göstergesi de vakıfları içinde yer alan medrese ve darü'l-kurra'da okuyan talebeler için vakıflarının yıllık gelirlerinden 500 altının talebelere ve fukaralara dağıtılmasını şart koşmasıdır⁵⁹².

Tablo 2.22. H. 1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın İstanbul'daki Vakıflarında Görev Alan Kişiler Ve Ücretleri⁵⁹³

İstanbul (Kütüphane)		Akçe Aylık	Akçe Yıllık
Hafız-ı kütüb-u evvel	7,5 esedi kuruş	900	10800
Hafız-ı kütüb-u sani	3 esedi kuruş 3 rub'	450	5400
Hafız-ı kütüb-u salis	3 esedi kuruş 3 rub'	450	5400
Bevvap	2,5 esedi kuruş	300	3600
Mücellit	3 rub esedi	90	1080
Toplam		2190	26280

Fazıl Ahmet Paşa da tıpkı babası ve annesi gibi Mekke ve Medine fukarasının koruyucusu olmuştur. Bu maksatla vakıf gelirlerinden her yıl 1000 altının Mekke ve Medine fukarasına ayrılmasını şart koşmuştur⁵⁹⁴.

İstanbul'a Ait Günlük Anılar 1672-1673, Şerhlerle yayınlayan: Charles Scheter, C. I (1672), Çev: Nahid Sırrı Örik, Ankara, 1973, s. 196-197.

⁵⁸⁸ V.G.M.A., Defter No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:42.

⁵⁸⁹ V.G.M.A., Defter No: 580, Sıra No: 10, Sayfa:16.

⁵⁹⁰ **Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**, C. I, Haz: Ramazan Şeşen-Cevat İzgi-Cemil Akpınar, İstanbul, 1986, s. 6.

⁵⁹¹ V.G.M.A., Defter No: 632, Sıra No: 137, Sayfa:284.

⁵⁹² "...ve 500 altın dahi vali vakfyediyle talebe-i ulum ve fukara-ı salihine bızal oluna.10 altından ziyade bir kimesneye i'ta ve ittifak olunmaya...". **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.61a.**

⁵⁹³ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.60a-60b.**

⁵⁹⁴ "...ve cümle evkafımdan beher sene 500 şerifi altın ifraz olunup Mekke-i mükerrerme fukarasına ve 500 altın dahi Medine-i münevvere fukarasına irsal oluna...". **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.61a.**

Tablo 2.23. H. 1089 Tarihli Vakfiyeye Göre Fazıl Ahmet Paşa'nın İzmir'deki Vakıflarında Görev Alan Kişiler Ve Ücretleri

	Altın
Mekke Fukarasına	500
Medine Fukarasına	500
Talebe ve Fukaraya	500

Fazıl Ahmet Paşa'nın Edirne'de Hızırlık mevkiinde çiftlik olarak adlandırılan bir sarayı bulunmaktaydı (Fot.2. 158). Bu sarayın geçirmiş olduğu bir yangın sonucu yazlık divanhanesinin yok olduğu bilinmektedir⁵⁹⁵. Saray 15 Zilhicce 1087-18 Şubat 1677 tarihinde Ahmet Paşa'nın varisleri olan eşi Saliha Hanım, annesi Ayşe Hanım, kızkardeşleri Saliha ve Fatma Hanım ile erkek kardeşi Mustafa Bey tarafından, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın büyük oğlu Yusuf Bey'e 40.000 akçeye satılmıştır⁵⁹⁶. Yine H. 1087-M.1677 tarihinde Fazıl Ahmet Paşa'nın Kardeşi Mustafa Bey 30.000 akçe karşılığında Edirne'de bulunan 28 kita tarla, üç kıt'a çayır ve üç kıt'a bağçe arazisini, Kara Mustafa Paşa'ya satmıştır⁵⁹⁷. Yine Fazıl Ahmet Paşa'dan miras olarak Mustafa Bey'e intikal eden İzmir'deki suyolunun 28 hissesinden bir hissesi H.5

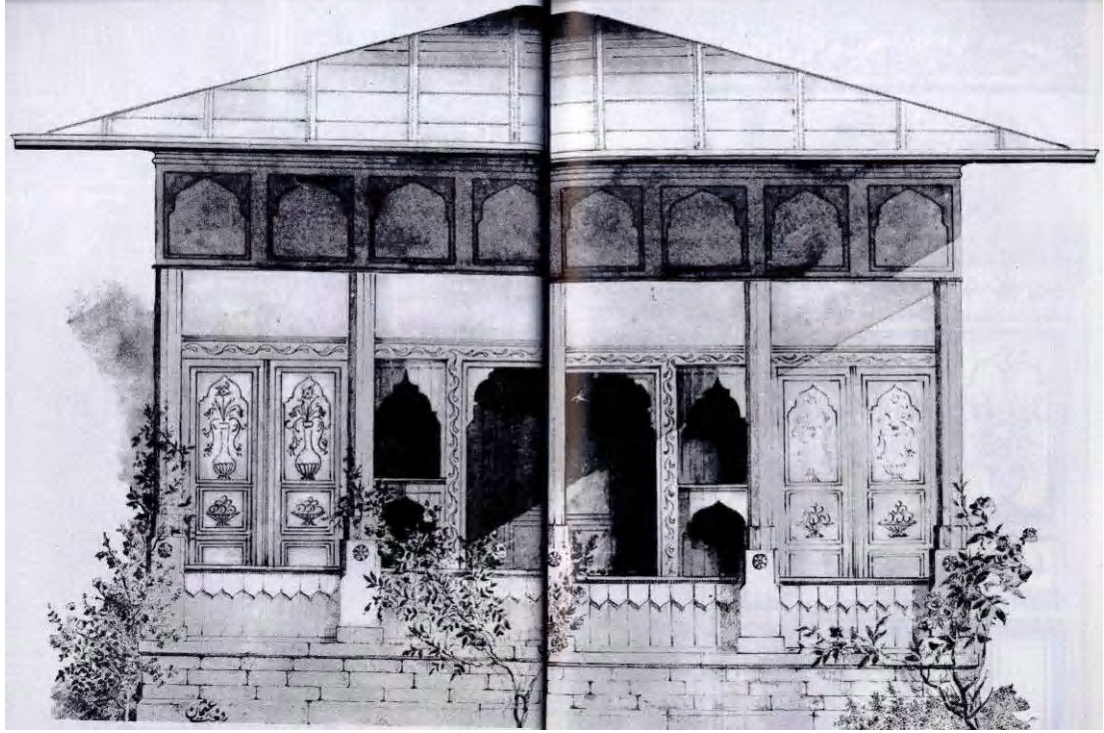
⁵⁹⁵ Süheyl Ünver, **Dr. Rıfat Osman'a Göre Edirne Evleri ve Konakları**, İstanbul, 1976, s.25.

⁵⁹⁶ "...Mahmiyye-i Edirne'de Sadrazam Mustafa Paşa saraylarında kethüdalara mahsus odaya varub zeyl-i kitabda Müslümîn huzurunda akd-i meclis-i şer'î eyledikde sâbikan sadrazam iken bundan akdem civar-ı hayyi kadime irtihal ve intikal eden merhum Ahmed Paşa İbni merhum Köprülü Mehmed Paşa'nın verâseti zevce-i metrukesi Saliha Kadın binti Osman Ağa ve valideleri Ayşe Kadın ve li-ebeveyn kız karındaşları Saliha Hanım ve Fatma Hanım ve li-ebeveyn er karındaşı Mustafa Beğ'e münhasıra olduğu şer'an zâhir ve mütehakkik oldukdan sonra Mustafa Beğ ve Saliha Kadın ve Ayşe Kadın ve Saliha Hanım ve Fatma Hanım taraflarından zikri âti çiftlik ta'bir olunur eşcarı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçeyi müstemil mülk menzili bey' ve kabz-ı semene ve kendülere îsâle vekil olub...mahmiyye-i mezbure (Edirne) zeylinde vaki' senede merhum Yıldırım Bayezid Evkâfı'na mukata'a-i ma'lumelu Hızırlık kurbunda vaki' bir tarafı Kirmenlik tarlası ve üç tarafı tarik-i âmm ile mahdud dahilen yedi bâb tahtani ve iki bâb fevkani odaları ve bir çinili sofayı ve altında pınarı ve çayır köşki ve bir fevkani samanlığı ve altında ahuru ve üç tahtani ve iki bâb fevkani tevabi' odalarını ve bir kiler ve öküz ahurunu ve haricen beş bâb odası olan ahuru ve içinde mevcut olan bir Acem kepçesi ve iki vasat kaliçe ve bir sağır kaliçe ve sağır ve kebir on sekiz aded çuka mak'ad ve bir sarı deliha (?) ve yedi aded çuka kapu perdesi ve elliyedi aded çuka yasdık ve iki kadife yasdık ve sağır ve kebir onaltı aded minder ve altı aded asma bez perde ve bir maşa ve kürek ve bir kilidi ve bir güğüm ve iki bakır ibrik ve bir maşraba ve bir kebir leğen ve bir kazgan ve yirmi aded çapa ve yirmi bel ve yirmi aded sağır çapa ve on altı kürek çapası ve on aded kazma ve beş kürek ve üç saban demürü ve üç araba ve on re's kara sığır öküzünü ve on re's katır ve sekiz aded taşdan mebnî dolab kapusunu ve zât-ı eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire bağçeyi müstemil Çiftlik ta' bir olunur mülk menzili Ahmed Ağa'ya vekâlete bey-i batt-ı sahih-i şer'î ile bi-sakfin vahidetin kırk bin akçeye bey' ve teslim edüb...". V.G.M.A.,DeFTER No: 641, Sıra No: 333, Sayfa: 353.; V.G.M.A.,DeFTER No: 641, Sıra No: 333, Sayfa: 355.

⁵⁹⁷ V.G.M.A.,DeFTER No: 641, Sıra No: 336, Sayfa: 356.

Safer 1089-M.29 Mart 1678 tarihinde 100.000 akçe karşılığında Kara Mustafa Paşa'ya satılmıştır⁵⁹⁸.

Fot.2. 2.158. Edirne-Fazıl Ahmet Paşa Sarayı Divanhanesi (Süheyl Ünver'den)

2.3.1.Fazıl Ahmet Paşa Tarafından İnşa Ettirilmiş Olup Günümüze Ulaşan Yapılar

2.3.1.1.Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa Medresesi

Medrese Fazıl Ahmet Paşa Mahallesi üzerinde bulunmaktadır (Plan. 2.27-Fot.2.159). Yapı üzerinde inşa ve onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Fakat Ahmet Paşa'nın Köprülü Kütüphane'sinde bulunan H. 1089/M.1678 tarihli vakfiyesinde "... ve yine kasaba-i mezburede (Köprü Kasabası) müceddeden ebna olunan medresede talebeyne haftada beş gün ders deyip ayda on beş esed-i kuruş vazifeye mutasarrıf ola. Ve medresenin 12 hücresinin her birinde sakin olan talabe-i ilmin her birine ayda birer buçuk esedi kuruş verile..."⁵⁹⁹ şeklinde geçen ibareden ve yine aynı vakfiyede yer alan "...ve vilayeti Anadolu'da vatani aslileri olan Köpri demekle ma'ruf kasaba-i

⁵⁹⁸ V.G.M.A.,Defter No: 641-02, Sıra No: 88, Sayfa: 178.

⁵⁹⁹ K.K.V.,No: 4/2447, V.58.

Kedeğre’de vaki bir taraftan Göcek Mehmet oğlu hanesi ve bir taraftan müderris efendi sakin olacak menzil ve bir taraftan mekabir-i müslimin ve bir taraftan tarik-i amm ile mahdud mülk arsası üzerine talebe-i ulum sakin olup bizzat ve bittabi müsteclib-i saadet-i uhreviye olan ulumu nafia müdarese ve müzakere etmeleri için 12 hücre ve bir derslane ve tetimmat ve havluyu müştemil bir medrese-i müessise ve müderrisi sakin olmak için buyutu abideyi müştemil bir menzil...⁶⁰⁰” ifadelere dayanarak Fazıl Ahmet Paşa tarafından vakfiyenin düzenlendiği tarihten kısa bir zaman önce inşa edildiğini söylemek mümkündür⁶⁰¹.

Çeşitli onarımlar⁶⁰² geçiren medrese, günümüzde İlçe Halk Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır⁶⁰³ (Fot.2. 160).

Halk kütüphanesi

Fot.2. 2.159. Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa Medresesi (Nejdet İğci arşivinden)

⁶⁰⁰ K.K.V.,No: 4/2447, V.6.

⁶⁰¹ Zerrin Köşklü Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan Ahmet Paşa’nın yukarıda bahsettiğimiz vakfiyesinin bir kopyasına dayanarak, yapının Ahmet Paşa’nın sadrazamlığı döneminde (M. 1661-1676) inşa edilmiş olması gerektiğini belirtmektedir. Zerin Köşklü, **17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi**, C.I (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1999, s. 93.

⁶⁰² Medresenin geçirdiği onarımlar için bakınız: Zerin Köşklü, **a.g.t.**,s. 93; M. Sami Bayraktar, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü sanat tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005, s. 171.

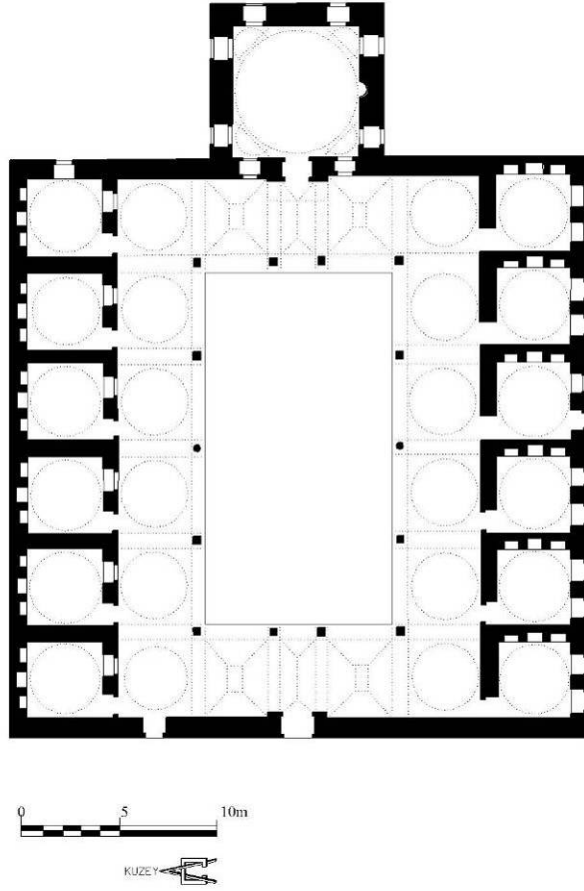
⁶⁰³ Arazi çalışmamız esnasında bizlere yardımcı olan İlçe Halk Kütüphanesi müdürü sayın Necdet İĞCİ beye teşekkür ederim.

Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir plana sahip olan medrese tamamen kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Doğuda yer alan derslane hücresi ana beden duvarlarından dışarıya taşırılarak vurgulanmıştır⁶⁰⁴. Derslane hücresinin güney ve doğu cephesi üzerinde altta iki adet dikdörtgen formlu ve bu pencerelerin üstte tam ortasına gelecek şekilde açılmış birer adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Derslane hücresinin kuzey cephesinin üst kısmına da bir adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Doğu cephenin kuzeyinde bir adet dikdörtgen formlu pencere açıklığına yer verilmiştir. Medresenin güney cephesi üzerinde içteki hücreleri aydınlatan dikdörtgen formlu 12 adet pencere açılmıştır (Fot.2. 160). Her hücre iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Kuzey cephe tamamen sağır bırakılmıştır. Yapının batı cephesinin kuzeyine bir adet dikdörtgen formlu pencere açılmıştır.

Medreseye batı cephesinin ortasında yer alan oldukça sade tutulmuş basık kemerli bir ana kapıdan geçilerek girilmektedir.

Medresenin iç mekanı, açık bir avluyu dört yönden kuşatan üzeri kubbe ile örtülü revaklar ve bu revakların kuzey ve güneyde arkasında yer alan 6 şarden 12 adet öğrenci hücresi ile doğuda yer alan derslane hücrelerinden oluşmaktadır (Fot.2. 161). Yapının giriş eksenini ile derslane hücresi önünde yer alan revakın avluya bakan kısımları yanlarda geniş ve yüksek tutulmuş iki kemer ile ortada daha dar ve alçak tutulmuş hafif sivri kemerle belirginleştirilmiştir. Bu kısımların üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Avlunun tam ortasına zeminden yükseltilmiş sekizgen bir şadırvan bulunmaktadır. Avluyu çevreleyen revakların üzerleri pandantiflerle geçilen kubbelerle örtülmüştür. Revakların üst örtüsü avluya bakan kısımlarda yuvarlak ve sekizgen formlu sütunlar tarafından taşınmaktadır.

⁶⁰⁴ Zerrin Köşklü, Medreseyi bir külliyeyle bağımlı olmadan, karşılıklı iki sıra hücrelerden oluşan plan tipinde inşa edilmiş medreseler gurubu içerisinde değerlendirmektedir. Zerrin Köşklü, **a.g.t.**,s.347.

Plan 2.27. Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa Medresesi (Oktay Aslanapa'dan)

Avlunun kuzeyinde ve güneyinde yer alan revakların arkasında altışar adet öğrenci hücresi bulunmaktadır (Fot.2. 162). Bu hücrelerden güneyde yer alanlara merkezden batıya kaydırılmış düz lentolu kapılardan girilmektedir. Hücreler birbirlerinin simetrisi şeklinde tasarlanmışlardır. Bütün hücrelerin üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Hücrelerin güney cepheleri üzerinde ikişer adet dikdörtgen pencere bulunurken, doğu cepheleri üzerinde ocak ve dolap nişleri yer almaktadır. Güneyde yer alan öğrenci hücrelerinin giriş kapıları da batıya kaydırılmış olup, giriş kapılarının doğusuna birer adet dikdörtgen pencere açılarak hücrelerin aydınlatılması sağlanmıştır. Düz lentolu kapılardan girilen hücrelerin üzerleri kubbe ile kapatılmıştır. Hücrelerin kuzey cepheleri üzerinde ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır. Bu cephede simetriyi sadece doğudaki son hücre bozmaktadır. Bu hücrenin doğu cephesi üzerine bir adet dikdörtgen pencere açılmıştır.

Medrese avlusunun doğusunda yer alan derslane hücresi gerek boyutları ve gerekse kubbe yüksekliğı ile yapıya hakim bir vaziyettedir (Fot.2.163). Doğı cephenin tam ortasında yer alan giriş kapısının kuzey ve güneyine birer adet dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Dershaneye basık kemerli giriş kapısından geçilerek girilmektedir. Derslane kare planlı olup üzeri tromplarla geçilen kubbe ile kapatılmıştır. Doğı ve güney cephelerinin alt seviyelerine açılan ikişer adet dikdörtgen formlu pencere ve doğu, güney ve kuzey cephelerin üst kısımlarına açılan sivri kemerli alçı şebekeli birer adet pencere ile derslane aydınlatılmaktadır (Fot.2. 164). Dershanenin güney cephesinin tam ortasında mihrap nişi bulunmaktadır. Mihrap kesme taştan oldukça sade bir şekilde inşa edilmiştir.

Fot.2.160. Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa Medresesi

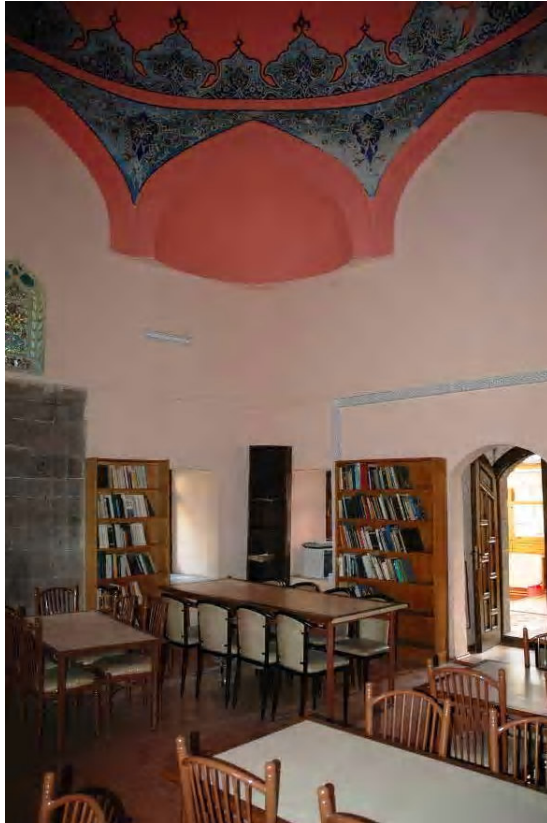
Fot.2.161. Medrse Avlusu

Fot.2.162. Öğrenci Hücreleri

Fot.2.163. Dershane Hücresi Giriş Kapısı

Fot.2. 2.164. Dershane Hücresi İç Mekanı

2.3.1.2.Girit-Kandiye Fazıl Ahmet Paşa Camisi

Günümüzde Yunanistan toprakları içerisinde bulunana Girit Adası'nın Kandiye İlçesinde Aya Ana Mahallesi'nde bulunmaktadır (Fot.2. 165). Yapı Sandito isimli manastırdan camiye çevrilmiştir⁶⁰⁵. Külliye'nin camii olarak kullanılan binası 54x38 zira ebatlarındaydı. Camiye ait 58x20 zira ebatlarındaki bahçe zeytin, badem, turunc ağaçları yönünden hayli zengindi. Caminin çevresinde talebe odaları olarak inşa edilmiş biri harap on iki oda ve yanında da üçkatlı bir ev yer alıyordu⁶⁰⁶. Kilise camiye dönüştürülürken önüne beş bölümlü bir son cemaat mahalli ve minare eklenmiştir. Günümüzde son cemaat mahalli sağlam bir şekilde ayakta duruken, minare kaide kısmına kadar yıkılmıştır. Beş bölümlü son cemaat mahallinin üzeri düz ahşap damla örtülü olup, üst örtü kuzeyde akantüs yapraklı sütünbaşlıkları bulunan mermer sütunlarla taşınırken, güneyde beden duvarlarına gömülü üzengiler üzerine oturmaktadır.

Fot.2.165. Girit-Kandiye Fazıl Ahmet Paşa Camisi (M. Zeki İbrahimgil Arşivi'nden)

⁶⁰⁵ Ersin Gülsoy, "Osmanlı idaresinde Kandiye", **Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri 21 Mayıs 2001**, İstanbul, 2002, s.124.

⁶⁰⁶ Ersin Gülsoy, **a.g.m.**,s.124-125.

Minare kuzeybatı köşede yer almaktadır. Tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan minareye giriş kuzeyinde yer alan yuvarlak kemerli kapı ile sağlanmaktadır. Minare kaide kısmının biraz üzerinde, gövdenin başlangıç noktası hizasından itibaren yıkıktır. Bitişindeki ev ile cami duvarı arasında sıkışık bir vaziyettedir (Fot.2.166).

Caminin onarım kitabesi Orhan F. Köprülü tarafından kaydedilmiştir. Bu kitabeye göre cami, H.1288-M.1871 ve H.1311-M.1893 tarihleri arasında onarımlar geçirmiştir⁶⁰⁷.

Fot.2.166. Minare Kaidesi (M. Zeki İbrahimgil Arşivi'nden)

⁶⁰⁷ Orhan F. Köprülü, **a.g.m.**, s.493.

2.3.1.3. İzmir-Fazıl Ahmet Paşa Suyu Su Kemer (Vezir Suyu Kemer)

İzmir Yeşildere çevreyolu üzerinde yer alan su kemeri üzerinde inşa yada onarım kitabeleri bulunmamaktadır. Fakat tarihi kaynaklarda geçen bir takım bilgilerden Fazıl Ahmet Paşa'nın şehrin su ihtiyacını karşılamak maksadıyla, şehrin yakınındaki Buca ve Halkapınar düzlüklerinden şehre su getirttiği bilinmektedir⁶⁰⁸ (Fot.2. 167). Şirinyer Tren İstasyonu yakınında kaynayan bir pınardan beslenen Vezir suyolu, 0,55 m. kalınlığında yan duvarları olan 0,6 m. genişliğinde bir mecra ile, Melez Çayı'nı güney-kuzey yönünde yer alan yüksek bir su kemeriyle aşır, sol sahilde yamaç boyunca kavis çizerek İzmir'e ulaşmaktadır⁶⁰⁹. Bu su yolu üzerinde Buca yolunda Peygamber Elias vadisi olarak da adlandırılan Kokluca'yı geçtikten 2 km. sonra 160 m. uzunluğunda ve 1674 yılından beri üzerinden Vezir Suyu geçirilen ilk kemerle karşılaşılır⁶¹⁰.

Fot.2.167. İzmir Vezir Su Kemer Kuzey Kısım

Kemer kuzey-güney doğrultuda hafif eğimli bir şekilde uzanmaktadır. Kemerin güneyinde sadece tek bir kemer gözü bulunmaktadır. Arada olan kemer gözleri yıkılmıştır. Günümüzde kuzeyde yer alan dört kemer gözü ile güney uçta bulunan bir adet kemer gözü sağlam bir şekilde ayakta durmaktadır. Kemerin inşasında moloz taş

⁶⁰⁸ Necmi Ülker, **The Rise of İzmir, 1688-1740**, (Michigan Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1974, s.39.

⁶⁰⁹ <http://www.izsu.gov.tr/standartPage.aspx?id=175>.

⁶¹⁰ Bülent Çelik, "XVIII. Yüzyıl İzmir Ticareti Hakkında Düşünceler ve Vezir Hanları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.20, S.31, Ankara, 2000, s. 221.

malzeme kullanılmışken, kemerler tuğla malzeme ile örülmüşlerdir. Kuzeyde yer alan ilk üç açıklık sivri kemerlerle oluşturulmuştur. Bunların güneyinde yer alan ve iki katlı kemer uygulamasının bulunduğu kısımda, alt kattaki açıklık basık kemerle oluşturulmuştur (Fot.2. 168). Bu kemer açıklığının güneyinde yer alan ve sadece kalıntıları tespit edilen kemer gözünün ve bundan sonra devam eden kemer gözlerinin de, güney uçtaki kemer kalıntısı da dikkate alınacak olursa iki katlı olarak devam ettikleri anlaşılmaktadır (Fot.2.169). Kemerin doğuya bakan cephesi üzerinde kemer açıklıklarının aralarında payandalar yer almaktadır.

Fot.2.168. İzmir Vezir Su Kemer Çift Katlı Kemer Uygulaması

Fot.2.169. İzmir Vezir Su kemeri Güney Bölümü

2.4.KARA MUSTAFA PAŞA’NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ

Osmanlı İmparatorluğunun en meşhur sadrazamlarından birisi olan Kara Mustafa Paşa, kayınpederi ve kayınının sadrazamlıkları döneminde devletin iç bunalımlarını büyük ölçüde yok etmelerinin ardından sadrazam olmuştur. Mustafa Paşa Anadolu’da Merzifon ilçesine bağlı Narince Köyü’nde doğmuş bir Türk çocuğudur. Küçük yaşlarda Köprülü Mehmet Paşa’nın koruyuculuğu altına girmiş ve ileriki dönemde Paşanın kızlarından Saliha Hanımla evlenerek Köprülü ailesinin bir üyesi olmuştur. Osmanlı bürokrasisinde edinmiş olduğu gücü Osmanlı toprakları içerisinde bir çok yere inşa ettirmiş olduğu vakıf eserleri ile de meşrulaştırmayı başarmıştır. II. Viyana muhasarasının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından kendisine kesilen ağır fatura ve saray içi muhalafetin baskıları sonucu Belgrat’ta boğdurularak öldürülen (M.1684) Paşanın bütün mal varlığına devlet tarafından müsadere uygulanmıştır. Kara Mustafa Paşa’nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde yer alan H. 23 Safer 1089-16 Nisan

M.1678 tarihli vakfiyesine⁶¹¹ göre; Amasya-Merzifon, Kayseri-İncesu, Çorum, İstanbul, Edirne ve Kamanice’de vakıf eserleri bulunmaktadır. Paşanın Halep, İzmir, Mudanya ve Cidde’de yer alan vakıflarının bu vakfiyede yer almamış olması, buralarda yer alan hayratın, M.1678 tarihinden sonra inşa edilmiş olduklarını göstermektedir.

Kara Mustafa Paşa’nın yukarıda bahsettiğimiz vakfiyesinden hareketle bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır⁶¹². Bu çalışmalar genellikle bölgesel olarak ele alınmış, vakfiyenin bütününe dair bir çalışma yapılmamıştır.

Tablo 2.24. Kara Mustafa Paşa’nın Vakfiyesi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde Bulunan Paşanın Vakıfları ile İlgili Belgelerden Hareketle Oluşturulmuş Vakıf Eserleri Listesi

	Cami	Mescit	Medrese	Han	Hamam	Çeşme	Mektep	Bedesten&Arasta
Merzifon	2 ⁶¹³			1	2		1	1
Çorum				1				
İncesu	1		1	1	1			1
İstanbul⁶¹⁴		3	1	2		3	1	
Edirne				1		14		
Kamanice	1					1	1	
İzmir		1		1	1			
Mudanya				1				
Halep				1				
Cidde	1			1	1			
Toplam	5	4	2	10	5	18	3	2

Kara Mustafa Paşa memleketi olan Merzifon’da bir adet cami, bir adet han, bir adet bedesten, bir adet şadırvan, bir adet kütüphane, bir adet sıbyan mektebi, bir adet hamam

⁶¹¹ V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1.

⁶¹² Bunlar için bakınız: Hasan Babacan, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfiyesi ve Merzifon’daki Vakıflarına Dair Bazı Bilgiler”, **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001,s. 363-370; Adnan Gürbüz, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın Merzifon Vakıfları”, **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001,s. 319-331; Adnan Gürbüz, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın Kayseri/İncesu Vakıfları”, **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu 6-7 Nisan 2000**, Kayseri, 2000

⁶¹³ Camilerden birisi annesi tarafından Narince Köyü’nde yaptırılmıştır.

⁶¹⁴ Paşanın İstanbul’da inşa ettirmiş olduğu saray ve köşkleri ile bunlar içerisinde yer alan hamamlar listeye dahil edilmemiştir.

ve çok sayıda çeşme inşa ettirmiştir⁶¹⁵. H. 1057-1647 tarihinde Merzifon'a gelmiş olan Evliya Çelebi şehir hakkında şu bilgileri vermektedir.

*“ cümle altı yüz aded dekadindir. Amma boyacı dükkanlarından gayrı çok yokdur. Hala acem boyasından latif sabbağları vardır kim İspir'in neftisive mavi boyası meşhurdur.ve güna-gun pembe bezi senede nice bin yük Kırım diyarına tüccarlar götürüp esire değiştirler. Cümle Kırım halkının feraceleri ve siyabları cümle Merzifon bezidir ve pembe ipliği dahi meşhurdur”*⁶¹⁶.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden bölgenin önemli bir ticaret merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Şehirdeki ticari potansiyelin farkında olan Kara Mustafa Paşa, bugün bedestenin bulunduğu arsayı H.1075-M.1664 tarihinde, üzerinde yer alan dükkanlarla birlikte satın alarak, bedesteni ve etrafındaki dükkanları inşa ettirmiştir. İnşa ettirilen bu dükkanlar yıllık on ikişer akçe olmak üzere kiraya verilmekteydiler⁶¹⁷. Yine ticari alt yapıdan faydalanmak üzere Paşa tarafından bedestenin karşısına bir han inşa ettirilmişti. H.1082-M.1671 tarihli bir hüccette; Sultan Murat Han tarafından Merzifon Çarşısı'nda inşa ettirilmiş olan 15 bab oda ve bir örtme ve bir harap ahır bulunan 174,5 zira arsa üzerinde inşa edilmiş harap hanın mütevellisi İsmail Çavuş İbn-i Yusuf, Mustafa Paşa'nın bu hana yakın tu'len ve arzen 129,5 zira arsa üzerine inşa ettirdiği 24 bab fevkani oda, bir ahır, bir örtme ve bir samanlık ve taşra kapısının iki yanında iki dükkan ve kapı önünde suyu bulunan hanı ile değiştirmek istemiştir. Bunun üzerine hassa mimarlarından Amasyalı Ustad Hasan, Karacaoğlu nam zimmi ve Merzifoni Ustad Aslan isimli mimarlar, bedel keşfi için görevlendirilmişlerdir. Keşif sonucunda Paşanın inşa ettirmiş olduğu hanın kıymeti diğer handan 1200 kuruş fazla olarak belirlenmiştir. Ayrıca Paşanın hanının günlük kirası günde 125 akçeye tekabül ederken diğer hanın

⁶¹⁵ “...El kısmülevvel vilâyeti Anadolu'da sabıkuzzikir Merzifon kasabas'ında vâki camii mezkur harimine muttasıl arsa ve binası milki sahihleri olup müşarünileyh hazretlerine intima ile tahtit ve tavsifeden müstağni indel ahali vel ciyran malumül hudud bir birine muttasıl kırk bab dekâkini ve yine suku mezburda vâki üç tarafı tarikiâm ve bir tarafı Veli Efendi odaları ile mahdud fevkani ve tahtani altmış iki bab oda ve dört bab dekâkini müstemil hanı ve bu daire haricinde otuz beş bab dekâkin ve bir tahmis dekâkini ve yine üç tarafı tarikiâm ve bir tarafı eski hamama muntehi iki ekmekci furununu ve yine suku mezburda vâki cevanibi erbaasını dayiren madâr tarikiâm ihate eyliyen bir birlerine muttasıl yüz on yedi bab üstü kurşin örtülü bezzastanı cümle menafi ve merafiki ile ve yine Vilâyeti Anadolu'da Çorum Kasabası'nda ledel ahali vel ciyran malumülhudud ve arsası vakfına on dört kuruş mukataalu ve binası milk fevkani otuz bab odayı müstemil kapan hanını ve hanı mezkurun cevanibi erbaasında vâki bir birine muttasıl ve hanı merkume mülasik kırk iki bab dükkânı cemii hukuk ve merafiki...”. V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1.

⁶¹⁶ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Kitap, İstanbul, 1999, s.207.

⁶¹⁷ V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 17.

günlüğü 80 akçeye tekabül etmektedir. Bu şartlar altında öncelikli olarak kabul edilen mübadeleden, sonra Sultan Mehmet hanının vakıf malı olmasından dolayı vazgeçilmiştir⁶¹⁸. Paşa aynı zamanda kasabanın su ihtiyacını karşılamak üzere Taşan Dağı'ndan kasabaya su getirmiştir⁶¹⁹. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan H. 1086-M. 1675 tarihli fermanda Merzifon'daki 14 mahallede çeşme olmadığından bahsedilerek, Paşanın bu mahallere çeşme yaptırdığı belirtilmektedir⁶²⁰. Merzifon'da inşa edilen çeşmelerin sayısı Amasya Tarihi'nde 30 olarak verilirken, Yusuf Akyurt bu sayıyı 43 olarak vermektedir⁶²¹. Yine şehirde Sultan Mehmet Han tarafından inşa edilmiş olan iki adet hamamın şehrin ihtiyacını karşılamadığı ve bu nedenle ahalinin yeni bir hamam inşa edilmesini istemesi üzerine H.1092-M.1681 tarihinde şehirde Kara Mustafa Paşa Vakfı tarafından bir hamam inşa edilmesi için ferman yazılmıştır⁶²².

Paşa bölgenin sadece ekonomik boyutu ile ilgilenmemiş aynı zamanda bölgedeki insanların eğitimi üzerinde de durmuştur. Bu maksatla inşa ettirmiş olduğu sıbyan mektebi ve kütüphane'de eğitim gören talebenin okuması için çeşitli kitaplar vakfetmiştir⁶²³.

Kara Mustafa Paşa'nın annesi Abide Hanım Merzifon'da eski adı Narince olan Kara Mustafa Paşa Köyü'nde bir adet cami inşa ettirmiştir⁶²⁴. Kara Mustafa Paşa'nın vakfiyesinde bu camide görev alan imama hizmeti karşılığında günlük dört akçe verilmesi şart koşulmaktadır. Cami sağlam bir şekilde günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Cami harim kısmında yer alan ahşap üzerine yapılmış nakışlı bezemelerle Türk Sanatı çalışmaları için önemli bir eser olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca Abide

⁶¹⁸ V.G.M.A., Defter No:641-01,Sıra:19.

⁶¹⁹ Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C.I, İstanbul, 1327-1330, s. 403. Bu su Merzifon Kasabası'na 10 km uzaklıktaki Taşan Dağı'ndan, genişliği 0,75 m. ve yüksekliği 1.05 m. olan kanallarla şehre taşınmıştır. Yusuf Akyurt, **Türk Asar'ı Atikası Binalerine Âid Tarihi Mecmua (Yalnız Osmanlılar Devri Merzifon, Samsun, Sinop)**, Kısım III, Cild IX, Ankara, 1947, s. 15.

⁶²⁰ V.G.M.A. 641 nolu defter, 119. Sayfa, 16 sıra.

⁶²¹ Yusuf Akyurt, **a.g.e.**, s. 20.Kara Mustafa Paşa'nın Harmanlar Caddesi üzerinde bulunan H.1094-M.1683 tarihli bir çeşmesi yakın tarihte yıktırılmıştır. Mustafa Kemal Şahin, "Merzifon'da Günümüze Gelemeyen Üç Yapı: Kara Mustafa Paşa Çeşmesi, Dedeoğlu Camisi ve Çeşmesi, **Uluçam Armağanı**, Ankara, 2008, s.277-278.

⁶²² V.G.M.A., Defter No:641-01,Sıra:20.

⁶²³ V.G.M.A., Defter No:641-01,Sıra:15. Merzifon Gazi Mahbub Mahallesi'nde Tuz Pazarı Mevkiinde bulunan Tuz Pazarı Hamamı'da bazı yayınlarda Kara Mustafa Paşa vakfına ait olarak gösterilmektedir. Fakat gerek Kara Mustafa Paşa'ya ait vakfiyelerde gerekse diğer arşiv belgelerinde Paşanın bölgede böyle bir hamam inşa ettirmiş olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Tuz Pazarı Hamamı ile ilgili olarak bakınız: Murat Çerkez, **Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s.378-391.

⁶²⁴ "...ve yine kasabai mezbure kurbinde Narince nam karyede vâki vâkıfı müşarünileyh hazretlerinin valideleri merhume Abide hatun bina eylediği mescidde imam olanlara yevmi dört akçe vazife verile..." V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1.

Hanım burada bir adette sıbyan mektebi inşa ettirmiştir. Yine Abide Hanım'ın bu köyde bir türbesi bulunmaktadır. Türbe günümüzde tamamen beton malzeme ile inşa edilmiş bir vaziyette olup, içerisinde tarihi bir değeri olmayan Abide Hanıma ait mezar bulunmaktadır.

Şehrin gelişmesinin önünü açan bu inşa faaliyetleri ile bir anlamda memleketine olan vefa borcunu ödemiş olan Paşanın burada inşa ettirmiş olduğu yapıları bugün sağlam bir şekilde ayakta durmaktadır.

Tablo 2.25. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan H. 23 safer 1089-M.1678 Tarihli Vakfiye Merzifondaki Vakıfta Çalışan Görevliler İle Vakfın Diğer Giderleri⁶²⁵

Merzifon	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Dersiam	15	450	5400
Vaiz	10	300	3600
Hatip	5	150	1800
İmam-i Evvel	5	150	1800
imamı sani	5	150	1800
Ezan okuyan 4 kişi	12	360	4320
Devr-i han (4 kişi)	8	240	2880
Sabah Namazında Kur'an Okuyan	2	60	720
Muarrif	2	60	720
Na'athan	2	60	720
Temcidihan	3	90	1080
Sure-i fethi Şerif okuyan(4 kişi)	8	240	2880
Cüzhan (30 kişi)	60	1800	21600
Cüzleri tolayıp-saklayan kişi	2	60	720
Noktacı	2	60	720
hafız kütüp	3	90	1080
Kayyim	3	90	1080
Ferraş	2	60	720
Çerağdar	2	60	720
Caminin Kandillerini yakıp-söndüren kişi	2	60	720
Buhuri	2	60	720
Minare kandillerini yakan kişi	2	60	720
Ferraş-i İcabethane	2	60	720
Suyolcu	8	240	2880
Abide Hatun Camisi'ne İmam olana	4	120	1440
Müezzin	3	90	1080
Ferraş	2	60	720
İkad-ı Kanadıl	2	60	720
Kaim-makam-i Mütevelli	5	150	1800
Katip	4	120	1440
cabi	3	90	1080
Toplam	190	5700	68400

⁶²⁵ V.G.M.A. Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1.

XVII. yy Anadolu’da eşkıyalık hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. Celali isyanlarının en şiddetli bir şekilde hissedildiği İç Anadolu Bölgesi’ndeki yerlerden birisi de İncesu şehridir. Önceki dönemlerde önemli bir yerleşim yeri olan İncesu, Celali isyanları sonucu boşalmış, harap olmuştur. Buranın yeniden şenlendirilmesini Derviş Şeyhi Kasım Dede Osmanlı hazinesine 5.000 akçe ödemek koşuluyla üstlenmişti⁶²⁶. Kasım Dede buraya bir kısım köylüyü yerleştirmeyi başardığında, Kara Said adlı birinin müdahalesi ile karşılaşmıştır. Kara Said geçici bir süre için İncesu’yu Kayserili Derviş Kasım Dede’nin elinden almış ve durumunu sağlamlaştırmak için hazineye ödenen 5.000 akçeyi 20.000 akçeye çıkartmıştır. Fakat bu fiyat artışı aynı zamanda yeniden köyün halk tarafından boşaltılmasına neden olmuştur⁶²⁷. Köy ancak H.1081-M.1670 tarihinde, Mustafa Paşa’nın buraya 50 nefer⁶²⁸ derbendci getirtip yerleştirmesi, onlara toprak vererek zirai faaliyetlerde bulunmalarını sağlaması ve menzil külliyesini inşa etmesinden sonra hızlı bir gelişim içerisine girebilmiştir⁶²⁹. Kara Mustafa Paşa bu maksatla bölgeden bir çok arsa satın almış⁶³⁰ ve içerisinde han, arasta, cami, medrese, hamam, sıbyan mektebi ve dükkanlar bulunan bir menzil külliyesi inşa ettirmiştir⁶³¹. Bu yapılardan han, cami, arasta, hamam ve sıbyan

⁶²⁶ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı’da Kentler ve Kentliler**, İstanbul, 1994, s.350.

⁶²⁷ Suraiya Faroqhi, **a.g.e.**, s.350.

⁶²⁸ H.1098-M.1687 tarihinde 50 nefer derbencinin yeterli gelmemesi üzerine bölgeye on nefer daha derbendci getirtilip yerleştirilmiştir. V.G.M.A., Defter No:641-02,Sayfa: 147, Sıra:53.

⁶²⁹ “...halen İncesu namına meşhur olan karye mukaddimen Celâli istilâsından harabe olub,mahall-i mezbûr memerrî azimde vâki’ olmağla haramî ve kuttâ’u’t-tarîk,dâ’imen ebnâ-yı sebin mal ve canlarına zarâr ve ziyân etmeleriyle karye-i mezbûreyi şenletmek için derbendci kayd olunmak üzere,elli nefer hâric ez defter-i reayâdân getürdülüb,iskân ve dâ’imen derbendi muhâfaza edüb,ve zira’ât ve hirâset eyledikleri ve hâsıl olan mahsûlâtının öşr ve rûsûmâtı mukâbelesinde cânib-i mûriyesine de beş bin akçe ye-i mezbûre mukaddimen hass-ı hümayûna ilhâk ve defter-i icmal tashih olyei mezbûre mukaddimen hass-ı hümayûna ilhâk ve defter-i icmal tashih olunub ...” V.G.M.A., Defter No:641-02,Sayfa: 144, Sıra:52.

⁶³⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde satın alınan arsaları konu alan bir çok hüccet bulunmaktadır. Bunlar için 641-01,641-02,641-03 ve 641-04 nolu defterlere bakılabilir.

⁶³¹ “...el kısmüs sanı vilâyeti mezburede zikri mürûr eden İncesu nam mevzi kurbinde vâki tarafı şehriyariden vâkıfı müşarünileyh hazretlerine temlik olunmağla havzai milklerinde mukarrer ve vakıf olmağa layık yerlerden olup bu mecallei şer’iyyede esamisi ile mezkure hududu ala hiddetin hududnamede tastir ve sunuru ferdin ferde tesfir ve tefsir olunan Engür gölü çayırı denmekle meşhure araziye ve yine medinei kayseriye Sancağında incesu kazasında vaki keزالık min tarafissultan zati saadetlerine temlik olunmağla silki milki sahihlerinde münselike ve hududu ve sunuru iş bu mecellei mergubede müstekillen muharrere sunurnamede masture Sazyurtan demekle marufe arazii memlukelerini dahi cümle sunur ve menafii ile ve yine zikri mürûr eden Sazyurtan arazisi üzerinde müceddeden bina ettikleri üç aded ahuru kebiri ve bir samanlığı ve altı bab çiftlik odalarını ve bir sofayı ve çiftlikde istimâl olunan otuz re’s camus öküzünü ve on altı re’s karasğır öküzünü ve malumetül adadı vel evsâf alatu haraset ve ziraati ve mevzii mezburda vâki camii mezkur kurbinde müceddeden bina buyurdıkları buyutu adideyi müştemil hanı ve camii mezkur ile hanı merkum beyninde vâki müceddeden bina eyledikleri otuz iki bab kemer ve kârgir dükkânları ve ol dükkânlara muttasıl bir bab ekmekci furununu ve beş kurnalı dört lüle kanatı memluk suyu müştemil bir hamamı ve bir bab debbağhane ve bir bab bezirhaneyi ve iki bab boyahaneyi ve camii mezburun tarafı garbisinde vâki dahiliye ve hariciyesi buyutu adide ve üçgöz

mektebi günümüze sağlam bir şekilde ulaşmışken, medresenin büyük bir bölümü yıkılmıştır⁶³². Vakfiyeden 15 hücre ve bir dershaneden oluştuğu anlaşılan medreseden günümüze sadece batı kanadı üzerinde yer alan yedi öğrenci hücresi ile dersane kısmı ulaşabilmiştir⁶³³. H.1109-M.1698 tarihli 104 nolu Kayseri Şer’iyye Sicili’nde bulunan ve medreseyi konu alan bir keşif tutanağında geçen “şark-kible ve batı” yönlerdeki hücrelerden bahseden belgeden hareketle, medresenin asli planının “U” şeklinde olduğu anlaşılmaktadır⁶³⁴. Vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla İncesu’da Paşa altı adet çeşme ve altı adet abdesthane inşa ettirmiştir.

---

anbarı müştemil menzili ve menzili mezbure muttasıl buyutu adideyi müştemil ahır menzili ve camii mezkurun yine canibi garbisinde vâki müceddeden bina ve halen Mahkeme ittihac olan menzili ve camii mezkurun canibi kibelisinde vaki harimde olan bahçeyi cümle hukuk ve merafiki ile...” V.G.M.A. Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1.

⁶³²Mustafa Denктаş, “İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi”, **Vakıflar Dergisi**, XXVI (1997), s. 193-225.

⁶³³“... yine mevzii mezburda talebei ulum sâkine olmak için on beş bab hücre ve bir tedris haneyi müştemile ve bir medresei müessese bina ve ihya buyurdular ki hala talebei ulum ol hücrelerde sakinler olup ifade ve istifade etmedirler...” V.G.M.A. Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1.

⁶³⁴ “...ve medrese-i meskurun kible tarafında vaki iki haceri ve şark tarafından vaki üç haceri ve şimal tarafından vaki iki haceri ve garb tarafından vaki üç haceri...”. Ali Kaplan, **104 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili Defteri (1109-M.1697/H.110-M.1698) Transkripsiyon ve Değerlendirme**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1999, s.131-132.

Tablo 2.26. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan H. 23 Safer 1089-M.1678 Tarihli Vakfiye İncesu'daki Vakıfta Çalışan Görevliler İle Vakfın Diğer Giderleri⁶³⁵

İNCESU	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Vaiz-hatip	20	600	7200
Müderres	20	600	7200
Talebeye (15 kişi)	75	2250	27000
İmam	18	540	6480
Müezzin (3 kişi)⁶³⁶	13	390	4680
Temcidihan	3	90	1080
muallimi sıbyan	5	150	1800
Halife	3	90	1080
Cüzhan (10 kişi)	30	900	10800
Noktacı	1	30	360
hafız kütüp	4	120	1440
Kayyim-Ferraş-Mukid-i kanadıl	5	150	1800
Bevvab	5	150	1800
Meremmetçi	10	300	3600
Camiye hasır, şem-i asel ve zeyt alınması için			30 kuruş
Suyolcu	5	150	1800
Kaim-makam-i Müteveli	20	600	7200
Katip	5	150	1800
Cabi	4	120	1440
Toplam	246	7380	88560,30

Kara Mustafa Paşa'nın imar faaliyetinde bulunduğu bir diğer şehir ise Çorum'dur. Çorum'da fevkani otuz adet odası bulunan bir han ile hanın etrafında birbirine bitişik olarak tasarlanmış 42 adet dükkân inşa ettirmiştir⁶³⁷. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan H. 1090-M.1679 tarihli Çorum'da Eski Bezezistan denilen mahalde inşa edilmiş olan hana senede 1000 akçe karşılığında Kabban Vaz' olunmasına ilişkin belgeden hareketle hanın, şehir merkezinde ticari faaliyetlerin yoğun olduğu bir mevkide inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır⁶³⁸. Eser günümüze ulaşmamıştır⁶³⁹.

⁶³⁵ V.G.M.A. Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1.

⁶³⁶ Üç müezzinden birisi baş müezzin olup 5 akçe alırken diğerleri 4'er akçe almaktadır.

⁶³⁷ "...Vilâyeti Anadolu'da Çorum Kasabası'nda ledel ahali vel ciyran malumülhudud ve arsası vakfına on dört kuruş mukataalu ve binası milk fevkani otuz bab odayı müstemil kapan hanını ve hanı mezkurun cevanibi erbaasında vâki bir birine muttasıl ve hanı merkume mülâsik kırk iki bab dükkânı.." V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1.

⁶³⁸ V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 84, Sıra 6.

Yine Paşa tarafından Edirne’de de bir takım imar faaliyetlerinde bulunulmuştur⁶⁴⁰. Paşa Edirne’de Boyacılar Mahallesi’nde bir çeşme, Selimiye Külliyesinin arastası karşısında günümüze de ulaşmış olan bir meydan çeşmesi⁶⁴¹ ve aynı zamanda Beylerbeyi Camisi hariminde musluk inşa ettirmiştir⁶⁴². Ayrıca Paşa tarafından Edirne’de Mehmet Ağa Mahallesi’nde, Yıldırım Beyazıd’de ve Timurtaş’ta saray ile kahve dükkânı yaptırılmıştır. Bu yapıların su ihtiyaçlarını Sultan Süleyman⁶⁴³ suyundan karşılamak amacıyla H.1086-M.1675 tarihinde Paşa tarafından vakfa başvuruda bulunulmuştur⁶⁴⁴. Başvuru sonucunda, Hassa Mimarbaşı Ahmed Ağa, Suyolcuları kethüdası El-Hac Hasan Ağa, Edirne Bostancıbaşı ve Nâzırı olan Nasuh’un vekili Ömer ve Paşanın vekili Abdurrahman ile birlikte söz konusu su mecrası üzerinde aynı tarihte keşif yapılmıştır (Tablo 27). Keşif sonucunda 23 masuralık bir suya sahip olduğu anlaşılan suyolunun, üç masuralık kısmı kanun üzere su mecrasının hakkı olarak bırakılmış ve geriye kalan 20 masuralık su, Paşanın inşa edeceği sarayına ve çeşmeye aktarılmıştır. Paşanın burada inşa ettirmiş olduğu Tahmis-i kahve⁶⁴⁵, H.1075-M.1664 tarihli bir emirnameden anlaşıldığı üzere kiraya verilmişti⁶⁴⁶. Paşanın Mehmed Ağa Mahallesi’nde kerpiç ve taştan inşa edilmiş Katırhanı adı verilen bir hanı da, 300300 esedi kuruşa Hamid Bey Mahallesi sakinlerinden El-Hac Yusuf bin Veli’den H.1089-

⁶³⁹ Eserin ne zaman ve hangi sebeple yıkıldığı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁶⁴⁰ XVII.yy Edirne tarihi açısından son derece önemli bir dönemdir. I. Ahmed’den itibaren, bu asırdaki bütün padişahlar bu şehre karşı gittikçe artan bir alaka göstermiş, özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra padişah olanlar hemen bütün zamanlarını burada geçirmişlerdir. Mustafa Armağan, “Osmanlı’nın Anahtarlarını Taşıyan Şehir: Edirne”, **Edirne: Serhattaki Payitaht**, Haz:Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, İstanbul, 1998, s.159.

⁶⁴¹ Paşa’nın Edirne’de bulunan çeşmelerin sayısının 641-01 nolu vakfiyede iki adet olduğu anlaşılmaktadır. Fakat tarihi kaynaklarda Paşanın Edirne’de Selimiye Arastası karşısındaki meydan çeşmesi ve Boyacılar mevkiindeki çeşmesinden başka günümüze ulaşmamış 12 adet daha çeşmesi olduğunu belirtmektedir. Murat Karademir, **Edirne Çeşmeleri**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007,s.126. Oral Onur bu çeşmelerden Eski Tekirdağ yolu üzerinde Kasım Paşa Camisi yakınında yer alan yok olmuş bir çeşmenin kitabesini yayınlamıştır. Oral Onur, **Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler**, İstanbul,1972,s.26. Yine Kuyumcular Caddesi üzerinde yer alan H. 1077-M.1666 tarihli bir çeşmesi, Tahmis Hamamı’nı kapatmasından dolayı 1901 yılında yıktırılmıştır. Ratip Kazancigil, **Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)**, İstanbul, 1999, s.57.

⁶⁴² “...ve yine mahrusai edirne’de Boyacılar soku nam mevzide ve arasında soku başında dahi bina ve inşa buyurdıkları çeşmelerin her biri abı kevserden nişan verüp bir katrasın nuş eden ve minelmai külle şer’ın hay’ mantuku münifinden ibret bin olur ve yine mahrusai mezburede Beyler Beyi Camii demekle maruf camii şerif kurbinde bina ve ihya buyurdıkları musluğu dahi istimai ammei nas için izin ve ibahaları sudurile zümrei muhtacin şürp ve istimâl etmededirler...” V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1.

⁶⁴³ Bu su Pravadi Köyü’nde Derzi Yanko adlı bir zimminin tarlasından çıkmaktadır. V.G.M.A., Defter No:641-04,Sayfa. 294, Sıra 275.

⁶⁴⁴ V.G.M.A., Defter No:641-04,Sayfa. 294, Sıra 95.

⁶⁴⁵ Kahve kavrulan ve satılan yer.

⁶⁴⁶ V.G.M.A., Defter No:641-04,Sayfa. 295, Sıra 276.

M.1678 tarihinde satın aldığı belgelerden anlaşılmaktadır⁶⁴⁷. Paşanın sarayı Mehmed Ağa Mahallesi'nde olup, zamanla saray etrafında yer alan bir çok arsa ve menzil Paşa ve vekilleri tarafından satın alınmıştır⁶⁴⁸. Ayrıca Paşanın Edirne'de bir çok dükkan ve gelir getiren emlağa sahip olduğuna dair Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bir çok belge bulunmaktadır⁶⁴⁹. Edirne 17.yy boyunca önemli bir ticari merkez olma özelliğini korumuştur. İran'dan kervanlarla gelen bazı tüccarlar Edirne'de alım satım yaptıktan sonra buradan Balkanlara doğru açılırlardı. Avrupa malları Edirne pazarlarında bulunurdu⁶⁵⁰. Paşanın bu ticari alt yapıdan faydalanarak bölgedeki vakıf eserlerine gelir sağladığı mevcut belgelerden anlaşılmaktadır. Fakat Edirne'deki imar faaliyetlerinin sadece ticari alt yapıdan faydalanmak üzere yapıldığını söylemek, hem inşa ettirdiği yapıların işlevi hem de uzun zamanlar Edirne'de durması da dikkate alınırsa yanlış olacaktır. Edirne'deki yapıların daha çok prestije yönelik inşa edildikleri aşikârdır. Kara Mustafa Paşa'nın Viyana bozgunundan sonra Belgrad'ta boğdurularak öldürülmesinin ardından, mezarı Edirne Saruca Paşa Camisi haziresine yerleştirilmiştir. Burada yer alan mermer küçük mezar taşı üzerinde şu kitabe yer almaktadır.

Ser-ı Serdar-ı Ekram Sadrazam Mustafa Paşa

Edüp rihlet civar-ı evliyada eyledi me'va

Kusuru yoğiken sa'y-i gazada min vechi nev'an

Şehid ü hem said oldu ola firdevsi ebed sükna

Sene 1095⁶⁵¹

⁶⁴⁷ V.G.M.A., Defter No:641-04,Sayfa. 297, Sıra 278/2.

⁶⁴⁸ Satın alınan menzil ve arsaları konu alan belgeler için V.G.M.A.,641-04 nolu deftere bakınız. Dr. Rıfat Osman Kara Mustafa Paşa sarayının Kirişhane'de Yıldızlı Camisi civarında bulunduğunu belirtmektedir. Süheyl Ünver, **a.g.e.**, s.30.

⁶⁴⁹ V.G.M.A., Defter No:641-04,

⁶⁵⁰ Engin Özendes, **Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne**, İstanbul, 2005, s.25

⁶⁵¹ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Edirne Mezarları", **Edirne: Serhattaki Payitaht**, Haz:Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, İstanbul, 1998,s.437.

Tablo 2.27. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan H. 23 Safer 1089-M.1678 Tarihli Vakfiye Edirne'deki Vakıfta Çalışan Görevliler İle Vakfın Diğer Giderleri⁶⁵²

EDİRNE	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Cami-i Atik'te Şeyh olana	15	450	5400
Cami-i Atik'te kayyım olana	1	30	360
Cabi ve Katip	4	120	1440
Ferraş⁶⁵³	10	300	3600
Beylerbeyi Camisi'nde kayyım olana	1	30	360
Tahmis-i Kahve'nin arsası için			90
Meremmetçi	10	300	3600
Sultan Süleyman Suyu'nun mecrasını kontrol eden su yolcuya	1	30	360
Prvadi nam Karyeden Arasta başındaki çeşmeye gelen su mecrasının su yolcusuna	1	30	360
su yolu mukataası için merhum sultan Bayazıd vakfına			30
Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi'ne vaki yerden su çekmek için bir kişi ab-ı keş olup	2	60	720
Kova ve makaralar için	2	60	720
Bostancıbaşı⁶⁵⁴	2	60	720
Toplam	49	1470	17760

XVII.yüzyıl boyunca Osmanlı şehirleri arasında ticari faaliyetleri ile beklide en dikkati çeken şehirlerden biri İzmir olmuştur. Özellikle Köprülülerin sadrazamlıkları döneminde oldukça büyük bir gelişime sahne olan şehir, Kara Mustafa Paşa'nın da

⁶⁵² V.G.M.A. Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1.

⁶⁵³ Edirne'de olan çeşmelerin, dükkanların ve etraflarında yer alan kandillerin yakılması için görevlendirilmiştir.

⁶⁵⁴ Şehirde Bostancıbaşı olan kişiye çeşme ve su yollarına nezaret etmesi karşılığında verilmektedir.

dikkatini çekmiş ve Paşa tarafından şehirde çeşitli eserler inşa edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H.1108-M.1696 tarihli Kara Mustafa Paşa'nın vakfına ait akarların evkafına ilhakına dair vakfiye makamındaki ilâmda geçen bilgiler ışığında, Paşanın İzmir'de iki adet han ile bir adet hamam inşa ettirmiş olduğu anlaşılmaktadır⁶⁵⁵. Bu hanlardan birinin fevkani bir yapı olduğu, avlusunda şadırvan ve mescidin yer aldığı yine aynı belgeden anlaşılmaktadır. Arap hanı olarak adlandırılan bu hanın Balcılar civarında yer aldığı Osmanlı Arşivleri'nde yer alan H. 1324-M.1906 tarihli bir belgede belirtilmektedir⁶⁵⁶. H.1322-M.1904 tarihinde harap bir vaziyette olan hanın derununda bulunan mescidin 21560 kuruş bedelle tamir edilmesi ve masrafların vakıftan karşılanmasına dair belgede geçen bilgiler ışığında, yapının 20.yy başlarında harap bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır⁶⁵⁷. Kasap Hızır Mahallesi'nde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın hanına yakın bir yerde bulunan bu han aynı zamanda bazı kaynaklarda Han-1 kebir yada Han-1 Cedid olarak belirtilmektedir⁶⁵⁸. Abacızaade Mustafa Ağa bin Hacı Ahmed Ağa'nın H.1130-MM.1718 tarihli vakfiyesinde Abacıoğlu Hanı'nın yerini tarif ederken Kasap Hızır Mahallesi'nde olduğu "ve bir taraftan merhum Kara Mustafa Paşa Hanı ve bir taraftan Rum Kilisesi" ile çevrili olduğu belirtilmektedir⁶⁵⁹. Bugün aynı isimle anılan mahallede yer alan Abacıoğlu Hanı'nın Anafartalar Caddesi üstünde Başdurak Camisi'ni geçtikten sonra sol tarafta bulunduğunu göz önünde tutarsak Kara Mustafa Paşa Hanı'nın da aynı yerde olduğunu düşünebiliriz⁶⁶⁰. Yine Paşanın İzmir'de inşa ettirmiş olduğu hamamında aynı hanın bitişiğinde yer aldığı ve Osmanlı Arşivleri'nde yer alan H. 1185-M.1771 tarihli bir belgeye göre de Direkli Hamam

⁶⁵⁵ "...Medine-i İzmir'de üç yol ağzı nam mahalde firenk mahallesinde vâki merhum mezbure intima' ile maruf ve meşhur olup bir taraftan tarikiâm ve bir taraftan merhum mezburun bina eylediği hamam ve iki taraftan yahudi menazili ile mahdud fevkani ve tahtani oda ve havlu ve şadırvan ve dört masura su ve ortasında mescidi şerifi havi han ve hanı mezkure muttasıl zikrolunan hamam ve hamamcı menzili ve yine İzmir'de Arasta başında Camii Atik Mahallesi'nde vâki bir taraftan Köprülüzade Ahmet Paşa hanı ve bir taraftan firenkhan ve bir taraftan tarikiâm ile mahdud bir bab han ve yine İzmir'de vaki mahkeme olmak üzere mebnî ve hala dahi mahkeme olup ledel ahali velciyran malumülhudud haricen ve dahilen fevkani ve tahtani buyuti adideyi müstemil menzilinî müteveffay mezburun ilelvefat yedimde milki ve hakkı olmağla terekesinden olup tashihi merkum ..." V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 111, Sıra 12.

⁶⁵⁶ B.O.A., **İrade-i Evkaf**, Dosya No: 39.

⁶⁵⁷ B.O.A., **İrade-i Evkaf**, Dosya No: 13.

⁶⁵⁸ 1761 tarihinde bu han bir seneliğine 4800 kuruşa kiraya verilmiştir. Nahide Şimşir, **İzmir'in Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1730-1792)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir-1999, s. 224. B.O.A., **Cevdet Maarif**, Dosya No: 958. B.O.A., **Cevdet Maarif**, Dosya No: 20.

⁶⁵⁹ Bozkurt Ersoy, **İzmir Hanları**, Ankara,1991, s. 96-97.

⁶⁶⁰ Bozkurt Ersoy, **a.g.e.**, s. 97.

olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır⁶⁶¹. Hamam günümüze kemeraltı mevkiinde Anafartalar Caddesi üzerinde yer almaktadır. Harun Ürer hamamın kuzeydoğusunda bağımsız kubbeli bir soyunmalık mekanının yer almasından dolayı çifte hamam olarak inşa edilmiş olabileceğini ileri sürmektedir⁶⁶².

Paşanın diğer hanı kaynaklarda Han-ı Sagir yada Küçük Han olarak geçmektedir. Bu han Leblebiciler Hanı'nın yerine inşa edilmiştir⁶⁶³.

Yine XVII.yy'da önemli bir ticaret merkezi olan Halep şehri de Paşanın imar faaliyetlerinde bulunduğu diğer bir şehirdir. Paşanın H. 23 Safer 1089-16 Nisan M.1678 tarihli vakfiyesinde yer almayan bu bölgedeki imar faaliyetleri hakkında elimizde fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan H. 1278-M. 1861 tarihli bir belgeden hareketle, günümüzde Halep Çarşısı içerisinde müstakil bir yapı olarak yer alan ve Vezir Hanı olarak adlandırılan yapının banisinin Kara Mustafa Paşa olduğu kesin bir şekilde anlaşılmaktadır⁶⁶⁴. Günümüze sağlam bir şekilde ulaşmayı başaran Vezir Hanı, Halep'in en büyük hanıdır. Daha sonraki dönemlerde Hanın işleyişi ve kontrolü ile Paşanın kızı Abide Hanım ilgilenmiştir⁶⁶⁵.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan H.1208-M.1793 tarihli belgede Paşanın Mudanya'da bir adet han, bir adet Kahvehane, bir adet gümrükhane ve dükkânlarının bulunduğu belirtilmektedir⁶⁶⁶ (Ek-23). Şehir yüzyıllar boyunca, Bursa'yı deniz yolundan ele geçirmek isteyenlere karşı ilk savaş ve savunma yeri olmuştur⁶⁶⁷. Mudanya, özellikle XVI ve XVII. yüzyıllarda önemli bir ticaret merkezi olan Bursa'nın Marmara Denizi'ne açıldığı bir liman şehridir⁶⁶⁸. Deniz ticareti ile gelen mallar

⁶⁶¹ B.O.A., **Cevdet Evkaf**, Dosya No:10. Hamam bazı kaynaklarda Yeşil direkli Hamam olarak geçmektedir. Nahide Şimşir, **a.g.t.**, s. 224.

⁶⁶² Harun Ürer, **İzmir Hamamları**, Ankara, 2002, s. 56.

⁶⁶³ Nahide Şimşir, **a.g.t.**, s. 224.

⁶⁶⁴ B.O.A., **Mektubî Kalemî Deavî**, Dosya No: 202. Hanın Kara Mustafa Paşa tarafından inşa edildiğine dair teferruatlı bilgi için katalog bölümünden Vezir Hanı kısmına bakınız.

⁶⁶⁵ Abide Hanım tarafından M.1736 tarihinde Halep'in merkez kadı mahkemesine sunulmuş bir dizi şikayet dilekçesi bulunmaktadır. Bu dönemde babasının kervansaray vakfını idare eden Abide Hanım, yönetimden, Hanı'lı Vezir'in İran'dan kente gelen tüccarlara han hizmeti verme konusunda tekel olmasını güvence altına alan buyruklar çıkarttırmıştı ve kervansaray kendi elde ettiği gelirlerle varlığını sürdürmeyeceği için, bu buyrukların uygulanmasının takip edilmesi talebinde bulunuyordu. Bruce Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, Çeviren: Sermet Yalçın, İstanbul, 2003, s. 45.

⁶⁶⁶ B.O.A., **Cevdet Belediye**, Dosya No:39/1937.

⁶⁶⁷ Reşad İzbirak, "Mudanya", **Türk Ansiklopedisi**, C.XXIV, Ankara, 1976, s.369.

⁶⁶⁸ Suraiya Faroqhi, "Camels, Wagons, and The Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", **International Journal Of Middle East Studies**, Vol.14, No. 4 (Nov.1982), s.524.

Mudanya üzerinden Bursa'ya ulaştırılmaktaydı. Bu nedenle şehirde birçok büyük han ve gümrükhane inşa edilmişti. M.1894 tarihinde bölgeye gelmiş olan Dr. Şerafeddin Mağmumi şehirde çok fazla han bulunduğunu fakat demir yolunun inşa edilmesinden sonra bunların tamamen atıl kaldıklarını belirtmektedir⁶⁶⁹. Muhtemelen bu tarihten sonrada bölgedeki han ve diğer ticari yapılar tek tek yok olmaya başlamıştır. Kara Mustafa Paşa'nın da yukarıda zikredilen eserlerinden hiç biri maalesef günümüze ulaşmamıştır.

Raşid Tarihi'nde Paşanın Cidde'de de bir camisinin bulunduğu belirtilmektedir⁶⁷⁰. Katip Çelebi, şehirde yaşanan su sıkıntısı nedeniyle IV. Mehmet'in vezirlerinde Kara Mustafa Paşa'nın uzak yerlerden Cidde'ye su getirdiğini, han, hamam ve cami yaptırdığını ifade etmektedir⁶⁷¹. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yapılan araştırmalarda elde edilen belgelerde sadece Paşanın burada vakıfları olduğuna dair bilgilere ulaşılmış fakat bu vakıf eserlerinin nelerden oluştuğu hakkında herhangi bir belgeye rastlanmamıştır⁶⁷². Bölge Osmanlılar döneminde önemli bir ticaret merkezidir. Özellikle Avrupa, Afrika, Hind, Çin ve Cezayir ile çok işlek bir ticari potansiyele sahiptir⁶⁷³.

Kamaniçe Paşanın imar faaliyetlerinde bulunduğu diğer bir şehirdir. Şehirde bir adet cami, çeşme ve mektep inşa etmiş olan Paşanın bu hayır eserlerinden hiç biri günümüze ulaşmamıştır.

⁶⁶⁹ Şerafeddin Mağmumi, **Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları (Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye)**, Çev: Cahit Kayra, İstanbul, 2008,s.82.

⁶⁷⁰ Raşid, Tarih, C.1, s. 431.

⁶⁷¹ “Sultan Mehmet Han bin İbrahim han hazretlerinin veziri âzamı olan Kara Mustafa Paşa Hazretleri be'id yerlerden dağları kestürüp â'la-i Cidde'ye sular getürmüştür. Hakika-i âzim hayrattır. Ve bundan ma'da Cidde'de bir mükellef Han bir fahir hamam ve bir cami-i şerif bina ettirmüştür “. Katip Çelebi, **Kitab-ı Cihannüma Li Katip Çelebi (Tıpkı Basım)**, C. I, Ankara, 2009, s. 519. R. Hartmann, “Cidde”, **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B.Y., C.3,İstanbul,1988,s. 160; Mustafa L. Bilge, “Cidde”, **İslam Ansiklopedisi**, T.D.V. C.7,İstanbul, 1993,s.525.

⁶⁷² B.O.A., **Evkaf Defter**, Dosya No: 28038; V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 111, Sıra 12.

⁶⁷³ Şemseddin Sami, **Kamus'ul-Alam**, C.III, İstanbul, 1308, s. 1774.

Tablo 2.28. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan H. 23 Safer 1089-M.1678 Tarihli Vakfiye Kamanice'deki Vakıfta Çalışan Görevliler İle Vakfın Diğer Giderleri⁶⁷⁴

KAMANİÇE	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
İmam	35	1050	12600
Hatip	25	750	9000
Devirhan (4 kişi)	20	600	7200
Müezzin-i Evvel	15	450	5400
Müezzin-i sani	10	300	3600
Müezzin-i salis	10	300	3600
Kayyım	12	360	4320
Ferraş	7	210	2520
Çeşme ferraşı	3	90	900
Ferraş-ı Mutlak	3	90	900
Ab-ı keş	20	600	7200
Muallim	20	600	7200
Halife-i Evvel	4	120	1440
Halife-i Sani	3	90	900
Mektep ferraşı	3	90	900
Kaim-makam-i Müteveli ve cabi ⁶⁷⁵	30	900	10800
Katip	8	240	2880
Toplam	228	6840	82080

Kara Mustafa Paşa'nın yukarıda zikredilen vakfiyesine göre İstanbul Hoca Paşa Mahallesi'nde bir adet mescit, bir adet han, bir adet saray (Gümrük kurbunda), iki adet çeşme, Yedikule haricinde bir adet han, bir adet hamam, bir adet mescit, bir adet çeşme, bir adet selh-hane⁶⁷⁶, Topkapı'da içinde hamam ve bir çok oda bulunan bir adet köşk, Eyüp'te, bir büyük köşk ve Yalı diye adlandırılan bir adet saray, Ortaköy'de bir Yahudihane inşa ettirmiştir⁶⁷⁷.

Hoca Paşa Mahallesi'nde bulunan mescit H. 1303-M.1885 tarihinde oldukça harap bir vaziyette oldumasından dolayı keşif yapılmıştır. Yapılan keşif neticesinde mecdi onduk kuruş hesabıyla 35359 kuruşa tamir edilebileceği ve bu miktarın vakıfa masraf olarak kaydedileceğine dair sadaret dairesi tarafından bir tezkere hazırlanmıştır⁶⁷⁸.

⁶⁷⁴ V.G.M.A. Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1.

⁶⁷⁵ Bu işler için bir kişi görevlendirilmiştir.

⁶⁷⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan 641-03 nolu defterde, Paşanın İstanbul'da sahip olduğu bir çok selh-haneye ait temessuk kaydı yer almaktadır.

⁶⁷⁷ V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1.

⁶⁷⁸ B.O.A., İrade-i Şura-i Devlet, Dosya No: 94. Gömlek Sıra No: 5571.

Süleymaniye’de kayınbiraderi Ahmet Paşa tarafından H.1070-M.1659 tarihinde amcası Hüseyin Paşa’ya devredilen 8872 zira arsa üzerinde yer alan saray ve müştemilatı H.1072-M.1661 tarihinde Kara Mustafa Paşa’ya senede 8000 akçe mukataa karşılığında devredilmiştir⁶⁷⁹. Bu sarayının alt kısmında H.1215-M.1800 tarihli bir çeşme Paşanın vefatından sonra, Paşanın adına inşa ettirilmiştir. 1943 yılında tekne taşı parçalanmış ve musluğu koparılmış olan bu çeşme kesme taş malzemeden inşa edilmişti. Çeşme kemerinin üzerinde tek satır halinde inşa kitabesi yer almaktaydı⁶⁸⁰. Çeşme kitabesi şu şekildedir⁶⁸¹.

Transkripsiyon:

Şifa olsun gel ab iç çeşme-i musaffadan (H.1215-M.1800)⁶⁸²

Paşanın vakfına ait bir çeşmede, Zeytinburnu-Kazlıçeşme’de adına inşa edilmiş caminin duvarına bitişik bir şekilde günümüze ulaşmıştır.

Ayrıca Paşanın Galata Karaköy’de Bezezistan-ı Cedid yakınında Sorguçcu adıyla bilinen bir hanı bulunmaktaydı⁶⁸³.

Hoca Paşa Mahallesi’ndeki mescit H.1202-M.1787 tarihinde oldukça harap bir vaziyette olmasından dolayı 42840 kuruş bedelle vakıf tarafından yeniden inşa edilmiştir⁶⁸⁴. İstanbul- Galata’da Kara Mustafa Paşa tarafından bir cami daha inşa edilmiştir. H.1219-M.1804 tarihli bir belgede caminin altında yer alan üç adet dükkândan ikisi tamir, diğer biri ise yeniden inşa edilmiş, dükkanlar üzerinde yer alan caminin de yeniden inşa edilmesi için gerekli olan 16.000 kuruşun vakfın bütçesinden karşılanması istenmektedir⁶⁸⁵.

Vakfiyede geçmeyen fakat Paşa tarafından inşa ettirmeye başlanan, Paşanın ölümü üzerine yarım kalan İstanbul Eminönü İlçesinde Çarşıkapıda Divanyolu Caddesi

⁶⁷⁹ V.G.M.A., Defter No:641-03,Sayfa. 222, Sıra 143.

⁶⁸⁰ İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul çeşmeleri**, C.I, İstanbul, 1943, s.89-90.

⁶⁸¹ Çeşme ile ilgili yapılan saha çalışmasında yeri tespit edilememiştir.

⁶⁸² İbrahim Hilmi Tanışık, **a.g.e.**, s.89-90.

⁶⁸³ Hanın varlığını Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde yer alan H.1261-M.1845 tarihli hancılık cihetine sahip olan Karabet ve İsvadar nam zimmîlerin bu cihetten kendi rızaları ile vazgeçtiklerini konu alan belgeden öğrenilmektedir. B.O.A.,Cevdet Evkaf, No:29263

⁶⁸⁴ B.O.A.,İrade Evkaf, no: 21

⁶⁸⁵ B.O.A.,İrade Evkaf, no: 4

üzerinde yer alan külliyesi, dersane mescit üzerinde yer alan inşa kitabesine göre Paşanın oğlu Ali Bey tarafından Mimar Hamdiye 1690 tarihinde tamamlattırılmıştır⁶⁸⁶.

Tablo 2.29. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan H. 23 Safer 1089-M.1678 Tarihli Vakfiye İstanbul'daki Vakıfta Çalışan Görevliler İle Vakfın Diğer Giderleri⁶⁸⁷

İstanbul	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Haremeyn-i şerifeyn vakfına			4000
Yedikule'de olan musakkafatı mevkafenin arsası mukataası için	11		20000
Ayasofyayı kebir vakfına			1600
Sultan Bayezid Han'ın Edirne'de vâki Cami ve imareti vakfına			1440
Kandiller için	4	120	1440
İmam	10	300	3600
Müezzin	8	240	2880
Yedikule haricinde inşa edilen mescidde imam olan	10	300	3600
Mescidde müezzin ve kayyım olan	5	150	1800
Mescidi mezburun ruganı zeyt ve şem'i ve hasır ve kanadili için			800
Katip	20	600	7200
Cabi (2 kişi)⁶⁸⁸	24	720	8640
Toplam	81	2430	57000

Kara Mustafa Paşa yukarıda zikredilen hayır eserlerinden başka Mekke ve Medine'deki fukaraları da unutmamış ve yılda 2000 altının bu fukaralara dağıtılmasını istemiştir⁶⁸⁹. Ayrıca gerektiğinde vakıf mallarının onarımı ve işleyişlerinin devam ettirilmesini

⁶⁸⁶ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s. 402; Yasemin Kartal, **İstanbul'da Etkin Bir Bani Ailesi: Köprülüler**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü sanat Tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004, s. 60.

⁶⁸⁷ V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1.

⁶⁸⁸ Birisi Yedikule'deki evkafın gelirlerinin toplanmasından sorumlu tutulup günlük 20 akçe, diğeri HocaPaşa'da olan evkaftan sorumlu tutularak günlük dört akçe verilmektedir.

⁶⁸⁹ V.G.M.A. Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1.

sağlamak maksadıyla 173 kese esedi kuruşun vakıf kasasında muhafaza edilmesini şart koşturmuşur⁶⁹⁰.

Bazı yayınlarda Bilecik'e bağlı Pazarcık (Pazaryeri) İlçesi'nde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın bir adet cami, bir adet kervansaray, ve bir adet han inşa ettirdiği belirtilmektedir⁶⁹¹. Fakat bu yapıların banisinin Merzifonlu Kara Mustafa Paşa olmadığı ve yapıların II. Beyazıd'ın damadı ve vezirlerinden olan Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırıldıkları, Kara Mustafa Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan H. 882-M. 1477 tarihli vakfiyesinden anlaşılmaktadır⁶⁹².

2.4.1.Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Tarafından İnşa Ettirilmiş Olup Günümüze Ulaşan Yapılar

2.4.1.1. Amasya-Merzifon Kara Mustafa Paşa Külliyesi

H. 1077-M. 1666 tarihinde Kara Mustafa Paşa doğum yeri olan Merzifon'da cami, han, bedesten, kütüphane ve hamam'dan oluşan bir külliye inşa ettirmiştir. Külliyei oluşturan cami, han, bedesten ve kütüphane aynı alan üzerinde inşa edilmişken hamam külliye alanından uzak bir yere inşa edilmiştir.

2.4.1.1.1.Paşa Camisi

Merzifon çarşısı içinde Gazi Mahbub Mahallesi'nde eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır (Plan. 2.28-Fot 170). Cami külliyei oluşturan diğer yapıların batısında yer almaktadır⁶⁹³. Cami külliyei oluşturan han ve bedestene nazaran daha yüksek bir konumda yer almaktadır (Fot.2. 171). Han ve bedestenden cami avlusuna geçiş dokuz basamaklı üzeri beşik tonozla örtülü bir cümle kapısı ile sağlanmaktadır. Cami avlusuna kuzey, batı ve doğuda yer alan üç ayrı kapıdan girilmektedir. Avlunun ortasında

⁶⁹⁰ V.G.M.A. Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1.

⁶⁹¹ Zerrin İltir, **Salnamelere Göre Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Bilecik**, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2007, s. 36.

⁶⁹² Sezai Sevim, "Ermeni Derbendi (Hüdavendigar ve Sultanönü Sancakları Arasındaki Ulaşımında)", **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 7, 2004/2, s. 62.

⁶⁹³ Cami hakkında daha önce yapılmış çalışmalar için bakınız: Albert Gabriel, **Monuments Turcs D'anatolie**, Paris, 1934, s. 71; Yusuf Akyurt, **Türk Asar-i Atikası Binalerine Âid Tarihi Mecmua (Yalnız Osmanlılar Devri Merzifon, Samsun, Sinop)**, Kısım III, Cild IX, Ankara, 1947, s. 14-15; Hicabı Gülgen, **Merzifon Kara Mustafa Paşa Câmii ve Hamamı İle Nârince Âbide Hâtun Câmii**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996, s. 10-36; Abdülbaki Yeşil, "Merzifon-Kara Mustafa Paşa Külliyesi", **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s.335-336; Murat Çerkez, **Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s. 60-97.

şadırvan, kuzeybatısında sıbyan mektebi (dershane⁶⁹⁴), kuzey doğusunda iki adet hela, güneydoğu duvarının üstünde muvakkithane⁶⁹⁵ ve avlunun güneydoğusunda caminin son cemaat mahalli ile birleştiği yerde kütüphane yer almaktadır. Cami harim giriş kapısı üzerinde yer alan iki satırlık inşa kitabesine göre H.1077-M.1666 tarihinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Caminin mimarı bilinmemektedir.

Cami, kuzey güney doğrultuda kare bir plan arz etmektedir. Yapı tek kubbeli bir harim ile kuzey tarafında yer alan üç bölümlü son cemaat mahallinden oluşmaktadır. Yapıda inşa malzemesi olarak düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Caminin güney cephesi üzerinde altta iki ve üstte, mihrabın üstüne gelen kısımda üç adet yuvarlak kemerli pencere açılmıştır (Fot.2. 172). Ayrıca bu cephe üzerinde saçak seviyesinde batı ve doğu olmak üzere birer adet çörtlen bulunmaktadır. Caminin doğu ve batı cepheleri adeta birbirinin simetrisi olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu cephelerin her biri üzerinde altta dört adet yuvarlak formlu üstte üçer adet yuvarlak kemerli pencere ile alt kısımda dikdörtgen formlu birer adet pencere bulunmaktadır. Batı cephenin kuzey köşesinde dikdörtgen formlu minare kaidesi bulunmaktadır. Minare tamamen kesme taştan inşa edilmiş ve oldukça sade tutulmuştur.

Caminin kuzey cephesi önünde üç bölümlü son cemaat yeri bulunmaktadır (Fot.2.173). Son cemaat mahalline cami avlusundan yükseltilmiş beş basamakla geçilmektedir. Mahallin üzeri ortada kubbe yanlarda düz ahşap tavanla kapatılmıştır. Kuzey-güney doğrultuda atılan kemerler güneyde caminin kuzey duvarındaki üzengi taşlarına oturtulmuşken kuzeyde dört adet sütun tarafından taşınmaktadır. Mahallin ortasındaki kubbenin iç kısmı sıvanarak, sıvanın üzerine çarkıfelek formunda kalem işi bezemeler işlenmiş ve etrafı ahşap lambrilerle çevrelenmiştir. Son cemaat mahallinin güney cephesi üzerinde birbirinin simetrisi olacak şekilde doğu ve batı kanatta olmak üzere, birer adet oldukça geniş ve yüksek tutulmuş yuvarlak kemerli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin harim giriş kapısı taraflarında birer adet sivri kemerli beş köşeli mihrabiye bulunmaktadır.

⁶⁹⁴ Murat Çerkez, **a.g.t.**,s.106.

⁶⁹⁵ Murat Çerkez, **a.g.t.**,s.114.

Fot.2.170. Merzifon Paşa Camisi (V.G.M.A.)

Güney cephenin üst kısmında her bir bölüme tekabül eden birer adet basık kemerli pencere bulunmaktadır. Caminin harimine girişi sağlayan cümle kapısı profilli silmelerle çevrelenerek dikdörtgen bir kartuş içerisine alınmıştır. Silmeler üzerinde oldukça basit tutulmuş geometrik bezemeler yer almaktadır. Harime girişi sağlayan basık kemerli kapının üzerinde mermerden iki satırlık inşa kitabesi yer almaktadır (Fot.2.174).

Transkripsiyon⁶⁹⁶:

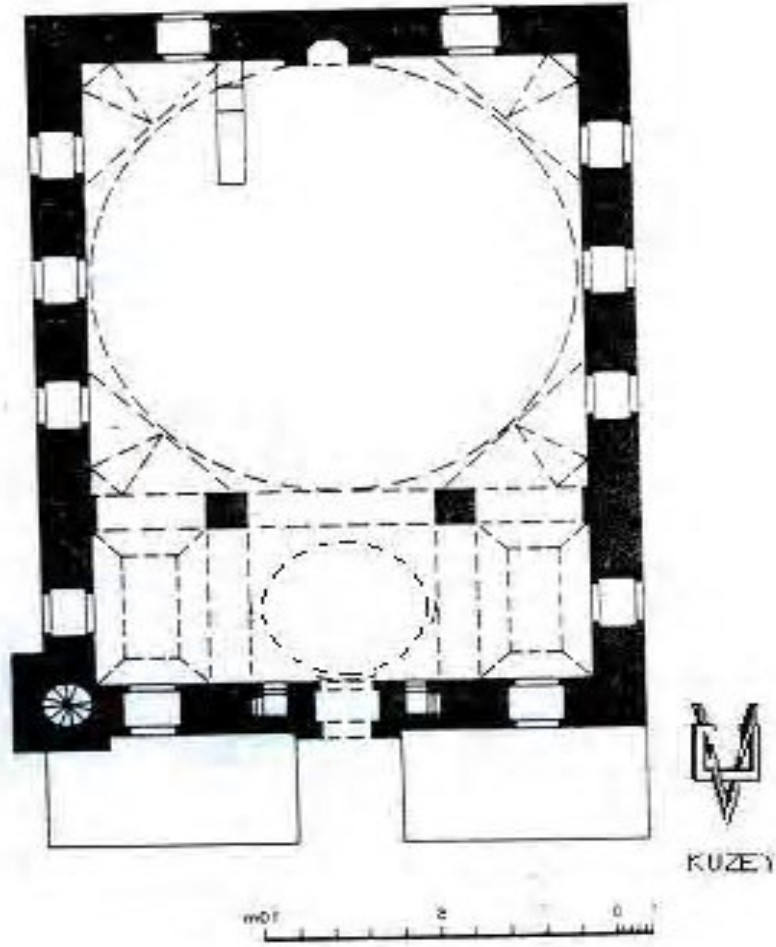
Vak'a inşa'ül-cami el-şerif fi zemeni Es-Sultan Mehmet han ibn-i Es-Sultan İbrahim han,

Bi-emr-i sahibü'l hayrat el-vezirü'l a'li Mustafa Paşa el-merzifoni Li Senet seb' ve seb'in ve elf 1077

Manası:

Caminin yapılması yüce Sultan Mehmet Han oğlu İbrahim Han zamanında onaylanarak Yüce vezir Merzifonlu Mustafa Paşa tarafından H. 1077-M. 1666 tarihinde emredildi.

⁶⁹⁶ Kitabe Prof.Dr. Kerim Türkmen tarafından okunmuştur.

Plan.2.28. Merzifon Paşa Camisi (Goodwin'den)

Basık kemerli giriş kapısından caminin harim kısmına geçilmektedir (Fot.2.175). Harim kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir plana sahiptir. Harimin asıl ibadet mekanı iki kısımdan oluşmaktadır. Güneyde tek kubbeli kare mekan ve bu mekanı kuzeye doğru genişleten iki ayak tarafından taşınan sivri kemerlerle oluşturulmuş üç bölümlü ikinci mekanla plan tamamlanmıştır. Üç bölümlü mekânın orta kısmı kubbe, yan bölümleri ise aynalı tonozlarla kapatılmıştır. Caminin harimi kuzey, güney, doğu ve batı cepheler kubbe kasnağı üzerinde yer alan pencereler tarafından aydınlatılmaktadır.

Caminin mihrabı ve minberi orijinal değildir (Fot.2. 176-177).

Harimin üs örtüsünde, kapı, pencere vaaz kürsüsü üzerinde 19.yy da yapılmış kalemişleri yer almaktayken 1997⁶⁹⁷ yılında yapılan onarımda hepsi yok edilmiş ve aslı ile hiçbir alakası olmayan şimdiki kalem işi bezemeler yapılmıştır⁶⁹⁸ (Fot.2.178).

Cami avlusunun kuzeyinde yer alan ve zeminden iki basamakla yükseltilmiş şadırvan, havuzu dışında tamamen 19.yy'da yenilenerek günümüze ulaşmıştır⁶⁹⁹ (Fot.2.179). Sekiz ahşap direk üzerinde atılan bir kubbe ile örtülü olan şadırvanın ortasında sekizgen mermer kaplamalı fıskiye yer almaktadır. Şadırvanın üzeri içten kubbe dışarıdan külâh ile örtülmüştür (Fot.2. 180). Şadırvanın kubbesinin iç yüzü üzerinde Zileli Emin tarafından H. 1292-M.1875 tarihinde minyatür tarzında yapılmış bir tasvir kuşağı bulunmaktadır⁷⁰⁰.

Cami avlusunun kuzeybatı köşesinde derslane⁷⁰¹, avlunun doğusundaki avluya girişi sağlayan tonozlu kapının üstünde de Muvakkithane yer almaktadır.

⁶⁹⁷ Murat Çerkez, **a.g.t.**,s.91;

⁶⁹⁸ Camide bulunan 1875 tarihinde yapılmış boyalı nakışlar ve manzara tasvirleri için bakınız. Ruçhan Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1988, s-64-68.

⁶⁹⁹ Murat Çerkez, **a.g.t.**,s.98.

⁷⁰⁰ Şadırvan kubbesi üzerinde yer alan minyatürlerdeki konular hakkında geniş bilgi için bakınız: Ruçhan Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1988, s-68-80; Baha Tanman, "Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanının Kubbesinde Zileli Emin'in Yarattığı "Osmanlı Dünyası" ve Bu Dünyaya Yansıyan Kişiliği", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan**, Ankara, 1993, s.491-522.

⁷⁰¹ Abdülbaki Yeşil bu yapının sıbyan mektebi olduğunu belirtmektedir. Abdülbaki Yeşil, **a.g.m.**, s.336.

Fot.2.171. Merzifon Paşa Camisi Batı ve Güney Cepheleri

Fot.2.172. Merzifon Paşa Camisi Doğu Cephesi

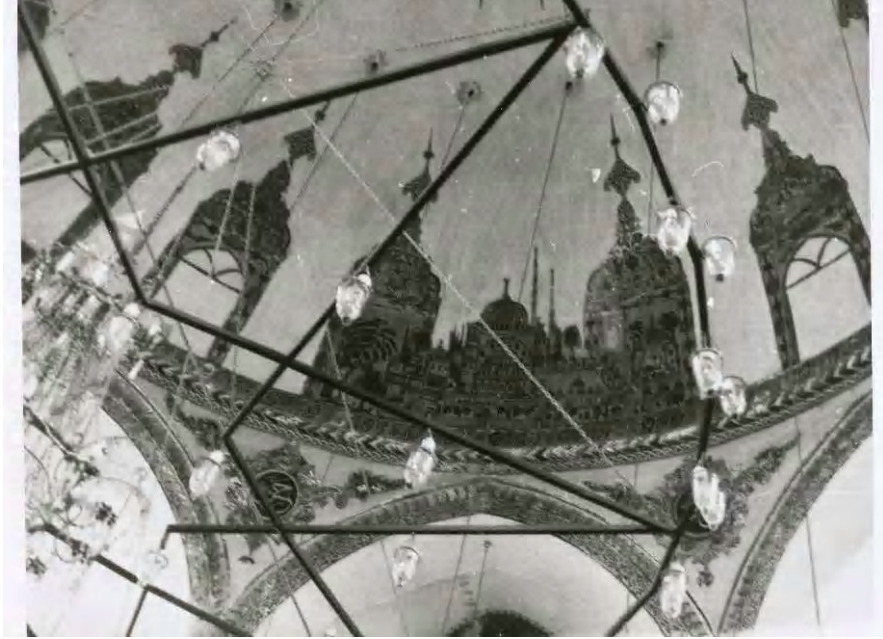
Fot.2.173. Merzifon Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli

Fot.2.174. Merzifon Paşa Camisi İnşa Kitabesi

Fot.2.175. Merzifon Paşa Camisi Harimi

Fot.2.176. 1997 yılında Yapılan Onarım Öncesi Kubbe
Kasnağında Bulunana Cami Tasviri (V.G.M.A.)

Fot.2.177. Merzifon Paşa Camisi Orijinal Mihrap ve Minberi (V.G.M.A.)

Fot.2.78. Merzifon Paşa Camisi Mihrap ve Minberi

Fot.2.179. Merzifon Paşa Camisi Şadırvanı

Fot.2.180. Merzifon Paşa Camisi Şadırvan Kubbesi

2.4.1.1.2. Taşhan

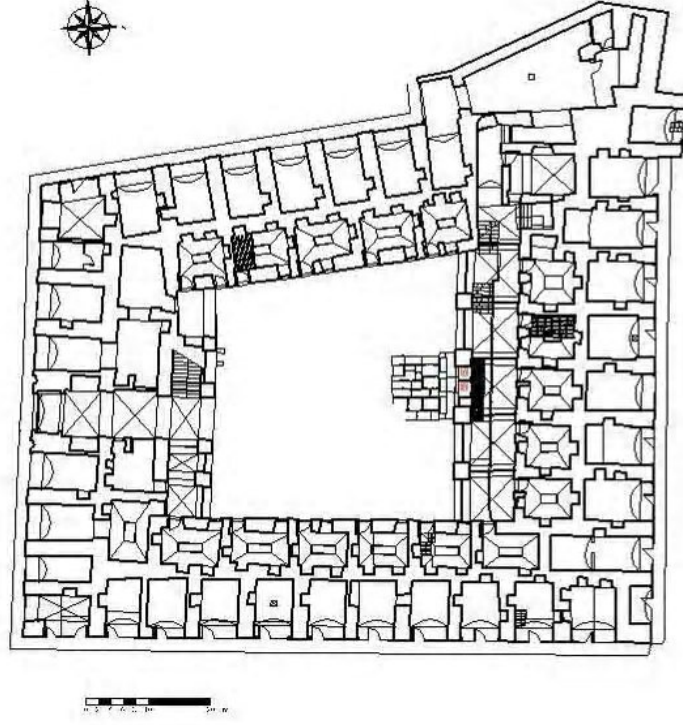
Yapı Merzifon Gazi Mahbub Mahallesi'nde bulunmaktadır⁷⁰² (Plan. 2.29-30-Fot.2.181). Han, batıda cami, güneyde bedesten ile çevrelenmiştir. Han üzerinde inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak Kara Mustafa Paşa'nın Vakıflar genel Müdürlüğü arşivinde bulunan vakfiyesinde, Merzifon'daki vakıflardan bahsedilirken handan da bahsedilmektedir⁷⁰³. Muhtemelen han, külliye'nin diğer bir yapısı olan cami üzerindeki H. 1077- M. 1666 tarihinden sonraki bir dönemde inşa edilmiş olmalıdır⁷⁰⁴. Yapıda inşa malzemesi olarak tuğla ve kesme taş dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Dış cephelerde üst kat seviyesine kadar ağırlıklı olarak kesme taş, üst kat seviyesinden sonra üç sıra tuğla bir sıra kesme taş kullanımı söz konusudur.

Taş han kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı, tek avlu etrafında sıralanmış hücrelerden oluşan bir plan şemasına sahiptir.

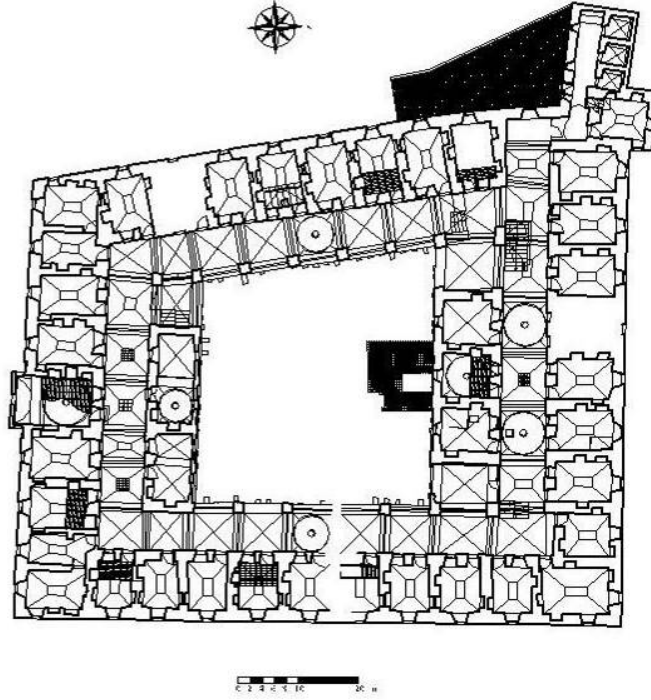
⁷⁰² Taş han hakkında yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır: Yusuf Akyurt, **Türk Asar_i Atikası Binalerine Âid Tarihi Mecmua (Yalnız Osmanlılar Devri Merzifon, Samsun, Sinop)**, Kısım III, Cild IX, Ankara, 1947, s. 19; Anonim, "Taş Han", **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C.I, Ankara, 1983, s. 323-325; Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisini**, İstanbul, 1986, s. 361; Abdülbaki Yeşil, Merzifon Kara Mustafa Paşa Külliyesi, **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s. 336-338; Murat Çerkez, "Merzifon Taş Han", **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s. 415-448; Murat Çerkez, **Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s. 113-147.

⁷⁰³ "...ve yine suku mezburda vâki üç tarafı tarikiâm ve bir tarafı Veli Efendi odaları ile mahdud fevkani ve tahtani altmış iki bab oda ve dört bab dekâkini müstemil hanı ve bu daire haricinde otuz beş bab dekâkin ve bir tahmis dekâkini ve yine üç tarafı tarikiâm ve bir tarafı eski hamama münthehi iki ekmekci furununu..." V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1.

⁷⁰⁴ Hanın, H.1082-M.1671 tarihinden önce inşa edilmiş olduğu Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan hüccet kaydıyla sabittir. V.G.M.A. 641 nolu defter, 119. Sayfa, 16 sıra.

Plan.2.29. Taşhan Zemin kat Planı (V.G.M.A.)

Plan. 2.30. Taşhan Üst Kat Planı (V.G.M.A.)

Hanın dış cepheleri altta dışa açılan sivri kemerli dükkan sıraları ile çevrilmiştir (Fot.2. 182). Doğu cephede on, batı cephede yedi, güney cephede sekiz, kuzey cephede dokuz adet dükkan yer almaktadır⁷⁰⁵. Güneydoğu ve güneybatıda yer alan köşe dükkanlarının birleştikleri her iki cephe üzerinde açıklıkları bulunmaktadır. Hanın cepheleri boyunca yerleştirilmiş dükkanlardan güneydoğu köşe ve güneybatı köşede yer alan dükkanların üzeri çapraz tonozlarla örtülmüş diğer dükkanların üzerleri ise beşik tonozlarla kapatılmıştır. Cephelerin üst kısımlarında, içerideki hücreleri aydınlatan düz lentolu dikdörtgen formlu pencereler bulunmaktadır. Hanının güney cephesinin ortasında cumbalı giriş kapısı bulunmaktadır. Basık kemerli kapıdan geçildikten sonra üzeri çapraz tonozla örtülmüş bir dehlize girilmektedir. Dehliz avluya doğru uzanan üç ana mekandan oluşmaktadır. Dehlizin her iki tarafında dükkanlar bulunduğu mevcut bakiye izlerinden anlaşılmaktadır⁷⁰⁶. Dehlizin avluya bakan tarafının batısında, güney cephenin ikinci katına çıkışı sağlayan merdiven bulunmaktadır. Doğuda ise, üzerleri çapraz tonozlarla kapatılmış iki adet revak yer alır.

Avlunun etrafı dükkan sıraları ile çevrelenmiştir (Fot.2.183). Avlunun doğu, batı ve güney cepheleri ikişer katlı olarak tasarlanırken, kuzey cephe farklı olarak üç katlı bir planlamaya sahiptir (Fot.2. 184).

Avlunun güneyinde yer alan bölüm genel olarak kesme taş malzeme ile inşa edilmiş iken, üst katın güney batısında yer alan ve batı cephe ile birleşen galerinin sivri kemeri tuğla malzeme ile örülmüştür (Fot.2. 185). Güney bölümde ortada yer alan giriş dehlizinin doğu ve batısında ikişer adet revaklı bölüm bulunmaktadır. Bu revaklardan batıdakilerin açıklıkları daha geniş tutulmuşken doğudakiler daha dar tutulmuşlardır. Bu revaklardan giriş dehlizinin batısında yer alan kısım kesme taşlarla örülü perde duvarla kapatılmıştır. Güney bölümünün üst katı hafif sivri kemerlerle beş bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden batıda yer alan ve batı cephe ile birleşen bölümün avluya bakan yüzü açık tutulmuştur. Diğer bölümlerin avluya bakan yüzleri kesme taş örgülü perde duvarlarla kapatılmıştır. Bu duvarların üzerine dikdörtgen formlu birer adet pencere yerleştirilmiştir. Cephede birinci kattan ikinci kata geçişte yer alan konsol çıkıntıları dikkat çekmektedir. Güney cephede giriş eyvanının batısında yer alan merdivenle üst

⁷⁰⁵ Murat Çerkez doğu ve batı cephelerin aslında simetrik olarak tasarlandıklarından bahsetmektedir. Batı cephenin kuzeyinde yer alan ve yapıya sonradan eklenen dükkânlar bu simetriyi bozmaktadır. Murat Çerkez, **a.g.m.**, s. 420.

⁷⁰⁶ Murat Çerkez bu bölümde dört adet dükkânın olması gerektiğini ileri sürmektedir. Murat Çerkez, **a.g.m.**, s. 421.

kata çıkılmaktadır. Üst kat, ard arda yerleştirilmiş üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Avluya bakan tarafta odalar, orta geçiş mekanı ve güneyde yine odalar sıralanmaktadır (Fot.2. 186). Avluya bakan cephe üzerinde dört adet oda bulunmaktadır. Bu odalardan ortada yer alan odanın üzeri kubbe diğer odaların üzerleri ise çapraz tonozlarla örtülüdür. Geçiş koridorunun güneyinde yedi adet oda yer almaktadır. Ortada yer alan kubbeli ve dış cepheden çıkma yapan cumbalı odanın doğu ve batısında üçer oda yer almaktadır. Güneydoğu ve güneybatıda yer alan odalar iç içe oluşturulmuş iki oda şeklinde tasarlanmıştır. Ortada yer alan cumbalı odanın üzeri kubbe diğer odaların üzerleri ise aynalı tonozlarla kapatılmıştır. Odaların hepsinde ocak ve nişler yer almaktadır.

Hanın doğu cephesinin alt bölümünde odalar bulunmaktadır (Fot.2. 187). Bu bölümün alt katında altı adet dükkan yer almaktadır. Bu dükkanlar avluya basık kemerli kapılar ve dikdörtgen formlu pencerelerle açılmaktadır. Odaların üzeri aynalı tonozlarla kapatılmıştır⁷⁰⁷. Odalarda birer adet ocak bulunmaktadır. Bölümün alt katı tamamen kesme taş malzeme ile örülmüşken, üst katta kemer hizası boyunca ve kemerlerde tuğla malzeme kullanılmıştır. Saçak kısmında ise yeniden kesme taş malzemeye geçilmiştir. Üst kat tuğladan örülmüş sivri kemerlerle oluşturulan beş revakla avluya açılmaktadır. Bu bölümde revakların arkasında on adet oda yer almaktadır. Odalar aynalı tonozlarla kapatılmıştır. Ayrıca odalarda ocak ve nişler bulunmaktadır. Odalar şevli pencerelerle aydınlatılmaktadır.

Batı bölüm doğudaki bölümün bir tekrarı niteliğindedir (Fot.2. 188). Fakat burada alt katta beş dükkan odası yer almaktadır. Batı bölümünde üst kat revakları dışa açılır şekilde tasarlanmıştır. Revak gözlerini oluşturan sivri kemerler tuğla malzeme ile örülmüşlerdir. Revaklar arkasında yer alan sekiz adet odaya basık kemerli kapılarla girilmektedir. Bu odaların hepsinde ocak ve nişler bulunmaktadır. Odalar şevli pencerelerle aydınlatılmaktadır.

Kuzey bölümün alt katında dört adet avluya açılan revak bulunmaktadır. Revakların arkasında avlu zemininden aşağıda bulunan ahır kısmı yer almaktadır (Fot.2. 189). Ahır kısmına hafif basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Ahır kısmı doğu batı doğrultuda uzanan dikdörtgen bir palana sahiptir. Sekiz adet kalın ayak üzerine atılan tuğla örgülü

⁷⁰⁷ Murat Çerkez bu odaların altında seyyar merdivenlerle inilen küçük depoların bulunduğundan bahsetmektedir. Murat Çerkez, **a.g.m.**, s. 421.

sivri kemerlerle ahır, iki sahına bölünmüştür. Ahır kısmının üzerinde genel olarak tuğla örgülü çapraz tonoz örtü elemanı olarak kullanılmıştır. Ahırın aydınlatılması güney duvarı üzerine açılan dört adet şevli pencere ile sağlanmaktadır. Ahırın üst kısmında çıkma yapan konsollarla oluşturulmuş ve üst kattaki odaların önündeki koridorun geçiş güzergâhını sağlayan bir balkon yer almaktadır (Fot.2. 190). Ahır kısmından bu geçiş koridoruna dokuz basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Koridorun kuzey cephesi üzerinde sıralanan odalara basık kemerli kapılarla girilmektedir. Odalarda ocak ve nişler bulunmaktadır .

Bu katın batısında sivri beşik tonozlu bir koridor bulunmaktadır. Bu koridorun kuzey duvarında basık kemerli yan yana iki kapı yer alır⁷⁰⁸.

Koridorun batısında yer alan merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Üst kat güney bölümün bir bakıma tekrarı niteliğindedir. Bu cephede avluya bakan ve koridorun güneydoğusunda yer alan köşe oda mescit olarak tasarlanmıştır. Oda da taş bir mihrap bulunmaktadır. Bu yönde ortada yer alan odanın üzeri kubbe yanlarda yer alan odaların üzerleri ise çapraz tonozlarla kapatılmıştır. Koridorun kuzeyinde yer alan sekiz adet odanın üzerleri aynalı tonozlarla örtülmüştür. Odalarda ocak ve nişler bulunmaktadır.

Hanın avlusunun kuzeyinde iki adet tamamen kesme taştan inşa edilmiş yay kemerli çeşme bulunmaktadır (Fot.2.191).

Fot.2. 2.181. Merzifon Taşhan (V.G.M.A.)

⁷⁰⁸ Murat Çerkez; bu odaların tuvalet ve banyo olarak kullanılmış olabileceklerini belirtmektedir. Murat Çerkez, **a.g.m**, s. 422.

Fot.2. 2.182. Merzifon Taşhan Güney Cephesi (V.G.M.A.)

Fot.2.183. Merzifon Taşhan Avlu Kısmı

Fot.2. 2.184. Merzifon Taşhan Avlu Kuzey Bölümü (V.G.M.A.)

Fot.2.185. Merzifon Taşhan Avlu Güney Bölümü

Fot.2.186. Merzifon Taşhan Avlu Güney Bölümü Üst Kat

Fot.2. 2.187. Merzifon Taşhan Avlu Doğu Bölümü

Fot.2.188. Merzifon Taşhan Avlu Batı Bölümü

Fot.2.189. Merzifon Taşhan Avlu Kuzey Bölümü Ahır Kısım

Fot.2.190. Merzifon Taşhan Avlu Kuzey Bölümü Zemin Kat

Fot.2.191. Merzifon Taşhan Avlusunda Bulunan Çeşmeler

2.4.1.1.3. Bedesten

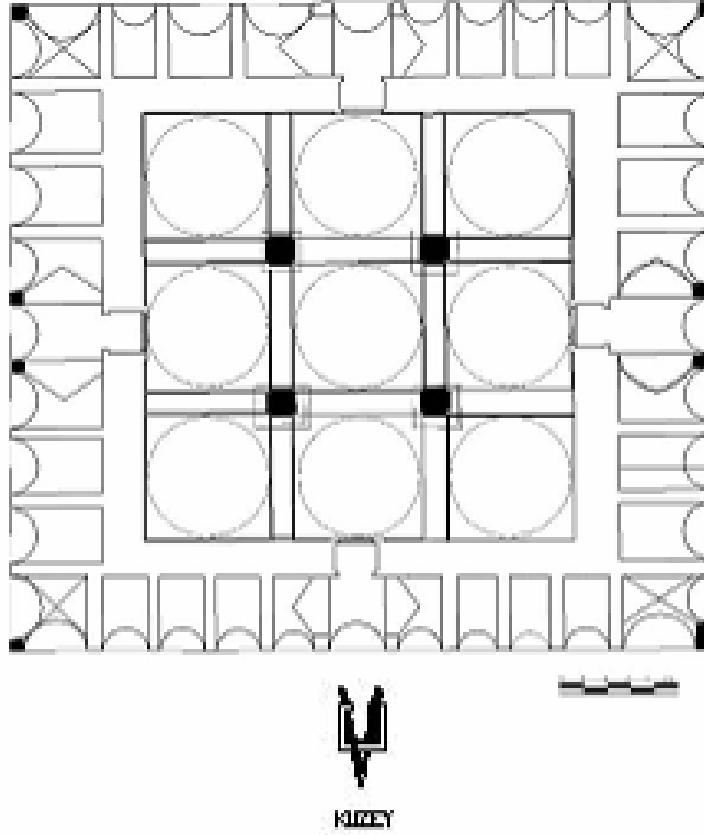
Külliyei oluşturan yapılardan caminin doğusunda, Taş hanın güneyinde bulunmaktadır (Plan.2.31-Fot.2.192). Bedesten üzerinde inşa kitabesi bulunmamaktadır. Bazı yayınlarda yapı hakkında kesin bir tarih vermekten kaçınılmışken⁷⁰⁹, bazı yayınlarda ise külliyeinin diğer bir yapısı olan cami üzerindeki kitabede geçen H.1077-M. 1666-67 tarihinde bedesteninde inşa edilmiş olacağı üzerinde durulmaktadır⁷¹⁰. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H. 1075-M.1664 tarihli bir belgede geçen bilgilerden hareketle Bedestenin bu tarihte inşa edildiği anlaşılmaktadır⁷¹¹. Bedesten Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1971-72 tarihlerinde onarılmıştır⁷¹². Bedestenin içi günümüzde belediye tarafından sergi salonu olarak kullanılırken dış dükkânlar çeşitli meslek grupları tarafından kullanılmaktadır.

⁷⁰⁹ Mustafa Cezar, **Tipik yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, İstanbul, 1985, s. 253-254; Anonim, “Bedesten”, **Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C.I, Ankara, 1983, s. 322-323.

⁷¹⁰ Bunlar için bakınız: Mehmet Tuncel, **Osmanlı Mimarisinde Bedestenler**, (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1980, s. 98; Mehmet Tuncel, “Merzifon Bedesteni”, **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s. 384; Murat Çerkez, **Merzifon’da Türk Devri Mimari Eserleri**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s. 157.

⁷¹¹ V.G.M.A., Defter No:641-01, Sayfa. 120, Sıra 17.

⁷¹² Mustafa Cezar, **Tipik yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, İstanbul, 1985, s.254;

Plan 2.31. Merzifon Bedesteni (V.G.M.A.)

Kare planlı bedestenin cephe duvarlarında ve kubbe kasnaklarında bir sıra taş üç sıra tuğla, bedestenin etrafını çevreleyen dükkânların kemer üzengi taşlarına kadar kesme taş kemer ve kemer köşeliklerinde tuğla, bedestenin iç kısmına girişi sağlayan kapılarda kesme taş, kapı eyvanının oluşturan kemerde tuğla malzemeye yer verilmiştir (Fot.2.193).

Bedesteni dışarıda 32 adet dükkân çevrelemektedir. Dükkânların üzerleri beşik tonozlarla örtülmüşken, bedestenin köşelerinde yer alan dükkânlarda ve giriş kapılarının sağında ve solunda yer alan dükkânların üst örtülerinde çapraz tonozlar kullanılmıştır. Yapıyı dört yönden kuşatan dükkânların üzeri günümüzde kiremit örgülü çatı ile kapatılmıştır. Yapının ana beden duvarları dükkân seviyelerinden yüksek tutulmuştur. Her cephede bedesteninin içine girişi sağlayan birer adet eyvan şeklinde oluşturulmuş beşik tonozlu kapı bulunmaktadır. Bu kapılar sağında ve solunda bulunan dükkân sıralarından yüksek tutularak cepheden dükkânlara geçişte belli bir kademelenme oluşturulmuştur. Eyvan tarzı giriş kapılarının sağında ve solunda yer alan dükkânların kapıya bitişik olan cepheleri yuvarlak bir kemerle boşaltılmıştır. Giriş eyvanlarında yer

alan renkli taş almasıklı basık kemerli kapılardan geçilerek bedestenin içerisine girilmektedir.

Bedestenin içerisi merkezde yer alan dört yığma ayak üzerine kuzey-güney ve doğu-batı yönde atılan sivri kemerlerle dikey ve yatay üç bölüme bölünmüştür (Fot.2.194). Her bölüm üzeri pandantiflerle geçilen üç adet kubbe ile kapatılmıştır. Üst örtüde toplam dokuz adet kubbe kullanılmıştır. Günümüzde kubbelerin iç kısımları sıva ile kapatılmış ve üzerleri beyaz badana ile boyanmıştır. Orijinalinde kubbeler tamamen tuğla malzeme kullanılarak örülmüşlerdir⁷¹³. Üst örtüyü taşıyan kesme taş örgülü sivri kemerlerin ötüdüğü yığma ayakların kaide kısımları kademelendirilmiştir. Mekânın beden duvarlarının alt seviyelerinde iki sıra tuğla bir sıra taş malzeme kullanılmıştır. Mekânın giriş kapılarının olduğu kısımlar tamamen kesme taş malzeme ile örülmüştür.

İç mekânda beden duvarlarının üst kısımlarına açılan dokuz adet şevli pencere ile mekân aydınlatılmaktadır. Günümüzde iç mekânın batı duvarının güney kısmı ile güney duvarının batı kısmını dolanan ahşap bir galeri yapılmıştır.

Fot.2.192. Merzifon Bedesteni (V.G.M.A.)

⁷¹³ Mehmet Tuncel, “Merzifon Bedesteni”, **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s. 385; Murat Çerkez, **Merzifon’da Türk Devri Mimari Eserleri**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s. 159.

Fot.2.193. Merzifon Bedesteni ve Etrafını Çevreleyen Dükkanlar (V.G.M.A.)

Fot.2.194. Merzifon Bedesteni İç Mekanı

2.4.1.1.4. Paşa Hamamı

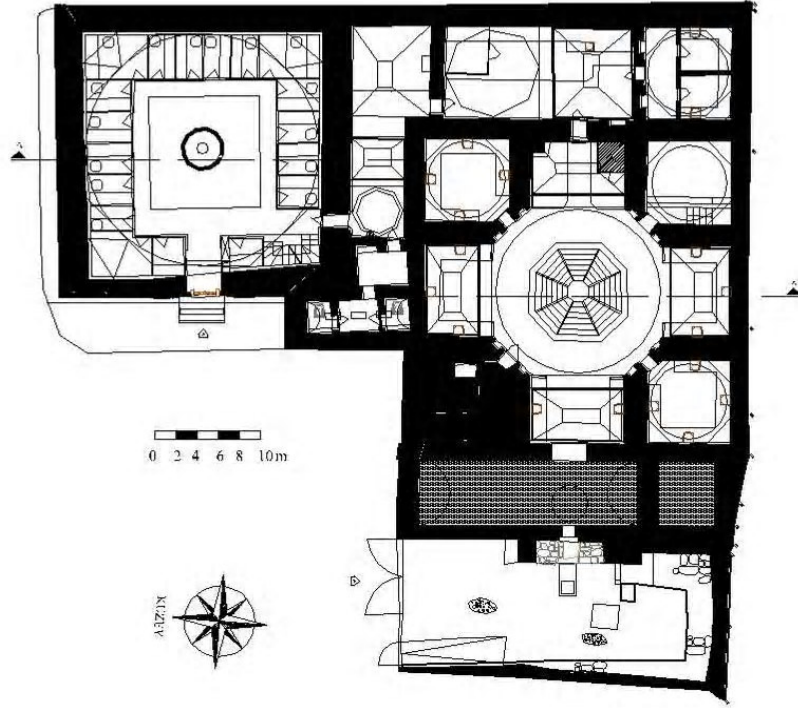
Merzifon'un Hacı Balı Mahallesi'nde bulunmaktadır (Plan.2.32-Fot.2.195). Külliye'ye dahil olmasına rağmen, külliye'yi oluşturan diğer yapılardan daha uzakta inşa edilmiştir. Hamam, soyunmalık giriş kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre H. 1092-M.1681 tarihinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından inşa edilmiştir. Hamamın mimarı bilinmemektedir.

Fot.2.195. Merzifon Paşa Hamamı (V.G.M.A.)

Hamam, tek hamam olarak inşa edilmiştir (Fot.2. 196). Hamamın bölümleri arazi üzerinde “L” şeklinde yerleştirilmiş olmasına rağmen sıcaklık bölümünün düzenlenişi itibarıyla hamam, dört eyvanlı ve köşe halvet hücreli plan tipinin taşradaki örnekleri arasındadır. Hamamın kuzeyinde soyunmalık, soyunmalığın güneyinde soğukluk, soğukluğun güneydoğusundan geçilen ılıklik, ılıkliğin batısında yer alan sıcaklik, sıcakliğin batısında yer alan su deposu ve külhan kısımlarından oluşmaktadır. Soyunmalık bölümünün üzeri kubbe, soğukluk ve ılık mekanın üzeri tonoz ve kubbe, sıcaklik mekanı kubbe, halvetlerin üzeri kubbe, eyvanlar aynalı tonoz, su deposu, külhan kısmının üzerinde kırma çatıyla kapatılmıştır (Fot.2.197). Hamamda inşa malzemesi olarak, soyunmalık bölümünün cephe seviyesi ile, hamamın doğu ve güney

cephelerinde tamamen kesme taş malzeme kullanılmışken, üst örtüde ve sıcaklık mekanının kuzey cephesinde tuğla ve kesme taş dönüşümlü olarak kullanılmıştır.

Plan 2.32. Merzifon Paşa Hamamı (V.G.M.A.)

Hamamın soyunmalık bölümüne batı cephesi üzerinde açılan renkli taşlarla örülmüş basık kemerli kapıdan girilmektedir. Kapıyı çevreleyen silme kuşağının üzerinde beyaz mermer üzerine yazılmış iki satırlık inşa kitabesi yer almaktadır (Fot.2.198).

Transkripsiyon:

Vakka-i inşa-i haze'l-bina fi zemeni Sultan Mehmed Han bin Sultan İbrahim Han

An-yed el sadr-el-a'li Mustafa Paşa el-Merzifoni li seneti isneyn ve tis'in ve elf minel-hicreti'n-nebeviyye⁷¹⁴

Anlamı:

Bu binanın inşası Sultan İbrahim han oğlu Sultan Mehmed han zamanında yüce sadrazam Merzifonlu Mustafa Paşa eliyle hicret-i nebeviyyenin bin doksan iki senesinde vaki oldu.

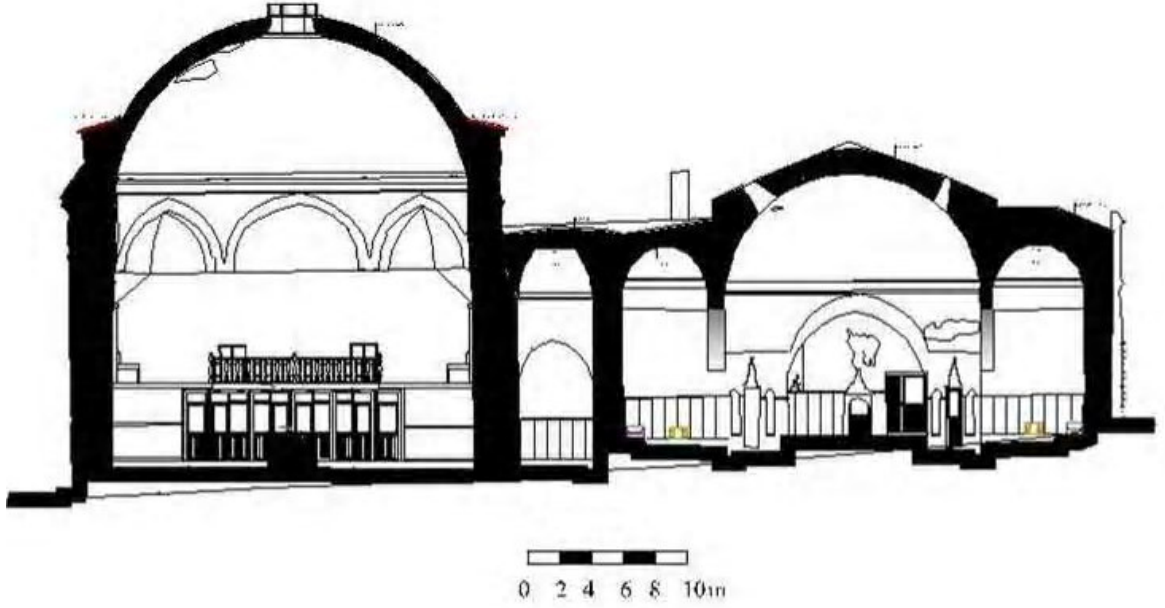
⁷¹⁴ Yusuf Akyurt'tan düzeltilerek alınmıştır. Yusuf Akyurt, **a.g.e.**, s, 17.

Soyunmalık bölümüne bu basık kemerli kapıdan girilmektedir. Dikdörtgen planlı mekanın üzeri tromplarla geçilen kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin ortasında aydınlık feneri yer almaktadır. Mekanın zemini mermerle kaplanmış olup köşelerde ahşap soyunma kabinleri bulunmaktadır (Fot.2. 199) Mekanın tam ortasında sekizgen planlı bir havuz yer almaktadır. Soyunmalık bölümünün güney cephesinin batısını kaydırılmış basık kemerli kapıdan soğukluk mekanına geçilmektedir.

Soğukluk mekanı doğu batı doğrultuda uzanmaktadır (Fot.2. 200). Soyunmalıktan soğukluğa geçilen ilk mekanın üzeri kubbe ile örtülmüş, doğuda yer alan iki mekanın üzeri aynalı tonozlarla kapatılmış, kubbeli kısmın batısında yer alan helaların üzerleri de değişik tarzlarda oluşturulmuş tonozlarla kapatılmıştır. Mekanın aydınlatılması kubbe ve tonozlar üzerine açılan ışık gözleri ile sağlanmaktadır. Soğukluk mekanının doğusunda yer alan basık kemerli kapıdan kuzey-güney yönde uzanan ılıklik bölümüne geçilmektedir. Ilıklik bölümünün üzeri kubbe ve aynalı tonozla örtülmüştür. Mekanın aydınlatılması kubbe ve tonoz üzerinde açılmış ışık gözleri ile sağlanmaktadır. Mekanın güneyinde traşlık bölümü yer almaktadır. Ilıklik mekanın batı cephesi üzerinde açılan basık kemerli kapı ile sıcaklık bölümüne geçilmektedir.

Sıcaklık bölümü dört eyvanlı köşe halvet hücreli plan şemasında tertip edilmiştir. Mekanın merkezi kubbe ile kapatılmış, halvet hücrelerinin üzerleri kubbe ve eyvanların üzerleri ise aynalı tonozlarla örtülmüştür. Sıcaklık mekanının aydınlatılması kubbe ve tonozlar üzerinde açılan ışık gözleri ile sağlanmaktadır. Sıcaklık bölümünün merkezinde sekizgen bir göbek taşı bulunmaktadır. Tamamen mermer malzeme ile kaplanmışır. Mekanı çevreleyen eyvanlardan kuzey ve güneydeki eyvanda üçer adet kurna bulunurken, batıdaki eyvanda iki adet kurnaya yer verilmiştir. Ayrıca batıdaki eyvanın batı duvarı üzerinde gözetleme penceresi açılmıştır. Halvet hücrelerinden kuzeydoğuda yer alan hücrenin etrafı sekilerle çevrelenerek sekilerin üzerine üç adet kurna yerleştirilmiştir. Güneydoğudaki, halvet hücresi sonradan oluşturulmuş bir havuza dönüştürülmüştür. Kuzeybatıda yer alan halvet hücresi günümüzde sauna olarak kullanılmaktadır. Güneybatıda bulunan halvet hücresinin etrafı sekilerle çevrelenerek, her cepheye gelecek şekilde dört adet kurna yerleştirilmiştir (Plan. 2.33).

Plan 2.33. Merzifon Paşa Hamamı A-A Kesiti (V.G.M.A.)

Sıcaklık mekanının batısında su deposu yer almaktadır. Su deposunun üzeri kuzey-güney yönde atılmış beşik tonozla örtülmüştür. Su deposunun batısında külhan kısmı yer almaktadır. Külhan kısmının üzeri ahşap kırma çatıyla kapatılmıştır.

Fot.2.196. Merzifon Paşa Hamamı

Fot.2.197. Merzifon Paşa Hamamı Üst Örtü Elemanları

Fot.2.198. Merzifon Paşa Hamamı İnşa Kitabesi

Fot.2.199. Merzifon Paşa Hamamı Soyunmalık Bölümü

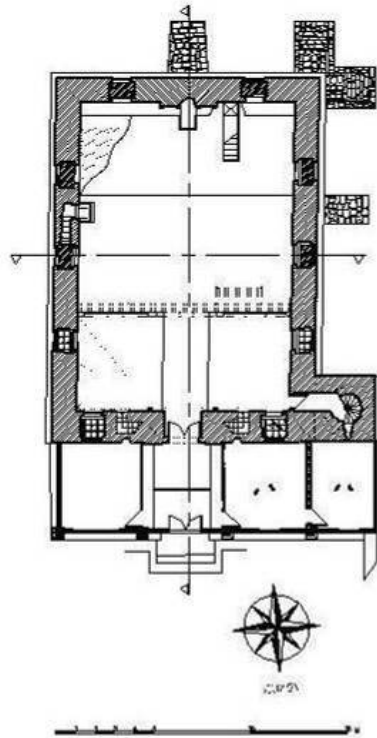
Fot.2.200. Merzifon Paşa Hamamı Soğukluk Bölümü

2.4.1.1.5. Kara Mustafa Paşa Köyü (Narince) Abide Hanım Camisi

Yapı Merzifon'un 3 km doğusunda eski adı Narince yeni adı Kara Mustafa Paşa olan köyde bulunmaktadır (Plan.2.34-35Fot.2.201). Köy merkezinde yer alan cami, dört kartuş içerisine yazılmış iki satırlık inşa kitabesine göre Kara Mustafa Paşa tarafından validesi Abide Hanım adına H. 1091-M.1680 tarihinde yaptırılmıştır. Yapının mimarı bilinmemektedir. Cami, Kara Mustafa Paşa'nın 23 safer 1089-M.16 Nisan 1678 tarihli vakfiyesinde, Paşanın Merzifon'da yaptırmış oldukları vakıfları arasında zikredilmektedir⁷¹⁵.

Eğimli bir arazi üzerine yerleştirilen cami kuzey güney doğrultuda dikdörtgen bir plana sahiptir. Camide inşa malzemesi olarak cephelerde üç sıra tuğla bir sıra taş, ve cephe köşelerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Cami harim bölümü ile bunun kuzeyinde bulunan son cemaat mahallinden oluşmaktadır. Cami güney, doğu ve batı cephelerde yığma taş duvarlar üzerine oturtulmuştur. Caminin üzeri dışarıdan kırma çatıyla kapatılmıştır (Fot.2.202).

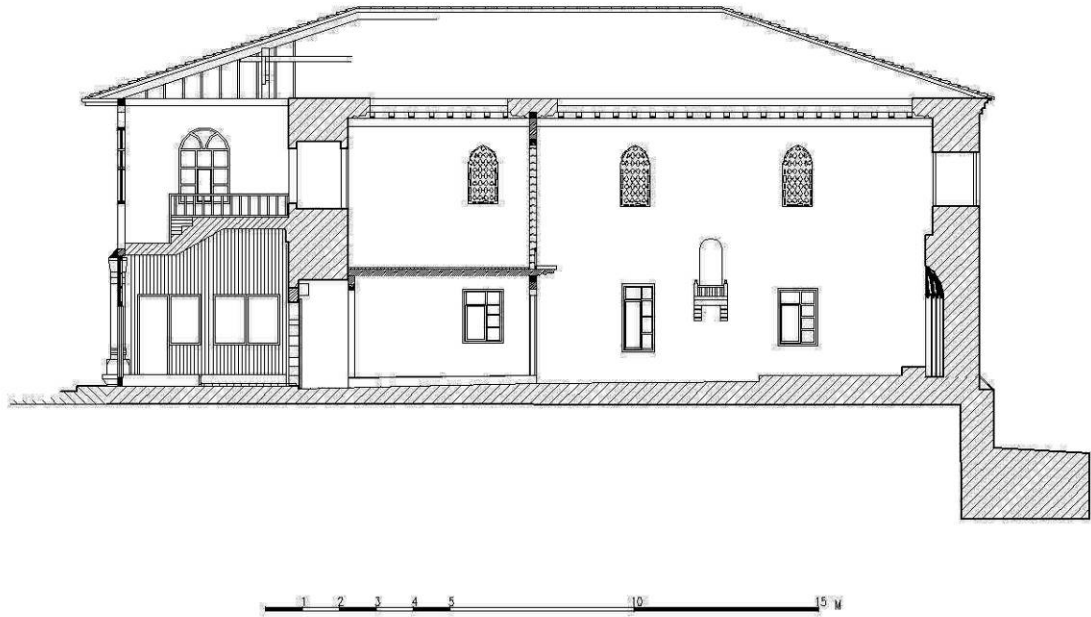

Plan. 2.34. Narince (Kara Mustafa Paşa Köyü) Abide Hanım Camisi (V.G.M.A.)

⁷¹⁵ "...ve yine kasabai mezbure kurbinde Narince nam karyede vâki vâkıfı müşarünileyh hazretlerinin valideleri merhume Abide hatun bina eylediği mescidde imam olanlara yevmi dört akçe vazife verile..." V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1.

Caminin kuzeybatı köşesinde minaresi bulunmaktadır. Minare caminin beden duvarına bitişik olup kesme taş örgülü bir kaide üzerinde yükselmektedir. Minarenin gövde, şerefe ve petek kısımlarında horasan harcı ile oluşturulmuş tuğla örgüye yer verilmiştir. Külâh kısmı dışarıdan kurşunla kaplanmıştır.

Caminin güney cephesi üzerine altta tuğla örgülü sağır sivri kemerlerin içine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu iki adet pencere ile üstte yuvarlak kemerli alçı şebekeli üç adet pencere açılmıştır. Doğu ve batı cepheler birbirinin simetrisi şeklinde altta üç adet sağır kemerli dikdörtgen pencere ile üstte yine üç adet yuvarlak kemerli alçı şebekeli pencerelerle dışa açılmaktadır. Cephelerden üst örtüye geçişte kirpi saçak uygulamasına yer verilmiştir.

Plan.2.35. Narince Abide Hanım Camisi A-A Kesiti (V.G.M.A.)

Caminin kuzey cephesi aynı zamanda yapının giriş kısmının da bulunduğu bölümdür (Fot.2. 203). Cephe önünde üç bölümlü üzeri ahşap çatıyla kapatılmış son cemaat mahalli bulunmaktadır. Son cemaat mahalinin giriş kısmına avlu zemininden yükseltile beş basamakla çıkılmaktadır. Giriş bölümü yan bölümlerden alçak tutularak vurgulanmıştır. Son cemaat mahallinde üst örtüyü taşıyan sivri kemerler güneyde caminin beden duvarlarına gömülmüş üzengilere atılmışken, kuzeyde mermer sütunlar

tarafından taşınmaktadır. Son cemaat mahallinin güney cephesi üzerine altta iki adet sağır kemerli dikdörtgen pencere ile üstte üç adet alçı şebekeli yuvarlak pencere açılmıştır. Cephede harim giriş kapısının hemen batısına yuvarlak kemerli bir mihrabiye yerleştirilmiştir. Mahallin ortasında harime girişi sağlayan basık kemerli cümle kapısı yer almaktadır (Fot.2. 204). Kapı tamamen kesme taş malzeme ile örülmüştür. Kapının basık kemerinin etrafı profilli silmelerle çevrelenmiştir. Kemerin üst kısmında iki kitabe yazımı için oluşturulmuş iki kartuş oluşturulmuş fakat içerlerine kitabe yazılmamıştır. Bu kartuşun üzerine beyaz mermer üzerine yazılmış iki satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır (Fot.2. 205).

Transkripsyon:

Kad bena hâze'l-camia's-şerife es-sadru'l-âlî Mustafa Paşa/Li'ecl Validete'hu el-Merhume Âbide Hatun

Fi zemani Sultan Mehmed Han İbni's-Sultan İbrahim Han/Li sene ihda ve ti'sin ve elf

Anlamı:

Sultan İbrahim oğlu Sultan Mehmet han zamanında sadrazam Mustafa Paşa bu camiye annesi Abide Hatun adına H. 1091-M.1680 tarihinde inşa etti.

Caminin harimine basık kemerli kapıdan geçilerek girilmektedir⁷¹⁶ (Fot.2. 206). Harim kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir plana sahiptir (Fot.2. 207). Harimin üzeri kuzey-güney doğrultuda atılmış ahşap kirişlerin köşelerde içe doğru çıkma yapan ahşap konsollara oturtulduğu, ahşap tavanla örtülmüştür. Ahşap kirişlerin yan yüzleri ile harime bakan yüzleri kalemişi şeklinde yapılmış ve yaprak ve sapsaplarla birbirlerine bağlanan bitkisel bezemelerle tezyin edilmiştir. Bu bezmelerden sadece üst örtünün batısında yer alan batıdan doğuya doğru ilk kiriş ile üçüncü kiriş üzerindeki orijinaldir⁷¹⁷. Diğerleri yakın zamanda aslına uygun olarak yenilenmiştir (Fot.2. 208). Harimi örten kirişlerin kuzey ve güney uçlarında konsollara oturdukları bölümlerde ahşap sarkıtlar bulunmaktadır. Sarkıtların uçları lalelerle sonlandırılmıştır. Ahşap

⁷¹⁶ Günümüzde kapı açıklığını örten çift kanatlı ahşap kapı orijinal değildir. Fakat 1983 yılında orijinal kapının cümle kapısı üzerinde bulunduğu ve kapının ahşap malzemeden yapılmış olduğu ve üzerinde oyma tekniğiyle yapılmış geometrik bezemelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Anonim, "Narince Köyü Abide Hanım Camii", **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C.I, Ankara, 1983, s. 319-322.

⁷¹⁷ Hicabi Gülgen, 1996'da motiflerin karakterlerinden hareketle ana sahnı örten kirişler ile bu kirişlerin oturduğu konsolların orijinal olduklarını belirtmektedir. Hicabi Gülgen, **Merzifon Kara Mustafa Paşa Câmii ve Hamamı İle Nârinçe Âbide Hâtun Câmii**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996, s. 55.

konsolların aralarında merkezde yer alan altı kollu bir çiçekten çıkan sapların uçlarında yer alan çiçek motifi kalem işi bezeme şeklinde tekrarlanmıştır.

Harim güney ve kuzey cephede altta iki üstte üç adet, doğu ve batı cephelerde altta üç üstte üç adet pencere ile aydınlatılmaktadır.

Harimin güney cephesinin tam ortasında içe doğru çıkıntı yapan alçı mihrap bulunmaktadır (Fot.2. 209). Mihrap nişinin etrafı yivlendirilmiş zarif silmelerle oluşturulmuş üç bordür ile çevrelenmiştir. Dıştaki dar bordür ile mihrap nişinin etrafını çevreleyen bordür üzerinde altı yapraklı çiçeklerin birbirini tekrarlamasından oluşan bezeme kompozisyonu bulunmaktadır. Ortadaki geniş bordür üzerine ince çizgilerle oluşturulmuş geometrik şekillerin içerisine yerleştirilen, merkezde yaprak sayıları değişen çiçek motifi ile etrafında yer alan altı yapraklı küçük çiçeklerden oluşan bitkisel bezemeler birbirini tekrar eden kartuşlar halinde yerleştirilmiştir. Mihrap nişi istiridye kabuğu formunda tasarlanmıştır.

Caminin minberi orijinal değildir⁷¹⁸.

Harimin doğu duvarında harime doğru çıkma yapan taş konsol üzerine yerleştirilmiş ahşap vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Kürsüye ortadaki pencere aralığından geçilerek çıkılmaktadır (Fot.2.210).

Harimin kuzeyinde ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır. Kadınlar mahfili güneyde dört ahşap direk tarafından taşınmaktadır. Bu direklerin üzerleri şemse şeklinde oluşturulmuş kartuşlar içerisinde yer alan kıvrık dallardan oluşan kalem işi tarzında orijinal bezemelere bağlı kalınarak bitkisel bezemelerle bezenmiştir⁷¹⁹ (Fot.2. 211). Mahfilin batısında mahfil yüzeyinden harime çıkıntı yapan müezzin mahfili bulunmaktadır. Mahfilin alt kısmının tavanı üzerinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Bezemelerle mahfilin saçak kısımlarında karşılaşılmaktadır (Fot.2. 212). Fakat bunlardan da sadece orijinalliğini koruyanlar mahfilin alt girişinin batısında

⁷¹⁸ Orijinal minber 1990 tarihine kadar caminin içerisindeydi. Bu tarihte köy halkı tarafından camiye yeni bir minber yaptırılmıştır. Hicabi Gülgen, **a.g.t.**, s. 59.

⁷¹⁹ 1946-47 yıllarında yapı hakkında araştırma yapan Yusuf Akyurt, yapının röleve planını çıkartmış olmasına rağmen yapı üzerindeki bezemeler hakkında sadece “yağlı boya ve çiçeklerle süslenmiş kadınlar ve müezzin mahfili üç kubbeli son cemaat yeri vardır” şeklinde çok özet bir bilgi vermektedir. Yusuf Akyurt, **Türk Asar-ı Atikası Binalerine Âid Tarihi Mecmua (Yalnız Osmanlılar Devri Merzifon, Samsun, Sinop)**, Kısım III, Cild IX, Ankara, 1947, s. 16. Oktay Aslanapa 1985 tarihinde ağaç direkler ve tavan girişleri üzerindeki kalem işi bezemelerin orijinal olduğunu belirtmektedir. Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986, s. 361.

yer alan kısım ile müezzin mahfilinin harime bakan alt kirişı üzerindeki bitkisel bezemelerdir (Fot.2.213).

Fot.2.201. Narice Abide Hanım Camisi Kuzey ve Doğu Cepheler

Fot.2.202. Narice Abide Hanım Camisi Güney ve Batı Cepheler

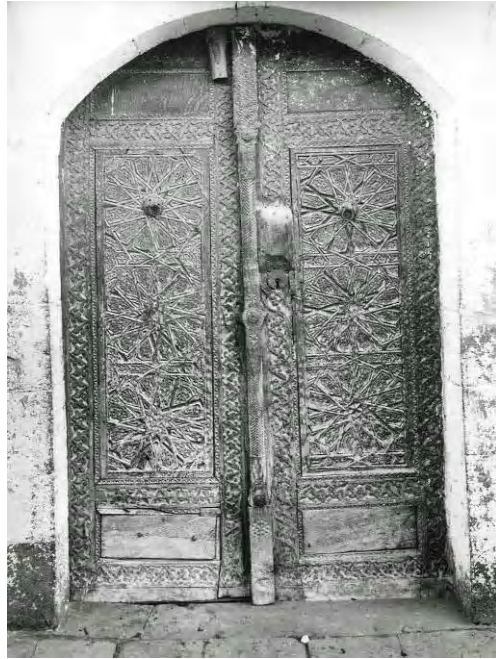
Fot.2.203. Narice Abide Hanım Camisi Kuzey Cephesi

Fot.2.204. Narice Abide Hanım Camisi Harim Giriş Kapısı

Fot.2.205. Narice Abide Hanım Camisi İnşa Kitabesi

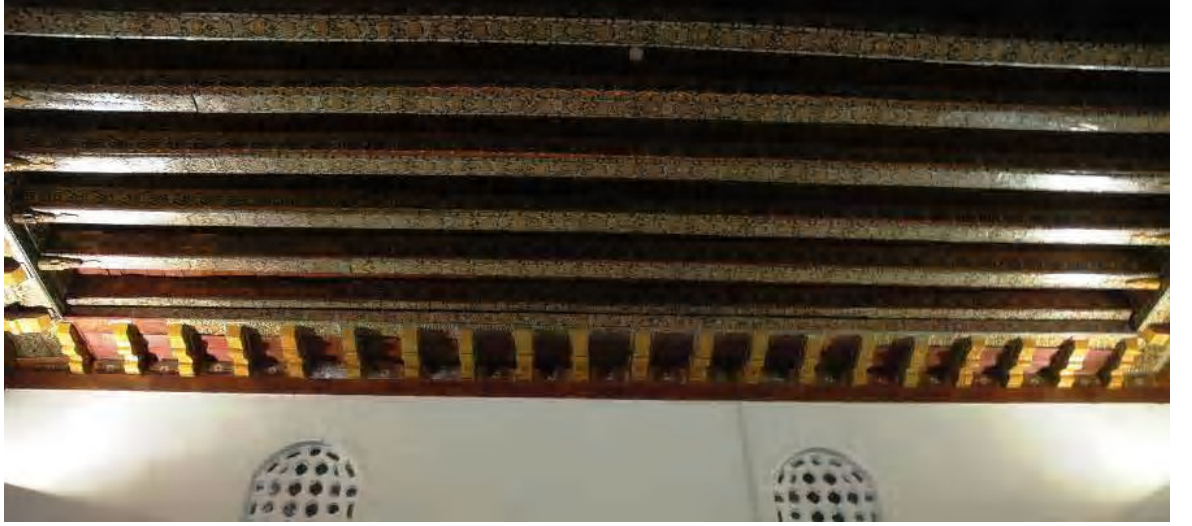

Fot.2.206. Narice Abide Hanım Camisi Orijinal Kapı Kanatları (V.G.M.A.)

Fot.2.207. Narice Abide Hanım Camisi Harim

Fot.2.208. Narice Abide Hanım Camisi Ahşap Tavan

Fot.2.209. Narice Abide Hanım Camisi Mihrabı

Fot.2.210. Narice Abide Hanım Camisi Vaaz Kürsüsü

Fot.2.211. Narice Abide Hanım Camisi Kadınlar Mahfili

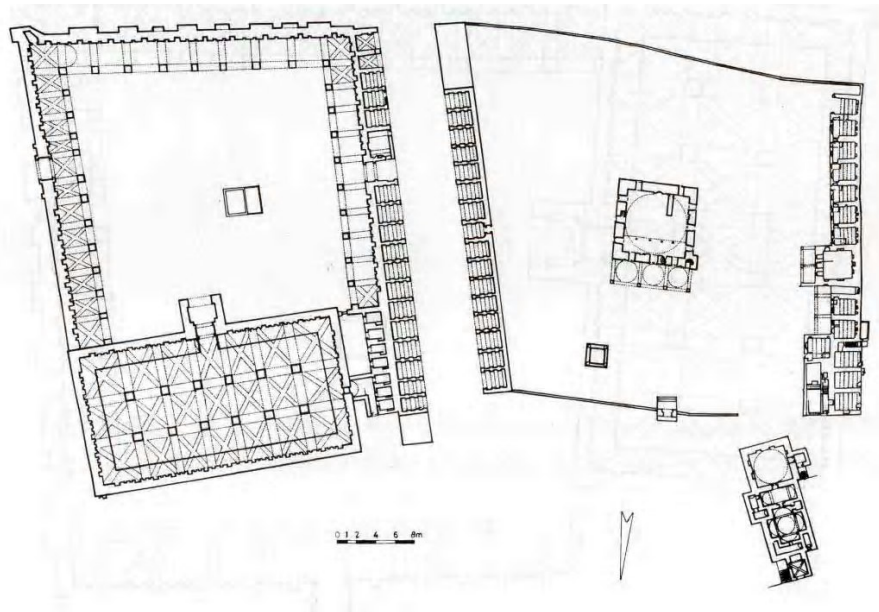
Fot.2.212. Narice Abide Hanım Camisi Kadınlar Mahfili (V.G.M.A.)

Fot.2.213. Müzezin Mahfili Altında Yer Alan Orijinal Bezemeler

2.4.1.2.Kayseri-İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi

Külliye, Kayseri ilinin batısında, yaklaşık 35 km mesafede yer alan İncesu ilçe merkezinde yer almaktadır. Külliyei oluşturan yapılar topluluğu H. 1081-M. 1670 tarihinde sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından inşa edilmiştir. Külliye, cami, kervansaray, arasta, medrese, sıbyan mektebi, hamam ve dükkân yapılarından oluşmaktadır (Plan.2. 36-Fot.2. 214).

Plan.2.36. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi Vaziyet Planı
(Mustafa Denктаş'tan)

Fot.2.214. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi

2.4.1.2.1.Cami

Külliyenin batısında medrese ile arasta dükkânlarının arasında yer almaktadır (Plan.2.37-Fot.2.215). Caminin avlusuna etrafı silmelerle kuşatılmış basık kemerli bir kapıdan geçilerek girilmektedir (Fot.2.216). Kapı kemerinin üzerinde yer alan oval madalyon içerisinde H.1277-M.1860 tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır (Fot.2.217).

Transkripsiyon:

“İdüp Tevfik-i rabbani bu bir lutf-i benam oldı
 Bu nev ta'mire Derviş Hacı sadık İmam oldı
 Sebeb-i ihya oldı Merzifoni Mustafa Paşa
 İdüp terk bu fani mülk-i baka cennet makam oldı
 Çünkü eyledi ihsan azmi Andülmecid Hanın
 Akıbında salatın çok dualar subh uşam oldı
 İlahi cümlelerin sa'vin meşkur eyle indillah
 Halil Efendi evkaf Ürgübi hayr'ül-enam oldı
 Yazub tarih-i evsafı okunup meşerb-i nazma
 Bu nev cami ezher müşerref hem kiyam oldı

Sene 1277”⁷²⁰

Caminin avlusunun kuzey doğusunda şadırvan yer almaktadır. Şadırvan dört sütun tarafından taşınan düz ahşap damla örtülmüştür.

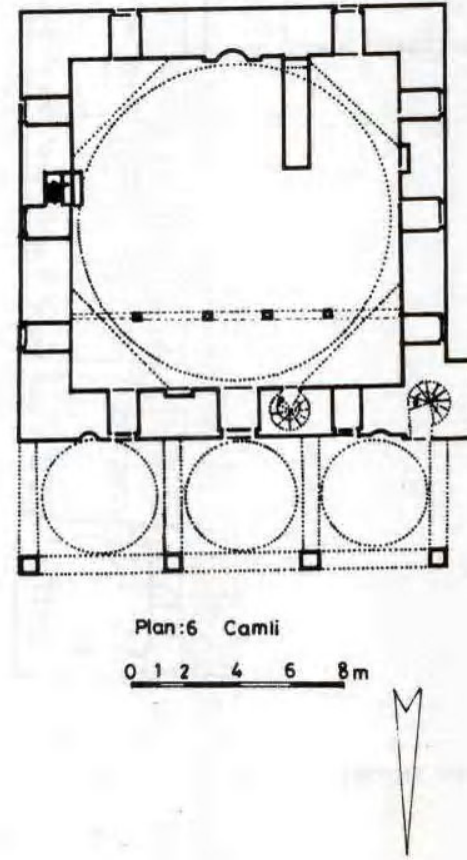
Cami, avlunun güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Tamamen kesme taş malzeme ile inşa edilmiş olan caminin, kuzey batısında tek şerefeli minaresi bulunmaktadır.

Cami, tek mekânlı girişinde üç bölümlü son cemaat mahalli bulunan bir plan şemasında inşa edilmiştir (Fot.2. 218). Caminin üzeri sekizgen bir kasnağa oturan kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin köşelerinde ağırlık kuleleri yer almaktadır. Kubbeyi taşıyan kasnak üzerinde üç adet yuvarlak kemerli pencere açılmıştır.

Caminin güney cephesi, altta iki adet alınlık kısımları sağır bırakılmış yuvarlak kemerli ve onun üstünde yer alan üç adet alçı şebekeli ve sivri kemerli pencereyle boşaltılmıştır. Doğu ve batı cepheler birbirinin simetrisi olarak tasarlanmışlardır. Her iki cephenin de alt ve üst kısımlarında tıpkı güney cephede olduğu gibi üçer adet pencere uygulaması bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede yer alan minare kare bir kaide üzerinde yükselmekte olup, tamamen kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

---

⁷²⁰ Mustafa Denктаş, “İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi”, **Vakıflar Dergisi**, S.26, Ankara, 1997, s.198.

Plan 2.37. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Menzil Külliyesi Camisi (M. Denктаş'tan)

Caminin kuzeyinde üç bölümlü son cemaat mahalli bulunmaktadır. Mahallin bölümlerinin üzeri pandantiflerle geçilen kubbelerle örtülmüştür (Fot.2. 219). Üst örtüyü taşıyan sivri kemerler kuzeyde taş sütunlar üzerine oturtulmuştur. Günümüzde son cemaat mahallini oluşturan bölümlerin arası, camekânlarla kapatılmıştır. Son cemaat mahallinin güney cephesinin doğu kısmında altı üstlü yerleştirilmiş iki adet pencere bulunmaktadır. Alttaki pencere dikdörtgen formlu olup, üstteki pencere ise günümüzde önüne eklenen muhdes bir merdiven sayesinde kadınlar bölümüne geçişi sağlayan kapı olarak kullanılmaktadır. Cephenin batısında altta dikdörtgen formlu bir pencere bulunurken üstte, mahalle doğru çıkıntı yapar şekilde tasarlanmış mükebbire yer almaktadır (Fot.2. 220). Mükebbire taş konsollar üzerine oturtulmuştur. Mahallin güney cephesinin tam ortasında harime giriş kapısı yer almaktadır. Renkli taşlarla örülmüş basık kemerli kapının üzerinde dikdörtgen bir pano yer almaktadır. Pano üç

kısma bölünerek, üstteki bölüme sülüs hatla kelime-i tevhid yazılarak, ortasında madalyon içerisine H.1277-M.1860 tarihli onarım kitabesi yerleştirilmiştir (Fot.2.221).

Transkripsiyon:

Ya hafız kadir kayyum ve tarihi tamir sene 1277

Bu kartuşun altında yer alan iki kartuş üzerinde ikişer şerit halinde yazılmış inşa kitabesi yer almaktadır.

Transkripsiyon:

“Server-i asafan-ı kubbe-nişin/ Daver-i dahr-i Mustafa Paşa/Asaf-ı mülk-i Süleyman-i

Ya’ni karim-i makam-ı mülk-ara/Hayr’ül carisi irdi İncesu’ya/Han u Hamam u cami itdi bina

Eser-i kaldı ta ebed baki/Kabbel’allahü hayrahü ebada/Saniyen geldi sal-i tarihi

Oldu bir cami ile han peyda

Sene 1081”⁷²¹

Basık kemerli kapıdan geçilerek harim kısmına girilmektedir (Fot.2.222). Kare planlı harim kısmının üzeri köşelerde yer alan tromplarla geçilen kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin etek kısımları üzerinde üç adet sivri kemerli pencere yer almaktadır. Harimin doğu ve batı cepheleri birbirinin simetrisi olup, her iki cephenin de alt kısmı üzerinde üç adet dikdörtgen pencere yer alırken üst kısımda üçer adet sivri kemerli alçı şebekeli pencere bulunmaktadır. Batı cephede yer alan dolap nişinin simetrisi olarak doğu cephede ortada yer alan pencerenin kuzeyinde bulunan pencereden dört basamakla çıkılan taş vaaz kürsüsü yer alır. Kürsü harime doğru çıkıntı yapan taş konsollar üzerine oturtulmuştur. Güney cephe altta iki adet dikdörtgen, üstte üç adet sivri kemerli alçı şebekeli pencere ile dışa açılmaktadır. Cephenin tam ortasında taş mihrap yer almaktadır (Fot.2. 223).

Mihrab günümüzde kavsara kısmına kadar ahşap lambrilerle kaplanmıştır. Mihrabın tepelik kısmı birbirini takip eden palmet dizileriyle bezenmiştir. Taştan yapılmış olan minber, oldukça sade tutulmuştur (Fot.2.224).

⁷²¹ Mustafa Denктаş, İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi, **Vakıflar Dergisi**, S.26, Ankara, 1997, s.196.

Harimin kuzeyinde dört adet taş sütun tarafından taşınan kadınlar mahfili bulunmaktadır. Mahfile harime giriş kapısının doğusunda yer alan 11 basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Kadınlar mahfilinin kuzey cephesi üzerinde ortada alçı şebekeli sivri kemerli bir pencere yer alırken, doğuda mükebbireye geçişi sağlayan sivri kemerli bir dehliz ve batıda da benzer bir dehliz yer almaktadır.

Fot.2.215. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi Camisi

Fot.2.216. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi
Cami Avlu Giriş Kapısı

Fot.2.217. İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi
Avlu Kapısı Üzerinde Bulunan Onarım Kitabesi

Fot.2.218. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Kuzey Cephesi

Fot.2.219. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Son Cemaat Mahalli

Fot.2.220. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi
Son Cemaat Mahalli Mukebbiresi

Fot.2.221. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi
İnşa ve Onarım Kitabesi

Fot.2.222. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Harim

Fot.2.223. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Mihrabı

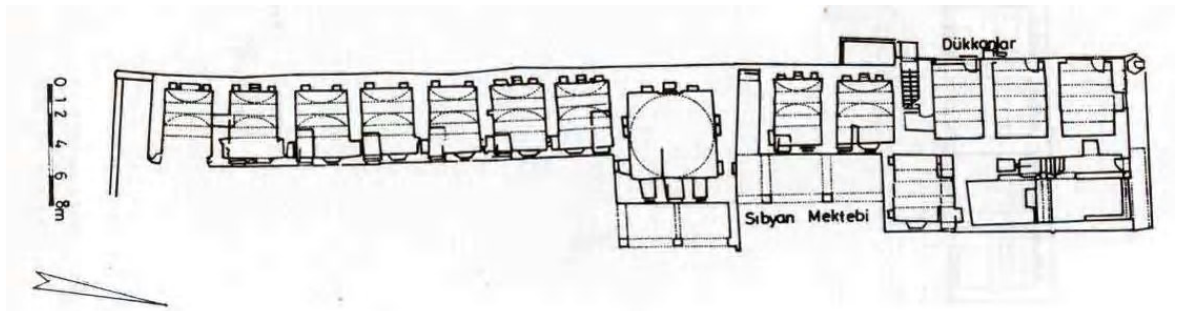

Fot.2.224. İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi Minberi

2.4.1.2.2. Medrese

Medrese cami avlusunun batı cephesinde yer almaktadır (Plan.2.38-Fot.2.225). Orijinalinde on beş öğrenci hücrelerinden oluştuğu Kara Mustafa Paşa'nın H. 23 Safer 1089-M.1678 tarihli vakfiyesinden anlaşılan medreseden geriye sadece yedi öğrenci hücresi ile kuzeyde yer alan derslane ulaşabilmiştir⁷²² (Fot.2. 226).

Plan 2.38. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi (M. Denктаş'tan)

⁷²² "...ve yine mevzii mezburda talebei ûlum sâkine olmak için on beş bab hücre ve bir tedris haneyi müştemile ve bir medrese-i müessese bina ve ihya buyurdular ki hala talebei ulum ol hücrelerde sakinler olup ifade ve istifade etmedirler..." V.G.M.A.NO: 641, s. 3.

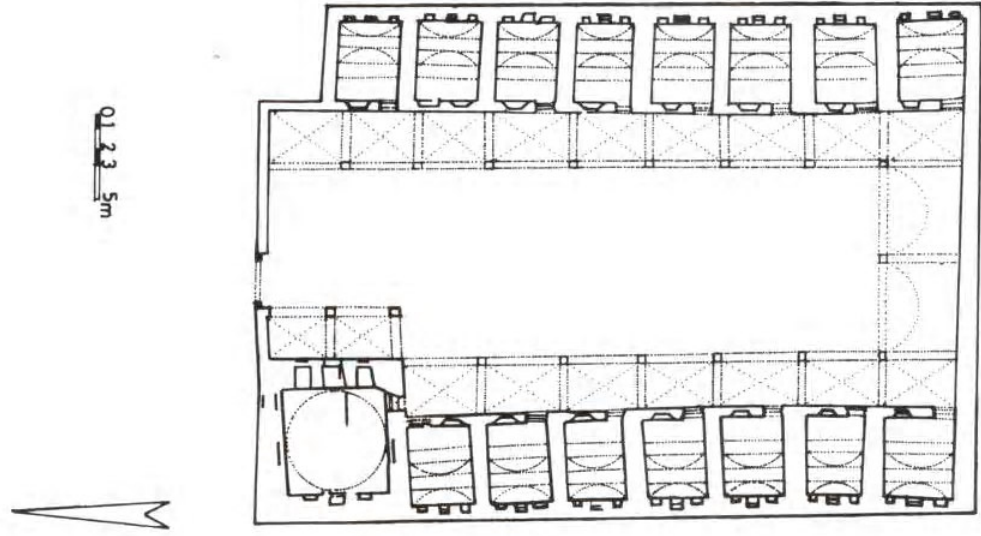
Dershane binasının girişinde iki bölümlü revak bulunmaktadır (Fot.2. 227). Revakın üzeri çapraz tonozlarla kapatılmıştır. Revakın arkasında dershane binasına girişi sağlayan basık kemerli kapı yer almaktadır. Kapının kuzey ve güneyinde birer adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Dershanenin üzeri kubbe ile örtülmüş olup, kubbeye köşe pendentifleri ile geçilmektedir (Fot.2. 228). Dershanenin batı cephesi üzerinde bir adet ocak nişi yer almaktadır.

Dershane hücresinin güneyinde yer alan yedi adet öğrenci hücresinin önünde günümüzde eğimli bir ahşap çatıyla kapatılmış revak kısmı yer almaktadır. Revakın arkasında yer alan öğrenci hücrelerine aynalı kemerli kapılardan geçilerek girilmektedir. Her hücrenin üzeri kuzey güney yönde atılmış kemerlerle bölümlendirilmiş tonozlarla örtülmüştür (Fot.2. 229). Hücrelerin batı cepheleri üzerinde birer adet ocak nişi ile yanlarda birer küçük niş yer almaktadır (Fot.2. 230).

Mustafa Denктаş tarafından külliye üzerinde yapılan bir çalışma sonucunda vakfiyede geçen “on beş adet öğrenci hücre” şeklindeki bilgiden hareketle iki restitüsyon önerisi hazırlanmıştır. Birincisi, günümüze ulaşamayan sekiz öğrenci hücresinin medresenin güney duvarı boyunca “L” şeklinde bir düzenlemeye sahip olabileceğine yöneliktir. İkinci ise yıkılan öğrenci hücrelerinin günümüze ulaşan hücrelerin doğusunda olabileceği ve medresenin “U” şeklinde bir plana sahip olduğu şeklindedir⁷²³. H.1109-M.1698 tarihli 104 nolu Kayseri Şer’iyye Sicili’nde bulunan ve medreseyi konu alan bir keşif tutanağında geçen “şark-kible ve batı” yönlerdeki hücrelerden bahseden belgeden hareketle, medresenin asli planının Denктаş’ın belirttiği ikinci restitüsyon önerisine daha yakın olduğu anlaşılmaktadır (Plan. 2.39)⁷²⁴.

⁷²³ Mustafa Denктаş, İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi, **Vakıflar Dergisi**, S.26, Ankara, 1997, s.196.

⁷²⁴ “...ve medrese-i meskurun kible tarafında vaki iki haceri ve şark tarafından vaki üç haceri ve şimal tarafından vaki iki haceri ve garb tarafından vaki üç haceri...”. Ali Kaplan, **104 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili Defteri (1109-M.1697/H.110-M.1698) Transkripsiyon ve Değerlendirme**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1999, s.131-132.

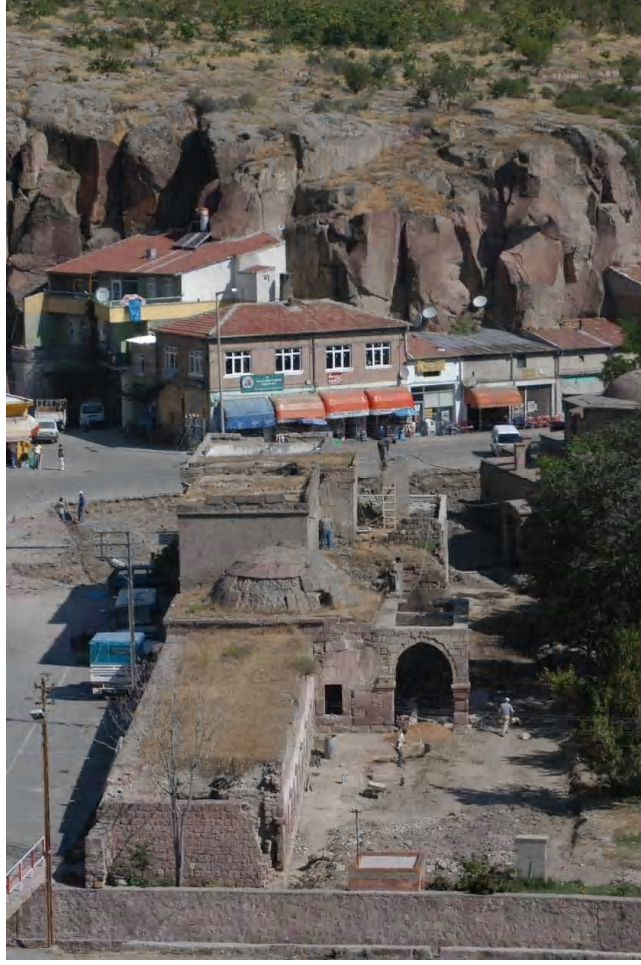

Plan 2.39. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi Restitüsyon (M.Denktaş'tan)

H.1288/90-M.1871/73 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 221 nolu belgede, İncesu Kasabası Camii Kebir Mahallesi'nde Kara Mustafa Paşa'nın yaptırdığı Camii Şerif avlusunda bulunan medresenin müderrislik vazifesine Mehmet ve Ahmet İbn-i Mehmet'ten, Ahmet'in askere gitmesi ve Mehmet'in de erkek evladı olmadan vefatı üzerine boşalan bu vazifeye Mustafa Efendi İbn-i Mehmet Efendi'nin getirilmesine dair bilgiden hareketle, medresenin 19.yy sonlarında sağlam bir şekilde ayakta olduğu anlaşılmaktadır⁷²⁵. Yusuf Akyurt, 1947 yılında yapının sağlam bir şekilde ayakta olduğunu belirtmektedir⁷²⁶.

⁷²⁵ Sevinç Özgen Fidan, **Kayseri Şer'iyye Sicilleri'nde Adı Geçen Yapılar (Günümüze Ulaşan ve Ulaşamayan Yapılar)**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2007, s.255.

⁷²⁶ Yusuf Akyurt, **Türk Asar'ı Atikası Binalerine Âid Tarihi Mecmua (Yalnız Osmanlılar Devri İncesu, Kayseriye, Divriği, Sivas)**, Kısım III, Cild VI, Ankara, 1947, s. 4.

Fot.2.225. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi (Y. Özbek-Celil Arslan'dan⁷²⁷)

Fot.2.226. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi

⁷²⁷ Yıldırım Özbek-Celil Arslan, **Kayseri Taşınmaz Kültür Envanteri**, C. III, Kayseri, 2008, s.1040.

Fot.2.227. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi Dershanesi

Fot.2.228. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi Dershanesi İç Mekanı

Fot.2.229. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi Öğrenci Hücresi

Fot.2.230. İncesu Kara Mustafa Paşa Medresesi Öğrenci Hücresi Ocak ve Nişler (Y. Özbek Arşivi'nden)

2.4.1.2.3. Sıbyan Mektebi ve Dükkanlar

Mektedir medresenin kuzeyinde yer almaktadır. Medrese ile sıbyan mektebi arasında dar bir koridor bulunmaktadır. Tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan mektep günümüze orijinal şekliyle ulaşamamıştır⁷²⁸ (Fot.2. 231).

Sıbyan mektebinin doğusunda iki bölümlü bir revak yer almaktadır. Revakın üzeri çapraz tonozlarla kapatılmıştır. Revakın arkasında yer alan aynalı kemerli kapılardan geçilerek sıbyan mektebini oluşturan iki adet odaya girilmektedir. Odalar doğu cepheleri üzerinde bulunan birer adet dikdörtgen pencere ile aydınlatılmaktadır. Odalar üzeri kuzey-güney doğrultuda atılan iki kemer takviyeli düz damla örtülmüştür. Odaların batı cepheleri üzerinde birer adet ocak nişi ile ocağın iki yanına yerleştirilmiş birer adet küçük niş bulunmaktadır.

Sıbyan mektebinin kuzey ucunda yan yana yerleştirilmiş üç adet dükkan bulunmaktadır. Dükkanların üzeri kuzey-güney yönde atılan üç adet takviye kemeri ile desteklenmiş ve düz damla örtülmüştür.

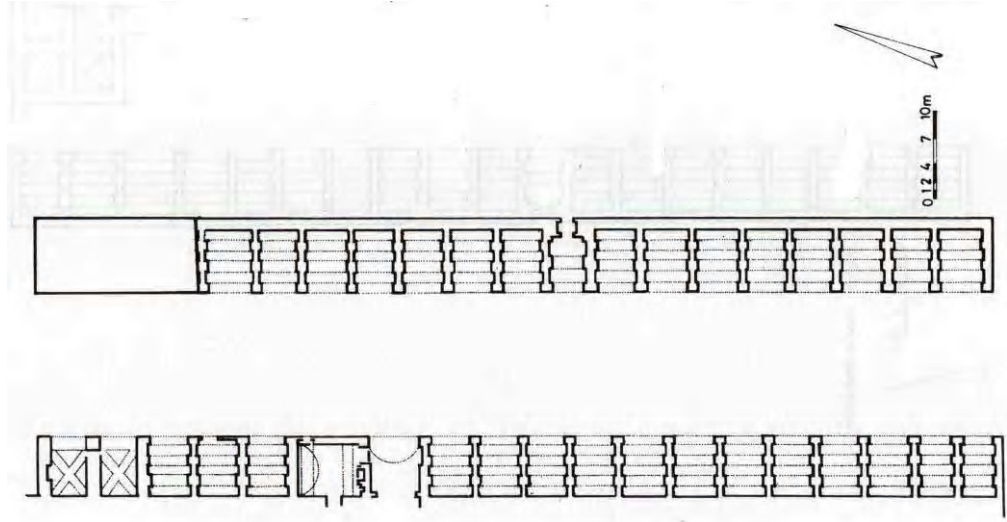
Fot.2.231. İncesu Kara Mustafa Paşa Sıbyan Mektebi

⁷²⁸ Mustafa Denктаş, “İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi”, **Vakıflar Dergisi**, S.26, Ankara, 1997, s.200.

2.4.1.2.4. Arasta

Arasta, cami avlusu duvarı ile Kervansaray arasına yerleştirilmiş olup, külliye'nin merkezini teşkil etmektedir (Plan.2. 40-Fot.2. 232). Arastanın batı kanadında yer alan dükkânların arka kısımlarında moloz taş kullanılmışken diğer kısımlar tamamen kesme taş malzeme ile inşa edilmişlerdir.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın vakfiyesinde geçen bilgilerden hareketle buradaki dükkân sayısının 32 adet olduğu anlaşılmaktadır⁷²⁹. Fakat günümüze bu dükkânlardan 31 âdeti ulaşabilmiştir.

Plan.2.40. İncesu Kara Mustafa Paşa Arastası (M. Denктаş'tan)

Kuzey güney doğrultuda uzanan bir alan üzerinde yer alan arastanın kuzey yöndeki girişi açık bırakılmıştır (Fot.2. 233). Arastayı oluşturan dükkânlar karşılıklı olarak yerleştirilmiş ve üzerleri üçer kemerle desteklenen düz damla kapatılmıştır. Yapının doğu kanadı kervansarayın batı cephesi ile ortak inşa edilmiş, fakat kervansarayın cephesi arasta dükkânlarından daha yüksek tutulmuştur. Doğu kanat üzerinde yer alan kuzeyden 12. dükkândan sonra kervansaray avlusuna girişi sağlayan eyvanlı bir geçit yer almaktadır. Bu geçitin hemen güneyinde bulunan dükkân diğer arasta dükkânlarından farklı bir şekilde tasarlanmıştır. Üzeri doğu batı doğrultuda atılan ikişer takviye kemeri ile desteklenen beşik tonozla örtülmüştür. Kahvehane olarak

⁷²⁹ “hanı merhum beyninde vâki müceddeden bina eyledikleri otuz iki bab kemer ve kârgir dükkânları ve ol dükkânlara muttasıl bir bab ekmekci furununu”. V.G.M.A. Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1.

işlevlendirilmiş olan dükkân kuzey güney doğrultuda uzatılmış olup, dükkânın doğusunda yer alan bir kapı ile kervansarayın avlusuna giriş verilmiştir⁷³⁰. Bu mekânın kuzey cephesi üzerinde yer alan ocak nişi orijinaldir⁷³¹. Kahvehaneden sonra gelen üç dükkânın ardında yer alan mekân A. Kuran tarafından aşhane olarak tanımlanmaktadır⁷³².

Arastanın batı kanadı üzerinde yer alan dükkânlar batıda aynı zamanda avlu duvarını oluşturmaktadırlar. Bu dükkânlardan kuzeyden sekizinci dükkândan sonra gelen eyvandan geçilerek cami avlusuna girilmektedir.

Fot.2.232. İncesu Kara Mustafa Paşa Arastası

⁷³⁰ Günümüzde de kahvehane olarak işlev gören dükkanda sadece Cuma günlerinde cami cemaati için kahve pişirilmektedir.

⁷³¹ Mustafa Denктаş, **a.g.m.**,s197.

⁷³² Abdullah Kuran, “Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye”, **Vakıflar Dergisi**, S.9, Ankara, 1971, s.240.

Fot.2.233. İncesu Kara Mustafa Paşa Arastası Güneydeki Dükkanlar

2.4.1.2.5. Kervansaray

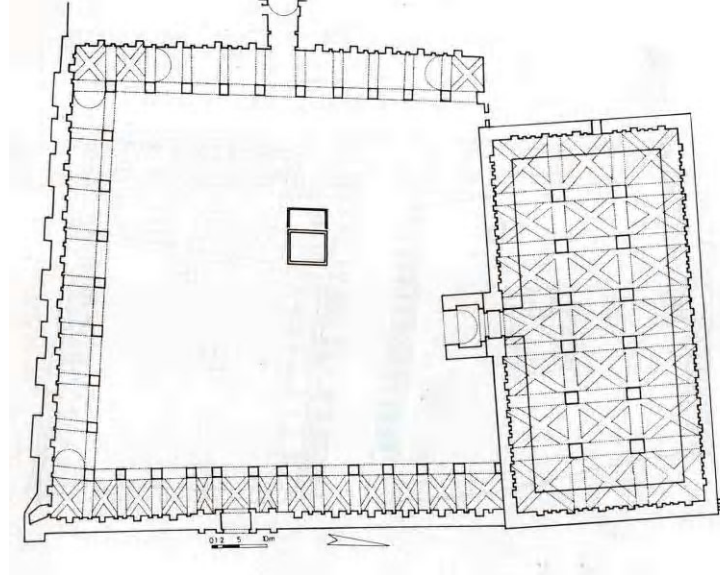
Kulliye yapılarının doğusunda yer almaktadır (Plan.2.41-Fot.2. 234). Kervansaray üzerinde yer alan inşa kitabesine göre H.1081-M.1670 tarihinde inşa edilmiştir. Tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan kervansaray kapalı ve açık kısımlardan oluşmaktadır. Yapının avlusuna doğu ve batı cepheler üzerinde açılan basık kemerli kapılardan girilmektedir.

Avlunun atrafı revaklarla çevrelenmiştir (Fot.2.235). Doğu cephe üzerinde yer alan revakların üzeri tamamen çapraz tonozla kapatılmıştır (Fot.2. 236). Batı cephede ise kuzey köşede yer alan bölüm ile güney köşede yer alan iki revakın üzeri çapraz tonozla kapatılmış geriye kalan kısımların üzerleri ise beşik tonozlarla örtülmüştür (Fot.2. 237).

Avlunun güney cephesinin doğu köşesinde basık kemerli, küçük bir kapı yer alır. Kapıdan yapı topluluğunun dışına taşan ve küçük bir dehlizi andıran kapalı bir mekana geçilmektedir. Günümüzde mazgal pencere ile aydınlatılan bu küçük mekan, orijinalinde çatıya çıkışı sağlayan bir merdiven boşluğuna aitti⁷³³. Avluyu çevreleyen revakların arkasında basık kemerli ocak nişleri bulunmaktadır (Fot.2. 238). Her ocak nişinin iki tarafına kemerli birer adet niş yerleştirilmiştir. Muhtemelen bütün revkaları

⁷³³ Mustafa Denктаş, **a.g.m.**,s195.

dolanan sekilerden sadece doğu cephenin güney köşesinde yer alan çok az bir bölümü orijinal haliyle günümüze ulaşabilmiştir⁷³⁴.

Plan. 2.41. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansaray (M. Denктаş'tan)

Yapının kapalı bölümü revaklı avlunun kuzeyinde yer almaktadır. Bu bölümün beden duvarları avludan daha yüksek tutulmuştur. Kapalı mekânın üzeri kırma çatıyla kapatılmıştır. Çatının etek kısımlarında stilize edilmiş aslan başlı çörtenler yer almaktadır⁷³⁵. Kapalı bölüme, güney cephesi üzerinde yer alan beşik tonoz örtülü bir eyvandan geçilerek girilmektedir (Fot.2. 239). Bu eyvanın doğu ve batı cepheleri üzerinde sivri kemerli nişler yer almaktadır. Bu nişlerden doğudaki kemerin kilit taşı üzerinde mührü Süleyman, batıdaki kemerin kilit taşı üzerinde de altı köşeli yıldız motifi bulunmaktadır. Kapalı kısma girişi sağlayan basık kemerli kapı üzerinde kartuş içerisine yazılmış dört satırlık inşa kitabesi yer almaktadır (Fot.2. 240).

Transkripsiyon:

“Server-i asafan-i kubbe-nişin

Daver-i dehr-i Mustafa Paşa

Asaf-ı mülk-i Süleymani

Ya’ni karim-i makam-ı mülk’ara

⁷³⁴ Mustafa Denктаş, **a.g.m.**,s195.

⁷³⁵ Kapalı mekanın kuzey cephesi üzerinde yer alan ejderha başlıklı çörtenler günümüze ulaşmamıştır.

Hayr'ül-carisi irdi İncesu'ya
 Han u Hamam u cami itdi bina
 Eseri kaldı ta ebed baki
 Kabbel'allahü hayrahü ebada
 Saniyen geldi sal-i tarihi
 Oldu bir cami ile han peyda
 Sene 1081",⁷³⁶

Kapalı mekan doğu batı doğrultuda uzanmaktadır (Fot.2. 241). Ortada karşılıklı olarak yerleştirilmiş altışardan on iki adet yığma ayak tarafından iç mekan doğu batı doğrultuda üç sahına ayrılmıştır. Sahınların üzeri çapraz tonozlarla kapatılmıştır. Mekan kuzey, güney yönde yerleştirilmiş altışar, doğu ve batı yönde ise üçer olmak üzere toplam 18 mazgal pencereyle aydınlatılmaktadır. Mekan dört yönde sekilerle çevrelenmiştir. Bu sekiler üzerinde doğuda altı, batıda beş, kuzeyde onüç ve güneyde on iki olmak üzere toplam 36 adet ocak nişi bulunmaktadır. Bu ocakların her iki tarafında birer adet niş bulunmaktadır.

Fot.2.234. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı

⁷³⁶ Mustafa Denктаş, a.g.m.,s196.

Fot.2.235. İncesu Kara Mustafa Paşa Avlu Kismı

Fot.2.236. İncesu Kara Mustafa Paşa Avlu Doğu Revağı

Fot.2.237. İncesu Kara Mustafa Paşa Avlu Batı Revağı

Fot.2.238. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı
Avlu Revaklarında Bulunan Ocak Nişleri

Fot.2.239. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı
Kapalı Kısım Giriş Eyvanı

Fot.2.240. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı
Kapalı Kısım İnşa Kitabesi

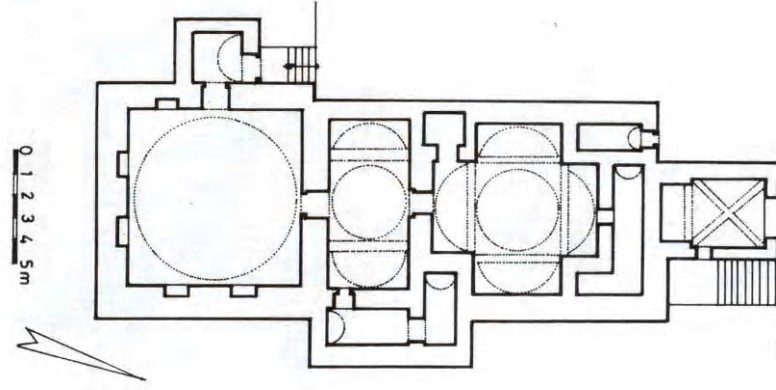
Fot.2.241. İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı
Kapalı Kısım (Y. Özbek Arşivi'nden)

2.4.1.2.6. Hamam

Külliyeyi oluşturan yapıların kuzeyinde yer almaktadır (Plan.2.42-Fot.2. 252). Hamam günümüzde asıl işlevinden farklı bir amaçla kullanılmaktadır⁷³⁷. Tek hamam olarak inşa edilmiş olan yapıda inşa malzemesi olarak tamamen kesme taş malzeme kullanılmıştır. Hamam güneyden kuzeye doğru sırasıyla, soyunmalık, ılıkılık, tuvaletler, sıcaklık, su deposu ve külhan kısımlarından oluşmaktadır. Soyunmalık mekanı kubbe, ılıkılık ve sıcaklıkta ortada kubbe yanlarda yarım kubbe, tuvalet ve su deposunda beşik tonoz, külhanda da kaburgalı çapraz tonoz kullanılmıştır.

⁷³⁷ Yapı internet kafe olarak işletilmektedir.

Hamamın soyunmalık kısmına batı cephesi üzerinde yer alan revaklı bir girişten geçilerek girilmektedir. Girişi sağlayan basık kemerli kapı üzerinde taş üzerine yazılmış bir kitabe kalıntısıyla karşılaşılmaktadır (Fot.2.253). Oldukça fazla tahribata uğramış olan kitabenin okunması mümkün olmamıştır⁷³⁸. Soyunmalık mekanı sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin etek kısımlarında iç mekanı aydınlatan dört adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Soyunma mekanının etrafı sekilerle çevrelenmiştir. Bu mekanın güney ve doğu cepheleri üzerinde ikişer adet niş bulunmaktadır (Fot.2.254).

Plan.2.42. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı (M.Denktaş'tan)

Ilıklık mekanına soyunmalığın kuzey duvarı üzerinde yer alan sivri kemerli kapıdan geçilerek girilmektedir (Fot.2. 255). Mekan doğu-batı yöne doğru sivri kemerlerle genişletilmiştir. Mekanın ortasında pandantiflerle geçilen kubbe ve onun her iki yanında yarım kubbeler bulunmaktadır. Ortadaki kubbenin üzerinde 15 adet ışık gözü bulunurken, yarım kubbeler üzerinde birer adet fil gözü açılmıştır. Ilıklığın kuzey ve güney cephelerinin tamamında sekiler gözükmektedir. Bu sekiler üzerinde ikişer kurna bulunmaktadır. Mekanın doğusunda yer alan sivri kemerli kapıdan hela kısmına

⁷³⁸ 1947 yılında yapı hakkında inceleme yapmış olan Yusuf Akyurt, yapının üzerinde bulunan kitabeyi görememiş ve hamamın kitabesinin olmadığını belirtmiştir. Yusuf Akyurt, **a.g.e.**, s.4. Fakat 1997 yılında yapı üzerinde inceleme yapan Mustafa Denktaş var olan kitabeyi okuyarak yayınlamıştır. Mustafa Denktaş, **a.g.m.**,s201.

Vezir-i azam Melik-i Deryanın veziri
Ya'ni yüce makamın kaim-makamı
Han binasıyla beraber hamam yaptı
İkise per-nev mebanıye oldu tamam
Hanı kaim-makamı et-tarih-i hamam
Sene 1081.

geçilmektedir. Hela kısmı “L” şeklinde düzenlenmiştir. Üzeri beşik tonozla örtülmüş olan kısmın her iki kısmında da birer adet ışık gözü yer almaktadır.

Sıcaklık bölümüne ılıklığın kuzey cephesi üzerinde açılan sivri kemerli kapıdan geçilerek girilmektedir (Fot.2. 256). Mekan dört eyvanlı bir plan şemasına sahip olup, üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Giriş eyvanı hariç diğer eyvanlarda ikişer adet kurna yer almaktadır. Kuzeyde bulunan eyvan sivri kemerli bir pencereyle su deposuna açılmaktadır. Mekanın üzerini örten kubbe üzerinde 23 adet ışık gözü yer alırken, eyvanların üzerini örten çeyrek kubbelerde birer adet fil gözü yer almaktadır. Mekanın zemini günümüzde mermerle kaplanmış olup, ortada altıgen formu göbek taşı yer almaktadır.

Sıcaklığa giriş kapısının batısında yuvarlak kemerli bir kapıdan geçilerek girilen halvet hücresi bulunmaktadır. Mekanın üzeri yarım tonozla örtülmüş olup, tonoz üzerine üç adet ışık gözü açılmıştır.

Su deposu sıcaklık mekanının kuzeyinde yer almaktadır. “L” şeklinde bir plana sahip olan deponun üzeri beşik tonozla örtülüdür. Hamamın külhanı, kuzeyde yer almakta olup, külhan kısmına 11 basamaklı bir merdivenle inilmektedir (Fot.2. 257). Külhanın önü kuzeyde yığma ayaklara oturan ve üzeri çapraz tonozla örtülmüş bir revakla kapatılmıştır.

Fot.2.252. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı

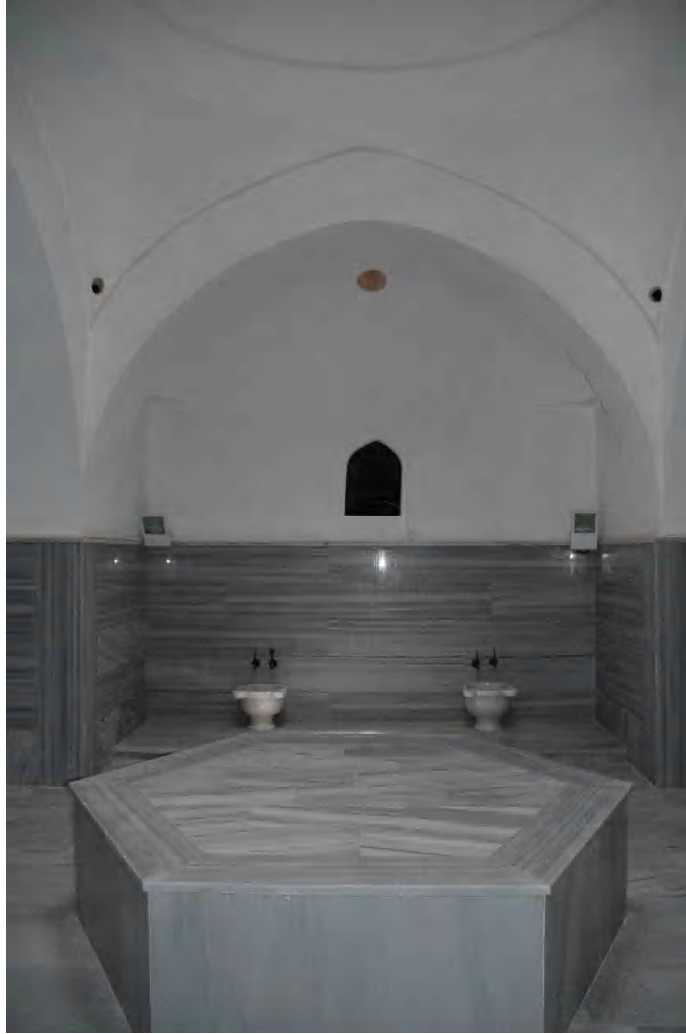
Fot.2.253. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı İnşa Kitabesi

Fot.2.254. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı
Soyunmalık Bölümü

Fot.2.255. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı Ilıklık Bölümü

Fot.2.256. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı Sıcaklık Bölümü

Fot.2.257. İncesu Kara Mustafa Paşa Hamamı Külhan Kısım

2.4.1.3. Halep Vezir Hanı

Halep Çarşısı içerisinde bulunan han günümüze sağlam bir şekilde ulaşmıştır (Plan.2. 43- Fot.2. 258). Hanın üzerinde inşa ya da onarım kitabesi bulunmamaktadır. Kara Mustafa Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakfiyesinde de Halep'te herhangi bir vakıf eseri bulunduğu dair bir bilgi bulunmamaktadır⁷³⁹. Halep vilayet salnamelerinde Kara Mehmet Paşa tarafından M. 1681 tarihinde Halep'te Vezir Hanı adlı görkemli bir han yaptırıldığı belirtilmektedir⁷⁴⁰. Bruce Masters ise hanın, Kara Mustafa Paşa'nın Halep valiliği esnasında M. 1681 tarihinde inşa edildiğini belirtmektedir⁷⁴¹. Fakat tarihi kaynaklarda Kara Mustafa Paşa'nın Halep'te valilik yaptığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Watenpaugh, salnamelerde geçen ve H.1089-M.1678 ile H.1093-M.1682 tarihleri arasında Halep'te valilik yaptığı belirtilen Kara Mehmet Paşa ismi üzerinde durarak, bu tarihler arasında Osmanlı bürokrasisinde "Kara" lakabını, Kara Mustafa Paşa'dan başka hiç kimsenin kullanmadığına dikkat çekmektedir⁷⁴². Watenpaugh, mevcut bilgilerden hareketle yapının banisinin kesin olmamakla birlikte Kara Mustafa Paşa olması gerektiğini ifade etmektedir.

⁷³⁹ V.G.M.A., Defter No:641-01, Sıra: 19

⁷⁴⁰ **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep**, Haz: Cengiz Eroğlu vd., Ankara, 2007, s. 94.

⁷⁴¹ Bruce Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, Çeviren: Sermet Yalçın, İstanbul, 2003, s. 45.

⁷⁴² Heghnar Zeitlian Watenpaugh, **The Image of an Ottoman City Imperial Architecture And Urban Experience In Aleppo In The 16th And 17th Centuries**, Brill Academic Publishers, Leiden, 2004, 188-191.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın ait H.1089-M.1678 tarihli vakfiyesinde Halep'te vakıf eseri bulunduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Hanla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yapılan araştırmalar esnasında ulaşılan H.1240-M.1824⁷⁴³ ve H. 1278-M. 1861⁷⁴⁴ tarihli iki adet belgede geçen "*sadr-ı sabık Merzifoni Kara Mustafa Paşa vakfı musakkafatından Halep'te kain Vezir hanı*" şeklindeki bilgilerden hareketle yapının banisinin Kara Mustafa Paşa olduğunu kesin bir şekilde söylemek mümkündür. Fakat yapının M. 1678 tarihli vakfiyede geçmemesi, bu hanın Kara Mustafa Paşa'nın vakfı adına daha sonraki bir dönemde, muhtemelen salnamede geçen M. 1681 tarihinde inşa edilmiş olabileceğini düşünmemize sebep olmuştur. Aynı şekilde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Mudanya'da da yaptırmış olduğu vakıf eserleri vakfiyesinde geçmemektedir. Fakat Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan H. 1208-M.1793 tarihli bir ilamda Mudanya'da Paşanın vakıfları arasında yer alan bir adet han, bir adet kahvehane, bir adet gümrükhane ve bir çok dükkan bulunduğu öğrenilmektedir⁷⁴⁵. Muhtemelen hem Halep'teki Vezir Hanı hem de Mudanya'daki vakıf eserleri vakfiyenin tanzim edildiği tarihten sonra inşa ettirilmiş olmalıdır.

Han, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen bir alan üzerinde, tamamen kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Watenpaugh, 20.yy başlarında harap bir vaziyette olan hanın kuzey cephesinin, önünden geçen yolun genişletilmesi çalışmaları esnasında yeniden düzenlenerek inşa edildiğini belirtmektedir⁷⁴⁶.

Hanın güney cephesi, etrafındaki yapılara bitişiktir. Cephenin güneydoğusunda güneye ve doğuya basık kemerli büyük pencerelerle açılan bir bölüm bulunmaktadır. Doğu cephenin kuzeyinde hanın içine girişi sağlayan beden duvarlarından daha alçak tutulmuş bir giriş kapısı bulunmaktadır. Cephe boyunca zemin kotunun yükselmesi sonucu zemine yakın bir yükseklikte yer alan dikdörtgen planlı pencereler yerleştirilmiştir.

⁷⁴³ "...Evladiyet ve meşrûtiyyet üzere mütevellisi olduğum, cedit emcadım merhum sahib'ül-hayrat sadr-ı esbak Merzifoni Kara Mustafa Paşa evkaf-ı şerife musakkafatından Medine-i Haleb-ü-Şahbada kain Vezir Hanı cibayetine (Cabilik) yevmi sekiz akçe ile bi-berat-i mutasarrıf olan Osman ibn-i Ömer belaveled veft olup ciheti mezburesi ma'lul olmağla iş bu bahsı arz- u-ubudiyyet erbab-ı istihkakdan Esseyyid Mehmed Emin halife ibn-i El-hac Ahmed'e vazife-i mersumesiyle tevci ve yedine berat-ı şerif-i âlişan sadr ve ihsan buyurulmak beyanında akıyyay-ı zevatlarına arz ve it'a olundu. Baki emr-i ferman hazret-i ülül emrindir." B.O.A., **Cevdet Belediye**, 3541

⁷⁴⁴ B.O.A., **Mektubî Kalemi Deavî**, 202

⁷⁴⁵ B.O.A., **Cevdet Belediye**, 1937

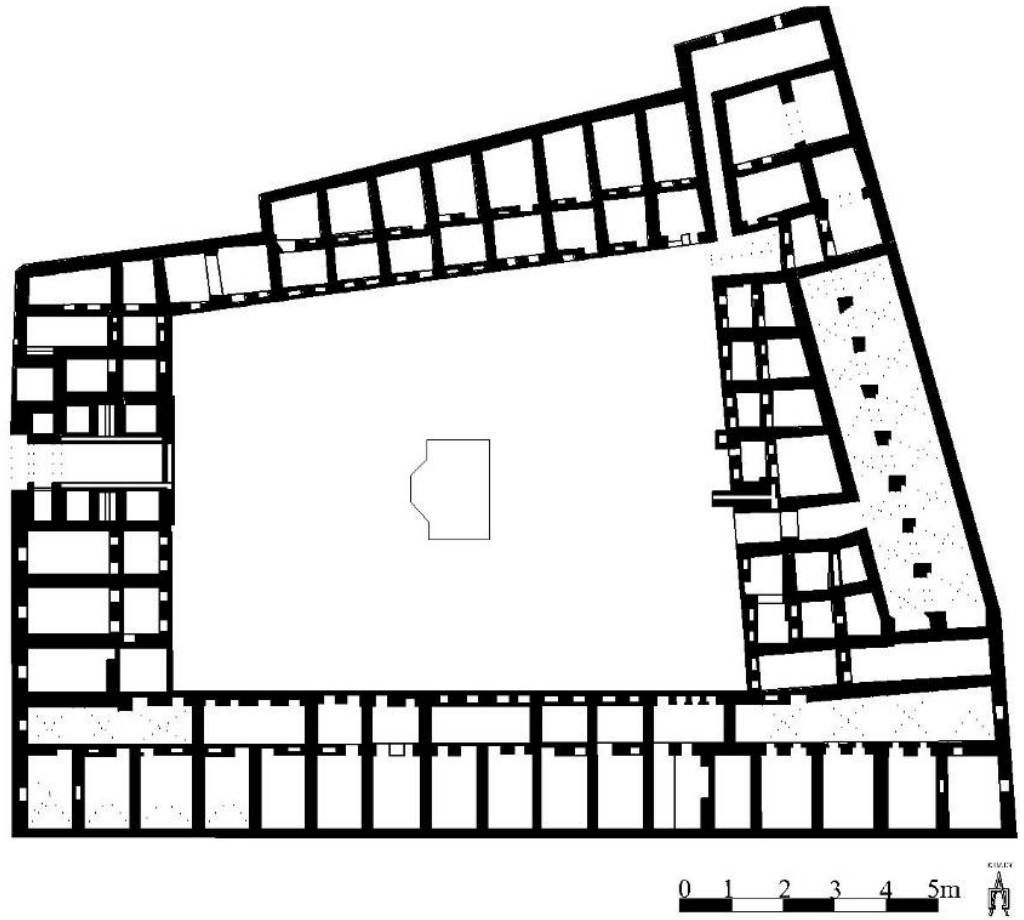
⁷⁴⁶ Heghnar Zeitlian Watenpaugh, **a.g.e.**, s.191. Watenpaugh'un bahsetmiş olduğu bu düzenlemenin sadece kuzey cephenin caddeye bakan yüzü üzerinde yapıldığı, iç tarafta avlu tarafındaki revak düzeninin orijinalliğini korumasından anlaşılmaktadır.

Cephenin üst kısımlarında taş çörtenler bulunmaktadır. Hanın batı cephesi önünden Halep Kalesi'ne doğru uzanan bir yol geçmektedir. Cephenin doğu tarafında yer alan 12 adet pencere mazgal biçimde tasarlanmışken batı tarafta yer alan beş adet pencere dikdörtgen formlu olarak tasarlanmışlardır. Cephenin doğusunda mazgal pencerelerin başladığı kısımdan itibaren kullanılan kesme taş malzemenin rengi ve ebatlarında değişme gözlenmektedir. Bu da cephede yapılmış bir onarıma işaret etmektedir. Hanın batı cephesi aynı zamanda anıtsal giriş kapısının da bulunduğu cephedir (Fot.2. 259). Cephenin kuzey ve güney uçları bir simetri teşkil etmesi gerektirirken mevcut yapıda böyle bir simetri söz konusu değildir. Bu da yukarıda bahsettiğimiz 20.yy başlarındaki yol genişletme çalışmaları esnasında kuzey cephenin yıkılması ve daraltılarak yeniden inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır. Cephenin güney kısmı altı üstlü açılan dikdörtgen pencereler ve taş çörtenlerle hareketlendirilmiştir. Cephenin kuzeyinde de dikdörtgen formlu pencerelere yer verilmiştir. Aynı zamanda cephenin kuzeyinde iki adet niş bulunmaktadır. Bunlardan kuzeydeki oldukça sade ve küçük tutulmuşken onun güneyinde yer alan niş ikiz kemerli bir şekilde tasarlanmış ve zeminden yüksek tutulmuştur. Dıştaki kemerin etrafı beş yapraklı palmetlerden oluşan iki sıra şeklinde düzenlenmiş bezeme kuşağı ile çevrelenmiştir. İçteki kemerin etrafı tıpkı Cısr-i Şuğur'daki Köprülü Mehmet Paşa hanının giriş kapısında olduğu gibi kabartma şeklinde yapılmış bitkisel bezemelerle süslenmiştir. Nişin her iki tarafında birer adet rozet yer almaktadır. Rozetlerin üzeri saplarla birbirine bağlanan üç dilimli palmetlerden oluşan bitkisel tarzda bezemelerle tezyin edilmiştir.

Hanın anıtsal giriş kapısı beden duvarlarından dışa doğru taşıntı yapmazken girişin bulunduğu kısım üstte beden duvarlarından yüksek tutularak vurgulanmıştır. Siyah ve sarımtırak taşlarla dönüşümlü olarak örülmüş olan giriş kapısının üst kısmında yuvarlak kemerli bir kartuş ile çevrelenmiş ikiz pencere uygulamasına yer verilmiştir (Fot.2. 260). Pencerenin yan yüzleri mukarnaslarla oluşturulmuş bir kuşakla sınırlandırılırken, alınlık kısmı rumi ve kıvrık dallardan oluşan bitkisel bir bezeme ile tezyin edilmiştir.

Taş kapı geometrik bezemelerden oluşan bir bordür ile çevrelenmiştir. Siyah ve sarımtırak taşlarla dönüşümlü olarak örülmüş kapı bölge mimarisinin en güzel örnekleri arasındadır. Taş kapının üst kısmında iki adet dikdörtgen pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin ortasında bitkisel bezemelerle tezyin edilmiş kabartma şeklinde bir rozet bulunmaktadır. Rozetin altında kitabe kartuşu bulunmakta fakat kartuşun içi boş

bırakılmıştır. Taç kapının giriş kısmının kuzey ve güneyinde rozetler içerisinde kabartma şeklinde yapılmış birbirlerine bakar şekilde tasvir edilmiş aslan figürleri yer almaktadır (Fot.2. 261).

Plan.2.43. Halep Vezir Hanı (*Watenpaugh'dan*)

Hanın girişi sivri bir tonozla örtülmüş, tonozla içteki kemerin birleştiği kısım iki dar şerit halinde tasarlanmış olup üstteki şerit baklava dilimi şeklindeki bezemelerle süslenmişken, altta yer alan şeridin üzeri palmet ve saplardan oluşan kartuşlar halinde tasarlanmış bitkisel bezemelerle tezyin edilmiştir. Giriş açıklığını oluşturan kemerin üzengi taşları mukarnaslarla bezenmiştir (Fot.2. 262).

Taç kapıdan geçildikten sonra giriş dehlizine ulaşılmaktadır. Dehlizin üzeri girişte çapraz tonozla kapatılmışken avluya doğru uzanan kısım beşik tonozla sonlandırılmıştır.

Girişin hemen kuzey ve güneyinde basık kemerli kapılardan girilen görevli hücreleri yer almaktadır. Giriş dehlizinin kuzey ve güneyinde yer alan 22 basamaklı merdivenlerle üst kata çıkılmaktadır.

Hanın avlusunda üzerindeki kitabeye göre H. 1324-M. 1907 tarihinde inşa edilmiş ve günümüzde ambar olarak kullanılan iki katlı muhdes bir yapı ile onun bitişiğinde yer alan muhtemelen şadırvan olduğunu düşündüğümüz sekizgen planlı üzeri kubbe ile örtülü bir bölüm yer almaktadır (Fot.2. 263). Sekizgen planlı şadırvanın üzerini örten kubbe sekiz adet mukarnas başlıklı sütun tarafından taşınmaktadır. Watenpugh, orijinalinde hanın avlusunda küçük bir mescit bulunduğunu ve bu mescitin 19.yüzyıl sonlarında fonksiyonunu yitirdiğini belirtmektedir⁷⁴⁷.

Avlunun etrafı dört yönden dükkânlarla çevrelenmiştir (Fot.2. 264). Batı cephenin avluya bakan yüzü üzerinde kuzeyde iki, güneyde üç adet dükkân sırası yer almaktadır. Batı cephenin güneyinde yer alan dükkânların giriş kapılarının kuzeyinde ve üst kısımlarında birer adet pencere açılmıştır. Batı cephede girişin bulunduğu kısım beden duvarlarından avluya doğru taşırılmış bir vaziyettedir (Fot.2. 265). Bu kısmın etrafı iki sıra halinde tasarlanmış beş yapraklı palmetlerden oluşan bir bezeme kuşağı ile çevrelenmiştir. Cephenin üst kısmında köşelerde yer alan etrafı dikdörtgen bir kartuş ile çevrelenmiş ve üzerleri geometrik bezemelerle tezyin edilmiş birer adet pencere bulunmaktadır (Fot.2. 266). Bu pencerelerin içe bakan taraflarında, cephe yüzeyinde oluşturulmuş dikdörtgen bir niş içerisinde yer alan ve içe doğru daralan birer adet şevli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin üst kısımları aşağıya doğru sarkıtılan mukarnaslarla çevrelenmiştir. Bu pencerelerin altında siyah ve sarımtırak renkte taşlarla oluşturulmuş dikdörtgen formlu birer adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin cephe yüzeyinde yer alan köşe noktaları sütüncelerle tezyin edilmiştir. Cephe yüzeyinden içe doğru girinti yapan bu iki nişin tam ortasında yuvarlak formlu bir pencere yer almaktadır. Dikdörtgen bir şerit ile çevrelenen pencerenin etrafı geometrik tarzda tasarlanmış bezemelerle kuşatılmıştır.

Avlunun güney cephesi üzerinde dokuz adet dükkan bulunmaktadır. Bu dükkanlar tıpkı batı cephenin güneyinde olduğu gibi giriş kapılarının doğusunda ve üstünde yer alan birer adet pencere ile aydınlatılmaktadırlar. Bu dükkanlar üzeri çapraz tonozlarla kapatılmıştır. Avlunun kuzey cephesi üzerinde 10 adet dükkan bulunmaktadır. Bu

⁷⁴⁷ Heghnar Watenpugh, a.g.e., s. 192.

cephenin doğu cephe ile birleştiği noktada üst kat galerisine ve hanın doğusunda yer alan giriş kapısına geçişi sağlayan bir merdiven yer almaktadır. Bu cephedeki dükkanlar güney cephedeki dükkanlar gibi altta ve üstte yer alan birer adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Avlunun doğu cephesinin ortasında üst kata çıkışı sağlayan bir merdiven bulunmaktadır. Merdivenin güneyinde dört adet dükkan bulunurken, bu dükkanlardan merdivene bitişik olan dükkanın avluya bakan cephesi açık bırakılmıştır. Merdivenin kuzeyinde beş adet dükkan yer almaktadır (Fot.2. 267).

Hanın ikinci katına batı ve doğu cephelerde yer alan merdivenlerle çıkılmaktadır.

Batı cephede yer alan giriş dehlizinin kuzey ve güneyinde bulunan 22 basamaklı merdivenler ile üst kat galerilerine geçilmektedir (Fot.2. 268). Giriş dehlizinin tam üstünde bir oda yer almaktadır. Bu odanın kuzeyinde ortadaki dehlizin doğu ve batısında yer alan ikişer adet oda bulunmaktadır. Odaların açıldığı dehliz üzerinde yaşmaklı bir adet ocak bulunmaktadır. Giriş dehlizinin üzerinde yer alan odanın güneyinde, ortada yer alan dehlizin doğu ve batısında üçer adet oda yer almaktadır. Her odanın arasında birer adet yaşmaklı ocağa yer verilmiştir (Fot.2. 269).

Üst katın kuzey cephesinin önünde sivri kemerli revaklar yer almaktadır (Fot.2. 270). Revakların arkasında 11 adet oda bulunmaktadır. Her oda revağa birer adet pencere ile açılmıştır. Kuzey kanadın doğusunda yer alan beşik tonozlu bir dehliz ile hanın doğusundaki giriş kapısına geçilir.

Üst katın doğu bölümü avluya bakan revaklarla çevrelenmiştir. Avludan bu kısma 14 basamaklı bir merdivenle de geçilebilmektedir. Bu merdivenin kuzey ve güneyinde beşer adet oda bulunmaktadır (Fot.2. 271). Bu odalar diğer odalara nazaran daha büyük ve geniş tutulmuşlardır (Fot.2. 272). Bu odaların avluya bakan kısımları üzerinde altta ve üstte olmak üzere ikişer adet pencere açılmıştır. Üst kat güney cephesinin avluya bakan kısmı revaklarla çevrelenmiştir. Revakların arkasında günümüzde bir kısmı imalathane bir kısmı da depo olarak kullanılan dokuz adet oda vardır. Güney kanadın batı kanatla birleştiği kısımda üç adet daha oda bulunmaktadır. Bu odaların üzerleri çapraz tonozlarla örtölmüş olup, içerlerinde yaşmaklı ocaklar yer alır.

Hanın en önemli özelliği Halep'in en büyük hanı olması ve giriş cephesinin her iki yüzünün de oldukça kalite bir işçilik gösteren alçak kabarma tarzında yapılmış taş süslemelerle bezenmiş olmasıdır. Bu tarz bezemelerle yine Halep'te bulunan Gümrük Hanı'n da karşılaşılmaktadır.

Fot.2.258. Halep Vezir Hanı

Fot.2.259. Halep Vezir Hanı Batı Cephe

Fot.2.260. Halep Vezir Hanı Taç Kapı İkiz Penceresi

Fot.2.261. Halep Vezir Hanı Giriş Kapısı Arslan Kabartması

Fot.2.262. Halep Vezir Hanı Giriş Dehlizi

Fot.2.263. Halep Vezir Hanı Han Avlusunda Bulunan
Muhdes Yapı ve Şadırvan

Fot.2.264. Halep Vezir Hanı Avlusu

Fot.2.265. Halep Vezir Hanı Avlu Batı Cephesi

Fot.2.266. Avlu Batı Cephesi Pencere Düzenlemesi

Fot.2.267. Halep Vezir Hanı Avlu Doğu Cephesi

Fot.2.268. Halep Vezir Hanı Üst Kat Çıkış Merdivenleri

Fot.2.269. Halep Vezir Hanı Üst Kat Yaşmaklı Ocak

Fot.2.270. Halep Vezir Hanı Üst Kat Revakları

Fot.2.271. Halep Vezir Hanı Üst kat Doğu Bölümü

Fot.2.272. Halep Vezir Hanı Üst Kat Doğu Bölümünde Bulunan Odalardan Detay

2.4.1.4. Edirne Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi

Edirne şehir merkezinde, Baba Timurtaş Caddesi üzerinde Selimiye Külliyesi arastasının karşısında yer almaktadır (Fot.2. 273). Çeşme, üzerinde yer alan inşa kitabesine göre H.1077-M. 1667 tarihinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.

Üç cepheli ve bağımsız olarak tasarlanan çeşme tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Çeşmenin üzeri ahşap bir çatı ile kapatılmıştır. Çeşmenin güney cephesi aynı zamanda inşa kitabesinin de yer aldığı cephedir. Cephe köşeleri pahlandırılarak yan cephelere geçiş sağlanmıştır. Cephenin ortasında sivri kemerle oluşturulan çeşme nişi yer almaktadır. Nişin önünde beden duvarından çıkıntı yapar şekilde tasarlanmış yalak bulunmaktadır. Yalak mermerden yapılmış olup, yan kısımlarında kesme taşlarla oluşturulmuş basamaklar yer almaktadır. Çeşme nişinin ortasında mermer ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşının üzeri yatay ve dikey şekilde iki kartuşa bölünmüş olup, yatay kartuşun zemini boş bırakılmıştır. Dikey olarak yerleştirilen kartuşun ortasında lüle ve onun her iki yanında servi ağaçları bulunmaktadır. Çeşme nişini oluşturan sivri kemerin hem üzerinde beyaz mermer üzerine yazılmış altı satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır (Fot.2. 274).

Transkripsiyon:

Cenab Mustafa Paşayı Ekrem/Vezir-i Padişah mesnet ara
 Odur Piraye bend-i şahid-i mülk/ Odur kaim makam-ı adil-pira
 Akıttı Edirne şehrine bir su/ Kim etti cer'asın Kevser-i temanna
 Göründü feyz-i isim Mustafadan/Medine Edirne ma'ayn-ı zerka
 Atallahü ömreh bis-sade /Ademallahü ikbalehü ve ibka
 Ma'ül-feyz min tarih-i şan-ı/ feyz tarih şanı
 Cera'l ayn-ı tüsemma selsebila 1077⁷⁴⁸

Çeşmenin batı cephesinde sivri kemerlerle oluşturulmuş iki niş bulunmaktadır. Nişler birbirlerinden kaval silmeli bir plasterle ayrılmışlardır. Nişlerden güneyde yer alanda mermer ayna taşı bulunurken kuzeydeki nişin içerisinde ayna taşı yoktur. Ayrıca güneydeki nişin bitişiğinde zeminden yüksek tutulmuş bir ayna taşı daha yer almaktadır. Çeşmenin doğu cephesinin kuzeyinde sivri kemerle oluşturulmuş çeşme nişi yer almaktadır. Bu nişin kuzeyinde üst tarafta sivri kemerle oluşturulmuş haznedeki suyun kontrol edilmesini sağlayan bir pencere bulunmaktadır.

Fot.2.273. Edirne Kara Mustafa Paşa Çeşmesi

⁷⁴⁸ Kitabe Prof.Dr. Kerim Türkmen tarafından okunmuştur.

Fot.2.274. Çeşme İnşa Kitabesi

2.4.1.5. İzmir Yeşildirek Hamamı

İzmir-Konak Kemeraltı mevkiinde Anafartalar Caddesi üzerinde yer almaktadır (Plan.2. 44-Fot.2. 275). Hamam günümüzde “Yeşildirek Pasajı” olarak kullanılmaktadır. Hamamın bölümleri arasında yer alan duvarlar kaldırılmış ve muhdes eklentilerle iç mekânda dükkanlar oluşturulmuştur. Hamam üzerinde herhangi bir inşa yada onarım kitabesi bulunmamaktadır. Fakat Kara Mustafa Paşa’nın vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan H.1108-M.1696 tarihli vakfiyesinden İzmir’de iki adet han ve bir adette hamam inşa ettirdiği anlaşılmaktadır⁷⁴⁹. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde yer alan ve Kara Mustafa Paşa’nın İzmir’deki vakıflarını konu alan H. 1185-M.1771 tarihli bir belgeden, hamamın adının Direkli Hamam olduğu öğrenilmektedir⁷⁵⁰. Ayrıca bu hamam bazı kaynaklarda Yeşil Direkli Hamam olarak adlandırılmaktadır⁷⁵¹. Bu bilgilerden hareketle Yeşildirek Hamamı’nın banisinin Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüzde hamamın etrafı dükkanlarla kapatılmıştır. Yapının beden duvarlarının üzerleri sıvanmış olduğundan kullanılan inşa malzemesi anlaşılamamaktadır.

⁷⁴⁹ V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 111, Sıra 12.

⁷⁵⁰ B.O.A., **Cevdet Evkaf**, Dosya No:10.

⁷⁵¹ Nahide Şimşir, **a.g.t.**, s. 224.

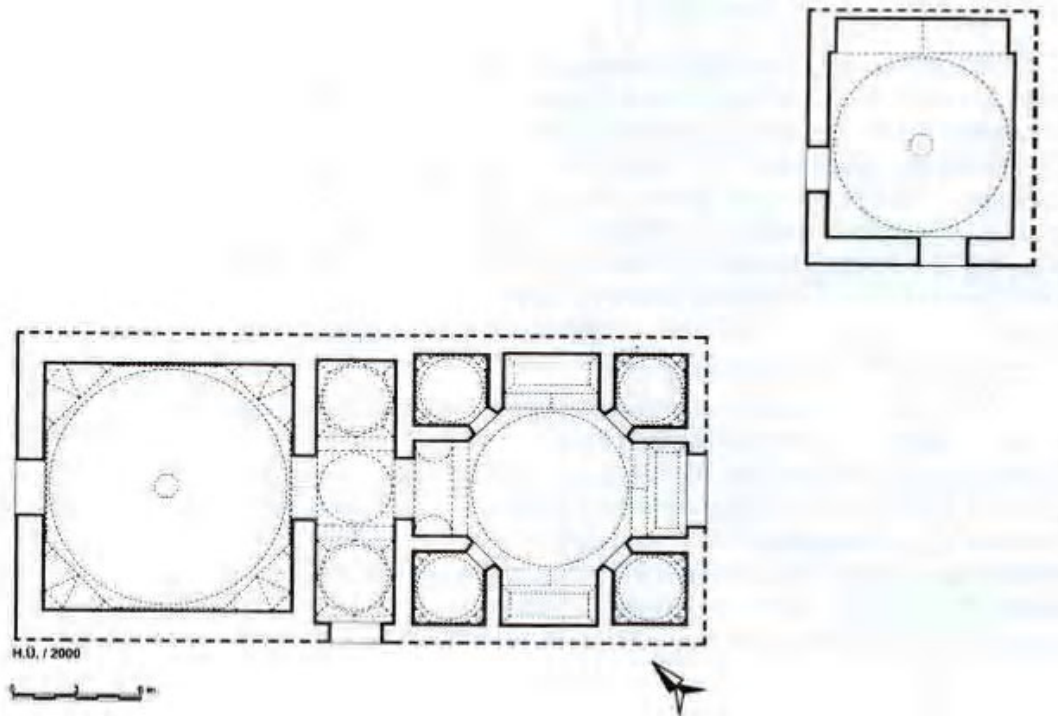
Çifte hamam olarak inşa edildiği, kuzeydoğusunda bulunan kadınlar kısmına ait soyunmalık mekânından anlaşılan hamamın, kadınlar kısmına ait soyunmalık mekânı hariç diğer mekanları tamamen yıkılmıştır⁷⁵². Mevcut haliyle hamamın erkekler bölümü dört eyvanlı köşe halvet hücreli bir plan şeması yansıtmaktadır.

Erkekler kısmı soyunmalık, soğukluk, sıcaklık ve halvet hücrelerinden meydana gelmektedir. Hamamın su deposu ve külhan kısımları günümüze ulaşmamıştır. Hamamın soyunmalık ve sıcaklık mekanının üzeri büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Soğukluk ve halvet hücrelerinin üzeri kubbe, eyvanların üzerleri ise tekne tonozlarla kapatılmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere hamamın erkekler bölümü günümüzde çarşı olarak kullanılmasından dolayı bölümler arasındaki küçük kapı geçişleri genişletilmiştir. Hamamın soyunmalık kısmına batı yönde açılan kapıyla girilmektedir (Fot.2. 276). Kapı günümüzde genişletilmiştir. Soyunmalık mekanı kare planlı olup, kubbeye tromplarla geçilmektedir⁷⁵³ (Fot.2. 277). Sekizgen bir kasnak üzerine yükselen kubbenin merkezinde aydınlık feneri bulunmaktadır. Soyunmalık mekanının doğusunda soğukluk kısmı yer almaktadır.

⁷⁵² Harun Ürer, bu kısmın muhtemelen kadınlar kısmı olması gerektiğini belirtmektedir. Harun Ürer, **İzmir Hamamları**, Ankara, 2002,s.56. Bu soyunmalığın, diğer soyunmalık mekanına nazaran daha küçük boyutlarda inşa edilmiş olması ve tali yola açılmasını da göz önünde bulundurursak Harun Ürer'in tespitinin doğru olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁵³ Soyunmalık mekanının kuzey ve güneyine dükkanlar yerleştirilmiş olmasından dolayı üst örtüye geçişler tam olarak algılanamamaktadır. Harun Ürer, geçişlerde sivri kemerli trompların kullanıldığını ifade etmektedir. Harun Ürer, **a.g.e.**,s.56.

Plan.2.44. Yeşildirek Hamamı (Harun Ürer'den)

Soğukluk mekânına geçiş, soyunmalık mekanının doğusunda yer alan sivri kemerli kısmın içinin tamamen boşaltılması sonucu oluşturulan açıklıktan sağlanmaktadır (Fot.2. 278). Mekân kuzey-güney doğrultuda uzanmakta olup, doğu batı doğrultuda atılan iki adet sivri kemer vasıtasıyla üst örtü üç bölüme bölünmüştür. Bölümlerin üzeri üç adet küçük kubbe ile kapatılmıştır. Mekânın güney duvarı boşaltılarak pasajın içine girişi sağlayan bir kapı açılmıştır. Soğukluk bölümünün doğusunda yer alan sivri kemerli açıklıktan geçilerek sıcaklık bölümüne ulaşılmaktadır.

Sıcaklık mekânı dört eyvanlı köşe halvet hücreli bir plan şeması yansıtmaktadır (Fot.2. 279). Mekânın merkezi sekizgen bir kasağa oturan kubbe ile kapatılmıştır. Kubbe kaburgası üzerinde ışık gözleri bulunmaktadır. Sıcaklık mekânında yer alan eyvanlardan batıdaki giriş eyvanının üzeri beşik tonozla, diğer üç eyvanın üzeri ise aynalı tonozla örtülmüştür. Eyvan tonozları üzerinde yuvarlak formu ışık gözleri yer almaktadır. Mekânın köşelerinde yer alan halvet hücrelerinin üzerleri tromplarla geçilen küçük kubbelerle kapatılmıştır. Hücrelerin aydınlatılması yuvarlak formu ışık gözleriyle sağlanmaktadır. Günümüzde eyvanlar ve halvet hücreleri dükkân olarak kullanılmaktadırlar. Sıcaklık mekânının doğusunda yer alan sivri kemerli açıklıkla bu

mekândan çıkılmaktadır. Muhtemelen bu kısımda hamamın kadınlar kısmı ile bitişik olan su deposu bulunmaktaydı.

Hamamın kuzeydoğusunda kadınlar kısmının soyunmalık bölümü yer almaktadır (Fot.2. 280). Erkekler kısmının soyunmalık mekânından daha küçük boyutlarda yapılmış olmasından dolayı, kadınlara ait olduğunu rahatlıkla söylememiz mümkündür. Günümüzde ayakkabı imalathanesi olarak kullanılan mekânın üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin merkezinde aydınlık feneri bulunmaktadır.

Fot.2.275. İzmir Yeşildirek Hamamı

Fot.2.276. İzmir Yeşildirek Hamamı Günümüzdeki Vaziyeti

Fot.2.277. İzmir Yeşildirek Hamamı Soyunmalık bölümü kubbesi

Fot.2.278. İzmir Yeşildirek Hamamı Soğukluk Bölümü

Fot.2.279. İzmir Yeşildirek Hamamı Sıcaklık Bölümü

Fot.2.280. İzmir Yeşildirek Hamamı Kadınlar Bölümü Soyunmalık Mekanı

2.4.1.6. İstanbul- Zeytinburnu-Kazlıçeşme Kara Mustafa Paşa Mescidi Ve Çeşmesi

Zeytinburnu ilçesine bağlı Kazlıçeşme’de yer alan cami günümüzde kullanılmamaktadır (Fot.2. 281). Etrafı dikenli tellerle çevrelenmiş olan caminin kuzeybatısında minaresi yer almaktadır. Cami üzerinde inşa ya da onarım kitabesi bulunmamaktadır. Fakat Tahsin Öz, kaynak göstermeden mescidin XVII. yy sonlarında inşa edilmiş olduğunu ve H.1195-M.1780 tarihinde esaslı bir onarım geçirdiğini ifade etmektedir⁷⁵⁴. Yapı ile ilgili olarak Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın gerek vakfiyelerinde gerekse, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde herhangi bir belgeye ulaşılammıştır. Fakat caminin kuzeybatı cephesine bitişik olarak yapılmış yuvarlak kemerli çeşme üzerinde yer alan H. 1239-M.1823 tarihli kitabeden hareketle caminin de bu tarihte yeniden inşa edilmiş olması muhtemeldir.

Beden duvarları sıvanmış olan yapının üzeri kırma ahşap çatıyla kapatılmıştır. Minaresi batı cephenin güneyinde, cephenin önünde yer almaktadır. Çokgen bir kaide üzerinde yükselen tek şerefeli minarenin de üzeri tamamen sıvanmıştır. Mescidin kuzey ve güney cephelerinde ikişer, batı cephede bir ve doğu cephede dört adet pencere yer almaktadır. Mescidin batı cephesinde yer alan kapı ile harim kısmına girilmektedir.

⁷⁵⁴ Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, I-II. Cilt, Ankara, 1997, s. 85.

Mescidin güney cephesinin batısında cepheye gömülü bir vaziyette yerleştirilmiş yuvarlak kemerli bir çeşme bulunmaktadır (Fot.2. 282). Çeşmenin üzeri günümüzde tamamen sıvanmış bir vaziyettedir. Çeşme alnı üzerinde üç satırlık inşa kitabesi yer almaktadır (Fot.2. 283).

Transkripsiyon:

Vedud ihsan eyle inayet-i firdevsi

Sahib-ül hayrat Kara Mustafa Paşa Merzifoni

Sene 1239

Fot.2.281. Kazlı Çeşme Kara Mustafa Paşa Camisi

Fot.2.282. Kazlı Çeşme Kara Mustafa Paşa Camisi Çeşmesi

Fot.2.283. Kazlı Çeşme Kara Mustafa Paşa Camisi
Çeşmesi İnşa Kitabesi

2.4.1.7. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi

Külliye Eminönü İlçesinde, Divanyolu Caddesi üzerinde yer almaktadır (Plan.2.45-Fot.2. 284). Köprülü Külliyesi'ne benzer bir kuruluşa sahip olan Külliye; medrese, derslane-mescit, sıbyan mektebi, sebil, dükkânlar, su deposu ve hazire kısmından meydana gelmiştir. Derslane-Mescit giriş kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre, külliye'nin inşasına Kara Mustafa Paşa tarafından başlanılmış, kendisinin II. Viyana Kuşatması sonrasında idam edilmesi üzerine oğlu Ali Bey tarafından H.1102-M.1691 tarihinde, Mimar Hamdi'ye tamamlattırılmıştır⁷⁵⁵. 1956-57 yıllarında Divanyolu Caddesi'nin genişletilmesi esnasında külliye'ye ait dükkânlar⁷⁵⁶ yıkılarak ortadan kaldırılmış, sebil ve hazire ise yan sokağa taşınmıştır⁷⁵⁷.

Külliye'ye Divanyolu'na bakan yuvarlak kemerli taç kapıdan geçilerek girilmektedir. Avlunun batı ve güneyinde "L" şeklindeki medrese odaları, kuzeydoğusunda derslane-mescit, onun arkasında hazire kısmı ile sebil, avlunun güney doğusunda sıbyan mektebi, sıbyan mektebi ile medrese odaları arasında tuvaletler, gusülhane ve su deposu bulunmaktadır⁷⁵⁸.

Avlu giriş kapısı üzerinde dört satırlık bir kitabe yer almaktadır.

Transkripsiyon:

Kazayı Mübremin tedbir ile teğir mümkün mü?

Ötürün defî kalbimiki ramidin kazakusu

Ziyaret eden ahababı duyun fevt için tarih

Redudan Mustafa Paşa'ya ihsan eyle firdevsi⁷⁵⁹

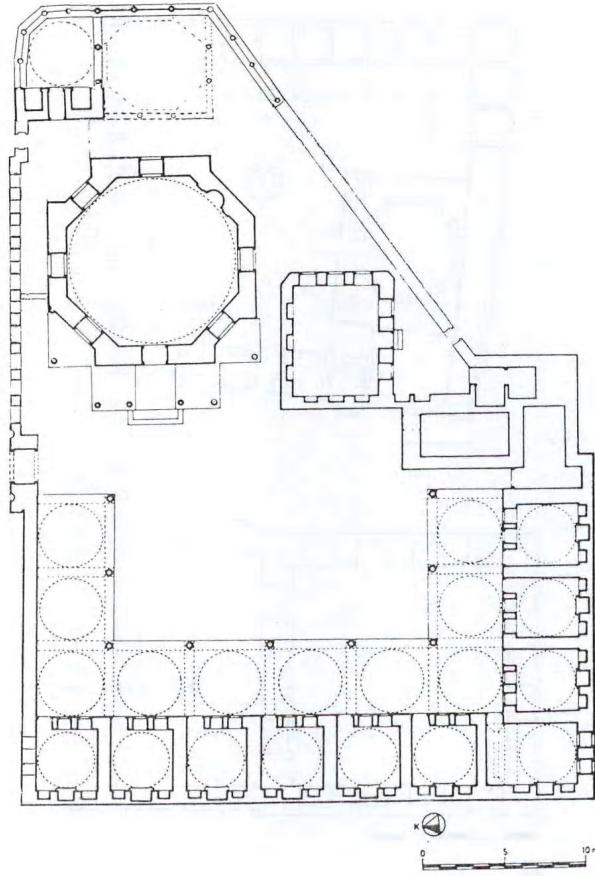
⁷⁵⁵ Külliye'nin tamamlattırılması esnasında bir takım sıkıntıların yaşandığı bir satış hüccetinden anlaşılmaktadır. Bu hüccete göre, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra borçlarını karşılamak üzere yarım kalan külliye'nin rehin edilmesi karşılığı 40.000 esedi kuruş alınmıştır. Hüccetin tertip edildiği 1684 Eylülünde külliye'nin parçaları, 10 adet tahtanı kargir medrese odası, bir natamam kargir derslane, bir kargir sebil, bir kargir türbe yeri, bir na-tamam çamaşırhane, bir fevkani kargir muallimhane, 12 dükkân ve bu dükkânlara bitişik su haziresi bina olunacak arsa olarak gösterilmektedir. Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Ankara, 2000, s.93-94.

⁷⁵⁶ Külliye'nin Divanyolu Caddesi'ne bakan kuzey cephesinde girişin batısında dört adet dükkân bulunmaktaydı. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s. 403.

⁷⁵⁷ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 402.

⁷⁵⁸ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 402.

⁷⁵⁹ Yasemin Kartal, **a.g.t.**, s. 59.

Plan.2.45. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi
Vaziyet Planı (A.Vefa Çobanoğlu'ndan)

Fot.2.284. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi

2.4.1.7.1. Medrese Odaları (Medrese)

Küllüye avlusunun batı ve güneyinde “L” şeklinde sıralanmışlardır (Fot.2. 285). Odalardan yedi âdeti batıda, üç âdeti ise güneyde yer almaktadır. Odaların önünde kuzey bölümde de devam eden “U” şeklinde revaklar yer almaktadır.

Revak açıklıkları hafif sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmış olup, üzerleri pandantiflerle geçilen kubbelerle örtülmüştür. Revaklar kesme taş malzemelerle örülmüş olup, kemerleri ve üst örtüyü baklava dilimli başlıklarıyla mermer sütunlar taşımaktadır. Günümüzde revakların avluya bakan kısımları camekânlarla kapatılmıştır. Öğrenci odalarının arka cephesi iki sıra tuğla bir sıra taş malzeme ile örülmüştür. Bu cephe üzerinde tuğla malzeme ile oluşturulmuş, sağır sivri kemerler yer almaktadır.

Revak sıralarının arkasında öğrenci hücreleri bulunmaktadır (Fot.2. 286). Bu hücrelerden yedi âdeti batı tarafta üç âdeti ise güneyde yer almaktadır. Öğrenci odaları birbirinin simetrisi şeklinde tasarlanmış olup, her oda kare planlı olmasına karşın batı kol ile güney kolun birleştiği köşede yer alan oda dikdörtgen planlıdır. Bu odanın güney kısmı kubbe ile örtülmüşken kuzeyinde tekne tonozla kapatılmıştır. Ayrıca sadece bu odanın güneye bakan cephesi üzerinde iki adet dikdörtgen pencere açılmıştır. Diğer öğrenci odalarının üzerleri pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülmüş olup, batı koldaki odaların kuzey cephesi, güney koldaki odalarında güney cepheleri üzerinde ocak nişleri ile küçük nişler yer almaktadır. Odalara yuvarlak kemerli kapılardan geçilerek girilmekte olup, odaların aydınlatılması revağa bakan cepheleri üzerinde giriş kapısının hemen yanında açılan dikdörtgen pencerelerle sağlanmıştır.

Medresenin günümüzde on odası olmasına karşın M.1914 tarihli bir belgede on adet ikişer kişilik odadan başka ayrıca iki oda ve iki muhdes barakası olduğuna işaret edilmektedir⁷⁶⁰.

⁷⁶⁰ Ayrıca medresenin geçirmiş olduğu esaslı onarımlar için bakınız: Mübahat S. Kütükoğlu, **a.g.e.** s.94.

Fot.2.285. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Medrese Odaları

Fot.2.286. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi
Medresesi Öğrenci Hücreleri

2.4.1.7.2. Dershane-Mescit

Dershane-mescit avlunun kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır (Fot.2. 287). Tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiş yapı, sekizgen bir plana sahiptir. Yapının üzeri sekizgen bir kasağa oturan kubbe ile kapatılmıştır. Derhane-mescit'in sekizgen cepheleri üzerinde çift kat pencere uygulaması yer almaktadır. Alt kat pencereleri dikdörtgen formlu iken üst kattaki pencereler sivri kemerli olarak tasarlanmışlardır.

Dershane mescidin girişi batı yönde olup, girişin önünde üç bölümlü bir revak düzeni yer almaktadır (Fot.2. 288). Mahallin kuzey ve güneyinde, sekizgenin bu yönlerdeki cephelerine denk gelen kısımlarda da revak uygulamasına yer verilmiştir. Girişin önündeki üç bölümlü revakın üzeri düz ahşap damla kapatılmış olup ortadaki bölüm yan bölümlere nazaran daha geniş tutulmuştur. Revaklar hafif sivri kemerlerle oluşturulmuş olup, kemerler mukarnas başlıklı sütunlar tarafından taşınmaktadır.

Basık kemerli giriş kapısının üzerinde kemer alınlığında palmet, rumi ve kıvrık dallardan oluşan hafif kabartma tarzında işlenmiş bitkisel bezemeler dikkat çekmektedir. Bu bezemeli kuşağın hemen üzerinde yan yana yerleştirilmiş ikişer kartuştan oluşan yedi satırlık inşa kitabesi yer almaktadır (Fot.2. 289).

Transkripsiyon:

Mustafa nam o vezir-i azam sahib-ü hayrın

Caine-i bari Huda ravza-ı Rıdvan eyle

Bu makamı ki bina etmiş idi nısfına dek

Didiler gûşune der-i Mennan eyle

Kimseye baki değildir bu saray-ı gerdun

Ayn-ı ibretle bakıp, ibret-ü iman eyle

Ali bey yani ki ferzendi, dedi Hamdiye

Pederim hayrına gel say-ı firavan eyle

Mektep ü mescid ile darü'lhadisi tekmlil

Eyleyüp her ne ki lazım ise Bünyan eyle

Ol dahi eyledi ikmaline himmet karap

İki alemde anın müşkülünü asan eyle

Bu makamın itmamına dedi hatif tarih

Ruh-u banisine gel Fatiha ihsan eyle H.1102-M.1691⁷⁶¹

Dershane-mescitin harim kısmına hafif yuvarlak kemerli giriş kapısından geçilerek girilmektedir. Harim günümüzde harap bir vaziyettedir. Sekizgen kurgulu harim, beden duvarları üzerinde yer alan altı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. Mescidin mihrabı mukarnas kavsaralı olup, beş sıra mukarnasla dolgulandırılmıştır (Fot.2. 290). Mihrap nişini çevreleyen bordürler üzerinde tahrip olmuş kalem işi bezemeler bulunmaktadır.

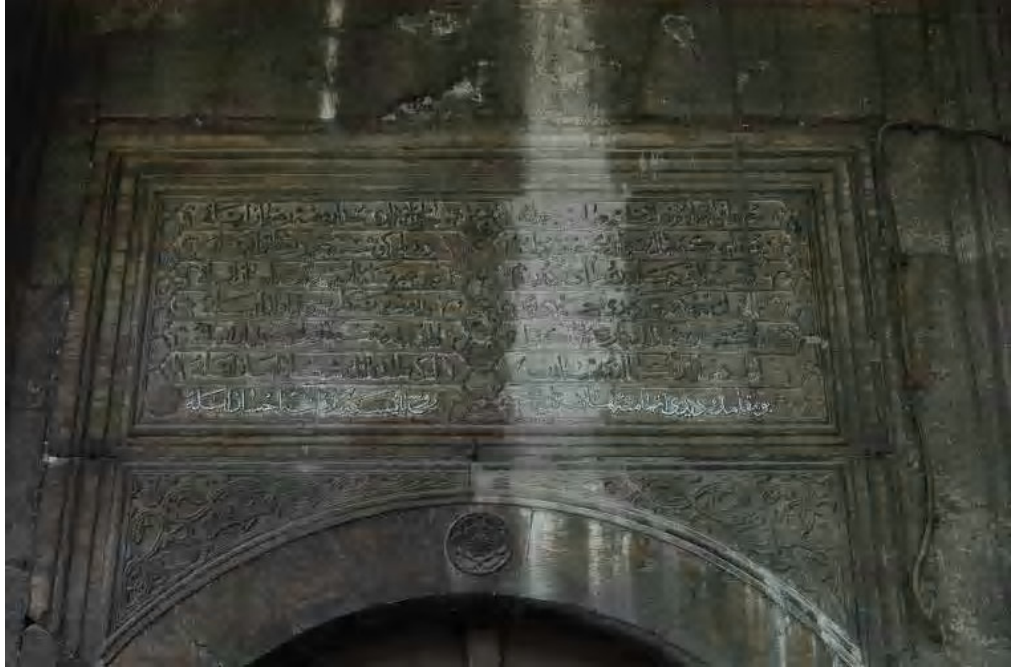

Fot.2.287. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi
Dershane-Mescit

⁷⁶¹ Zeynep Nayır, **a.g.e.**, s.188.

Fot.2.288. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi
Dershane-Mescit Giriş Revahı

Fot.2.289. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi
Dershane-Mescit Üzerindeki İnşa Kitabesi

Fot.2.290. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi
Dershane-Mescit Mihrabı

2.4.1.7.3. Sıbyan Mektebi

Dershane-mescidin güneyinde yer almaktadır (Fot.2. 291). Güney-kuzey doğrultuda uzanan yapı tamamen kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Yapının girişi batı yönde olup, girişin önünde iki basamaklı bir merdiven yer almaktadır. Girişin üzeri ahşap bir sundurma ile örtülmüş olup, sundurmanın üst kısmında yatay zeminde yan yana yerleştirilmiş üç adet hafif sivri kemerli alçı şebekeli pencere ile cephe hareketlendirilmeye çalışılmıştır.

Sıbyan mektebi günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Mektebin iç kısmına muhdes ahşap bir asma kat yapılmıştır. Üzeri düz damla örtülü olan mektebin, güney ve doğu cepheleri üzerinde çift sıra pencere uygulamasına yer verilmiştir. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen, üst sıradaki pencereler ise yuvarlak kemerli olarak tasarlanmışlardır. Batı cephenin üst kısmında üç sıra halinde yerleştirilmiş hafif sivri kemerli pencereler yer almaktadır. Alt seviyede batı ve kuzey duvarlar üzerinde üçer adet dolap nişi bulunmaktadır.

Fot.2.291. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Sıbyan Mektebi

2.4.1.7.4. Sebil

Sebil önceden Divanyolu Caddesi üzerinde yer almaktaydı⁷⁶² (Fot.2. 292). Sebile hemen batısında yer alan basık kemerli bir kapıdan geçilmektedir. Günümüzde dershanemescidin doğusunda yer alan sebil, mermerden beş cepheli olarak inşa edilmiştir. Sebilin üzeri sekizgen bir kasağa oturan kubbe ile kapatılmıştır. Sivri kemerlerle oluşturulmuş cephede, kemerler mukarnas başlıklı mermer sütunlara oturmaktadır. Kemer açıklıkları metal şebekelerle kapatılmıştır. Metal şebekeler birbiriyle geçmeler yapan altıgenlerden oluşan geometrik kompozisyonla bezenmiştir.

Fot.2.292. İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Sebili

⁷⁶² Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.m.**,s. 403.

2.4.1.7.5. Tuvaletler ve Su deposu

Sıbyan mektebinin güneybatı köşesinde, mektep ile öğrenci odalarının arasında dikdörtgen planlı bir su deposu yer almaktadır. Su deposunun güneyindeki bölümler tuvalet olarak tasarlanmıştır.

2.4.1.7.6. Hazire

Hazire kısmı dersane mescidin doğusunda yer almaktadır. Hazirede 31 adet mezar bulunmakta olup bunlardan en erken tarihlisi M.1731, en geç tarihlisi ise M.1861-62 yıllarına aittir⁷⁶³.

2.5. AMCAZADE HÜSEYİN PAŞA’NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ

Köprülü Mehmet Paşa’nın Hasan Ağa⁷⁶⁴ adındaki kardeşinin oğlu olan Hüseyin Paşa tıpkı Köprülü ailesinin diğer üyeleri gibi Vezirköprü’de doğmuştur. Aileden sadrazamlık makamına ulaşan beşinci üyedir. Aslında Kara Mustafa Paşa’nın II. Viyana Muhasarasında başarısız olması sadece kendi canından olmasına sebep olmamış, aynı zamanda Köprülü ailesinin de yönetimdeki etkinliğini azaltmıştır. Böyle bir süreçte sadrazamlık makamına atanan Amcazade Hüseyin Paşa, devlet işlerinin yanı sıra birçok hayır eseri inşa ettirmeyi ve vakıflar oluşturmayı ihmal etmemiştir. Paşanın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde H.5 Recep 1112-M.16 Aralık 1700 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır⁷⁶⁵. Bu vakfiyeye göre Hüseyin Paşa, İstanbul’da bir külliye, Edirne’de köşk ve çeşmeler, Vezirköprü’de 14 adet çeşme, İnebahtı Kalesi içerisinde bir camı ve hamam ile Mekke’de bir sebil inşa ettirmiştir.

Burada ilk dikkati çeken husus Paşanın doğduğu yer olan Köpri Kasabası’nda (Vezirköprü) 14 adet çeşme inşa ettirmiş olmasıdır. Köprülü ailesinin üyelerinin hayır

⁷⁶³ Hazirede Merzifonlu ailesine ait kişilerin mezarları yer almaktadır. Behiye Nuray Efe, **Mezar Taşlarında Plastik Düzen (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Haziresi Üzerinde Bir Araştırma)**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Ana Sanat Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995. s. 79.

⁷⁶⁴ Amcazâde Hüseyin Paşa’nın babası Hasan Ağa, Mevlevi şeyhlerinden XVII. yüzyılın sonlarında yaşamış ve Yenikapı Mevlevihânesi’nde postnişin makamına yükselmiş Şeyh Kari Ahmet Dede’nin müntesiplerindendir. Hüseyin Paşa, babasının bu tarikatın müntesiplerinden olmasından dolayı, onun Mevleviliği ile alay etmişse de daha sonra Kari Ahmet Dede ile görüşmeleri sonrası, şeyhin müritleri arasına girmiştir. Daha sonraları Mevlevi tarikatının büyüklerinden Şeyh Bostanı Sanı ile de görüşmelerde bulunarak onunla da yakınlık kurmuştur. Selim Hilmi Özkan, **Amcazade Hüseyin Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)**, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2006, s.223.

⁷⁶⁵ V.G.M.A., Defter No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1

eserlerine bakıldığında özellikle hemen hemen hepsinin doğdukları bölgede bir şekilde hayır eseri tesis etme çabası izlenmektedir. Bu durum ailenin üçüncü nesilden sonra bir anda kesilmiş ve Vezirköprü'nün yerini Girit-Kandiye almıştır. Hüseyin Paşa sadece çeşme inşa etmekle kalmamış aynı zamanda kasabanın harap olan su yollarını tamir ettirerek, su yollarından gelen suyun taksim edilmesi için bir maksem inşa ettirmiştir⁷⁶⁶. Ayrıca inşa edilen suyollarının ve çeşmelerin zamanla tamire ihtiyaç duymaları halinde vakıf gelirlerinden karşılanmasını şart koşturmuştur. Maalesef Paşanın burada inşa ettirmiş olduğu çeşmelerden hiç biri günümüze ulaşmayı başaramamıştır. Paşa maksemde bir nazır ile suyollarının bakımı için bir suyolcuyu vakıfta görevlendirmiştir.

Tablo 2.30. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.5 Recep 1112-M.16 Aralık 1700 Tarihli Vakfiyeye Göre Vezirköprü'deki Vakıflarda Çalışan Görevliler Ve Vakfın Diğer Giderleri.

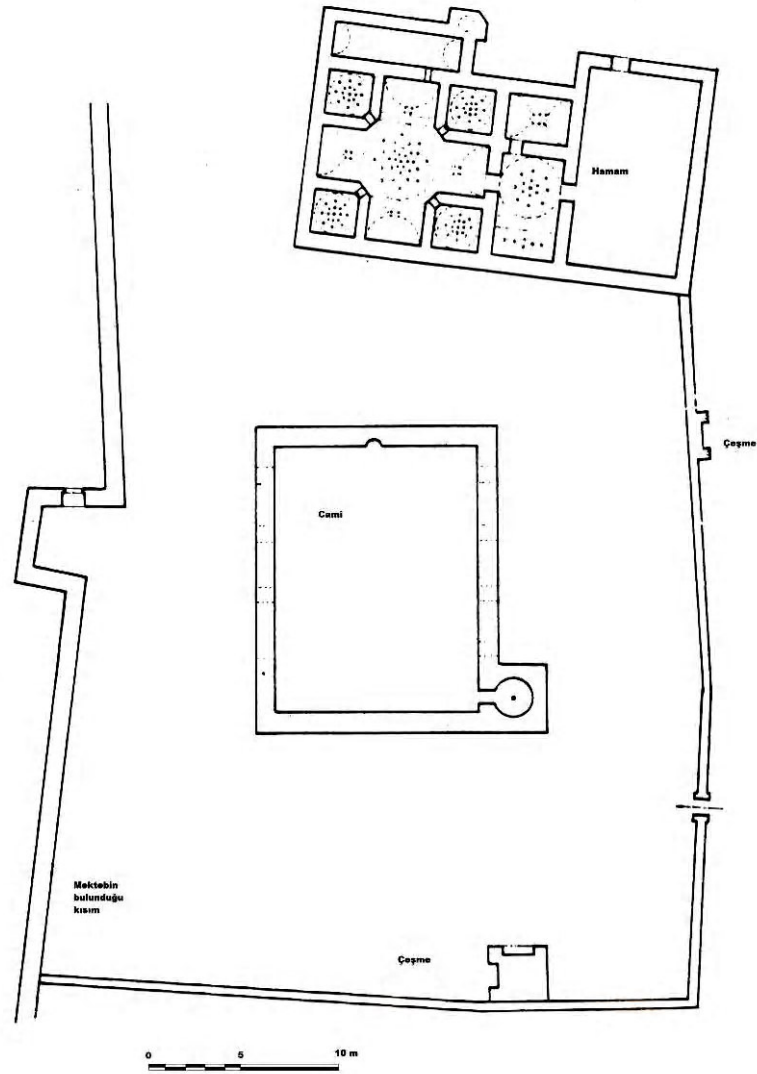
Vezirköprü	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Nazır	20	600	7200
Suyolcu	8	240	2880
Toplam	28	840	10080

1702 tarihinde Venedikten geri alınan⁷⁶⁷ İnebahtı'da, aşağı kaledeki caminin tamir edilmesi, yukarı kaleye ise yeni bir cami yapılması için İnebahtı beyine ve gerekli yerlere bir hüküm yazılmıştır. Hüseyin Pasa bizzat kendisi padişaha arzda bulunarak Balat yakınlarında inşaatı tamamlanan caminin iç eksikliklerinin giderilmesi için hazineden ödenek istemiştir⁷⁶⁸ (Plan.2.46).

⁷⁶⁶ V.G.M.A.,Defer No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1

⁷⁶⁷ İnebahtı ilk olarak M. 1499 tarihinde II. Beyazıt tarafından fethedilmiştir. Kalenin yıkılan kısımları Mimar Murad tarafından onartılmıştır. V.L.Menage, "Edirneli Ruhi'ye Atfedilen Osmanlı Tarihinden İki Parça", **Ord.Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara, 1988, s.331.

⁷⁶⁸ Hilmi Özkan, **a.g.e.**, s. 238. II. Viyana yenilgisinden sonra bölgede baş gösteren eşkıyalık hareketlerinin sonlandırılması maksadıyla Hüseyin Pasa, 1700 Haziran'ında Eğriboz Muhafızı İsmail Paşa'ya ve bu bölgedeki kadılara bir hüküm göndererek savaş döneminin son bulduğu, Venedik Cumhuriyeti ile barış yapıldığından, bu barış döneminde Kırıkilise ve İnebahtı Sancakları'nda ortaya çıkan halkı rahatsız eden eşkıyalık hareketinin ortadan kaldırılması ve gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Hilmi Özkan, **a.g.e.**, s. 113. Paşanın İnebahtı Kalesi'ndeki imar faaliyetleri şehrin yeniden şenlendirilmesine yönelik faaliyetlerdir.

Plan.2.46. İnebahtı Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (Machiel Kiel'den)

Günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde bulunan şehirde, Hüseyin Paşa cami ve çifte hamam inşa ettirmiştir⁷⁶⁹. Fakat Anonim Osmanlı tarihinde Amcazade Hüseyin Paşa'nın İnebahtı Kalesi'nde bir adet cami-i şerif⁷⁷⁰ ve bir adette darü'l-kurra inşa ettirdiği belirtilmektedir⁷⁷¹. Machiel Kiel, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan H.1114-M.1702 tarihli "Haremeyn Muhasebe Kalemi" ne kayıtlı bir vakfiyeden hareketle Paşanın burada sadece bir cami ve hamam inşa ettirmekle kalmadığını aynı

⁷⁶⁹ V.G.M.A., Defter No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1

⁷⁷⁰ H.1172-M.1758 tarihinde Paşanın burada inşa ettirmiş olduğu camide günlük 10 akçe karşılığında Mu'arrif olan Hafız Selim Bin Abdullah kendi rızası ile görevinden ayrılarak yerine Fayzullah Bin Hüseyin'e berat verilmiştir. B.O.A. **Cevdet Evkaf**, No:11039

⁷⁷¹ Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704), Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000,s.163.

zamanda bir de okul inşa ettirdiğini ifade etmekte ve Paşanın kasabaya su getirterek suyu üzerinde de iki adet çeşme yaptırdığını belirtmektedir⁷⁷². Ayverdi “Kepeci Evkaf” tasnifinde yer alan H. 1114-M.1702 ve H. 1147-M.1734 tarihli belgelerden hareketle caminin yukarı kalede yer aldığını söylemektedir⁷⁷³. Ayrıca H. 1118-M.1706 tarihinde mektebin bir onarım geçirdiği bilgisini vermektedir. Yukarıdaki bilgilerden hareketle Anonim Osmanlı tarihinde geçen dar’ül-kurra’nın yanlış bir bilgi olduğu anlaşılmaktadır. Paşa buradaki vakıf binalarının işleyişini ve nasraflarını sağlamak üzere bölgede bulunan 19 köyün gelirlerini vakfa bırakmıştır⁷⁷⁴. Vakıfta 12 kişi görevli olarak çalıştırılmakta ve müteveli tarafından bu kişilere günde toplam 250 akçe ödenmekteydi⁷⁷⁵.

Paşanın imar faaliyetinde bulunduğu bir diğer bölge ise Edirne şehridir. Edirne’de Buçuk Tepe’de oldukça büyük bir köşk yaptırmış olan Paşa, 16 Ramazan 1113-14 Şubat 1702 tarihinde bu köşkü padişah II. Mustafa’ya hediye etmiştir⁷⁷⁶. Bu tarihten sonra köşk, Osmanlı Sultanları tarafından yazlık saray olarak kullanılmıştır⁷⁷⁷. Sarayın ne zaman ve niçin yıkıldığı bilinmemektedir. Bu köşkten başka, Paşanın Tunca nehri kıyısında da bir menzili bulunmaktaydı⁷⁷⁸.

Paşanın Edirne’de, Çavuş Bey Mahallesi’nde bir çeşme, Noktacı Camisi hariminde bir şadırvan ve cami kapısı önünde bir çeşme, Arabacılar Meydanı’nda çeşme⁷⁷⁹ ve helalar⁷⁸⁰, Kurşunlu Mescit denilen mahalde bir çeşme, Kayık Camisi’nde bir çeşme, Musa Efendi Türbesi’nde⁷⁸¹ bir çeşme, Taşlık Camisi’nin⁷⁸² avlusunda bir şadırvan⁷⁸³

⁷⁷² Machiel Kiel, The Külliye Of Amcazade Hüseyin Paşa Köprülü in Iepanto/İnebahtı, A little-known work of late-calssical Ottoman Architecture in Central Greece, **9. Milletler Arası Türk Sanatları Kongresi**, C. II, Ankara 1995, s.380.

⁷⁷³ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri (Bulgaristan-Yunanistan-Arnautluk)**, C.IV, İstanbul, 1982, s. 248.

⁷⁷⁴ Machiel Kiel, **a.g.m.**, s.381.

⁷⁷⁵ Machiel Kiel, **a.g.m.**, s.381.

⁷⁷⁶ V.G.M.A.,Defter No: 734, Sıra No: 15, Sayfa: 40

⁷⁷⁷ Osman Nuri Peremeci, **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939, s. 52.

⁷⁷⁸ V.G.M.A.,Defter No: 734, Sıra No: 16, Sayfa: 44

⁷⁷⁹ Çeşme günümüze ulaşmamıştır. Fakat çeşmenin oldukça sanatsal bir işçilik yansıttığı ve dört tarafında lülerinin bulunduğu tarihi kaynaklardan öğrenilmektedir. Badi Efendi “Riyaz-ı Belde-i Edirne” adlı eserinde çeşmenin çok uzun olan kitabesini yayımlamıştır. Osman Nuri Peremeci bu kitabenin iki satırlık kısmını Badi Efendi’den alıntılanmıştır. Bu çeşme M.1881 tarihinde Edirne Cemaati İslamiyesi tarafından Ciritoglu Hacı Panayot adında bir kişiyi satılmış ve bu kişi tarafından yıktırılmıştır.

“Gümüş suyu diseler namına sezadır kim/Rakam yoluna giden malı aciz imladın”. Osman Nuri Peremeci, **a.g.e.**,s. 107.

⁷⁸⁰ V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 2, Sayfa: 13

⁷⁸¹ Türbe günümüze ulaşmamıştır. Selma Özkan, **Edirne Türbeleri**, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arkeoloji ve Sanat tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 1995,s.28

inşa ettirdiği belgelerden anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak Kayık ve Taşlık camilerinin helâlarını yeniden yaptırmıştır⁷⁸⁴. Çeşme ve şadırvanların su ihtiyacı için Şarabdar Hamza Bey Zaviyesi'nin bulunduğu alandan şehre su getirtmiş olan Paşa, bu suyun nasıl taksim edileceği hususunda vakfiyesinde detaylı bilgiler vermektedir⁷⁸⁵. Paşanın Edirne'deki vakıf eserlerinden günümüze sadece bir adet çeşme ulaşmıştır⁷⁸⁶ (Tablo 31). Edirne şehir merkezinde Nişancı Mahallesinde Kıyık Caddesi üzerinde bulunan çeşme, inşa kitabesine göre H.1113-M.1702 tarihinde yaptırılmıştır. Oral Onur, "Edirne Kitabeleri" adlı eserinde Amcazade Hüseyin Paşa'nın Horozlu Caddesi üzerinde bulunan ve günümüze ulaşmamış çeşmesinin kitabesini yayınlamıştır.

Transkripsiyon:

“Düstür sahib-ül hayr yani vezir-i a'zam

Bu iki çeşme-sar hayr için etti ihya

Dürr-i bende dedi ol hayr-ı pake tarih

Kıldı dü ayn-ı cari asaf Hüseyin Paşa 1111/M.1699”⁷⁸⁷.

⁷⁸² Yakın tarihe kadar harabe bir halde bulunan cami, 2007 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Cami hakkında detaylı bilgi için bakınız: Sedat Bayrakal, **Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler**, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998, s.55-58.

⁷⁸³ Taşlık Camisi avlusunda yer alan şadırvan günümüze ulaşmamıştır. Fakat Anonim Osmanlı Tarihi'nde şadırvan üzerinde yer alan kitabe yazılmıştır.

“Padişah-i der Sultan Mustafa/Kim Cihan devrinde oldu kamyab/Eyledi me'mur sadrı'azamın Himmet-i tammile ol ali-cenab/Ol Hüseyin ism ve hüsn-i endişe kim/Daima olmakda hayriyle mesab Niçe cay-i huşki sir-ab eyledi/Ab-ı ihsaniyle manend-i sehab/Taşlı cami sinesin taşla döğüp Teşnelikten ahli olmuş idi harab/Merhamet kıldı görüp ahvalini/Kıldı ol dil-hastaya ihsan ab Bu makam içre olan ta'atdan/Hazret-i hakk ide anı hisse-yab/Hak Teala hayrını makbul edüp Eyleye ihsan ecr-i bi-hesap/Sa'di-i da'i dedi tarihini/Kıldı ihya cami'i bu havz-ı ab Sene 1113 (1701-1702)”.

Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704), Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000,s.164.

⁷⁸⁴ V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 2, Sayfa: 13

⁷⁸⁵ “...ve mahmiye-i Edirne'de zikrolunan Şarabdar Hamza Bey Zaviyesi hizasında hafr ve cem' ve vakf buyurdukları suyun dört masurası Arabacılar meydanında müceddeden bina ve vakf buyurdukları çeşmede ve bir masurası Kurşunlu Mescid nam mahalde inşa ve ihdas buyurdukları çeşmede icra oluna ve zikr-i şebekeden on altı masura suyun dahi iki masurası mahal ve mecrasında ibka ve on dört masurası müceddeden inşa buyurdukları mecradan Top Yolu nam mevzie geldikte iki masurası ifraz ve mahall-i merkumda müceddeden bina ve hayr buyurdukları çeşmede icra olunup baki on masura suları yine mecrayı merkum ile Buçuk Tepe nam mevzie karib bağlar içinde bina buyurdukları maksime icra ve maksimi merkumdan iki masurası mecra ve kanevatından hisse-i muayyenesile Kayık Camii'nde müceddeden bina ve inşa buyurdukları çeşmede ve iki masurası Musa Efendi Türbesi'nde bina ve ihdas buyurdukları çeşmede ve iki masurası Taşlık Camii havlusunda müceddeden bina ve ihya buyurdukları şadırvanda icra olunup...” V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 2, Sayfa: 13

⁷⁸⁶ Murat Karademir, **Edirne Çeşmeleri**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007,s.97-101.

⁷⁸⁷ Oral Onur, **Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler**, İstanbul, 1972,s. 241

Paşa bu hayratın dışında şehri bayındır hale getirmek için şehir içinde yer alan salhaneleri şehir dışına taşıtmış ve birçok salhaneyi yeniden inşa ettirmiştir⁷⁸⁸.

Tablo 2.31. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.5 Recep 1112-M.16 Aralık 1700 tarihli vakfiyeye göre Edirne'deki vakıflarda çalışan görevliler ve vakfın diğer giderleri.

Edirne	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Nazır	15	450	5400
Suyolcu	20	600	7200
Halife	10	300	3600
Ferraş	5	150	1800
Toplam	50	1500	18000

Hüseyin Paşa'nın en büyük imar faaliyeti İstanbul Saraçhane başında yer alan külliyesidir⁷⁸⁹. Külliye önceleri derslane-mescit, medrese, kütüphane, sıbyan mektebi dükkânlar ve sebilden oluşmaktayken daha sonra bunlara bir çeşme ilave edilmiştir⁷⁹⁰. Hüseyin Paşa, külliyenin gerekli masraflarının karşılanması için II. Mustafa tarafından kendisine temlik olarak verilen Hüdavendigâr Sancağı Mihaliç Kazası'nda bulunan ve Ekizciyan Mukataası olarak adlandırılan dokuz köyün bütün gelirlerini vakfa bırakmıştır. Paşa külliyenin içerisinde inşa ettirmiş olduğu kütüphanenin Pazar,

⁷⁸⁸ **Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704)**, Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000,s.164. 138 numaralı Edirne Şer'iyye Sicili'nde, Hüseyin Paşa tarafından Sultan Beyazıd Evkafı malı üzerinde inşa edilen salhanenin arsası için ödenilmesi gereken kiranın 30 seneden beri ödenmemesi üzerine, arsa Darü'l- hadis Medresesi müderrisi olan Es-Seyyid Mehmed Efendi'ye sal değirmeni yapmak için kiraya verilmek istenmiş, fakat Dimo adında bir kişi tarafından, daha önce arsaya haksız yere değirmen yapıldığı ve bu kişinin arsadan çıkarılmasına ilişkin H.1153-M.1740 tarihli bir ferman kaydı bulunmaktadır. Oğuzhan Samıkıran, **138 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili H. 1119-1161/M.1707-1748**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006, s.465-466

⁷⁸⁹ "...Mimar Ayasda vaki şöhreti tayin ve tavsifden mu'ni Saraçhane mukabilinde olup dahili havzai milki sahihi şer'ileri olan arsa üzere mebnî canibi şarkisi tarik-i âm ve tarafı şimalisi bazan Ali efendi vakfı ve bazan hâlâ elhac Şaban ağa tasarrufunda olan Medine-i Münevvere sallallahü âlâ münevvirihâ evkafından arsa ve canibi garbisi yine sahibül-hayrı muallâ kadr Hazretlerinin asarı hayırlarından olan menzil ve canibi kıblisi sabika Veziriazam iken müteveffa mağfurunleh Köprülü Mehmet Paşa merhumun kerimesi Emine Hanım milki olan bağçe ile mahdud eseri matbui pesendideleridir ki Darül-hadis olmak üzere onaltı adet hucurat havarnak simat Ve Mescidi şerif ve Mabedi nazif ve mektebi refiûş-şanı müşeyyedül-erkân ve Türbei şerif ve sebili selsebili mesil ve şadırvanı matbuul bünyan ve kitaphane-i feyz aşiyane vesair levahik ve müştemilatından ibarettir..." V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1

⁷⁹⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **İstanbul'da XVII. Yüzyıl Külliyesi**, C.I, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s. S.200

pazartesi ve Salı günleri açık kalmasını istemiştir. Kütüphanede görevli olan kişilerin güneşin doğuşundan ikindi vaktine kadar kütüphaneyi açık tutmaları istenmektedir⁷⁹¹. Ayrıca kütüphaneden dışarıya kitap çıkarılmaması ve yukarıda belirtilen günlerde kütüphanenin talebeler tarafından kullanılması vakfın şartlarındandır.

Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi'nde M. 1792'de yapılan sayımda ikisi memleketinde olmak üzere toplam 18 öğrenci kalmaktaydı. 1869'da medresede 58 talebe ders görmektedir. 1914'deki teftiş heyeti raporunda medresede 30 talebenin ikamet edebileceği kayıtlıdır. Bu tarihte medresenin esas odalarından sadece 6 tanesi oturulabilecek durumdadır. Bunun için talebenin bir kısmı, medresenin dış bahçesinde yapılmış olan on kadar barakada yaşamaktaydı⁷⁹². Külliyei oluşturan yapılardan, cami, mektep, medrese ve kütüphanenin tamire ihtiyacı olduğuna dair Efka-ı Hümayun Nezareti Celilesi'ne, vakıf mütevellisi Seyyid Mahmud imzasıyla H. 1212-M.1797 tarihinde bir arzuhalde bulunulmuştur⁷⁹³.

Paşanın İstanbul'da bu külliye'den başka vakıf eserleri de bulunmaktaydı. İstanbul'da Tavukpazarı'nda Mahmut Paşa vakfına ait 2200 zira arsa üzerine 48 adet oda, 9 adet dükkan ve 14 mahsenli bir han inşa ettiren Paşa⁷⁹⁴, bu han için Mahmut Paşa vakfına yılda 3067 akçe kira ödemekteydi⁷⁹⁵ (Tablo 32). Ayrıca Paşanın İstanbul'da Haseki Bimarhanesi arkasında hazneli bir çeşmesi bulunmaktaydı. Çeşmenin üzerinde yer alan kitabenin tarih kısmı şu şekildedir.

Transkripsiyon:

“Feth-i bende dedi tarihini “çeşme-i aynül hayati âsafi””⁷⁹⁶.

⁷⁹¹ Amca Hüseyin Paşa Kutub-ı Mevkufesi Vakfiyesi Süretidir (H. 1112-M.1700), Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 2272, V.4a.

⁷⁹² Mübahat S. Kütükoğlu, **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Ankara, 2000, s. 258.

⁷⁹³ B.O.A., DH.MKT, Dosya No: 346, Gömlek Sıra No: 23

⁷⁹⁴ Ceyhan Güran tarafından hazırlanan ve İstanbul hanlarını konu alan çalışmada Hüseyin Paşa tarafından inşa edilmiş herhangi bir han ismine rastlanmamaktadır. Ceyhan Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, İstanbul, 1976.

⁷⁹⁵ V.G.M.A., Defter No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1

⁷⁹⁶ İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri I**, İstanbul, 1943, s.98. Çeşme ile ilgili yapılan saha çalışması esnasında, İbrahim Hilmi Tanışık'ın belirttiği yerde tespit edilememiştir.

Tablo 2.32. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.5 Recep 1112-M.16 Aralık 1700 Tarihli Vakfiyeye Göre İstanbul'daki Vakıflarda Çalışan Görevliler Ve Vakfın Diğer Giderleri.

İstanbul	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Şeyhü'l-kurra	30	900	10800
Halife (4 kişi)	16	480	5760
Talebe (16 kişi)	32	960	11520
Muhaddis	60	1800	21600
Dersiam	60	1800	21600
Danışmend⁷⁹⁷ (16 kişi)	160	4800	57600
Hafız-ı kutup (3 kişi)	60	1800	21600
Kütüphanede Katip	8	240	2880
Mücellid	8	240	2880
İmam	20	600	7200
Müezzin (iki kişi)	25 ⁷⁹⁸	750	9000
Kayyım	12	360	4320
Ferraş	6	180	2160
Çerağcı	8	240	2880
Türbedar	8	240	2880
Muallim	20	600	7200
Halife	15	450	5400
Hattat⁷⁹⁹	8	240	2880

⁷⁹⁷ Her hücrede bir Danışmend (bilgili, ilimli) kalması istenmektedir.

⁷⁹⁸ Müezzin-i evvel günlük 15 akçe alırken, müezzin-i sani 10 akçe almaktadır. V.G.M.A.,Defer No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1

⁷⁹⁹ Mektepte eğitim gören talebeye her sene boylarına münasip kapama, pabuç, mest, kavuk ve kuşak verilmektedir. V.G.M.A.,Defer No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1

Sıbyan mektebinde talim gören talebe arasından seçilmiş 40 talebeye	40	1200	14400
Mektebe kömür alınması			1000
Mekteb Ferraşı	6	180	2160
Kâtip	20	600	7200
Cabi	10	300	3600
Sebilci (2 kişi)	24	720	8640
Mutemed	8	240	2880
Bevvab	10	300	3600
Ferraş⁸⁰⁰	6	180	2160
Meremmetçi	4	120	1440
Suyolcu	5	150	1800
Mezbelekeş⁸⁰¹	4	120	1440
Külliyede yer alan kandillere zeyt alınması için	40	1200	14400
Şem'i baha	26	780	9360
Hasır	8	240	2880
Fitil ve Carub için	3	90	1080
Filibe'deki Mevlevi Zaviyesi fukarası için	30 ⁸⁰²		
Toplam			278200

⁸⁰⁰ Külliye'nin dış kısmının temizliğinden sorumludur.

⁸⁰¹ Çöpleri toplayan kişi.

⁸⁰² Paşa vakfın bütün gelirlerinden Filibe'de bulunan Mevlevi Zaviye'sinde sakin olan Mevlevi Fukarasına günlük 30'ar akçe verilmesini şart koşturmaktadır.

Hüseyin Paşa tarafından yukarıda bahsedilen vakıf eserlerinin dışında bir takım vakıf eserleri de tesis ettirilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan H. 1113-M.1701 tarihli zeyl vakfiyeye göre günümüzde Suudi Arabistan sınırları içerisinde yer alan Medine şehrinde bir musalla ile bir sebil inşa ettirmiştir⁸⁰³. Buradaki vakıflarda nazır, ab-ı keş (suyolcu), sebile su çekenler, bevvab ve saki-i sebil gibi görevliler bulunmaktadır. Aşağıda verilen ücret tablosundaki ücretlerden başka vakıf görevlilerinden nazır, su çekenlere, bevvab ve saki-i sebil olanlara yılda birer defa ceraye⁸⁰⁴ verilmesi vakfın şartları arasındadır (Tablo 33).

Tablo 2.33. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.5 Recep 1112-M.16 Aralık 1700 Tarihli Vakfiyeye Göre Medine'deki Vakıflarda Çalışan Görevliler Ve Vakfın Diğer Giderleri.

Medine	Günlük	Aylık	Yıllık (eşrefi altın)
Nazır			10
Suyolcu ve diğer masraflar için			25
Meremmet için			20
Bevvab			5
Saki-i sebil olana			5
Toplam			65

Paşa hayır eserlerinin yanı sıra İstanbul meşayihine (şeyh) her sene on beşer kese bahşiş ve yine her sene fukaraya biner akçe sadaka vermektedir⁸⁰⁵.

2.5.1. Amcazade Hüseyin Paşa Tarafından İnşa Ettirilmiş Olup Günümüze Ulaşan Yapılar

2.5.1.1. Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi

Çeşme, Edirne şehir merkezinde Nişancı Mahallesinde Kıyık Caddesi üzerinde yer almaktadır (Fot.2.293). Çeşme üzerinde inşa ve onarım kitabeleri yer almaktadır. İnşa kitabesine göre çeşme, H.1113-M.1702 tarihinde Amcazade Hüseyin Paşa tarafından

⁸⁰³ V.G.M.A.,DeFTER No: 502, Sıra No: 1/3, Sayfa: 7

⁸⁰⁴ Vakıf tarafından verilen erzak ve yiyecek.

⁸⁰⁵ Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116/1688-1704), Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000,s.164.

inşa ettirilmiştir. Yine çeşmenin güney cephesi üzerinde yer alan onarım kitabesine göre çeşme, H.1321-M.1903 tarihinde Arif Paşa tarafından onarılmıştır. 1995 senesinde çeşme orijinal yerinden sökülerek şimdiki bulunduğu yere taşınmıştır⁸⁰⁶.

Bağımsız çeşmeler sınıfına giren çeşme tek cepheli olarak inşa edilmiştir. Çeşmede inşa malzemesi olarak cephelerde kesme taş; ayna taşı, suluk ve kitabelikte beyaz mermer malzeme kullanılmıştır. Sivri kemerle oluşturulmuş çeşme nişini kenarlarda kaval silmeler çevrelemektedir. Düz bir şekilde tasarlanan saçak kısmı kademelendirilmiştir. Çeşme yalağı çeşme cephesinden taşıntı yapar şekilde yerleştirilmiştir. Sivri kemerli çeşme nişinin hemen solunda suluk bulunmaktadır. Mermerden yapılmış olan suluk cepheden taşıntı yapar şekilde tasarlanmıştır. Çeşme nişinin iç kısmında mermer ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşının zemini iki kartuş halinde tasarlanmış olup, üstteki yatay kartuş bir kitabelik şeklinde tasarlanmış fakat içerisi boş bırakılmıştır. Altta yer alan dikey kartuşun köşelerinde selvi ağaçları yer almaktadır. Selvi ağaçlarının ortasında lülenin yerleştirildiği delik bulunmaktadır.

Çeşme nişini oluşturan sivri kemerin hemen üzerinde beş satırdan oluşan ve üç bölüme ayrılmış beyaz mermer kitabe yer almaktadır (Fot.2. 294).

Transkripsiyon:

Etdi icra bu çeşmenin abın/Hükmü şahinşe mübarek pey/Emredince Hüseyin Paşaya
Etdi lep teşne-gani ableri/Nice Paşa ki lütuf ve ihsanı/Gıpta ferma-ı ruh hatem tayyi
Bağlardan geçirdi bu abı/Oldu atışane neşve-bahş hami/ Öyle bir ayn-ruh perver kim
Ab-ı hıvan yanında leys şebi/Oldı yekpare faika tarih/Bu iki mısra pey- ender – pey
İçene ruhdur bu ab-ı zülal/ Ve min-el ma-i külli şeyin hayy 1113⁸⁰⁷

Çeşmenin arka cephesinin önüne yakın tarihteki taşıma esnasında bir yalak ve musluk yerleştirilmiştir. Bu cephenin saçak kısmının hemen altında mermer üzerine yazılmış beş satırlık tamir kitabesi bulunmaktadır (Fot.2. 295).

Transkripsiyon:

Bin üçyüz yirmi bir sene-i hicriyyesinde

⁸⁰⁶ Murat Karademir, **Edirne Çeşmeleri**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü sanat tarihi Anabilim dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007,s.99.

⁸⁰⁷ Oral Onur, **Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler**, İstanbul, 1972, s. 39.

Yaver-i ekrem hazret-i şehriyarı Edirne vali

Vekili ve ikinci Orduy-u Hümayun müşiri

Devletlu Arif Paşa hazretleri tarafından

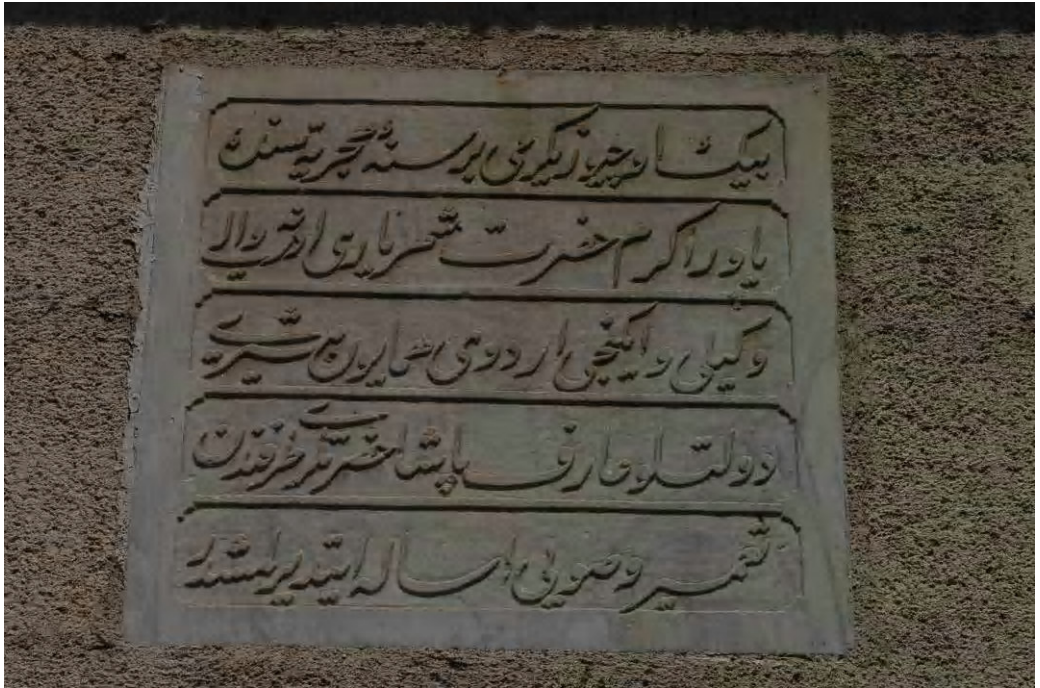
Tamir ve suyu isale ettirilmişdir

Fot.2.293. Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi

Fot.2.294. Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi İnşa Kitabesi

Fot.2.295. Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi Tamir Kitabesi

2.5.1.2.Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı

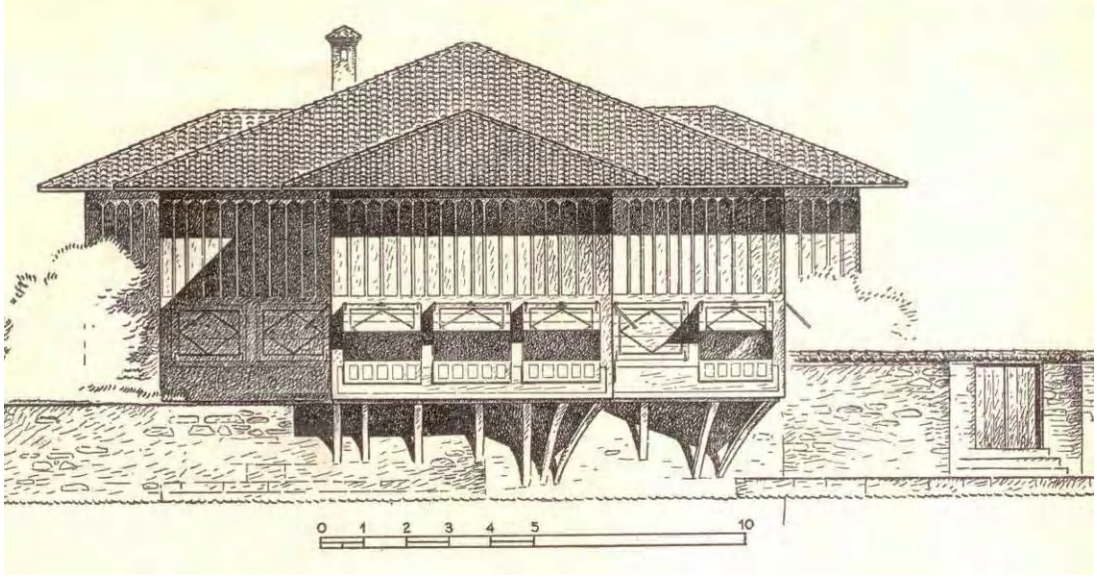
İstanbul Boğazında, Anadolu Hisarı ile Kanlıca arasında yer almaktadır (Plan.2.47-Çizim2. 3-4.). Günümüzde özel bir müteşebbis tarafından kiralanan yalıda, büyük bir restorasyon faaliyetine girişilmiştir⁸⁰⁸ (Fot.2. 296). Yapıdan geriye sadece denize doğru çıkıntı yapan divanhane kısmı orijinal olarak ulaşabilmiştir⁸⁰⁹. Yapı üzerinde inşa kitabesi yer almamaktadır. Ancak Amcazade Hüseyin Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan⁸¹⁰ H.1113-M.1701 tarihli vakfiyede geçen bilgilerden hareketle yalının 17.yy sonlarında inşa edilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Silahtar tarihinde geçen Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasının ardından İstanbul'a gelen Avusturya Elçisinin (H.1111-M.1700) bu yalıda ağırlandığına ilişkin bilgiden hareketle yalının M.1700 tarihinden önce tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır⁸¹¹.

⁸⁰⁸ Yalı restorasyonda olduğu için, yalının yakınına yaklaşmamıza izin verilmemiştir. Yalıyı sadece boğazdan bir kayık vasıtasıyla görüp, fotoğraflarını çekebildik.

⁸⁰⁹ Bugün amcazade Hüseyin Paşa Yalısı denilen bina oldukça kaliteli nakışlarla bezeli olan selamlık dairesinin "T" planlı divanhanesidir. "T" şeklindeki bu plan tipi, on yedinci asra kadar, Boğaziçi ve Haliç sahil saraylarında köşk ve kasırlarda uygulanmış ve Şer'iyye Sicillerinde, tamirat defterlerinde, bu tip yapılara üç sofalı oda denilmiştir. 1914 yılında Paris'te Société des amis de stamboul (İstanbul Şehri Mühipleri Cemiyeti) isimli bir dernek kurulur. Bu derneğin en faal azalarından İngiltere'nin İstanbul Sefiresi, Kontes dö Rabilant ve Armenak Sakızıyan Bey bu yalının rölövelerini yaptırırlar ve İstanbul Muhipleri Cemiyeti'ne hediye ederler. Bu rölöveler, İstanbul Sanayi Nefise Mekteb-i Şahanesi yardımcı muallim M. Y. Terziyan Bey'in nezaretinde o mektepten mezun Mimar Nuri Bey ile aynı mektepte Mimarlık öğrencisi Ömer Şerif Bey tarafından hazırlanmıştı. Cahide Tamer, **Amcazade Yalısı ve Manzumesi Onarımları**, İstanbul, 2001, s.6.

⁸¹⁰ "...ve yine civarı saltanatı aliyye Kostantaniyetil-mahmiyede Yurus kazasına tabi Anadolu hisarında vaki bir taraftan sahil-i bahr ve bir taraftan Nasuh Beşe zevcesi Saime hatun yalısı ve bir taraftan sabika Edirne Kadısı olan Mecdi Mehmet efendi yalısı ve bir taraftan tarik-i âm ile mahdud muhavvata-i hariciyesinde üç sofalı bir bab ulvi oda ve iki köşk ve dört bab oda ve tahtani iki bab oda ve iki bi'r-i mâ-i leziz ve bahçe ve bahçe içinde bir köşk ve üç Bekçi odası ve bir liman ve üzerinde iki bab oda ve bir matbah ve bir kılar ve muhavvata-i dahiliyesi nim sofalı bir bab kebir oda ve bir mabeyn odası ve bir sağır oda ve iki sofa ve tahtani iki bab oda ve kılar ve bir matbah ve iki halveti bir hamam ve camekan ve kenif ve bahçeyi müstemil yalı tabir olunur menzil...".

⁸¹¹ Süheyl Ünver-Sedat Hakkı Eldem, **Amucazade Hüseyin Paşa Yalısı**, İstanbul, 1970, s.4.

Çizim 2.3. İstanbul-Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi (Sedad Hakkı Eldem'den)

H.1293-M.1874 Rumeli bozgunundan kaçan göçmenler yalının Harem dairesine yerleştirilmişlerdir. Bu sebeple kısa zamanda harap olan bina, sonra tamamen yıkılarak ortadan kaldırılmıştır⁸¹². Divanhanenin arkasında yer alan selamlık bölümü tarihi bilinmeyen bir dönemde yıkılarak yeniden yapılmış ve 17 Ağustos 2000 depreminde de tamamen çökmüştür⁸¹³.

1947 yılında Divanhanenin denize çıkıntı yapan kısmındaki taşıyıcı direklerden birinin çürüyüp yıkılmış ve bu köşenin dayanaksız kalması üzerine yapıda onarım yapılmıştır. Onarım sadece taşıyıcı direklerle sınırlı kalmamış iç mekanda da büyük tadilatlar yapılmıştır. Yalı daha sonra 1953, 1970, 1971,1972 yıllarında da çeşitli onarımlara uğramıştır⁸¹⁴.

Amcazade Hüseyin Paşa yalısı kompleks bir yapıdır. Denize doğru çıkma yapan divanhane, onun arkasında selamlık, selamlığın arkasında küçük bir hamam ve harem yapılarından oluşmaktaydı⁸¹⁵.

Harem dairesi köşkün 60 m. ötesinde Hisar tarafındaydı. Harem, eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla iki katlı, iki büyük sofalı ve ortalama 15-20 odadan ibaretti⁸¹⁶.

⁸¹² Cahide Tamer, **a.g.e.**, s.6.

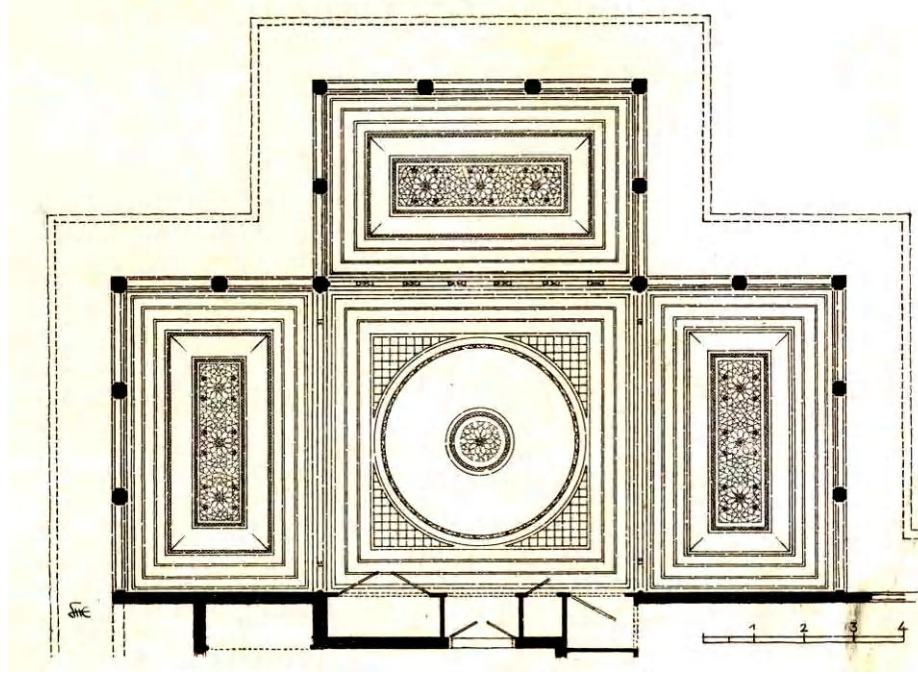
⁸¹³ Yasemin Kartal, **a.g.t.**,s.107.

⁸¹⁴ Cahide Tamer, **a.g.e.**, s.20.

⁸¹⁵ Yasemin Kartal, **a.g.t.**,s.107.

⁸¹⁶ Süheyl Ünver-Sedat Hakkı Eldem, **Amucazade Hüseyin Paşa Yalısı**, İstanbul, 1970, s.11.

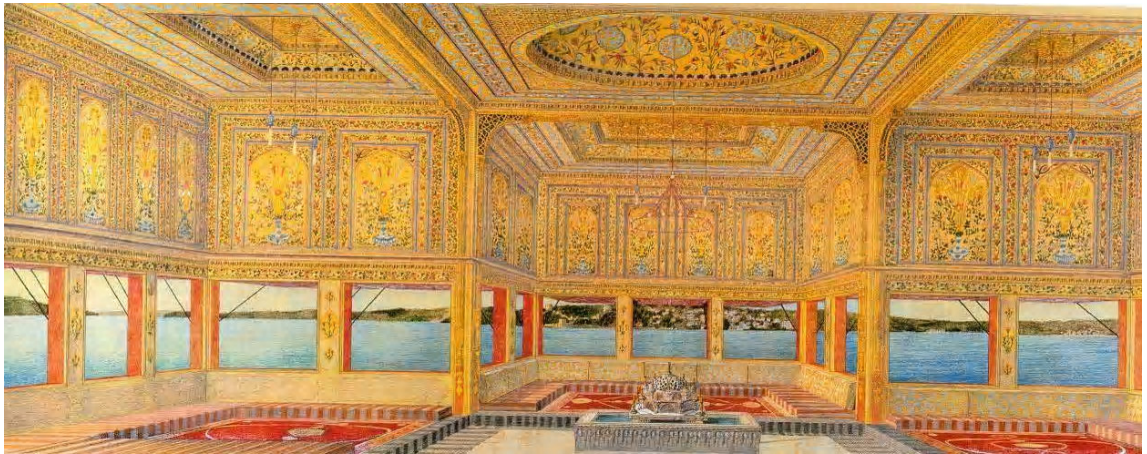
Haremin hisara bakan cephesi üzerinde on kadar penceresi bulunan büyük bir kabul odası bulunmaktaydı.

Plan.2.47. İstanbul-Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi

Tavan Planı (Sedad Hakkı Eldemden)

Selamlık bölümü divanhanenin arkasında yer almaktaydı. Ortada yer alan bir sofaya açılan iki oda, banyo ve tuvalet mekânlarından oluşmaktaydı⁸¹⁷. Bugün büyük ölçüde yıkılmış olan selamlık, belirlenemeyen bir tarihte yıkılarak yeniden yapılmıştır⁸¹⁸.

Çizim.2.4. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi (Doğan Kuban,dan⁸¹⁹)

⁸¹⁷ Fossati XIX. Yüzyıl ortalarında köşkü görmüş ve planını çıkartmıştır. Plan rölöve planı olmayıp, Fossati tarafından ezbere çizilmiştir. Süheyl Ünver-Sedat Hakkı Eldem, **a.g.e.**, s.16.

⁸¹⁸ Yasemin Kartal, **a.g.t.**,s.111.

“T” planlı olan divanhane günümüzde oldukça harap bir vaziyettedir (Fot.2. 297). Tamamen ahşap malzemeden inşa edilmiş olan Divanhane, batı yönden denize doğru çıkıntı yapmaktadır. Divanhanenin cepheleri üzerinde boğaza bakan dikdörtgen formlu pencereler bulunmaktadır. Divanhanenin iç mekânının ortasında bir fiskiyeli havuzun bulunduğu kaynaklardan öğrenilmektedir. Yasemin Kartal tarafından iç mekânda yapılan incelemeler esnasında bu fiskiyenin sadece zemin kısmının günümüze ulaştığı tespit edilmiştir⁸²⁰. Kartal iç mekânı şu şekilde tasvir etmektedir.

“Duvarlarda dikdörtgen panolar içinde yapılmış kalem işleri görülmektedir. Pencerelerin üzerini mukarnaslı bir silme kuşağı dolanmaktadır. Bu silmenin vaktiyle raf olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Orta bölüm kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin yüzeyi kalemişi süslemelerle kaplanmıştır. Kanatlar aynalı tonozlarla örtülüdür ve yüzeyleri geçme ahşap plakalarla oluşturulan yıldız kompozisyonları ile süslüdür. Kanatlar orta mekâna Bursa kemeri ile bağlanmaktadır. Doğu duvar ahşap dolap ve sofaya açılan kapıyı barındırmaktadır. Bitkisel bezemeli kompozisyona sahip kapı ve dolaplar fildişi ve sedef kakmalıymış vaktinde, bugün ise bu sedef kakmaların sadece sedefleri düşmüştür”⁸²¹.

⁸¹⁹ Doğan Kuban, **Kaybolan Kent Hayalleri Ahşap Saraylar**, İstanbul, 2001, s.49

⁸²⁰ Yasemin Kartal, **a.g.t.**, s.113.

⁸²¹ Yasemin Kartal, **a.g.t.**, s.113.

Fot.2.296. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi

Fot.2.297. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi

2.5.1.3.Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi

Külliye; Fatih İlçesi, Saraçhanebaşı Semtinde, Sofular Mahallesi'nde bulunmaktadır⁸²² (Plan.2.48-Fot.2. 298). Külliye önceleri derslane, mescit, kütüphane, sıbyan mektebi, dükkânlar ve sebilden oluşmaktayken daha sonra bunlara Şeyhülislam Mustafa efendi tarafından H.1152-M.1739 tarihinde bir çeşme ilave edilmiştir. Ayrıca H.1114-M.1702'de vefat eden Amcazade Hüseyin Paşa'nın, sebilin güneyine gömülmesinden sonra aileden olan diğer kişilerin de buraya gömülmeleriyle bir hazire oluşmuştur⁸²³. Külliye derslane-mescit kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre M. 1700 yılında inşa ettirilmiştir. Külliye'nin mimarının 17.yy sonlarında mimarbaşı olan İbrahim Ağa'nın olması muhtemeldir⁸²⁴. Külliye'yi oluşturan yapılardan Derslane-mescit, medrese, kütüphane ve sıbyan mektebi H. 1210-M.1795 tarihinde oldukça harap bir vaziyette olmalarından dolayı vakıf mütevellisi Seyyid Mahmud tarafından Evkaf Nezareti Celilerisi'ne bir arzuhal yazılmıştır⁸²⁵.

Külliye'ye doğusunda yer alan basık kemerli, kesme taş örgülü bir kapıdan geçilerek girilmektedir. Kapının üzerinde beyaz mermer üzerine yazılmış üç satırlık ve 12 bölümden oluşan kitabe yer almaktadır (Fot.2. 299).

Transkripsiyon:

Lil ilahi darun benahin

Lil ilmi sardun mucedded

Nizamu ikdil meani

Fi ısrı hayrun muareded

Hayfu tefada yakinen

Annalgana-ima suyed

Fazet sıhamu münibin

⁸²² Günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı Türk Vakıf İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi olarak kullanılan külliye'nin, onarımında olması nedeniyle, külliye'yi oluşturan yapıların iç kısımlarına girmemize izin verilmemiştir. Hatta külliye'nin avlusundan, yapılara fazla yaklaşımdan üç kare fotoğraf çekmemize izin verilmiştir. Bu nedenle yapıların iç kısımlarında inceleme yapıp, gözlem fişlerinin çıkartılması ve fotoğraflarının çekilmesi mümkün olmamıştır.

⁸²³ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.t.**,s. 200.

⁸²⁴ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, 1993, s. 236.; Yasemin Kartal, **a.g.t.**,s. 73.

⁸²⁵ B.O.A., **Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi**, Dosya No: 346, Gömlek Sıra No:23

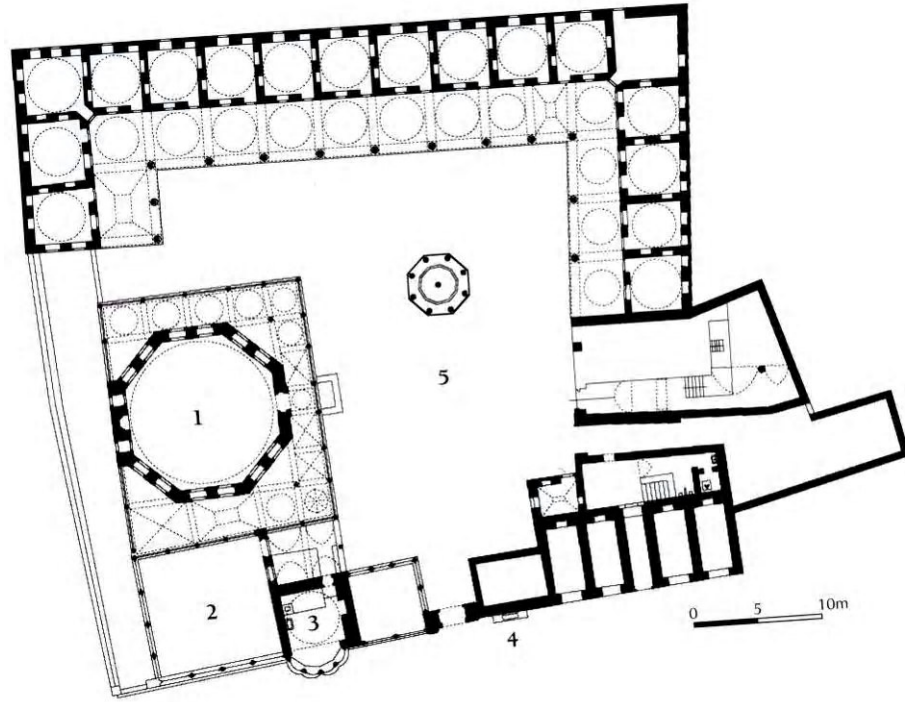
Hüsnül mesai tezevved

Tarih-i tekmil la kad

Alha tamamen bimuhrad

Şedel hüseynü veziran

Lü ilmi daran veceddet⁸²⁶

Plan.2.48. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (Doğan Kuban'dan)

Kapının kuzeyinde çeşme ve sıbyan mektebi altındaki dükkânlar, güneyinde sebil yer almaktadır. Külliye avlusu içerisinde güneyde derslane-mescit ve onun arkasında hazire kısmı, avlunun ortasında şadırvan, batısında öğrenci odaları, avlunun kuzeyinde kütüphane ve sıbyan mektebi sıralanmaktadır.

⁸²⁶ Erdem Yücel, "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, S.8, s. 255.

Fot.2.298. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi (Mahir Polat Arşivi'nden)

Fot.2.299. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi
Avlu Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe

2.5.1.3.1. Dershane-Mescit

Avlunun güneyinde yer alan dershane mescit, sekizgen bir plana sahiptir (Fot.2. 300). Tamamen kesme taş malzeme ile inşa edilmiş yapının üzeri kubbe ile kapatılmıştır⁸²⁷. Dershane-mescit doğu, batı ve kuzey yönden revakla çevrelenmiştir. Yuvarlak kemerlerle oluşturulmuş olan revak dizisinin üzeri kubbelerle kapatılmışken, güney doğuda yer alan kısmın üzeri tekne ve çapraz tonozla kapatılmıştır. Revak kemerleri mukarnas başlıklı mermer sütunlar tarafından taşınmaktadır. Yapının cepheleri üzerinde altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden alttakiler dikdörtgen, üsttekiler sivri kemerli ve alçı şebekeli olarak tasarlanmışlardır.

Dershane-Mescidin girişi kuzey cephesi üzerinde yer almaktadır. Girişin doğu ve batısında mihrabiyeleer bulunmaktadır. Basık kemerli giriş kapısının üzerinde palmet, rumi ve kıvrık dallardan oluşan bitkisel bezeme kuşağı yer almaktadır (Fot.2. 301). Kuşağın üzerinde tek satır halinde yazılmış Arapça inşa kitabesine yer verilmiştir (Fot.2. 302).

Transkripsyon.

Kad beni hazihe-lbek'a-el-mübareke el-hasana fi devlet-i Sultan Mustafa Han El-vezirü'l- azam Hüseyin Paşa fi sene isni aşraeve ma'e ve elf (H.1112-M.1700)⁸²⁸

⁸²⁷ H.1208-M.1793 tarihinde darü'l-kurra'da günlük dört akçe karşılığında Süleyman bin Halil vefat etmiş ve yerine Abdullah bin Mustafa'ya berati alışan verilmiştir. B.O.A. **Cevdet Maarif**, Tasnif No: 1940.

⁸²⁸ Ayvansaray, **a.g.e.**, s.135.

Fot.2.300. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi
Dershane Mescit Binası (Mahir Polat Arşivi'nden)

Fot.2.301. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi
Dershane-Mescit Giriş Kapısı (Mahir Polat Arşivi'nden)

Fot.2.302. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi
Dershane-Mesicî İnşa Kitabe (Mahir Polat Arşivi'nden)

2.5.1.3.2. Medrese Odaları

Avlunun batısında yer alan medrese odaları “U” şeklinde planlanmıştır (Fot.2. 303). Tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan yapı, 17 adet hücreden oluşmaktadır. Bu hücrelerden dört âdeti kuzeyde, iki âdeti güneyde, 11 âdeti de batıda yer almaktadır. Odaların önünde hafif sivri kemerli açıklıklara sahip olan revakların üzeri, güneydeki revakın bitimi ve batıdaki revağın güney revakla birleştiği kısımdaki örtüler hariç kubbelerle örtülmüştür. Diğer iki kısmın üzeri tekne tonozla kapatılmıştır. Revak kemerleri baklava dilimli başlıklara sahip olan mermer sütunlar üzerine oturmaktadır.

Revakların arkasında öğrenci hücreleri yer almaktadır (Fot.2. 304). Öğrenci hücrelerine basık kemerli kapılardan girilmektedir. Her hücre giriş kapısının hemen bitişiğinde bulunan bir adet dikdörtgen pencere ile aydınlatılmaktadır. Hücrelerin üzeri pandantiflerle geçilen kubbe ile kapatılmıştır. Hücrelerde ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır.

Fot.2.303. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Medresesi

Fot.2.304. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi
Öğrenci Hücreleri ile Medrese Revağı

2.5.1.3.3. Şadırvan

Avlunun ortasında yer alan şadırvan, sekiz mermer sütun tarafından taşınan ahşap çatıyla örtülüdür. Şadırvanın mermerden yapılmış on gen bir haznesi bulunmaktadır (Fot.2. 305).

Fot.2.305. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Şadırvanı

2.5.1.3.4. Kütüphane

Avlunun kuzeyinde sıbyan mektebi ile medrese odaları arasında yer almaktadır (Fot.2. 306). Giriş kapısı üzerinde yer alan 11 satırlık kitabesine göre H.1168-M.1755 tarihinde Hüseyin Paşa'nın kızı Rahmiye Hatun tarafından tamir ettirilmiştir. Fevkanili olarak tasarlanmış olan kütüphanenin girişi avluya bakan cephesi üzerinde bulunmaktadır. Girişin hemen üstünde oval bir mermer madalyon içerisine on bir satırlık tamir kitabesi yer almaktadır (Fot.2. 307).

Transkripsiyon:

Amucazade Hüseyin Paşa kim

Sab'ka mühür ile olmuştu vezir

Sahib'al'hayr hısan olduğunu/ittiler sahe-i dehre teşhir

Kurretul ayn-ı Rahmiye Hanım/Rabia ismet oba kız zamir

Bedri vakfına ihya etti/ eyledi her tarafı tamir

Hadım olan birileri kıldı adab/Eyledi mecme-i ilme tavkir

Oldu bir cemse bu tarik-i latif/eyle bu beyti necibi tahrir

Vakfın ruhuna berkem etti

1168

Oldu bu medrese hasbi tamir

1168

Giriş kapısından geçildikten sonra üzeri beşik tonoz örtülü bir dehlize girilmektedir. Dehlizin kuzeybatısında yer alan merdivenle kütüphaneye çıkılmaktadır. Kütüphanenin önünde üç bölümlü bir revak yer almaktadır. Yapının beden duvarları iki sıra tuğla bir sıra taş malzeme ile örülmüştür. Basık kemerli giriş kapısının doğu ve batısında birer adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Fot.2.306. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Kütüphanesi

Fot.2.307. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi
Kütüphane Tamir Kitabesi

2.5.1.3.5. Sıbyan Mektebi

Külliye avlusunun kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır (Fot.2. 308). Fevkanili bir plana sahip olan mektebin avluya bakan cephesi kesme taş örgülü iken diğer cephelerde iki sıra tuğla bir sıra taş uygulamasına yer verilmiştir. Kare planlı iki kubbeli bir mekândan oluşan yapı 1894 depreminde büyük hasar görmüştür⁸²⁹.

Doğu cephede yer alan dükkânların üstünde bulunan sıbyan mektebinin doğu cephesi iki sıra tuğla bir sıra taş örgülü olup, cephe üzerinde tuğla örgülü sivri kemerlerle oluşturulmuş beş adet pencere bulunmaktadır. Pencereilerin söve ve alınlık kısımları mermer malzemeden inşa edilmiştir. Mektebin güneye bakan cephesi kesme taş malzeme ile örülmüş olup, cephe üzerinde doğu ve batıda birer adet kuş köşkü bulunmaktadır. Sıbyan mektebine giriş külliyenin doğu cephesindeki dükkân sırasının

⁸²⁹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 238.

ortasında yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Bu kapıdan geçilerek iç avluya ulaşılır. Mektebin batısında yer alan bu avluda bulunan merdivenle sıbyan mektebini oluşturan mekânların girişine çıkılmaktadır. Köşeye yakın yerleştirilmiş olan kapıdan geçilerek önce kuzeydeki mekâna ulaşılır. Oradan da dikdörtgen mermer söveli kapı ile güneydeki mekâna geçilmektedir⁸³⁰.

Fot.2.308. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Sıbyan Mektebi

2.5.1.3.6. Çeşme

Külliye giriş kapısının kuzeyinde yer almaktadır (Fot.2. 309). Külliye'nin inşasından 39 yıl sonra Şeyhülislam Mustafa Efendi tarafından H.1152-M.1739 tarihinde yaptırılmış olmasından dolayı Şeyhülislam Mustafa Efendi Çeşmesi olarak bilinmektedir⁸³¹. Sivri kemerli çeşmenin etrafı profillerle sınırlandırılmış olup, çeşme alınlığında beyaz mermer üzerine yazılmış beş satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır (Fot.2. 310).

Transkripsiyon:

⁸³⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 238.

⁸³¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 238.

“Şeyhü’l-islam... nam-daş Mustafa

Umde-i evlad-ı Fahrü’l-enbiya ali-makam

Ab-ı r(û)-yi mesned-arayan-ı fazl ü cüd

Masdarı Seyr eylemişdir zatını Rabbü’l-enam

Kurb-i kabri kurretü’l-aynda icra eyledi

Fisebilillah bu ab-i safi ol fahrü’l-kiram

.....çeşme bünyad etdi kim

Tarih-i cusun gören hayran olur bala kelam

Zatını Mevla hemişe maskem-i erzak edüp

..... hayr ile yad ola ta ruz-i kıyam

Her biri ab-ı hayat-asa müselleme Şakira

Eyledim gencide bir beyte iki tarihi tam

İç bu Vala çeşmeden ayn-ı hayat-ı can-feza 1152

Gel gel al iç zemzem icra eyledi Müfti’l-enam 1152”⁸³²

Şakir adlı bir şair tarafından söylendiği anlaşılan kitabenin hattatı Katipzade diye tanınan Mehmed Refi bin Mustafa’dır⁸³³.

⁸³² Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.t.**, s. 214.

⁸³³ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.t.**, s. 214.

Fot.2.309. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Çeşmesi

Fot.2.310. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Çeşme Kitabesi

2.5.1.3.7. Sebil

Külliye giriş kapısının güneyinde yer almaktadır (Fot.2. 311). Kesme taş ve mermer malzemenin kullanılmış olduğu sebilin, iç mekânının üzeri kubbe, dışa taşıntı yapan mekânının üzeri ise küçük yarım kubbe ile kapatılmıştır. Sebil dıştan bir ahşap saçakla çevrelenmiştir. İki duvara gömülü, üçü serbest toplam beş adet mukarnas başlıklı mermer sütun tarafından taşınan sivri kemerlerin, başlık seviyesine kadar iç kısımları doldurulmuş, alt seviyede ise metal şebekeler yerleştirilmiştir. Mermer sütun başlıklarını birbirlerine yatay olarak bağlayan lentoların üzerleri kıvrık dal bezemelerden oluşan bitkisel süslemelerle tezyin edilmiştir.

Fot.2.311. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Sebili

2.5.1.3.8. Dükkânlar

Külliye giriş kapısının kuzeyinde, sıbyan mektebinin altında dört adet dükkân sırası yer almaktadır (Fot.2. 312). Kesme taş malzeme ile oluşturulmuş olan dükkânlar, dışa doğru

taşını yapan “S” şeklindeki profilli konsollar üzerine oturan yuvarlak kemerli bir görünüme sahiptirler.

Fot.2.312. İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Dükkânları

2.5.1.3.9. Hazire

Amcazade Hüseyin Paşa’nın Külliyesi’ne gömülmesinden sonra zamanla diğer aile üyelerinin de buraya defnedilmesi sonucu oluşan hazire, üç kısımdan oluşmakta ve içerisinde elli adet mezar yer almaktadır⁸³⁴.

Amcazade Hüseyin Paşa’nın hazirede yer alan mezar taşı üzerindeki kitabe Arif Abdülbaki Efendi tarafından yazılmıştır (Fot.2. 313).

Transkripsiyon:

“Sadr-ı Azam sahibü’l-hayrat hem-nam Hüseyin

Beş sene oldı vekil-i Padişah-ı din-penah

Gördü çün sıdk u ihlâs ile gazaya azmini

Talib-i sulh u salah oldu adüvvi kine-han

İntikalin g’üş idüp Arif didi tarihini

⁸³⁴ Hazire ve hazirede yer alan mezarlarla ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Erdem Yücel, “Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi”, **Vakıflar Dergisi**, S.8, Ankara, 1969, s. 265.

Cennet-i firdevsi Hak ide Hüseyne cay-gah

Sene 1114⁸³⁵

Fot.2.313. Amcazade Hüseyin Paşa'nın Mezar Taşı Kitabesi

2.6. KÖPRÜLÜZADE ABDULLAH PAŞA'NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ

Köprülü Mehmet Paşa'nın torunu, Fazıl Mustafa Paşa'nın ortanca oğlu olan Abdullah Paşa'nın İstanbul Köprülü Kütüphanesi'nde 15 Cemadiel-evvel 1133-M.14 Mart 1721 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır⁸³⁶. Bu vakfiyeye göre Abdullah Paşa'nın tıpkı Köprülü ailesinin diğer üyeleri gibi bir takım vakıf eserleri inşa ettirdiği anlaşılmaktadır.

Paşanın ilk olarak vakfiyede bahsettiği vakıf eserleri Suriye'nin İdlip iline bağlı İdlip-el-Şuğur-ı Kasabası'nda yer almaktadır. Abdullah Paşa'nın dedesi Köprülü Mehmet Paşa yine İdlip'e bağlı Cısr-i şuğur Kasabası'nda bir adet han, bir adet cami, bir adet hamam, bir adet mektep ve bir adet palanga inşa ettirmiştir⁸³⁷. Köprülü Mehmet Paşa

⁸³⁵ Ayvansaraylı, a.g.e., s.135.

⁸³⁶ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448.** Bu vakfiyenin iki nüshası da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunmaktadır. V.G.M.A, Defter No: 583, Sıra No: 184, Sayfa No: 224; V.G.M.A, Defter No: 587/3-1, Sıra No: 108, Sayfa No: 77.

⁸³⁷ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 3/2446, V.15a.**

vakıf kurumunun işleyişini sağlamak maksadıyla bölgede yer alan birçok köy, mezra ve araziye bütün gelirleri bölgede kurmuş olduğu vakfa bırakmıştır⁸³⁸. Abdullah Paşa dedesinin vakfına ait İdlip-el-Şuğur-ı Kasabası'nda yer alan 2960 zira arsa üzerinde H. 1131-M. 1719 tarihinde 13 mahzen ve 23 dükkâna müstemil bir adet arasta ve yine arastanın yakınlarında 135 zira arsa üzerine bir adet han inşa ettirmiştir⁸³⁹. Bu yapılardan arasta için dedesinin vakfına yıllık 600 akçe ödenirken, han için de yıllık 30 akçe kira ödenmektedir⁸⁴⁰. Arastada fenni kitabette (yazı yazmada) ehil bir kişi günlük 12 akçe yevmiye karşılığında kâtip, arastanın ölçü ve tartı işleriyle ilgilenmek üzere günlük 10 akçe karşılığında bir keyyal (kileci) ve günlük sekiz akçe karşılığında da bir bevvab (kapıcı) görevlendirilmiştir⁸⁴¹ (Tablo 34).

Tablo 2.34. Köprülü Kütüphanesi'nde Bulunan Köprülüzade Abdullah Paşa'ya Ait M.14 Mart 1721 tarihli Vakfiye'ye Göre İdlip-el-Şuğur-ı Kasabası'nda Vakıfta Çalışan Görevliler ve Ücretleri.

İdlip-el-Şuğur-ı Kasabası	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Kâtip	12	360	4320
Keyyal	10	300	3600
Bevvab	8	240	2880
Toplam	30	900	10800

⁸³⁸ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 3/2446, V.14b-17b.**

⁸³⁹ "...merhum ve mağfurle vezir-i azam sabık Köprülü Mehmet Paşa ali-ir-rahme ve'l-gufran hazretlerinin evkaf-ı şerifesi müstemilatından İdlip-el-Şuğur-ı Kasabası dahilinde bi-hesab-ı terbi 2960 zira arsa-ı vakf-ı mer'ub fiha olmayub a'liye kalmayla tevliyetim hesabıyla vakfı şerife infa' ve evveli olmak üzere canib-i vakf-ı mezbure senevi 600 akçe icare-i zemin vermek üzere kendi malımdan üzerine bina eylediğim 13 bab mahzen ve 23 bab dekakini müstemil mülk-ü sahihim olan arastayı cümle tevabi' ve levahıkıyla ve yine civarında vaki vakf-ı merkumun bi-hesab-ı terbi' (V.6b) 135 zira arsa-i a'liyesi üzerine canib-i vakfa senevi yalnız otuz akçe icare-i zemin vermek üzere kezalik-i malımdan bina eylediğim han-ı sağır-ı bundan akdem 1131 senesinde...". **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.6a-6b.**

⁸⁴⁰ Abdullah Paşa'nın yukarıda bahsedilen vakıf eserleri hakkında vakfiyede geçen bilgiler dışında hiçbir bilgiye ulaşılammıştır.

⁸⁴¹ "...Arastada yevm-i 12 akçe ile fenni kitabette mahir bir muhted-i aliye kimesne katip ve yevm-i on akçe vazife ile mustakim (V.8a) ve sadık bir kimesne keyyal ve yevm-i sekiz akçe vazife ile hedametinde macid ve sa'i bir kimesne bevvab ola..." **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.7b-8a.**

Abdullah Paşa Diyarbakır valiliği (1717-1719) esnasında şehirde bir türbe, türbenin yakınında bir daru'l-kurra ve bir adette mektep inşa ettirmiştir⁸⁴².

Paşa şehirde, vefat eden eşi ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin kızı Zübeyde Hanım için Nebi Camisi⁸⁴³ avlusunda bir türbe inşa ettirmiştir⁸⁴⁴. Nebi Camisi vakfından izin alınarak 90 zira arsa üzerine inşa edilen bu türbe için cami vakfına günlük bir akçe⁸⁴⁵ kira verilmekteydi⁸⁴⁶. Türbenin şebeke kapısı civarında yer alan altı adet kandilin, her hafta Cuma günleri, kandil geceleri ve bayramlarda yakılması vakfiyenin şartları arasında yer almaktadır. Özellikle mektepte yer alan bir adet kandilin devamlı olarak geceleri yakılması ve sonradan kandilin iyici temizlenmesine özen gösterilmesi üzerinde durulan önemli şartlardan birisidir⁸⁴⁷. Türbenin içinde yer alan sebilhanede su içmek için konan iki adet tasın belirli vakitlerde orada bulundurulması ve daha sonrasında alınarak muhafaza edilmesi⁸⁴⁸, ayrıca sebilhanede Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında namaz vakitlerinde, Ramazan ayında iftardan sonra buzlu su bulundurulması istenmektedir⁸⁴⁹. Eğer sebilhane önünde bir kalabalık zuhur ederse yukarıda zikredilen iki adet tasan başka iki adet daha tas eklenmesi vakfiyede belirtilmektedir⁸⁵⁰. Sebilhaneye dışarıdan buz getirtildikten sonra, buzun üstünde yer alan çamurların temizlenmesi ve sebilhanenin altında oluşturulan mahzenin zemininin süpürge çalısı serildikten sonra, buzun mahzene konulması ve burada muhafaza edilmesi

⁸⁴²“...Medine-i Amed'de...fani eden zevce-i muhtereme ve halile-i mükerremiz....Zübeyde Hanım ibne'l merhum ve ma'furle şani'el-İslam ve'l-müslimin hayred-dünya-veddin Esseyyid Feyzullah Efendi...(V.7a) üzerlerine bina eylediğim şebeke türbe-i ulya ve tecah türbede ruh-i Şerifeleri için bir taraftan El-Hac Emin mülkü ve üç taraftan tarık-ı amm ile mahdud mülk-ü sahihim olan arsa üzerine müceddeden tesis ettiğim Daru'l-kurra ve mektebin tevabi-i müstemilatıyla vazife-i mu'ayyine ve masarif-i lazime meşrutasına vakf ve habs eyleyub şöyle şart eyledim ki...” **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.6b-7a.**

⁸⁴³ Nebi Camisi; İnönü Mahallesi'nde Dörtöyl denilen kavşakta Gazi Caddesi ile İnönü Caddesinin birleştiği kuzeybatı köşededir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre cami Şafiler ve Hanefiler kısmı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Şafiler kısmı şimdiki bina olup Hanefiler kısmı yıkılmıştır. (İbrahim Yılmazçelik, **XIX. Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, Ankara, 1995, s.58.). Ayrıca Nebi camisi hakkında detaylı bilgi için bakınız: Orhan Cezmi Tuncer, **Diyarbakır Camileri (Mukarnas, geometri, Orantı)**, Diyarbakır, 1996, s. 76-84.

⁸⁴⁴ Bazı kaynaklarda Zübeyde Hanım'dan başka Abdullah Paşa'nın kızı Leyla Hanım'ında burada gömülü olduğu belirtilmektedir. Ancak yukarıda zikredilen vakfiyede sadece Zübeyde Hanımın türbede gömülü olduğu belirtilmektedir. Muhtemelen Leyla Hanım sonraki bir dönemde türbeye defnolunmuştur.

⁸⁴⁵ Vakfiyede bir akçe olarak geçen ifade muhtemelen “yevm-i bir akçe” olmalıdır.

⁸⁴⁶ “...ve Medine-i Amed'de vaki Cami-i Nebiyye'nin saadet-i şifaiyye bekası salihinde sakine-i dar-ı rızvan-ı cenan olan zevce-i muhteremem meşar'ilayha hazretlerinin bi hesab-ı türbe-i 90 zira cami-i mezbura vakıf arsası üzerine mütevellî izniyle mebniye olan salife-el-zıkr türbeleri zemini için vakf-ı mezbure bir akçe icar verile...” **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.8a.**

⁸⁴⁷ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.8a-8b.**

⁸⁴⁸ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.8b.**

⁸⁴⁹ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.8b-9a.**

⁸⁵⁰ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.9a.**

istenmektedir⁸⁵¹. Vakfiyede bayramlarda, bayram namazından sonra, Kadir Gecesi'nde ve teravîh namazından sonra şekerli şerbet dağıtılması⁸⁵², bu işlerin yürütülmesi için bir kimsenin günlük 5 akçe karşılığında kayyım ve yine aynı kişinin günlük beş akçe karşılığında da sebîlci-i evvel görevini sürdürmesi şart koşulmaktadır⁸⁵³.

Türbenin batısında oluşturulan etrafı duvarla çevrili bahçenin ve şebekeli türbenin karşısına yapılan Daru'l-kurra'nın etrafında yer alan Abdullah Paşa'nın kendisine ait arsası üzerine yaptırdığı diğer bir bahçenin de uygun şekilde değerlendirilmesi istenmektedir⁸⁵⁴. Türbenin içinde ve dışında yer alan mezarların geleneğe uygun bir bezle örtülmesi ve bu mezarların etrafının temizliğinin yapılması için bir cennan (bahçıvan) günlük beş akçe vazife ile görevlendirilmiştir. Yukarıda sayılan işlerin kontrol edilmesi için günlük 10 akçe vazife ile bir türbedar görevli tutulmuştur⁸⁵⁵. Dar'ul-kurra'nın altında yer alan hücre, günlük iki akçe bedel karşılığında türbedara tahsis edilmiştir. Türbenin içi ve dışı temizlenerek kubbesinde, üç tarafında, taş şebekelerinde ve köşelerinde yer alan örümcek ağları temizlenip, döşemelerinin su ile ıslatılarak süpürülmesi⁸⁵⁶, kubbe ve kurşunlarının üzerinde olan toz ve kuş pisliklerinin temizlenmesi⁸⁵⁷ vakfiyede önemle üzerinde durulan şartlardan bir diğeridir. Bu görevleri yerine getirmek için günlük sekiz akçe vazife ile bir kennas görevlendirilip ve aynı zamanda bu kişiye günlük iki akçe karşılığında da ikinci sebîlcilik görevinin verilmesi istenmektedir⁸⁵⁸. Zübeyde Hanımın mezarının hizasında bina olunan Darul-Kurrada hıfz-ı Kur'an-ı Mecid ve talim-i tecvid yapılması ve⁸⁵⁹ Daru'l-kurra'da işinde üstat bir kişinin, günlük kırk akçe karşılığında şeyhul-kurra olarak görevlendirilmesi şart koşulmaktadır. Ayrıca şeyhu'l-kurra; cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri talebeyi toplayarak tecvîd öğretecek ve Zübeyde Hanım'ın ruhu için dua edeceklerdir. Mevlut, Regaib, Miraç ve Berat gecelerinde hatm-i şerîf okunması ve ramazan ayı boyunca üç hatm-i şerîf⁸⁶⁰ yapılması şartlar arasındadır⁸⁶¹. Daru'l-kurrada günlük 14

⁸⁵¹ Buz bulunmadığı vakitte yerine kar verilmesi şart koşulmaktadır. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.9a.**

⁸⁵² **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.9a-9b.**

⁸⁵³ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.9b.**

⁸⁵⁴ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.9b.**

⁸⁵⁵ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.10a.**

⁸⁵⁶ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.10a.**

⁸⁵⁷ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.10b.**

⁸⁵⁸ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.10b.**

⁸⁵⁹ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.11a.**

⁸⁶⁰ Ramazan ayında yapılan hatm-i şerîflerden bir tanesinin Kadir gecesinde yapılması istenmektedir.

⁸⁶¹ **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.11a.**

akçe ile bir kişi halife-i evvel ve bir kişi de günlük 12 akçe karşılığında Halife-i sani olarak görevlendirilmiştir⁸⁶². Darul-kurrada günlük on akçe burs verilen beş talebe bulunmaktadır⁸⁶³. Eğer bu talebeler görevlerini yerine getirmezseler yerlerine başkalarının alınması yine vakfın şartları arasındadır⁸⁶⁴. Abdullah Paşa daru'l-kurra'da kullanılmak üzere vakfettiği 10 cild kitap, kalem ve 30 cüz'ün, daru'l-kura'da kullanılmasını ve burada muhafaza edilmesini asla dışarıya çıkartılmamasını vakfın şartları arasına koymuştur. Hatta kitapları nemden ve diğer zarar verici ortamlardan korumak ve muhafazasını sağlamak üzere öğrencilerden birinin görevlendirilmesi ve karşılığında da günlük üç akçe ücret verilmesini istemesi, Paşanın kitap konusundaki hassasiyetini göstermesi açısından son derece önemlidir⁸⁶⁵. Daru'l-kurranın etrafının temizlenmesi, zeminine döşeli olan kalıçe ve keçelerin hafta da bir kaldırılıp yeniden döşenmesi, ara sıra kapısı önünde oluşan toz ve toprağın süpürülmesi, ders günlerinde şeyh'ul-kurra gelmeden önce daru'l-kurra ocağında kömür yakılması ve kömürün⁸⁶⁶, daru'l-kurra'da yer alan küçük hücrede muhafaza edilmesi istenmektedir. Bu işlerle uğraşacak bir kişi günlük altı akçe vazife karşılığında kennas olarak görevlendirilmiştir⁸⁶⁷. Ayrıca daru'l-kurranın zamanında açılıp kapanması için bir bevvap günlük dört akçe karşılığında görevlendirilmiştir. Daru'l-kurraya eklenen mektepte bir kişi günlük 20 akçe karşılığında hoca-i mektep ve günlük on akçe karşılığında bir kişi halife-i mektep olarak görevlendirilmiştir. Mektepte talebelerin okumaları için 10 adet küçük ve büyük Kur'an-ı Kerim, 30 adet cüz-i şerif vakfedilmiş ve bunların dışarı çıkarılması yasaklanmıştır⁸⁶⁸. Bu Mushafların korunması ve muhafaza edilmesi için, günlük iki akçe karşılığında halife-i mektep görevlendirilmiştir⁸⁶⁹. Mektebin zamanında açılması ve kapanmasından sorumlu olarak günlük iki akçe karşılığında bir bevvab görevlendirilmiştir⁸⁷⁰. Ayrıca mektepte bevvab olan kişi aynı zamanda mektebin temizliğinden, ocağının yakılmasından sorumlu tutulup bu kennaslık görevi karşılığında da günlük üç akçe almaktadır. Ayrıca her Perşembe günü mektep hocası ve talebelerden bir hatm-i şerif yapmaları ve sevabını da Zübeyda Hanım'ın

⁸⁶² Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.11b.

⁸⁶³ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.11b.

⁸⁶⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.11b.

⁸⁶⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.12b.

⁸⁶⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.12b.

⁸⁶⁷ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.13a.

⁸⁶⁸ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.13b.

⁸⁶⁹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.13b.

⁸⁷⁰ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.13b.

ruhuna hibe etmeleri istenmektedir⁸⁷¹. Mektebde yer alan talebelere “elvan bu’gasi kapama” adı verilen bir adet elbise ve “Paşa çukası” olarak tabir olunan çukadan kırk adet kellepuş⁸⁷², kırk çift pabuç ve yarımşar kuruş harçlık verilmesi vakfın şartları arasındadır⁸⁷³ (Tablo 35).

Tablo 2.35. Köprülü Kütüphanesi’nde Bulunan Köprülüzade Abdullah Paşa’ya Ait M.14 Mart 1721 tarihli Vakfiye’ye Göre Diyarbakır’da Vakıfta Çalışan Görevliler ve Ücretleri.

Diyarbakır	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Kayyım+Sebilci-i Evvel	10	300	3600
Cennan	5	150	1800
Türbedar	10	300	3600
Kennas+Sebilci-i sani	10	300	3600
Şeyhü’l-kurra	40	1200	14400
Halife-i Evvel	14	420	5040
Halife-i Sani	12	360	4320
Talebe (5 kişi)	50	1500	18000
Hoca-i Mektep	20	600	7200
Halife-i Mektep	12	360	4320
Bevvab+kennas	5	150	1800
Mücellit	5	150	1800
Çadırcı	4	120	1440
Benna	4	120	1440
Neccar	4	120	1440

⁸⁷¹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.14a.

⁸⁷² Baş örtmede kullanılan bir tür sarık.

⁸⁷³ Bu elbise ve harçlıklar ramazanın 26. Günü talebelere dağıtılmakta ve aynı gün Zübeyde Hanım’ın mezarına gidilip dua edilmesi istenmektedir. Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.14b.

Hattat	4	120	1440
Kurşuncu	4	120	1440
Çilingir	4	120	1440
Nakkaş	4	120	1440
Sıvacı	4	120	1440
Suyolcu	4	120	1440
Buhurcu	5	150	1800
Kennas	5	150	1800
Kaimakam Müteveli	20	600	7200
Cami Vakfına Ferreşhane için			180
Kömür			2000
Hamravat Vakfı'na			1080
Kandil ve Kandil Fitilleri			2360
Buz ve Şeker için			55(kuruş)
Vakıfta Kullanılacak aletlerin alınması için			18 (Kuruş)
Katip	12	360	4320
Kaimakam Müteveli	20	600	7200
Toplam	291	8730	110.380,73

Vakıfta Mektep ve daru'l-kurrada yer alan kitapların zamanla bozulan ciltlerinin tamir edilmesi için günlük beş akçe karşılığında bir mücellit çalıştırılmaktadır⁸⁷⁴. Türbe, daru'l-kurra, mektep ve müstemilatının tamire ihtiyaç duyması halinde işinde erbap, bir çadircı, bir benna, bir neccar, bir hattat, bir kurşuncu, bir çilingir, bir nakkaş, bir sıvacı,

⁸⁷⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.14b-15a.

bir su yolcu bulundurulup her birine günlük dörder akçe verilmektedir. Daru'l-kurra'da mektepte ve türbede yer alan kandillerin yakılması için günlük beş akçe vazife karşılığında bir buhurcu görevlendirilmiştir⁸⁷⁵. Daru'l-kurrada merdiven altında yer alan tuvalet ve bahçenin temizlenmesi için bir kennas görevlendirilmiş ve hizmeti karşılığında günlük beş akçe almaktadır. Cami-i nebi vakfına ait olan arsa üzerindeki bahçe ve bahçenin köşesinde inşa edilen ferraşhane için cami vakfına senelik 180 akçe kira verilmektedir⁸⁷⁶.

Mektebe senelik 1000 akçe, daru'l-kurra ve türbedar odasında kullanılmak üzere beş yüzer akçelik kömür alınmaktadır⁸⁷⁷. Sebilhaneye ve musluğa gelen üç masura su için Hamravat Vakfı'na⁸⁷⁸ senelik 1080 akçe verilmektedir. Türbede yer alan altı adet kandil ve mektepte yer alan bir adet kandil için senede 2000 akçe, kandil fitilleri içinde 360 akçe vakıf gelirlerinden ayırt edilmiştir⁸⁷⁹. Sebilhanede suyu soğutmak için senede 25 kuruşluk buz, şerbet yapmak için de senelik 30 kuruşluk şeker alınması istenmektedir. Türbe, daru'l-kurra ve mektepte kennas ve ustaların kullanması için alınacak aletler için senelik 18 kuruş ayırt edilmesi şartlar arasındadır⁸⁸⁰.

Ayrıca vakfiyede, vakf edilen kitapların zamanla aşınması ve ciltlerinin bozulması durumunda tamir edilmeleri, türbedeki mezar üzerinde ve pencerelerinde yer alan yeşil örtülerin nisan yada mayıs aylarında değiştirilmesi ve değiştirilen örtülerin çadırcılık hizmetinde bulunan görevli tarafından tıy edildikten sonra daru'l-kurrada yer alan hücrede muhafaza edilmesi istenmektedir⁸⁸¹. Türbede yer alan askıları ve ibrişim püsküllerin üç sene de bir yenilenmesi ve tamir gerekiyorsa tamir edilmeleri şart koşulmaktadır. Türbe ve mektepte yer alan üç adet kalaylı şamdanın, kalayları aşındıkça kalaylanmaları, gerektiğinde de yenilenmeleri istenmektedir⁸⁸². Sebilhanede yer alan dört adet şerbet güğümlerinin ve iki adet burunlu şerbet taslarının kalayları çıktıkça

⁸⁷⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.15a-15b.

⁸⁷⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.16a.

⁸⁷⁷ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.16a.

⁸⁷⁸ Hamravat Suyu Kanuni Sultan Süleyman tarafından şehre getirilmiştir. Evliya Çelebi suyun M.1535 tarihinde şehre getirtildiğini belirtmektedir. Kanuni, Mimar Sinan'ın kalfası Kastamonulu Kasım Çelebi'yi bu suyun şehre getirilmesi için görevlendirmiştir. Şehre 14 km mesafede bulunan bu su tüneller ve kemerler oluşturularak şehre getirilmiştir. 1535'te şehre gelen Kanuni kendi kesesinden 10 km uzaktaki gözden çifte toprak künkler ve 27 gözlü su kemeri ile Hamravat suyunu 1543'te şehre getirtti. Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, Ankara, 1998, s.565-566

⁸⁷⁹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.16a-b.

⁸⁸⁰ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.16b.

⁸⁸¹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.17b.

⁸⁸² Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.17b.

kalaylanmaları ve gerekirse yenilenmeleri şartlar arasındadır⁸⁸³. Sebilhanede kullanılan dört adet yaldızlı küçük tasların ve daru'l-kurrada yer alan iki adet yaldızlı şamdanların yaldızları çıktıkça yaldızlanması ve gerekirse yenilenmeleri şart koşulmaktadır. Türbenin etrafında olan demir şebekelerin ve saçaklarındaki kurşun müşebbek⁸⁸⁴ altında yer alan kırmızı zarların ve türbenin batı tarafında yer alan küçük bahçenin sokağa nazır penceresi demirinin ve meşhed-i şafiye ve hanefiye'nin türbeye nazır üç adet pencere demirlerinin ve üstlerinde olan çerçevelerinin üç senede bir boyalarının yenilenmesi istenmektedir⁸⁸⁵. Daru'l-kurrada ve mektebde yer alan pencerelerin ve darul-kurranın etrafında yer alan bahçenin ve Meşhed-i Hanife'nin kible tarafında yer alan pencere demirlerinin ve üstlerinde olan çerçevelerin üç senede bir boyanması ve tamir gerektirenlerinin tamir edilmesinin önemle üzerinde durulmaktadır⁸⁸⁶. Daru'l-kurra ve mektepte bulunan pencereleri ve Meşhed-i Şafiye'nin türbeye nazır iki penceresinin muşamba çerçevelerinin her sene yenilenmesi⁸⁸⁷, Meşhedi Hanefiye'nin türbeye bakan camlarının gerektiğinde tamir edilmesi istenmektedir⁸⁸⁸. Meşhed-i Hanefi'yenin kible tarafında yer alan aşağı pencerelerinin çuval çerçevelerinin her sene değiştirilmesi. Daru'l-kurra, mektep ve türbedar odasının kalıçeleri, kapı perdeleri ve ocak yaşmakları ve sokak kapısında olan perde ve sair lazımlerin tamir ve termim olunması yine vakfın şartları arasındadır⁸⁸⁹. Türbenin zamanla aşınarak belirsizleşen boya ve altın varaklarının devamlı olarak tamir ve termim olunması, gerekirse yeniden yapılmaları⁸⁹⁰, türbede olan askıların ve bir adet mühr-ü Süleyman'ın ve kubbeler üzerinde vaki, üç adet alemin, daru'l-kurra ve mektepte olan birer askının yaldızları zail oldukça yeniden yaldızlanması veya gerekirse yenilenmeleri şartlar arasındadır. Şebeke kubbenin pas tutan yerlerindeki paslar silindikten sonra yağmursuz bir günde yağlanması, bunların dışında gerekli olan tamiratın yapılması istenmektedir⁸⁹¹. Suyollarının tamiri gerektiğinde türbe içinde olan sebilhane kurnası ve mektepteki dehlizde bulunan musluktan, "peygamber gaimesi" demekle meşhur teraziye varıncaya kadar tamir ettirilmesi vakfın şartlarındandır. Cami-i Nebi hariminin batı tarafında küçük kapının

⁸⁸³ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.18a.

⁸⁸⁴ Ağ ve kafes gibi örülmüş olan.

⁸⁸⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.18b.

⁸⁸⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.18b.

⁸⁸⁷ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.18-19a.

⁸⁸⁸ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.19a.

⁸⁸⁹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.19a-b.

⁸⁹⁰ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.19b.

⁸⁹¹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.20a.

dışında inşa olunan ferraşhane köşesinde, türbe önünde El-Hac Emin mülkü olan ve Amed kadılarının sakin oldukları evin kapısına kadar uzanan yolun kaldırımlarının tamir edilmesi gerektiğe, yontma taş olan kısımları yontma taş, kırma taş olan kısımlarının ise kırma taş ile tamir edilmesi⁸⁹² vakfın şartlarındandır. Bu işlerin giderlerinin vakfın gelirlerinden karşılanması ve arta kalan paranın da vakıf mütevellisi tarafından saklanması istenmektedir. Bu sayılan işlerin yerine getirilmesi ile ilgilenen görevlilerin işlerini zamanında yapması ve eksiklikleri görülenlerin görevlerinden alınması işleri ile ilgilenmek üzere ehil bir kişi vakfa günlük 20 akçe vazife ile kaimakam müteveli⁸⁹³ bir kişide günlük 12 akçe vazife ile katip olarak atanmıştır.

Abdullah Paşa'nın Diyarbakır'da inşa ettirmiş olduğu yapılardan sadece türbe günümüze ulaşabilmiştir⁸⁹⁴. Vakfiyede türbenin karşısında olduğu belirtilen Daru'l-kurra⁸⁹⁵ ve bitişiğindeki mektep, günümüzde anılan yerden geçen ana caddenin altında kalmışlardır. Yine vakfiyede geçen daru'l-kurra ile türbe arasında yer alan bahçelerde 20.yy başlarına kadar dini bayramlarda salıncaklar, dolaplar kurulur, davul-zurna eşliğinde mahalli oyunlar oynanırdı⁸⁹⁶. Günümüzde bu bahçede İnönü Caddesi altında kalmıştır.

Türbe Nebi Camisi'nin güneyine bitişik olup, baldeken tarzında inşa edilmiş ve üzeri tıpkı vakfiyede bahsedildiği gibi demir şebekelerle oluşturulan kubbe ile sembolik olarak kapatılmıştır. Günümüzde türbenin içerisinde iki adet mezar bulunmaktadır. Bu mezarlardan bir tanesi Zübeyde Hanım'a, diğeri ise kızı Leyla Hanıma aittir⁸⁹⁷.

Paşanın bu eserlerinin dışında Diyarbakır'da H.1131-M.1719 tarihinde bir köşk yaptırdığı bilinmektedir⁸⁹⁸.

⁸⁹² Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.20b.

⁸⁹³ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 5/2448, V.20b-21a.

⁸⁹⁴ Metin Sözen, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul, 1971, s.45,189.

⁸⁹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan H. 1192-M.1778 tarihli bir belgede Daru'l-kurrada yevmi 40 akçe vazife ile şeyh'ul-kurra olan Eş-şeyh El-Hac Ebubekir Efendi vefat ettiğinden yerine büyük oğlu Hafız Sabatullah Efendi'nin atanmasına dair bilgiden hareketle Daru'l-kurranın 18.yy sonlarında aktif bir şekilde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. B.O.A., Cevdet Maarif, no: 7423

⁸⁹⁶ Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, C.II, Ankara, 1998, s.746.

⁸⁹⁷ Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, C.II, Ankara, 1998, s.750. İbrahim Yılmazçelik, bu türbeki mezarların Abdullah Paşa'nın annesi Zübeyde Hanım ile kardeşi Feyzullah'a ait olduklarını belirtmektedir. İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara, 1995, s.58. Yazar muhtemelen yanlış bir alıntı yapmış olmalıdır. Gerek vakfiyede gerekse türbe içindeki mezar taşları üzerinde yer alan kitabelerde burada metfun olan kişilerin kimlikleri açık bir şekilde belirtilmektedir.

⁸⁹⁸ Bu köşk ile ilgili olarak Hami tarafından şu manzum tarih yazılmıştır.

“Saray-ı Amid-i reşk-aver-i bag-i irem kıldı

Yukarıda üzerinde durulan Abdullah Paşa'ya ait vakfiye, Köprülü Ailesine ait vakfiyeler içerisinde en detaylı şekilde ele alınmış vakfiyedir. Özellikle Diyarbakır'da tesis edilen vakıf eserlerinin kullanımından işleyişine, temizliklerinden tamirat ve onarımlarının nasıl yapılması gerektiğine kadar oldukça geniş bir muhteva ile ele alınmıştır. Bu vakfiye aslında tanzim edilişi bakımından bizlere Abdullah Paşa'nın almış olduğu eğitim ve yaşam şekli bakımından her detayı düşünen, oldukça titiz bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. İdlip kasabasında inşa edilen han ve arasta Diyarbakır'daki vakıf eserlerine gelir sağlamak maksatlı olarak yapılmışlardır.

2.6.1.Köprülüzade Abdullah Paşa Tarafından İnşa Ettirilmiş Olup Günümüze Ulaşan Yapılar

2.6.1.1.Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi

Diyarbakır Kalesi'nin Dağ Kapısı yakınında, İnönü Caddesi üzerinde yer alan Türbe, Nebi Camisi'nin güney cephesine bitişik olarak inşa edilmiştir (Fot.2. 314). Türbe; Nebi Camisi'ne bitişik olan kuzey cephesi üzerindeki inşa kitabesine göre, H.1131-M.1718 tarihinde inşa edilmiştir. Tamamen kesme taş malzemeden inşa edilen türbenin üzeri kubbe şeklinde tasarlanmış demir şebekelerle kapatılmıştır.

Baldeken tarzında inşa edilmiş olan türbe, dört ayak ve bir kubbeden meydana gelmektedir (Plan.2.49). Ayaklar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemer açıklıkları lokmalı demir şebekelerle kapatılmıştır.

Türbenin içerisine doğusunda yer alan demir şebeke üzerine açılmış, yuvarlak kemerli yine şebekeli bir kapıdan geçilerek girilmektedir (Fot.2. 315). Üst örtüye geçişte kullanılan pendentiflerin üzerleri kıvrık dal ve palmetlerden oluşan kabartma tarzında yapılmış bezemelerle süslenmiştir (Fot.2. 316). Bu bezeme kuşağı kubbe eteği boyunca bütün iç mekânı dolaşmaktadır (Fot.2. 317). Türbenin iç mekânında bulunan bütün taş yüzeyler adeta boş bırakılmak istenmemişçesine bitkisel veya yazı kuşakları ile

---

Kudum-ı sa'd-i Abdullah Paşa Köprülüzade
 Vezir-ibn-i vezir Asaf-nazir İskender-i sani
 Bulunmaz mihr-i alem-tab veş akranı dünyada
 Ulaldı dest-gir-i bikesan ahdinde düşmen yok
 Meğer kim şebnem ola gonce-i ra'nada üftade
 Yapup zatı için bir kasr-i dil-keş dest-i himmetle
 Zer ü ziverle tezyin eyleyüp itikde amade
 İderken Hami'ya tarih-i salın levh-i hatırdı
 Yazıda Kasr-i Abdullah Paşa Köprülüzade (1131/1719)". Şevket Beysanoğlu, **a.g.e.**, s.750-751.

bezenmişlerdir. İç mekânın kuzey cephesi üzerinde Diyarbakırlı şair Hami tarafından yazılmış bir mersiye bulunmaktadır (Fot.2. 318).

Transkripsiyon:

“Cihanı tire-dil ü sergiran etmiş
 Driğ keşti-i alemde yok sükün ü karar
 Felekte mihr ile meh sanma tac-i biserdir
 Hezar kelle yemiştir bu şîr-i merdümhar
 Reva mıdır bu kesakeş demadem olmadadır.
 Draht-i ömrüne amed şüd-i nefes minşar
 Sana bu lücce-i nile de sabihat-ı nücüm
 Zeman nakş ber-ab olduğun eder iş’ar
 Gelüb mekabire eshab-ı kabr peydepey
 Veli kamusu muhacir yanınca yok ensar
 Bu bişezar-ı fenadan ne denlü kılsa hazer
 Kişi gazanfer-i mege duçar olur naçar
 Olaydı zerre kadar fitratında resm-i vefa
 Zübeyde Hanıma eylerdi çerh nahemvar
 Vücüd-i pakine piraye olsalar ne aceb
 Hayâ ü re’fet ü ismet sedad ü hilm ü vekar
 Yegâne duhter-i müfti-i Hanik’in idi ol
 İmama-ı ekmel ü efdal sadeğçe-i esrar
 O pişva-yi sübül veris-i ulüm-i rüsül
 Elimde şem’-i Hüda idi kilik-i gevherbar
 Ebu Hanife şivem kasteni mekremetin
 Fuhül-i nase Huda eylemişti nassiyyezar
 Şua-i fazlı karib ü baide rüşendir

Cibâl-i şahika üzre nühüfte olamı nar
 Zübeyde böyle eb'in bint-i bahusus oldu
 Cihanda zevce-i Paşayı mekremet kirdar
 Sipihr-i ma'delete mah hac Abdullah
 Nizam- ı mülk-i mileldir vezir-i alitebar
 Çırağ-ı adle ziya dade Köprülüzade
 Şeref bulu ana Dara olursa hacıbdar
 Seni saadet ile eyledi Hüda mahdüm
 O hanedane ki olmaz mahasenatı şümar
 Ceddi-i eb ü ah ü ammin veziri mührpezir
 Ki buldu din ü düvel bunlar ile şan ü şiar
 Misali merkez-i alem siyaset ü adlin
 Olunca daire-i devlet-i cihana medar
 Muti'a şeker oldu o hame-i müşkin
 Aduye ateş-i s üzan o tiğ-i saikabar
 Der-i himayetinde dâhil olsa pervana
 Dönerdi tükme-i mercana comesinde şerar
 O zib-i sadr-i keremdir ki etti damanın
 Cenab-ı Hazret-i Hakk melsem-i şifah-ı kibar
 Meğer kim olduğunu cerh-i kinever bilmez
 Ki böyle zat-şerife reva görür azar
 Galat dedim ki olur emselin belası eşedd
 Hadis emsel hayr-ül vera ider izhar
 Leneblüvenneküm eyler bu nükteye ima
 K'olur (Ki Olur) hücumu belaber ü facire miyar
 Bilirdi emsel-i has olduğun Hüda-yi âlim

Bu ibtilalar ile etti andan istihbar
 Zübeyde Hanım ile rişte-bend-i ülfet iken
 Zeman e etti bu akdi küsiste aharkar
 Zübeyde şem'i şebesten-i izz-ü rif'at idi
 Zeman e hâke salıp ahir etti şem'-i mezar
 Nice Zübeyde ki fahr-i mahadderat-ı cihan
 Ki ab-ı rüyine eyler kasem dürr-i şehvar
 Aceb mi sayesine hasret olsa rüy-i zemin
 Ki vech-i pakini hurşid görmemiş zinhar
 Henüz gonce-i amali naşüküfte iken
 Henüz levha-i ömründe almamışken bar
 O nahl-ı nevresi hâke beraber etti dirig
 Terahhum etmedi hayfa zeman e-i gaddar
 Neşimen olmuş iken ana sadr-ı taht-ı revan
 Dirig tahta-i tabuta oldu şimdi suvar
 Girüb sefine-i tabuta eyledi ahir
 Bu tahtapare ile sahil-i bihişte güzar
 Sarardı arız-ı hurşid ah ü hasetten
 Kebüdi camelere girdi çerh-i kecreftar
 Misal-i dide-i Yakub gümşüde Yüsuf
 Hücüm-i girye ile çeşm-i meh sipid ü nizar
 Şafak değil görünen nahun-i hilal ile çerh
 Boyandı kanına hariş-i ruhsar
 Zaman el yudi çün böyle bir içim sudan
 Giyerse çeşme-i hayvan siyahları yeri var
 Dehenden ah çıkar şimdi girdbad-asa

Oturdu sinelere tüde tüde gird-i gubar
 Figan olunsa gerek hašte dek bu mihnetle
 Olur (figan) dahi fevt edince şümar
 Bu cangüdaz ü cigersüz eda yeter HAMİ
 Mezar-ı pakine nakl-i duayı kıl isar
 İlahi muhsinedir kıl ziyade ihsanın
 İdüb erike-i firdevsde Resül'üne car
 Sedefveş iki dürr-i mağfiret ile pür et
 O nahl-i taze tehidest ise misal-i çınar
 Bu leff-ü neşr-i müretteple söyledim tarih
 Ola Zübeyde'ye cennetle hur, menzil ü yar (H. 1131).”⁸⁹⁹

Türbenin içinde iki adet lahit mezar yer almaktadır. Bu mezarların her ikisi de kademeli bir kaide üzerinde yükselmekte, ayak ve başucu kısımlarında silindirik formlu mezar taşları yer almaktadır. Her iki mezarında ayakucu taşları üzerinde alçak kabartma şeklinde tasarlanmış bitkisel bezemelere yer verilmiştir. Başucu taşları üzerinde mezarın kime ait olduğunun yazılı olduğu, hami tarafından yazılmış mezar kitabeleri bulunmaktadır.

Kuzeydeki mezar Zübeyde Hanım'a ait olup kitabesi şu şekildedir:

Transkripsiyon:

“Zübeyde Hanım o fahr-i muhadderat-ı cihan

Nişimen olmuş iken ana hakan-ı fena

Dedi berid-i ecel güş-i canına تنها

Ki ey sedefçe-i ismette gevher-i yekta

Zülal-i vesline lebteşne selsebil ü rahik

Kadd-i reşikına efkende sidre ü tuba

Hemen bu müjdeye nakd-i revanın etti revan

⁸⁹⁹ Şevket Beysanoğlu, **Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi**, Ankara, 1998, s.746-749.

Olunca mazhar-i enva-i rahmet-i Mevla

Dedim bu hali görüp bende HAMÎ'ya tarih

Zübeyde Hanıma ya Rabb cinan ola me'va (H.1131).”⁹⁰⁰

Güneydeki mezar taşı Abdullah Paşa'nın kızı Leyla Hanıma ait olup, mezar taşı üzerindeki kitabe şu şekildedir:

Transkripsiyon:

“Hacı Abdullah Paşa asaf-ı âli neseb

Adl ile Faruk-ı asretmiş anı rabb-ül felek

Fevt olub Amid'te Leyla nam ma'sumesi

Subh-dem hasretle kan ağlarfelek sanma şafak

Yaktığı çin nar-ı hicran ile kalb-i validin

Hem şefi'a hem furüd olmağa oldu masadak

Etti çün terk-i kafes Hami dedim tarhini

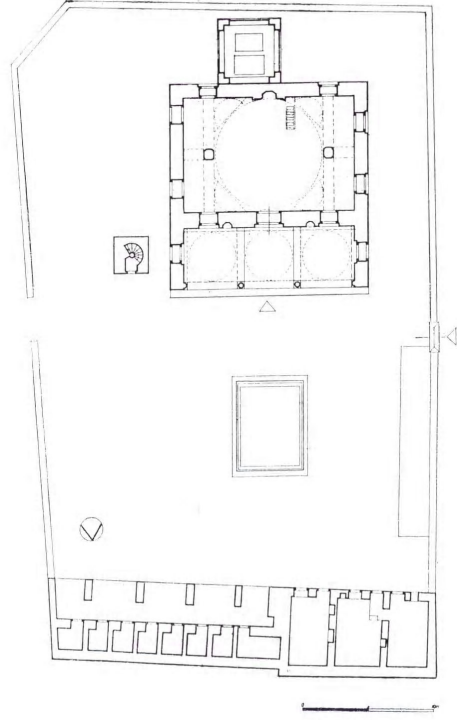
Bülbül-i gülzar_ı cennet eylesin Leyla'yı Hakk (H. 1131).⁹⁰¹

---

⁹⁰⁰ Şevket Beysanoğlu, **a.g.e.** s.749.

⁹⁰¹ Şevket Beysanoğlu, **a.g.e.** s.749.

Plan.2.49. Diyarbakır Nebi Camisi ve Zübeyde Hanım Türbesi (Metin Sözen'den)

Fot.2.314. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi

Fot.2.315. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi İç Mekânı

Fot.2.316. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi Köşe Pandantifleri

Fot.2.317. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi
Köşe Pandantiflerinden Detay

Fot.2.318. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi Hami Tarafı'ndan
Kuzey Cephe Üzerine Yazılmış Olan Mersiye

2.7.KÖPRÜLÜZADE FAZIL NUMAN PAŞA VE OĞLU KÖPRÜLÜZADE EL-HAC AHMET PAŞA’NIN VAKFİYE VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BANİLİĞİ

Gerek Köprülü Kütüphanesi’nde gerekse Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde yapılan araştırmalarda Numan Paşa’ya ait herhangi bir vakfiye ile karşılaşılmamıştır. Ancak oğlu Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa’ya ait H. 1156-M.1743 tarihli vakfiyede geçen bilgiden hareketle Paşanın Kandiye valisiyken, Kandiye Kale’sinde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılmış olan caminin yanında H.1120/M.1708 tarihinde 11 hücreli bulunan bir medrese inşa ettirdiği belirtilmektedir⁹⁰². Medrese hakkında maalesef elimizde başka bir bilgi bulunmamaktadır. Numan Paşa tarafından yine Kandiye’de bir çeşme inşa edilmiştir⁹⁰³.

Köprülüzade Fazıl Numan Paşa’nın oğlu olan El-Hac Ahmet Paşa, Köprülü ailesinin geniş çapta imar faaliyetlerinde bulunan son üyesidir. Paşanın Köprülü Kütüphanesi’nde beş adet vakfiye nüshası bulunmaktadır. Bunlardan iki adeti H. 1157-M.1744⁹⁰⁴ tarihli olup, Paşanın Kandiye’de babası Numan Paşa’nın mezarı üzerine inşa ettirmiş olduğu türbeyi ve türbede bulunan görevlileri konu almaktadır. Bir diğer vakfiye ise H.1172-M.1758 tarihli olup Girit-Kandiye’de Paşa tarafından tesis ettirilen sebilhane, mektep ve mektepte oluşturulan kütüphaneyi konu almaktadır⁹⁰⁵.

Diğer vakfiye H.1168-M.1754 tarihli olup muhteva olarak Fazıl Ahmet Paşa tarafından Belgrad’da yaptırılan Daru’l-kurra’nın onarımı ve sonrasında vakıfta görev alacak kişileri ve ücretlerini içermektedir⁹⁰⁶. Bu vakfiyenin bir nüshası Vakıflar Genel

⁹⁰² “büyük emmim merhum ve ma’fur sadr-ı esbak düstur-u evfak Fazıl Ahmet Paşa...hazretlerinin (V.1a) derun-i kal’ada bina ve ihya buyurdıkları cami-i şerifte bir medrese-i şerif binası ehemmi ve lazım olduğuna binaen bin yüz yirmi senesinde vakf-ı müşarün-ileyh evladiyet ve meşrutiye üzere bil-fail-i mütevellî ve sene-i mezburede cezire-i merkumede vali olan sahib-i dirayet vasıf-ı diyanet ve Numan-ı fazilet valid-i macidim sadr-ı sabık ve mehdi senaya laik cennet mekan Numan Paşa ibn-i sadr-el-meşhid Mustafa Paşa tabi-i serahme hazretleri on bir adet hüccurat-ı muvazzafiyeyi havi müceddeden bir medrese-i latife bina ve ihya buyurup ... (V.1b)”Köprülü Kütüphanesi vakfiyeler, 12/2455, V.1a-b.

⁹⁰³ Çeşme hakkında bilgiye Orhan F. Köprülü’nün “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitabeler” hakkında yazılmış makalesinde rastlanmaktadır. Makaleden, çeşmenin H.1115-M.1703 tarihinde inşa edildiği, Ustazade Mehmed Yunus’un not ettiği kitabe metninden anlaşılmaktadır. Yalnız kitabe metninde çeşmeyi yaptıranın isminin bulunmayışı ve Numan Paşa’nın Girid’e tayininden üç sene önce yapılmış olmasından hareketle çeşmenin Fazıl Ahmet Paşa vakfının mütevellisi tarafından yaptırılmış olması daha muhtemel görülmektedir. Orhan F. Köprülü, “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitabeler”, **Ord.Prof.İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**,Ankara, 1988, s. 488.

⁹⁰⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 14/2457, 12/2455

⁹⁰⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 8/2451

⁹⁰⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 7/2450

Müdürlüğü Arşivi'nde kayıtlıdır⁹⁰⁷. Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.1171-M.1757⁹⁰⁸ ve H.1180-M.1766⁹⁰⁹ tarihli olmak üzere iki adet daha vakfiyesi vardır. Bu vakfiyelerden H. 1171-M.1757 tarihli vakfiye Paşa'nın İstanbul'da büyük amcası Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılmış olan Kütüphane'ye vakfettiği kitapları ve kütüphane görevlilerine verilecek ücretleri konu almaktadır⁹¹⁰. H.1180-M.1766 tarihli vakfiye Paşa'nın Rumeli valiliği esnasında Paşa Sancağı'nda Köprülü ve Pirlepe Kazalarının ahalilerinin rahat etmeleri için Devetaşı isimli derbent'te yaptırmış olduğu han ile Köprülü Kasabası'nda inşa ettirmiş olduğu mescit ve mektebi konu almaktadır⁹¹¹. Bunların dışında Köprülü Kütüphanesi'nde H.1214-M.1799 tarihinde Paşa'nın kızı Aliye Hanım tarafından Anadolu Muhasebesi'ne kaydettirilen ve Paşa'nın Üsküdar Kuzguncuk'ta Nakkaş Paşa Yalısı olarak tanınan sahilhanesini konu alan H. 1150-M.1737 tarihli bir vakfiyesi daha bulunmaktadır⁹¹². Bu vakfiyenin bir nüshası da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almaktadır⁹¹³.

Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan H. 1157-M.1744⁹¹⁴ tarihli vakfiyelerden anlaşıldığı üzere Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın, babası Numan Paşa tarafından Kandiye'de Fazıl Ahmet Paşa'nın yaptırmış olduğu caminin bitişiğinde H.1120-M.1708 tarihinde 11 hücreli bir medrese inşa ettirmiştir. Kandiye'de vefat eden Numan Paşa'nın Fazıl Ahmet Paşa Camisi haziresinde bulunan mezarının üzerine oğlu El-hac Ahmet Paşa tarafından bir türbe inşa ettirilmiştir⁹¹⁵. Ahmet Paşa, inşa ettirmiş olduğu türbenin görevlilerini de atamıştır. Ayrıca Paşa babası tarafından inşa ettirilmiş medresenin kütüphanesine 26 cilt kitap vakfetmiştir⁹¹⁶. Kitapların medreseden dışarı çıkartılması vakfiyede yasaklanmıştır. Tamir olunmaları gerektiğinde yine medresenin içerisinde tamir edilmeleri vakfın şartlarındandır.

⁹⁰⁷ V.G.M.A.,Defter No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:46.

⁹⁰⁸ V.G.M.A.,Defter No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:42

⁹⁰⁹ V.G.M.A.,Defter No: 76, Sıra No: 1, Sayfa:38

⁹¹⁰ V.G.M.A.,Defter No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:42

⁹¹¹ V.G.M.A.,Defter No: 76, Sıra No: 1, Sayfa:38

⁹¹² Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 17/2460

⁹¹³ V.G.M.A.,Defter No: 579, Sıra No: 54, Sayfa:117

⁹¹⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 14/2457, 12/2455

⁹¹⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 14/2457. V.3a.

⁹¹⁶ Kitap listesi için bakınız: Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 14/2457. V.6b-7a.

Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa tarafından Kandiye’de inşa edilmiş türbe ve medresesi günümüze ulaşmamıştır⁹¹⁷. Fakat El-Hac Ahmet Paşa’nın babası adına inşa ettirmiş olduğu Türbe hakkında 20.yy başlarında Ustazade Mehmed Yunus tarafından yazılmış kitabe metinleri hakkında bilgimiz bulunmaktadır⁹¹⁸. Bu bilgilere göre türbe, Kandiye’de Fazıl Ahmet Paşa’nın yaptırmış olduğu ve kendi ismini taşıyan caminin avlusunun doğusunda bulunan Vezir Camisi mezarlığının güney kenarında yer almaktaydı⁹¹⁹. Türbe üzerinde yer alan kitabe beyaz mermer üzerine sülüs ile yazılmış olup, türbenin cadde üzerindeki güney cephesinde yer alan iki pencerenin arasında bulunmaktaydı (Tablo. 36).

Transkripsiyon:

Kad ahrab fi afak el-hade kamer/ men ba’de belu’ meni ve mae-mene

Ve el-hur kad beşerte kaile/ Numan fi cennet-lne’im meskine⁹²⁰ 1131⁹²¹

Yine türbe üzerinde, türbenin batıya bakan cephesi üzerinde beyaz mermer üzerine sülüs hatla, Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa tarafından yazılmış bir kitabe yer almaktadır.

Merhum ve ma’furle Köprülüzade

Sadr-ı azam sabık Fazıl Numan

Paşa ruhu-içün l-fatiha sene 1131

Ketebe el-fakir Ebü’l-Hayr El-Hac Ahmed bin Numan Muhafız-ı Kandiye⁹²²

⁹¹⁷ H.1204-M.1789 tarihinde türbede günlük ön dört akçe karşılığında türbedar olan Eş-Şeyh Ebubekir Efendi oğlu olmadan öldüğünden yerine Abdürrasim bin Abdülatif ‘e berat-i alişan verilmiştir. B.O.A. Cevdet Evkaf, Tasnif No: 16284.

⁹¹⁸ Orhan F. Köprülü, “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitabeler”, **Ord.Prof.İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**, Ankara, 1988, s. 488.

⁹¹⁹ H.1202-M.1787 tarihinde Numana Paşa türbesinde günlük on dört akçe karşılığında türbedar olan Şeyh Ebubekir Efendi oğlu olmadan vefat ettiğinden, açıkta kalan görevinin hatip Abdurrahim bin Abdullatif’e verilmesine dair, mütevellî İbrahim Ağa tarafından yazılmış bir arzuhal bulunmaktadır. B.O.A., Cevdet Evkaf, Dosya No: 16284.

⁹²⁰ Orhan F. Köprülü, **a.g.m.**, s. 489.

⁹²¹ Bu tarih Orhan F. Köprülü tarafından H.1121 olarak kaydedilmiştir. Fakat doğrusunun H.1131 olması gerekmektedir.

⁹²² Orhan F. Köprülü, **a.g.m.**, s. 489.

Tablo. 2.36. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın Köprülü Kütüphanesi'ndeki 14/2457 nolu H.1157-M.1744 Tarihli Vakfiyesine Göre Numan Paşa Türbesi'ndeki Vakıf Görevlileri ve ücretleri

Numan Paşa Türbesi (Kandiye)	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Türbedar ve Kandilci (El-Hac Veli Zeyd)	14	420	5040
Okunan hatm-i şerifler için⁹²³	45	1350	16200
Noktacı	5	150	1800
Hafız-I Ecza-İ Şerif⁹²⁴ (Molla Yahya)	5	150	1800
Hafız-ı kutub⁹²⁵ (Müderres İsmail Efendi)	8	240	2880
Toplam	77	2310	27720

Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan H.1172-M.1758 tarihli vakfiyeye göre Ahmet Paşa tarafından yine Kandiye'de bir sebil ve mektep inşa ettirilmiştir⁹²⁶. Bu vakfiyede H.1157 tarihli vakfiyeye atıfta bulunularak daha önce burada inşa ettirilen türbe için ecza-havan, türbedar ve hafız-ı kutub görevlendirildiği belirtilmektedir⁹²⁷. Kandiye Kalesi, havasının sıcak ve nemli olması özelliklerinden dolayı Arabistan havasına

⁹²³ "...evvela türbelerinde avize olan kandile her gece 20'ser dirhem revgan diyet-i karayı mevkufe işrinden Kandiye'de müteveli vekili olanlardan ahz (V.3a) olunup sarf oluna ve emekdarlarından El-Hac Veli Zeyd salaha yevm-i 14 akçe vazife ile türbedar ve kandilci olup edayı hizmet lazımesinden sonra mebleğ-i merkumu müteveli vekili yeddinden alıp mutasarrıf ola ve valid-i macidim merhum sadr-ı sabık Numan Paşave büyük ceddım merhum sadr-ı sabık Köprülü Muhammed Paşa ve büyük ceddım merhume Ayşe Hatun ve vakf-ı müşarü'n-ileyh büyük emmim sadr-ı sabık Fazıl Ahmet Paşa ve ceddım sadr el-şehid Mustafa Paşa aleyhim er-rahmet-i vel-ma'fired hazretlerinin ervah-ı tayyibeleri için Kurra şeyh İbrahim beş akçe İmam-ı evvel Abdüllatif beş akçe İmam-ı Sani Mustafa beş akçe Yeni Cami imamı Abdülfettah (V.3b) beş akçe Şeyh İsa El-Magribi beş akçe İmam-ı Evvel'in a oğlu İsmail beş akçe Köseç İsmail efendi'nin oğlu Ahmet beş akçe Sarrafzade Abdullah beş akçe Torunoğlu Seyyid Ali beş akçe Emir Şeyhoğlu Hüseyin nam kimesnelerden her birine birer cüz-i şerif tayin olunup her gün salavat-ı fecrada olunduktan sonra beda eyleyip her biri birer cüz-i şerif tilavet ve üç günde bir hatm-i şerif eyleyeler ve cami-i şerifin türbe-i şerifeye nazır penceresi dahilinde tilavet ve beher haftada ikişer hatm-i şerif kıraat olunup hasıl olan mesavabatı Celilelerini müşarün-ileyhim hazretinin ervah-ı Tayyibelerine ihda ve ithaf..." Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 14/2457, V.3a-4a.

⁹²⁴ Cüz-i şeriflerin muhafazasından sorumludur.

⁹²⁵ Medreseye vakfedilen kitapların muhafazası ve tamirinden sorumludur.

⁹²⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 8/2451; V.G.M.A.,DeFTER No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:46.

⁹²⁷ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 8/2451,V.4a-4b.

benzetilmekte⁹²⁸, bu nedenle kalenin Liman Kapısı'nda bulunan bir dükkân, işletmecisi hiçbir mirasçı bırakmadan vefat ettiği için vakıf tarafından satın alınmış ve H.1171-M.1757⁹²⁹ tarihinde sebilhanenin inşasına başlanmıştır⁹³⁰. Yine aynı tarihte sebilhanenin civarında bir sıbyan mektebi inşasına girilmiştir. Üç cepheli olarak inşa edilen sebilhane günümüze ulaşmamıştır⁹³¹. Sebilhanenin bir tarafı Vezir Caddesi'ne diğer tarafı ise Liman Kapısı Meydanı'na bakmaktaydı. Sebilhanenin kitabesi Ustazade Mehmed Yunus adında bir kişi tarafından 20.yy başlarında el yazısı olarak kaydedilmiştir⁹³². Sebilhanenin inşa kitabesi Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa tarafından yazılmıştır (Tablo. 37). Kitabeden anlaşıldığı üzere sebilhanenin inşası H.1182-M.1768⁹³³ tarihinde tamamlattırılmıştır. Sebilhanenin su ihtiyacı Fazıl Ahmet Paşa Camisi'ne gelen sudan alınan üç masura su ile karşılanmaktaydı⁹³⁴.

Tablo.2.37. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın Köprülü Kütüphanesi'ndeki 8/2451 nolu H.1172-M.1758 Tarihli Vakfiyesine Göre Sebilhane ve Mektep'teki Vakıf Görevlileri ve ücretleri

Sebilhane ve mekteb (Kandiye)	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Sebilci (El-Hac Mustafa)	20	600	7200
Rah-ı ab (Suyolcu)	4	120	1440
Hacel-mekteb (Hasan Efendi)	15	450	5400
Halife-i mekteb (İsmail Efendi)	6	180	2160
Toplam	45	1350	16200

⁹²⁸ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 8/2451,V.4b.

⁹²⁹ Aslında vakfiyede bu tarih H. 1071 olarak kaydedilmiştir. Burada bir yazım hatası olduğu ve gerçek tarihin H.1171 olması gerekmektedir.

⁹³⁰ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 8/2451,V.5a.

⁹³¹ Bazı yayınlarda Kandiye'de Ahmet Paşa sebili olarak bir başka sebil tanıtılmaktadır. Fakat konumuzu teşkil eden sebil Ustazade Mehmed Yunus'un notları dikkate alındığında üç cepheli bir plan şemasına sahiptir. Ahmet Paşa sebili olarak tanıtılan sebil ise beş cepheli bir plan arz etmektedir. Ayrıca bu sebil üzerinde yer alan inşa kitabesine göre, sebil M.1776 tarihinde Hacı İbrahim Ağa tarafından inşa edilmiştir. <http://www.heraklion.gr/en/city/turkish-fountains/turkish-fountains.html>

⁹³² Daha sonra bu notları ele geçiren Orhan Fuat Köprülü 1988 yılında "Uzunçarşılıya Armağan" adlı kitapta bu kitabeleri yayınlamıştır. Orhan F. Köprülü, "Kandiye'de Köprülülere Ait Kitabeler", **Ord.Prof.İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**,Ankara, 1988, s. 491.

⁹³³ Orhan F. Köprülü, **a.g.m.**, s. 490-491.

⁹³⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 8/2451,V.5b.

El-Hac Fazıl Ahmet Paşa, Belgrat'ta Bayram Bey Mahallesi'nde büyük amcası Fazıl Ahmet Paşa tarafından inşa edilmiş olan Darü'l-kurra'yı onartmıştır. Yaşanan bir istila sonucu harabe bir vaziyette olan Darü'l-kurra H.1165-M.1751 tarihinde, El-Hac Ahmet Paşa'nın Belgrat Muhafızlığı görevi esnasında tamir ettirilmiştir⁹³⁵. Bu onarımlar esnasında Darü'l-kurra'nın içi ve dışında yer alan kısımları tamamen elden geçirilmiştir. Ayrıca Darü'l-kurra'nın sofasında, o civarda yaşayan Müslümanların namaz kılmaları için bir yer tertip edilmiştir. Bununla da kalınmayarak imam, müezzin ve kayyım görevlendirilmiştir⁹³⁶. Yine Paşa, Daru'l-kurranın bitişiğinde bulunan iki adet ev ve 841 zira arsayı vakfa bırakmıştır⁹³⁷.

Tablo.2.38. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın Köprülü Kütüphanesi'ndeki 7/2450 nolu H.1165-M.1751 Tarihli Vakfiyesine Göre Belgrat'taki Darü'l-kurra'da Çalışan Görevliler ve ücretleri.

Darü'l-kurra ve (Belgrat)	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Müderris	15	450	5400
İmam	12	360	4320
Müezzin	4	120	1440
Müezzin-i sani	4	120	1440
Kayyım	4	120	1440
Ferraş	5	150	1800
Bevvab	5	150	1800
Mukid-i kanadil ⁹³⁸	6	180	2160
Mütevelli vekili	8	240	2880
Toplam	63	1890	22680

⁹³⁵ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 7/2450, V.4a.

⁹³⁶ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 7/2450, V.5a.

⁹³⁷ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 7/2450, V.5b.

⁹³⁸ Aynı zamanda bu kişi ferraş-i memşa görevini de yerine getirerek karşılığında iki akçe almaktadır.

Yukarıdaki tablonun dışında her sene 600 vukiyyelik şem-i a'sel alınması ve Darü'l-kurra'nın sofasında oluşturulmuş olan mescitte bulunan 20 adet kandilin, beşer dirhemden, Ramazan ayında ve diğer kandil gecelerinde yakılması için dokuz vukiyye revgan-i zeyt alınması istenmektedir. Ayrıca bundan başka hasır, süpürge ve kandil masrafları için günlük on akçe vakıf gelirlerinden ayrılmıştır⁹³⁹. Vakfiyeden anlaşıldığı üzere Darü'l-kurra'da işlenen her dersten sonra müderris efendi tarafından, Numan Paşa, Mustafa Paşa, Mehmet Paşa, Fazıl Ahmet Paşa ve Ayşe Hanım'ın ruhları için dua edilmektedir⁹⁴⁰. Yine her Cuma günü, Cuma Namazı kılındıktan sonra imam efendinin bir Yasin-i şerif okuması, peygamber efendimizin doğduğu gecede Mülk Süresi'nin okunması ve her gece Yatsı Namazı'ndan sonra Bakara, Amener-Resüli, üç İhlâs-i Şerif ve Fatiha-i Şerif sürelerinin okuması şart koşulmaktadır⁹⁴¹. Bunların dışında Darü'l-kurra'nın tamiri gerekirse mütevellî tarafından tamir için gerekli masrafın karşılanması istenmektedir.

Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa, H. 1171-M.1757 tarihli vakfiyeye göre, İstanbul'da büyük amcası Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılmış olan kütüphaneye çok sayıda kitap bağışlayarak, bu kitaplarla ilgilenmesi gereken görevlileri atamıştır⁹⁴². Bağışlamış olduğu bu kitapların kütüphaneden dışarıya çıkarılmamasını, düzenli olarak tozlarının silinmesini istemektedir.

⁹³⁹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 7/2450, V.6a.

⁹⁴⁰ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 7/2450, V.6a-b.

⁹⁴¹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 7/2450, V.6b-7a.

⁹⁴² V.G.M.A., Defter No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:42

Tablo.2.39. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Bulunan H. 1171-M.1757 Tarihli Vakfiyesine Göre İstanbul'daki Kütüphane'de Çalışan Görevliler ve ücretleri⁹⁴³

Kütüphane (İstanbul)	Günlük (akçe)	Aylık (akçe)	Yıllık (akçe)
Hafız-ı kütüp (2 kişi) ⁹⁴⁴	30	900	10800
Mücellid	2 ⁹⁴⁵	60	720
Toplam	32	960	11520

Paşa'nın Rumeli valiliği esnasında Paşa Sancağı'nda Köprülü ve Pirlepe Kazalarının ahalilerinin rahat etmeleri için Devetaşı isimli Derbent'te bir adet han ile Köprülü Kasabası'nda bir mescit ve mektep inşa ettirmiştir⁹⁴⁶. H. 1182-M.1768 tarihinde El-Hac Ahmet Paşa'nın Rumeli'nde Köprülü Kasabası'nda bulunan cami, mektep ve Devetaşı isimli derbentte yer alan Ha-i Kebir vakfının tevliyetinin Abdülbaki Bey üzerinde bulunduğunu konu alan belgeden hareketle Devetaşı derbentindeki hanın oldukça büyük bir han olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı belgeden hareketle handan elde edilen kira gelirleri ile cami ve mektepte görev alan kişilerin ücretleri ödenmektedir⁹⁴⁷. Paşanın Köprülü Kasabası'nda inşa ettirmiş olduğu mescit günümüze ulaşmışken diğer eserlerin akıbeti belirsizdir. Paşa, Köprülü Kasabası'nda inşa ettirmiş olduğu mescit ve mektebin masraflarının hanın yıllık kira gelirlerinden karşılamaktadır. Paşa kendisinin ölümünden sonra vakıf mallarına oğlu Abdülbaki Bey'in mütevellî olmasını vakfın şartları arasına koymuştur.

⁹⁴³ V.G.M.A.,DeFTER No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:42

⁹⁴⁴ Hafız-ı kutup olacak kişiler Günlük 15 akçe ile Halil Efendi ile yine günlük 15 akçe karşılığında El-Hac Osman Efendi'lerdir. Paşa bunları kendisi atamıştır. Ayrıca bu kişilere verilecek paranın kendisin daha önce vakfettiği Kuzguncuk'taki Yalısı'nın (Nakkaş Paşa Yalısı) kiraya verilmesi sonucu elde edilecek gelirden karşılanması istenmektedir. V.G.M.A.,DeFTER No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:42

⁹⁴⁵ Fazıl Ahmet Paşa vakfı tarafından atanan mücellit Mehmet Efendi'ye oradan aldığı günlük ücrete ek olarak bu para verilmektedir. Yine verilen bu ücrette Nakkaş Paşa Yalısı'nın kira gelirlerinden karşılanmaktadır.

⁹⁴⁶ V.G.M.A.,DeFTER No: 76, Sıra No: 1, Sayfa:38

⁹⁴⁷ B.O.A., **Cevdet Maarif**, Tasnif No: 462.

Tablo.2.40. Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Bulunan H. 1171-M.1757 Tarihli Vakfiyesine Göre Köprü Kasabası'ndaki Vakıflarda Çalışan Görevliler ve ücretleri.

Köprü Kasabası	Günlük (sağ akçe⁹⁴⁸)	Aylık (sağ akçe)	Yıllık (sağ akçe)
İmam-ı Cedit	7	210	2520
İmam-ı Atik	2	60	720
Müezzin	5	150	1800
Temcidhan	3	90	1080
Ferraş	6	180	2160
Hoca-i Mektep	8	240	2880
Kandiller için	10	300	3600
Mihrapta yanan mumlar için	5	150	1800
Mütevelli Kaymakam	6	180	2160
Mütevelli vekili	8	240	2880
Toplam	60	1800	21600

⁹⁴⁸ Karışığı ve eksigi olmayan, ayarı ve ağırlığı tam olan para.

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=sa%F0+ak%E7e&ayn=tam>

2.7.1.Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa Tarafından İnşa Ettirilmiş Olup Günümüze Ulaşan Yapılar

2.7.1.1.Mekedonya-Köprülü (Velez) Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa Camisi

Mekedonya'nın Köprülü İlçesi'nde Vardar Nehri'nin kenarında Cvetan Arsov Caddesi üzerinde yer almakatdır (Plan.2.50-Fot.2. 319). Cami inşa kitabesine göre H.1179-M.1765 tarihinde Köprülüzade Cenabı Ahmet Paşa tarafından inşa ettirilmiş⁹⁴⁹. Cami1997 yılında kundaklanarak yakılmıştır. Yapı sonradan onarılarak tekrar ibadete açılmıştır.

Cami kuzey-güney dorultuda dikdörtgen bir plana sahiptir. Cami üzeri içeriden düz ahşap tavanlı olup, dışarıdan kırma çatıyla örtülmüştür (Fot.2. 320).

Yapının doğu, güney ve batı cephelerinde altta ve üstte ikişer adet pencere bulunmaktadır. Minare doğu cephenin kuzey ucunda yer almaktadır. Caminin yangında tahrip olan son cemaat yerine tuğla örgülü yeni bir mekân yapılmıştır.

Caminin harim kısmı yapılan onarımlar esnasında tamamen yenilenmiştir (Fot.2. 321). Mihrap üzerinde önceden var olan kalemşi bezemeler bu onarım esnasında sıva ile kapatılmıştır (Fot.2. 322). Minber ve kadınlar mahfili yine bu onarım esnasında yenilenmiştir.

Caminin inşa kitabesi M. Zeki İbrahimgil tarafından okunmuştur (Fot.2. 323).

“ Köprülüzâde cenabı Ahmed Paşa

Köprülü cami'ni kıldı inayetiyle binâ

Ceddî ve .....eyledi bu hayr-ı celîl

. .....zekâdıyla evveli bulmuş idi dehzu fenâ

Arşile (ırsile) oldu bulur ma vesad kullarını

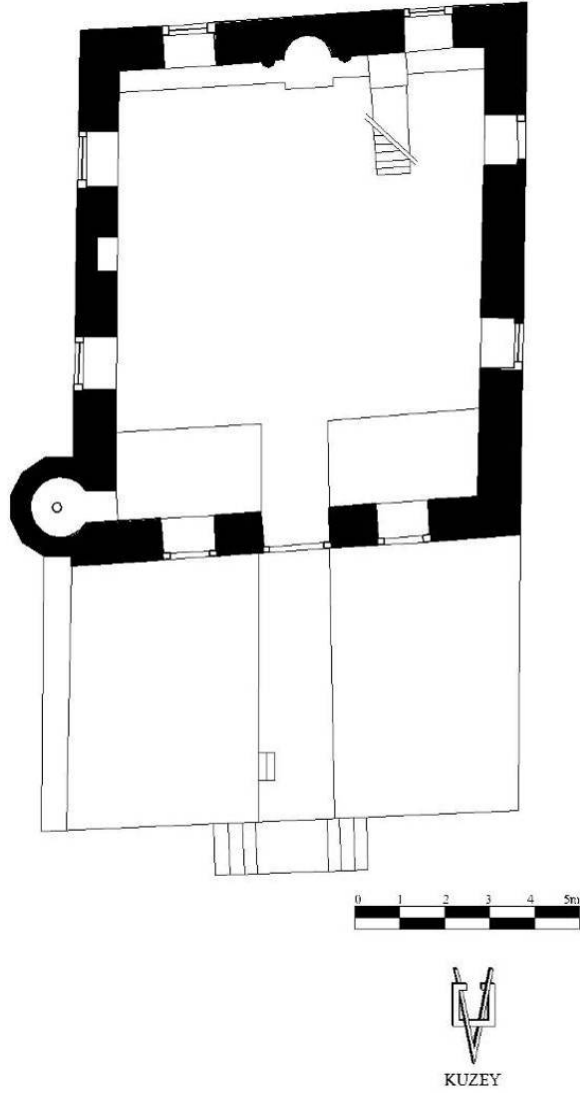
Dest-i himmetiyle yapıb beyt-i nev'in misâlî

Oldu bu cami'le kalbı cemâatın ma'mûr

Kasdı bir mu'îd idi yaptı hezâr-ı beyt-i Hûdâ

⁹⁴⁹ Bu kitabe, önceden caminin giriş kapısı üzerinde bulunmaktaydı. Daha sonra caminin kundaklanmasından dolayı buradan alınmıştır. Kitabenin fotoğrafı M. Zeki İbrahimgil arşivinden alınmış olup, metni de yine M. Zeki İbrahimgil tarafından okunmuştur.

Cedleri Fatih idi zât-ı ebu'l-hayru'l-binâ
Eylemiş hasret hakkı zanların hayr-ı minber
Revc-ı ecdâdını rahmet ile .....mukaddes (?)
Senki nâmını mermerde kazıttı hakka
Cem'i evkâta çıkub dedi oku tarih
Yaptı tâmam Fazıl Ahmed Seîd
Cenâb Paşa sene 1179 ”

Plan.2.50. Makedonya Köprülü (Velez)
 Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)

Fot.2.319. Makedonya Köprülü (Velez)
Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)

Fot.2.320. Makedonya Köprülü (Velez) Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi
Giriş Kapısı (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)

Fot.2.321. Makedonya Köprülü (Velez) Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi Harim Kismı (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)

Fot.2.322. Makedonya Köprülü (Velez) Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi Mihrabı (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)

Fot.2.323. Makedonya Köprülü (Velez) Köprülüzade Elhac Ahmet Paşa Camisi İnşa Kitabesi (M. Zeki İbrahimgil Arşivinden)

2.8.KÖPRÜLÜZADE ABDÜLBAKİ BEY TARAFINDAN İNŞA EDİLEN YAPILAR

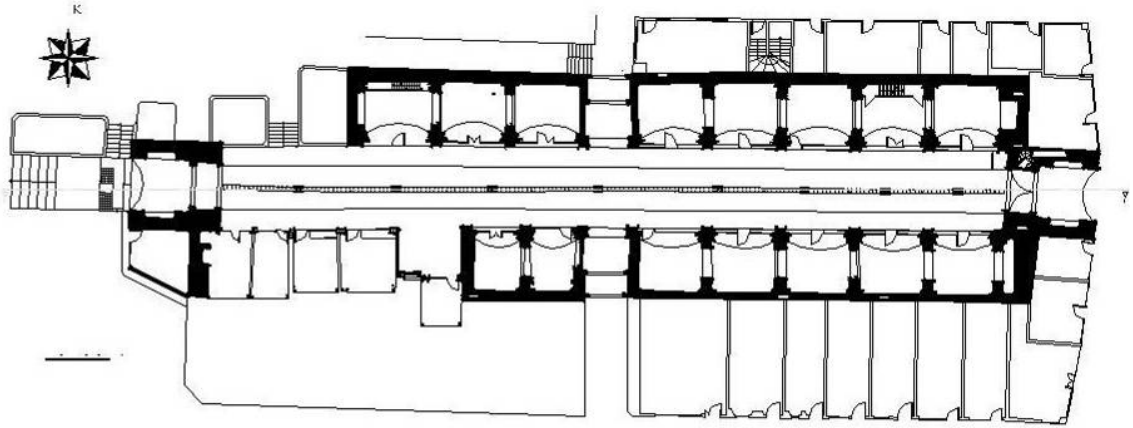
2.8.1. Gümüşhacıköy Köprülü Arastası (Köprülü Mehmet Paşa Arastası)

Gümüşhacıköy ilçe merkezinde, Bedesten Sokak üzerinde yer almaktadır (Plan.2.51-Fot.2. 324). Yapının üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş, kesme taş ve tuğla bir arada kullanılmıştır.

Doğu-batı doğrultuda uzanan bir alan üzerine yerleştirilmiş yapıya dört yönde açılan kapılardan geçilerek girilmektedir (Plan.2.52-Fot.2. 325). Batıda ve doğuda yer alan eyvan tarzı giriş kapıları anıtsal ölçekte tasarlanmışlardır. Doğudaki giriş kapısının üzerine 1881 yılında Yanyalı Mustafa Paşa'nın oğlu Ali Rıza Bey tarafından bir saat kulesi ilave edilmişti⁹⁵⁰. Eski fotoğraflarda görülen bu saat kulesinin çokgen gövdeli olduğu anlaşılmaktadır (Fot.2.326). Fakat daha sonraki dönemlerde bu çokgen gövdeli saat kulesi yıkılmış ve yerine oldukça yüksek tutulmuş, silindir gövdeli bir saat kulesi

⁹⁵⁰ 1980'lerden sonra değişikliğe uğratılan saat kulesi, yuvarlak gövdeli, ince, uzun bir minare şekline çevrilmiştir. Hakkı Acun, **Anadolu Saat Kuleleri**, Ankara, 1994,s. 18.

yaptırılmıştır⁹⁵¹ (Fot.2. 327). Saat kulesinin bulunduğu kapı girişinin üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Tonoza kırmızı ve sarı renk kesme taşlar dönüşümlü olarak kullanılmışlardır. Eyvanın yan duvarları ile tonoz örtünün birleştiği noktalar üzerinde prizmatik üçgenler ile üç yapraklı stilize palmetlerden oluşan iki adet bordür bulunmaktadır. Eyvanın kuzey ve güney cepheleri üzerine birer adet sivri kemerli niş açılmıştır. Kemer sarı ve kırmızı renk kesme taşlarla dönüşümlü olarak örülmüştür. Eyvandan, arastanın iç mekânına girişi sağlayan basık kemerli kapının kemer kilit taşı üzerinde stilize bir şekilde alçak kabartma olarak işlenmiş vazodan çıkan lale motifleri bulunmaktadır. Kemer üzerinde yer alan ve muhtemelen kitabe yazılması için oluşturulmuş uçları lalelerle son bulunan kartuşun içi boş bırakılmıştır. Fakat kartuşun tam ortasında ve kemer kilit taşının tam üstüne gelecek şekilde alçak kabartma şeklinde işlenmiş stilize vazodan çıkan lale motifi yer almaktadır (Fot.2. 328).

Plan.2.51. Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Arastası (V.G.M.A.)

Arastanın iç mekânında karşılıklı bir şekilde yerleştirilmiş beşik tonoz örtülü iki katlı hücreler bulunmaktadır. Bu hücreler günümüzde, kuzey ve güneyde yer alan giriş kısımlarını merkez alacak olursak, kuzeydeki girişin doğusunda beş, batısında üç; güneydeki girişin doğusunda beş ve batısında iki adet olmak üzere toplam 15 adet hücreden oluşmaktadır (Fot.2. 329).

⁹⁵¹ 2007 yılında yapı ile ilgili incelemeler yaparken mevcut saat kulesinin de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yıktırıldığı not edilmiştir.

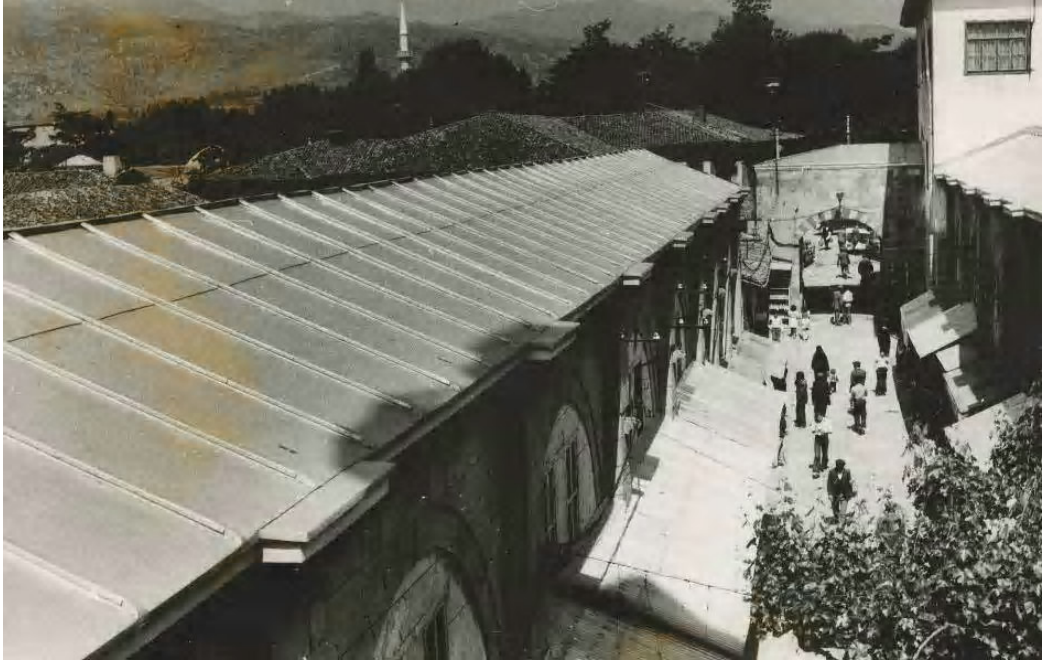

Plan.2.52. A-A Kesiti (V.G.M.A.)

Fahriye Bayram, Köprülü Mehmet Paşanın vakfiyesinde geçen “...ve on sekiz adet dahiliyye ve hariciyyeli kargir dekakini...” ifadesinden hareketle yapının Köprülü Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığını belirtmektedir⁹⁵². Fakat arastanın orijinal planında kuzey ve güney girişlerin doğu ve batısında beşer adet olmak üzere iç mekanda 20 adet dükkan bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer husus ise, eğer Köprülü Mehmet Paşa burada bir arasta yaptırmış olsa idi bunu vakfiyesinde “arasta” şeklinde belirtmesi gerekirdi. Yapının inşa kitabesi olmaması kesin bir tarih verilmesini engellemektedir. Fakat doğudaki giriş eyvanından arastanın iç mekanına girişi sağlayan basık kemerin kilit taşı ile kilit taşı üzerinde yer alan kartuşun ortasında bulunan vazodan çıkan lale motifleri bize, bu arastanın 18.yy dan sonra yapıldığını belirtmektedir. Aynı lale motifleri ile Köprülü Mehmet Paşa Hamamı’nın üzerine sonradan konmuş kitabede (H. 1175-M.1761) karşılaşılmaktadır. Muhtemelen yeni hamam inşa edilirken, yeni hamamın banisi Abdülbaki Bey tarafından buraya bir de arasta inşa ettirilmiş olmalıdır.

⁹⁵² Fahriye Bayram, **a.g.t.**, s. 10.

Fot.2.324. Gümüşhacıköy Köprülü Arastası (V.G.M.A.)

Fot.2.325. Gümüşhacıköy Köprülü Arastası

Fot.2.326. 1881 Yılında Yanyalı Mustafa Paşa'nın Yaptırmış Olduğu Saat Kulesi (V.G.M.A.)

Fot.2.327. Sonradan Yapılan Saat Kulesi (V.G.M.A.)

Fot.2.328. Gümüşhacıköy Köprülü Arastası
Vazodan Çıkan Lale Motifleri

Fot.2.329. Gümüşhacıköy Köprülü Arastası İç mekan

2.8.2. Yeni Hamam (Böcöklü Hamam)

Köprülü Mehmet paşa hamamının doğu cephesine bitişik bir şekilde yapılmıştır. Günümüzde hamam üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır (Plan. 2.53-Fot.2. 330). Fakat köprülü Mehmet Paşa hamamının giriş kapısı üzerinde yer alan kitabenin bu hamama ait olduğu aşikârdır. Bu kitabeye göre hamam H. 1175-M.1761 tarihinde Baki bey tarafından inşa edilmiştir (Fot.2. 331).

Tarnskripsyon:

Tarih- Hamam-ı Cedid

Binasına Sebeb Baki Bey İbn Ahmet Paşa / Vezir İbn-i Vezir İbn-i Vezir İbn-i KeremBahşa

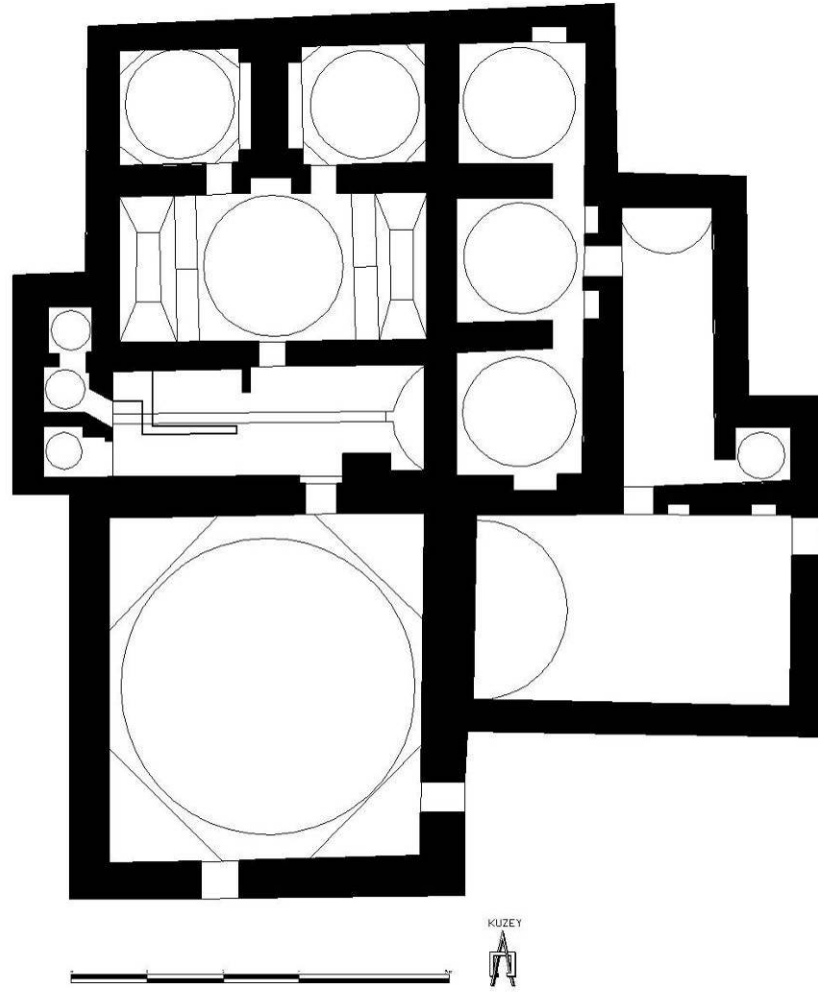
Binanın Nazırı Olan...../ İlahi kıl bu bendeni ez'zümre-i hüşya

Didi Tarih-i Fıkr Eyleyup Seyyid Bu Hamamın/ Bunun Gibi Bu DünyadaVakıf ve Hayır Var mı Haşa

Tarihi Diğer

Fe in Küntum Cünüben Fe'tahharu bi'lmai Fihi

1175

Plan.2.53.Gümüşhacıköy Böcükli Hamam (Fayriye Bayram'dan)

Hamamın etrafı günümüzde yapılarla çevrelenmiştir. Sadece soyunmalık bölümünün cepheleri görünmektedir. Soyunmalık bölümünde inşa malzemesi olarak moloz taş ve tuğla kullanılmıştır.

Kuzey güney doğrultuda uzanan hamam, soyunmalık, ılıklik ve sıcaklik bölümleri ile iki adet halvet hücrelerinden oluşmaktadır.

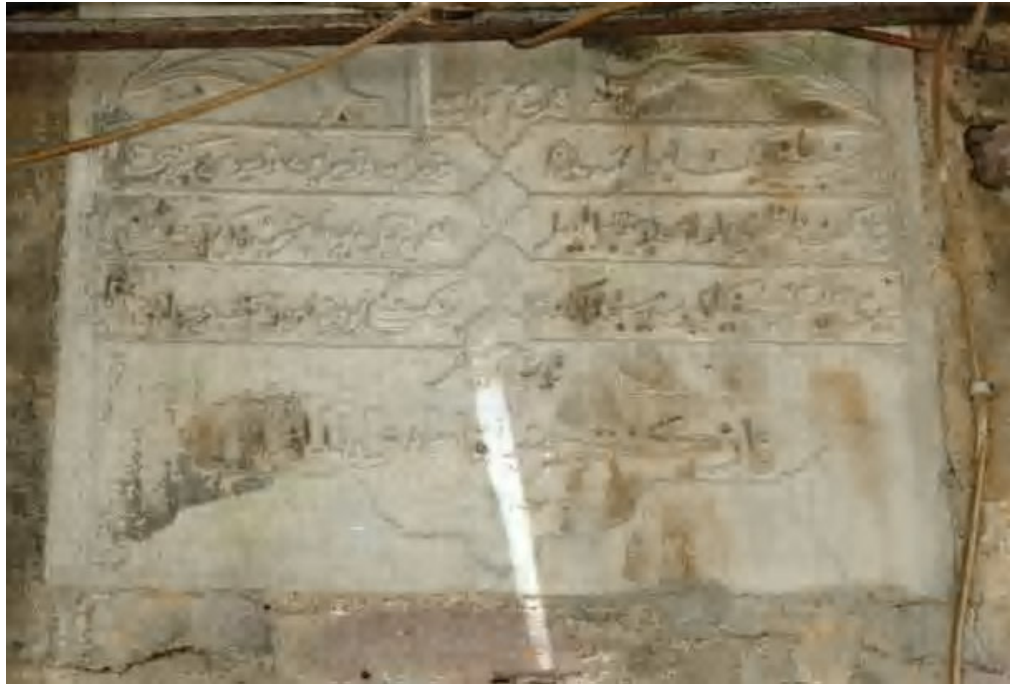
Hamama giriş soyunmalık bölümünün doğu duvarı üzerinde açılan düz lentolu kapı ile sağlanmaktadır. Soyunmalık mekânı doğu-batı doğrultuda uzanmakta olup üzeri beşik tonozla kapatılmıştır. Soyunmalık mekânının kuzey duvarı üzerinde yer alan kapı ile ılıklik bölümüne geçilmektedir. Ilıklik mekânı kuzey güney doğrultuda uzanmakta olup üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Ilıklik bölümünün güneydoğusunda tuvalet ve traşlık

kısımları bulunmaktadır. Ilıklık bölümünün batı duvarının kuzeyine açılmış kapı ile ortadaki halvet hücreğine geçilmektedir. Bu halvet hücresinin kuzeyinde sıcaklık bölümü bulunurken güneyinde ikinci halvet hücresi yer almaktadır. Her üç bölüme de alanın doğusunda yer alan koridordan geçilmektedir. Hamamın külhan bölümü doğu cephenin kuzeyinde, zemin seviyesinin altında bulunmaktadır (Fot.2. 332).

Fot.2.330.Gümüşhacıköy Yeni Hamam

Fot.2.331. Gümüşhacıköy Yeni Hamam İnşa Kitabesi

Fot.2.332. Gümüşhacıköy Yeni Hamam Üst Örtü Elemanları

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

3.1.KÖPRÜLÜ AİLESİNE AİT VAKFIYE VE ARŞİV BELGELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada XVII. yüzyıl ikinci yarısında Osmanlı Devleti yönetiminde etkin olan Köprülü ailesinin imar faaliyetleri irdelenmiştir⁹⁵³. Köprülü Mehmet Paşa'nın Samsun'un Vezirköprü ilçesinde başlayan imar faaliyetleri, Paşanın 26 Zilkade Cuma 1066 (15 Eylül 1656) tarihinde sadrazam olarak atanmasından sonra bütün imparatorluk toprakları içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Kendisinden sonra selefi Fazıl Ahmet Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile devam eden geniş çaplı imar faaliyetleri, Merzifonlu'nun Viyana yenilgisi ile duraklama sürecine girmiştir⁹⁵⁴. Merzifonlu'dan sonra sadrazamlık yapan Amcazade Hüseyin Paşa, Viyana yenilgisinin ardından ailenin en güçlü banisi olarak karşımıza çıkmaktadır⁹⁵⁵. Amcazade'den sonra İmparatorluğun başkentinde aile üyeleri tarafından yapı yaptırılmamış olması, aynı zamanda ailenin sarayın gözünde de etkinliğini kaybetmiş olduğunun en bariz göstergesi olarak yorumlanmalıdır. Fakat aile üyeleri yinede eski güçlerini kazanabilmek için bir takım girişimler içerisine girmiştir. Bu girişimler saltanat ve

---

⁹⁵³ Köprülü ailesinin, Köprülü Mehmet Paşa ile başlayan Osmanlı tarihindeki etkinliği daha sonraları diğer aile üyeleri ile devam etmiştir. 1656-1710 tarihleri arasında 6 sadrazam yetiştirmiş olan aile, aynı zamanda oluşturmuş olduğu güçlü akrabalık bağları ile Osmanlı bürokrasisini ele geçirmiştir. Köprülü Mehmet Paşa'nın kız kardeşi ile evlenen Kibleli Mustafa Paşa'nın soyu Kiblelizadeler, Mehmet Paşa'nın evlatlığı ve damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın soyu Merzifonluzadeler, ailenin sonraki kuşaklarından ayrılan Amcazadeler, Puçinlizadeler, Safiye Sultanluzadeler, Köprülülerin kolları sayılmıştır. Necdet Sakaoglu, "Köprülüler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s.91.

⁹⁵⁴ "Viyana yenilgisinden sonra Köprülülere karşı bir kin ve düşmanlık ortaya çıktı. Kara İbrahim Paşa ve Sarı Süleyman Paşa gibi o sülalenin ekmeği ile yetişmiş bulunan alçaklar bile onlar aleyhine ayaklanıp Köprülü oğlu Fazıl Mustafa Paşa, Amcazade Hüseyin Paşa ve Köprülü sülalesinin başka yakınları, devletin önemli işlerinden uzaklaştırıldılar". Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat (Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Tarihi)**, C.I-II, Sad: Neşet Çağatay, Ankara, 1992, s.290.

⁹⁵⁵ Köprülü Mehmet Paşa'nın ortanca oğlu Fazıl Mustafa Paşa'da sadrazamlık görevinde bulunmuş olmasına rağmen inşa ettirmiş olduğu herhangi bir yapı ile karşılaşılmamıştır. Fazıl Ahmet Paşa'nın vakfiyesinin Mustafa Paşa tarafından düzenletirilmiş olması, paşanın kendi vakıflarını da bu vakfiyeye dahil ettirmiş olabileceğini düşünmemize sebep olmuştur.

dönemin güçlü aileleri ile akrabalık bağları tesis ederek saray içerisinde yeniden nüfuzlarını güçlendirmeye yöneliktir. Fazıl Mustafa Paşa'nın büyük oğlu Numan Paşa, saltanattan II. Mustafa'nın kızıyla evlenmiş kardeşi Abdullah Paşa'da dönemin güçlü ailelerinden Şeyhül-İslam Feyzullah Efendi'nin kızıyla evlenmiştir. Bu olaya sadece tek taraflı bakmamak gerektiği de aşîkârdır. Her ne kadar Köprülü ailesi eski gücünü kaybetmiş olsa bile, aile tarafından yetiştirilmiş birçok bürokratın devlet içinde görev alıyor olması, Feyzullah Efendi ailesi gibi güçlü ailelerinde bu tarz akrabalık ilişkilerine ihtiyaç duyduklarını göstermektedir⁹⁵⁶. Fakat Köprülünün torunları olan Abdullah ve Numan Paşa'ların oluşturmuş oldukları vakıf kurumları incelendiğinde, atalarının vakıfları ile hiçbir zaman boy ölçüşemeyecek boyutta oldukları gözlenmektedir. Gerçi, 18.yy başlarında Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa, eskiye özlem duyarak yeniden Köprülü ailesinin güçlü bir aile olduğunu ispat etmeye çalışmış, fakat bunda başarılı olamamıştır⁹⁵⁷.

Köprülü aile üyeleri tarafından imparatorluk toprakları içerisinde 24 cami, 5 mescit, 10 medrese, 15 hamam, 25 han, 3 bedesten, 19 mektep, 2 palanga, 1 darüşşifa, 4 kütüphane, 6 sebil, 4 türbe, 6 şadırvan, 2 imaret, 2 gümrükhane, 8 su terazisi, 1 namazgah, 2 musalla, 3 dersane-mescit, 2 köprü, 4 arasta, 1 yahudihane, 1 frenkhane, 1 maksem inşa ettirilmiştir⁹⁵⁸. Bu yapılardan 49 adeti Köprülü Mehmet Paşa, 6 adeti Ayşe Hanım, 27 adeti Fazıl Ahmet Paşa, 40 adet Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 14 adeti Amcazade Hüseyin Paşa, 6 adeti Abdullah Paşa, 1 adeti Numan Paşa, 6 adeti Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa ve 2 adeti de Köprülüzade Abdülbaki Bey tarafından yaptırılmıştır.

⁹⁵⁶ 18. Yüzyılla birlikte Osmanlı bürokrasisinde Damat İbrahim Paşa ve kapı halkının egemenliği söz konusudur. Damat İbrahim Paşa, 17. Yüzyılın iki önemli güçlü ailesi Köprülü Mehmet Paşa ahvadı ve Feyzullah Efendi ahvadını, bilinçli bir politika ile İstanbul'un dışında tutarak, kendisi ve kapı halkının mutlak otoritesini sağlamaya uğraşmıştır. Tülay Artan, "18.yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı", **Toplum ve Bilim**, S.83, İstanbul,1999-2000, s. 294.

⁹⁵⁷ Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın geçmişe özlemle baktığının en açık delili, ailesinin tarihini yazdırmasıdır. Behçeti İsmail Efendi tarafından yazılan aile tarihinde sadece aile üyelerinin biyografileri verilmemiş aynı zamanda dönemleri içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan siyasi ve sosyal olaylarda detaylı olarak ele alınmıştır. Bu da Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'nın, geçmişte ailesinin devletin bekası için vermiş olduğu mücadelenin yeniden hatırlatma girişimi olarak değerlendirilmelidir. Gerçi yazdırılan bu aile tarihinin bu amaca ne kadar hizmet ettiği hakkında kesin bir şey söylemek imkansızdır. Fakat şu bir gerçek ki, aile eski gücünü hiçbir zaman elde edememiş ve sonraki dönemlerde aile üyeleri taşrada küçük memuriyetlerde bulunarak başkentten uzak tutulmuşlardır.

⁹⁵⁸ Köprülü ailesi üyeleri tarafından inşa edilen çeşmelerin sayısı tam olarak belirlenemediğinden, çeşmeler tasnif dışı bırakılmıştır. Aile üyelerine ait vakfiyelerde sadece Fazıl Ahmet Paşa'nın İzmir'de 57, Belgrat'ta 15, Amcazade Hüseyin Paşa'nın Vezirköprü'de 14 adet çeşme inşa ettirmiş olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir.

Yukarıda verilen yapı adetleri dikkate alındığında Köprülü Mehmet Paşa'nın banisi olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Paşanın inşa ettirmiş olduğu yapıların fonksiyonları değerlendirildiğinde, ağırlıklı olarak dini ve sosyal işlevli oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanında Anadolu'da yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle sarsılan güven ortamının yeniden sağlanmasına yönelik ve özellikle ticaret yollarının güvenliğini sağlamak maksatlı, üç menzil külliyesi inşa ettirmiş olması, Köprülü Mehmet Paşa'nın devlet adamı yönünü ön plana çıkarmaktadır. XVI.yüzyıl sonlarıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğunda, padişahların yönetim ve banilik açısından etkinliklerinin azaldığı görülmektedir⁹⁵⁹. Buna mukabil sadrazamlar gibi devlet bürokrasisinde üst düzeylerde yer alan kişilerin, hem yönetim hem de banilik açısından mutlak bir güç elde ettikleri aşîkârdır. Ağırlıklı Sokullu ailesi ile başlayan bu devletçi yaklaşım, XVII. yüzyıl ikinci yarısında Köprülüler tarafından da devam ettirilmiştir. Bunun en açık kanıtı, Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa edilmiş yapıların dağıldığı coğrafya ve yapı türleridir (Harita 1). Paşanın balkanlardaki imar faaliyetleri daha çok kazanılan savaşlar sonrasında bölgenin yeniden imarına yönelik faaliyetlerdir. Yonova, Varad ve Arad'ta girişilen imar faaliyetleri bölgenin yeniden şenlendirilmesiyle ilişkilidir. Paşa Yanova, Varad ve Arad'ta; üç cami, iki mektep, bir medrese, bir han, bir imaret inşa ettirmiş ve Arad köprüsünü yeniden yaptırmıştır. Paşanın buralarda inşa ettirmiş olduğu yapılar genel olarak değerlendirildiklerinde sosyal işlevli yapılar oldukları anlaşılmaktadır. Buda yukarıda değindiğimiz bölgenin şenlendirilmesine yönelik imar faaliyetleri olduğu görüşünü destekleyen bir kanıttır. Rüznik ise Paşanın Balkanlarda giriştiği imar faaliyetleri içerisinde daha farklı bir şekilde yorumlanması gereken bir yerleşim yeridir. Çünkü Mehmet Paşa kendisinin asıl vatanının Rüznik olduğunu vakfiyesinde belirtmektedir. Bu nedenle buradaki imar faaliyetleri, atalarının yaşadığı bölgeye bir himmet olarak değerlendirilmelidir. Burada yaptırmış olduğu cami ve mektepte bu düşünceyi destekler nitelikte olan yapılardır. İnşa ettirilmiş olan üç menzil külliyesinin sadece ticari amaçlı olmadıkları aynı zamanda güvenliğe yönelik olarak işlevlendirildikleri gözden kaçırılmamalıdır. Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptırmış olduğu yapılar içerisinde dini ve sosyal içerikli yapıların ağırlıkta olması, Paşanın hayır

⁹⁵⁹ XVII. Yüzyılda tesis edilen 1663 vakfın vakıf kurucularının %55.37'si ehl-i örf grubuna mensuptur. Bu %55.37'nin %1.26'sını padişahlar, %9.98'ini Divan-ı Hümayün üyeleri ve saray mensupları, %37.04'ünü fiilen idari hizmetleri yürüten görevliler (ehl-i örf), % 7.09'unu da ehl-i örf dediğimiz bey kızı, zevcesi, paşa validesi, zevcesi, kerimesi gibileri oluşturmaktadır. Hasan Yüksel, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)**, Sivas, 1998, s.30.

maksatlı yapı yaptırmayı tercih ettiğini göstermektedir⁹⁶⁰. Paşanın imparatorluk toprakları genelinde oluşturmuş olduğu vakıflarının yıllık 932880 akçelik bir gideri bulunmaktadır. Bu giderin 644880 akçesi vakıfta çalışan görevliler ile vakfın diğer giderlerine harcanmaktadır. Geriye kalan 288.000 akçe paşa tarafından eşi ve çocuklarına maaş olarak ödenmektedir. Bu oran yaklaşık olarak vakfın tüm giderlerinin üçte birine tekabül etmektedir. Aile üyelerine ödenen bu paraya karşılık vakıfta istihdam edilen 266 kişiye toplam da 549.120 akçe ödenmektedir. Geriye kalan 95760 akçe ise vakıf mallarının diğer giderlerine ayrılmıştır.

XVII. yüzyıl başında I. Ahmet tarafından yaptırılan Sultan Ahmet Külliyesi Osmanlı Saltanat ailesinin erkek üyeleri tarafından, bu yüzyılda girilen en büyük çaplı yapı faaliyetidir. Bu külliye sonradan saltanatın erkek üyeleri eskisi gibi görkemli inşaat faaliyetlerinde bulunamamışlardır. Bu dönemde başkent İstanbul'da saltanatın kadın üyelerinin banisi olarak ön plana çıktıkları görülmektedir⁹⁶¹. Eskiden daha çok taşrada yapı yaptıran saltanat kadınlarının yerini artık taşrada, sadrazam eşleri gibi devlet bürokrasisinde önde gelen yöneticilerin kadınları almıştır⁹⁶². Bunun en açık örneklerinden birisi de Köprülü Mehmet Paşa'nın eşi Ayşe Hanım'dır. Ayşe Hanım tıpkı babası Yusuf Ağa gibi memleketi Vezirköprü'de birçok vakıf eseri inşa ettirmiştir. Bu yönüyle bölgedeki imar faaliyetlerinde bulunan önemli baniler arasında yer almaktadır. Hem babasının yaptırmış olduğu vakıf eserlerinin koruyuculuğunu üstlenmiş, hem de eşi Mehmet Paşa'nın ölümüyle yarım kalan bölgedeki hayır eserlerinin tamamlanmasını sağlamıştır. Ayşe Hanım tarihi kaynaklarda oldukça mütevazı ve dindar bir kişi olarak tanıtılmaktadır⁹⁶³. Ayşe Hanımın oluşturmuş olduğu

⁹⁶⁰ Mustafa Nuri Paşa, Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptırmış olduğu hayır kurumlarından hareket ederek, Paşanın ailesine miras bırakma gibi bir düşünceye sahip olmadığını, eğer böyle bir düşüncesi olsaydı hayır işleri için yapılan yapının küçük ölçüde buna bağlanan gelirinse çok büyük olması gerektiğini belirtmektedir. Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, s.310.

⁹⁶¹ XVII. Yüzyılla birlikte şehzadelerin sancaklara gönderilmek yerine İstanbul'da toplanması, hükümdarlık ailesinden kadınların imar faaliyetlerinin taşradan çok İstanbul'da odaklanmasına yol açtı. 17.yüzyılın ilk yarısında yapılan Sultan Ahmet Camisi dışında, 16.yüzyılın ortalarından 17. Yüzyılın sonlarına kadar İstanbul'da yapılan büyük külliyelerin çoğunu Osmanlı sarayının kadın mensupları yaptırmışlardır. Lucienne Thys-Şenocak, **Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler**, Çev: Ayla Ortaç, İstanbul, 2009, s. 23.

⁹⁶² Bütün imparatorluk tarihi boyunca oluşturulan 2309 hatun vakfının, 499'u 17. Yüzyılda tesis ettirilmiştir. Hasan Yüksel, **a.g.e.**, s.48. Hatice Turhal Sultan 1663 tarihli vakfiyesinde kendisinden “ en büyük halifenin hanesini aydınlatan ışık, çağın Haticesi “ olarak söz etmektedir. Padişah çağın imamı olurken, sultan ailesi kadınları “çağın Ayşe'si” yada çağın Fatması olabiliyordu. Leslie P. Peirce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar**, Çev: Ayşe Berktaş, İstanbul, 1998, s. 215, 218, 221.

⁹⁶³ “...valide-i azizeleri bir müselleme ve muhazzere hatundur ki ru-yı zeminde iffet ü işmet ve şıyam u ibadet ile mişli yokdur. On seneden berü yıl orucın ve sabahlara kadar namaz ve ibadet ederdi. Eşbabı bir

vakıf kurumunun işleyişi göz önünde bulundurulduğunda, hayırsever yönünün daha etkin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak memleketinin gelişmesine sağladığı katkıların yanı sıra, oluşturduğu vakıf kurumunun yaşatılmasına yönelik ticari fonksiyonlu yapılarda inşa ettirmiş olduğu da gözlenmektedir.

Fazıl Ahmet Paşa, babasının vasiyeti üzerine öncelikli olarak, babasının Balkanlarda ve İstanbul'da yarım kalan vakıflarının inşasını bitirmeye çalışmıştır. Babasının aileye kazandırmış olduğu prestiji iyi kullanan paşa, özellikle İzmir'de büyük bir imar faaliyeti içerisine girişmiştir. Aslında İzmir'in ticari potansiyeli ilk olarak Köprülü Mehmet Paşa tarafından anlaşılmıştır⁹⁶⁴. Fakat Mehmet Paşa burada ticari alt yapıyı geliştirmeye ve bundan faydalanmaya yönelik adım atma fırsatını elde edememiştir. Bu fırsatı elde eden Fazıl Ahmet Paşa, bölgede inşa ettirmiş olduğu yapılarla, ticari faaliyetin bir destekçisi durumuna gelmiştir. Öncelikli olarak şehrin bayındırlık alanındaki eksiklerini gidermek için, şehre su getirtmiş ve çok sayıda çeşme inşa ederek, şehirdeki kaldırımları düzenlettirmiştir. Bunun akabinde şehirde inşa ettirmiş olduğu Gümrükhane, frenkhane, bedesten ve hanlar ile şehirdeki ticari faaliyete doğrudan katılmıştır.

Fazıl Ahmet Paşa'nın en önemli yapısı İstanbul'da babasının külliyesine dahil ettirdiği, bağımsız kütüphane binasıdır. Kendisinin ilme olan merakı ve hatta bir dönem medrese hocalığı yapmış olması onu böyle bir yapı yapmaya iten sebepler arasındadır⁹⁶⁵.

---

fakire hatun gibi bir veziri azamun hatunı ve bir vezir-i azamun validesi ola bunun vasfı mümkün değildir...". Abubekir Sıddık Yücel, **a.g.e.**, s. 462.

⁹⁶⁴ "1610 ve 1620'lerde Felemenk, İngiliz, Fransız yada Venedikli tüccarların temsilcileri Halep, Bursa veya İskenderun'da karlı ticari faaliyet yürütecekleri umudunu büyük oranda kaybederek İzmir'e ve diğer batı Anadolu liman kasabalarına gelmeye başladılar. 1640'lara doğru İzmir büyük bir ticari potansiyelin merkezi haline geldi. Köprülü Mehmet Paşa'nın 1653'te sadrazam olmasıyla birlikte, İzmir civarındaki bölgeyi ve diğer uzak eyaletleri idari anlamda yeniden İstanbul'a bağlamaya başladı. 1656 da Venediklilerin Çanakkale boğazına yönelik, ablukasının yaşattığı sıkıntıları iyi bilen Mehmet Paşa, İzmir bölgesinde bir kalenin yapılması gerektiğine karar vermişti. Uzunca bir süredir bu tür bir kaleden yoksunluk sadece askeri açıdan değil aynı zamanda idari anlamda da bir zayıflık demektir. Böyle bir yapı olmaksızın yetkililer limana girip çıkan gemilerin gümrük vergilerini ve diğer harçları ödemelerini sağlayamazdı. 1656 yenilgisinin hemen ardından Köprülü böyle bir kale yapılmasını emretti. 1658 ya da 1659 'da Sancakburnu Kalesi'nin yapımının bitirilmesiyle devlet limanı istediğinde kapatabilme ve kenti Venedikliler ile başka saldırganlara karşı savunma konumunu kazanmakla kalmadı aynı zamanda deniz yoluyla yapılan ticareti daha rahat denetleyebilme ve vergileri daha kolay toplayabilme şansını yakaladı. Yönetim bu şansını hemen kullanmaya başladı. Osmanlılar İstanbul'un fethi öncesinden beri, Karadeniz'den Ege Denizi'ne açılan başlıca kanalı denetleyen boğaz kalelerinden vergi topluyordu. 1650'lerin sonlarında Köprülü'nün yetki ve gücü yeniden merkezileştirme stratejisinin bir parçası olarak benzer bir uygulamada Sancakburnu'nda yürürlüğe konuldu. Şehrin bu potansiyelinin bir getirisi olarak 17.yy sonlarında İzmir'de ilk kez yüksek memurlar vakıfların hamileri olmaya başladılar. Daniel Goffman, "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine" , **Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, Çev: Sermet Yalçın, İstanbul, 2003, s. 101, 119.

⁹⁶⁵ Fazıl Ahmet Paşa'nın ilme verdiği önemin en önemli göstergelerinden bir tanesi Cevahir ü-Tevarih'in yazarı olan Hasan Ağa'nın, bu tarihini yazabilmesi için emrine bir çok belge ve kitabı vermiş olmasıdır. Hasan Ağa'nın ölümü üzerine bu kitaplar Fazıl Ahmet Paşa'ya kalmıştır. Galland, Hasan Ağa'dan kalan kütüphaneyi oldukça güzel ve alakabahş tarihi eserlerden mürekkep" bir kütüphane olarak

Kütüphanenin inşa edildiği alan dönemin ve hatta günümüz İstanbul'unun en işlek mekânıdır. Kütüphanenin burada inşa edilmiş olmasında muhtemelen babasının tarihi kaynaklarda alay konusu olan okuma yazma bilmediği şeklindeki aile üzerinde kurulmak istenen baskının bir tezahürü olmalıdır. Bu yapı aynı zamanda da 17.yüzyılda Osmanlı Devletinde yaşanan iktisadi ve içtimai dönüşümün farklı bir şekilde dışa yansımalarıdır. Bu dönemde Osmanlı devletinde özellikle dini konularda yaşanan kısır tartışmaların, toplumdaki cehaletin bir ürünü olduğu ve halkın bu cehaletten kurtarılması gerekliliğinin, devletin en üst makamında olan bir yöneticisi tarafından fark edilmiş olmasının bir nişanesidir. Paşanın oluşturduğu vakıflarda 110 kişi istihdam edilmektedir. Bu kişilere toplamda her yıl 425040 akçe ücret ödenmektedir. Ücretler dönem içerisinde akçenin devamlı olarak değer kaybetmesinden dolayı esedi kuruş üzerinden düzenlenmiştir.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Mehmet Paşa'dan sonra ailenin en güçlü banisidir. Merzifonlu beklide Viyana'da bir yenilgi ile karşılaşmamış olsaydı ve yaşasaydı Köprülü ailesinin en güçlü banisi olması muhtemeldi. Paşa Belgrat'ta öldürüldükten sonra bütün mal varlığına devlet tarafından müsadere uygulanmıştı. Daha sonra Paşanın oğlu Ali Bey babasının yarım kalan külliyesi ile özellikle Halep, İzmir ve Cidde'deki vakıflarını tamamlattırmıştır. Paşanın paraya karşı olan düşkünlüğü⁹⁶⁶ inşa ettirmiş olduğu yapılara da yansımış gözükmektedir. Ayrıca inşa edilen yapıların dağıldığı coğrafyada yine ekonomik alt yapının Paşa tarafından dikkate alındığını göstermektedir. Halep, İzmir, Mudanya gibi XVII. Yüzyılda önemli ticaret merkezleri olan şehirlerde yaptırılan yapılar tamamen şehirdeki ticari alt yapıdan faydalanmaya yönelik faaliyetler olarak yorumlanabilir. Fakat yine de İncesu'da inşa ettirmiş olduğu külliyesi ve burayı şenlendirmeye yönelik faaliyetleri onun devletçi yönünü de ön plana çıkarmaktadır. Kara Mustafa Paşa'nın Merzifon, İncesu, Edirne, Kamanice ve İstanbul'daki vakıflarında 149 kişi istihdam edilmektedir⁹⁶⁷. En çok görevli istihdam edilen yer, 69 görevli ile Merzifon'dur. Paşanın Merzifon, İncesu, Edirne, Kamnice ve İstanbul'daki

---

adlandırmaktadır. Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Anılar 1672-1673**, Şerhlerle yayınlayan: Charles Scheter, C. I (1672), Çev: Nahid Sırrı Örik, Ankara, 1973, s. 196-197.

⁹⁶⁶ Hadikatü'l Vüzera, s. 92; Raşid, Tarih, s. 430.

⁹⁶⁷ Paşanın Cidde, Halep, İzmir ve Mudanya'daki vakıflarında görev alan kişiler ve sayısı hakkında vakfiyelerde bilgi verilmemektedir. Yukarıdaki rakamlar Kara Mustafa Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan H. 23 Safer 1089-16 Nisan M.1678 tarihli vakfiyesinden alınmıştır. V.G.M.A., Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1.

vakıflarının yıllık 256.800.30 akçe gideri bulunmaktadır. Bu giderin 226.680 akçelik kısmı vakıf görevlilerine ücret olarak ödenmektedir.

Merzifonlu'dan sonra gelen aile üyeleri hiçbir zaman öncülleri gibi güçlü vakıflar tesis ettirememişlerdir. Amcazade Hüseyin Paşa bu dönemde her ne kadar oluşturduğu vakıflarla ön plana çıksa bile, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile boy ölçüşecek güce hiçbir zaman erişememiştir. Amcazade Hüseyin Paşa'nın en büyük imar faaliyeti İstanbul Saraçhane'deki külliyesidir. İstanbul'da girişilen bu imar faaliyeti aynı zamanda Köprülü ailesi üyelerinin İstanbul'da yaptırmış olduğu en son yapılar olması açısından da önemlidir. Paşanın Vezirköprü, Edirne, İstanbul ve Medine'deki vakıflarında 118 kişi istihdam edilmektedir. En çok ücretli İstanbul'daki Külliyyede istihdam edilmiştir. Bu vakıfların yıllık 306345 akçelik gideri bulunmaktadır. Bu giderlerin 277625 akçelik kısmı vakıf görevlilerine ödenmektedir.

Amcazade Hüseyin Paşa aynı zamanda Mevlevi tarikatının bir üyesidir. Bu maksatla Paşa Filibe'deki Mevlevi Zaviyesi fukarasına günlük 30'ar akçe ödenmesini vakıf şartları arasında belirtmiştir⁹⁶⁸. Yine Amcazade Hüseyin Paşa tarafından H. 1109-M.1698 tarihinde, Konya Mevlana türbesi onarılmıştır⁹⁶⁹.

Köprülü ailesi, özel olarak ticaret ve tarımı teşvik etmek amacıyla bir seri mali ve ekonomik tedbirler almışlardır. Ticareti esas olarakta dış ticareti sınırlayan düzenlemeler ya kaldırıldı ya da önemli oranda liberalleştirildi. Vergiler düşürüldü ve aşiretleri iskân için büyük çaba harcandı⁹⁷⁰. Köprülü aile üyeleri tarafından inşa ettirilmiş yapıların dağıldıkları coğrafya dikkate alındığında yapıların inşa edildikleri alanların bu maksatla özenle seçildiği anlaşılmaktadır. Özellikle Anadolu üzerinden geçen ticaret yollarının ve ticaret merkezlerinin bu dağılım üzerinde önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır (Harita3.1). Ailenin inşa faaliyetlerinin yoğunlaştığı noktalar arasında Samsun-Vezirköprü, Amasya, Tokat, Çorum bölgesi ön plana çıkmaktadır. Bu durum bu bölgelerin hem aile üyelerinin memleketleri olması hem de Anadolu'dan

⁹⁶⁸ Sonraki kuşak aile üyelerinden Mehmed Asım Bey'de Nakşibendi Tarikatı'nın bir üyesidir. Bu maksatla Mehmet Asım Bey, İstanbul-Edirnekapı'da bulunan şeyhi Eş-şeyh Ahmet Hüdaverdi Efendi'nin türbesini tamir ettirmiştir. V.G.M.A., Deft. No: 580, Sıra No: 10, Sayfa:16.

⁹⁶⁹ Yusuf Oğuzoğlu-Selçuk Mülayım, "Konya Mevlana Türbesi'nin Restorasyonu ile İlgili H. 1109 (1698) Tarihli Üç Belge", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, S. III, İzmir, 1984, s. 115-122.

⁹⁷⁰ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi (Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus)*, Çev. Ş. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, İstanbul, 2008, s. 66.

geçen Anadolu Orta Kol ve Sol Kol ticaret yolu güzergahı üzerinde yer almalarıyla açıklanabilir.

Harita.3.1. Köprülü Aile Üyeleri Tarafından inşa Edilen Yapıların Dağıldıkları Coğrafya ve Ticaret Yolları

Burada da yine ticari alt yapının göz önünde bulundurulduğu aşıkardır. Fakat bu yapı organizasyonunu sadece ticari getiri ile ilişkilendirmekte yanlış olacaktır. Burada ticari

alt yapıdan faydalanmanın yanında, Anadolu'dan geçen ticaret yollarının ve Anadolu'daki ticaret merkezlerinin canlandırılması da ön planda tutulmuştur. Aile üyelerinin balkanlarda girişmiş oldukları imar faaliyetleri daha çok kazanılan savaş sonrası elde edilen şehirlerin yeniden imar edilmesine yöneliktir. Her ne kadar Köprülü Mehmet Paşa Vezirköprü'de büyümüş olsa bile asıl vatani olan Ruznik'te bir cami ve bir mektep inşa ederek burası ile bağlarını koparmamıştır⁹⁷¹.

Aile üyelerinden Köprülü Mehmet Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Amcazade Hüseyin Paşa tarafından başkent İstanbul'da kendilerine ait külliye inşaatları gerçekleştirilmiştir. Bu üç külliye Divanyolu üzerinde yer almaktadır. Bu noktada insanın aklına ilk olarak “Acaba bu külliyelerin Divanyolu üzerinde inşa edilmiş olması gelişi güzel seçilmiş bir tercih miydi? Sorusu gelmektedir⁹⁷². Bizans ve Roma döneminde Mese olarak adlandırılan bu yol güzergâhı, yarımadanın ortasından geçerek kentin imarı, toplumsal yaşamı açısından bir omurga görevi görmüş, Konstantinapolis ve İstanbul'un kent içi imgesi onun etrafında şekillenmiştir⁹⁷³. Kentin bütün tarihi boyunca kaburgasını oluşturan anayol ya da orta yol (Türk Döneminin divanyolu) Roma ve Bizans Döneminde Mese (erken dönemlerde Tauri Forumuna kadar Regia) adını taşımıştır. Bu yol Trakya'dan Bizantium'a gelen eski Via Egnatia'nın sonradan kent içinde kalan bölümüdür⁹⁷⁴. Yol Osmanlılar döneminde, Divanda görev alan paşaların ve maiyetlerinin Divan toplantılarına katılma ve toplantılardan ayrılarak saraylarına giderken kullandıkları yol güzergâhı olması nedeniyle Divanyolu ismi ile anılmıştır. Paşalar ve divan üyelerinin saray ile konakları arasında düzenli olarak gerçekleştirdikleri günlük alaylar, aynı zamanda kendi içinde de bir güç

⁹⁷¹ Sokullu ailesinin kurucusu Sokullu Mehmet Paşa'da asıl vatani olan Bosna'da Drina Nehri üzerinde köprü, kervansaray ve dükkanlar inşa etmişti. Devşirme olarak saraya giren bu Paşaların asıl memleketlerinde yapılar yaptırmış olmaları, kendilerinin din değiştirmenin dışında, kökenlerine bağlı kaldıklarını göstermektedir. M. İbrahim Kunt, “Ethnic Regional (Cins) Solidarity in The seventeenth-Century Ottoman Establishment”, *International Journal Of Middle East Studies*, Vol. 5, Jun. 1974, s. 235.

⁹⁷² Bizans'ta Konstantinapolis'in ana caddesi, Mese denilen revaklı yoldu. Ayasofya Kilisesi'nin, Büyük Saray'ın, Hipodrum'un, diğer bazı önemli yapıların bulunduğu Augusteion'da (bugünkü Sultan Ahmet Meydanı) başlıyor, Constantinus Forum'undan (Çemberlitaş) geçerek Filadelfion'a varıyordu. (Filadelfion bazı kaynaklarda bugünkü Şehzadebaşı, bazılarında ise Laleli olarak gösterilir. Resmi adı İmparatorluk yolu anlamına gelen Regia olan, fakat halk arasında merkez yol anlamında Mese denilen bu yolun, Filadelfion'dan sonra iki ye ayrıldığı, bir kolunun bugünkü Edirnekapı'ya, diğerinin ise Yedikule'ye dek uzandığı söylenir. Anonim, “Divanyolu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1994, s.72.

⁹⁷³ Yasemin Kartal, *a.g.t.*, s.121.

⁹⁷⁴ Doğan Kuban, “Mese”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1994, s.404.

göstergesiydi⁹⁷⁵. Şu halde her üç baninin de külliyelerini Divanyolu üzerinde inşa etmiş olmaları, bu külliyelerin aynı zamanda banilerinin prestij yapıları olduklarını göstermektedir.

Burada tartışılması gereken diğer bir husus ise aile üyelerinin gelir kaynaklarıdır. Oldukça zengin vakıflar oluşturulması elbette güçlü bir ekonomik getirinin olması ile mümkündür. Vakfı oluşturmanın yanında vakfın yaşatılması için onu ayakta tutacak gelir kaynaklarının da belirlenmiş olması gerekmektedir. XVII. Yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğunda ehl-i örf sınıfı tarafından oluşturulan vakıfların %21.38'i devletten edinilen mülk vasıtasıyla oluşturulmuşlardır⁹⁷⁶. Bu %21.38'lik oran sadece temlikname ile veya daha başka muhtelif yollardan miri arazi ve devlete ait mülklerden elde ettikleri mallardır. Devletten nakdi olarak aldıkları gelir payları bu orana dahil değildir⁹⁷⁷. Köprülü ailesi üyelerinin vakfiyeleri incelendiğinde özellikle sadrazamlıkları döneminde feth ettikleri bölgelerdeki birçok köy, mezra ve arsanın, hatta bölgeden toplanan vergilerin kendilerine temlik olarak verildiği görülmektedir. Uyvar'ın fethinden sonra Fazıl Ahmet Paşa, padişahın fethedilen yeni bölgenin kendi hissesine düşen ve hakkı bulunan belirli bir kısmını ihsan ve temlik etmesini istemiştir. Padişah bunun üzerine kendisine bir mülkname vermişti ki, buna göre Komzat ve Sorany Kasabaları ile bunlara bağlı köyler temlik ediliyordu. Sadece toprak değil aynı zamanda onun geliri, şer'i ve örfi hukuku, resim, vergi, öşürü, bu mıntıkada yaşayan reaya vezir-i azamın mülkü oluyor, hepsine istediği gibi tasarruf ediyor, isterse satabiliyor, hibe edebiliyor yada vakıf olarak tesis edebiliyordu. Fazıl Ahmet Paşa bu mülkünün vakıf olmasına kara vermişti⁹⁷⁸. Köprülü Mehmet Paşa vakfiyesinde vakıflarının bulunduğu bölgelerdeki vakfa ait malları saydıktan sonra bu malların kendisine temlik olarak

⁹⁷⁵ "Söz konusu güç 17 ve 18. Yüzyıllarda, daha kalıcı maddi temsil biçimlerine büründü. Bazı önemli vezir ailelerinin eksenin merkezi kısmındaki hakimiyetleri ve temsilci statülerini mimari vasıtasıyla koruma yetenekleri etkileyicidir. Köprülü, Çorlulu, Merzifonlu ailelerinin ya da Amcazadeler'in türbe ve hazireleri olmaksızın, Divanyolu mimari ve mekansal bakımdan ulaştığı konuma gelemezdi. Bir veziri azamın rütbesi indirilebilir, hatta boynu vurulabilir konak ve yalılarına el konabilirdi. Yine de türbesi ve oğullarının, ailesinin yakınlarının mezarları hep olduğu yerde kalacak ve kent dekorunu belirleyecekti". Maurice Cerasi, **Divanyolu**, Çev: Ali Özdamar, İstanbul, 2006, s.71.

⁹⁷⁶ Osmanlı Sultanları imar faaliyetlerinin finansmanını kendi kontrolü altındaki iç hazineden karşılamaktaydılar. Yıldırım Özbek, "İdeolojinin İnşası: 15-16. Yüzyıl Osmanlı Selatin Camileri", **Belleten**, C.LXXII,264,(Ayrıbasım), Ağustos, 2008, s. 558.

⁹⁷⁷ Hasan Yüksel, **a.g.e.**, s.31.

⁹⁷⁸ Josef Blaškovič, "Sadriazam Köprülüzaade (fazıl) Ahmed Paşa'nın Ersekujvar Bölgesindeki Vakıfları 1664-1665", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 9, İstanbul, 1978, s. 298.

verildiğini belirtmektedir⁹⁷⁹. Fazıl Ahmet Paşa hem babasının vakıflarının yöneticiliğini üstlenmiş hem de sadrazamlığı döneminde fethettiği bölgelerdeki birçok araziye temlik olarak almıştır⁹⁸⁰. Kara Mustafa Paşa'da vakıflarının gelirlerinin büyük bir kısmını temlik olarak verilen mallardan sağlamaktaydı⁹⁸¹. Amcazade Hüseyin Paşa İstanbul'daki külliyesinin masraflarının karşılanması için II. Mustafa tarafından kendisine temlik olarak verilen Hüdavendigâr Sancağı Mihaliç Kazası'nda bulunan ve Ekizciyan Mukataası olarak adlandırılan dokuz köyün bütün gelirlerini vakfa bırakmıştır⁹⁸². Temlik gelirlerinin yanında elbette vakıfların bünyesinde yer alan han,

⁹⁷⁹“...ve zikrolunan ekradın adeti ağnam ve gayri rüsumunu bana temlik ve Defterhane-i Amire'de mahallerine kayıt ve tasrih edüp cümlesi benim milki mahzım ve hakk-ı sırfım olduktan sonra ...”.

Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.18b.

⁹⁸⁰ “...Uyvar Kal'ası haricinde vaka-ı hin-i fetihde taraf-ı saltanat-ı aliyyeden kendilerine **temlik-i sahih ile temlik buyurulan** ledel-ahali vel-ceryan-ı ma'lum-el-hudud mülk arsasında Ve yine Kandiye Kal'ası merhumu mezburun mübaşeretleriyle feth ve tashir olunduktan dahilinde vaki taraf-ı saltanat-ı aliyyeden kezalik temlik buyurulan bena zira ile tü'len 68 ve arzen 20 zira arsa üzerinde ve yine Kamanice kal'ası dahilinde hin-i fetihde taraf-ı saltanat-ı aliyyeden merhum meşarü'n ileyh hazretlerine kezalik temlik buyurulan tu'len 162 ve arzen 90 zira' arsa üzerinde üç adet cami-i şerif yanında eyvan ve mabed-i azime'l-bünyanlar müceddeden bina ve tarikiye mülkünden ifraz ve vakf edüp nas'a onlarda salavata izin (3b) verdikten sonra izn-i sultani ile her birinde salavat-ı cema eda olunup vakf-ı lüzüm gittikten sonra... (4a)” **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V3b-4a.** “...(Uyvar) ve hattı hümayün-ü şevket makrun ile mevarisim merhum ve mağfurle hazretlerine **temlik** buyurulup bi-hisabe'l-ırs bana isabet edüp Estergon Sancağı'nda Narhid Nahiyesi'nde Şuran nam varoşumu ve yine nahiye-i mezburede Fadimuş nam karyenin arazisini ve yine Sancağı mezkurede Nitre Nahiyesi'nde Komyanın nam varoşumu ve yine nahiye-i mezburede Tartoş nam karye ve Kişvarad nam karye ve Nanger ve Kişkerma' Mahalle-i Ayatufalube nam karalarımın (V.9b) mülk arazilerini ve yine nahiye-i mezburede Kerak ve El-hersin ve Kişkösü ve Nanender ve Nadsek ve Felşuçirtok ve Alşuçirtok ve Malmisk ve Bankesü ve Batu ve Tarak nam mezarlarımı ve Estergon Kapısı kurbunda vaki ledel-ahali vel-ciran malüm-el-hudud Şıryanpak Sarayı demekle ma'ruf sarayımı..” **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 4/2447, V.8a-9b.**

⁹⁸¹ “...el kısmüs sanı vilâyeti mezburede zikri mürür eden İncesu nam mevzi kurbinde vâki tarafı şehriyariden vâkıfı müşarünileyh hazretlerine temlik olunmağla havzai milklerinde mukarrer ve vakıf olmağa layık yerlerden olup bu mecallei şer'iyyede esamisi ile mezkure hududu ala hiddetin hududnameda tastir ve sunuru ferden ferde tesfir ve tefsir olunan Engür gölü çayırı denmekle meşhure araziye ve yine medinei kayseriye Sancağında incesu kazasında vaki kezalik min tarafissultan zati saadetlerine temlik olunmağla silki milki sahihlerinde münselike ve hududu ve sunuru iş bu mecellei mergubede müstekillen muharrere sunurnamede masture Sazyurtan demekle marufe arazii memlukelerini dahi cümle sunur ve menafii ile ve yine zikri mürür eden Sazyurtan arazisi üzerinde müceddeden bina ettikleri üç aded ahuru kebiri ve bir samanlığı ve altı bab çiftlik odalarını ve bir sofayı ve çiftlikde istimâl olunan otuz re's camus öküzünü ve on altı re's karasığır öküzünü ve malumetül adadı vel evsâf alatu haraset ve ziraati ve mevzii mezburda vâki camii mezkur kurbinde müceddeden bina buyurdıkları buyutu adideyi müştemil hanı ve camii mezkur ile hanı merkum beyinde vâki müceddeden bina eyledikleri otuz iki bab kemer ve kârgir dükkânları ve ol dükkânlara muttasıl bir bab ekmekci furununu ve beş kurnalı dört lüle kanatı memluk suyu müştemil bir hamamı ve bir bab debbağhane ve bir bab bezirhaneyi ve iki bab boyahaneyi ve camii mezburun tarafı garbisinde vâki dahiliye ve hariciyesi buyutu adide ve üçgöz anbarı müştemil menzili ve menzili mezbure muttasıl buyutu adideyi müştemil ahır menzili ve camii mezkurun yine canibi garbisinde vâki müceddeden bina ve halen Mahkeme ittihac olan menzili ve camii mezburun canibi kibelisinde vaki harimde olan bahçeyi cümle hukuk ve merafiki ile...” V.G.M.A. Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1.

⁹⁸² V.G.M.A.,Defter No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1.

bedesten, arasta, hamam, kahvehane, dükkân ve hatta inşa edilen su yollarından başka vakıfların kullanım ücretleri de yine vakfın gelirleri arasındadır⁹⁸³.

Vakıfların akarlarından elde edilen gelirler mütevellî tarafından toplanmaktadır. Mütevellî bu gelirler ile vakıfta çalışanların ücretlerini ve vakfın mülkü olan yapıların onarım ve tamiratlarını yaptırmakla mesul idi. Köprülü ailesine ait vakıfların bulundukları bölgelerde onarımlarının yapılması için hemen hemen her bölgede bir meremmetçi ve su yolcu tayin edilmiştir. Vakfiyelerde dikkati çeken diğer bir hususa vakıfta çalıştırılacak olan kişilerin işlerinde ehil olmaları aranan şartların başında gelmesidir. Köprülü ailesine ait vakfiyelerden sadece Mehmed Asim Bey'e ait vakfiyede okunacak hatmi şerif ve kelime-i tevhitlerin Nakşibendî tarikatı üyelerince okunması şart koşulmaktadır⁹⁸⁴.

3.2.MİMARİ DEĞERLENDİRME

3.2.1.Külliyeler

XVI. yüzyılda cami merkezli olarak inşa edilen külliye kuruluşlarının yanı sıra dönemin sonlarına doğru medrese merkezli küçük külliye de inşa edilmeye başlanmıştır⁹⁸⁵. Medrese odaklı külliyelerin en güzel örnekleri ile Köprülü ailesi üyeleri tarafından İstanbul'da yaptırılmış üç büyük külliye karşılaşılmaktadır. Köprülü Mehmet Paşa ve Kara Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilen külliye Divanyolu üzerinde, Amcazade Hüseyin Paşa'nın külliyesi ise Saraçhane'de bulunmaktadır. Külliye, dershane-mescit, medrese (öğrenci odaları), sebîl gibi fonksiyonel yapıların bileşkesinden oluşmuşlardır. Köprülü ve Amcazade külliyelerinde farklı olarak kütüphane binası bağımsız bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu külliyelerde, klasik kare planlı dershane şemasından uzaklaşmış, iki fonksiyonu birleştiren dershane-mescit uygulaması benimsenmiştir⁹⁸⁶. Köprülü Mehmet Paşa külliyesi, bu yüzyıl içinde

⁹⁸³ “Bir müddet köprülü Mehmet paşaya (gümüş madeni) has arpalık tevci ve burada ikameti emir buyurulmuş olduğundan mu-ihran kargir ve gayet muhkem kervansaray ve yanında bir bedesteni bina ve şimalinde cisim bir cami-i şerif ve yanında bir hamamı latif ihya ederek cümlesini de 1071 de vakf etmişti. 1170 de ihvadından Köprülüzade (Abdülbaki Bey) bin Hafız Ahmet Paşa gümüş madeni emini ve zahimi olarak burada ikamet ettiği esnada cami-i şerifi tecdid ve bir hamam-ı latif daha halveten bina ve efkafını tanzim ederek kasabanın imaret ve şerefini tezyit etmiştir”. Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsamettin, **Amasya Tarihi**, C.I, İstanbul, H.1327-1330, s. 352.

⁹⁸⁴ “...zıkr olunân kelime-i tevhid-i şerife nakşibendiyye tarikından ğayri tariki aliyeden bir tarikat şeyhine tevcih olunmayub ancak nakşibendiyye tarikından kerâmeti zam olunub bir zâtî ali-kâdire mahsus olub cihet-i mezkurenin tevcih ve ref-i beher hal ra'yi mütevellîye manut ola...”. V.G.M.A., Defter No: 580, Sıra No: 10, Sayfa:16

⁹⁸⁵ Gönül Cantay, **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, Ankara, 2002, s. 89.

⁹⁸⁶ Gönül Cantay, **a.g.e.**, s. 92.

dershane-mescidi, medrese kütlesinden ayıran ilk külliye⁹⁸⁷. Bu uygulamanın daha erken bir örneği ile İstanbul Bayram Paşa Tekkesi'nde karşılaşılmaktadır⁹⁸⁸. Bu uygulama daha sonra Merzifonlu ve Amcazade Hüseyin Paşa'nın külliyelerinde de devam ettirilmiştir. Bu plan şeması, 18.yüzyılda da İstanbul Damat İbrahim Paşa (1719-20) ve Aydın Nasuh Paşa (1708) medreselerinin dershane-mescit kısımlarında da uygulanmıştır⁹⁸⁹.

Köprülü Mehmet Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa külliyelerinde medrese odaları ve revaklar "L" şeklinde sıralanmışlardır. Bu şekil düzenlemeyle yüzyılın başlarında Kuyucu Murad Paşa Külliyesinin (M.1611)⁹⁹⁰ medresesinde ve dönemin sonunda Feyzullah Efendi Külliyesi (M.1700) medresesinde⁹⁹¹ karşılaşılmaktadır. Amcazade Hüseyin Paşa külliyesinde ise medrese kısmı, güney kolu kısa olmakla beraber "U" şeklinde tasarlanmıştır⁹⁹². Bu plan şeması, Gazanfer Ağa Külliyesi Medresesi (M.1596)⁹⁹³, Ekmekçizade Medresesi (XVII.yy başı)⁹⁹⁴, Bayram Paşa Külliyesi Medresesi'nde (1634-35)⁹⁹⁵ görülmektedir.

Medrese revaklarının ve öğrenci hücrelerinin üzerleri kubbelerle kapatılmıştır. Ancak Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi'nde medresenin güneydeki kısa kolu ile kuzey kolun, batı kol ile birleştiği noktada yer alan revağın üzeri tekne tonozla örtülmüştür. Her üç külliyeinin medrese odalarında ocak nişleri yer almaktadır. Odalar revağa birer pencere ve kapıyla açılmaktadırlar.

Dershane-mescit bölümü her üç külliye de bağımsız olarak tasarlanan sekizgen bir plan şemasına sahiptir. Bu plan şeması, dershane-mescitlerde ilk defa Köprülü Mehmet Paşa külliyesinde görülmektedir. Dershane-Mescit medreseden bağımsız aynı zamanda

⁹⁸⁷ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.t.**, s. 255.

⁹⁸⁸ Zeynep Nayır, **a.g.e.**, s. 252.

⁹⁸⁹ Zerrin Köşklü, **17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı), Erzurum, 1999, s.158,179.

⁹⁹⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Kuyucu Murad Paşa Külliyesi", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s.142-144.

⁹⁹¹ Zeynep Ahunbay, "Feyzullah Efendi Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, 1994, s.308-309;

⁹⁹² Gönül Cantay, **a.g.e.**, s. 91.

⁹⁹³ Semavi Eyice, "Gazanfer Ağa Külliyesi", **Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi (T.D.V.)**, C.13, İstanbul, 1996, s.432-433.

⁹⁹⁴ Semavi Eyice, "Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi", **Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi (T.D.V.)**, C.10, İstanbul, 1994, s.547-548.

⁹⁹⁵ M. Baha Tanman, "Bayram Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi (T.D.V.)**, C.5, İstanbul, 1992, s.267-268.

halka açık bir mescit konumundadır⁹⁹⁶. Köprülü Külliyesinde derslane-mescidin girişinde revak uygulaması yer almazken⁹⁹⁷, Kara Mustafa Paşa ve Amcazade külliyelerinde derslane-mescidin önü revakla çevrilmiştir. Köprülü Mehmet Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa külliyelerinde derslane-mescit kısmının beden duvarları üzerine altlı üstlü birer adet, alttakiler sivri boşaltma kemerleri altında dikdörtgen formlu, üsttekiler sivri kemerli olarak yerleştirilmiş pencereler açılmıştır. Amcazade Hüseyin Paşa külliyesinin derslane-mescit kısmında ise, giriş cephesi hariç altlı üstlü ikişer pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerden üsttekiler sivri kemerli, alttakiler ise dikdörtgen formdadır. Kara Mustafa Paşa ve Amcazade Hüseyin Paşa Külliyelerinin derslane-mescitlerinde yer alan mihraplardan, Kara Mustafa Paşa'daki beş kenarlı bir nişe sahipken, Amcazade'deki yedi kenarlı⁹⁹⁸ olarak tasarlanmıştır. Her iki mihrabın kavsara kısmı mukarnas dolguludur. Köprülü Mehmet Paşa Külliyesinin derslane-mescidinin mihrabı, yapının inşa edildiği dönemin özelliklerini yansıtmamaktadır. Bu mihrap yapıya daha geç bir devirde mermer malzemeden yapılarak eklenmiştir⁹⁹⁹.

Köprülü ve Amcazade Hüseyin Paşa külliyelerinde bağımsız bir yapı olarak kütüphane binası ile karşılaşılmalıdır¹⁰⁰⁰. Daha önceki dönemlerde, İstanbul'da veya imparatorluk sınırları içinde bulunan diğer yerleşim yerlerinde, dini ve sosyal amaca hizmet eden bir çok kurumun bünyesinde vakıf yoluyla kurulmuş kütüphane sayısının fazla olduğu bilinmektedir. Ancak tüm bu kütüphaneler; ya bir yapı içinde ya bir yapıya bağlı olarak ya da evlerde, çoğunlukla bir oda, bir dolap veya bir raf şeklinde vakf edilmişlerdir. Bu noktada yeni bir tipolojik oluşumun ilk örneği olan Köprülü Kütüphanesi ve sonrasında inşa edilen kütüphaneler 18.yüzyıl boyunca inşa edilmiş diğer örneklerle birlikte, toplumdaki içtimai dönüşümün bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadırlar¹⁰⁰¹. Köprülü ailesinin Osmanlı mimarisine getirdiği bir yenilik olarak nitelendirilebilecek bu

⁹⁹⁶ Dershanenin fonksiyonundan kaynaklanan bu durum genellikle girişe yakın olmaları ile desteklenmektedir. Zerrin Köşklü, 17 ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinde Dersane-Mescit, **Uluçam Armağanı**, Ankara, 2008, s. 179.

⁹⁹⁷ Orijinalinde burada da derslane-mescidin önünde revak uygulamasının olması muhtemeldir. Fakat M.1871 tarihinde yapılan yol genişletmesi esnasında bu revak yıkılmış olmalıdır.

⁹⁹⁸ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.t.**, s. 205.

⁹⁹⁹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, **a.g.t.**, s. 174-175.

¹⁰⁰⁰ İsmail E. Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Ankara, 1991, s. 61. İlk bağımsız kitaplık yapısı olmasından dolayı Osmanlı tarihi açısından son derece önemli bir yapı olan Köprülü Kütüphanesi, mimari açıdan karşılaştırılması yanlış olsa da üzerine yüklendiği anlam açısından Sinan'ın Selimiye'si kadar önemli bir yapıdır. Uğur Tanyeli, "Bir Historiyografik Model Olarak Gerileme-Çöküş ve Osmanlı Mimarlığı Tarihi", **Osmanlı Mimarlığının 7 yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"**, İstanbul, 1999, s.46.

¹⁰⁰¹ Ayşe Yetişkin Kubilay, "18 ve 19. Yüzyıl İstanbul Vakıf Kütüphaneleri Üzerine Tipolojik Bir Değerlendirme", **Osmanlı Mimarlığının 7 yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"**, İstanbul, 1999, s.149.

yapı tipi, daha çok tek mekanlı mescitlerin yada Mimar Sinan tarafından XVI.yüzyılda inşa edilmiş olan Yavuz Sultan Selim ve Şehzade Mektepleri'nin¹⁰⁰² planlarına benzemektedir. Burada daha çok mektep binalarının örnek olarak alındığını söylemek yapının işlevi açısından daha doğru olacaktır.

Köprülü Külliyesi'nde kütüphane ayrı bir parsel üzerine sonradan yerleştirilmişken, Amcazade Kütüphanesi külliye yapıları ile aynı avluyu paylaşmaktadır. Köprülü Kütüphanesi'nin beden duvarlarında moloz taş ve tuğla malzeme dönüşümlü olarak kullanılmışken, Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi'nde güney cephede kesme taş, diğer cephelerde ise moloz taş ve tuğla dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Her iki kütüphanede de kubbe sekizgen kasnak üzerine oturtulmuştur. Her iki kütüphanenin de fonksiyonuna uygun olarak, beden duvarları üzerine açılan çok sayıda pencerelerle içerde oldukça ferah bir mekan elde edilmeye çalışılmıştır.

Kara Mustafa Paşa ve Amcazade Hüseyin Paşa külliyelerinde sıbyan mektepleri yer almaktadır. Kara Mustafa Paşa külliyesinde avlu içerisinde yer alan sıbyan mektebinin girişi medrese avlusuyla ayrıştırılmış ve kendisine ait küçük bir avlu tertip edilmiştir. Aynı durum Amcazade Hüseyin Paşa külliyesindeki sıbyan mektebinin konumlandırılışında da dikkat çekmektedir. Burada külliye avlusunun kuzeydoğu köşesinde inşa edilmiş olan mektebe, doğu tarafında yer alan dükkanların arasından giriş verilerek yapı, külliyei oluşturan diğer yapılardan soyutlanmıştır. Bunda tabi sıbyan mektebine gelen öğrencilerin, medresede eğitim gören ve sürekli olarak orada kalan öğrencileri rahatsız etmemesi ön planda tutulmuştur. Kara Mustafa Paşa Külliyesinde tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan sıbyan mektebi, Amcazade Hüseyin Paşa külliyesinde fevkani bir kurguya sahip olup, güney cephe hariç diğer cepheler moloz taş ve tuğla malzemeyle örülmüştür. Kara Mustafa Paşa Külliyesi sıbyan mektebi tek mekanlı bir plan şemasına sahip olup, üzeri düz ahşap damla örtülmüştür. Amcazade Külliyesi sıbyan mektebi kare planlı ve üzeri kubbe ile kapatılmış iki mekandan oluşmaktadır. Sıbyan mektebinin caddeye bakan cephesi altında dört adet dükkan yer almaktadır.

Kara Mustafa Paşa ve Amcazade külliyelerinin caddeye bakan kısımları üzerinde sebil bulunmaktadır. Köprülü külliyesinde de bulunduğu vakfiyeden öğrendiğimiz sebil

¹⁰⁰² Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul, 1988, s.306-307.

günümüze ulaşmamıştır. Kara Mustafa Paşa külliyesinde yer alan sebil, külliye'nin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Sebil beş köşeli olarak inşa edilmiş olup, üzeri sekizgen kasnaklı kubbe ile kapatılmıştır. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesinde sebil, külliye'nin doğu cephesi üzerinde yer almaktadır. Cephe yüzeyinde taşıntı yapar şekilde tasarlanarak vurgulanmıştır.

Köprülü ve Amcazade Hüseyin Paşa külliyelerinde dükkan sıraları yer almaktadır. Kara Mustafa Paşa külliyesinde de dükkanların yer aldığı ve bunların 1953-54 yıllarında cadde genişletmesi esnasında yıkıldıklarını bilmekteyiz. Köprülü külliyesinde avluya girişin batısında yer alan dükkânlar, Amcazade Külliyesi'nde avluya girişin kuzeyinde yer almaktadırlar. Oluşturulan vakfa gelir getirmek maksatlı inşa edilmiş olan bu dükkânlar, Köprülü Külliyesinde medresenin batısında, Amcazade Külliyesi'nde ise sıbyan mektebinin altında caddeye bakar şekilde konumlandırılmışlardır.

Köprülü Külliyesinde diğerlerinden farklı olarak külliye sınırları dışında bir adet han inşa edilmiştir. Bu hanla ilgili değerlendirme ileride ticari yapılar başlığı altında yapılacaktır.

3.2.2.Menzil Külliyesi

XVI. yüzyılla birlikte Osmanlı İmparatorluğunda İstanbul merkez olmak üzere, Anadolu ve Rumeli'ye giden kervan ve hac yolları üzerinde kurulmuş külliyeler, yapılarının külliye içerisindeki değerleri ve yerleştirmeleri bakımından ayrı bir grup oluştururlar¹⁰⁰³. Bu külliyeler menzil külliyesi olarak adlandırılmakta olup, iskân, ticaret ve güvenlik gibi birkaç sebepten dolayı inşa edilmişlerdir. XVII. yüzyıl boyunca, Osmanlı devleti özellikle Anadolu'da baş gösteren iç karışıklıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dönemin yöneticileri tekrar Anadolu'yu ve özellikle yol güzergâhlarını kontrol altına alabilmek için birçok menzil külliyesi inşa etmişlerdir. Bu inşa faaliyetlerine köprülü ailesinin üyeleri de katılmışlardır.

Köprülü ailesi üyeleri tarafından inşa edilen ve günümüze ulaşan dört adet menzil külliyesi bulunmaktadır. Bu külliyelerden üçü Köprülü Mehmet Paşa, biri ise Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.

¹⁰⁰³ Fatih Müderrisoğlu, **16.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İnşa Edilen Menzil Külliyesi**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1993, s.35.

Köprülü Mehmet Paşa tarafından inşa edilmiş olan menzil külliyelerinden Malatya-Hekimhan'daki menzil külliyesi Anadolu Sol Kolu üzerinde yer almaktadır. Bilecik Vezirhan ve Süriye-İdlip-Cisr-i Şuğur'daki menzil külliyesi ise Anadolu Sağ Kolu üzerindedir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından inşa edilmiş olan Kayseri-İncesu'daki menzil külliyesi ise, Konya-Ereğli-Sivas arasındaki, Anadolu Sağ Yolunu, Anadolu orta ve sol yoluna bağlayan güzergâh üzerinde bulunmaktadır¹⁰⁰⁴.

Menzil külliyesi daha çok inşa edildikleri bölgenin güvenliğini sağlamak ve buraların şenlendirilmesine hizmet etmek amacıyla oluşturulan kuruluşlardır. Bu nedenle bünyelerinde barındırdıkları yapılar bu işleve hizmet etmek maksatlı olarak seçilmişlerdir. Köprülü Mehmet Paşa tarafından¹⁰⁰⁵ Cisr-i Şuğurda, bir cami, bir mescit, bir mektep, bir han, bir hamam ve bir adet palanga inşa ettirilmiştir. Bu yapılardan günümüze cami ve hamam sağlam bir şekilde ulaşmışken, hanın sadece giriş kapısı ayakta durmaktadır. Malatya-Hekimhan'da¹⁰⁰⁶ ise önceden var olan Hekimhanı, Paşa tarafından onararak vakfa dahil edilmiş ve yanına bir cami, palanga ve müstemilatı eklenerek külliye oluşturulmuştur. Bilecik-Vezirhan'da¹⁰⁰⁷ yine cami, mektep, han, hamam ve çeşme inşa ettirilmiştir. Kara Mustafa Paşa tarafından İncesu'da inşa ettirilen menzil Külliyesinde de cami, medrese, han, arasta, hamam, sıbyan mektebi ve dükkânlar yer almaktadır. Cisr-i Şuğur, Vezirhan ve Hekimhan'daki menzil kuruluşlarını oluşturan yapı toplulukları bir birlerinden soyutlanmış bir vaziyettedirler. Ancak İncesu menzil külliyesinde ise yapılar toplu bir şekilde yerleştirilmişlerdir. Burada da külliyenin batısından geçen akarsuya göre, külliyenin batı sınırı belirlenmiştir.

Külliyesi oluşturan camilerden Malatya Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi, Cisr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi, Bilecik Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi, İncesu Kara Mustafa Paşa Camisi, menzil külliyesi içerisinde yer alan

¹⁰⁰⁴ Fatih Müderrisoğlu, **a.g.t.**, s.162.

¹⁰⁰⁵ "...ve yine vilayet-i mezburede Haleb Eyaleti'nde Cisr-i Şuğur demekle ma'ruf mahalde müceddeden bina ettirdüğüm cami-i şerif ve mescid-i münif ve mekteb-i latif-i ve han ve kal'a ve hamamı..." **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.15a.**

¹⁰⁰⁶ "...vilayeti mezburede Malâtıyye Sancağı'nda Akçadağ Nahiyesi'nde Han-ı Hekim demekle ma'rûf mevzi'de müceddeden bina ettirdüğüm cami-i şerif ve Hânı ve palangayı ve on bab dekakini ve bir bab itmekçi fırını ve iki anbar ve bir bab değirmeni ..." **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No: 3/2446, V.14b.**

¹⁰⁰⁷ "...ve yine vilayet-i Anadolu'da Lefke Kazası ile Söğüt Kazası mabeyninde Karaoğlan-Beli demekle ma'ruf mahalde müceddeden bina ettirdüğüm cami-i şerifi ve mekteb-i münifi ve iki çeşme ve hanı ve han-ı mezbur etrafında mebni 20 bab dekakini ve alat-ı lazimesinde dört göz mülk değirmeni ve çeltik dengini ve kurbunda bina ettirdüğüm yedi kurnalı bir mülk hamamı ve bir bab etmekçi fırını ve müteveli sakın olmak için bir göz odayı..." **Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler, 3/2446, V.11a-11b.**

camilerde yaygın görülen tek mekanlı, girişinde üç yada beş bölümlü son cemaat mahalli bulunan plan şemasının tekrarı niteliğindedirler¹⁰⁰⁸. Malatya ve Bilecik-Vezirhan'daki camilerin girişinde beş bölümlü son cemaat mahalli bulunurken, Cısr-i Şuğur ve İncesu'daki camilerin girişinde üç bölümlü son cemaat mahalli yer almaktadır. Camilerde inşa malzemesi olarak kesme taş malzeme kullanılmıştır. Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi hariç diğer camilerde üst örtüde kubbe kullanılmıştır. Vezirhan'da caminin üzeri ahşap tavanla kapatılmıştır. Bu camilerden Hekimhan ve İncesu'daki camiler üzerinde inşa kitabesi ile karşılaşılmaktadır. Hekimhan'daki Cami üzerinde aynı zamanda mimar ismi de geçmektedir. Cısr-i Şuğur'da inşa edilen cami üzerinde onarım kitabesi mevcuttur.

Camiler bezeme açısından oldukça sade bir şekilde ele alınmışlardır. Var olan bezemelerle mihraplarda karşılaşılmaktadır.

Menzil külliyesi bünyesinde yer alan bir diğer yapı ise han yada kervansaraylardır. Malatya-Hekimhan'daki kervansaray Selçuklu döneminden kalma bir kervansaraydır. Bu kervansaray M.1661 tarihinde Köprülü Mehmet Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. İncesu'daki kervansaray külliyei oluşturan diğer yapılardan olan arasta ile bir birine bağlanmışken, diğer kervansaraylar bağımsız bir şekilde inşa edilmişlerdir. Cısr-i Şuğur kervansarayından geriye sadece giriş kapısı ulaşmasına rağmen, elimizde Sauvaget tarafından çizilmiş rölöve planı bulunmaktadır. Sauvaget'in çizmiş olduğu rölöve planına göre han, kapalı kısmın düzenlenmesi, payandalar arasına yerleştirilen sofalar, avluda mescit gibi ayrıntılarla farklılaşmasına rağmen, temelde Eski Malatya-Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı (M.1637) ile büyük benzerlik yansıtmaktadır¹⁰⁰⁹. Ayrıca avluda mescit uygulaması ile Selçuklu döneminde Kayseri Sultan¹⁰¹⁰ ve Aksaray Sultan hanlarında (M.1229)¹⁰¹¹ görülen bir uygulamanın, Osmanlı dönemindeki tekrarı niteliğindedir. Hekimhan, Cısr-i Şuğur ve İncesu'daki kervansaraylar kapalı ve açık kısımlardan oluşurken, Vezirhan kervansarayı farklı bir plan şemasıyla ele alınmıştır. Vezirhan'da merkezde yer alan bölümün, kuzey ve güneyinde kapalı mekanlar

¹⁰⁰⁸ Fatih Müderrisoğlu, **16.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İnşa Edilen Menzil Külliyesi**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1993, s.254.

¹⁰⁰⁹ Zeynep Nayır, **a.g.e.**, s. 223; Nejat Göyünç, "Eski Malatya'da Silahtar Mustafa Paşa Hanı", **İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1970, S.1, s.63-92

¹⁰¹⁰ Yıldırım Özbek, "Tuzhisar Sultan Hanı", **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s.186.

¹⁰¹¹ Aynur Durukan, "Aksaray Sultan Hanı", **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s.147.

yerleştirilmiştir. Bu mekânların üzeri ahşap bir çatıyla kapatılmıştır. Bu kervansarayın benzer bir örneği ile I. Ahmed'in defterdarı Ekmekçioğlu Ahmet Paşa'nın M.1609 tarihinde Edirne'de inşa ettirmiş olduğu kervansarayda karşılaşılmaktadır¹⁰¹². Burada da üçlü bir açıklıkla girilen merkezi bölümün her iki yanına üzeri ahşap tavanla örtülü mekânlar yerleştirilmiştir.

İncesu kervansarayında avlu kısmının etrafını çevreleyen revakların arkasında sekiler ve ocak nişleri yer almaktadır. Aynı uygulama ile iç mekânda da karşılaşılmaktadır. Cisir-i Şuğur kervansarayı yıkılmış olduğu için bu mekânlar hakkında yorum yapılması zorlaşmaktadır. Fakat Sauvaget tarafından çizilen rölöve planından hareketle avlunun doğu ve kuzey bölümünün revaklarla çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca burada farklı bir şekilde avlunun güneyinde yer alan iki kapı vasıtasıyla günümüze ulaşamayan imaret ve daruşşifaya geçilmektedir. Hem cisr-i Şuğur hem de İncesu'daki kervansarayın kapalı kısımları tertip ediliş bakımından birbirlerine benzemektedirler. Her iki kervansarayın kapalı kısımları ikişer sıra halinde yerleştirilmiş olan 12 adet yığma ayakla enine üç sahına bölünmüştür. Sahınların üzeri çapraz tonozlarla kapatılmıştır.

Menzil külliyelerini oluşturan yapılardan bir diğeri ise hamamlardır. Her külliye de hamam olmasına rağmen Vezirhan'daki hamam günümüze ulaşmamıştır. Hekimhan'daki hamam ise Köprülü'nün menzil külliyesini inşa etmeden önce, Hekimhanı'na bitişik olarak inşa edilmiştir. Bu nedenle Köprülü tarafından burada başka bir hamam inşa edilmesine gerek duyulmamıştır.

Cisir-i şuğur ve İncesu'daki hamamlar tek hamam olarak inşa edilmişlerdir. Hamamlar taşrada inşa edilmiş olmalarına karşın oldukça düzgün bir işçilik yansıtmaktadırlar. Hamamlarda, hamam mimarisinin unsurları olan soyunmalık, soğukluk, sıcaklık, halvet hücreleri bariz bir şekilde planda vurgulanmıştır. İncesu Hamamı külliye sınırları dışında inşa edilmiştir. Cisir-i Şuğur Hamamı gerek mekânların düzenlenmesi ve gerekse dönemsel özellikleri yansıtması açısından daha düzgün bir plan arz etmektedir.

Her iki hamamında soyunmalık mekânının üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Mekânı örten kubbenin, her iki hamamda da etek kısımlarında pencereler açılmıştır. Cisir-i Şuğur hamamında farklı olarak tepede bir aydınlık feneri ve onun altında sekizgen planlı bir fiskiyeye yer verilmiştir. Yine bu hamamın soyunmalık mekanının kuzey ve batı

¹⁰¹² Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul, 2007, s.401-402.

yöndeki sekilerinin alt kısımlarında, Anadolu'daki hamam örneklerinde XVI.yy dan sonra karşımıza çıkmaya başlayan kaş kemerli ayakkabılıklar görülmektedir¹⁰¹³.

İncesu hamamının soğukluk mekânı oldukça küçük ölçeklerde tertiplenmiştir. Mekân ortada yer alan küçük bir kubbenin doğu ve batısına eklenen yarım kubbelerle doğu ve batı yöne genişletilmiştir. Mekânın batısında kuzeye doğru “L” şeklinde yerleştirilmiş hela kısmı yer almaktadır. Cisir-i şuşur hamamının soğukluk mekânı iki kısımdan oluşmaktadır. Soyunmalık mekânından geçilerek girilen ilk kısmın üzeri tekne tonozla örtülmüş olup, güneydoğusunda hela yer almaktadır. Soğukluk mekânının ikinci kısmına, giriş mekânının kuzey batısında yer alan basık kemerli bir kapı ile sağlanmaktadır. “L” şeklinde düzenlenmiş olan mekânın giriş bölümünün üzeri tekne tonozla kapatılmış, mekân kuzeye doğru, doğu-batı doğrultuda atılmış bir yuvarlak kemerle genişletilmiştir. Kuzeydeki kısım doğu-batı doğrultuda uzatılarak üzeri aynalı tonozla kapatılmıştır. Mekânın güneyinde yer alan bölümün doğu cephesi önünde 72 cm genişliğinde 75 cm yüksekliğinde taş bir seki yer almaktadır. Kuzeydeki bölümde ikisi kuzey duvarda biri batı duvarda olmak üzere üçtaş kurna bulunmaktadır. Soğukluk mekânında kurna uygulaması ile Anadolu'da XIV. yy'dan sonra inşa edilmiş hamamlarda karşılaşılmaktadır¹⁰¹⁴. Cisir-i Şuşur Hamamı'nın sıcaklık mekânı üç eyvanlı iki halvet hücreli olarak tasarlanmıştır. Halvet hücrelerinin girişi alışımlışın dışında kuzey eyvanın doğu ve batısına açılan kapılarla sağlanmaktadır.

Köprülü ailesi tarafından inşa edilen menzil külliyelerinden sadece, İncesu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesinde Arasta yapısıyla karşılaşılmaktadır. Arasta, külliyei oluşturan diğer yapı topluluklarının merkezinde yer almaktadır. Bu yönüyle külliye, 16.yy ikinci yarısıyla birlikte inşasına başlanan Arasta odaklı menzil külliyelerinin¹⁰¹⁵, 17.yy'daki örnekleri arasında yer almaktadır. Arasta odaklı menzil külliyelerinin 16.yüzyıldaki örnekleri arasında, Luleburgaz Sokullu (M.1569)¹⁰¹⁶, Payas Sokullu (1564-1579)¹⁰¹⁷, Havsa Sokullu (1576)¹⁰¹⁸ menzil külliyesi yer almaktadır. İncesu'da güney-kuzey yönde uzanan arasta, külliyein ana eksenini oluşturmaktadır. Arastanın doğusundaki avluya kervansaray, batısındaki avluya da cami medrese ve sıbyan

¹⁰¹³ Yılmaz Önge, **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995, s.22.

¹⁰¹⁴ Yılmaz Önge, **a.g.e.**, s.24.

¹⁰¹⁵ Fatih Müderrisoğlu, **a.g.t.**, s.86.

¹⁰¹⁶ Abdullah Kuran, “Mimar Sinan'ın Külliyesi”, **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul, 1988, s.169.

¹⁰¹⁷ Abdullah Kuran, **a.g.m.**, s.169.

¹⁰¹⁸ Oktay Aslanapa, **a.g.e.**, s. 270-271.

mektebinden oluşan binalar yerleştirilmiştir. Yani külliyesinin doğu kanadı ticarete, batı kanadı ise dini ve eğitim işlevli yapılara ayrılmıştır¹⁰¹⁹.

İncesu menzil külliyesinin batı kanadında yer alan medrese orijinal planından oldukça uzak bir vaziyettedir. Orijinalinde “U” biçimli bir plana sahip olan medresenin, günümüze sadece batı kanadı üzerindeki hücreler ile, derslane-mescit kısmı ulaşabilmiştir.

Menzil külliyelerinde karşımıza çıkan bir diğer yapı ise sıbyan mektepleridir. Köprülü aile üyeleri tarafından inşa edilmiş menzil külliyelerinden sadece İncesu’daki külliyesinin sıbyan mektebi günümüze ulaşmıştır. Köprülü Mehmet Paşa’nın Cısr-i Şuğur ve Bilecik Vezirhan’da inşa ettirmiş olduğu menzil külliyelerinin de bünyesinde sıbyan mekteplerinin yer aldığını vakfiyelerinden öğrenmekteyiz.

3.2.3.Dini Yapılar

3.2.3.1.Camiler

Köprülü ailesi tarafından imparatorluk toprakları içerisinde 24 adet cami ve beş adet mescit inşa ettirilmiştir. Bu cami ve mescitlerden günümüze 14 âdetinin ulaştığı tespit edilmiştir. Günümüze ulaşanlardan Malatya Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi, Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi, Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi, Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi, Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi, Vezirköprü Kale Camisi, Merzifon Paşa Camisi, Narince Abide Hanım Camisi ve Kayseri İncesu Kara Mustafa paşa Camisi, camileri tek mekanlı camiler sınıfına girmektedirler. Bu camilerden Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi ile Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa camilerinin girişinde beş bölümlü, diğer camilerin girişlerinde üç bölümlü son cemaat mahalleri yer almaktadır. Vezirköprü Namazgâh Camisi, Bozcaada köprülü Mehmet Paşa Camisi, Vezirköprü Toprak kale Camisi, Zeytinburnu Kazlı Çeşme Kara Mustafa Paşa Camisi, Makedonya Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa camileri de tek mekanlı olarak inşa edilmelerine rağmen girişlerinde revaklı son cemaat mahalleri bulunmamaktadır.

Cısr- Şuğur ve Malatya Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa camilerinde harim kısmı doğu batı doğrultuda genişletilmiştir. Merzifon Paşa Camisi ve Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Camisi’nde ise Osmanlı Mimarisi’nde ilk defa İznik yeşil Camisi’nde

¹⁰¹⁹ Mustafa Denктаş, **a.g.m.**,s.203.

karşılaşılan bir plan şeması yeniden denenmiştir. Her iki camide de tek mekanlı harim kısmı burada da kuzeye doğru genişletilmiştir¹⁰²⁰. Bu plan şemasının benzer örnekleri ile Edirne Şah melek Camisi (M.1429)¹⁰²¹, Edirne Darü'l-Hadis Camisi¹⁰²² ve Kastamonu Alaca Mescit (XVII. yy)¹⁰²³, karşılaşılmaktadır. Narince Abide Hanım Camisi, XVII. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi'nde tek kubbeli camilere alternatif olarak gelişen, ahşap tavanlı ve nakışlı camilerin en güzel örnekleri arasında yer almaktadır¹⁰²⁴.

Köprülü ailesi tarafından inşa edilmiş olan camiler genel olarak değerlendirildiklerinde sade bir yapıya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Süslemelerle genellikle camilerin mihrap kısımlarında karşılaşılmaktadır. Vezirköprü Kale, Vezirköprü Toprakkale ve Namazgah Camisi ile Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi'nde mihrap kavsarası mukarnaslarla dolgulanmıştır. Safranbolu, Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa camilerinin mihrap nişleri mermerden malzemedan oluşturulmuştur. Narince Abide Hanım Camisi'nde ise alçı mihrapla karşılaşılmaktadır. Vezirköprü-Kale, Toprakkale, Narince Abide Hanım camilerinin mihraplarında geometrik ve bitkisel bezemeler kullanılmışken, Bozcaada ve İncesu camilerinin mihraplarında bitkisel bezemelere yer verilmiştir. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi'nin mihrabı korint başlıklı beş dilimli sütüncelerle kuşatılmıştır.

İnşa edilen camiler içerisinde karşılaşılan minber örneklerinden Vezirköprü Kale Camisi minberi, kullanılan malzeme, teknik, işçilik ve sanatsal ifade açısından diğerlerinden ayrılmaktadır. Orijinal mihraplarını muhafaza eden diğer camilerden Toprakkale, İncesu, Hekimhan, Gümüşhacıköy ve Safranbolu camilerinin minberleri taştan inşa edilmiş olup oldukça sade bir şekilde ele alınmıştır. Vezirköprü Kale Camisi minberi ise ahşap malzemedan çakma tekniği ile yapılmış olup, kaliteli bir işçilik yansıtmaktadır.

¹⁰²⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri**, İstanbul, 1989, s.309-319.

¹⁰²¹ Oktay Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri**, İstanbul, 1949, s.100-103.

¹⁰²² Sedat Bayrakal, **Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler**, Ankara, 2001, s. 24-30.

¹⁰²³ Z. Kenan Bilici, **Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusu'nun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1991, s.78-79.

¹⁰²⁴ Hicabı Ülgen, "Narince Abide Hatun Camii", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.12, S.2, 2003, s.147-163.

Camilerden Merzifon Paşa Camisi, Narince Abide Hanım Camisi ve İncesu Kara Mustafa Paşa camilerinde duvar içerisinde yer alan merdivenle geçilen vaaz kürsüsü ile karşılaşmaktadır. Vaaz kürsüleri harime doğru çıkıntı yapar şekilde tasarlanmışlardır.

3.2.4.Eğitim Yapıları

3.2.4.1.Medreseler

Köprülü ailesi üyeleri tarafından İmparatorluk toprakları içerisinde 10 adet medrese inşa edilmiştir. Bu medreselerden üç âdeti başkent İstanbul'da aile üyelerine ait külliyelerin bünyelerinde yer almaktadır. Diğer medreseler ise Varad, Safranbolu, Vezirköprü, Belgrat, İncesu, Kandiye, Diyarbakır'da inşa ettirilmiştir. Bu medreselerden İstanbul ve İncesu'daki medreseler külliye dâhilinde inşa edilmiş medreselerdir¹⁰²⁵. Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa medresesi hariç diğer medreselerin hiç biri maalesef günümüze ulaşmamıştır. "U" planlı bir düzenlemeye sahip olan medresenin, kuzey ve güney kolu üzerinde öğrenci hücreleri sıralanmaktadır. Dershane kısmı doğuda yer almakta olup, yapı kütlelerinden doğuya doğru çıkıntı yapar şekilde tasarlanarak vurgulanmak istenmiştir. Medreseyi diğer medreselerden ayıran en önemli özelliği bağımsız olarak inşa edilmiş olmasıdır¹⁰²⁶. Bu yönüyle medrese Bursa İnebey ve XVI. yüzyılda Eyüp Sokullu Medresesi'nde uygulanan plan tipine bağlı kalmıştır¹⁰²⁷. Bağımsız medreseler en çok 17 ve 18. Yüzyılda Anadolu'da inşa edilmişlerdir¹⁰²⁸. Ankaravi Mehmet Efendi ve Cedit İbrahim Efendi medreseleri bağımsız medreselerin İstanbul'daki örneklerini teşkil etmektedirler¹⁰²⁹.

3.2.5.Ticaret Yapıları

3.2.5.1.Bedestenler

Köprülü aile üyeleri tarafından, Vezirköprü, İzmir ve Merzifon'da olmak üzere toplam üç adet bedesten inşa ettirilmiştir. Bu bedestenlerden Fazıl Ahmet Paşa tarafından İzmir'de yanan eski Bedestenin yerine inşa ettirilen bedesten günümüze ulaşmamıştır. Merzifon ve Vezirköprü Bedestenleri sağlam bir şekilde ayakta durmaktadırlar. Vezirköprü bedesteni kare bir mekâna sahip olup, mekân ortada yer alan içi boşaltılmış

¹⁰²⁵ Bu medreseler Külliye ve Menzil Külliye başlıkları altında değerlendirildikleri için bu kısma dahil edilmemişlerdir.

¹⁰²⁶ Metin Sözen, vd, **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul, 1975, s. 268.

¹⁰²⁷ Metin Sözen, vd, **a.g.e.**, s. 268.

¹⁰²⁸ Zerrin Köşklü, **a.g.t.**, s.344

¹⁰²⁹ Zerrin Köşklü, **a.g.t.**, s.344

bir ayağa atılan kemerlerle dört eşit parçaya bölünerek üzeri kubbelerle kapatılmıştır. Dışarıdan dükkân sıraları ile çevrelenerek dört yönden içeriye giriş verilmiştir. Bu yönüyle bedesten klasik bedesten şemasının son örneklerinden birini teşkil etmektedir¹⁰³⁰. Mustafa Cezar, Bedestenin etrafının arasta dükkânları ile çevrelenmiş olmasından dolayı, yapıyı arastalı bedestenler sınıfında değerlendirmektedir¹⁰³¹. Bu tipin benzer örnekleri ile Tokat¹⁰³² ve Ankara Mahmud Paşa Bedesteninde¹⁰³³ karşılaşılmaktadır.

Merzifon bedesteni ise kare bir plana sahip olmakla birlikte iç mekân kurgusu itibarıyla Vezirköprü Bedesteninden ayrılmaktadır. İç mekân dokuz bölüm halinde tertiplenmiş olup, üzerleri kubbe ile kapatılmıştır. Bu plan şemasının benzer örnekleri Konya (1538)¹⁰³⁴ ve Kayseri bedestenlerin (M.1497)¹⁰³⁵ de karşımıza çıkmaktadır.

3.2.5.2.Şehir İçi Hanları

Köprülü aile üyeleri tarafından 25 adet han inşa ettirilmiştir. Bu hanlardan Cisir-i Şuğur, Bilecik-Vezirhan ve İncesu'da inşa edilen menzil külliyelerine dâhil olan hanlar yukarıda değerlendirilmiştir. Bu başlık altında aile üyeleri tarafından inşa edilen şehir içi hanları değerlendirilecektir. Bu hanlardan günümüze ulaşanları İstanbul, Merzifon ve Halep'te bulunmaktadırlar. Fakat elimizde Fazıl Ahmet Paşa tarafından İzmir'de inşa ettirilmiş olan hanların planı bulunmaktadır. Bu hanların planları ve tarihi bilgiler incelendiğinde, hanların ortada yer alan bir avlu etrafında sıralanan iki katlı dükkânlardan oluştuğu anlaşılmaktadır.

İstanbul, Merzifon ve Halep'te bulunan hanlar, inşa edildikleri mekân açısından şehirde ticaretin en yoğun olduğu merkezlerde yer almaktadırlar. Hanlar plan itibarıyla ortada yer alan bir avlunun etrafına sıralanan iki katlı dükkân sıralarından oluşmaktadır. Merzifon Taşhan'da Avlunun doğu batı ve güney cepheleri ikişer katlı olarak tasarlanırken, kuzey cephe farklı olarak üç katlı bir planlamaya sahiptir. Han bu uygulama ile özellikle Osmanlı han mimarisinde 18. Yüzyılda ortaya çıkan bir

¹⁰³⁰ M. Sami Bayraktar, **a.g.t.**, s. 333.

¹⁰³¹ Mustafa Cezar, **Tipik yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, İstanbul, 1985, s. 281.

¹⁰³² Mustafa Cezar, **a.g.e.282-283**, s. 281.

¹⁰³³ Abdülkerim Erdoğan vd, **Osmanlıda Ankara**, Ankara, 2007, s.127-128.

¹⁰³⁴ Ali Baş-Tolga Bozkurt, "Konya Bedesteni", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,S.10, Konya, 2003,s.514.

¹⁰³⁵ Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", **Kayseri Tarihi Araştırmaları**, Kayseri, 2001, s.228

düzenlemenin öncüllüğünü teşkil etmektedir¹⁰³⁶. İstanbul'da Büyük Yeni Han, Sümbüllü Hanı, Simkeşhane ve Küçük Yeni Han bu uygulamanın 18. Yüzyıl örnekleri arasında yer almaktadırlar¹⁰³⁷. İstanbul Vezir Hanı diğerlerinden farklı olarak iki avlulu bir plana sahiptir.

Kara Mustafa Paşa'nın Halep Çarşısı içerisinde inşa ettirmiş olduğu han, ortada yer alan avlu ve etrafına sıralanan iki katlı dükkân sıralarından oluşan planıyla, Merzifon Paşa Hanı ve İstanbul Vezir Hanı'na benzemektedir. İstanbul ve Halep'teki hanların avlularında mescitleri yer almaktadır. Merzifon Paşa Hanı'nda ise mescit kuzey cephenin üst katının güneydoğusunda bulunmaktadır.

Merzifon Taş hanın Dış cephelerde üst kat seviyesine kadar ağırlıklı olarak kesme taş malzeme kullanılmıştır. Üst kat seviyesinden sonra üç sıra tuğla bir sıra kesme taş kullanımı söz konusudur. Hanın dış cepheleri altta dışa açılan sivri kemerli dükkânlarla çevrelenmiştir. İstanbul Vezir hanında inşa malzemesi olarak giriş kapısında kesme taş ve beden duvarlarında kaba yonu taş ve tuğla dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Halep vezir hanı ise tamamen kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

Hanın avlusunun kuzeyinde iki adet tamamen kesme taştan inşa edilmiş yay kemerli çeşme bulunmaktadır. İstanbul Vezir Hanının Köprülü suyolları haritasında yer alan çiziminde, tarihi belgelerde geçen fakat günümüze ulaşmamış olan mescidin altında şadırvan olduğu anlaşılmaktadır. Halep Vezir hanında da benzer bir uygulama söz konusudur. Hanın avlusunun ortasında sekizgen planlı üzeri kubbe ile örtülü bir şadırvan bulunmaktadır. Watenpugh, orijinalinde hanın avlusunda küçük bir mescidin de bulunması gerektiğini belirtmektedir¹⁰³⁸.

Bahis konusu olan bu üç handan Halep Vezir Hanı hariç, diğer iki handa süsleme unsurları ile karşılaşılmamaktadır. Halep Vezir hanı ise özellikle taç kapısının her iki yüzü üzerinde yer alan geometrik ve bitkisel tarzdaki bezemeleri ile oldukça gösterişlidir. Hanın taçkapısının giriş kısmının kuzey ve güneyinde rozetler içerisinde kabartma şeklinde yapılmış birbirlerine bakar şekilde tasvir edilmiş aslan figürleri yer almaktadır. Sivas Behram Paşa Hanında (16. yy)¹⁰³⁹ benzer örnekleri ile karşılaşılan bu

¹⁰³⁶ Ceyhan Güran, **a.g.e.**, s.79

¹⁰³⁷ Ceyhan Güran, **a.g.e.**, s.79

¹⁰³⁸ Heghnar Watenpugh, **a.g.t.**, s. 237.

¹⁰³⁹ Can Mehmet Hersek, "Behram Paşa Hanı (Sivas)", **9. Milletler Arası Türk Sanatları Kongresi**, C.II, İstanbul, 1991, s.273-286.

uygulama, Selçuklu Kervansaraylarında görülen tasvirli bezeme geleneğinin devamı niteliğindedir.

3.2.5.3.Arastalar

Köprülü aile üyeleri tarafından dört adet arasta inşa ettirilmiştir. Bunlar VezirKöprü, Gümüşhacıköy, İncesu ve Suriye-İdlip şehirlerinde inşa edilmişlerdir. Bu arastalardan Suriye-İdlip'te bulunan arasta hakkında Abdullah Paşa'nın vakfiyesinde geçen bilgiden başka herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Gümüşhacıköy, İncesu ve Vezirköprü arastaları günümüze sağlam bir şekilde ulaşmışlardır. İncesu arastası, bünyesinde bulunduğu külliye'nin merkezini oluşturmaktadır. Bu arasta hakkında menzil külliye'leri bölümünde detaylı bilgiler verilmiştir. Vezirköprü arastası Ayşe Hanım tarafından inşa edilmiş olup, çeşitli dönemlerde eklenen dükkân sıralarından oluşmaktadır. Arastanın merkezinde bedesten yer almakta olup, dükkân sıraları bedestene göre yerleştirilmişlerdir.

Gümüşhacıköy arastası ise Köprülüzade Abdülbaki Bey tarafından inşa edilmiş olup, dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Doğu-batı doğrultuda uzanan bir alan üzerine yerleştirilmiş yapıya dört yönde açılan kapılardan geçilerek girilmektedir. Arastanın iç mekânında karşılıklı bir şekilde yerleştirilmiş beşik tonoz örtülü iki katlı hücreler bulunmaktadır. Mustafa Cezar, Gümüşhacıköy arastasını, arasta bedestenler sınıfında değerlendirmektedir¹⁰⁴⁰. Plan itibarıyla Kütahya ve Niğde bedestenleri ile aynı özellikleri göstermektedir. Her iki bedestende de dikdörtgen bir avluyu iki yönden çevreleyen dükkân sıraları yer almaktadır.

3.2.6.Su Yapıları

3.2.6.1.Hamamlar

Köprülü Aile üyeleri tarafından imparatorluk toprakları içerisinde 15 adet hamam inşa ettirilmiştir. Bu hamamlardan Gümüşhacıköy- Köprülü Mehmet Paşa hamamı ve Böcükli Hamam, Cısr-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı, Vezirköprü Kale Hamamı, Vezirköprü Çifte Hamam, Merzifon Paşa Hamamı, İncesu hamamı, İzmir Yeşildirek Hamamı günümüze sağlam bir şekilde ulaşmıştır.

¹⁰⁴⁰ Mustafa Cezar, **a.g.e.**, s.269.

Gümüşhacıköy Böcükli Hamam ise Köprülüzade Abdülbaki Bey tarafından, Köprülü Mehmet Paşa'nın inşa ettirmiş olduğu tek hamama bitişik olarak yaptırılmıştır. Cısr-ı şuşur ve İncesu hamamları menzil külliyesi bünyesinde yer alan tek hamamlardır.

Bu hamamlardan, Vezirköprü Çifte Hamam ve İzmir Yeşildirek Hamamı çifte hamam olarak tertip edilmişlerdir. Vezirköprü Çifte Hamamı sağlam bir şekilde ayakta durmaktayken, İzmir Yeşildirek Hamamı'nın kadınlar kısmının sadece soyunmalık mekânı günümüze ulaşabilmiştir. Ayrıca günümüzde çarşı olarak kullanılan hamamın, bölümleri arasında yer alan duvarlar kaldırılmıştır.

Osmanlı Hamamları üzerine bir tipoloji çalışması yapan Semavi Eyice, Osmanlı Hamamlarını altı grupta ele almaktadır¹⁰⁴¹. Eyice, Osmanlı Hamamlarını; Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip, yıldızvari sıcaklıklı tip, kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip, ortası kubbeli enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip, çok kubbeli sıcaklıklı tip, ortası kubbeli enine sıcaklıklı tip ve soğukluk-sıcaklık ve halvet eş odaları halinde olan tipler olarak değerlendirmiştir.

Vezirköprü Çifte Hamam, Merzifon Paşa Hamamı, İzmir Yeşildirek Hamamı ve İncesu Hamamı, sıcaklık mekânlarının tertip edilmesine göre, dört eyvanlı köşe halvetli plan tipine girmektedir. İncesu hamamında eyvanların üzeri yarım kubbe ile kapatılmışken, diğer hamamlarda eyvanlar tonozlarla örtülmüştür. Bütün hamamlarda halvet hücrelerinin üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Bu planın benzer örnekleri ile, Divriği Bekir Çavuş Hamamı (XIII. yy sonları)¹⁰⁴², Karaman-Süleyman Bey Hamamı (XIV. yy 2. Yarısı)¹⁰⁴³, Tokat Paşa Hamamı (M.1435)¹⁰⁴⁴, Sivas-Behram Paşa (Kurşunlu) Hamamı (M.1576)¹⁰⁴⁵, Diyarbakır Paşa Hamamı(1564-67)¹⁰⁴⁶ Kayseri Setenönü Hamamı (XVII. yy)¹⁰⁴⁷, Zile Tekke Hamamı (XVII. yy)¹⁰⁴⁸, Trabzon-Meydan Hamamı (19.yy sonları)¹⁰⁴⁹ karşılaşılmaktadır.

¹⁰⁴¹ Semavi Eyice, “İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Üzerine Bir Deneme”, **Tarih Dergisi**, C.XI, İstanbul, 1960, s. 99-120.

¹⁰⁴² Yıldray Özbek, “Divriği Hamamları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.16, Kayseri, 2004/1, s.192-196.

¹⁰⁴³ Mustafa Denктаş, “Karaman Hamamları”, **Uluslar arası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997 Ankara**, C.I, Ankara, 1999, s. 219-223.

¹⁰⁴⁴ Osman Eravşar, **Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)**, Konya, 2004, s.71-78.

¹⁰⁴⁵ Oğuz Önder, **Sivas İli Merkezindeki Türk Devri Hamamları**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.49-66.

¹⁰⁴⁶ Evindar Yeşilbaş, **Diyarbakır'da Su Mimarisi**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat tarihi Anabilim Dalı), Konya, 2007, s.45-46.

¹⁰⁴⁷ Mustafa Denктаş, **Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler-Hamamlar)**, Kayseri, 2000, s.187-193.

Cisr-i Şuğur ve Vezirköprü Kale Hamamı üç eyvanlı hamamlar sınıfına girmektedir. Eyvanların üzerleri tonozlarla örtülmüş, halvetlerin üzeri ise kubbe ile kapatılmıştır. Cisr-i Şuğur hamamında halvetlere köşe noktalardan giriş kapısı açılmamış, halvetlerin girişleri batı eyvanın, kuzey ve güney duvarları üzerine açılmıştır. Bu plan tipinin örnekleri arasında Kayseri-Hunad Hamamı kadınlar Kısım (M.1238)¹⁰⁵⁰, Tokat-Niksar Büyük Hamam (XIV. yy öncesi)¹⁰⁵¹, Karaman Seki Çeşme Hamamları (XIV. yy başları)¹⁰⁵² Kastamonu- Çifte Hamam (M.1514)¹⁰⁵³ yer almaktadır.

Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı'nı enine sıcaklıklı plan tipinde değerlendirmek mümkündür. Doğu-batı doğrultuda düzenlenen sıcaklık mekânının kuzeyinde üzerleri kubbe ile kapatılmış iki adet halvet hücresi yer almaktadır. Bu plan şemasının benzer örnekleri ile İzmir Lüks Hamamı (XVII. yy ilk yarısı) ve İzmir Namazgâh Hamamı'nda (XVII. yy) karşılaşılmaktadır¹⁰⁵⁴. Böcükli Hamam Köprülü Mehmet Paşa hamamının doğu duvarına bitişik olarak yapılmış, olmasından dolayı düzenli bir plan şeması göstermemektedir.

Bütün hamamlarda soyunmalık mekânı tek kubbe ile kapatılmıştır. Cisr-i Şuğur Hamamı, soyunmalık mekânın düzenlenmesi açısından farklılık arz etmektedir. Burada tek kubbe ile kapatılan soyunmalık, kuzey-güney yönde eyvanlarla genişletilmiştir. Böcükli Hamam'da ise soyunmalık mekânının üzeri tonozla kapatılmıştır. İncesu Hamamında Soyunmalığa giriş kısmının önü bir revakla kapatılmıştır.

3.2.6.2.Çeşmeler

Köprülü aile üyeleri tarafından, imar faaliyetinde bulundukları bölgelerde çok sayıda çeşme inşa ettirilmiştir. Türk su mimarisi üzerinde araştırma yapanlar çeşmeleri değişik şekillerde gruplandırmışlardır. Ayhan Aytöre çeşmeleri, şehir dışında ve şehir içinde olmak üzere iki grupta ele alınmış, daha sonra da şehir içi çeşmelerini Hususi Çeşmeler, Umumi Çeşmeler, Abidevi Çeşmeler ve şadırvanlar olarak dört grupta

¹⁰⁴⁸ Osman Eravşar, **a.g.e.**, s.95-99.

¹⁰⁴⁹ Haşim Karpuz, **Trabzon**, Ankara, 1990, s.67.

¹⁰⁵⁰ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁰⁵¹ Osman Eravşar, **a.g.e.**, s.33-37.

¹⁰⁵² Mustafa Denктаş, **a.g.m.**, s. 223-227.

¹⁰⁵³ Z. Kenan Bilici, **Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sanat Tarihi Anabilim Dalı), Ankara, 1991, S.146-150.

¹⁰⁵⁴ Harun Ürer, **a.g.e.**, s.49-52,53-55.

değerlendirmiştir¹⁰⁵⁵. Celal Esad Arseven ise çeşmeleri, bulundukları yerlere göre Mahalle, Cami, Şadırvan, Oda, Abidevi Çeşmeler ve Musluklar olarak altı grupta incelemiştir¹⁰⁵⁶. Semavi Eyice ise Osmanlı çeşmelerini, cephe ve meydan çeşmeleri başlıkları altında iki grupta ele almıştır¹⁰⁵⁷. Ayla Ödekan da çeşmeleri, konumlarına ve fiziksel biçimlerine göre gruplandırmaktadır¹⁰⁵⁸. Bu çalışmada çeşmeler bulundukları yere göre bağımlı ya da bağımsız olarak gruplandırılacaklardır.

Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi, Merzifon Taş han Çeşmeleri, Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi tek cepheli bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. Bu tarz çeşmelerle Anadolu'nun pek çok yerinde karşılaşılmaktadır. Kayseri'deki Mıhlım I Çeşmesi (1771)¹⁰⁵⁹, Atpazarı Meydan Çeşmesi(1657–1714)¹⁰⁶⁰, Mıhlım II Çeşmesi (XIX. yy başları)¹⁰⁶¹, Hasbek Kümbeti Çeşmesi (XIX. yy başları)¹⁰⁶² ve Sivas Caddesi Çeşmesi'ni (XX. yy başları)¹⁰⁶³, Develi Güney Mahallesi Çeşmesi (1805)¹⁰⁶⁴, Kastamonu Kuru Çeşme (1800)¹⁰⁶⁵, Konya Kayıyüğü Çeşmesi'ni (1846)¹⁰⁶⁶ örnek olarak verebiliriz.

Köprülü Mehmet Paşa'nın İstanbul'daki Külliyesi'nde yer alan Dershane-mescit binasının duvarına inşa edilmiş çeşme, Zeytinburnu-Kazlıçeşme Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camisi Çeşmesi, Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Çeşmesi bağımlı çeşmeler grubuna girmektedir. Bu şekilde inşa edilmiş çeşmelere örnek olarak İstanbul Hunbaracı Başı Çeşmesi (1729)¹⁰⁶⁷ ve Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi istinat duvarı üzerindeki çeşmeyi (1723)¹⁰⁶⁸, Divriği Yılkıran Konağı Çeşmesi'ni (1812)¹⁰⁶⁹ gösterebiliriz.

¹⁰⁵⁵ Ayhan Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", **I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Tebliğleri**, Ankara, 1962, s. 45-69.

¹⁰⁵⁶ Celal Esad Arseven, "Çeşme", **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983, s. 389-390.

¹⁰⁵⁷ Semavi Eyice, "İstanbul", **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B., C.V, İstanbul 1968, s. 1214-89/ 94.

¹⁰⁵⁸ Ayla Ödekan, "Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", **Semavi Eyice'ye Armağan, İstanbul Yazıları**, İstanbul, 1992, s. 284.

¹⁰⁵⁹ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 91-93.

¹⁰⁶⁰ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, s. 102-104.

¹⁰⁶¹ Mustafa Denктаş, **a.g.e.**, 104-105.

¹⁰⁶² Denктаş, **a.g.e.**, 99-100.

¹⁰⁶³ Denктаş, **a.g.e.** 126-128.

¹⁰⁶⁴ Sultan Topçu, **Develi'deki Türk Eserleri**, Develi, 2007, s.

¹⁰⁶⁵ C. Tarık Yaman, **Kastamonu Çeşmeleri**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Konya, 1993, s. 62.

¹⁰⁶⁶ İ. Hakkı Konyalı, **Konya Tarihi**, İstanbul, 1962, s.1006.

¹⁰⁶⁷ Örcün Barışta, **İstanbul çeşmeleri, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi**, Ankara, 1993, s. 52.

¹⁰⁶⁸ İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara, 1993, s. 48.

¹⁰⁶⁹ Mustafa Denктаş, **Divriği Çeşmeleri**, Kayseri, 2005,s.11.

Edirne Kara Mustafa Paşa Çeşmesi üç cepheli ve bağımsız olarak tasarlanan çeşmeler sınıfına girmektedir. Üç cepheli çeşmelerin bölgedeki diğer örnekleri arasında Edirne Sinan Ağa Çeşmesi (M.1669) ve Saraçhane (Sinan Ağa) Çeşmelerini örnek olarak vermek mümkündür¹⁰⁷⁰.

3.2.6.3.Sebiller

Köprülü aile üyeleri tarafından inşa edilmiş olan sebillerden günümüze sadece, İstanbul Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi sebili ile İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi sebili ulaşmıştır. Sebiller sokak cephesine dayalı, köşe başına yerleştirilmiş ya da meydanın merkezine çeşmeyle birlikte konumlandırılabilirler¹⁰⁷¹. Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nde sebil, külliye'nin doğu köşesinde, mermerden beş cepheli olarak inşa edilmiştir. Sebinin üzeri sekizgen bir kasağa oturan kubbe ile kapatılmıştır. Sivri kemerlerle oluşturulmuş cephede, kemerler mukarnas başlıklı mermer sütunlara oturmaktadır. Kemer açıklıkları altıgen tarda oluşturulmuş metal şebekelerle kapatılmıştır. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi sebili, külliye giriş kapısının güneyinde sokak cephesine bitişik olarak yer almaktadır. Dört cepheli olarak tasarlanan çeşmede, kesme taş ve mermer malzeme kullanılmıştır.

3.2.7.Mezar Yapıları

3.2.7.1.Türbeler

Köprülü aile üyelerine ait günümüze sağlam bir şekilde ulaşmış iki adet türbe bulunmaktadır. Bunlardan biri İstanbul Köprülü Mehmet Paşa külliyesi içerisinde yer alan Köprülü Mehmet Paşa türbesi, diğeri ise Diyarbakır Nebi Camisi güney duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan Zübeyde Hanım Türbesi'dir. Köprülü Mehmet Paşa Türbesi sekizgen bir plana sahiptir. Türbenin üzeri açık bırakılmış ve demir parmaklıklarla temsili bir kubbe yapılmıştır. Bu plan şemasının benzer bir örneği,M.1708–1710 tarihinde III. Ahmet'in Annesi Emetullah Gülnuş Valide Sultan adına inşa ettirilen Yeni Valide Külliyesi içerisinde yer alan Gülnuş Valide Sultan Türbesi'nde karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁷². Burada da türbenin üzeri demir parmaklıklı temsili bir kubbe ile örtülmüştür. Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi ise kare planlı

¹⁰⁷⁰ Murat Karademir, a.g.t., s. 123, 130

¹⁰⁷¹ Ayla Ödekan, "Sebiller", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, 1994, s.481.

¹⁰⁷² Nadide Seçkin, "Yeni Valide Külliyesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1994, s. 468-470; Mustafa Güler, *Gülnuş Valide Sultan'ın Hayatı ve Hayratı-1*, İstanbul, 2009, s.33-39.

olmasına karşın demir şebekeli kubbesi ve yan duvarlarını kapatan demir şebekelerle her iki türbeyle benzerlikler yansıtmaktadır.

3.2.8.Malzeme Teknik

Çalışma esnasında günümüze ulaştıkları tespit edilen Köprülü ailesi üyelerine ait yapıların inşalarında farklı inşa malzemeleri kullanılmıştır. Özellikle aile üyelerinin başkent İstanbul’da inşa ettirmiş oldukları külliyelerde genellikle inşa malzemesi olarak kesme taş tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Medrese odaklı külliyelerde özellikle medrese ve dersane-mescitlerin inşasında kesme taş malzeme kullanımına dikkat edilmiştir. Kara Mustafa Paşa ve Amcazade külliyelerinde yer alan sebillerde kesme taş ve mermer malzeme birlikte kullanılmıştır. Köprülü ve Amcazade külliyelerinde kütüphane binası beden duvarları tuğla ve kesme taş almasıyla ilgili olarak Köprülü kütüphanesinde giriş revağının üst örtüsünü taşıyan sütunlar mermer malzemeden yapılmıştır. Amcazade Kütüphanesi’nde külliye avlusuna bakan cephe tamamen kesme taş bir örgüye sahiptir. Amcazade külliyesi Sibyan mektebinin beden duvarlarında tuğla ve kesme taş, Pencerelerin söve ve alınlık kısımları mermer malzemeden inşa edilmiştir. örgüsü hakimdir. Köprülü Külliyesini oluşturan yapılardan Vezir Hanı’nda giriş kapısı hariç, diğer kısımlarda tuğla ve kesme taş örgülü bir düzenlemem söz konusudur.

Aile üyeleri tarafından inşa ettirilen menzil külliyelerini oluşturan yapılarda da ağırlıklı olarak kesme taş malzemenin tercih edildiği dikkat çekmektedir. İncesu Kara Mustafa Paşa Menzil Külliyesi’ni oluşturan yapıların tamamı kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Malatya Hekimhan, Cısr-i şuşur ve Bilecik-Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa menzil külliyelerinde camiler tamamen kesme taş bir örgüye sahiptir. Vezirhan Camisi’nde saçak kısımlarında tuğla malzemeye yer verilmiştir. Cısr-i Şuşur Köprülü Mehmet Paşa Hamamı’nda beden duvarları düzgün olmayan kesme taşla örülüdür. Bilecik Vezirhan Kervansarayı’nda dış cephede tuğla ve kesme taş, iç cephede ise moloz taş malzeme kullanılmıştır.

Aile üyeleri tarafından inşa edilen camilerden Narince Abide Hanım Camisi ve Vezirköprü Kale camilerinin beden duvarlarında üç sıra tuğla bir sıra taş örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Narince Abide Hanım Camisi, Vezirköprü Namazgâh Camisi ve Vezirköprü Toprakkale camilerinde üst örtüde ahşap malzemeye yer verilmiştir. Amasya Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa, Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa camilerinde beden duvarlarında moloz taş malzeme tercih edilmiştir.

Merzifon Paşa, Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa camilerinde beden duvarları tamamen kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir.

Merzifon Paşa Hanı'nda tuğla ve kesme taş malzeme kullanımı söz konusu iken, Halep Vezirhanı tamamen kesme taş bir örgüye sahiptir.

Gümüşhacıköy, Vezirköprü çifte ve Merzifon Paşa hamamının üst örtüsünde tuğla ve kesme taş malzemeyle karşılaşılmaktadır. Vezirköprü Kale Hamamı'nda inşa malzemesi olarak moloz taş ve tuğla bir arada kullanılmıştır. Vezirköprü Kale Hamamı'nda kaba yonu ve moloz taş birlikte kullanılmıştır.

Vezirköprü bedesteninin etrafını çevreleyen dükkânlarda tonozu taşıyan ayakların kemer seviyelerine kadar kesme taş ve tuğla rastgele kullanılmışken, kemer ve tonozlarda tamamen tuğla malzeme kullanılmıştır. Merzifon bedesteninin cephe duvarlarında ve kubbe kasnaklarında bir sıra taş üç sıra tuğla, bedestenin etrafını çevreleyen dükkânların kemer üzengi taşlarına kadar kesme taş kemer ve kemer köşeliklerinde tuğla, bedestenin iç kısmına girişi sağlayan kapılarda kesme taş, kapı eyvanının oluşturan kemerde tuğla malzemeye yer verilmiştir.

Gümüşhacıköy arastası moloz taş, kesme taş ve tuğlanın kullanıldığı bir örgüye sahipken Vezirköprü arastasında dükkânlar kemer üzengi taşlarına kadar ağırlıklı olarak kesme taş, kemer ve üst örtülerde tuğla malzeme kullanılmıştır.

Vezirköprü Fazıl Ahmet Paşa Medresesi, Diyarbakır Zübeyde Hanım Türbesi tamamen kesme taşla inşa edilmiştir.

İzmir'de Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılan su kemerinde moloz ve tuğla malzeme inşa malzemesi olarak tercih edilmiştir. Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa çeşmesi, Merzifon Paşa Hanı Çeşmeleri, Edirne Kara Mustafa Paşa ve Amcazade çeşmeleri de tamamen kesme taş örgüye sahiptir.

3.2.9. Kitabeler

Köprülü aile üyeleri tarafından inşa edilen ve günümüze ulaştıkları tespit edilen yapılar üzerinde toplam 33 adet inşa ve onarım kitabesi ile karşılaşılmıştır.

Bu kitabelerden 23 adeti inşa kitabesi, 10 adeti ise onarım kitabesidir. İnşa kitabelerinin en erken tarihlisi M. 1642 tarihi ile Vezirköprü Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi kitabesi,

en geç tarihli ise M.1857 tarihi ile Safranbolu Köprülü Kütüphane-Muvakkithanesi üzerinde yer alan kitabelerdir.

Tespit edilen kitabelerden 10 adeti ise onarım kitabesidir. Bu kitabelerden en erken tarihli İstanbul Saraçhane'deki Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Kütüphanesi üzerinde bulunan M. 1755 tarihli onarım kitabesidir. En geç tarihli ise Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi ile İstanbul Vezir Hanı üzerinde yer alan M. 1903 tarihli onarım kitabelerdir.

Bu kitabelerden iki âdetinde yapıyı inşa eden mimar ismi geçmektedir. Bunlardan birincisi Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi inşa kitabesidir. Burada yapının mimarı olarak Ustad Hasan ismi verilmektedir. İkincisi ise Kara Mustafa Paşa'nın İstanbul'daki külliyesi derslane-mescidi üzerinde yer alan inşa kitabesinde geçmektedir. Burada külliyenin Mimar Hamdi tarafından inşa ettirilmiş olduğu belirtilmektedir.

Köprülü aile üyelerinin bizzat kendileri tarafından yazılmış kitabelerde bulunmaktadır. Fakat bu kitabeler günümüze ulaşmamışlardır¹⁰⁷³. Bu kitabelerden Köprülüzade Numan Paşa'nın Kandiye'deki günümüze ulaşmamış türbesi üzerinde yer alan inşa kitabesi, Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa tarafından yazılmıştır. Yine Kandiye'de bulunan ve günümüze ulaşamayan Sebilin kitabesi de Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa tarafından kaleme alınmıştır.

3.2.10. Mimarlar

Köprülü ailesi üyeleri tarafından inşa edilen yapılar üzerinde yer alan kitabelerden sadece iki âdetinde mimar ismi ile karşılaşıldığı yukarıda belirtilmişti. Bu yapılardan Malatya-Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi inşa kitabesinde “Ustad Hasan” isimli bölgesel bir mimarın adı geçmektedir. Aynı mimarin ismi ile Hekimhanı üzerindeki yer alan ve günümüze ulaşmayan onarım kitabesinde de karşılaşılmaktadır. Bu mimarın Amasyalı olduğu aşağıda Kara Mustafa Paşa'nın vakıfları ile ilgili bir belgede geçen bilgiden anlaşılmaktadır.

Diğer bir mimar ismi ise de Kara Mustafa Paşa'nın İstanbul'daki külliyesi derslane-mescit kısmı üzerindeki kitabe geçen “Mimar Hamdi” ismidir. Kitabe M. 1691 tarihli olup, bu dönemde Hassa Mimarlar Ocağı başında, Hassa Mimarbaşı Hüseyin Ağa (25

¹⁰⁷³ Bu kitabeler için katalog bölümüne bakınız.

Mart 1688-19 Ekim 1691) ile Hacı Ömer Ağa'lar (19 Ekim 1691-11 Mayıs 1692) görev almışlardır¹⁰⁷⁴. Bu da Mimar Hamdi'nin Hassa Mimarbaşı olmadığını ve Hassa Mimarlar Ocağına bağlı bir şehir mimarı olduğunu göstermektedir.

Bu mimarlardan başka çalışma esnasında kullanılan arşiv belgelerinde bazı bölgesel mimar isimleri ile karşılaşılmaktadır. Kara Mustafa Paşa'nın Amasya-Merzifon'da yaptırmış olduğu Hanın bedel keşfi için M. 1671 tarihinde Hassa mimarlarından Amasyalı Ustad Hasan, Karacaoğlu nam zimmi ve Merzifoni Ustad Aslan isimli mimarlar görevlendirilmişlerdir¹⁰⁷⁵. Bu mimarların Paşa'nın bölgede inşa ettirmiş olduğu yapılarda görev alıp almadıkları hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır.

Yine Edirne'de Kara Mustafa Paşa tarafından inşa edilen yapıların su ihtiyaçlarını Sultan Süleyman Suyu'ndan karşılamak için başvuruda bulunulması üzerine, Hassa Mimarbaşı Ahmed Ağa¹⁰⁷⁶, Suyolcuları kethüdası El-Hac Hasan Ağa, Edirne Bostancıbaşı ve Nâzırı olan Nasuh'un vekili Ömer ve Paşanın vekili Abdurrahman ile birlikte söz konusu su mecrası üzerinde aynı tarihte keşif yapılmıştır¹⁰⁷⁷.

Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam olarak atanmasında oldukça büyük katkısı bulunan Mimar Kasım Ağa'nın, Paşanın inşa ettirmiş olduğu hayır eserlerinde, özellikle İstanbul'daki külliyesinin planlanmasında katkısı bulunup bulunmadığı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır¹⁰⁷⁸. Zaten Mimar Kasım Ağa hakkında Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam olmasından sonra çağdaş kaynaklarda ve tarihi vesikalarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır¹⁰⁷⁹. Bu da muhtemelen Mimar Kasım Ağa'nın M. 1656 tarihinden kısa bir zaman sonra vefat etmiş olabileceğine işaret etmektedir.

3.2.11.Süsleme

Köprülü aile üyeleri tarafından inşa edilen yapıların geneline bakıldığında oldukça sade bir şekilde tasarlandıkları anlaşılmaktadır. Yapılarda yer alan bezemelerle giriş kapılarında, üst örtüde, üst örtü geçiş elemanlarında, ahşap kapı kanatlarında, minber ve mihraplarda karşılaşılmaktadır.

¹⁰⁷⁴ Fatma Afyoncu, **XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı**, Ankara, 2001, s.26-27.

¹⁰⁷⁵ V.G.M.A., Defter No:641-01,Sıra:19.

¹⁰⁷⁶ Ahmet Ağa M. 1674 tarihinde Hassa Mimarbaşı olarak tayin edilmiştir. Fatma Afyoncu, **a.g.e.**, s.26.

¹⁰⁷⁷ V.G.M.A., Defter No:641-04,Sayfa. 294, Sıra 95.

¹⁰⁷⁸ Mimar Kasım Ağa hakkında geniş bilgi için bakınız: Semavi Eyice, "Mimar Kasım Hakkında", **Belleten**, C. XLIII, S. 172, Ankara, 1979, s.767-808

¹⁰⁷⁹ Semavi Eyice, "Mimar Kasım Hakkında", s.806.

3.2.11.1.Taş Süsleme

Aile üyeleri tarafından inşa edilmiş yapılarda ağırlıklı olarak taş süslemelerle karşılaşılmaktadır. Paşanın İstanbul'da inşa ettirmiş olduğu külliyesini oluşturan yapı topluluğuna bakıldığında, mevcut yapılar arasında dershane-mescitin (darü'l-kurra) mermer mihrabında süsleme programı ile karşılaşılmaktadır. Mihrap üzerinde yer alan yüksek kabartma şeklinde yapılmış, vazodan çıkan çiçek, yaprak motifleri ve völütlü sütun başlıkları incelendiğinde batılılaşma dönemi (18.yy) özellikleri gösterdikleri anlaşılmaktadır¹⁰⁸⁰. Buda mihrabın sonraki dönemlerde yenilendiğini göstermektedir. Köprülü Mehmet Paşa'nın İstanbul'daki külliyesini oluşturan yapılardan bir olan çeşmenin, çeşme nişini örten kırmızı ve beyaz renkli mermerlerle örülü sivri kemerinin içi, kemer üzengi taşlarına kadar merkezde yer alan palmetlerin uçlarından çıkan kıvrık dallarla oluşturulan girift bir kompozisyonla dolgulanmıştır. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camisi mermer mihrabının köşelerinde yer alan korint başlıklı ve beş dilimli olarak tasarlanmış sembolik sütünceler ve akantüs yaprakları, İstanbul Köprülü Külliyesi Dershane-Mescidi mihrabıyla benzerlikler yansıtmaktadır. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi'ni oluşturan yapılardan biri olan sebil, mukarnas başlıklı mermer sütunları ve kıvrık dallardan oluşan bitkisel bezemeleri ile dikkat çekmektedir.

Paşanın Cisir-i Şuğur'da inşa ettirmiş olduğu menzil külliyesini oluşturan cami ve handa da taş süslemelerle karşılaşılmaktadır. Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Camisi, mihrabı üzerinde yer alan alçak kabartma tarzında yapılmış palmet ve birbirine geçme yapan kıvrık dallardan oluşan bitkisel bezemeler ve harimi örten kubbe merkezinde bulunan kalem işi bezemeleri ile dikkat çekmektedir. Külliyenin diğer bir yapısı olan hanın günümüze ulaşan giriş kapısı üzerinde yer alan hafif kabartma tarzında ele alınmış bitkisel bezemeler bölgesel özellikler yansıtmaktadır. Cisir-i Şuğur'un Hac yolu güzergahı üzerinde bulunuyor olması bu yapıların diğer taşradaki yapılara nazaran daha zengin bir süsleme programına sahip olmasına sebep olan en önemli faktör olmalıdır. Osmanlı sınırları içerisinde ve hatta diğer devletlerde yaşayan Müslümanlar Hacca giderken bu güzergahı kullandıklarında, muhakkak Cisir-i Şuğur Köprülü Mehmet Paşa Menzil Külliyesi'nde konaklamaktaydılar. Bu durum Köprülü Mehmet Paşa'nın

¹⁰⁸⁰ Özellikle M.1740'li yıllardan sonra ağırlıklı olarak İstanbul'da inşa edilmiş çeşmelerde karşımıza çıkan bu tarz bezemeler Osmanlı sanatına özgü bir görünüm kazandırılarak kullanılmışlardır. Sinem Sevinçtay Kanlıçay, **Barok-Rokoko Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon, Motif ve Terimler (1740-1797)**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 11.

buradaki yapılarını daha özenle inşa ettirmesine ve daha zengin bir süsleme programını tercih etmesine sebep olmuştur. Çünkü bu menzilin bulunduğu konum, baninin gücünü, zenginliğini ve hayırseverliğini İmparatorluk toprakları içerisinde veya diğer devletlerde yaşayan halka ispat etmek için kaçırılmayacak bir fırsat olarak düşünülmüş olmalıdır. Ama yine de dönemdeki mimari plastik anlayışı yapılarıdaki süslemelerin çok aşırıya gitmesini engellemiş gibi gözükmektedir. Vezirköprü Kale Camisi'nin mihrabı taş süsleme bakımından oldukça zengin özellikler taşımaktadır. Mihrap kavsarası sekiz sıra mukarnasla dolgulanmış ve mihrap nişinin etrafı iki geniş bordür ile çevrenmiştir. En dıştaki bordür kaval silme ile sınırlandırılmış olup, bordür üzerinde merkezde yer alan sekizgen motifinin uçlarından çıkan saplarla oluşturulan çeşitli geometrik şekiller ve bunların ortalarında yer alan stilize bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Bu bordürü iç taraftan kaval silme ve profilli silmeler çevrelemektedir. Mihrabın taç kısmı beş bölüme ayrılmış olup, üzerleri 12 dilimli çiçek ve çiçek sapları ile bezenmiştir. Yine Vezirköprü'de Ayşe Hanım tarafından inşa ettirilmiş olan Toprakkale Camisi'nin beyaz kireç taşından yapılmış mihrabı oldukça titiz bir işçilik yansıtmaktadır. Beş köşeli olarak tasarlanan mukarnas dolgulu mihrap nişi, üzeri bitkisel bezemelerle oluşturulmuş geniş bir bordür ile çevrenmiştir.

Kara Mustafa Paşa tarafından Halep Çarşısı'nda inşa ettirilmiş olan Vezir Hanı, aile üyeleri tarafından inşa edilmiş en geniş taş süsleme programına sahip yapıdır. Hanın siyah ve sarımtırak taşlarla dönüşümlü olarak örülmüş olan giriş kapısının üst kısmında yuvarlak kemerli bir kartuş ile çevrenmiş ikiz pencere uygulamasına yer verilmiştir. Pencerenin yan yüzleri mukarnaslarla oluşturulmuş bir kuşakla sınırlandırılırken, alınlık kısmı rumi ve kıvrık dallardan oluşan bitkisel bezemelerle tezyin edilmiştir. Taç kapı geometrik bezemelerden oluşan bir bordür ile çevrenmiştir. Taç kapının giriş kısmının kuzey ve güneyinde rozetler içerisinde kabartma şeklinde yapılmış birbirlerine bakar şekilde tasvir edilmiş aslan figürleri yer almaktadır. Hanın avlusuna bakan batı cephede girişin bulunduğu kısım, beden duvarlarından avluya doğru taşırılmış ve etrafı iki sıra halinde tasarlanmış beş yapraklı palmetlerden oluşan bir bezeme kuşağı ile çevrenmiştir. Cephenin üst kısmında köşelerde yer alan etrafı dikdörtgen bir kartuş ile çevrenmiş ve üzerleri geometrik bezemelerle tezyin edilmiş birer adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin içe bakan taraflarında yer alan pencerelerin üst kısımları aşağıya doğru sarkıtılan mukarnaslarla çevrenmiştir. Bu pencerelerin altında siyah ve sarımtırak renkte taşlarla oluşturulmuş dikdörtgen formu birer adet pencere

bulunmaktadır. Bu pencerelerin cephe yüzeyinde yer alan köşe noktaları sütüncelerle tezyin edilmiştir. Cephe yüzeyinden içe doğru girinti yapan bu iki nişin tam ortasında yuvarlak formlu bir pencere yer almaktadır. Dikdörtgen bir şerit ile çevrelenen pencerenin etrafı geometrik tarzda tasarlanmış bezemelerle kuşatılmıştır.

Köprülüzade Abdullah Paşa tarafından eşi Zübeyde Hanım için Diyarbakır'da inşa ettirilen türbenin sahip olduğu zengin taş süsleme programı da oldukça dikkat çekicidir. Türbe içerisinde yer alan Zübeyde ve Leyla hanımlara ait mezar taşlarının zengin bitkisel bezemelerle tezyin edilmiş olmaları, pandantifler üzerinde yer alan kıvrık dal ve palmetlerden oluşan yüksek kabartmalar ve kuzey cephesi üzerinde yer alan duvara kabartılarak yazılmış mersiye ile oldukça kaliteli bir taş işçiliği yansıtmaktadır. Abdülbaki Bey tarafından Amasya-Gümüşhacıköy'de yaptırılmış olan arasta, özellikle eyvan şeklinde tasarlanmış giriş kapısının yan duvarları ile tonoz örtünün birleştiği noktalar üzerindeki prizmatik üçgenler ile üç yapraklı stilize palmetlerden oluşan bordür ve kemer kilit taşı üzerinde stilize bir şekilde alçak kabartma olarak işlenmiş vazodan çıkan lale motifleri dikkat çekmektedir.

3.2.11.2.Ahşap Süsleme

Köprülü aile üyeleri tarafından inşa edilen yapılar içerisinde sıkça karşılaşılan süsleme şeklidir. Köprülü Mehmet Paşa'nın inşa ettirmiş olduğu yapılarda ahşap süsleme unsurları ile karşılaşılmamaktadır. Vezirköprü'de Ayşe Hanım tarafından inşa edilmiş olan Kale Camisi'nin minberi, kapı kanatları ve vaaz kürsüsü döneminin en kaliteli ahşap işçiliğini yansıtan eserlerdir. Ahşaptan çakma tekniği ile yapılmış minber, oyma tekniği ile işlenmiş rumi, palmet, çiçek, madalyon ve kıvrık dallardan oluşan bezeme programı ile adeta boş yer bırakılmamacasına işlenmiştir. Caminin harim kısmına geçişi sağlayan ahşap çifte kapı kanatları çakma tekniği ile yapılmışlardır. Kanatların gövdeleri üzerinde bulunan ahşap göbekler, prizmatik üçgenlerle oluşturulan bezeme kuşakları ile çevrelenmiştir. Cami hariminin doğu duvarı üzerinde harime doğru çıkma yapan vaaz kürsüsü, ahşaptan kafes oyma tekniği ile süslenmiştir. Narice Abide Hanım Camisi ahşap süslemeleri açısından dikkat çeken diğer bir yapıdır. Caminin orijinal ahşap kapı kanatları merkezde yer alan kabaranın etrafını çevreleyen yıldız motifleri ile işlenmiştir. Ayrıca kapı serenleri bordür şeklinde tasarlanmış olup, bordürlerin üzeri kıvrık dal ve Rumilerle tezyin edilmiştir. Yine caminin harimini örten kirişlerin kuzey

ve güney uçlarında konsollara oturdukları bölümlerde ahşap sarkıtlar bulunmaktadır. Sarkıtların uçları lalelerle sonlandırılmıştır.

Ahşap süslemelerin yoğun olarak kullanıldığı diğer bir yapı ise Amcazade Hüseyin Paşa'nın Yalısı'dır. Ahşaptan sedef kakmalar ve ahşap üzerine yapılan kalem işi bezemeleri ile divanhane kısmı oldukça sanatsal bir özellik yansıtmaktadır.

3.2.11.3. Alçı Süsleme

Narince Abide Hanım Camisi mihrabında karşılaşılan alçı süsleme örnekleri, aile üyeleri tarafından inşa edilmiş tek alçı süsleme örneği olması açısından son derece önemlidir. Alçı mihrabın etrafı yivlendirilmiş zarif silmelerle oluşturulmuş üç bordür ile çevrelenmiştir. Dıştaki dar bordür ile mihrap nişinin etrafını çevreleyen bordür üzerinde altı yapraklı çiçeklerin birbirini tekrarlamasından oluşan bezeme kompozisyonu bulunmaktadır. Ortadaki geniş bordür üzerine ince çizgilerle oluşturulmuş geometrik şekillerin içerisine yerleştirilen, merkezde yaprak sayıları değişen çiçek motifi ile etrafında yer alan altı yapraklı küçük çiçeklerden oluşan bitkisel bezemeler birbirini tekrar eden kartuşlar halinde yerleştirilmiştir. Mihrap nişi istiridye kabuğu formunda tasarlanmıştır.

3.2.11.4. Çini Süsleme

Köprülü Mehmet Paşa'nın hayattayken inşa ettirmiş olduğu orijinal türbesi günümüze ulaşmamıştır. Ancak Galland tarafından tasvir edilen orijinal türbenin çini malzeme kullanılarak oluşturulmuş oldukça zengin bir süsleme programına sahip olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁸¹.

Yukarıda Köprülü ailesi üyelerinin inşa ettirmiş oldukları mimari yapılarıdaki süsleme unsurları genel olarak değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak işlevselliğin ön planda tutulmuş olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.11.5. Kalem İşi Süsleme

Aile üyeleri tarafından inşa edilmiş yapıların bazılarında ahşap yada taş üzerine yapılmış kalem işi bezemelerle karşılaşılmaktadır. Köprülü Mehmet Paşa'nın Cısr-i Şuğur'da inşa ettirmiş olduğu camisinin kubbe merkezi üzerinde bitkisel bezemelerden oluşan kalem işi süslemeler dikkat çekmektedir. Kalem işi bezemelerin en yoğun bir şekilde kullanıldığı yapı Narince Abide Hanım Camisi'dir. Narince Abide Hanım

¹⁰⁸¹ Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Anılar 1672-1673**, Şerhlerle yayınlayan: Charles Scheter, C. I (1672), Çev: Nahid Sırrı Örik, Ankara, 1949, s. 77-78.

Camisi'dir. Cami ahşap nakışları ile Anadolu'daki ahşap nakışlı camilerin en güzel örneklerinden birini temsil etmektedir. Caminin üst örtüsünü oluşturan ahşap kirişlerin yan yüzleri ile zemine bakan yüzleri kalem işi şeklinde yapılmış, yaprak ve saplarla birbirlerine bağlanan bitkisel bezemelerle tezyin edilmiştir. Bu bezemelerden sadece üst örtünün batısında yer alan ve batıdan doğuya doğru ilk kiriş ile üçüncü kiriş üzerinde bulunanlar orijinaldir. Diğerleri yakın zamanda aslına uygun olarak yenilenmiştir. Bu bezemeler kadınlar mahfilinde de tekrarlanmıştır. Bezemelerle mahfilin saçak kısımlarında karşılaşılmaktadır. Fakat bunlardan da sadece orijinalliğini koruyanlar mahfilin alt kirişinin batısında yer alan kısım ile müezzin mahfilinin harime bakan alt kirişi üzerindeki bitkisel bezemelerdir. Ayrıca mahfili taşıyan ahşap direklerin üzerleri şemse şeklinde oluşturulmuş kartuşlar içerisinde yer alan kıvrık dallardan oluşan kalem işi tarzında yapılmış orijinal bezemelere bağlı kalınarak bitkisel bezemelerle bezenmiştir. Mahfilin batısında mahfil yüzeyinden harime çıkıntı yapan müezzin mahfili bulunmaktadır.

Merzifon Paşa Camisi Şadırvanı yine Minyatür tarzında yapılmış kalem işi bezemeleri ile dikkat çekmektedir. Birçok sembol ve şehir manzarasının tasvir edildiği kubbe üzerindeki bezemeler Türk Minyatür Sanatının Anadolu'daki en güzel örneklerinden birisi olması açısından son derece önemlidir.

SONUÇ

Bu çalışmada, XVII. Yüzyıl ikinci yarısından sonra Osmanlı devlet yönetiminde etkin olan Köprülü ailesi üyelerinin banilikleri, vakfiyeleri ve inşa ettirmiş oldukları yapılar incelenmiştir. Aileyi oluşturan Köprülü Mehmet Paşa ve eşi Ayşe Hanım, Fazıl Ahmet Paşa, Fazıl Mustafa Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Amcazade Hüseyin Paşa, Köprülüzade Numan Paşa, Köprülüzade Abdullah Paşa, Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa, Köprülüzade Abdülbaki Bey, Köprülüzade Esad Bey ve Köprülüzade Asım Bey'lerin imar faaliyetleri ile bani kişilikleri vakfiye ve arşiv belgelerinden hareketle araştırılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde gerek Köprülü Kütüphanesi'nde gerekse Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nde ve diğer arşivlerde olmak üzere aile üyelerine ait 31 adet vakfiye ve bu vakfiyelerin zeyilleri tespit edilmiştir. Çalışmada kullanılan bu vakfiyelerden sadece Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesi ile Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın vakfiyesi hakkında bir takım çalışmalar bulunmaktadır. Diğer vakfiyelerin tamamı, yapılan bu çalışma ile ilk defa transkribe edilerek bilim dünyasına tanıtılmıştır. Bu vakfiyelerden başka Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yapılan taramalar neticesinde 250'yi aşkın aile üyelerinin vakıflarını konu alan belgeye ulaşılmıştır.

Bu vakfiye ve arşiv belgelerinden hareketle Köprülü aile üyeleri tarafından imparatorluk toprakları içerisinde 24 cami, 5 mescit, 10 medrese, 15 hamam, 25 han, 3 bedesten, 19 mektep, 2 palanga, 1 darüşşifa, 4 kütüphane, 6 sebil, 4 türbe, 6 şadırvan, 2 imaret, 2 gümrükhane, 8 su terazisi, 1 namazgah, 2 musalla, 3 derslane-mescit, 2 köprü, 4 arasta, 1 yahudihane, 1 frenkhane, 1 maksem inşa ettirilmiş olduğu tespit edilmektedir.

Bu yapılardan 49 adeti Köprülü Mehmet Paşa, 6 adeti Ayşe Hanım, 27 adeti Fazıl Ahmet Paşa, 40 adeti Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 14 adeti Amcazade Hüseyin Paşa, 6 adeti Abdullah Paşa, 1 adeti Numan Paşa, 6 adeti Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa ve 2 adeti de Köprülüzade Abdülbaki Bey tarafından inşa ettirilmiştir.

Çalışma sonucunda yukarıda sayıları verilen anıtlardan 15 adet cami, beş adet medrese, üç adet sıbyan mektebi, üç adet derslane-mescit, iki adet kütüphane, bir adet namazgâh, üç adet arasta, altı adet han, iki adet bedesten, sekiz adet hamam, altı adet çeşme, iki adet türbe ve iki adet sebilin günümüze ulaştığı belirlenmiştir. Günümüze ulaşamayan

99 adet yapı hakkında da arşiv belgelerinden hareketle bilgiler verilmiştir. Günümüze ulaştığı tespit edilen anıtlardan Cısr-i Şuğur'daki Köprülü Mehmet Paşa Camisi ve hamamı ilk defa bu çalışma ile Türk Mimarisi'ne tanıtılmıştır.

Köprülü aile üyeleri tarafından inşa edilen ve günümüze ulaştıkları tespit edilen yapılar üzerinde toplam 33 adet inşa ve onarım kitabesi ile karşılaşılmıştır. Bu kitabelerden 23 adeti inşa kitabesi, 10 adeti ise onarım kitabesidir. Yine kitabelerden iki adeti üzerinde mimar ismi geçmektedir.

Köprülü ailesi üyeleri tarafından inşa ettirilen yapılar genel olarak dönemin mimari geleneğini yansıtan anıtlardır. Camilerde genellikle tek mekanlı harim ile bunun kuzeyinde üç yada beş bölümlü son cemaat mahalli bulunan plan tipi daha çok tercih edilmiştir. Medrese, hamam ve han gibi yapılarda dönemin geleneksel plan şemaları tekrar edilmiştir. Tespit edilen yapılarda, tuğla, mermer, taş ve ahşap inşa malzemesi olarak kullanılmıştır. Taş ve tuğla malzeme ağırlıklı olarak dış cephelerde tercih edilmişken, ahşap malzemelerle üst örtü, kapı kanatları, minber ve vaaz kürsülerinde karşılaşılmaktadır.

Aile üyelerinin inşa ettirmiş oldukları anıtlar oldukça sade olmakla birlikte, yapılarda en çok taş ve ahşap bezemelerle karşılaşılmıştır. Bezeme öğeleri daha çok, giriş kapıları, üst örtü elemanları, mihrap ve minberlerde kullanılmıştır. Süslemelerde bitkisel ve geometrik bezemeler ağırlıklı olarak tercih edilmiştir.

Ayrıca Köprülü aile üyelerin tarafından Osmanlı Mimarisi'ne getirilmiş bir takım yenilikler bulunmaktadır. İstanbul Çemberlitaş'ta Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'nin derslane-mescit hücresinin hem sekizgen planı hem de medrese bünyesinden bağımsız olarak inşa edilmesi Osmanlı Mimarisi açısından bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Derslane- mescidin bu şekilde planlanması daha sonra Kara Mustafa Paşa ve Amcazade Hüseyin Paşa Külliyelerinin derslane-mescit bölümlerinde de devam ettirilmiştir. Yine Fazıl Ahmet Paşa tarafından İstanbul Çemberlitaş'ta inşa ettirilen bağımsız kütüphane binası da Osmanlı mimarisi açısından bir yeniliktir. Plan olarak tek mekânlı mescit yâda mektep planlarını örnek alan yapı, daha sonraki dönemlerde geliştirilerek kendine has bir plana sahip olmuştur.

Köprülü Mehmet Paşa, ile başlayan ailenin imar hareketleri, Paşa'nın 26 Zilkade Cuma 1066 (M. 15 Eylül 1656) tarihinde sadrazam olarak atanmasının ardında hızlı bir şekilde çoğalmış, İmparatorluğun bir çok bölgesine yayılmıştır. Paşa devlet yönetiminde elde

etmiş olduğu gücü zengin vakıflar oluşturmak süretiyle halk nazarında da elde etmeye çalışmıştır. Bu maksatla başta Anadolu olmak üzere birçok bölgede imar faaliyetlerine girişen Köprülü, özellikle Osmanlı toprakları içerisinde geçen ticaret yolları ve ticaret merkezlerindeki güvenliği sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunarak, yeniden Anadolu'nun eski ticari potansiyelini yakalamasına çabalamıştı. Paşanın menzil yolları üzerinde inşa ettirmiş olduğu külliyesi devletçi yönünü ön plana çıkarırken, çeşitli görevlerde bulunduğu bölgelerde ve memleketinde yaptırmış olduğu anıtlarsa hayırseverlik yönüne vurgu yapmaktadır. Paşa oluşturduğu vakıflarla şehirlerin imarına katkı da bulunurken, aynı zamanda kendisinden sonra gelecek aile üyelerinin de ekonomik açıdan geleceğini garanti altına almaya çalışmıştır. Bu durum Paşanın vakfiyelerinde geçen aile üyelerine tahsis etmiş olduğu bütçelerden açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca oluşturulan vakıf kurumuna bağlanan çok sayıda emlak ve arazi gibi gelir getirici mallarla hem vakıf yaşatılmaya çalışılmış hem de gün geçtikçe daha da zenginleşmesi hedeflenmiştir. Mehmet Paşa'nın eşi Ayşe Hanım'ında ailenin imar faaliyetlerinde önemli katkıları bulunmaktadır. Ayşe Hanım, babasından kendisine miras yoluyla intikal eden vakıfları yaşatmayı kendisine hedef seçmiş ve mevcut vakıf kurumunu daha da zenginleştirmeyi başarmıştır. Ayrıca memleketi Köprü Kasabası'nda (Vezirköprü) yaptırmış olduğu özellikle ticari ve sosyal yapılarla şehrin gelişimine katkıda bulunmuştur.

Fazıl Ahmet Paşa, babası zamanında belli bir dinginliğe kavuşan devleti yeniden bir atılım içerisine sokmaya çalışmıştır. Fazıl Ahmet Paşa'nın imar faaliyetlerinde öncelikli olarak babasının vasiyetini yerine getirme düşüncesi hâkim olmuştur. Bu nedenle ilk olarak Rumeli ve İstanbul'da babasının yarım kalan hayır eserlerini tamamlatmıştır. Daha sonra babası tarafından ticari potansiyeli keşfedilen, İzmir'e büyük yatırımlar yaparak, şehrin bir ticaret şehri halini almasını sağlamıştır. Şehrin su sorununu inşa ettiği su kanalları ile aşan Paşa, şehirdeki sokaklara kaldırım taşları döşeterek şehri bayındır hale getirmiştir. Aynı zamanda İstanbul'da tesis etmiş olduğu bağımsız kütüphane binası ve kütüphanenin organizasyonu ile Türk kütüphaneciliğinin ilk temellerini atmıştır.

Ailenin diğer bir üyesi olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, kayını Fazıl Ahmet Paşa'dan büyük sorunlarından kurtulmuş bir devlet yönetimi devralmıştı. Bu nedenle Paşa, yeniden Kızıl Elma ülküsüne (Viyana) ulaşabilmek için ihtirasa kapılmıştı. Fakat

bu girişimin başarısızlıkla neticelenmesi sadece kendisine zarar vermekle kalmamış, Köprülü ailesi açısından da bir dönüm noktası halini almıştır. Artık saray içerisinde Köprülülere karşı zaten önceden beri var olan muhalefet artık daha da güç kazanmıştır. Merzifonlu'nun Viyana tutkusu onun Köprülü ailesinin en güçlü banisi olmasını da engellemiştir. Kısa bir zaman zarfı içerisinde oldukça büyük servet ve vakıflar elde eden Merzifonlu, bunları yatırıma dönüştürme fırsatı yakalayamamıştır.

Köprülü Mehmet Paşa'nın yeğeni Amcazade Hüseyin Paşa, Merzifonlu'dan sonra başkent İstanbul'da yapı inşa ettiren Köprülü aile üyelerinin sonuncusudur. Amcazade'nin vakıfları, diğer aile üyelerine göre daha mütevazı olmakla birlikte sonraki kuşaklar içerisinde en güçlü bani olarak karşımıza çıkmaktadır. Köprülüzade Numan Paşa'nın Girit Kandiye'de yaptırdığı bir medreseden başka herhangi bir yapısı ile karşılaşmamıştır. Kardeşi Köprülüzade Abdullah Paşa ise özellikle Diyarbakır'da oldukça zengin bir vakıf tesis etmiştir. Burada inşa ettirmiş olduğu yapıların giderlerini İdlip'te inşa ettirmiş olduğu han ve arastanın gelirleri ile karşılayan Paşa, vakfiyesinde hiçbir detayı atlamayarak, Köprülü aile üyelerine ait en detaylı vakfiyeyi tanzim ettirmiştir. Abdullah Paşa'dan sonra yapı inşa ettirmiş olan iki bani ile karşılaşmaktadır. Bunlardan biri Köprülüzade El-Hac Ahmet Paşa'dır. Ahmet Paşa, ailenin eski gücünü kazanabilmesi için bir takım faaliyetler içerisine girmiştir. Özellikle Behçet-i İsmail Efendi'ye ailenin tarihçesini yazdırtması ve bu tarihçede sadece ailenin biyografilerini değil dönemlerinin siyasi olaylarının da yazılmasını istemesiyle adeta Osmanlı yöneticilerine, geçmişi hatırlatmaya çalışmıştır. El-Hac Ahmet Paşa, Balkanlar ve Girit'te bir takım imar faaliyetlerinde bulunduktan sonra, atası tarafından İstanbul'da inşa edilen kütüphaneye birçok kitap vakfetmiştir. Köprülüzade Abdülbaki Bey'in adına tanzim edilmiş bir vakfiyeye rastlanmamış fakat Abdülbaki Bey tarafından Amasya-Gümüşhacıköy'de inşa edilmiş yapılarla karşılaşmıştır. Yine ailenin sonraki kuşaklarından Köprülüzade Asım Bey tarafından, Köprülü Kütüphanesi'ne birçok kitap vakfedilmiştir.

Aile üyelerinin inşa ettirmiş oldukları yapıların dağıldıkları coğrafya incelendiğinde özellikle memleketleri olan Vezirköprü ve civarında etkin bir şekilde yapı yaptırdıkları tespit edilmektedir. Sonraki kuşakların ise daha çok yapı yaptırmak için Girit-Kandiye'yi seçtikleri anlaşılmaktadır.

Köprülü aile üyeleri tarafından oluşturulan vakıf kurumu, oluşturuldukları bölge halkı için de önemli bir istihdam yaratmışlardır. Aile tarafından oluşturulan vakıflarda vakfiye ve arşiv belgelerinden öğrenildiği kadarıyla 733 kişi istihdam edilmektedir. Ailenin vakıflarında çalışacak kişilerde aradığı en önemli vasıf işlerinde ehil olmalarıdır. Vakfın oluşturulmasından ziyade yaşatılmasına önem verildiği vakıf bünyesinde devamlı olarak istihdam edilen meremmetçi ve su yolcularından anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak; yaklaşık bir asırlık zaman zarfı içerisinde Köprülü aile üyeleri tarafından imparatorluk toprakları dahilinde 151 adet anıtsal yapı inşa ettirilmiştir. Saltanat üyelerinin güçlerinin zayıfladığı ve imparatorluk genelindeki yapı organizasyonunda çok etkin olmadıkları bir dönemde, bir paşa ve ev halkının bu çapta büyük bir yapı faaliyeti içinde bulunması, aslında devlet yönetiminde kazanmış oldukları gücü göstermesi açısından son derece önemlidir. Aile üyeleri sadece yapı yaptırmakla kalmamış İdlip-Cisr-i Şuğur, Malatya-Hekimhan, Bilecik-Vezirhan, Kayseri-İncesu gibi yeni şehirler oluşturarak, bir noktada devleti sahiplendiklerini de ortaya koymaya çalışmışlardır. Özellikle XVII. yüzyıl ve sonrası Osmanlı tarihini konu alan çalışmalarda, dönemin aktörlerinin devlet yönetimindeki gücü ve etkinliğinin anlaşılması açısından, oluşturmuş oldukları vakıf kurumunun iyice tetkik edilmesi gerekmektedir. Köprülü ailesini konu alan bu çalışma, ileride diğer etkin aileler üzerine yapılacak olan çalışmalarla desteklendiğinde, Osmanlının geçirmiş olduğu tarihsel süreç daha net bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: Cevdet Maarif: Dosya No: 10, 20,30, 31, 33,39,44, 45,46, 69,79, 90,91, 103,114, 123,149, 151, 159, 173, 462, 958, 7423, 7535 Tasnif No: 462, 2233, 1940 **Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defteri:** Gömlek No: 1373, 1749,1818, 1373, 6429, 8122, 3125, 8799,8947. **İradeler Evkaf:**Dosya No: 10, 12, 14,16, 18, 19, 20, 21, 24, 27,35,39, 45,48. **Evkaf Defterleri:** Gömlek No: 2765, 9532, 9848, 10042,10370,15956, 17098, 17483,18888, 19503, 20853, 21037, 23615, 23678, 23841, 25533, 26445,28038, 32760, 32756. **Cevdet Evkaf:** Dosya No: 583, 394, 319, 149, 225, 530, 74, 229, 1, 550, 549, 136, 387, 413, 365, 255, 206, 94, 580, 249, 123, 129, 632, 409, 516, 262, 118, 10, 46, 587, 186, 599, 156, 588, 603, 520, 193, 14, 649, 290, 88, 332, 310, 56, 383, 526, 48, 592, 591, 143, 92, 525,5618, 11039, 16284, 20468,29263 Tasnif No: 22476, 2765, 30960, **Cevdet Belediye:** 11, 39,42, 46, 52,57, 64, 71, 97,104, 116, 130, 1103, 3296,104/5171, 1937, 2347, 3541, **İradeler Hususi:**Dosya No: 172, 1313. R/72 **İradeler Dahiliye:** Dosya No: 181,217, 449,462, 544,546,678,697. **Sadaret Nezaret ve Davair Evrakı:**Dosya No: 188, 189,205. **Cevdet Saray:** Dosya No: 16. **Cevdet Maliye:** Dosya No: 45, 86, 123,354,533,723. **Kamil Kepeci Defterler:** Gömlek No: 3372. **Maarif Nezareti Mektubi Kalemi:** Dosya No: 21, 88,. **Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı:** Dosya No: 7. **Cevdet Adliye:** Dosya No: 99. **İrade-i şurayı Devlet:** Dosya No: 36,49,94. **Sadaret Deavi Evrakı:** Dosya No: 202. **Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik:** Dosya No: 12,24. **İradeler Meclis-i Vala:** Dosya No: 319, 434. **Sadaret Meclis-i vala Evrakı:** Dosya No: 85. **Sadaret Divan Kalemi Evrakı:** Dosya No: 114 **Cevdet İktisat:** Dosya No:19 **İradeler Meclis-i Mahsus:** Dosya No: 39. **Sadaret Muhimme Kalemi Evrakı:** Dosya No: 323, 413,416,432,440. **Hattı Hümayun:** Dosya No: 213 **Cevdet Bahriyye:** Dosya No: 30, 8181. **Cevdet Nafia:** Dosya No: 54. **Yıldız Esas Evrakı:** Dosya No: 134. **Cevdet Darphane:** Dosya No: 19. **Maliyeden Müdevver Defterleri:** Gömlek No: 4869,5105. **Cevdet Zabtiye:** Dosya No: 44, 48. **İrade-i evkaf:** Dosya No: 4, 13, 21, 39. **İrade-i Şura-i Devlet:** Dosya No: 94, **Dahiliye Nezareti Mektub-i Kalemi:** Dosya No: 346, 2294. **Mektub-ı Kalem-i Deavi:** Dosya No: 202

Vakfiyeler:

Köprülü Kütüphanesi, Ekler: 1/2444, 2441, 2442/2. **Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler:** 1/2444, 11/2454, 12/2455, 13/2456, 14/2457, 15/2458, 17/2460, 2/2445, 3/2446, 3/2448, 4/2447, 5/2448, 7/2450, 8/2451, **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi,:** Defter No: 502, Sıra No: 1/1, Sayfa: 1, Defter No: 502, Sıra No: 1/2, Sayfa: 5; Defter No: 502, Sıra No: 1/3, Sayfa: 7; Defter No: 502, Sıra No: 2, Sayfa: 13; Defter No: 502, Sıra No: 2/1, Sayfa: 14; Defter No: 502, Sıra No: 3, Sayfa: 17; Defter No: 579, Sıra No: 54, Sayfa:117; Defter No: 579, Sıra No: 54, Sayfa:1x 17; Defter No: 580, Sıra No: 10, Sayfa:16; Defter No: 580, Sıra No: 77, Sayfa:127; Defter No: 580, Sıra No: 78, Sayfa: 140; Defter No: 583, Sıra No: 184, Sayfa No: 224; Defter No: 587/3-1, Sıra No: 108, Sayfa No: 77; Defter No: 604, Sıra No: 303, Sayfa:208; Defter No: 632, Sıra No: 137, Sayfa:284; Defter No: 641, Sayfa 119, sıra 16; Defter No: 641, Sayfa No: 50, sıra, 1; Defter No: 641, Sıra No: 333, Sayfa: 353; Defter No: 641, Sıra No: 333, Sayfa: 355; Defter No: 641, Sıra No: 336, Sayfa: 356; Defter No: 641-02, Sıra No: 88, Sayfa: 178; Defter No: 732, Sıra No:7; Defter No: 734, Sıra No: 15, Sayfa: 40; Defter No: 734, Sıra No: 16, Sayfa: 44; Defter No: 736, Sıra No: 16, Sayfa: 45; Defter no: 743-03, sıra No:214; Defter No: 76, Sıra No: 1, Sayfa:38; Defter No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:42; Defter No: 76, Sıra No: 3, Sayfa:46; Defter No:641-01,Sayfa. 111, Sıra 12; Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 1; Defter No:641-01,Sayfa. 120, Sıra 17; Defter No:641-01,Sayfa. 84, Sıra 6; Defter No:641-01,Sıra:15; Defter No:641-01,Sıra:19; Defter No:641-01,Sıra:20; Defter No:641-02,Sayfa: 144, Sıra:52; Defter No:641-02,Sayfa: 147, Sıra:53; Defter No:641-03,Sayfa. 222, Sıra 143; Defter No:641-04,Sayfa. 294, Sıra 275; Defter No:641-04,Sayfa. 294, Sıra 95; Defter No:641-04,Sayfa. 295, Sıra 276; Defter No:641-04,Sayfa. 297, Sıra 278/2. **Süleymaniye Kütüphanesi:** Yazma Bağışlar, 2272.

Çağdaş Kaynaklar

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), (Haz: Abdülkadir Özcan), Ankara, 2000.

Behçet-i İbrahim, **Silsiletü'l Asafiyyeti Fi Devleti'l-Hakaniyyeti'l-Osmaniyye (Tarih-i Sülale-i Köprülü),** Köprülü Kütüphanesi, Ahmet Paşa, No: 212.

Boyraz, Arslan, **Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi Transkripsiyon ve Değerlendirme**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri(1299-1915)**, (Haz:A.Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul, Tarih yok.

Çoban, Ahmet, **Hadikatü'l Vüzera Adlı Eserin Tenkitli Transkripsiyonu**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2005.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, (Haz: Abdülkadir Özcan), Ankara, 1995.

Derin, Fahrettin Çetin, **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi-nâme'si**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1993.

Erkan, Kemal, **Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın Şark Seferi Seraskerliği Esnasında Tutulan Sefer Mühimmesi (N.1146 - Z.1147)**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarih Anabilim Dalı Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,2007.

Evliya Çelebi Bin Derviş Mehmed Zilli, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, (Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul.

Katip Çelebi, **Kitab-ı Cihannüma Li Katip Çelebi (Tıpkı Basım)**, C. I, Ankara, 2009.

Mehtap Yılmaz, **Vekayi'ne (Vekayi-i Bec) Metin ve Değerlendirmesi**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.

Mustafa Nâimâ Efendi, **Naima Tarihi**, (Çev: Zuhuri Danışman), İstanbul.

Mustafa Nuri Paşa, **Netayic Ül-Vukuat (Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Tarihi)**, C.I-II, (Sad: Neşet Çağatay), Ankara, 1992.

Müstakimzade Süleyman Saadeddin Efendi, **Tuhfe-i Hattatin**, İstanbul, 1928, s.82.

Râsîd Mehmet Efendi, **Tarih-i Raşîd**, İstanbul, 1282.

Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara, 1995.

Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, **Silahtar Tarihi**, İstanbul, 1928.

Yücel, Abubekir Sıddık, **Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh'i**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1996.

Günümüz Yayınları

Acun, Hakkı, **Anadolu Saat Kuleleri**, Ankara, 1994.

Afyoncu, Fatma, **XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı**, Ankara, 2001.

Ahmed Refik, **Köprülüler**, (Haz: Dursun Gürlek), İstanbul, 1999

Ahunbay, Zeynep, "Feyzullah Efendi Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, 1994, s.239-309.

Ahunbay, Zeynep, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul, 1988, s.306-307.

Aktepe, M.Münir, "Mustafa Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C.8, M.E.B.Y., İstanbul, 1987, s.732-736

Aktuğ, İlknur, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Ankara, 1993.

Akyurt, Yusuf, **Türk Asar_i Atikası Binalerine Âid Tarihi Mecmua (Yalnız Osmanlılar Devri Merzifon, Samsun, Sinop)**, Kısım III, Cild IX, Ankara, 1947.

Akyurt, Yusuf, **Türk Asar_i Atikası Binalerine Âid Tarihi Mecmua (Yalnız Osmanlılar Devri İncesu, Kayseriye, Divriği, Sivas)**, Kısım III, Cild VI, Ankara, 1947.

Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C.I,C.IV, İstanbul, 1327-1330.

Anonim, "Bedesten", **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C.I, Ankara, 1983, s. 322-323.

- Anonim, “Divanyolu”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul,1994, s.72-73.
- Anonim, “Köprülüler”, **Türk Ansiklopedisi**, C.XXII, Ankara,1975,s.290-293.
- Anonim, “Narince Köyü Abide Hanım Camii”, **Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C.I, Ankara, 1983, s. 319-322.
- Anonim, “Taş Han”, **Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C.I, Ankara, 1983, s. 323-325.
- Arık, Ruçhan, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1988.
- Armağan, Mustafa, “Osmanlı’nın Anahtarlarını Taşıyan Şehir: Edirne”, **Edirne: Serhattaki Paytaht**, (Haz: Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz), İstanbul, 1998, s.151-160.
- Arseven, Celal Esad, “Çeşme”, **Sanat Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1983, s. 389-390.
- Artan, Tülay, “18.yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı”, **Toplum ve Bilim**, S.83, İstanbul,1999-2000, s. 292-321.
- Aslanapa, Oktay, **Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri**, İstanbul, 1949.
- Aslanapa, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986.
- Atalar, Münir 1993, “Hac Yolu Güzergahı ve Masrafı (Kara Yolu, 1253/1837)”, **Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Dergisi**, S.4, s.43-90.
- Aycibin, Zeynep, **XVII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülü-zâde Mustafa Paşa Döneminde Osmanlı Devletinin Siyasi ve Sosyal Durumu**, (Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.
- Aytaç, İsmail, **Malatya ve Yöresi’ndeki Türk İslam Yapıları**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1998.
- Aytöre, Ayhan, “Türklerde Su Mimarisi”, **I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Tebliğleri**, Ankara, 1962, s. 45-69.

- Ayvansarayı Hüseyin Efendi, Vd, **Hadikat'ül Cevami (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mari yapılar)**, (Haz: Ahmet Nezih Galitekin), İstanbul, 2001.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk)**, C.IV, İstanbul, 1982.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Romanya Macaristan (1. ve 2. Kitap)**, İstanbul, 2000.
- Babacan, Hasan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfiyesi ve Merzifon'daki Vakıflarına Dair Bazı Bilgiler", **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001,s. 363-370.
- Barişta, Örcün, **İstanbul çeşmeleri, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi**, Ankara, 1993.
- Baş, Ali - Bozkurt, Tolga, "Konya Bedesteni", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Konya, 2003,s.507-529.
- Bayrakal, Sedat, **Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler**, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998.
- Bayrakal, Sedat, **Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler**, Ankara, 2001.
- Bayraktar, Elif, **The Implementation Of Ottoman Religious Policies In Crete 1645-1735: Men Of Faith As Actors In The Kadı Court**, (Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- Bayraktar, M. Sami, **Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005.
- Bayram, Fahriye, **Amasya'nın Gümüşhacıköy İlçesi ve Gümüş Nahiyesindeki Türk Devri Mimarlık Eserleri**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler

- Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1994.
- Beysanoğlu, Şevket, **Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi**, C.II, Ankara, 1998.
- Bilici, Z. Kenan, **Kastamonu’da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusu’nun Gelişimi (18. Yüzyıl Sonuna Kadar)**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1991.
- Blaşkoviç, Yusuf, “Köprülü Mehmed Paşa’nın Macarca Bir Ahdnamesi”, **Türkiyat Mecmuası**, S.XV’den ayrı basım, İstanbul, 1968, s.37-46.
- Boyras, Zeki, “Hekimhan’ın Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 8, Sayı: 1, Elazığ, 1996, s. 63-83.
- Bozkurt, Ersoy, **İzmir Hanları**, Ankara, 1991.
- Brumfield, Allaire, “Osmanlı Girit’inde Tarım ve Kırsal Yerleşme, 1669-1898 Modern Bir Kazı Alanının Yüzey Araştırması”, **Osmanlı Arkeolojisi**, Editörler: Uzi Bayram-Lynda Carroll, (Çev: Bilgi Altınok), İstanbul, 2004, s.49-89.
- Cantay, Gönül, “Güney-Doğu Anadolu Ticaret Yolları ve Menzil Kuruluşları”, **Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (25-27 Ekim 2000)**, Hatay, 28 Ekim 2000 İskenderun), C.I, Ankara,2001, s.131-137.
- Cantay, Gönül, **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, Ankara, 2002.
- Cerasi, Maurice, **Divanyolu**, (Çev: Ali Özdamar), İstanbul, 2006.
- Cezar, Mustafa, **Tipik yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, İstanbul, 1985.
- Christopher, Smart vd, **The World Displayed; Or, A Collection Of Voyages And Travels, Selected From The Writers Of All Nations**, Vol. 5, Dublin, 1815.
- Çabuk, Vahit, **Köprülüler**, Ankara, 1988.

- Çayırdağ, Mehmet, “Kayseri’de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları”, **Kayseri Tarihi Araştırmaları**, Kayseri, 2001, s.212-252.
- Çeçen, Kazım, **Halkalı Suları**, İstanbul, 1991.
- Çelik, Bülent, “XVIII. Yüzyıl İzmir Ticareti Hakkında Düşünceler ve Vezir Hanları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.20, S.31, Ankara, s. 219-231.
- Çerkez, Murat, “Merzifon Taş Han”, **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s. 415-448;
- Çerkez, Murat, **Merzifon’da Türk Devri Mimari Eserleri**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, 1993, s. 236-239.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Köprülü Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994.s.89-90.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Köprülü Külliyesi”, **T.D.V.İ.A**, C.26, Ankara, 2002, s. 255-257.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Kuyucu Murad Paşa Külliyesi, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s.142-144.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s. 402-404.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Vezir Hanı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7,İstanbul,1994.s.382-383
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, **İstanbul’da XVII. Yüzyıl Külliyeleeri**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, “Edirne Mezarları”, **Edirne: Serhattaki Payitaht**, (Haz: Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz), İstanbul, 1998,s.437-443.

- Demircan, Yasemin, Keleş, Hamza, “Köprülü Mehmet Paşa’nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ekim,1999, C.7,NO:2, s.127-142.
- Denktaş, Mustafa, “İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi”, **Vakıflar Dergisi**, S.26, Anakara, 1997, s.193-224.
- Denktaş, Mustafa, “Karaman Hamamları”, **Uluslar arası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997 Ankara**, C.I, Ankara, 1999, s. 217-241..
- Denktaş, Mustafa, **Divriği Çeşmeleri**, Kayseri, 2005.
- Denktaş, Mustafa, **Kayseri’deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler-Hamamlar)**, Kayseri, 2000.
- Durukan, Aynur, “Aksaray Sultan Hanı”, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s.141-159.
- Durukan, Aynur, “Safranbolu’da Ahşap Tavanlı Camiler”, **I. Ulusal Tarih içinde Safranbolu Sempozyumu 4-6 Mayıs 1999**, Ankara, 2003, s. 23-31.
- Efe, Behiye Nuray, **Mezar Taşlarında Plastik Düzen (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Hazinesi Üzerinde Bir Araştırma)**,(Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Ana Sanat Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995.
- Ekmekçi, Emin, **Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle Hacı Hamza Beldesi**, Hacı Hamza, Tarihsiz.
- Eravşar, Osman, **Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)**,Konya, 2004.
- Erdmann, Kurt, **Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts**, Berlin, 1961.
- Erdoğan, Abdülkerim vd, **Osmanlıda Ankara**, Ankara, 2007.
- Erken, Sabih, “Vezirhan Köprülü Kervansarayı”,**Türkiye’de Vakıf Abideler Ve Eski Eserler**, C.II, Ankara,1977, s. 75.
- Erken, Sabih, “Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camisi”,**Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C.II, Ankara,1977, s. 73.

- Erünsal, İsmail E., **Türk Kütüphaneleri Tarihi II Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Ankara, 1991.
- Eryüksel, Eregül, **Safranbolu Şehrinde 17-19. Yüzyıl Osmanlı Camileri**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- Eyice, Semavi, “İznik’te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Üzerine Bir Deneme”, **Tarih Dergisi**, C.XI, İstanbul, 1960, s. 99-120.
- Eyice, Semavi, “Bedesten”, **İslam Ansiklopedisi (T.D.V.)**, C. 5, İstanbul, 1992, s.302-311.
- Eyice, Semavi, “Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi”, **İslam Ansiklopedisi (T.D.V.)**, C.10, İstanbul, 1994, s.547-548.
- Eyice, Semavi, “Gazanfer Ağa Külliyesi”, **İslam Ansiklopedisi (T.D.V.)**, C.13, İstanbul, 1996, s.432-433.
- Eyice, Semavi, “İstanbul”, **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B., C.V, İstanbul 1968, s. 1214-89/ 94.
- Faroghi, Suraiya, “Camels, Wagons, and The Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, **İnternational Journal Of Middle East Studies**, Vol.14, No. 4 (Nov.1982),s.523-539.
- Faroghi, Suraiya, **Osmanlı’da Kentler ve Kentliler**, İstanbul, 1994.
- Fidan, Sevinç Özgen, **Kayseri Şer’iyye Sicilleri’nde Adı Geçen Yapılar (Günümüze Ulaşan ve Ulaşamayan Yapılar)**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2007.
- Gabriel, Albert, **Monuments Turcs D’anatolie**, Paris, 1934.
- Galland, Antoine, **İstanbul’a Ait Günlük Anılar 1672-1673**, (Şerhlerle yayınlayan: Charles Scheter), C. I-II (1672), Çev: Nahid Sırrı Örik, Ankara, 1973.
- Geyik, Gül, **İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan)**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2007.

- Goffman, Daniel, “İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine” , **Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, (Çev: Sermet Yalçın), İstanbul, 2003, s. 88-151.
- Gökbilgin, Tayyib, “Köprülüler”, **İ.A.**, C.6, M.E.B.Y., Eskişehir, 2001, s. 892-908.
- Göyünç, Nejat, “Eski Malatya’da Silahtar Mustafa Paşa Hanı”, **İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul**, 1970, S.1, s.63-92
- Greene, Molly, **Kandiye 1669-1720: The Formation of a Merchant Class**, (Princeton Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1993.
- Güler, Mustafa, **Gülnuş Valide Sultan’ın Hayatı ve Hayratı-1**, İstanbul, 2009.
- Gülgen, Hicabı, **Merzifon Kara Mustafa Paşa Câmii ve Hamamı İle Nârince Âbide Hâtun Câmii**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996.
- Gülsoy, Ersin, “Osmanlı İdaresinde Kandiye”, **Anadolu’da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri 21 Mayıs 2001**, İstanbul, 2002, s.99-131.
- Güran, Ceyhan, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, İstanbul, 1976.
- Gürbüz, Adnan, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın Kayseri/İncesu Vakıfları”, **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu**, 6-7 Nisan 2000, Kayseri, 2000.s.229-236.
- Gürbüz, Adnan, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın Merzifon Vakıfları”, **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001,s. 319-331
- Hersek, Can Mehmet, “Behram Paşa Hanı (Sivas)”, **9. Milletler Arası Türk Sanatları Kongresi**, C.II, İstanbul, 1991, s.273-286.
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=sa%F0+ak%E7e&ayn=tam>(Erişim. Tarihi.12.12.2009).
- <http://www.heraklion.gr/en/city/turkish-fountains/turkish-fountains.html>(Erişim.tarihi.11.11.2009).

<http://www.izsu.gov.tr/standartPage.aspx?id=175>.(Eriřim.tarihi.12.12.2009).

İlter, İsmet, **Tarihi Türk Hanları**, Ankara, 1969.

İlter, Zerrin, **Salnamelere Göre Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Bilecik**, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2007.

İnbaşı, Mehmet, “Kamanıçe Seferi ve Sefer Güzergahi”, **Anadolu’da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri 21 Mayıs 2001**, İstanbul, 2002, s.133-153.

İzbirak, Reşad, “Mudanya”, **Türk Ansiklopedisi**, C.XXIV, Ankara,1976,s.368-371.

Kanlıçay, Sinem Sevinçtay, **Barok-Rokoko Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon, Motif ve Terimler (1740-1797)**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.

Kaplan, Ali, **104 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili Defteri (1109-M.1697/H.110-M.1698) Transkripsiyon ve Değerlendirme**, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri,1999.

Kara, Adem, **XIX. Yüzyıl İlk Yarısında Antakya (1800-1850)**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004.

Karademir, Murat, **Edirne Çeşmeleri**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007.

Karpuz, Haşim, **Trabzon**, Ankara, 1990.

Kartal, Yasemin, **İstanbul’da Etkin Bir Bani Ailesi: Köprülüler**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.

Kazancıgil, Ratip, **Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)**, İstanbul, 1999.

- Kiel, Machiel, “The Külliye Of Amcazade Hüseyin Paşa Köprülü in Iepanto/İnebahtı, A little-known work of Late-Classical Ottoman Architecture in Central Greece”, **9. Milletler Arası Türk Sanatları Kongresi**, C. II, Ankara 1995, s.379-387.
- Koç, Havva, “Köprülü Kütüphanesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s. 90-91.
- Konyalı, İ. Hakkı, **Konya Tarihi**, İstanbul, 1962.
- Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**, C. I, (Haz: Ramazan Şeşen-Cevat İzgi-Cemil Akpınar), İstanbul, 1986.
- Köprülü, M. Fuad, “j. Sauvaget, Les Caravanserais Syriens du Hadjdj de Constantinople (Ars İslamica, Vol. IV, 1937, p. 98-121, Haritalar, Planlar ve İlave Edilmiş Resimlerle”, **Vakıflar Dergisi**, S.2, 1942, s.468-472.
- Köprülü, Orhan F., “Hüseyin Paşa (Amcazade)”, **İ.A.,C. V/I**, M.E.B.Y., Eskişehir 2001, s. 646-650.
- Köprülü, Orhan F., “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitabeler”, **Ord.Prof.İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**,Ankara, 1988, s. 487-494.
- Köprülü, Ömer, **Köprülüler (Mehmet Paşa, Fazıl Ahmet Paşa, Kara Mustafa Paşa, Fazıl Mustafa Paşa, Hüseyin Paşa, Numan ve Abdullah Paşalar)**, İstanbul, 1943.
- Köşklü, Zerin, **17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi**, C.I, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1999.
- Köşklü, Zerrin, “17 ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinde Dershane-Mescit”, **Uluçam Armağanı**, Ankara, 2008, s. 177-192.
- Kuban, Doğan, “Mese”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994, s.404-405.
- Kuban, Doğan, **Kaybolan Kent Hayalleri Ahşap Saraylar**, İstanbul, 2001.
- Kuban, Doğan, **Osmanlı Mimarisi**, İstanbul, 2007.

- Kul, Ömer, **XV-XVI. Asırlarda Köprülü Kazası (1453-1544)**,(Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2000..
- Kunt, Metin, **The Köprülü Years: 1656-1661**, (Prenceton Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1971.
- Kunt, Metin, “The Waqf As An Instrument of Public Policy: Notes On The Köprülü Family Endowments”, **Studies In Ottoman History In Honour Of Professor VI. Menage**, İstanbul, 1994, s. 189-198.
- Kunt, Metin, Naima, “Köprülü, and Grand Vezirate”, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi Hümaniter Bilimler**, Vol. 1, 1973, s. 57-64.
- Kuran, Abdullah, “Mimar Sinan’ın Külliyesi”, **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul, 1988, s.167-173.
- Kuran, Abdullah, “Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye”, **Vakıflar Dergisi**, S.9, Ankara, 1971, s.239-247.
- Kütükoğlu, Mübahat S., **XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri**, Ankara, 2000.
- Laroque, Jean De, **Voyage de Syrie et du Mont-Liban**, Amsterdam, 1723.
- Masters, Bruce, “Halep: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kervan Kenti”, **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, (Çeviren: Sermet Yalçın), İstanbul, 2003, s. 19-87.
- Mehmed Süreyya, **Sicil-i Osmani**, C.I, (Haz: Nuri Akbayır), İstanbul, 1996.
- Mehmet Süreyya, **Sicil-i Osmani**, C.III, (Haz: Ali Aktan vd.), İstanbul, 1996.
- Menage, V.L., “Edirneli Ruhi’ye Atfedilen Osmanlı Tarihinden İki Parça”, **Ord.Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**, Ankara, 1988, s.311-333.
- Mustafa Ali Mehmet, “Romen Vekayinamelerine Göre Köprülü Sadrazamlar ve Bazı Olaylar”,**V. Milletler Arası Türkoloji Kongresi İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler** III. Türk Tarihi, Cilt 2, İstanbul, 1989, s.449-458.

Müderrişoğlu, Fatih, “Osmanlı Döneminde Anadolu Sağ Yolunun Adana-Antakya Güzergahı Üzerindeki Menzillerin Bugünkü izleri”, **Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (25-27 Ekim 2000)**, Hatay, 28 ekim 2000 İskenderun), C.II, Ankara,2001, s.441-445.

Müderrişoğlu, Fatih, **16.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1993.

Nayır, Zeynep, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)**, (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1975.

Nour, A. Abdel, “Le Réseau Routier De La Syrie Ottomane (XVIe-XVIIIe Siècles)”, **Arabica**, T. 30, (1983), s. 169-189.

Oğuzoğlu, Yusuf – Mülayim, Selçuk, “Konya Mevlana Türbesi’nin Restorasyonu ile İlgili H. 1109 (1698) Tarihli Üç Belge”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi**, S. III, İzmir, 1984, s. 115-122.

Onur, Oral, **Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler**, İstanbul,1972.

Orhonlu, Cengiz, “1657 Tarihli Bozcaada Tahriri ve Adadaki Türk Eserlerine Ait Bazı Notlar, **Tarih Dergisi**, Sayı 26’dan Ayrı Basım, İstanbul, 1973, s.67-73.

Orhonlu, Cengiz, “Bozcaada’da Türk Eserleri ve Kitabeleri”, **Türk Kültürü**, Yıl: VIII, S. 86, Aralık, 1969, Ankara, s. 139-149.

Orhonlu, Cengiz, “Bozcaada’daki Köprülü Mehmet Paşa Camii ve Vakfı Hakkında”, **Türk Kültürü**, S.142-143-144, Ankara, 1974, s.385.

Orhonlu, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent Teşkilatı**, İstanbul, 1990.

Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep, Haz: Cengiz Eroğlu vd., Ankara, 2007.

Ödekan, Ayla, “Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, **Semavi Eyice’ye Armağan**, İstanbul Yazıları, İstanbul, 1992, s. 281-297.

- Ödekan, Ayla, “Sebiller”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, 1994,s.481-482.
- Önder, Oğuz, **Sivas İli Merkezindeki Türk Devri Hamamları**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.
- Önge, Yılmaz, **Anadolu’da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara, 1995.
- Öz, Tahsin, **İstanbul Camileri**, C. I-II., Ankara, 1997.
- Özbek, Yıldırım, “Divriği Hamamları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.16, Kayseri, 2004/1, s.192-196.
- Özbek, Yıldırım, “İdeolojinin İnşası: 15-16. Yüzyıl Osmanlı Selatin Camileri”, **Belleten**, C.LXXII, 264,(Ayrıbasım), Ağustos, 2008, s. 535-563.
- Özbek, Yıldırım, “Tuzhisar Sultan Hanı”, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s.175-194.
- Özcan, Abdülkadir, “Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa”, **İ.A.**, C.26, T.D.V.Y, Ankara, 2002,s.260-263.
- Özendes, Engin, **Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne**, İstanbul, 2005.
- Özkan, Selim Hilmi, **Amcazade Hüseyin Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)**, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2006.
- Özkan, Selma, **Edirne Türbeleri**, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 1995.
- Öztürk, Mustafa, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, **Türkler**, C.10, (Editörler: Hasan, Celal Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek), Ankara, 2002, s.802-822.
- Öztürk, Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, **Türkler**, C.10, (Editörler: Hasan, Celal Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek), Ankara, 2002, s.433-446.
- Peremeci, Osman Nuri, **Edirne Tarihi**, İstanbul, 1939.

- Sağır, Yusuf, **Vakfiyesi'ne Göre Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları (İzmir Milli Kütüphane'de 634/1-2 Nota Kayıtlı Nüsha)**, (Dokuz Eylül Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2005.
- Sakaoğlu, Necdet, “Köprülüler”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, 1994.s.91-95.
- Samıkıran, Oğuzhan, **138 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili H. 1119-1161/M.1707-1748**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006.
- Sauvaget, Jean, “Les Caravanserais Syriens du Hadjdj de Constantinople”, **Ars Islamica**, Vol. IV, 1968, s.98-121.
- Seçkin, Nadide, “Yeni Valide Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, 1994, s. 468-470
- Semerci, Ahmet, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Memleketi, Yetiştirme Şekli, Yükselmesi”, **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s.129-136.
- Sevim, Sezai, “Ermeni Derbendi (Hüdavendigar ve Sultanönü Sancakları Arasındaki Ulaşımda)”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 7, 2004/2, s. 61-75.
- Singer, Amy, **Osmanlı'da Hayırseverlik**, (Çev: Dilek Şendil), İstanbul, 2004.
- Sönmez, Neslihan, **Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1997.
- Sözen, Metin, **Diyarbakır'da Türk Mimarisi**, İstanbul, 1971.
- Sözen, Metin, vd, **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul, 1975.
- Şahin, Mustafa Kemal, “Merzifon'da Günümüze Gelemeyen Üç Yapı: Kara Mustafa Paşa Çeşmesi, Dedeoğlu Camisi ve Çeşmesi, **Uluçam Armağanı**, Ankara, 2008, s.275-291.

- Şancı, Fuat, **Hatay İlinde Türk Mimarisi**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.
- Şenocak, Lucienne Thyns, **Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler**, (Çev: Ayla Ortaç), İstanbul, 2009.
- Şenyurt, Oya, "Geç Osmanlı İnşaat Ortamında "Bina Eminliği", **METU JFA**, 2008/2, (25.2),s.151-169.
- Şerafeddin Mağmumi, **Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları (Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye)**, (Çev: Cahit Kayra), İstanbul, 2008.
- Şimşir, Nahide, "Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın İzmir'deki Vakıflarına Ait Hicri 1141 Tarihli Bir Muhasebe Bilançosu", **Osmanlı Araştırmaları (Makaleler - I)**, İstanbul, 2004, s.43-72.
- Şimşir, Nahide, **İzmir'in Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1730-1792)**, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir-1999.
- Şimşirgil, Ahmet, "1663 Uyvar seferi Yolu ve Şehrin Osmanlı İdaresindeki Konumu", **Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri 21 Mayıs 2001**, İstanbul, 2002, s. 79-98.
- Tamer, Cahide, **Amcazade Yalısı ve Manzumesi Onarımları**, İstanbul, 2001.
- Tanışık, İbrahim Hilmi, **İstanbul Çeşmeleri I**, İstanbul, 1943.
- Tanman, Baha, "Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanının Kubbesinde Zileli Emin'in Yarattığı "Osmanlı Dünyası" ve Bu Dünyaya Yansıyan Kişiliği", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan**, Ankara, 1993, s.491-522.
- Tanman, M. Baha, "Bayram Paşa Külliyesi", **İslam Ansiklopedisi (T.D.V.)**, C.5, İstanbul, 1992, s.267-268.
- Tanyeli, Uğur, "Bir Historiyografik Model Olarak Gerileme-Çöküş ve Osmanlı Mimarlığı Tarihi", **Osmanlı Mimarlığının 7 yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"**, İstanbul, 1999, s.43-49.

- Tekin, Mehmet, **Hatay Tarihi (Osmanlı Dönemi)**, Ankara, 2000.
- Topçu, Sultan Murat, **Develi'deki Türk Eserleri**, Develi, 2007.
- Tuncel, Mehmet, "Merzifon Bedesteni", **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s. 384-388.
- Tuncel, Mehmet, **Osmanlı Mimarisinde Bedestenler**, (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1980.
- Tuncer, Orhan Cezmi, **Diyarbakır Camileri (Mukarnas, geometri, Orantı)**, Diyarbakır, 1996.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, 1995.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Akçe", **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B.Y., C.I, İstanbul, Tarihsiz, s. 232-233.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Kitabeler (Tokad, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayeti Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki)**, İstanbul, 1927.
- Ülgen, A.Saim, "Köprülü Konağı", **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı**, İstanbul, 1953, s. 565-580.
- Ülgen, Hicabı, "Narince Abide Hatun Camii", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.12, S.2, 2003, s.147-163.
- Ülker, Necmi, **The Rise of İzmir, 1688-1740**, (Michigan Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1974.
- Ünver Süheyl - Eldem, Sedat Hakkı, **Amucazade Hüseyin Paşa Yalısı**, İstanbul, 1970.
- Ünver, Süheyl, **Dr. Rıfat Osman'a Göre Edirne Evleri ve Konakları**, İstanbul, 1976.
- Ürer, Harun, **İzmir Hamamları**, Ankara, 2002.
- Watenpaugh, Heghnar Zeitlian, **The Image of an Ottoman City Imperial Architecture And Urban Experience In Aleppo In The 16th And 17th Centuries**, Brill Academic Publishers, Leiden, 2004.
- Yakar, Özgür Yücel vd, **Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri İle Malatya**, Malatya, 2004.

- Yaman, C. Tarık, **Kastamonu eşmeleri**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Konya, 1993.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Osmanlı Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi”, **Osmanlı**, C.V, Ankara, 1999, s.17-33.
- Yeşil, Abdülbaki, “Merzifon-Kara Mustafa Paşa Kllyesi”, **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 08-11 Haziran 2000**, Ankara, 2001, s.335-336;
- Yeşilbaş, Evindar, **Diyarbakır’da Su Mimarisi**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007.
- Yetişkin Kubilay, Ayşe, “18 ve 19. Yüzyıl İstanbul Vakıf Kütüphaneleri zerine Tipolojik Bir Değerlendirme”, **Osmanlı Mimarlığının 7 yüzyılı “Uluslarüstü Bir Miras”**, İstanbul, 1999.s.149-153.
- Yılmaz, Fehmi, **The Life Of Köprülü Fazıl Mustafa Pasha and Grand Vizierete**, (Bilkent Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996.
- Yılmazçelik, İbrahim, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**,Ankara,1995.
- Yücel, Erdem, “Amcazade Hüseyin Paşa Kllyesi”, **Vakıflar Dergisi**, S.8, Ankara, 1969, s. 249-266.
- Yüksel, Hasan, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)**, Sivas, 1998.